Mario Vargas Llosa

Războiul sfârșitului lumii

MARIO VARGAS LLOSA

RĂZBOIUL SFÂRŞITULUI LUMII

Traducere din limba spaniolă
MIHAI CANTUNIARI

La guerra del fin del mundo
1981

Cuprins

UNU
I
II
III
IV
V
VI
VII

DOI
I
II
III

TREI
I
II
III
IV
V
VI
VII

PATRU

I

II

III

IV

V

VI

VII

Lui Euclides da Cunha pe lumea cealaltă;
şi, în aceasta, Nélidei Piñon.

O Anti-Christo nasceu
Para o Brasil governar
Mas ahi está O Conselheiro
Para delle nos livrar.

Antihristul s-a născut
Brazilia s-o stăpânească,
Dar veni Sfătuitorul
De el să ne izbăvească.

UNU

I

OMUL era înalt şi atât de slab încât părea mereu văzut din profil. Avea pielea smeadă, oasele proeminente, iar ochii îi ardeau cu foc nestins. Purta sandale de păstor şi tunica vineţie îi cădea pe trup ca veşmântul acelor misionari care, din când în când, vizitau satele din *sertón* – numele vastelor podişuri înalte din Nord – botezând copii cu nemiluita şi cununând perechi de concubini. Era cu neputinţă să-i afli vârsta, obârşia, istoria, dar avea ceva pe faţa lui liniştită, în obiceiurile-i frugale, în neclintita lui seriozitate, ceva ce îi atrăgea pe oameni încă înainte ca el să le dea sfaturi.

Apărea pe neaşteptate, la început singur, întotdeauna pe jos, învăluit în colbul drumului, la un anumit număr de săptămâni sau de luni. Silueta lui lungă se decupa în lumina asfinţitului sau a primilor zori, pe când străbătea unica stradă a aşezării, cu paşi mari, zoriţi parcă. Înainta hotărât printre capre cu clopoţei la gât, printre câini şi copii ce îi făceau loc privindu-l curioşi, nerăspunzând la salutul femeilor care îl cunoşteau deja şi îi făceau mici plecăciuni dând zor apoi să-i aducă ulcele cu lapte de capră şi străchini cu păsat – *tarinha* – şi fasole. Dar el nu mânca şi nu bea până nu ajungea la biserica satului, să se încredinţeze încă o dată, o dată şi de o sută de ori, că aceasta era povârnită, cu zugrăveala ştearsă, cu turlele crăpate şi pereţii găuriţi, cu duşumelele desfundate şi altarele măcinate de cari. Chipul i se întrista atunci, cu toata durerea unui băjenit căruia lunga secetă i-ar fi ucis fiii

şi animalele, l-ar fi lipsit de orice bunuri pe lumea asta şi l-ar fi alungat din casă, de lângă oasele morţilor săi, silindu-l să fugă, să tot fugă fără ţintă. Uneori plângea, şi plânsul îi aţâţa văpăi cumplite în focul negru al ochilor. Apoi se ruga. Dar nu cum o fac bărbaţii şi muierile: el se întindea pe brânci pe pământul gol sau pe pietre sau pe dalele ştirbe, cu faţa spre locul unde era sau fusese sau ar fi trebuit să fie altarul, şi aici se ruga îndelung, uneori în tăcere, alteori cu glas tare, o oră, două ore, în mijlocul respectului şi al admiraţiei celor din jur. Recita Crezul, Tatăl Nostru, Ave Maria, cele de toţi cunoscute, dar şi alte rugăciuni nemaiauzite, pe care însă lumea a început să le ţină minte de-a lungul zilelor, lunilor, anilor. — Unde e părintele paroh? îl auzeau întrebând, de ce nu se află aici păstorul turmei sale? Căci lipsa preotului la sate îl amăra tot atât cât ruina lăcaşelor Domnului.

Abia după ce îi cerea iertare Bunului Isus pentru starea jalnică în care îi găsise casa, primea câte ceva de mâncat şi de băut, nu mai mult decât un dumicat din ceea ce oamenii se grăbeau să-i pună înainte chiar şi în anii de grele lipsuri. Se îndupleca să doarmă sub un acoperiş, în vreuna dintre locuinţele puse de localnici, *sertaneros,* la dispoziţia sa, dar rareori a fost văzut lungit în hamacul, culcuşul ori pe salteaua celui ce-l adăpostise. Se trântea pe jos, fără pătură, şi, odihnindu-şi capul cu plete clocotitoare, negre ca pana corbului, pe braţul îndoit, dormea câteva ore, mereu puţine, încât era ultimul ce lipea geană de geană, iar când păstorii şi văcarii ieşeau la câmp cu noaptea în cap, îl şi vedeau muncindu-se să repare de unul singur pereţii sau acoperişul bisericii.

Îşi dădea sfaturile la căderea serii, când bărbaţii se întorseseră de la câmp, femeile isprăviseră treburile casei şi copiii dormeau deja. Le vorbea în acele locuri bătătorite, fără copaci, bolovănoase, care există în orice cătun din *sertón* la încrucişarea uliţelor principale, şi care s-ar fi putut

numi pieţe dacă ar fi avut bănci, chioşcuri, grădini, sau dacă le-ar fi păstrat pe cele avute cândva dar nimicite de secete, molime, delăsare. Îşi dădea sfaturile la ora când cerul nordului Braziliei, înainte de a se întuneca şi înstela, mai plimbă limbi de foc printre scămoşii nori albi, cenuşii sau sinilii, când s-ar părea că acolo sus, peste imensitatea lumii, se consumă un uriaş foc de artificii. Le dădea la acea oră când focurile se aprind ca să alunge insectele şi să gătească hrana, când arşiţa de peste zi se domoleşte cu încetul, şi de niciunde se ridică o boare de vânt ce îi îmbărbătează pe oameni să sufere mai departe de boli, de foame şi de toate năprasnele vieţii.

Vorbea de lucruri simple şi importante, fără a privi pe cineva anume din cei adunaţi, sau mai bine zis privind cu ochii lui scăpărători, pe cineva, ceva, ce numai el putea zări, dincolo de cercul bătrânilor, femeilor, bărbaţilor şi copiilor mai răsăriţi. Lucruri uşor de înţeles pentru că erau în mod obscur cunoscute din timpuri străvechi, supte odată cu laptele mamei. Lucruri actuale, la îndemână, zilnice, inevitabile, ca sfârşitul lumii şi Judecata de Apoi, ce s-ar putea petrece mai înainte ca sătenii să fi îndreptat capela cu ziduri năruite. — Ce se va întâmpla când Bunul Isus va privi la izbelişte a casei Sale? — Ce va spune de faptele acelor păstori care, în loc să-l apere pe oropsit, îi golesc buzunarele luându-i şi ultimul sfanţ pentru oficierea slujbei? Pot fi vândute cuvintele Domnului, nu trebuie ele dăruite oricui? Şi cu ce scuză vor veni înaintea Tatălui preoţii care, în ciuda legământului de castitate, întreţin legături vinovate? Cred ei că pot veni cu minciuni, când ştiut este că şi gândurile le sunt citite tot aşa cum călăuza pricepută desluşeşte pe pământ urma lăsată de jaguar? Lucruri practice, de zi cu zi, familiare, ca moartea, cea dătătoare de fericire dacă intri în ea cu sufletul limpezit, ca într-o sărbătoare. — Oamenii sunt animale? Dacă nu, ar trebui să treacă pragul cu tot ce au mai bun pe ei, în semn de

cinstire faţă de Cel cu care tocmai se vor întâlni. Le vorbea despre cer şi despre iad, sălaşul Câinelui, pardosit cu vipere şi cu jăratec, despre felul cum Diavolul se manifestă în chipul cel mai nevinovat.

Văcarii şi pălmaşii din *sertón* îl ascultau în tăcere, curioşi, temători, tulburaţi şi la fel îl ascultau sclavii sau cei de curând eliberaţi de pe plantaţiile de trestie de zahăr ale litoralului, ca şi nevestele, părinţii şi copiii unora şi ai altora. Câteodată cineva – dar foarte rar, căci seriozitatea, vocea cavernoasă sau înţelepciunea lui îi intimida – îl întrerupea ca să-şi spulbere vreo îndoială. Se va sfârşi cu bine secolul? Va atinge lumea anul 1900? Le răspundea fără a-i privi, cu o încredere liniştită şi, adesea, cu enigme. În 1900 se vor stinge toate luminile şi va ploua cu stele. Dar, înainte, se vor petrece fapte de mirare. După aceste vorbe se lăsă o tăcere în care se auzeau trosnetul lemnelor pe foc şi sfârâitul gâzelor mistuite de flăcări, în timp ce sătenii, ţinându-şi răsuflarea, îşi încordau de pe acum memoria ca să-şi amintească viitorul. În 1896 mii de turme vor fugi de pe plajă spre *sertón* şi marea va deveni *sertón* iar *sertón*-ul, mare. În 1897 pustiul se va acoperi cu pajişti, păstorii şi turmele se vor contopi şi de atunci înainte vor fi o singură turmă şi un singur păstor. În 1898 se vor mări pălăriile şi se vor micşora capetele, iar în 1899 râurile vor fi roşii şi o planetă nouă va brăzda văzduhul.

Trebuia, deci, să fie pregătiţi. Trebuiau restaurate biserica şi cimitirul, cea mai importantă construcţie după casa Domnului, căci era tinda cerului sau a iadului, şi mai trebuia ca restul timpului să fie închinat lucrului principal: sufletul. Credeau ei că bărbatul sau femeia ajung acolo cu haine, rochii, pălării de fetru, încălţări şnuruite şi alte asemenea marafeturi de lână şi de mătase nicicând îmbrăcate de Bunul Isus?

Erau sfaturi practice, elementare. După ce omul pleca, se vorbeau multe despre el: că era sfânt, că săvârşise minuni,

că văzuse, aidoma lui Moise, mărăcinişul arzând în pustie şi că o voce îi destăinuise numele de nerostit al Domnului. Îi comentau sfaturile. Astfel, înainte încă de căderea Imperiului şi apoi, după proclamarea Republicii, l-au ascultat sătenii din Tucano, Soure, Amparo şi Pombal; lună de lună, an după an, au renăscut din propria lor ruină bisericile din Bom Conselho, Geremoabo, Massacará şi Inhambupe; urmându-i învăţătura, oamenii au îngrădit şi îngrijit cimitirele din Monte Santo, Entre Rios, Abadia şi Barracão, iar moartea a fost cinstită cu îngropări cuviincioase la Itapicurú, Cumbe, Natuba, Mocambo. Lună de lună, an după an, sfaturile au umplut cerul nopţilor la Alagoinhas, Uauá, Jacobina, Itabaiana, Campos, Itabaianinha, Geni, Riachão, Lagarto, Simão Dias. Tuturor li se păreau bune acele poveţe, de aceea la început într-un sat, apoi în altul, la sfârşit în toate cătunele din Nord, pe omul pe care le dădea – deşi numele-i de botez era Antonio Vicente şi cel de familie Mendes Maciel – au început să-l numească Sfătuitorul.

UN GRILAJ de lemn îi desparte pe redactorii şi funcţionarii *Jornal*-ului *de Noticias* – al cărui nume sare în ochi, scris cu caractere gotice, deasupra intrării – de lumea venită să publice un anunţ sau să aducă o informaţie. Ziariştii sunt doar patru sau cinci. Unul dintre ei scormoneşte într-o arhivă zidită în perete; doi discută cu însufleţire, fără haină dar cu gulere tari şi lavaliere, lângă un calendar pe care se citeşte data – octombrie, luni 2, 1896 –, iar altul, tânăr, neglijent, purtând ochelari groşi de miop, scrie la un pupitru cu o pană de gâscă, nepăsător la tot ce-l înconjoară. În fund, după o uşă cu geamuri, se află Direcţiunea. Un om cu cozoroc şi mânecuţe serveşte un şir de clienţi la ghişeul Anunţurilor Plătite. O doamnă îi întinde un carton. Casierul, umezindu-şi arătătorul, numără cuvintele – Spălaturile

Giffoni // Vindecă Gonoreea, Hemoroizii, Poala-Albă şi orice infecţii ale Căilor Urinare // Le prepară Madame A. de Carvalho // Rua Primero de Marzo N. 8 – şi spune un preţ. Doamna plăteşte, primeşte restul şi, când pleacă, următorul din şir înaintează şi îi întinde casierului o hârtie. E îmbrăcat în culori întunecate, cu un gheroc cu pulpane lungi şi o gambetă, ambele uzate. Părul creţ, roşcat, îi acoperă urechile. E mai curând înalt, cu umeri largi, vânjos, matur. Casierul numără cuvintele din anunţ cu degetul alunecându-i pe hârtie. Deodată, fruntea i se încreţeşte, înalţă degetul şi apropie mult textul de ochi, ca şi cum s-ar teme să nu fi citit anapoda. În sfârşit, priveşte uimit spre clientul rămas tot acest timp ca o stană de piatră. Casierul clipeşte încurcat, apoi îl roagă pe om să aştepte. Târşind din picioare, străbate încăperea cu hârtia fluturându-i în mână, ciocane cu degetul la geamul Direcţiunii şi intră. Câteva clipe mai târziu reapare şi îi face semn clientului să poftească. Apoi se întoarce la ghişeu.

Omul în haine închise traversează sala *Jornal*-ului *de Noticias* bătând din tocuri de parcă ar avea pinteni. Când intră în micul birou înţesat de hârtii, ziare, manifeste ale Partidului Republican Progresist – O Brazilie Unită, O Naţiune Puternică – este aşteptat de un bărbat care îl priveşte cu o curiozitate surâzătoare, ca pe o dihanie ciudată. Ocupă singurul birou, poartă cizme, haine gri şi e tânăr, brunet, cu un aer energic.

— Sunt Epaminondas Gonçalves, directorul ziarului, spune. Intraţi.

Omul în haine închise schiţează un salut şi duce mâna la pălărie dar fără s-o scoată şi fără să rostească un cuvânt.

— Dumneavoastră pretindeţi să publicăm asta? întreabă directorul, agitând hârtiuţa.

Omul în haine închise încuviinţează. Are o bărbuţă roşcată ca părul capului şi ochi foarte limpezi, pătrunzători; gura lată e încreţită cu îndârjire, iar nările, foarte largi, par

să soarbă mai mult aer decât au nevoie.

— Cu condiţia să nu coste peste două mii de *reişi,* murmură, într-o portugheză chinuită. E tot capitalul de care dispun.

Epaminondas Gonçalves pare nehotărât dacă să râdă sau să se înfurie. Celălalt a rămas în picioare, foarte serios, observându-l. Directorul preferă să ducă hârtia la ochi:

— „Iubitorii de dreptate sunt convocaţi la un act public de solidaritate cu idealiştii din Canudos şi cu toţi răzvrătiţii din lume, în Piaţa de la Libertad, miercuri 4 octombrie, ora şase d.a.” – citeşte rar –. Se poate şti cine convoacă acest miting?

— Deocamdată eu, răspunde omul, imediat. Dacă *Jornal de Noticias* doreşte să-l patroneze, *wonderful.*

— Dumneata ştii ce au făcut oamenii aceia acolo, la Canudos? coboară tonul Epaminondas Gonçalves, lovind în birou. Au ocupat un pământ ce nu le aparţine şi trăiesc în promiscuitate, ca animalele.

— Două lucruri demne de admiraţie, recunoaşte omul în haine închise. De aceea am hotărât să dau toţi banii pe anunţ.

Directorul rămâne tăcut câteva clipe. Înainte de a-i da replica, întreabă răguşit:

— Pot şti cine sunteţi, domnule?

Fără îngâmfare, fără aroganţă, doar cu o urmă de solemnitate, omul se prezintă astfel:

— Un luptător pentru libertate, domnule. Veţi publica anunţul?

— Cu neputinţă, domnule, răspunde Epaminondas Gonçalves, acum stăpân pe situaţie. Autorităţile Bahiei aşteaptă doar un pretext ca să-mi interzică ziarul. Deşi în vorbe au acceptat Republica, în fapt au rămas monarhişti. Suntem singurul ziar adevărat republican din tot Statul, precum pesemne aţi observat.

Omul cu haine închise face un gest dispreţuitor şi

murmură printre dinţi „Eram sigur”.

— Vă sfătuiesc să nu duceţi acest anunţ la *Diário de Bahia,* adaugă directorul, înapoindu-i hârtiuţa. Aparţine Baronului de Cañabrava, proprietarul domeniului Canudos. O să sfârşiţi la închisoare.

Fără vreun cuvânt de despărţire, omul în haine închise se întoarce pe jumătate şi se îndepărtează, vârând anunţul în buzunar. Străbate sala ziarului fără o privire sau un salut adresate cuiva, cu mersul lui sonor, observat cu coada ochiului – siluetă funebră, păr aprins, încreţit – de ziarişti şi de clienţii de la Anunţuri Plătite. Ziaristul tânăr, cu ochelari de miop, se ridică de la pupitru după trecerea lui, cu o foaie gălbuie în mână, şi se îndreaptă spre Direcţiune, unde Epaminondas Gonçalves îl mai spionează încă pe necunoscut.

— „În urma hotărârii Guvernatorului Statului Bahia, Înălţimea Sa Domnul Luis Viana, azi a plecat din oraşul Salvador o companie a batalionului Nouă de Infanterie, sub comanda locotenentului Pires Ferreira, cu misiunea de a goni din Canudos pe bandiţii care au ocupat domeniul şi a-l captura pe şeful lor, Sebastianitul Antonio Sfătuitorul”, citeşte, din prag. Merge pe prima pagină sau în interior, domnule?

— Culegeţi textul sub înmormântări şi liturghii, spune directorul. Arată spre stradă, unde tocmai dispare omul în haine închise – Ştii cine e tipul?

— Galileo Gall, răspunde ziaristul miop. Un scoţian care umblă prin Bahia rugându-i pe oameni să-l lase să le pipăie capul.

SE NĂSCUSE la Pombal şi era fiul unui pantofar şi al ibovnicei sale, o invalidă care, cu toată starea ei, adusese pe lume trei băieţi înaintea lui şi avea să mai nască o fetiţă ce a supravieţuit secetei. L-au botezat Antonio şi, dacă ar fi

existat vreo logică în lume, n-ar fi trebuit să trăiască, căci pe când umbla de-a buşilea a venit catastrofa care a devastat regiunea, distrugând semănături, oameni şi animale. Din pricina secetei, aproape întregul Pombal a emigrat către coastă, dar Tiburcio da Mota, care în cincizeci de ani de viaţă nu se îndepărtase niciodată mai mult de o leghe de satul unde nu era picior să nu fi fost încălţat de mâna lui, a dat de ştire că nu-şi părăseşte casa. Şi s-a ţinut de cuvânt, rămânând în Pombal cu alte câteva zeci de persoane, căci până şi misiunea părinţilor lazarişti se golise.

Când, un an mai târziu, fugarii din Pombal au început să se întoarcă, încurajaţi de ştirea că văile erau din nou inundate, deci puteau semăna cereale, Tiburcio da Mota era îngropat alături de ţiitoarea lui invalidă şi de cei trei fii mai mari. Mâncaseră tot ce era comestibil şi, când proviziile se sfârşiseră, tot ce era verde, iar la sfârşit tot ce putea fi sfărâmat între dinţi. Vicarul Don Casimiro, cel ce-i înmormântase, spunea oricui că nu pieriseră atât de foame cât de prostie, căci mistuiseră pieile din atelierul de cizmărie şi băuseră din apa Lagunei Boului, furnicar de ţânţari şi de împuţiciune, ocolit până şi de iezi. Don Casimiro i-a luat la el pe Antonio cu surioara lui, i-a ţinut în viaţă cu diete de aer şi cu rugăciuni şi, când casele satului s-au umplut iar de oameni, le-a căutat un cămin unde să se aciueze.

Pe fată a luat-o naşa ei, care a plecat să lucreze la o fermă a Baronului de Cañabrava. Pe Antonio, atunci în vârstă de cinci ani, l-a adoptat celălalt pantofar din Pombal, pe nume Chiorul – îşi pierduse un ochi într-o încăierare –, care învăţase meserie în atelierul lui Tiburcio da Mota, şi după întoarcerea la Pombal îi moştenise clientela. Era un om grosolan, umblând mai tot timpul beat şi obişnuind să întâmpine zorii prăvălit prin şanţuri, trăsnind a rachie *cachaça.* Nu era însurat şi-l punea pe Antonio să muncească mai dihai ca vita de povară, măturând, spălând,

aducând cuie, foarfeci, calapoade, ghete, sau trimiţându-l la tăbăcărie. Îl culca pe jos pe o zdreanţă, lângă măsuţa la care Chiorul îşi petrecea toată vremea când nu se îmbăta cu alţi cheflii.

Orfanul era mărunţel şi ascultător, numai piele şi os, cu nişte ochi timizi ce stârneau mila muierilor din Pombal care, de câte ori puteau, îi dădeau câte ceva de mâncare sau hăinuţe rămase mici de la fiii lor. Tot ele au mers într-o zi – câteva femei care o cunoscuseră pe răposată şi tăifăsuiseră cu ea la nenumărate botezuri, împărtăşanii, priveghiuri, nunţi – la atelierul Chiorului, cerându-i să-l trimită pe Antonio la catehism, ca să poată fi pregătit pentru prima comuniune. În aşa hal îl vârâră în sperieţi spunându-i că Domnul o să-i ceară socoteala dacă micuţul se prăpădea înainte de a-l trimite, încât pantofarul, călcându-şi pe inimă, a catadicsit să-l lase să asculte învăţăturile misiunii, seară de seară, înaintea vecerniei.

Ceva vrednic de luat în seamă se petrecu atunci în viaţa copilului, pe care, nu mult după aceea, din pricina schimbărilor săvârşite în el de învăţătura lazariştilor, lumea avea să înceapă a-l numi Sfântuleţul. Ieşea de la predici cu privirea desprinsă de tot ce-l înconjura, parcă purificat de zgură. Chiorul povestea că adesea, noaptea, îl afla îngenuncheat în beznă, plângând la amintirea pătimirii lui Hristos, atât de absent încât nu-l putea aduce în fire decât zgâlţâindu-l. În alte nopţi, îl auzea vorbind în somn, agitat, de trădarea lui Iuda, de pocăinţa Magdalenei, de cununa de spini, iar într-o noapte l-a auzit făcând jurământ de castitate pe viaţă, aidoma Sfântului François de Sales la împlinirea vârstei de unsprezece ani.

Antonio îşi găsise o ocupaţie căreia să-şi închine viaţa. Continua să împlinească docil poruncile Chiorului, dar o făcea mijindu-şi ochii şi mişcând din buze astfel că toţi înţelegeau că, deşi mătura prin curte sau dădea fuga la şelar sau potrivea talpa sub ciocanul Chiorului, în realitate

se ruga necontenit. Pe tatăl adoptiv, atitudinile copilului îl turburau şi-l îngrozeau. În colţul unde dormea, Sfântuleţul şi-a înjghebat un altar, cu imaginile dăruite de misiune şi cu o cruce tăiată în lemn de *xique-xique* şi pictată chiar de el. Aici aprindea o lumânare să se roage la trezirea din somn sau la culcare şi tot aici, îngenuncheat, cu palmele lipite şi cu o expresie de pocăinţă pe chip, îşi petrecea puţinul timp liber în loc să zburde pe izlaz, să călărească pe deşelate noateni nedomesticiţi, să vâneze porumbei sau să privească la castrarea taurilor, cum făceau câtu-i ziulica de mare copiii din Pombal.

După prima comuniune el deveni ministrantul lui Don Casimiro, iar după moartea acestuia îi ajută în continuare la oficierea slujbei pe lazariştii de la misiune, deşi pentru aceasta avea de mers, printre multele-i curse, cam o leghe pe zi. La procesiuni cădelniţa cu tămâie şi ajuta la împodobirea popasurilor şi altarelor unde Fecioara şi Bunul Isus adăstau să se odihnească. Cuvioşenia Sfântuleţului era pe măsura bunătăţii sale. Era un spectacol obişnuit pentru locuitorii din Pombal să-l vadă servind de călăuză orbului Adelfo, pe care îl conducea uneori la hergheliile *colonelului* (nume dat marilor proprietari) Ferreira, unde orbul lucrase până se îmbolnăvise de cataractă, şi cărora le ducea dorul. Îl purta de braţ, peste câmp, ţinând în mână un băţ cu care scormonea pământul de teama şerpilor, şi îi asculta răbdător istorisirile. Tot Antonio era cel ce aduna provizii şi haine pentru leprosul Simeon, care trăia ca o sălbăticiune de când sătenii nu-l mai lăsau să se apropie de Pombal. O dată pe săptămână, Sfântuleţul îi ducea o legăturică cu bucăţi de pâine, pastramă şi bob pe care le cerşise pentru el, şi megieşii îl zăreau de departe cum îl conducea printre pietroaiele măgurii unde îşi avea sălaşul, către puţul cu apă, pe bătrânul ce mergea desculţ, cu laţe de păr atârnându-i, acoperit doar cu o fâşie de piele gălbuie.

Prima dată când l-a văzut pe Sfătuitor, Sfântuleţul

împlinise paisprezece ani şi suferise, cu câteva săptămâni înainte, o cumplită dezamăgire. Părintele Moraes, de la misiunea lazaristă, îl adusese brutal la realitate spunându-i că nu putea deveni preot, fiind copil din flori. Îl mângâiase apoi, explicându-i că-l putea sluji pe Domnul la fel de bine şi fără a fi hirotonisit, şi promisese să intervină pe lângă o mânăstire de capucini, unde s-ar putea să-l primească frate mirean. Sfântuleţul a plâns noaptea aceea cu hohote atât de sfâşietoare, încât Chiorul, înfuriat, i-a muiat oasele întâia oară după mai mulţi ani. Douăzeci de zile mai târziu, sub arşiţa nesuferită a amiezii, năvălea pe strada principală din Pombal un personaj deşirat, întunecat, cu păr negru şi ochi scăpărători, învelit într-o tunică vineţie, şi care, urmat de alţi şase oameni cu aspect de cerşetori, dar cu chipuri fericite, a străbătut vijelios aşezarea îndreptându-se spre vechea capela de chirpici acoperită cu ţigla care, de la moartea lui Don Casimiro, se ruinase în aşa hal încât păsările şi făceau cuib printre icoane. Sfântuleţul, împreună cu toţi vecinii din Pombal, îl văzu pe călător căzând la pământ, aidoma însoţitorilor lui, iar seara îl ascultă dând sfaturi pentru mântuirea sufletului, dojenindu-i pe necredincioşi şi prezicând viitorul.

În noaptea aceea, Sfântuleţul n-a dormit în atelierul pantofarului ci pe terenul viran din inima satului, lângă pelerinii ce se trântiseră pe pământul gol înconjurându-l pe sfânt. În dimineaţa şi seara următoare, şi în toate zilele cât acesta a rămas la Pombal, Sfântuleţul a muncit cot la cot cu el şi ai săi, reparând picioarele şi speteaza băncilor din capelă, netezind solul şi ridicând un parapet de piatră care să împrejmuie cimitirul, până atunci o limbă de pământ amestecată cu satul. Şi noapte de noapte a stat ghemuit lângă el, cu atenţia încordată, sorbind adevărurile gurii sale.

Dar când, în penultima noapte petrecută de Sfătuitor la Pombal, Antonio Sfântuleţul îl rugă să-i îngăduie să-l

urmeze în lume, întâi ochii sfântului – intenşi dar îngheţaţi – apoi gura sa au zis nu. Sfântuleţul plânse amar, îngenuncheat lângă Sfătuitor. Era în toiul nopţii, satul dormea adânc şi dormeau duşi zdrenţăroşii, vârâţi unul în altul. Focurile se stinseseră dar stelele scăpărau deasupra capului şi se auzeau greierii cântând. Sfătuitorul l-a lăsat să plângă în voie, i-a îngăduit să-i sărute poala veşmântului şi nu s-a arătat înduioşat când Sfântuleţul l-a implorat din nou să-l lase să-l urmeze căci inima îi da ghes spunându-i că astfel îl va sluji mai bine pe Bunul Isus. Băiatul i-a cuprins gleznele şi i-a sărutat picioarele bătătorite. Când l-a văzut sfârşit de puteri, Sfătuitorul i-a cuprins capul cu mâinile amândouă şi l-a silit să i se uite în ochi. Apropiindu-şi chipul l-a întrebat, solemn, dacă îl iubea pe Domnul atât de mult încât să-i dea prinosul suferinţei sale. Sfântuleţul a încuviinţat din cap, de mai multe ori. Atunci Sfătuitorul şi-a sumes tunica şi băiatul a putut vedea, în lumina şovăielnică, cum îşi descolăcea de pe mijloc o sârmă ce până atunci îi martirizase carnea. „Acum poart-o tu”, l-a auzit spunându-i. El însuşi l-a ajutat pe Sfântuleţ să-şi descheie hainele, să-şi încingă ciliciul, să-l înnoade strâns.

Când, şapte luni mai târziu, Sfătuitorul şi cei ce-l urmau – se mai schimbaseră unele feţe, crescuse numărul lor, era printre ei un negru uriaş pe jumătate gol, dar sărăcia lor şi bucuria ce li se citea în priviri erau cele dinainte – s-au reîntors la Pombal într-un nor de praf, ciliciul nu se clintise de pe mijlocul Sfântuleţului, pe care întâi îl învineţise, apoi îl brăzdase de dungi şi mai târziu îl acoperise cu plăgi cenuşii. Nu-l scosese nici o singură zi, şi la fiecare câteva ore îi potrivea sârma slăbită de mişcarea zilnică a trupului. Părintele Moraes încercase să-l abată de la hotărârea luată, explicându-i că oarecare câtime de durere voluntară era pe placul Domnului, dar că, depăşind anumite limite, sacrificiul putea uşor deveni o plăcere bolnăvicioasă trimisă de Diavol, şi că el se afla în primejdie de a depăşi oricând

pomenita limită.

Dar Antonio nu l-a ascultat. În ziua întoarcerii la Pombal a Sfătuitorului şi a cortegiului său, Sfântuleţul se afla la magazinul metisului Umberto Salustiano, şi inima i-a încremenit în piept şi aerul în nări când l-a zărit trecând la un metru de el, înconjurat de apostolii săi şi de zeci de bărbaţi şi de femei, şi luând-o, ca data trecută, drept spre capelă. L-a urmat, s-a contopit cu zarva şi agitaţia populară, s-a pierdut în mulţime şi s-a rugat de la o distanţă cuviincioasă, simţindu-şi tot sângele răscolit. Iar în noaptea aceea i-a sorbit învăţăturile, la lumina flăcărilor, în piaţa înţesată, neîndrăznind încă să se apropie. Tot satul se afla acum acolo, ascultându-l.

Către dimineaţă, când sătenii, care se rugaseră şi cântaseră şi îi aduseseră copiii bolnavi ca el să ceară Milostivului vindecarea lor şi îi povestiseră din amărăciunile vieţii şi-l întrebaseră ce avea să le mai rezerve viitorul, plecaseră cu toţii, iar învăţăceii adormiseră pe rând, aşa cum făceau întotdeauna, servind unul altuia de pernă sau acoperământ, Sfântuleţul, în atitudinea de extremă umilinţă cu care obişnuia să se împărtăşească, se îndreptă, ocolind trupurile zdrenţăroase, spre silueta întunecată, vineţie, ce-şi sprijinea capul hirsut pe unul dintre braţe. Focurile mai pâlpâiau înainte de a se stinge. Ochii Sfătuitorului se deschiseră mari la apropierea lui, iar Sfântuleţul avea să repete de atunci oricui îi asculta istoria că a văzut în ei, pe dată, că omul îl aşteptase. Fără a scoate un cuvânt – nici n-ar fi fost în stare – îşi desfăcu cămeşoiul de şiac şi îi arătă sârma încolăcită în jurul mijlocului.

După ce a privit-o câteva secunde, fără să clipească, Sfătuitorul a încuviinţat, şi un zâmbet – care, avea să spună de sute de ori Sfântuleţul în anii ce au urmat, a însemnat primirea lui printre aleşi – i-a brăzdat fugar chipul. Sfătuitorul i-a arătat un mic spaţiu gol, lângă el, parcă anume rezervat în vălmăşagul de trupuri. Băiatul s-a

ghemuit acolo, înţelegând, fără a mai fi nevoie de cuvinte, că Sfătuitorul îl socotea demn să bată împreună potecile lumii, înfruntându-l pe Proclet. Câinii neadormiţi, sătenii matinali din Pombal au mai auzit vreme îndelungată plânsul Sfântuleţului, fără a bănui că hohotele lui erau de fericire.

NUMELE SĂU ADEVĂRAT nu era Galileo Gall, dar omul era într-adevăr un luptător pentru libertate, sau, după propriile-i spuse, un revoluţionar şi un frenolog. Două condamnări la moarte îl însoţeau prin lume şi îşi petrecuse în temniţă cinci din cei patruzeci şi şase de ani de viaţă. Se născuse către jumătatea secolului într-o localitate din sudul Scoţiei unde tatăl lui practica medicina şi încercase fără succes să întemeieze un cenaclu progresist închinat răspândirii ideilor lui Proudhon şi Bakunin. Aşa cum alţi copii cresc legănaţi de poveşti cu zâne, el auzise de mic că proprietatea e obârşia tuturor relelor sociale şi că săracii vor zdrobi lanţurile exploatării şi ale obscurantismului numai pe calea violenţei.

Tatăl său era discipolul unui om pe care îl socotea unul dintre savanţii de frunte ai timpului: Franz Joseph Gall, anatomist, fizician şi întemeietor al ştiinţei frenologice. Dar, în vreme ce pentru alţi partizani ai lui Gall, această ştiinţă însemna doar a crede că intelectul, instinctul şi sentimentele sunt organe situate pe scoarţa cerebrală şi că pot fi măsurate şi pipăite, pentru părintele lui Galileo, zisa disciplină însemna moartea religiei, baza empirică a materialismului, dovada că spiritul nu era ceea ce susţinea bălmăjeala filosofică, adică imponderabil şi impalpabil, ci o dimensiune corporală, ca şi simţurile, deci la fel de susceptibilă de a fi studiată şi tratată în mod clinic. Scoţianul îi insuflă copilului, când acesta abia începea să gândească, acest precept simplu: revoluţia va elibera societatea de relele ei, iar ştiinţa îl va elibera pe individ de relele lui. Galileo şi-a închinat existenţa luptei pentru

ambele ţeluri.

Întrucât ideile sale incendiare îi îngreunau viaţa în Scoţia, tatăl s-a stabilit în sudul Franţei, unde a fost arestat în 1868 din cauza ajutorului dat muncitorilor textilişti din Bordeaux în timpul unei greve şi expediat la Cayenne. Acolo a murit. Un an mai târziu, Galileo era azvârlit în închisoare, acuzat de complicitate la incendierea unei biserici – pe preoţi îi ura cel mai mult, după militari şi bancheri – dar după câteva luni a reuşit să fugă şi un timp a lucrat cu un medic francez, vechi prieten al tatălui său. Tot atunci a adoptat numele de Galileo Gall, renunţând la numele său adevărat, prea cunoscut de poliţie, şi a început să publice mici note politice şi de răspândire a ştiinţei într-un ziar din Lyon: *l'Etincelle de la révolte.*

Unul dintre motivele sale de mândrie era participarea, între martie şi mai 1871, la luptele comunarzilor din Paris pentru eliberarea speţei umane; aici a fost martorul genocidului a treizeci de mii de bărbaţi, femei şi copii, comis de forţele lui Thiers. De data asta a fost condamnat la moarte, dar a izbutit să scape din închisoare înainte de execuţie, cu uniforma unui sergent-temnicer pe care l-a ucis. Ajuns la Barcelona, a studiat câţiva ani medicina şi a practicat frenologia sub îndrumarea lui Mariano Cubi, un savant ce susţinea că poate detecta cele mai secrete înclinaţii şi trăsături de caracter ale unui om dacă îşi petrece o singură dată buricele degetelor pe ţeasta lui. Părea că va îmbrăţişa meseria de medic, când dragostea sa de libertate şi de progres sau vocaţia aventurii i-au clătinat din nou temeiurile vieţii. Împreună cu o mână de devotaţi ai Ideii, luară cu asalt într-o noapte cazarma de la Montjuich, ca să dezlănţuie furtuna despre care credeau că va zgudui Spania din temelii. Dar cineva îi trăda şi soldaţii îi întâmpinară cu focuri de armă. Îşi văzu tovarăşii căzând în luptă unul câte unul; când îl capturară avea câteva răni grave. Fu condamnat la moarte, dar, pentru că legea

spaniolă interzicea să fie strangulat un om rănit, hotărârâ să-l vindece înainte de a-l omorî. Mai multe persoane de bună credinţă şi influente îl făcură scăpat din spital şi îl îmbarcară, cu hârtii false, pe o navă de transport.

Străbătu ţări, continente, mereu credincios ideilor copilăriei sale. Pipăi cranii galbene, negre, roşii şi albe şi trecu pe rând, la voia întâmplării, de la acţiunea politică la practica ştiinţifică, ţinând de-a lungul acestei vieţi de aventuri, închisori, atacuri cu mână armată, întâlniri clandestine, fugi şi urmăriri, nişte caiete ce cuprindeau, îmbogăţite cu exemple, învăţăturile maeştrilor săi: tatăl, Proudhon, Gall, Bakunin, Spurzheim, Cubi. A fost întemniţat pe rând în Turcia, în Egipt, în Statele Unite, pentru atentat la adresa ordinii sociale şi a ideilor religioase, dar, mulţumită stelei lui bune şi dispreţului absolut faţă de primejdii, n-a rămas niciodată mult timp în spatele gratiilor.

În 1894 era medicul vasului german care a naufragiat pe coastele Bahiei şi ale cărui resturi au rămas împotmolite pentru totdeauna în faţa Fortului San Pedro. Brazilia abia împlinea şase ani de la abolirea sclaviei şi cinci ani de la trecerea de la Imperiu la Republică. L-au fermecat amestecul de rase şi de culturi, efervescenţa ei socială şi politică, faptul de a fi o societate în care se contopeau Europa şi Africa, şi încă ceva, deocamdată nedesluşit. Se hotărî să rămână. Nu reuşi să deschidă un salon de consultaţii, lipsindu-i titlurile necesare, astfel încât, aşa cum procedase şi prin alte părţi, îşi duse zilele predând limbi străine şi ocupându-se de tot felul de afaceri mărunte. Deşi călătorea prin ţară, se întorcea mereu în oraşul Salvador, unde îl puteai întâlni fie la Librăria Catilina, fie la umbra palmierilor de pe Mirador de los Afligidos, fie în tavernele marinăreşti din suburbie, unde le explica interlocutorilor ocazionali că toate virtuţile pot fi atinse dacă raţiunea şi nu credinţa constituie axa vieţii, că nu Dumnezeu, ci Satan – primul răzvrătit – este adevăratul prinţ al libertăţii şi că,

odată desfiinţat vechiul regim prin acţiune revoluţionară, societatea cea nouă va înflori de la sine, liberă şi dreaptă. Deşi se găsea cine să-l asculte, oamenii nu prea păreau să-l ia în serios.

II

PE VREMEA secetei din 1877, în lunile de foamete şi de molime care au secerat jumătate din oamenii şi animalele regiunii, Sfătuitorul nu mai pribegea de unul singur ci însoţit, sau mai bine zis urmat (el abia părea să-şi dea seama de dâra însufleţită ce îi prelungea urmele) de bărbaţi şi femei care, unii atinşi în suflet de poveţele sale, alţii din curiozitate sau din simplă inerţie, îşi părăseau bruma de avut luându-se după el. Unii îl conduceau o bucată de drum, alţii, puţini, păreau să se afle lângă el pentru totdeauna. Cu toată vrăjmăşia secetei, el continua să meargă, deşi câmpurile erau acum semănate cu oseminte de vite ciugulite de vulturi, iar satele străbătute erau pe jumătate pustii.

Faptul că de-a lungul anului 1877 a încetat să mai plouă, au secat râurile şi au apărut pe uriaşele întinderi sterpe numite *caatingas* nenumărate caravane de oameni băjeniţi care, purtându-şi în harabale sau de-a dreptul în cârcă sărăcăcioasele lor bunuri, rătăceau în căutare de apă sau hrană, nu a fost pesemne lucrul cel mai înspăimântător din acel an înspăimântător. Mai cumplită încă a fost năvala bandiţilor şi a cobrelor în ţinuturile din Nord. Dintotdeauna existaseră indivizi care atacau fermele să fure vite, schimbau focuri cu paznicii înarmaţi – *capangas* – aflaţi în solda marilor proprietari şi jefuiau satele mai răzleţe din *sertón;* periodic, aceiaşi indivizi erau vânaţi de poterele poliţieneşti. Dar, pe măsura înaintării foametei, cetele de bandiţi se înmulţiseră ca păinile şi peştii din Biblie.

Năpădeau, nesăţioşi şi ucigaşi, satele deja decimate de catastrofă, răpind ultimele lucruri comestibile, podoabele şi hainele, şi ciuruindu-i de gloanţe pe locuitorii ce cutezau să li se împotrivească.

Dar pe Sfătuitor nu l-au bruscat niciodată, cu spusa ori cu fapta. Drumurile li se încrucişau, pe cărările deşertului, printre cactuşi şi pietroaie, sub un cer de plumb, sau în *caatinga* încâlcită unde hăţişurile se pârjoliseră de tot iar trunchiurile începeau să se despice. Bandiţii sau *cangaceiros,* zece, douăzeci de oameni înarmaţi cu toate instrumentele de tăiat, de sfârtecat, de ciopârţit, de smuls, îl vedeau pe omul slab în tunică vineţie cum plimba peste ei doar o clipă, cu obişnuita lui nepăsare, ochii îngheţaţi şi bântuiţi, şi continua să facă acele lucruri ce-i intrau în obicei: să se roage, să mediteze, să meargă, să dea sfaturi. Pribegii păleau la vederea oamenilor din *cangago* şi se ghemuiau în jurul Sfătuitorului ca puii în jurul cloştii. Tâlharii, dându-şi seama dintr-o ochire de sărăcia lor lucie, îşi vedeau de drum, dar uneori se opreau văzându-l pe sfântul ale cărei profeţii le ajunseseră la ureche. Dacă se ruga, nu-l întrerupeau; aşteptau răbdurii să binevoiască a-i vedea. În sfârşit, le vorbea, cu acel glas cavernos ce ştia să găsească poteca cea mai scurtă spre inimi. Le spunea lucruri pe înţelesul lor, adevăruri în care puteau crede. Că această nenorocire era fără îndoială primul dintre semnele sosirii lui Antihrist; apoi de flagelurile premergătoare învierii morţilor şi Judecăţii din Urmă. Că dacă vor să-şi mântuie sufletul trebuie să fie pregătiţi pentru bătăliile ce se vor purta când oastea de diavoli a lui Antihrist – care va fi însuşi Câinele, venit pe pământ să-şi recruteze acoliţii – va cotropi ca o limbă de foc *sertón-ul.* Asemenea văcarilor, pălmaşilor, sclavilor sau celor de curând eliberaţi, *los cangaceiros* râmâneau pe gânduri. Iar unii – brăzdatul de tăieturi Pajeú, uriaşul Pedrão, până şi cel mai sângeros dintre toţi: João Satan – se căiau de crimele lor, lăsau

cuvântul să le sălăşluiască în inimi, şi îl urmau.

Şi, după pilda bandiţilor, îl respectau şerpii cu clopoţei care, în chip nemaivăzut şi cu miile, au năpădit câmpiile în urma secetei. Lungi, lunecoşi, triunghiulari, zvâcnitori, îşi părăseau bortele şi se retrăgeau, ca oamenii, şi în fuga lor omorau copii, viţei, capre şi nu pregetau să intre în plină zi prin sate căutându-şi hrana. Erau atât de mulţi încât nu existau destule păsări *acuanes* ca să-i stârpească, ba chiar s-a întâmplat, în acele timpuri împotriva firii, ca şerpii să înfulece pasărea de pradă, în loc să-l vezi, ca înainte, pe *acuan* luându-şi zborul cu prada în clonţ. Locuitorii din interior au fost nevoiţi să meargă zi şi noapte înarmaţi cu bâte şi *machetes* – tesace scurte şi late –, iar unii fugari au ajuns să ucidă suta de crotali într-o singură zi. Dar Sfătuitorul tot pe pământ s-a culcat, acolo unde îl prindea noaptea. Într-o seară, auzindu-i pe însoţitorii lui vorbind despre şerpi, le-a explicat că fenomenul se mai petrecuse. Când copiii lui Israel se întorceau din Egipt în patria lor şi se plângeau de străşniciile pustiei, Tatăl le-a trimis drept pedeapsă flagelul târâtoarelor. Ascultând de ruga lui Moise, Tatăl i-a poruncit să făurească un şarpe de bronz la care era de ajuns să te uiţi ca să te vindeci de muşcătură. Să facă şi ei întocmai? Nu, căci minunile nu se repetă. Dar fără îndoială că Tatăl i-ar vedea cu ochi buni pe rătăcitori dacă ei ar purta în drumeţiile lor un stindard zugrăvit cu chipul Fiului Său. O femeie din Monte Santo, Maria Quadrado, duse de atunci într-o lăcriţă o bucată de pânză cu imaginea Bunului Isus pictată de un băiat din Pombal care, din pricina marii lui cucernicii, binemeritase numele de Sfântuleţul. Gestul fu pesemne pe placul Tatălui, căci niciun pribeag nu suferi muşcătură de şarpe.

La fel îl ocoliră pe Sfătuitor molimele care, din cauza secetei şi a foametei, se înverşunară în lunile şi în anii următori împotriva supravieţuitorilor. Femeile lepădau la puţină vreme sarcina, copiii îşi pierdeau dinţii şi părul, iar

adulţii, deodată, începeau să scuipe şi să evacueze sânge, se umflau de buboaie sau deveneau o spuzeală de carne vie care îi făcea să se frece cu furie de orice obiect zgrunţuros, ca dobitoacele râioase. Dar omul deşirat continua să cutreiere prin duhoare şi boleşniţă, impasibil, invulnerabil, aidoma corăbiei conduse de un pilot destoinic spre liman, înfruntând urgiile.

Spre ce liman se îndrepta Sfătuitorul la capătul neistovitei drumeţii? Nimeni nu-l întreba, nici el nu pomenea de ţintă, pesemne nici n-o cunoştea. Mergea acum înconjurat de un buluc de învăţăcei care părăsiseră totul hărăzindu-se spiritului. De-a lungul lunilor de secetă Sfătuitorul şi soţii săi munciră fără preget la îngroparea morţilor de foame, de ciumă sau de disperare pe care îi găseau la marginea drumului, cadavre descompuse şi mâncate de fiare, adesea chiar de oameni. Întocmeau coşciuge şi săpau gropi pentru aceşti fraţi şi aceste surori. Deveniseră o mulţime pestriţă în care se învălmăşeau rase, locuri, meserii. Se aflau printre ei văcari zdrahoni care trăiseră mânând cirezile *coloneilor* avuţi; metişi cu pielea roşcată, ai căror strămoşi indieni trăiau pe jumătate goi, mâncând inimile duşmanilor; tot felul de indivizi cu sânge amestecat care fuseseră la viaţa lor vechili, tinichigii, fierari, pantofari sau dulgheri; mulatri şi negri fugari de pe plantaţiile litoralului, sau goniţi de tortura, butucii, cravaşele muiate în saramură şi celelalte osânde scornite pentru sclavi în manufacturile de trestie de zahăr. Mai erau şi femeile, bătrâne şi tinere, sănătoase sau betege, care se emoţionau întotdeauna primele când Sfătuitorul, în timpul popasurilor nocturne, le vorbea despre păcat, despre mârşăviile Câinelui sau despre milostenia Fecioarei. Ele îi peticeau tunica vineţie, prefăcând în ace de cusut spinii de cactus şi în aţă fibrele palmierilor, ele găseau din ce să-i facă una nouă când cea veche se zdrenţuia prin hăţişuri, ele îi confecţionau sandalele şi le păstrau pe cele vechi, ca

pe moaşte, fiindcă toate acele veşminte îi atinseseră trupul. Tot ele pregăteau seară de seară, după ce bărbaţii aţâţau focul, terciul de făină de orez, de mălai sau de manioc dulce cu apă şi turtele de dovleac care alcătuiau masa băjenarilor. Aceştia n-au fost niciodată nevoiţi să rabde de foame, căci mâncau puţin şi primeau de pomană pe unde treceau nu numai de la cei sărmani, care fugeau să-i aducă Sfătuitorului o găină sau o baniţă de porumb ori un dărab de brânză proaspătă, ci şi de la proprietari care, ori de câte ori alaiul zdrenţăroşilor adăsta peste noapte pe pământurile lor şi, din proprie iniţiativă şi fără a lua un ban pentru aceasta, curăţa şi mătura paraclisele fermei, trimiteau prin servitori lapte proaspăt, merinde şi, uneori, câte o căpriţă sau un ieduţ.

De atâtea ori bătuse în lung şi-n lat drumurile *sertón*-ului, suind şi coborând costişe, apărând şi dispărând pe nesfârşitele platouri, încât toată lumea îl cunoştea. Îl cunoşteau şi preoţii. Nu erau mulţi, iar cei ce totuşi fiinţau erau ca şi pierduţi în imensitatea *sertón*-ului, oricum prea puţini ca să păstreze vie datina în numeroasele biserici vizitate de păstori doar în zi de hram. Vicarii din unele locuri, cei din Tucano şi Cumbe de pildă, îi îngăduiau să le vorbească din amvon credincioşilor şi se înţelegeau bine cu el; alţii, cum ar fi cei de la Entre Rios şi Itapi-curú, îl opreau de la aceasta şi îl prigoneau. În celelalte locuri, fie în semn de mulţumire pentru ce făcea în biserici şi cimitire, fie din pricină că înrâurirea sa asupra sufletelor localnicilor era atât de întinsă încât nu voiau să se pună râu cu propriii enoriaşi, preoţii îl lăsau, călcându-şi pe inimă, ca imediat după slujbă să se roage în legea lui sau să le vorbească oamenilor din tinda lăcaşului.

Când vor fi aflat oare Sfătuitorul şi cetele sale de pocăiţi că în 1888, departe, în acele oraşe al căror nume le suna atât de străin în auz – São Paolo, Rio de Janeiro, sau chiar Salvador de Bahia – monarhia desfiinţase sclavia, iar

măsura provoca mare frământare pe plantaţiile din Bahia rămase de la o zi la alta fără braţe de muncă? Abia după câteva luni de la decretarea legii a ajuns ştirea şi în *sertón,* aşa cum ajungeau toate ştirile până la aceste mărginimi ale Imperiului – întârziate, deformate, uneori perimate – şi autorităţile au pristăvit-o prin pieţe ori au bătut-o în cuie la porţile oraşului.

E de crezare că în anul următor, Sfătuitorul şi pâlcurile lui au aflat cu aceeaşi întârziere că naţiunea din care, fără măcar s-o ştie, făceau parte, nu mai era Imperiu ci Republică. N-aveau să afle niciodată că acest eveniment n-a stârnit nici cel mai mic entuziasm în rândul vechilor autorităţi, al foştilor proprietari de sclavi rămaşi doar cu plantaţiile şi cirezile, nici în rândul meseriaşilor şi funcţionarilor din Bahia care vedeau în această schimbare ceva asemănător loviturii de graţie dată hegemoniei şi aşa şubrezite a vechii capitale, centru al vieţii politice şi economice a Braziliei vreme de două sute de ani, acum biată rudă săracă privind nostalgic cum se scurge spre Sud tot ce-i aparţinuse odinioară – prosperitatea, puterea, banii, braţele, istoria –, dar chiar dacă ar fi aflat toate acestea, n-ar fi înţeles mai nimic sau i-ar fi lăsat nepăsători, căci altele erau preocupările Sfătuitorului şi alor săi. Şi, la urma urmei, ce se schimbase pentru ei, în afară de câteva nume? Nu era peisajul cu pământ pârjolit şi cer plumburiu acelaşi dintotdeauna? Şi, deşi trecuseră câţiva ani de la secetă, nu-şi tămăduia mai departe ţinutul rănile, nu-şi plângea morţii, nu încerca din răsputeri să înlocuiască bunurile pierdute? Ce se schimbase, la urcarea Preşedintelui în locul împăratului, pentru chinuitele pământuri din Nord? Nu se istovea mai departe ţăranul cu pământul sterp şi cu apa sărăcăcioasă, doar-doar va izbuti să cultive porumbul, fasolea, cartoful şi maniocul şi va creşte pe lângă casă porci, găini şi capre? Nu erau satele la fel de pline de puturoşi, nu erau drumurile la fel de primejdioase de răul

tâlharilor? Nu te loveai la tot pasul de gloata cerşetorilor, ca de o amintire vie a flagelului din 1877? Nu erau aceiaşi rapsozii populari? Nu se ruinau ca înainte, în pofida strădaniilor Sfătuitorului, casele Bunului Isus?

Totuşi ceva se schimbase odată cu Republica. Spre răul şi spre răsturnarea lumii: Biserica a fost separată de Stat, s-a decretat libertatea cultelor şi s-au secularizat cimitirele, de care aveau să se ocupe de-aici înainte nu parohiile, ci oraşele. Pe când preoţii, nedumeriţi, nu ştiau ce să mai zică despre aceste noutăţi pe care ierarhia le acceptase resemnată, Sfătuitorul a ştiut de la bun început ce erau ele: nelegiuiri de care să se teamă tot omul credincios. Iar când a aflat că se decretase căsătoria civilă – de parcă o taină lăsată de Dumnezeu nu era îndeajuns – el a avut primul virtutea să spună cu glas tare, la ora împărţirii sfaturilor, ceea ce toţi gândeau sau şuşoteau: că noua necuviinţă era lucrarea protestanţilor şi a masonilor. Ca şi, negreşit, celelalte hotărâri ciudate, îndoielnice, de care au auzit vorbindu-se prin sate: harta statistică, recensământul, sistemul metric zecimal. Sătenilor bănuitori care veneau să-l întrebe cam ce însemnau toate acestea, Sfătuitorul le explica amănunţit: voiau să ştie culoarea oamenilor pentru a reînfiinţa sclavia şi a-i putea trimite pe negri înapoi la stăpânii lor, şi erau curioşi să le afle credinţa pentru a-i recunoaşte pe catolici la ora începerii persecuţiilor. Fără să ridice tonul, îi povăţuia să nu răspundă la asemenea întrebări şi să nu folosească metrul şi centimetrul în locul împământenitelor cotul şi palma.

Într-o dimineaţă din 1893, intrând în Natuba, Sfătuitorul şi alaiul său auziră un zumzet de albine întărâtate ce urca la cer dinspre Piaţa Matriz, unde bărbaţii şi femeile se înghesuiseră să citească sau să li se citească nişte afişe abia lipite pe scânduri. Avea să li se ceară impozite, Republica voia să le pună impozite. Dar ce sunt alea impozite? întrebau mulţi săteni. Ca dijma, le explicau alţii.

După cum, înainte, dacă un locuitor avea cincizeci de găini trebuia să dea cinci din ele misiunii sau câte o baniţă la fiecare mierţă din recoltă, la fel se hotărâse să se dea Republicii o parte din ce moşteneai sau produceai. Sătenii trebuiau să declare municipiilor acum autonome tot ce posedau sau agoniseau, ca să li se fixeze sumă de plată. Perceptorii de impozite aveau să confişte în folosul Republicii orice bunuri nedeclarate sau declarate fals, la un preţ mai mic.

Instinctul animalic, bunul simţ şi veacurile de experienţă i-au făcut pe oameni să înţeleagă grabnic că noile măsuri se anunţau mai rele ca seceta; că sameşii aveau să fie mai lacomi ca vulturii sau ca bandiţii din *sertón*. Încremeniţi, speriaţi, înfuriaţi, îşi dădeau coate şi îşi comunicau relele presimţiri şi mânia, cu glasuri care, amestecate, împletite, iscau muzica aceea războinică ce urca în cerul Natubei când Sfătuitorul cu năpăstuiţii lui au intrat în sat pe drumul dinspre Cipó. Oamenii l-au înconjurat şi i-au închis calea către biserica Nuestra Señora de la Concepción (refăcută şi zugrăvită chiar de el de-a lungul anilor) spre care se îndrepta cu obişnuiţii lui paşi de o poştă, să-l încunoştiinţeze de ştirile pe care el, serios şi privind prin ei, abia părea să le audă.

Şi totuşi, îndată după aceea, în timp ce un fel de explozie interioară îi scăpară în ochi, începu să meargă, să fugă, prin mulţimea ce i se deschidea înainte, spre scândurile cu afişe. Ajunse la ele şi neobosindu-se să le citească le dărâmă, cu faţa descompusă de o indignare ce părea întruchiparea celei obşteşti. Apoi ceru, cu voce vibrantă, să fie arse acele blestemăţii scrise. Iar când, sub ochii înmărmuriţi ai notabilităţilor, poporul îi dădu ascultare şi pe deasupra se pregăti să-şi sărbătorească isprava cu artificii ca în ziua hramului, şi focul prefăcu în fum edictele şi spaima provocată de ele, Sfătuitorul, înainte de a merge să se roage în biserica Nuestra Señora, le vesti fiinţelor din

acel colţ îndepărtat o noutate gravă: Antihristul se afla pe lume şi se numea Republică.

— ŢIGNALE, chiar aşa, domnule comisar, repetă uluit încă o dată de ce i-a fost dat să trăiască şi, neîndoios, să-şi amintească şi să povestească, locotenentul Pires Ferreira. Se auzeau foarte desluşit noaptea. Mai bine zis, înspre dimineaţă.

Spitalul de campanie este o baracă de scânduri cu acoperiş din frunze de palmier, amenajată în pripă pentru a-i putea găzdui pe soldaţii răniţi. E aşezat în faţa orăşelului Joazeiro, ale cărui case şi străzi paralele cu latul râu San Francisco – văruite sau colorate bălţat – se întrezăresc prin pereţii ridicaţi de mântuială, sub coroanele colbuite ale acelui soi de copaci al căror nume îl poartă aşezarea.

— Am făcut douăsprezece zile de aici până la Uauá, la o aruncătură de băţ de Canudos, iar drumul a fost lesnicios, spune locotenentul Pires Ferreira. Oamenii mei picau de osteneală, aşa că am hotărât să poposim acolo. Şi, după câteva ore, ne-au trezit ţignalele.

Sunt şaisprezece răniţi, zăcând în hamace, în şiruri faţă în faţă: bandaje grosolane, capete, braţe şi picioare sângerânde, trupuri goale sau pe jumătate goale, pantaloni şi vestoane zdrenţuite. Un doctor în halat alb, de curând sosit, îi trece în revistă pe răniţi, urmat de un infirmier cu trusa în mână. Aspectul plăcut, citadin, al doctorului nu se potriveşte câtuşi de puţin cu feţele trase ale soldaţilor, cu părul lor năclăit de sudoare. În fundul barăcii, un glas neliniştit pomeneşte de spovedanie.

— N-aţi pus oameni de strajă? Nu v-a trecut prin cap că v-ar putea lua prin surprindere, locotenente?

— Erau patru santinele, domnule comisar, răspunde Pires Ferreira, arătându-i patru degete energice. Nu ne-au luat prin surprindere. Când am auzit ţignalele, toată compania

s-a trezit ca un singur om şi s-a pregătit de luptă. – Coboară vocea: – Dar n-am văzut sosind inamicul ci o procesiune.

Printr-un colţ al hardughiei-spital, pe malul râului brăzdat de bărci încărcate cu harbuji, se distinge mica tabără unde se află restul trupei: soldaţi trântiţi la umbra unor copaci, puşti aliniate câte patru, corturi de campanie. Trece, zgomotos, un cârd de papagali.

— O procesiune religioasă, locotenente? întreabă un glăscior nazal, băgăreţ, neaşteptat.

Ofiţerul aruncă o privire celui care a vorbit şi încuviinţează:

— Veneau pe drumul dinspre Canudos, explică, adresându-se tot comisarului. Erau cinci sute, şase sute, poate o mie.

Comisarul ridică mâinile la cer iar aghiotantul lui dă din cap, la fel de neîncrezător. Se vede de la o poştă că sunt orăşeni. Au sosit la Joazeiro chiar în dimineaţa aceea cu trenul de Salvador şi sunt încă năuciţi şi sleiţi de ţăcănitul roţilor, stingheriţi de sacourile cu mâneci lungi, de pantalonii lălâi, de cizmele deja murdare, încinşi la faţă, vizibil dezgustaţi că se află acolo, înconjuraţi de carne rănită şi de duhoare, şi că sunt nevoiţi să cerceteze o înfrângere. În timp ce vorbesc cu locotenentul Pires Ferreira merg de la un hamac la altul iar comisarul, om rigid de felul lui, se apleacă uneori peste răniţi să le dea o palmă uşoară de încurajare. Ascultă atent spusele locotenentului, pe când aghiotantul ia note, ca şi personajul sosit de curând, cel cu glăsciorul gutunărit, care strănută des.

— Cinci sute, o mie? repetă batjocoritor comisarul. Reclamaţia Baronului de Cañabrava se află pe biroul meu şi am citit-o, locotenente. Cei ce au ocupat Canudos, socotind şi femeile şi copiii, sunt în număr de două sute. Baronul trebuie s-o ştie, doar e stăpânul moşiei.

— Erau o mie, erau mii, murmură rănitul din hamacul cel mai apropiat, un mulatru cu pielea deschisă la culoare şi

părul creţ, cu un umăr bandajat. Jur, domnule.

Locotenentul Pires Ferreira îl sileşte să tacă cu o mişcare atât de bruscă încât loveşte piciorul rănitului din spatele său şi omul icneşte de durere. Locotenentul e tânăr, mai curând scund, cu mustăcioară tuşinată după moda filfizonilor care, acolo, departe, la Salvador, îşi dau întâlnire în cofetăriile de pe strada Chile la ora ceaiului. Dar oboseala, dezamăgirea, nervii fac să se piardă acum mustăcioara pariziană între cearcănele vineţii, pielea lividă şi o grimasă. E nebărbierit, cu părul vâlvoi; are uniforma sfâşiată şi braţul drept legat de gât. În fund, acelaşi glas care aiurează cere mereu spovedanie şi miruială.

Pires Ferreira se întoarce spre comisar:

— De mic am trăit într-o fermă, m-am deprins să număr turmele dintr-o ochire, spune, încet. Nu exagerez. Erau peste cinci sute, poate o mie.

— Duceau o cruce de lemn, uriaşă, şi un stindard cu Sfântul Duh – adaugă cineva dintr-un hamac.

Şi, înainte ca locotenentul să-i mai poată struni, alţii se înghesuie, povestind: purtau tot felul de imagini sfinte, mătănii, toţi suflau în ţignalele acelea sau cântau Kyrie Eleison şi proslăveau pe Sfântul Ioan Botezătorul, pe Fecioara Maria, pe Bunul Isus şi pe Sfătuitor. S-au ridicat în coate în hamace şi îşi iau unul altuia cuvântul din gură până când locotenentul le ordonă să tacă:

— Şi, deodată, s-au năpustit asupra noastră, continuă, în tăcerea restabilită. Păreau atât de paşnici, păreau o procesiune din Săptămâna Mare; cum era să-i atacăm? Şi, pe neaşteptate, au început să blesteme şi să tragă în carne vie. Eram unul contra opt, contra zece.

— Să blesteme? îl întrerupse glăsciorul impertinent.

— Să blesteme Republica, spune locotenentul Pires Ferreira. Să-l blesteme pe Antihrist.

Se adresează din nou comisarului:

— N-am nimic să-mi reproşez. Oamenii mei s-au bătut

vitejeşte. Am rezistat mai mult de patru ore, domnule. Am dat ordin de retragere numai când am rămas fără muniţii. Ştiţi probabil ce probleme avem cu puştile Mannlicher. Mulţumită disciplinei soldaţilor am putut face drumul înapoi doar în zece zile.

— O întoarcere mai vijelioasă decât dusul, mârâie comisarul.

— Veniţi, veniţi, ia priviţi – îi cheamă doctorul în halat alb, dintr-un colţ.

Grupul civililor şi locotenentul se îndreaptă printre hamace către el. Sub halat, doctorul poartă o uniformă militară albastru-indigo. I-a scos bandajele unui soldat cu trăsături indiene, care se chirceşte de durere, şi se uită plin de interes la pântecul omului, îl arată ca pe ceva de preţ: lângă vintre se cască o gaură purulentă de mărimea unui pumn, cu sânge închegat pe margini şi carne ce palpită.

— Un glonţ exploziv! exclamă doctorul, cu entuziasm, împrăştiind pe pielea tumefiată un prăfuleţ alb. Când intră în trup, explodează ca un şrapnel, distruge ţesuturile şi provoacă asemenea orificii. N-am văzut aşa ceva decât în manualele Armatei Engleze. Cum e cu putinţă ca nişte nenorociţi să dispună de arme atât de modeme? Nici măcar Armata braziliană nu le are.

— Vedeţi, domnule comisar? întreabă locotenentul Pires Ferreira, cu un aer triumfător. Erau înarmaţi până-n dinţi. Aveau puşti, carabine, flinte, *machetes,* pumnale, măciuci. În schimb, Mannlicher-ele noastre se blocau şi...

Dar cel ce aiura despre spovedanie şi miruială a început să ţipe, iar acum vorbeşte de imagini sfinte, de prapurii Sfântului Duh, de ţignale. Nu pare rănit; e legat de un par şi are uniforma în stare mai bună decât locotenentul. Când vede că se apropie de el medicul şi grupul de civili, îi imploră, cu ochii umezi:

— Spovedanie, domnilor! Vă rog! Vă rog!

— Nu e medicul companiei dumitale, doctorul Antonio

Alves de Santos? întreabă medicul în halat alb. De ce l-aţi legat?

— A încercat să se omoare, domnule, spune încurcat Pires Ferreira. S-a împuşcat sub ochii mei şi doar printr-o minune am izbutit să-i abat mâna. De la lupta din Uauá e în halul ăsta, nu ştiam ce să fac cu el. În loc să ne fie de ajutor, a devenit o problemă în plus, mai ales în timpul retragerii.

— La o parte domnilor, spune medicul cu halat. Lăsaţi-mă singur cu el, îl liniştesc eu.

Când locotenentul şi civilii îi dau ascultare, se aude iar glăsciorul nazal, urgent, sâcâitor al omului care mai întrerupsese de câteva ori explicaţiile:

— Câţi morţi şi răniţi sunt în total, locotenente? În compania dumitale şi printre bandiţi.

— Zece morţi şi şaisprezece răniţi, în ce ne priveşte, răspunde Pires Ferreira cu un gest de nerăbdare. Duşmanul a avut vreo sută de căzuţi, cel puţin. Toate aceste date există în informarea ce v-am trimis-o, domnule.

— Nu sunt din comisie, ci de la *Jornal de Noticias,* din Bahia, spune omul.

Nu seamănă nici cu funcţionarii nici cu doctorul în halat alb, cu care a venit. E tânăr, miop, are ochelari cu sticle groase. Nu-şi ia notele cu creionul, ci cu o pană de gâscă. Poartă pantaloni descusuţi pe alocuri, o haină albicioasă, o şapcă cu cozoroc, iar hainele par puse cu furca pe trupul lui croit fără pic de farmec. Duce cu el un soi de planşetă pentru scris, multe foi albe, şi moaie pana de gâscă într-o călimară cu dop de plută pe care o poartă agăţată de mâneca hainei. Aduce a sperietoare de ciori.

— Am făcut şase sute de kilometri anume ca să vă pun aceste întrebări, domnule locotenent Pires Ferreira, spune. Şi strănută.

JOÃO GRANDE se născuse în apropierea mării, pe o plantaţie din Reconcavo, al cărei stăpân, cavalerul Adalberto de Gumucio, era mare amator de cai. Se fălea că posedă roibii cei mai focoşi şi iepele cu gleznele cele mai fine din toată Bahia şi că a obţinut aceste specimene fără cai englezeşti de prăsilă, ci prin încrucişări savante pe care le supraveghea în persoană. Se mândrea mai puţin (în public) cu obţinerea unor rezultate asemănătoare printre sclavii din *senzala* sau ciurda sa, ca să nu răscolească apele tulburi ale neînţelegerii cu Biserica sau chiar cu Baronul de Cañabrava, stârnită tocmai de metodele lui, însă adevărul e că procedase la fel şi cu sclavii. Metoda îi era sugerată de ochi şi de inspiraţie. Consta în selecţionarea celor mai sprintene şi mai bine făcute negrese şi în împreunarea lor cu acei negri pe care, din pricina armoniei trăsăturilor sau a culorii nealterate, îi considera mai puri. Perechile cele mai reuşite primeau o hrană specială şi privilegii în muncă, totul în vederea unei fecundităţi sporite. Părintele duhovnic, preoţii de la misiune şi ierarhia din Salvador îl mustraseră de nenumărate ori pe cavaler că îşi amestecă negrii ca pe cărţile de joc, „făcându-i să trăiască în animalitate”, dar în loc să stârpească asemenea practici, admonestările nu le făceau decât mai discrete.

João Grande a fost urmarea uneia dintre aceste împerecheri puse la cale de plantatorul cu gusturi perfecţioniste. În cazul lui, neîndoios, rezultatul a fost la înălţime. Copilul avea nişte ochi plini de viaţă şi nişte dinţi care, când râdea, îi luminau faţa rotundă, de culoare neagră-albăstruie. Era dolofan, drăgălaş, jucăuş, iar mama lui – o femeie frumoasă care năştea la fiecare nouă luni – îşi închipui cu temei că pruncul va avea un viitor ieşit din comun. Şi nu se înşela. Cavalerul Gumucio, căruia îi fu pe plac copilul încă de când acesta se târa de-a buşilea, îl scoase din *senzala* şi îl aduse la conac – o construcţie dreptunghiulară, cu acoperiş în patru ape, coloane toscane

şi balustrade de lemn ce dominau plantaţia de trestie de zahăr, capela neoclasică, atelierul de prelucrare a trestiei, alambicul şi o alee străjuită de palmieri imperiali – cu gândul să-l facă pajul fiicelor sale, şi mai târziu majordom sau vizitiu la caleaşca. Nu dorea să-l vadă schilav înainte de vreme ori sluţit, aşa cum îndeobşte se petreceau lucrurile cu copiii munciţi la desţelenit, semănat şi recoltat.

Dar cea care a pus stăpânire pe João Grande a fost domnişoara Adelinha Isabel de Gumucio, sora nemăritată a cavalerului, care locuia cu el la plantaţie. Era subţirică, măruntă, cu un năsuc ce părea mereu să adulmece mirosurile neplăcute ale lumii, şi îşi petrecea timpul împletind bonete, şaluri, brodind feţe de masă, cearşafuri de plapumă, bluze, sau făcând prăjituri, îndeletniciri pentru care era înzestrată. Dar ea nici nu gusta de obicei din cornuleţele cu cremă, torturile de migdale, bezelele tăvălite în ciocolată sau marţipanul pufos care făceau deliciile nepoţilor, cumnatei şi fratelui ei. Domnişoarei Adelinha i-a plăcut de João Grande din ziua când l-a văzut căţărându-se pe rezervorul de apă. Se sperie văzând la doi metri înălţime un copil ce abia se ţinea pe picioare, şi îi porunci să coboare, dar João urcă mai departe pe scăriţă. Când domnişoara a strigat după servitori, copilul ajunsese la marginea rezervorului şi căzuse în apă. L-au scos vomitând, cu ochii rotunjiţi de spaimă. Adelinha l-a dezbrăcat, l-a înfofolit în hăinuţe uscate şi l-a ţinut în braţe până l-a adormit.

După un timp, sora cavalerului Gumucio l-a instalat pe João în propria-i cameră, într-unul dintre paturile unde dormiseră înainte fetele fratelui ei, pat pe care îl trase lângă al său, aşa cum fac alte doamne cu cameristele de încredere sau cu căţeluşii preferaţi. Din acel moment, João deveni un privilegiat. Adelinha îl ţinea mereu în nişte salopete bleumarin, roşii-sângerii sau galben-aurii, cusute de mâna ei. O însoţea în fiecare zi după-amiaza pe faleza

de unde se vedeau insulele luând foc de la soarele amurgului, şi când mergea în vizite sau după colecte de binefacere prin cartiere. Duminicile mergea cu ea la biserică, purtându-i scăunelul pentru rugăciune. Domnişoara l-a învăţat să ţină sculurile când ea depăna lână, să schimbe bobinele la războiul de ţesut, să îmbine nuanţele şi să pună aţă în ac, să-i servească drept degustător la bucătărie. Măsurau împreună timpul de coacere bolborosind numărul de Crezuri şi de Tatăl-nostru prescris de reţete. Ea însăşi l-a pregătit pentru întâia comuniune, s-a împărtăşit cu el şi i-ă făcut apoi o prăjitură copioasă pentru a sărbători evenimentul.

Dar, spre deosebire de ce se petrece îndeobşte cu un copil crescut între pereţi tapetaţi, mobile *dejacarandá* tapisate cu damascuri şi atlazuri, dulăpioare gemând de cristaluri, la umbra unei femei delicate şi înzestrate doar pentru ocupaţii feminine, João Grande n-a devenit câtuşi de puţin o fiinţă blândă, domestică, aidoma celorlalţi sclavi ce roboteau prin casă. De mic fusese neobişnuit de puternic, astfel încât, deşi era de o vârstă cu João Meninho, fiul bucătăresei, părea cu mult mai mare. Era brutal în jocuri iar domnişoara obişnuia să spună îndurerată: „Nu e făcut pentru viaţa civilizată. Tânjeşte după junglă”. Căci băiatul nu pierdea niciun prilej să fugă la câmp, să vagabondeze. Odată, pe când străbăteau plantaţia, văzându-l că priveşte cu alean la negrii care munceau pe jumătate goi şi cu *machetes* printre tulpinile verzi, domnişoara îl provocă: „Parcă i-ai invidia”. Răspunse îndată: „Dă, stăpână, îi invidiez”. După un timp, cavalerul Gumucio l-a silit să-şi prindă de braţ o legătură de doliu şi l-a trimis la colibele negrilor să ia parte la înmormântarea mamei sale. João n-a simţit nicio emoţie deosebită, căci abia o cunoscuse. S-a simţit doar puţin stingherit de-a lungul ceremoniei, sub o rogojină de paie, apoi pe tot drumul spre cimitir, înconjurat de negrese şi de negri care îl priveau fără să-şi ascundă

pizma sau dispreţul stârnit de pantalonii lui bufanţi, cămaşa în dungi şi pantofii, atât de nepotriviţi printre cămeşoaiele lor de pânză aspră şi picioarele desculţe. Niciodată nu s-a arătat duios cu stăpâna lui, ceea ce i-a făcut pe cei din familia Gumucio să creadă că eră, pesemne, unul dintre acei grobieni lipsiţi de orice sentiment, în stare să scuipe mână care i-a hrănit. Dar nici măcar după aceste semnale de alarmă nu l-ar fi putut bănui în stare să facă ce a făcut.

S-a întâmplat în timpul călătoriei domnişoarei Adelinha spre Convento de la Encarnación, mânăstire unde ea obişnuia să se retragă în fiecare an. João Meninho conducea trăsura trasă de doi cai, iar João Grande mergea lângă el pe capră. Călătoria dura cam opt ore; plecau de la plantaţie în zori şi ajungeau la mânăstire după-amiaza. Dar două zile mai târziu călugăriţele au trimis un om de-al lor să întrebe de ce n-a sosit domnişoara Adelinha la data fixată. Cavalerul Gumucio a condus cercetările poliţiştilor bahieni şi ale sclavilor săi care, vreme de o lună, au bătut regiunea în toate direcţiile, întrebând în dreapta şi în stânga. Drumul dintre mânăstire şi plantaţie a fost răscolit pas cu pas, dar nu s-a găsit nici urmă de trăsură, de călători sau de cai. Se părea că, aidoma personajelor fantastice din povestirile rapsozilor populari, cei căutaţi cu atâta râvnă s-ar fi înălţat şi mistuit în văzduh.

Adevărul a început să răzbată după câteva luni, când un judecător din Salvador a descoperit pe trăsura de ocazie cumpărată de la un negustor din oraşul de sus, monograma familiei Gumucio sub un strat de vopsea proaspătă. Negustorul a mărturisit că achiziţionase trăsura într-un sat de metişi *cafusos,* ştiind că e de furat dar nebănuindu-i pe hoţi şi de crimă. Însuşi Baronul de Cañabrava oferi un preţ foarte ridicat pentru capetele lui João Meninho şi João Grande, iar cavalerul Gumucio imploră să fie capturaţi vii. O bandă de tâlhari ce opera prin *sertón* l-a dat legat poliţiei pe João Meninho, în schimbul recompensei. Fiul bucătăresei

era de nerecunoscut sub crustele de jeg şi laţele de păr când l-au torturat să vorbească.

Începu prin a se jura că n-a fost ceva plănuit de el, ci de diavolul ce-şi făcuse sălaş în fostul său camarad de joacă. Conducea trăsura, şuierând printre dinţi, cu gândul la dulciurile ce-l aşteptau la mânăstire, când deodată João Grande i-a poruncit să oprească. Când domnişoara Adelinha a întrebat de ce au frânat, João Meninho l-a văzut pe însoţitorul său lovind-o pe obraz cu atâta putere încât a lăsat-o leşinată; apoi i-a smuls hăţurile din mână şi a gonit caii până la faleza unde stăpâna urca să vadă insulele. Acolo, dovedind o hotărâre atât de neclintită încât João Meninho, încremenit, n-a îndrăznit să-l înfrunte, João Grande a supus-o pe domnişoara Adelinha la chinuri neînchipuite. A dezbrăcat-o la piele şi râdea de ea care, tremurând, îşi acoperea cu o mână sânii şi cu cealaltă sexul, apoi a făcut-o să fugă de colo-colo sub o ploaie de pietre, în timp ce o insulta cu cele mai mârşave cuvinte auzite vreodată de João Meninho. Deodată i-a înfipt un pumnal în pântec şi, după ce a ucis-o, s-a înverşunat retezându-i sânii şi capul. Apoi, istovit, muiat în sudoare, a adormit lângă trupul ciopârţit. De groază, picioarele lui João Meninho refuzară să-l asculte când încercă să fugă.

Când João Grande se trezi după un timp, era liniştit. Privi cu nepăsare la măcelul din jur. Apoi îi porunci lui Meninho să-l ajute să sape o groapă, unde au grămădit bucăţile din domnişoara. Aşteptară să se întunece ca să fugă, şi astfel s-au depărtat de locul crimei; ziua ascundeau trăsura în câte o peşteră, un desiş sau o viroagă, apoi goneau toată noaptea, cu singura idee clară că trebuiau să înainteze în direcţia opusă mării. Când reuşiră să vândă trăsura şi caii, cumpărară provizii ca să poată pătrunde în ţinuturile din interior, nădăjduind să se alăture acelor grupuri de sclavi fugari care, după cum auziseră, bântuiau *caatinga.* Trăiau iepureşte, fugind şi ascunzându-se, ocolind aşezările şi

mâncând pe apucate din ce şterpeleau sau cerşeau. O singură dată încercase João Meninho să aducă vorba despre cele petrecute. Stăteau trântiţi sub un copac, fumând şi, într-o pornire îndrăzneaţă, l-a întrebat prin surprindere: „De ce ai omorât-o pe stăpână?”. „Pentru că-l am pe Câine în trup”, a răspuns îndată João Grande. „Să nu-mi mai vorbeşti de asta”. Meninho fu încredinţat că João i-a spus adevărul.

Prietenul din copilărie îi inspira o groază tot mai mare, căci, după asasinarea stăpânei, devenise de nerecunoscut. Aproape nu-i mai adresa cuvântul, în schimb vorbea mereu de unul singur, cu voce joasă, cu ochi injectaţi de sânge. Într-o noapte l-a auzit numindu-l pe Diavol „tată” şi chemându-l în ajutor. „Oare n-am făcut destul, părinte?” bolborosea, răsucindu-se, „ce doreşti să mai fac?”. Era convins că João făcuse legământ cu Necuratul şi se temu să nu-l ucidă şi pe el ca pe domnişoara, numai pentru a-l mulţumi pe întunecatul său stăpân. Hotărî să i-o ia înainte. Plănui totul, dar în noaptea când s-a târât spre el ţinând cuţitul în pumn, gata să-l străpungă, tremura atât de tare încât João Grande a deschis ochii înainte de a-i putea face ceva. Îl văzu aplecat peste el, cu tăişul sticlind, într-o atitudine grăitoare. Nu clipi. „Ucide-mă, Meninho”, l-a auzit spunând. A rupt-o la fugă, simţind parcă tot iadul pe urmele sale.

Meninho a fost spânzurat la închisoarea din Salvador iar rămăşiţele domnişoarei Adelinha şi-au aflat odihna în capela neoclasică de pe plantaţie, dar ucigaşul n-a mai fost găsit, deşi familia Gumucio ridica periodic valoarea recompensei pentru prinderea lui. Totuşi, după fuga lui Meninho, João Grande nu se mai ascundea. Uriaş, pe jumătate gol, mizer, mâncând din ce-i pica în capcane sau din roadele pomilor, bătea drumurile ca un suflet osândit. Străbătea satele ziua-n amiaza mare, cerând de mâncare, iar suferinţa ce i se vedea pe chip îi mişca pe oameni, care îi aruncau rămăşiţe.

Într-o zi întâlni la o răspântie de drumuri, la marginea satului Pombal, o mână de oameni ce ascultau cuvintele rostite de un om slab, învelit într-o tunică vineţie, cu plete măturându-i umerii şi cu ochi de jăratec. Vorbea chiar despre Diavol, numindu-l Lucifer, Câine sau Belzebut, despre nenorocirile şi crimele săvârşite în numele lui în lume şi despre ce au de făcut oamenii doritori să se lepede de el. Glasul îi era convingător, ajungea la suflet fără a trece prin cap, şi chiar unei fiinţe răvăşite, ca el, i se părea un balsam mângâietor peste răni hâde şi vechi. Neclintit, fără să clipească, João Grande l-a ascultat îndelung, pătruns până în oase de tot ce auzea şi de muzica însoţitoare a glasului profund. Chipul sfântului i se ştergea dinainte din pricina lacrimilor ce-i şiroiau în voie. Când omul şi-a reluat călătoria, l-a urmat de la distanţă, ca un animal sfios.

UN CONTRABANDIST şi un medic au fost primele persoane care l-au cunoscut mai bine pe Galileo Gall în oraşul San Salvador de Bahia de Todos los Santos (numit mai simplu, Bahia, sau Salvador) şi i-au dat lămuriri despre întreaga ţară, deşi niciunul n-ar fi împărtăşit părerile despre Brazilia cuprinse în scrisorile trimise de revoluţionar pe adresa *L'Étincelle de la révolte* (dese în acea perioadă). Prima, scrisă la o săptămână de la naufragiu, descria Bahia: „caleidoscop unde un om înarmat cu noţiuni de istorie vede coexistând racilele care au înjosit diferitele etape ale omenirii". Scrisoarea se referea la sclavie, care, deşi desfiinţată, exista *de facto,* căci, ca să nu moară de foame, mulţi negri eliberaţi s-au întors la vechii stăpâni rugându-se de ei să-i primească. Aceştia, însă, nu mai angajau – în schimbul unor salarii de batjocură – decât braţele utile, astfel că străzile Bahiei, după expresia lui Gall, „sunt un furnicar de bătrâni, de bolnavi şi de nenorociţi de tot felul care cerşesc sau fură, şi de prostituate ce trimit cu gândul

la Alexandria sau Alger, porturile cele mai deocheate de pe întreaga planetă”.

Două luni mai târziu, o a doua scrisoare despre „cârdăşia dintre obscurantism şi exploatare”, descria defilarea duminicală a familiilor de vază, mergând să asculte slujba la biserica Nuestra Señora de la Concepción de la Playa cu servitori ducând scăunele, lumânări, cărţi de rugăciune şi umbreluţe pentru ca soarele să nu vatăme obrajii doamnelor, „acestea”, spunea Gall, „ca funcţionarii englezi din colonii, au făcut din albeaţa pielii o paradigmă, chintesenţa frumuseţii”. Dar frenologul le explica tovarăşilor săi din Lyon, într-o scrisoare posterioară, că, în ciuda prejudecăţilor, descendenţii portughezilor, ai indienilor şi ai africanilor s-au încrucişat copios în ţara aceasta, dând naştere unei diversităţi pestriţe de corciţi cu nume dintre cele mai fistichii: mulatri, *mamelucos, cafusos, caboclos, curibocas* etc. Şi adăuga: „Adică, tot atâtea sfidări la adresa ştiinţei”. Toate aceste tipuri omeneşti, împreună cu europenii ajunşi dintr-un motiv sau altul pe ţărmurile ei, dau Braziliei o atmosferă cosmopolită, multicoloră.

Printre aceşti străini, Galileo Gall – care pe vremea aceea abia lega două vorbe în portugheză – şi-a găsit întâiul cunoscut. La început a locuit *la Hôtel des Étrangers,* în Campo Grande, dar după ce a făcut cunoştinţă cu bătrânul Jan van Rijsted, acesta i-a cedat o chiţimie cu pat şi masă în podul Librăriei Catilina, unde locuia, şi i-a făcut rost de ore particulare de franceză şi engleză ca să aibă din ce trăi. Van Rijsted era de origine olandeză, născut în Olanda, şi de la patrusprezece ani făcuse speculă cu cacao, mătase, mirodenii, tutun, alcool şi arme între Europa, Africa şi America, fără să fi fost trimis la închisoare nici măcar o dată. Nu era bogat, din cauza asociaţilor săi – negustori, armatori, căpitani de nave – care îl jecmăniseră de o bună parte din câştiguri. Gall era încredinţat că tâlharii, fie ei mari criminali sau simpli găinari, luptau contra duşmanului

comun – Statul – şi că, deşi inconştienţi de faptele lor, subminau şi ei temeliile proprietăţii. Aceasta l-a ajutat să lege prietenie cu fostul traficant. Fost, căci se retrăsese din matrapazlâcuri. Era burlac, dar trăise cu o fată cu ochi orientali, cu treizeci de ani mai tânără decât el, cu sânge egiptean sau marocan în vine, de care se îndrăgostise lulea la Marsilia. O adusese cu el la Bahia şi îi cumpărase o vilă în oraşul de sus pe care o împodobise cu tot ce era mai scump, cheltuind o avere ca s-o ştie fericită. La întoarcerea dintr-o călătorie mai lungă, se trezi că frumoasa îşi luase zborul, după ce vânduse totul din casă, luând cu ea şi sipetul în care Van Rijsted tăinuia ceva aur şi pietre scumpe. Îi povesti lui Gall toate aceste amănunte pe când se plimbau pe dig, privind marea şi bărcile cu pânze, trecând de la engleză la franceză şi la portugheză, cu un ton nepăsător foarte pe placul revoluţionarului. Jan trăia acum dintr-o rentă care, spunea el, îi permitea să bea şi să mănânce până la ceasul din urmă cu condiţia ca acesta să nu întârzie prea mult.

Olandezul, om incult, dar dornic de a şti, asculta cu respect teoriile lui Galileo despre libertate şi despre proeminenţele craniului ca simptome ale conduitei, deşi îşi permitea să nu fie de acord cu el când scoţianul îl asigura că dragostea perechii umane era o tară şi o sămânţă de nefericire. A cincea scrisoare a lui Gall către *L'Étincelle de la révolte* avea ca subiect superstiţia, adică biserica del Senhor de Bonfim, pe care pelerinii o înţesaseră cu ex-voto-uri, cu picioare, mâini, braţe, capete, sâni şi ochi de lemn sau de cristal, în semn de implorare a miracolului sau de recunoştinţă pentru săvârşirea lui. A şasea – despre instaurarea Republicii, care în aristocrata Bahia n-a însemnat decât schimbarea câtorva nume. În următoarea aducea un omagiu celor patru mulatri – croitorii Lucas Dantas, Luis Gonzaga de las Virgenes, Juan de Dios şi Manuel Faustino – care, cu un veac în urmă, inspiraţi fiind

de Revoluţia Franceză, făcuseră o conjuraţie pentru a nimici monarhia şi a instaura o societate egalitară de negri, mulatri şi albi. Jan van Rijsted îl dusese pe Galileo în mica piaţă unde meseriaşii fuseseră strangulaţi şi sfâşiaţi în bucăţi şi, uimit, îl văzu lăsând acolo nişte flori.

Printre rafturile Librăriei Catilina, Galileo Gall l-a cunoscut într-o zi pe doctorul José Bautista de să Oliveira, medic deja în vârstă, autor al unei cărţi care îl interesase cândva: *Craniometria comparată a speciilor umane din Bahia, din punct de vedere evoluţionist şi medico-legal.* Bătrânul, care studiase în Italia şi-l cunoscuse pe Césare Lombroso, ale cărui teorii găsiseră sălaş în mintea sa, fu încântat să descopere măcar un cititor al acestei cărţi publicate pe banii lui şi pe care toţi colegii o socoteau extravagantă. Surprins de cunoştinţele medicale ale lui Gall – deşi, în majoritatea cazurilor, stupefiat şi uneori scandalizat de părerile acestuia –, doctorul Oliveira găsi în scoţian un interlocutor cu care petrecea ore în şir discutând cu aprindere despre psihismul persoanei criminale, despre încărcătura biologică sau despre Universitate, instituţie pe care Gall o făcea mici fărâme, considerând-o răspunzătoare de împărţirea muncii în fizică şi intelectuală, deci producătoare de inegalităţi sociale încă mai mari decât aristocraţia şi plutocraţia. Doctorul Oliveira îl primea pe Gall în cabinetul său şi uneori lăsa pe seama lui câte o sângerare sau un clistir.

Deşi îl frecventau şi, pesemne, îl stimau, nici Van Rijsted nici doctorul Oliveira nu aveau senzaţia că-l cunosc îndeajuns pe omul cu părul şi bărbuţa roşcovane, cu haine întunecate stând anapoda pe el şi care, în pofida ideilor profesate, părea să ducă o viaţă liniştită: dormea târziu, dădea lecţii de limbi străine prin case, mergea neobosit prin tot oraşul, sau rămânea în hardughia lui de pod citind şi scriind. Uneori dispărea săptămâni în şir fără să-i anunţe şi, când reapărea, aflau că a făcut lungi călătorii prin Brazilia

în condiţii dintre cele mai precare. Nu le vorbea niciodată de trecutul sau de planurile lui şi, deoarece, dacă îl întrebau ceva în legătură cu ambele chestiuni, el răspundea vag cu generalităţi, cei doi s-au resemnat să-l accepte aşa cum era sau părea să fie: singuratic, exotic, enigmatic, original, cu idei şi cuvinte incendiare dar cu o comportare inofensivă.

După doi ani, Galileo Gall vorbea destul de curent portugheza şi mai trimisese câteva misive *la L'Étincelle de la révolte.* A opta, despre pedepsele corporale aplicate sclavilor sub ochii lui în grădinile caselor sau pe străzile oraşului; a noua, despre instrumentele de tortură folosite de-a lungul secolelor de sclavie: *el potro* sau noatenul, butucul, *la gargalheira* sau salba cu lanţuri, bilele de metal şi *los infantes,* inele care sfărâmau policarii. A zecea, despre Pelourinho, carcera şi eşafodul oraşului, unde infractorii de toată teapa (Gall îi numea „fraţi") mai erau încă biciuiţi cu o cravaşa de piele crudă care se găsea de vânzare şi în magazine sub o denumire marinărească: *el bacalao,* batogul.

Bătea cu atâta înverşunare, ziua şi noaptea, cotloanele Salvadorului, încât l-ai fi putut crede îndrăgostit de oraş. Dar pe Galileo Gall nu-l interesa frumuseţea Băniei ci spectacolul care întotdeauna îl revoltase: nedreptatea. Aici, spre deosebire de Europa, explica el în scrisorile trimise la Lyon, nu existau cartiere selecte: „Coşmeliile calicilor se învecinează cu palatele cu cahle de faianţă, *azulejos,* ale marilor plantatori, iar străzile gem – de când cu seceta de acum cincisprezece ani care a împins încoace mii de refugiaţi de pe podişurile înalte din Nord – de copii ce par bătrâni şi de bătrâni ce par copii, de femei ca nişte cozi de mătură, adunătură umană în care un om de ştiinţă ar putea uşor recunoaşte toate relele fizice, de la cele benigne la cele atroce: frigurile bilioase, beri-beri, anasarca, dizenteria, vărsatul negru". „Orice revoluţionar pe care îl încearcă îndoieli în ce priveşte necesitatea marii revoluţii –

scria în una dintre scrisori – ar trebui să arunce o privire asupra situaţiei din oraşul Salvador: atunci, n-ar mai pregeta”.

III

CÂND, după câteva săptămâni, s-a aflat la Salvador de Bahia că într-un sat îndepărtat, pe nume Natuba, edictele proaspetei Republici în legătură cu noile impozite au fost arse, Guvernul provincial hotărî să trimită o forţă a poliţiei bahiene să-i supună pe răzvrătiţi. Treizeci de poliţişti, în uniforme verzi-albastre şi cu chipie la care Republica nu apucase să schimbe însemnele monarhice, au întreprins, întâi cu trenul apoi pe jos, drumul nesigur către acel loc care, pentru toţi, nu era decât un nume pe hartă. Sfătuitorul nu se afla însă la Natuba. Poliţiştii asudaţi i-au interogat pe notabili şi pe săteni înainte de a porni în căutarea acelui răzvrătit ale cărui nume, poreclă şi legendă aveau să le aducă tocmai ei pe litoral şi să le răspândească pe străzile Bahiei. Luând cu ei o călăuză din regiune, verzi-albaştri în dimineaţa însorită, se pierdură curând în spatele munţilor pe drumul către Cumbe.

Toată săptămâna urcară şi coborâră pământurile roşcate, nisipoase, prin sterpele *caatingas* cu desişuri ţepoase de *mandacani* şi cu turme famelice de oi râcâind prin frunzişul uscat, pe urmele Sfătuitorului. Toată lumea tocmai îl văzuse trecând, duminica se rugase chiar în biserica aceasta, le vorbise în piaţa aceea, se odihnise sprijinit de stâncile acelea. În sfârşit îl găsiră la şapte leghe de Tucano, într-un sătuc cu colibe din chirpici şi ţigle numit Massete, aşezat într-o rină pe unul dintre povârnişurile Sierrei de Ovó. Era către seară, văzură femei cu ulcioare pe cap, oftară uşuraţi aflând că suferinţele lor se apropie de sfârşit.

Sfătuitorul înnoptase la Severino Vianna, un localnic care avea o porumbişte cam la un kilometru de sat. Poliţiştii se târâră până acolo, printre arbuştii de *joazeiro* cu ramuri tăioase şi crânguri de *velame* care le urticau pielea. Când ajunseră, la căderea serii, văzură o colibă de pari şi un roi de fiinţe amorfe, bulucite în jurul cuiva care era pesemne cel căutat. Nimeni nu fugi, nimeni nu ţipă la vederea uniformelor şi a puştilor.

Să fi fost o sută, o sută cincizeci, două sute? Erau tot atâţia bărbaţi câte femei, şi majoritatea părea să facă parte, judecând după gioarse, din cei mai săraci dintre săraci. Toţi îi priveau – aveau să le povestească nevestelor, iubitelor, tufelor, camarazilor, jandarmii întorşi la Bahia – cu o hotărâre neclintită. Dar, în realitate, n-au avut timp nici să-i observe nici să le identifice căpetenia, căci abia le poruncise sergentul-major să-l predea pe numitul Sfătuitor, când gloata se şi năpusti la ei, cu un curaj nebunesc, dacă ne gândim că poliţiştii aveau puşti, iar ei doar bâte, seceri, pietre, cuţite şi două-trei puşcoace de vânat păsări. Dar totul s-a petrecut atât de rapid încât jandarmii s-au văzut înconjuraţi, risipiţi, asaltaţi, loviţi şi răniţi, pe când se auzeau numiţi „Republicani!” ca şi cum cuvântul era o injurie. Izbutiră să-şi descarce puştile, dar deşi zdrenţăroşii căpeau cu pieptul sfărâmat sau cu faţa zdrobită, nimic nu-i descuraja şi, deodată, poliţiştii bahieni se treziră că fug, năuciţi de neînţeleasa înfrângere. Mai apoi aveau să spună că printre atacatori nu erau doar nebunii şi fanaticii despre care aflaseră câte ceva ci, de asemenea, criminali faimoşi, ca Pajeú, cel cu faţa brăzdată de cicatrice, şi banditul care, din pricina cruzimii, era numit João Satan. Trei poliţişti au fost ucişi şi au rămas neîngropaţi, pradă păsărilor din Sierra de Ovó; au dispărut opt puşti. Alt jandarm s-a înecat în râul Massete. Dar pelerinii nu i-au urmărit. Au preferat să-şi îngroape cei cinci morţi şi să-şi îngrijească răniţii, în timp ce alţii, îngenuncheaţi lângă Sfătuitor, mulţumeau Domnului.

Până noaptea târziu, împrejurul mormintelor săpate în porumbiştea lui Severino Vianna s-au auzit bocete şi ectenii de comând.

Când a doua forţă a poliţiei bahiene, de şaizeci de gardieni, mai bine înarmată decât cea dintâi, a coborât din tren la Serrinha, ceva se schimbase în atitudinea localnicilor faţă de oamenii în uniformă. Căci aceştia, deşi cunoşteau duşmănia cu care erau întâmpinaţi de obicei în sate când porneau la vânătoare de bandiţi, niciodată, ca acum, nu avură impresia că sunt derutaţi cu bună-ştiinţă. Proviziile din magazine tocmai se sfârşiseră la sosirea lor, chiar dacă se ofereau să le plătească cu bani peşin şi, în ciuda sumelor ridicate, niciun ghid din Serrinha nu se învoi să-i călăuzească prin *sertón.* De data asta nimeni nu fu în stare să le indice locul de popas al cetei. Astfel că poliţiştii – tot bâjbâind între Olhos de Áqua şi Pedra Alta, Tracupá şi Tiririca, de aici la Tucano şi de acolo la Caraiba şi Pontai (de unde s-au şi înapoiat, sfârşiţi, la Serrinha), întâmpinaţi de văcarii, ţăranii, meseriaşii şi femeile din drum doar cu priviri nepăsătoare, negaţii pripite, ridicări din umeri – simţiră că încearcă să înhaţe o nălucă. Ceata nu trecuse pe acolo, pe negriciosul cu haine vineţii nu-l văzuse nimeni, ba acum sătenii nici măcar nu-şi mai aminteau de niscai edicte arse la Natuba sau de vreo înfruntare armată la Massete. Înapoindu-se în capitala Statului federal, nevătămaţi, umiliţi, jandarmii declarară că hoarda de fanatici – asemeni celorlalte din trecut, închegate fugar în jurul vreunei cucernice sau al unui propovăduitor – s-o fi împrăştiat demult şi că, desigur, în momentele acelea chiar, înspăimântaţi de propriile fărădelegi, membrii ei fug în toate părţile, după ce şi-au omorât căpetenia. Nu era acesta făgaşul obişnuit al întâmplărilor, în regiune?

Se înşelau însă. De data asta, deşi aparenţele repetau vechi forme ale aceloraşi istorii, totul avea să fie diferit. Pocăiţii erau acum mai uniţi şi, în loc să-l jertfească pe sfânt

după izbânda din Massete, pe care o tălmăceau ca un semn trimis din înalt, îl proslăveau cu atât mai mult. Sfătuitorul i-a trezit în dimineaţa de după înfruntare, după ce toată noaptea se rugase la mormintele ţăranilor *yagunzi,* adică răzvrătiţi. Văzură că era trist, îndurerat. Le spuse că faptele petrecute deunăzi erau fără îndoială prevestirea altor violenţe, cu mult mai mari, şi le ceru să se întoarcă la casele lor, căci dacă îl urmau aveau să fie întemniţaţi sau ucişi ca aceşti cinci fraţi care acum se aflau înaintea Tatălui. Nimeni nu se clinti. Îşi petrecu atunci ochii peste cei o sută, o sută cincizeci sau două sute de trenţăroşi, care îl ascultau cufundaţi încă în emoţiile serii trecute, şi de data asta păru nu numai să-i privească, dar chiar să-i vadă. „Mulţumiţi Bunului Isus, le spuse cu blândeţe; pesemne v-a ales pentru a propovădui cu exemplul.”

În ziua aceea, *yagunzii* săi îl urmară cu sufletele pline de emoţie, nu atât pentru cele spuse, cât pentru tonul blând al vocii, de obicei severă, impersonală. Unora le venea greu să se ţină după el, după paşii săi nemăsuraţi, de pasăre pe catalige, mai ales pe drumul incredibil pe care îi purta de data aceasta, un drum ce nu mai era nici cărare pentru catâri nici potecă pentru tâlhari, ci pustiu sălbatic, cu cactuşi, *favela,* stâncărie stearpă. Dar el nu dădea semne de îndoială în privinţa direcţiei. În popasul din prima noapte, după rugăciunile de mulţumire şi recitarea Crezului, le vorbi de război, despre ţările ce se băteau pe pradă ca hienele la stârv şi, cu durere în suflet, le spuse că Brazilia, fiind acum Republică, va acţiona aidoma naţiunilor eretice. Îl auziră spunând despre Câine că acum benchetuieşte de bucurie, îl auziră zicând că a sosit pentru ei momentul să se statornicească şi să ridice un templu care să fie, pentru sfârşitul lumii, ce a fost pentru începutul ei Arca lui Noe.

Şi unde se vor stabili, unde vor construi Templul? Au aflat toate acestea după ce au străbătut ponoare, mocirle,

podişuri, *caatingas* – mergând neabătut din zori până la căderea nopţii –, după ce au suit şi coborât un lanţ de munţi şi au trecut de un râu cu apă săracă numit Vassa Barris. Arătând, în depărtare, grămada de colibe care serviseră de locuinţă zilierilor şi clădirea ruinată care fusese conac pe vremea când împrejurimile erau o fermă înfloritoare, Sfătuitorul grăi: „Aici vom rămâne”. Unii îşi amintiră că, de mai mulţi ani, la ora poveţelor nocturne obişnuia să profetizeze că, înaintea sfârşitului, aleşii Bunului Isus vor afla adăpost pe un podiş înalt şi mântuit, unde pângărirea n-avea cum să ajungă. Cine urca acolo îşi câştiga odihna cea veşnică. Atinseseră ei pământul făgăduinţei?

Fericiţi, istoviţi, înaintară pe urmele călăuzitorului spre Canudos, de unde le veneau în întâmpinare, văzându-i sosind, familiile fraţilor Vilanova, doi negustori ce ţineau acolo un magazin, şi toţi locuitorii dimprejur.

SOARELE pârjoleşte *sertón*-ul, sclipeşte în apele negre-verzui ale râului Itapicuni, se răsfrânge în casele din Queimadas, care se desfăşoară pe malul drept, la picioarele unor rovine de gresie roşcată. Copaci rari umbresc suprafaţa pietroasă care se întinde şerpuind către sud-vest, în direcţia Riacho da Onca. Călăreţul – cizme, pălărie cu boruri largi, haine întunecate – înaintează fără grabă, însoţit de umbra lui şi de cea a catârului încălecat, spre o pădurice de copaci cenuşii. Înapoi, destul de departe, mai lucesc acoperişurile din Queimadas. În stânga, la câteva sute de metri, cocoţată pe un dâmb stâncos, se înalţă o cabană. Părul ce-i iese de sub pălărie, bărbuţa roşcovană şi hainele de pe el sunt pline de colb; năduşeşte copios şi, din când în când, îşi umezeşte cu limba buzele uscate. Ajuns în dreptul primelor desişuri din pădurice, opreşte catârul şi priveşte atent în toate părţile cu ochii limpezi şi lacomi. În sfârşit, desluşeşte la câţiva paşi, ghemuit, cercetând o capcană, un

bărbat cu sandale şi pălărie de piele, cu *machete* la brâu, în pantaloni şi cămaşă de pânză. Galileo Gall descăleca şi se îndreaptă spre el trăgând catârul de hăţuri.

— Rufino? întreabă. Călăuza Rufino, din Queimadas?

Omul se întoarce pe jumătate, încet, ca şi cum ar fi simţit demult prezenţa celuilalt şi, cu un deget pe buze, îi cere să tacă: SŞt, şşt. În acelaşi timp îi aruncă o privire fugară şi, o clipă, în ochii lui negri se vădeşte mirare, poate pentru accentul cu care noul-venit vorbeşte portugheza, poate pentru îmbrăcămintea lui de cioclu. Rufino – om tânăr, cu trup firav dar elastic, faţa colţoasa, spână, tăbăcită de intemperii – scoate *machete*-le de la brâu, se ghemuieşte din nou peste capcana ascunsă în frunziş şi frage de o plasă: din deschizătura îngustă iese un vârtej de pene negre, croncănind. E un pui de vultur, care nu poate zbura pentru că una dintre labe i s-a prins în reţea. Pe faţa călăuzei se citeşte dezamăgirea; cu vârful *machetei* descurcă păsăroiul din laţ, apoi urmăreşte cum se pierde în văzduh, vâslind disperat din aripi.

— Odată mi-a sărit în cap un jaguar uite-atât, spune arătând capcana. Era aproape orb, după câte ore stătuse în groapă.

Galileo Gall aprobă. Rufino se îndreaptă din spate şi face doi paşi către el. Acum, când momentul discuţiei a sosit, străinul pare nehotărât.

— Am fost să te caut acasă, spune, ca să câştige timp. Nevasta ta m-a trimis încoace.

Catârul răscoleşte pământul cu picioarele dindărăt şi Rufino îl apucă de cap şi îi deschide botul. Pe când, cu privire de cunoscător, îi cercetează dinţii, pare să gândească cu voce tare:

— Şeful de gară din Jacobina ştie ce condiţii am pus. Sunt om dintr-o bucată, puteţi întreba pe oricine din Queimadas. E treabă grea.

Fiindcă Galileo Gall nu răspunde, îl priveşte din nou.

— Nu sunteţi de la Căi Ferate? întreabă, vorbind mai răspicat, căci şi-a dat seama că străinului îi vine greu să-l înţeleagă.

Galileo Gall îşi împinge pălăria pe ceafă şi, cu o mişcare din bărbie spre pământul sterp semănat cu dune din jur, mormăie ca pentru sine:

— Vreau să merg la Canudos. Face o pauză, clipeşte des ca pentru a-şi ascunde emoţia din pupile, apoi adaugă: – Ştiu că ai fost deseori acolo.

Rufino e foarte serios. Ochii lui îl străpung acum pe necunoscut cu o neîncredere făţişă.

— Mergeam la Canudos când acolo era crescătorie de vite, spune precaut. De când Baronul de Cañabrava şi-a părăsit proprietatea, n-am mai fost.

— Drumul e acelaşi, răspunde Galileo Gall.

Se găsesc foarte aproape unul de altul, observându-se, şi tensiunea tăcută dintre ei pare să se transmită catârului care, din senin, scutură tare din cap şi dă înapoi.

— V-a trimis Baronul de Cañabrava? întreabă Rufino, în timp ce linişteşte animalul cu câteva palme uşoare pe grumaz.

Galileo Gall neagă din cap şi călăuza nu mai insistă. Pune mâna pe un picior dinapoi al catârului, îl sileşte să-l ridice şi se apleacă uitându-se la copită:

— La Canudos se petrec multe, murmură. Cei ce au ocupat ferma Baronului au atacat soldaţi din Garda Naţională, la Uauá. Se spune că au omorât câţiva.

— Ţi-e teamă să nu te omoare şi pe tine? mârâie Galileo Gall, zâmbind. Ce, eşti soldat?

Rufino a găsit în sfârşit ce căuta la copită: un spin sau o pietricică, ce dispar în mâinile lui mari, butucănoase. Aruncă ce are în mână şi sloboade animalul.

— Teamă, nici gând, răspunde domol, cu o părere de zâmbet. Canudos e departe.

— Plătesc pentru osteneală. Galileo Gall respiră adânc, se

înroşeşte; îşi scoate pălăria şi scuturã din cap, din pletele roşcate. Plecăm într-o săptămână, sau în zece zile. Dar despre asta, nicio vorbă. Discreţie absolută.

Călăuza Rufino îl priveşte fără mirare. Nu întreabă nimic.

— Din cauza celor petrecute la Uauá, adăugă Galileo Gall, plimbându-şi limba în gură. Să nu afle nimeni că mergem la Canudos.

Rufino arată spre cabana singuratică, din pari şi vălătuci, pe jumătate topită în lumina tare căzând pe dâmbul pietros.

— Veniţi la mine acasă, spune. Discutăm acolo afacerea. Pornesc la drum, urmaţi de catârul dus de hăţuri de Galileo.

Sunt cam de aceeaşi înălţime, dar străinul e mai corpolent şi păşeşte apăsat, energic, în timp ce călăuza pare să alunece pe pământ, să plutească. E amiază; câţiva norişori albi se târăsc pe cer. Vocea călăuzei se pierde în aer pe când amândoi se îndepărtează:

— Cine v-a pomenit de mine? Şi, dacă nu e cu supărare, de ce vreţi să mergeţi aşa departe? Aţi pierdut ceva tocmai acolo, la Canudos?

APĂRU într-o dimineaţă uscată, fără ploaie, în vârful unui colnic de pe drumul spre Quijingue, târând o cruce de lemn. Avea douăzeci de ani dar suferise atât de mult încât părea foarte bătrână. Era o femeie cu faţă latã, picioare învineţite şi trup fără forme, cu piele cenuşie.

Se numea Maria Quadrado şi venea pe jos de la Salvador la Monte Santo. Târa crucea de trei luni şi o zi. De-a lungul drumului prin defilee de piatră şi *caatingas* pline de cactuşi, pustietăţi unde vântul se învârtejea gemând, aşezări cu o singură stradă noroioasă, trei palmieri şi o mocirlă împuţită unde se scufundau vitele ca să scape de lilieci, Maria Quadrado dormise sub cerul liber, în afară de rarele daţi când vreun păstor care o credea sfântă îi dădea adăpost.

Se hrănise cu bucăţi de turtă întinse de câte o mână miloasă şi cu fructe sălbatice pe care le smulgea când, de atâta ajunat, îi chiorăia prin pântec. Plecând din Bahia, hotărâtă să facă pelerinaj până la miraculosul Calvar din Sierra de Piquaraca, unde doi kilometri săpaţi în povârnişul muntelui şi împânziţi cu paraclise în amintirea Pătimirii Domnului duceau la biserica Santa Cruz de Monte Santo, acolo unde se juruise să ajungă pe jos ca să-şi ispăşească păcatele, Maria Quadrado îmbrăcase două fuste, o bluză albastră şi pantofi împletiţi, şi avea părul strâns în cozi groase legate cu panglici. Dar pe drum dăruise din haine cerşetorilor, iar pantofii îi fuseseră furaţi la Palmeira dos Indios. Astfel că în dimineaţa când a zărit în depărtare Monte Santo, mergea desculţă şi drept orice haină avea un sac de cânepă cu despicături pentru braţe. Capul său, cu cele câteva meşe tăiate stângaci din foarfecă şi restul ţestei ras, amintea de cel al nebunilor din balamucul de la Salvador. Se răsese singură pe cap după ce fusese violată a patra oară.

Căci de patru ori fusese violată de când plecase în pelerinaj: de un poliţai, de un văcar, de doi vânători şi de un păstor de capre care o adăpostise în peştera lui. Primele trei dăţi, pe când o spurcau, simţise doar dezgust pentru acele fiare care dârdâiau deasupra ei de parcă erau loviţi de râul Sfântului Vito şi strânsese din dinţi rugându-se lui Dumnezeu să nu rămână însărcinată. Dar a patra oară simţise o pornire de milă faţă de băiatul aburcat peste ea şi care, după ce o lovise ca s-o supună, îi bolborosea cuvinte mângâioase. Ca să se pedepsească pentru mila aceea, se răsese, devenind ceva tot atât de hâd ca monştrii plimbaţi de Circul Ţiganului prin satele din *sertón.*

Ajunsă pe coasta de unde văzu, în sfârşit, încununarea atâtor strădanii – treptele săpate în piatră cenuşie şi albă ale Drumului Golgotei, şerpuind printre acoperişurile ascuţite ale paracliselor şi atingând acolo sus locul

Calvarului, către care an de an, în Săptămâna Mare, se îngrămădeau mulţimi venite din toate coclaurile Bahiei, şi, jos, la poalele muntelui, căsuţele din Monte Santo strânse ciopor în jurul unei pieţe cu doi copaci tamarinzi cu coroane bogate unde se vedeau umbre mişcătoare –, Maria Quadrado căzu pe brânci şi sărută pământul. Acolo se afla, înconjurat de o câmpie cu ierburi timpurii păscute de turme de capre, locul visat, al cărui nume îi slujise de îndemn când se încumetase la drum şi o ajutase să învingă oboseală, foamea, frigul, căldura şi siluirea. Sărutând cele două bârne pe care singură le cioplise şi le pironise, femeia îi mulţumi lui Dumnezeu în cuvinte poticnite că îi îngăduise să-şi ţină promisiunea. Şi, săltându-şi încă o dată crucea pe umăr, se îndreptă spre Monte Santo ca un animal care îşi adulmecă de departe, ştiind-o neîndoielnică, prada sau perechea.

Intră în sat la ora când lumea se trezea din somn, şi la trecerea ei curiozitatea se răspândi din uşă în uşă, de la o fereastră la alta. Chipuri amuzate sau compătimitoare se întindeau s-o vadă – murdară, urâtă, suferindă, pătrată –, iar când străbătu strada Dos Santos Passos pe marginea râpei unde se ardea gunoiul şi unde rimau porcii megieşilor, şi care marca începutul Drumului Golgotei, o urma o mulţime de poporani. Începu să urce muntele în genunchi, înconjurată de catârgii care îşi lăsară îndeletnicirile, de cârpaci şi brutari, de o droaie de copii şi de multe cuvioase smulse de la slujba de dimineaţă. Localnicii, care, la începutul urcuşului, o socoteau o ciudăţenie oarecare, o văzură înaintând anevoie, mereu în genunchi, târând crucea care atârna pesemne cât ea, refuzând orice ajutor; o văzură oprindu-se să se roage la fiecare dintre cele douăzeci şi patru de paraclise şi sărutând cu ochii plini de iubire picioarele statuilor din toate firidele săpate în stâncă, şi o văzură rezistând ore în şir fără să se atingă de bucate sau de o gură de apă, astfel că, la căderea serii, o

respectau ca pe o adevărată sfântă. Maria Quadrado atinse vârful – o lume aparte, unde mereu era frig şi unde orhideele creşteau printre pietre albăstrui – şi mai avu putere să-i mulţumească Domnului pentru săvârşirea faptei, înainte de a-şi pierde cunoştinţa.

Mulţi locuitori din Monte Santo, a căror ospitalitate proverbială nu avusese de suferit de pe urma navalei periodice a pelerinilor, îi oferiră adăpost Mariei Quadrado. Dar ea se aciuie într-o adevărată gropniţă la jumătatea Drumului Golgotei, unde până atunci nu dormiseră decât păsările şi rozătoarele. Era o adâncitură atât de joasă încât nimeni nu se putea ţine în picioare, jilavă din cauza infiltrărilor care îi acoperiseră pereţii cu muşchi, şi pardosită cu un strat nisipos care provoca strănuturi. Vecinii se gândiră pe bună dreptate că acel loc o va omorî repede pe cea pripăşită în el. Dar aceeaşi voinţă care o făcuse pe Maria Quadrado să meargă trei luni târând o cruce o ajută să trăiască în văgăuna respingătoare atâţia ani câţi a rămas la Monte Santo.

Grota Mariei Quadrado deveni popas de reculegere şi, împreună cu Calvarul, locul cel mai vizitat de pelerini. Femeia o împodobea lună de lună. Picta pereţii cu sevă de plante, praf de minerale şi sânge de coşenilă sau cârmâz (folosit şi de croitori la vopsitul hainelor). Pe un fundal albastru sugerând bolta cerească zugrăvi elementele Pătimirii Cristului; piroanele ce-i străpunseseră palmele şi glezna; crucea cărată în spate, pe care a murit; cununa de spini ce i-a sângerat tâmplele; cămaşa de martir; suliţa centurionului, ce i s-a implântat în carne; ciocanul cu care L-au pironit; biciul ce L-a lovit; buretele din care a supt cucuta; zarurile cu care au jucat păgânii la picioarele Lui şi punga în care Iuda a primit preţul vânzării. Mai picta steaua ce i-a călăuzit la Bethleem pe Regii Magi şi pe păstori şi o inimă divină străpunsă de spadă. Meşteri un altar şi o poliţă pe care pocăiţii să aprindă lumânări sau să atârne ex-voto-

uri. Ea dormea lângă altar, pe un mindir de paie.

Cuvioşia şi marea ei bunătate o făcură foarte îndrăgită de locuitorii din Monte Santo, care o adoptară de parcă aici şi-ar fi dus zilele dintotdeauna. Curând copiii au început s-o cheme năşică, iar câinii o lăsau să intre în case sau în curţi fără s-o latre. Viaţa ei era închinată Domnului şi îngrijirii celorlalţi. Petrecea ore în şir la căpătâiul bolnavilor, umezindu-le fruntea şi rugându-se pentru ei. Le ajuta moaşelor la naşteri şi supraveghea copiii vecinelor duse de acasă. Se oferea pentru treburile cele mai neplăcute, îi ajuta pe bătrânii neputincioşi să-şi facă nevoile. Fetele de măritat îi cereau părerea asupra pretendenţilor, iar aceştia o implorau să intervină pe lângă părinţii mai aspri şi să-i înduplece să facă nunta. Împăca perechile învrăjbite, iar femeile ale căror soţi voiau să le bată pentru lene sau să le omoare pentru adulter fugeau şi căutau scăpare în văgăuna ei, ştiind că dacă o aveau de partea lor niciun bărbat din Monte Santo n-ar fi îndrăznit să le vatăme. Mânca din pomeni aşa de puţin încât totdeauna îi prisosea hrana lăsată de credincioşi în hruba ei, astfel că seara le împărţea câte ceva săracilor. Le dăruia acestora toate hainele primite, şi nimeni n-a văzut-o cu altceva pe ea, fie că timpul se înăsprea a ploaie fie că soarele pârjolea a secetă, decât cu sacul despicat în care venise.

Cu toate acestea, legăturile ei cu părinţii de la Misiunea din Massacará, care veneau la Monte Santo să slujească la biserica Sagrado Corazon de Jesus, nu erau dintre cele mai călduroase. Aceştia atrăgeau mereu atenţia asupra credinţei rău înţelese, cea care scăpa controlului Bisericii, şi dădeau pilda Pietrelor Fermecate din regiunea Las Flores, în Pernambuco, unde ereticul João Ferreira cu un grup de prozeliţi stropiseră amintitele pietre cu sângele a zeci de persoane (şi cu propriul sânge) încredinţaţi că în felul acesta aveau să-l dezlege de farmece pe legendarul Rege Don Sebastian care îi va învia pe cei jertfiţi şi îi va duce în

rai. Misionarilor din Massacará, Maria Quadrado li se părea un caz pe muchia de cuţit a schismei. Cât despre ea, deşi îngenunchea la trecerea misionarilor, le săruta mâna şi le cerea binecuvântarea, păstra faţă de ei o anumită distanţă; nimeni n-o văzuse întreţinând cu aceşti părinţi în sutane largi, cu bărbi încâlcite şi grai adesea greu de priceput, relaţiile familiare şi directe ce o legau de vecinii ei.

Misionarii îi mai preveneau, în predicile lor, pe credincioşi împotriva lupilor ce intrau în stână prefăcuţi în oi ca să mănânce turma. Adică, a falşilor profeţi pe care Monte Santo părea să-i atragă cum mierea pe muşte. Îşi făceau apariţia pe străzi îmbrăcaţi în piei de miel ca Botezătorul sau în tunici încercând să imite veşmintele Domnului, suiau la Calvar şi de acolo lansau predici pe cât de aprinse pe atât de confuze. Erau distracţia de căpetenie a localnicilor, asemenea rapsozilor populari, a Uriaşului Pedrin, a Femeii cu Barbă sau a Omului fără Oase de la Circul Ţiganului. Dar Maria Quadrado nici nu se apropia de ciorchinii formaţi în jurul predicatorilor de mântuială.

De aceea mare a fost uimirea tuturor când au văzut-o pe Maria Quadrado apropiindu-se de cimitirul pe care un grup de oameni începuseră să-l îngrădească, însufleţiţi de îndemnul unui negricios cu plete lungi şi tunică vineţie, care, sosind în sat în ziua aceea cu un alai de zdrenţăroşi printre care se afla, galopând, o fiinţă jumătate om – jumătate fiară, îi mustrase cu tărie că n-au fost în stare nici măcar să ridice un zăplaz împrejurul pământului unde odihneau morţii lor. Oare nu merită moartea, cea care îi dă omului prilejul să vadă faţa lui Dumnezeu, să fie cinstită? Maria Quadrado se apropie încet de oamenii care adunau pietre şi le îngrămădeau într-o linie ondulată, în jurul crucilor crăpate de soare, şi începu să-i ajute. Munci cu ei cot la cot până la apusul soarelui. Apoi rămase în Piaţa Matriz, sub tamarinzi, în ceata ce se formase să-l asculte pe omul smead. Deşi acesta pomenea de Dumnezeu şi spunea

că e importantă, pentru mântuirea sufletului, nimicirea voinţei proprii – otravă ce picura în fiecare iluzia de a fi un mic zeu mai acătării decât zeii ce-l înconjoară – şi înlocuirea ei cu voia celei de a Treia Persoane, cea care construieşte, cea care înfăptuieşte, Furnica Sârguitoare, şi alte asemenea lucruri, totuşi cuvintele îi erau limpezi şi pe înţelesul tuturor. Propovăduirea lui, deşi religioasă şi adâncă, aducea cu una dintre acele plăcute discuţii de după-masă purtate în familiile ieşite în stradă să se bucure de briza înserării. Maria Quadrado l-a ascultat pe Sfătuitor, strânsă ghem, fără să întrebe nimic, fără să-şi desprindă ochii de la el. Când se făcu târziu şi vecinii râmaşi îi oferiră străinului o streaşină deasupra capului, ea – toţi s-au întors s-o privească – îi propuse timid hruba. Fără să şovăie, omul slab o urmă pe munte în sus.

Cât timp Sfătuitorul a rămas la Monte Santo, dând poveţe şi muncind – curăţă şi restaura toate paraclisele de pe munte, ridică un zid dublu de piatră de-a lungul Drumului Golgotei – a dormit în grota Mariei Quadrado. Mai târziu avea să se spună că nu dormeau ci îşi treceau noaptea vorbind despre lucrările spiritului, la piciorul altarului bălţat, sau că alteori el dormea pe mindir şi ea îi veghea somnul. Fapt e că Maria Quadrado îi stătea mereu în preajmă, cărând pietre lângă el în timpul zilei şi ascultându-l cu ochi larg deschişi noaptea. Totuşi, întreg Monte Santo rămase uimit când s-a aflat, într-o dimineaţă, că Sfătuitorul părăsise aşezarea şi că Maria Quadrado plecase şi ea printre cei ce-l urmau.

„ÎNTR-O PIAŢĂ din oraşul de sus, la Bahia, există o clădire veche de piatră, împodobită cu cochilii albe şi negre şi apărată, ca temniţele, de ziduri groase şi gălbui. Este, poate cineva din cititori şi-a dat deja seama, o fortăreaţă a obscurantismului: Mânăstirea Nuestra Señora de la Piedad.

O abaţie de capucini, unul dintre acele ordine religioase faimoase prin practicarea închistării spiritului şi prin zelul său de a face prozeliţi. Dar de ce vă vorbesc tocmai eu de un loc care, în ochii oricărui iubitor al libertăţii, întruchipează tot ce poate fi mai odios? Ca să vă spun că acum două zile mi-am petrecut acolo o seară întreagă.

N-am fost să cercetez terenul cu scopul de a lansa apoi unul dintre acele mesaje de violenţă pedagogică scrise în cazărmi, mânăstiri, prefecturi şi, în general, în toate bastioanele exploatării Şi superstiţiei, mesaje care, după părerea multor tovarăşi ai noştri, sunt indispensabile pentru a combate tabu-urile cu care au fost obişnuiţi muncitorii să considere aceste instituţii, dovedindu-le că ele sunt vulnerabile. (Vă amintiţi de cenaclurile din Barcelona care instigau la asaltul mânăstirilor pentru a le reda călugăriţelor, lăsându-le însărcinate, condiţia firească de femei, ce le fusese refuzată prin zăvorârea în chilii?). Am mers la mânăstire ca să discut cu un anume Fray João Evangelista de Monte Marciano, deoarece soarta îmi hărăzise să citesc, scrisă de mâna lui, o foarte frumoasă relatare.

Un pacient al doctorului José Bautista de Sa Oliveira, de a cărui lucrare despre craniometrie am mai pomenit şi cu care colaborez uneori, este omul de casă al celui mai mare potentat din regiune: Baronul de Cañabrava. Omul la care mă refer, Lelis Piedades, avocat, povesti pe când doctorul Oliveira îi administra un clistir contra teniei, că unul dintre domeniile Baronului e ocupat cam de doi ani de nişte zănateci care au făcut din el un *no man's land,* un pământ al nimănui. El se ocupa de bunul mers al formelor judiciare, pentru ca patronul lui să-şi recupereze ferma în numele dreptului de proprietate pe care amintitul Baron; trebuie, nu-i aşa, să-l apere cu îndârjire. Simplul zvon că un grup de exploataţi a pus stăpânire pe bunurile unui aristocrat este cât se poate de plăcut auzului unui revoluţionar, chiar dacă

sărmanii în cauză sunt – cum spunea avocatul pe când se opintea să elimine dihania dizolvată în chimicale – nişte fanatici religioşi. Dar ce m-a făcut brusc atent au fost cuvintele potrivit cărora ei refuză, căsătoria civilă şi practică ceva numit de Lelis Piedades promiscuitate, dar care, pentru orice om cu o cultură socială, este instituţia dragostei libere. „Cu asemenea dovezi de corupţie, autoritatea nu poate face altceva decât să-i expulzeze pe fanatici.” În sprijinul său, chiţibuşarul aducea pomenita relatare, pe care şi-o procurase prin veche cârdăşie cu Biserica, instituţie căreia îi aducea alte, însemnate, servicii. Fray João Evangelista de Monte Marciano călătorise la ferma ocupată, ca trimis al Arhiepiscopului de Bahia, căruia îi parveniseră denunţuri de erezie. Călugărul a fost să vadă ce se petrece la Canudos şi s-a întors i degrabă, speriat şi indignat de cele văzute.

Aşa stă scris în relatare şi sunt sigur că pentru capucin experienţa trebuie să fi fost amară. Dar pentru o fiinţă liberă, ceea ce relatarea lasă să se întrevadă printre urdorile ei eclesiastice este exaltant. Instinctul libertăţii pe care societatea împărţită în clase îl înăbuşă cu ajutorul concasoarelor numite familie, şcoală, religie, stat, călăuzeşte paşii acelor oameni care, într-adevăr, par să se fi răzvrătit, între altele, împotriva instituţiei ce pretinde să ţină în frâu sentimentele şi dorinţele. Cu pretextul de a respinge legea căsătoriei civile, aplicată în Brazilia după căderea Imperiului, cei din Canudos au învăţat să-şi unească şi să-şi despartă vieţile în deplină libertate, cu condiţia ca aceasta să fie voinţa bărbatului şi a femeii, şi să nu se preocupe de paternitatea pântecelor însărcinate, fiindcă ghidul sau călăuzitorul lor – pe care îl numesc Sfătuitorul – i-a lămurit că toate fiinţele sunt legitime prin simplul fapt al naşterii. Nu vi se pare că auziţi ceva cunoscut? Nu credeţi că sunt pe cale să se materializeze unele dintre ideile centrale ale revoluţiei? Dragostea liberă,

paternitatea liberă, dispariţia ruşinosului hotar între fii legitimi şi nelegitimi, convingerea că omul nu moşteneşte nici demnitate nici hulă? Aveam sau nu dreptate ca, învingându-mi dezgustul natural, să merg în vizită la capucin?

Însuşi hârţogarul Baronului de Cañabrava mi-a înlesnit întrevederea, crezându-mă interesat de mai mulţi ani de tema superstiţiei religioase (ceea ce, în treacăt fie spus, e adevărat). Discuţia a avut loc în refectoriul Mânăstirii, o sală plină de tablouri cu sfinţi şi martiri, mărginită pe una dintre laturi de o curte interioară, pietruită, cu un puţ în mijloc, de unde din când în când momâile cu glugă şi sutane cafenii încinse cu funii scoteau găleţi cu apă. Călugărul îmi răspunse la toate întrebările Şi se dovedi limbut când îşi dădu seama că puteam discuta în limba lui maternă, italiana. Meridionalul e încă tânăr, scund, dolofan, cu barba deasă; fruntea foarte lată dezvăluie în el un fantezist, iar scobitura tâmplelor şi teşitura cefei indică un spirit ranchiunos, meschin şi susceptibil. Într-adevăr, în cursul discuţiei aveam să observ că nutreşte ură faţă de Canudos, din cauza nereuşitei misiunii sale şi a temerii ce va fi încercat printre „eretici”. Dar chiar trecând peste ceea ce este exagerare şi rea-voinţă în mărturia lui, restul de adevăr cuprins în ea este, veţi vedea îndată, impresionant.

Din cele auzite de mine s-ar putea scoate articole pentru mai’ multe numere din *l’Étincelle de la révolte.* Esenţial e că întrevederea mi-a confirmat bănuiala că, la Canudos, oameni simpli şi fără experienţă duc la îndeplinire, numai prin forţa instinctului şi a imaginaţiei, multe dintre lucrurile pe care noi, revoluţionarii europeni, le ştim necesare pentru instaurarea dreptăţii pe pământ. Judecaţi dumneavoastră înşivă. Fray João Evangelista a stat la Canudos o săptămână, însoţit de doi oameni ai Bisericii: un alt capucin din Bahia şi parohul unui sat de lângă Canudos, pe nume Don Joaquim, pe care, fie spus în treacăt, îl detestă (îl acuză

de beţie, preacurvie şi de simpatie faţă de bandiţi). Înainte încă de a fi ajuns – la capătul unei călătorii istovitoare de optsprezece zile –, observară „indicii de nesupunere şi anarhie”, căci nicio călăuză nu se învoi să-i conducă, iar la trei leghe de fermă dădură peste un pichet avansat de oameni cu flinte şi *machetes,* care i-au primit cu duşmănie făţişă şi i-au lăsat să treacă doar la rugămintea lui Joaquim, pe care îl cunoşteau. În Canudos au găsit o mulţime de fiinţe slăbănoage, cadaverice, îngrămădite în coşmelii de lut şi paie, şi înarmate până-n dinţi „ca să-l păzească pe Sfătuitor, pe care autorităţile au mai încercat să-l omoare”. Îmi sună încă în auz cuvintele înspăimântate ale capucinului încercând să-mi sugereze impresia produsă asupra lui de grămada de arme. „Nu le lăsau din mână nici la masă nici la rugăciune, şi tare se făleau cu flinte, carabine, pistoale, cuţite, cartuşiere la cingătoare, ca şi când s-ar fi aflat pe picior de război.” (Eu nu-i puteam deschide ochii, explicându-i că erau pe picior de război încă de când ocupaseră cu forţa pământurile Baronului.) M-a asigurat că printre oamenii aceia se aflau câţiva tâlhari temuţi pentru faptele lor şi mi-a pomenit de unul, „renumit prin cruzime”, João Satan, care s-a instalat la Canudos cu toată banda, devenind unul dintre oamenii de încredere ai Sfătuitorului. Fray João Evangelista povesteşte că l-ar fi mustrat astfel pe conducător: „De ce primiţi la Canudos criminali, dacă e adevărat că vă socotiţi buni creştini?” Răspuns: „Ca să facem din ei oameni buni. Dacă au furat şi au ucis a fost din pricina sărăciei în care trăiau. Aici, ei simt că fac parte din familia umană, sunt recunoscători pentru aceasta şi ar face orice să-şi spele păcatele. Dacă i-am goni, ar săvârşi noi crime. Noi înţelegem mila şi omenia după pilda lui Hristos”. Aceste fraze, tovarăşi, coincid cu filosofia libertăţii. Voi ştiţi că banditul e un răzvrătit în stare naturală, un revoluţionar care se ignoră, şi vă amintiţi că în zilele dramatice ale Comunei, mulţi fraţi consideraţi

delincvenţi şi scăpaţi din temniţele burgheziei au luptat în primele rânduri, umăr la umăr cu muncitorii, dovedind eroism şi abnegaţie.

Încă ceva: cei din Canudos îşi spun între ei *yagunzi,* termen ce înseamnă răsculaţi. Călugărul, deşi a parcurs în lung şi în lat *sertón*-ul*,* cuprins de febra prozelitismului misionar, nu le mai recunoştea pe aceste femei desculţe, pe aceşti bărbaţi care înainte erau atât de supuşi, de respectuoşi cu trimişii Bisericii şi ai Domnului. „Sunt de nerecunoscut. Fierbe în ei neliniştea, exaltarea. Vorbesc tare, îşi smulg vorba de la gură ca să debiteze cele mai mari aiureli auzite vreodată de un creştin, doctrine subversive la adresa ordinii, a moralei şi a credinţei. De pildă: cine vrea să se mântuiască trebuie să meargă la Canudos, căci restul lumii a căzut în puterea Antihristului.” Ştiţi cine e Antihristul, în ochii *yagunzilor?* Republica! Da, tovarăşi, Republica. O socotesc vinovată de toate relele, unele fără îndoială abstracte, dar altele foarte concrete şi reale, ca foametea şi impozitele. Lui Fray João Evangelista de Monte Marciano nu-i venea să-şi creadă urechilor. N-aş putea crede că el, ordinul căruia îi aparţine sau Biserica în general ar fi mai entuziasmaţi de noul regim din Brazilia, căci, aşa cum am mai scris într-o misivă anterioară, Republica, în care mişună masonii, a însemnat o slăbire considerabilă a Bisericii. Dar de aici până la a socoti-o Antihristul! Crezând c-o să mă înspăimânte sau să mă revolte, capucinul adăuga lucruri ce erau mângâioase ca muzica în auzul meu: „Sunt o sectă politico-religioasă nesupusă guvernului constituţional al ţării, un stat în stat, pentru că acolo nu se aplică legile Republicii, nu-i sunt recunoscute autorităţile, şi banii ei nu au curs”. Orbirea lui intelectuală nu-i îngăduia să înţeleagă că aceşti fraţi, cu instinctul lor fără greş, şi-au îndreptat răzvrătirea împotriva duşmanului dintotdeauna al libertăţii: puterea. Şi care e acum puterea care îi încovoaie, care le refuză dreptul la

pământ, la cultură, la egalitate? Nu cumva Republica? Iar faptul că s-au înarmat ca s-o combată dovedeşte că au găsit şi mijlocul, singurul la îndemâna exploataţilor când e vorba să-şi sfărâme lanţurile: forţa.

Dar aceasta nu e încă totul, pregătiţi-vă să citiţi ceva şi mai răscolitor. Fray João Evangelista m-a încredinţat că, asemenea devălmăşiei domnind în privinţa sexelor, la Canudos s-a înstăpânit şi devălmăşia de bunuri: totul este al tuturor. Se pare că Sfătuitorul i-a convins pe *yagunzi* că e un păcat – ascultaţi cu atenţie – să crezi că e al tău orice bun mişcător sau nemişcător. Casele, semănăturile, animalele aparţin comunităţii, sunt ale tuturor şi ale nimănui. Tot Sfătuitorul i-a învăţat că, cu cât omul posedă mai multe bunuri cu atât mai puţine şanse are să se numere printre preafericiţi la Judecata de Apoi. Ca şi când ar pune în practică ideile noastre, învăluindu-le în pretexte religioase dintr-o raţiune tactică, datorată nivelului cultural al dezmoşteniţilor care îl urmează. Nu vi se pare uimitor că undeva, în fundul Braziliei un grup de răzvrătiţi întemeiază o societate în care au desfiinţat căsătoria, banul, şi unde proprietatea colectivă a înlocuit-o pe cea particulară?

Ideea aceasta îmi umbla prin cap în vreme ce Fray João Evangelista de Monte Marciano îmi spunea că, după ce a predicat şapte zile la Canudos, în mijlocul unei surde vrăjmăşii, s-ai văzut tratat drept mason şi protestant pentru a-i fi îndemnat pe 5 yagunzi să se întoarcă în satele lor, iar când le-a cerut supunere faţă de Republică s-au aprins în aşa măsură încât a fost nevoit să fugă practic din Canudos. „Biserica şi-a pierdut acolo orice autoritate din cauza unui descreierat care îşi petrece ziua punându-i pe toţi să muncească la înălţarea unui templu de piatră.” E limpede că nu-i puteam împărtăşi necazul, ci dimpotrivă mă bucuram şi simţeam simpatie pentru acei oameni, mulţumită cărora s-ar zice că în fundul Braziliei renaşte din cenuşă Ideea pe care reacţiunea o crede îngropată în

Europa odată cu sângele revoluţiilor învinse. Pe curând, sau pe vecie.”

IV

CÂND Lelis Piedades, avocatul Baronului de Cañabrava, comunică oficial Judecătoriei din Salvador că domeniul Canudos a fost cotropit de răufăcători, Sfătuitorul se afla acolo de trei luni. Prin *sertón* se răspândi vestea că în acel ţinut înconjurat de munţi stâncoşi, numit Canudos după numele pipelor din ţeavă de trestie fumate odinioară de cei din partea locului, se statornicise sfântul care bătuse în lung şi în lat căile lumii vreme de un sfert de veac. Locul era binecunoscut văcarilor, căci turmele obişnuiau să înnopteze pe malurile râului Vassa Barris. În săptămânile şi lunile următoare, grupuri de curioşi, de pocăiţi, de bolnavi, de vagabonzi şi de fugari sosiră din cele patru vânturi la Canudos presimţind sau nădăjduind să găsească aici iertare, adăpost, sănătate, fericire.

În dimineaţa următoare sosirii sale, Sfătuitorul începu ridicarea unui Templu care, spuse, va fi în întregime din piatră, cu două hamuri foarte înalte, şi închinat Bunului Isus. Hotărî să-l înalţe în faţa vechii biserici San Antonio, fosta capelă a fermei. „Să ridice mâinile cei bogaţi”, spunea, predicând la lumina unui foc uriaş, în satul ce începea să se înfiripe. „Eu le ridic. Fiindcă sunt un fiu al Domnului, care mi-a dat un suflet nemuritor, ce poate năzui din toate puterile spre cer, adevărata bogăţie. Eu le ridic, pentru că Tatăl m-a făcut sărac în viaţa aceasta ca să devin avut în cealaltă. Să ridice mâinile cei bogaţi!” Din negurile adâncite de sfârâitul flăcărilor ţâşnea atunci, dintre zdrenţe, piei netăbăcite şi cămăşi vechi de bumbac, o pădure de

braţe. Se rugau înainte şi după darea poveţelor şi făceau procesiuni printre casele neterminate şi cocioabele din cârpe şi răzlogi unde dormeau, şi în noaptea *sertón*-ului puteau fi auziţi aclamând Fecioara şi pe Bunul Isus şi afurisindu-l pe Câine şi pe Antihrist. Un om din Mirandela, care se ocupa de focurile de artificii pe la bâlciuri – Antonio el Fogueteiro – s-a numărat printre întâii veniţi şi, de atunci, în procesiunile din Canudos s-au aprins turnuleţe cu praf de puşcă şi s-au lansat rachete multicolore.

Sfătuitorul conducea construirea Templului, povăţuit de un meşter zidar care îl ajutase la refacerea multor capele şi la ridicarea din temelii a bisericii Bunului Isus de la Crisopolis; tot el îi desemna pe căiţii ce aveau să sfărâme piatra, să cearnă nisipul sau să aducă bârne. La căderea serii, după o cină frugală – dacă nu era zi de post – ce se reducea la un codru de pâine, un fruct, un dumicat de *farinha* şi o gură de apă, Sfătuitorul îi întâmpina cu căldură pe noii veniţi, îi îndemna pe ceilalţi să fie primitori, iar după Crez, Tatăl Nostru şi Ave Maria, glasul lui convingător le propovăduia cumpătarea, renunţarea şi le nălucea înaintea ochilor viziuni încă mai frumoase decât cele din povestirile rapsozilor. Sfârşitul vremilor era aproape, se putea zări precum Canudos de pe Alto de Favela. Republica va continua să-şi trimită hoardele cu uniforme şi cu puşti ca să-l înhaţe, să-l împiedice să le vorbească oropsiţilor, dar, oricât sânge va face să curgă, Câinele nu-L va muşca pe Isus. Va urma un potop, apoi un cutremur. O eclipsă va scufunda lumea în bezne atât de cumplite încât totul se va face pe pipăite, ca orbii, pe când în depărtare se; va purta războiul. Mii de oameni vor muri de spaimă. Dar, după împrăştierea negurilor, într-o dimineaţă strălimpede, femeile şi bărbaţii vor zări în jurul lor, pe culmile şi munţii din Canudos, Oştirea lui Don Sebastian. Marele Rege va fi nimicit puzderiile Câinelui şi va fi curăţat lumea întreagă în numele Domnului. Ei îl vor vedea pe Don Sebastian, cu

spada şi cu zaua lui scânteietoare; îi vor vedea chipul plin de bunătate, adolescent; le va zâmbi din şeaua bătută în aur şi nestemate şi îl vor vedea îndepărtându-se încet, odată săvârşită fapta lui mântuitoare, şi întorcându-se cu toată a lui Oştire înapoi în ocean.

Tăbăcarii, pălmaşii, vracii, coropcarii, spălătoresele, moaşele şi cerşetoarele care ajunseseră la Canudos la capătul multor zile şi nopţi de drumeţie, cu tot avutul într-o cotigă sau pe spinarea unui catâr, şi care se aflau acum acolo, ghemuiţi în umbră, ascultând şi dorind să creadă, îşi simţeau ochii umeziţi. Se rugau şi cântau cu aceeaşi dăruire ca şi vechii pelerini; cei ce nu le cunoşteau, învăţau grabnic rugăciunile, imnurile, adevărurile. Antonio Vilanova, negustorul din Canudos, era printre cei mai setoşi să afle; nopţile, se plimba vreme îndelungată de-a lungul râului sau al proaspetelor semănături cu Antonio Sfântuleţul care, răbdător, îi explica pe îndelete îndemnurile şi opreliştile Religiei, pe care, la rându-i, le comenta cu fratele său Honorio, cu nevasta sa Antonia, cu cumnata Asuncion şi cu fiii celor două perechi.

Se găsea de mâncare. Erau seminţe de tot soiul, legume, carne şi, pentru că Vassa Barris avea belşug de apă, se putea semăna. Cei ce soseau aduceau provizii, iar satele din jur obişnuiau să le trimită păsări, iepuri, godaci, grâne, iezi. Sfătuitorul îi ceru lui Antonio Vilanova să depoziteze alimentele şi să vegheze asupra împărţirii lor între nevoiaşi. Fără recomandări anume, dar urmând învăţăturile Sfătuitorului, viaţa se rândui cu încetul, deşi piedicile nu lipseau. Sfântuleţul se învrednicea să-i îndrume pe cei proaspăt sosiţi, să le primească darurile, cu condiţia să nu fie în bani. Dacă totuşi dania era în *reişi* ai Republicii, oamenii aveau să meargă cu ei la Cumbe sau Joazeiro, sub paza lui João Abade sau a lui Pajeú, care ştiau să se lupte, şi să-i cheltuiască pe lucruri trebuitoare Templului: lopeţi, târnăcoape, fire cu plumb, lemn de esenţă, icoane cu sfinţi

sau crucifixe. Maica Maria Quadrado păstra într-o urnă inelele, cerceii, brăţările, colierele, pieptănaşii, monedele vechi sau podoabele simple din ceramică şi os oferite de pocăiţi, şi aceste odoare erau expuse în biserica San Antonio ori de câte ori părintele Joaquim, din Cumbe, sau vreun alt paroh din regiune, venea să slujească, să-i spovedească, să-i boteze sau să-i căsătorească pe locuitori. Aceste zile deveneau îndată sărbători. Doi foşti tâlhari căutaţi de poliţie, João Grande şi Pedrão, cei mai vânjoşi bărbaţi ai locului, conduceau echipele care târau, de la carierele din jur, blocuri de piatră pentru Templu. Catarina, soţia lui João Abade, şi Alejandrinha Correa, o femeie din Cumbe despre care se şoptea că săvârşise minuni, pregăteau hrana truditorilor la construcţii. Viaţa era departe de a fi desăvârşită şi fără poticneli. Deşi Sfătuitorul osândea jocurile de noroc, tutunul şi alcoolul, destui erau cei care jucau, fumau şi beau *cachaça,* iar când Canudos a început să se întindă au avut loc încăierări pe câte o fustă, furturi, beţii şi chiar bătăi cu cuţitul. Dar asemenea fapte se petreceau mult mai rar decât în alte părţi şi oricum la mărginimea acelui centru activ, frăţesc, clocotitor, ascetic, format de Sfătuitor şi învăţăceii lui.

Sfătuitorul nu le opri pe femei să se dichisească, dar le spuse de nenumărate ori că acel ce se îngrijeşte nemăsurat de trupul său ajunge să-şi nesocotească sufletul şi că, după pilda Jezabelei, o înfăţişare atrăgătoare poate tăinui un spirit josnic şi scârbavnic: cu încetul au început să dispară culorile aprinse de pe straiele tinerelor sau bătrânelor, să se lungească poalele până la glezne, să se ridice partea de sus până la gât şi să se lărgească tot veşmântul după tipicul raselor călugăreşti. Odată cu răscroielile au dispărut nu numai celelalte găteli, ci şi panglicile ce ţineau părul, iar acesta era acum lăsat liber sau ascuns sub basmale mari. Uneori aveau loc incidente cu „magdalenele”, acele femei pierdute care, deşi veniseră la Canudos cu preţul unor mari

sacrificii şi sărutaseră picioarele Sfătuitorului implorându-i iertarea, erau duşmănite de femei intolerante care voiau să le silească să poarte mereu piepteni de spini în semn de remuşcare.

Dar, în general, viaţa era paşnică, şi printre oameni domnea spiritul de întrajutorare. O problemă continuau să fie renegaţi bani ai Republicii: pe cel ce încerca să-i folosească în vreo împrejurare, devotaţii Sfătuitorului îl îndepărtau cu de-a sila din Canudos. Negoţul se făcea cu monedele purtând întipărită efigia împăratului Don Pedro sau a fiicei sale, Prinţesa Isabel, dar acestea fiind prea puţine s-a generalizat schimbul în produse sau în servicii. Se schimba zahăr pe sandale, găini pe leacuri din buruieni, *farinha* pe potcoave, şindrile pe pânzeturi, hamace pe *machetes,* iar muncile, la semănături, case, ograde, erau plătite cu alte munci. Nimeni nu se folosea de timpul şi eforturile închinate Bunului Isus. În afară de Templu, se ridicau locuinţele care aveau să se numească Azile, unde au început să fie primiţi, hrăniţi şi îngrijiţi bolnăvii, bătrânii şi copiii orfani. Maria Quadrado se dedică la început acestei misiuni, dar, după construirea Sanctuarului – o căsuţă de lut cu două odăi şi acoperiş de paie – unde Sfătuitorul să se poată odihni măcar câteva ore la adăpost de pelerinii care îl hărţuiau fără răgaz, Maica Oamenilor se consacră numai îngrijirii lui, iar azilele rămaseră în grijă celor două Sardelinhas – Antonia şi Asuncion –, soţiile fraţilor Vilanova. Avură loc neînţelegeri pentru pământurile mănoase de lângă Vassa Barris, ocupate de la bun început de cei mai vechi în Canudos, şi pe care ceilalţi le revendicau stăruitor. Tot Antonio Vilanova, negustorul, avea să pună capăt acestor harţe. Din însărcinarea Sfătuitorului, el împărţi loturi fertile pe lângă casele noilor veniţi şi, separat, altele pentru ogrăzile lor, în timp ce judeca pricinile de bunuri şi proprietăţi. De fapt, nu erau prea numeroase, căci oamenii nu veneau la Canudos atraşi de lăcomie sau de ideea

bunăstării materiale. Obştea trăia cufundată în îndeletnicirile spiritului: rugăciuni, înmormântări, posturi, procesiuni, înălţarea Templului Bunului Isus şi, mai presus de orice, poveţele primite la orele înserării şi care uneori se prelungeau târziu în noapte. Pe durata lor orice activitate se întrerupea în Canudos.

ÎN amiaza fierbinte, serbarea organizată de Partidul Republican Progresist a împânzit zidurile din Queimadas cu lozincile O BRAZILIE UNITĂ, O NAŢIUNE PUTERNICĂ şi cu numele lui Epaminondas Gonçalves. Dar în odăiţa lui din pensiunea Nuestra Señora de las Gracias, lui Galileo Gall nu-i stă gândul la serbarea politică de afară ci la însuşirile contradictorii pe care le-a descoperit la Rufino. „E o potrivealã neobişnuită”, îşi spune. Orientarea şi Concentrarea merg între ele, nici vorbă, şi e cât se poate de firesc să le găseşti la cineva care îşi duce viaţa străbătând necuprinsul ţinut înconjurător, călăuzind drumeţi, vânători, convoaie, făcând pe poştaşul sau pornind pe urma vitelor rătăcite. Dar Simţul Miraculosului? Cum se potriveşte înclinaţia spre fantezie, delir, irealitate, caracteristică artiştilor şi altor nepractici, cu un om în care totul îl vădeşte pe materialist, pe cel legat de pământ, pe pragmatic? Totuşi, oasele lui asta spun: Orientativitate, Concentrativitate, Simţ al Miracolului. Galileo Gall le-a simţit de cum a putut să pipăie ţeasta ghidului. Se gândeşte: „E o potrivealã absurdă, incompatibilă. Ca şi cum ai fi în acelaşi timp ruşinos şi exhibiţionist, zgârcit şi risipitor”.

Îşi umezeşte faţa, aplecat peste lighean, după un paravan acoperit cu mâzgăleli şi tăieturi reprezentând un vechi spectacol de operă, în faţa oglinzii ciobite. Gândacii cafenii apar şi dispar în crăpăturile duşumelei, iar de tavan atârnă o şopârlă uscată. Mobilierul se reduce la un pat

desfundat fără cearşafuri. Atmosfera de sărbătoare intră pe geamul zăbrelit: voci amplificate cu pâlnia, tacâmuri ciocnite, duruit de tobe şi larma copiilor fugind după zmeie. Cineva amestecă atacuri la adresa Partidului Autonomist din Bahia, a Guvernatorului Luis Viana, a Baronului de Cañabrava, cu laude pentru Epaminondas Gonçalves şi Partidul Republican Progresist.

Galileo Gall se spală mai departe, nepăsător la zarva de afară. Când termină, se zvântă cu propria-i cămaşă şi se lasă să i cadă pe patul mizer, cu faţa în sus şi braţul pus sub cap în chip de pernă. Se uită la gândaci, la şopârlă. Gândeşte: „Ştiinţa, împotriva nerăbdării". Se află de opt zile la Queimadas şi, deşi e un om care ştie să aştepte, a început să simtă o anume nelinişte: asta l-a făcut să-l roage pe Rufino să se lase palpat. Nu i-a fost lesne să-l convingă, ghidul fiind neîncrezător de felul lui, şi Gall îşi aminteşte că, în timp ce-l palpa, îl simţea încordat, gata să se năpustească la el. S-au văzut zilnic, se înţeleg acum mai bine şi, ca să-şi omoare timpul aşteptării, Galileo i-a studiat comportarea, luându-şi tot felul de note: „Citeşte în bolta cerului, în copaci sau în pământ ca într-o carte; este un om cu idei simple, definitive, are un cod al onoarei foarte strict şi o morală izvorâtă din legăturile cu natura şi cu oamenii, nu din cărţi, fiind analfabet, nici din religie, căci nu pare credincios". Toate acestea se potrivesc cu cele simţite de degetele sale, mai puţin Simţul Miraculosului. Cum se manifestă acest simţ, cum de n-a observat la Rufino niciunul dintre simptomele lui timp de opt zile, când discutau detaliile călătoriei la Canudos, în cabana lui din afara aşezării, când luau o gustare la gară sau hoinăreau printre tăbăcării, pe malul râului Itapicuni? La Jurema, în schimb, nevasta ghidului, această înclinaţie negativă, neştiinţifică – evadarea din terenul experienţei, cufundarea în închipuire şi visare – este evidentă. Căci, deşi femeia e atât de rezervată în prezenţa lui, Galileo a auzit-o pe

Jurema povestind pătărania aceea cu Sfântul Anton de lemn care se găseşte în biserica din Queimadas, în altarul principal. „Au găsit statuia într-o peşteră, sunt ani de-atunci, şi au purtat-o în biserică, dar a doua zi s-a făcut nevăzută şi a apărut iar în peşteră. Au legat-o de ceva în altar ca să nu dispară, dar tot în peşteră au găsit-o. Aşa au mers lucrurile cu ea, tot legând-o fedeleş şi aducând-o înapoi, până a sosit la Queimadas o Sfântă Misiune cu patru călugări capucini şi un episcop; ei i-au dat bisericii hramul Sfântului Anton şi au rebotezat aşezarea noastră numind-o San Antonio das Queimadas în cinstea sfântului. Doar aşa s-a potolit statuia în altar, acolo unde acum i se aprind lumânări la picioare”. Galileo Gall îşi aminteşte că atunci când l-a întrebat pe Rufino dacă crede în istoria povestită de nevastă-sa, ghidul a ridicat din umeri şi a zâmbit sceptic. Jurema, în schimb, credea. Lui Galileo i-ar fi plăcut s-o palpeze şi pe ea, dar nici măcar n-a încercat: e încredinţat că simpla idee ca un străin să se atingă de capul femeii lui e de neconceput pentru Rufino. Da, este un om bănuitor. Câtă strădanie numai să-l hotărască să-l ducă la Canudos. S-a târguit la preţ, a obiectat, a şovăit şi, deşi a căzut de acord, lui Galileo i se pare mereu stingherit când aduce vorba de Sfătuitor şi de yagunzi.

Fără voie, atenţia i s-a mutat de la Rufino la vocea de afară: „Autonomia regională şi descentralizarea sunt pretextele Guvernatorului Viana, ale Baronului de Cañabrava şi ale zbirilor aflaţi în solda lor, pentru a-şi păstra privilegiile şi a împiedica Bahia să se modernizeze asemeni celorlalte state ale Braziliei. Cine sunt autonomiştii? Monarhişti camuflaţi care, dacă n-am fi noi, ar reînvia Imperiul corupt şi ar asasina Republica! Dar Partidul Republican Progresist al lui Epaminondas Gonçalves îi va: împiedica…” Oratorul nu mai e cel dinainte, vorbeşte mai clar – Galileo îi înţelege toate frazele –, ba chiar pare să aibă idei, pe când predecesorul ştia doar să ragă. Să

meargă la geam să se uite? Nu, rămâne nemişcat pe pat, încredinţat că spectacolul e acelaşi: grupuri de curioşi trecând de la un chioşc cu răcoritoare la altul cu mâncăruri, ascultându-i pe rapsozii populari sau căscând gura la omul pe catalige care prezice viitorul şi, uneori, oprindu-se o clipă să privească, nu să asculte, în faţa tribunei de pe care Partidul Republican Progresist îşi face propagandă sub paza zbirilor săi, *capangas,* înarmaţi cu flinte. „Nepăsarea lor e semn de cuminţenie" îşi spune Galileo Gall. Ajută cu ceva localnicilor din Queimadas să ştie că Partidul Autonomist al Baronului de Cañabrava se împotriveşte sistemului centralist al Partidului Republican, pe când acesta combate descentralizarea şi federalismul propuse de adversar? Ce au comun interesele oropsiţilor cu certurile retorice ale partidelor burgheze? Bine fac că profită de serbare şi nu pun preţ pe vorbele de la tribună. Cu o zi înainte, Galileo a simţit o oarecare excitaţie la Queimadas, dar ea nu era prilejuită de serbarea Partidului Republican Progresist ci de întrebarea ce şi-o puneau oamenii dacă Partidul Autonomist al Baronului de Cañabrava îşi va asmuţi propriii *capangas* să le strice duşmanilor panorama şi dacă se va lăsa cu împuşcături, ca alte dăţi. Dar dimineaţa s-a scurs pe jumătate, nu s-a întâmplat şi, fără îndoială, nu se va întâmpla nimic. De ce s-au osteni să atace un miting aşa lipsit de sprijin? Şi Gall se gândeşte că serbările autonomiştilor trebuie să fie aidoma celei de afara, Nu, nu aici se face politica Bahiei, a Braziliei. Cugetă: „Ea se află acolo, printre toţi aceştia care n-au habar că sunt adevăraţi oameni politici ai ţării". Va mai avea mult de aşteptat? Galileo Gall se aşază pe pat. Îşi spune: „Ştiinţa, contra nerăbdării". Deschide valiza de pe jos şi dă la o parte boarfe, un revolver, apucă un carnet pe care şi-a luat note despre tăbăcăriile din Queimadas, unde şi-a omorât câteva din zilele din urmă, şi răsfoieşte paginile scrise: „Construcţii de cărămidă, acoperiş de şindrilă, stâlpi grosolani.

Pretutindeni, mănunchiuri de scoarţă de *angico,* tăiată şi crâmpoţită cu ciocanul şi cuţitul. Aruncă *angico* în nişte topile, sau cuve, cu apă de râu. Cufundă pieile curăţate de păr şi le lasă să se îmbibe vreo opt zile, timp în care ele se argăsesc. Din scoarţa copacului numit *angico* iese tanin, substanţa pentru argăsit. Anină pieile la umbră să se usuce şi le răzuie cu cuţitul să nu rămână reziduuri pe ele. Procedeul se aplică pieilor de vită, berbec, capră, iepure, cerb, vulpe şi jaguar. Scoarţa de *angico* e sângerie la culoare, cu miros puternic. Tăbăcăriile sunt ateliere familiale, primitive, în care muncesc tatăl, mama, copiii şi rudele apropiate. Pielea crudă e principala bogăţie a localităţii Queimadas". Vârâ la loc carnetul în valiză. Tăbăcarii s-au purtat frumos cu el, i-au explicat cum lucrează. De ce nu le place să vorbească despre Canudos? N-or fi având încredere în omul a cărui portugheză li se pare păsărească? El ştie că Sfătuitorul şi Canudos sunt subiectul preferat de discuţie la Queimadas. Dar el, în ciuda tuturor încercărilor, n-a putut vorbi cu nimeni, nici măcar cu Rufino şi Jurema, despre acest subiect La tăbăcarii, la gară, în pensiunea Nuestra Señora de las Gracias, în piaţa mare din Queimadas, ori de câte ori l-a atins, a văzut aceeaşi neîncredere în toţi ochii, s-a lăsat aceeaşi tăcere sau a auzit aceleaşi cuvinte evazive. „Sunt prudenţi. N-au încredere", se gândeşte. Apoi: „Ştiu ei ce fac. Sunt înţelepţi".

Scotoceşte în valiză între boarfe şi revolver şi scoate singura carte din valiză. Este un exemplar vechi, răsfoit, mânuit, de pergament întunecat, pe care abia se mai desluşeşte numele lui Pierre Joseph Proudhon, în schimb se distinge clar titlul, *Système des contradictions,* şi oraşul unde a fost tipărit: Lyon. Nu reuşeşte să se concentreze cine ştie ce asupra lecturii, distras cum e de zarva serbării şi, mai ales, de trădătoarea nerăbdare, strângând din dinţi, încearcă din răsputeri să cugete la lucruri obiective. Un om pe care nu-l interesează problemele generale, ci ideile,

trăieşte închistat în Particularitate, şi asta se poate afla cu uşurinţă, îndărătul urechilor aceluia, după rotunjimea celor două oscioare ieşite în afară, aproape înţepătoare. Aşa le-a simţit la Rufino? Simţul Miraculosului s-o fi manifestând în neobişnuitul simţ al onoarei de care dă dovadă, în ceea ce s-ar putea numi imaginaţia etică a omului care îl va conduce la Canudos?

PRIMELE lui amintiri, cele mai frumoase şi cele ce aveau să revină cu mai multă stăruinţă, nu erau legate nici de mama sa, care l-a părăsit ca să fugă după un sergent din Garda Naţională ce trecu prin Custodia în fruntea unui detaşament mobil aflat pe urmele bandiţilor *cangaceiros,* nici de tatăl necunoscut, nici măcar de unchii care l-au adunat de pe drumuri şi l-au crescut – Zé Faustino şi Doña Ángela –, nici de cele vreo treizeci de gospodării risipite ici şi colo pe străzile răscoapte de soare ale Custodiei, ci de cântăreţii ambulanţi. Veneau din când în când să înveselească nunţile, treceau în drum spre un *rodeo* la ferme sau spre serbarea cu care un sat sau altul îşi prăznuia sfântul patron; şi, pentru o duşcă de *cachaca* sau o strachină cu pastramă şi fasole, recitau istoriile lui Olivier, ale Prinţesei Magelonne, ale lui Charlemagne şi ale celor Doisprezece Pairi ai Franţei. João îi asculta cu ochii mari, iar buzele i se mişcau în ritm cu ale rapsodului. Noaptea îl bântuiau vise somptuoase în care se încrucişau lăncile cavalerilor ce salvau Creştinătatea de hoardele păgâne.

Dar istoria care se făcu pe nesimţite sânge din sângele lui ful aceea a lui Robert Diavolul, fiul Ducelui Normandiei, care, după i ce săvârşi toate fărădelegile, se pocăi şi umblă în patru labe lătrând în loc să vorbească şi dormind printre fiare, până când binemeritând milostivenia Bunului Isus, îl salvă pe împărat de atacul maurilor şi se căsători cu Regina Braziliei. Copilul se încăpăţâna până când rapsozii i-o

povesteau fără să scape niciun amănunt: cum, în răstimpul marilor fărădelegi, Robert Diavolul îşi împlântase *faca* – pala aceea ucigătoare care în *sertón* se poartă în teacă – în nenumărate gâtlejuri de domniţe şi de schivnici, numai din plăcerea de a-i vedea suferind, şi cum în celălalt răstimp, de şerb al Domnului, cutreierase lumea în căutarea rudelor victimelor sale, să le sărute picioarele şi să le roage să-i dea cazną. Locuitorii Custodiei erau încredinţaţi că din João va ieşi marele cântăreţ al *sertón*-ului, care va merge din sat în sat cu ghitara pe umăr să ducă mesaje şi să-i înveselească pe oameni cu istorii şi muzică.

João îl ajuta pe Zé Faustino în magazinul lui, care aproviziona cu pânzeturi, seminţe, băuturi, unelte de plugărit, dulciuri şi nimicuri toate împrejurimile. Zé Faustino călătorea des, fie ducând mărfuri pe la ferme, fie mergând să le cumpere de la oraş şi, în absenţa lui, Doña Ángela îngrijea de magazin, o gospodărie din chirpici cu o curte de păsări în spate. Mătuşa revărsa asupra nepotului toată dragostea pe care n-o putuse dărui copiilor ei, căci nu avusese. Pe João îl făcu să-i promită că o va duce odată la Salvador, să se arunce la picioarele miraculoasei statui a Domnului Nostru din Bonfim, reprodusă într-o colecţie întreagă de stampe ce-şi aveau locul la capul patului ei.

Locuitorii Custodiei se temeau, ca de secetă sau de ciumă, de două nenorociri care din timp în timp se abăteau asupra aşezării: tâlharii *cangaceiros* şi detaşamentele mobile de potere din Garda Naţională. Primii fuseseră, la început, bande organizate – dintre cei mai destoinici oameni ai lor – de marii proprietari, în vederea ciocnirilor dintre ei pe motiv de hotare, ape, păşuni sau ambiţii politice; cu trecerea anilor, multe dintre aceste grupuri înarmate cu flinte şi *machetes* se emancipară şi acţionară pe cont propriu, trăind din jafuri şi atacuri. Ca să-i stârpească, apăruseră detaşamentele mobile. Şi unii şi alţii se înfruptau din proviziile locuitorilor Custodiei, se îmbătau

cu *cachaça* găsită prin case şi voiau să abuzeze de femeile lor. Încă înainte de a avea uzul raţiunii, João învăţă, de cum se dădea alarma, să vâre sticle, alimente şi mărfuri în ascunzătorile pregătite din vreme e Zé Faustino. Se spunea despre acesta că ar fi *coitero,* gazdă de hoţi, că ar face negoţ cu bandiţii, i-ar informa şi i-ar ascunde. El se înfuria de fiecare dată. Nu văzuseră toţi că magazinul lui era printre primele jefuite? Nu plecau cu haine şi tutun fără sa plătească un ban? Deseori João îşi auzi unchiul plângându-se de aceste zvonuri nesăbuite, scornite împotriva lui, din pizmă, de locuitorii Custodiei. „O să dau de belea din cauza lor", bombănea. Şi aşa a fost.

Într-o dimineaţă sosi în Custodia un detaşament mobil format din treizeci de jandarmi sub comanda sublocotenentului Geraldo Macedo, un metis tinerel dar cu faimă de câinos, aflat în urmărirea bandei lui Antonio Silvino. Aceasta nu trecuse prin Custodia dar sublocotenentul era încredinţat de contrariul. Era înalt, bine făcut, uşor saşiu, şi îşi lingea mereu un dinte de aur. Se spunea că îi urmăreşte necruţător pe bandiţi de când aceştia îi violaseră logodnica. Sublocotenentul îşi lăsă oamenii să scotocească prin case şi luă personal interogatoriul locuitorilor. La căderea nopţii intră în magazin cu chipul triumfător şi îi porunci lui Zé Faustino să-l ducă la ascunzătoarea lui Silvino. Înainte ca negustorul să apuce să spună ceva, îl dărâmă la pământ cu o palmă grozavă: „Ştiu totul, omule, te-au denunţat". Dezvinovăţirile lui Zé Faustino şi implorările Doñei Ángela n-au servit la nimic. Macedo hotărî să-l împuşte în zori, drept pildă altor! *coiteros,* dacă până atunci nu destăinuie unde e vizuina lui Silvino. Neavând încotro, negustorul păru să accepte. În zori ieşiră din Custodia, cu Zé Faustino în frunte, toţi cei treizeci de poteraşi ai lui Macedo, convinşi că îi vor lua prin surprindere pe bandiţi. Dar negustorul izbuti să-i rătăcească prin *sertón* după câteva ore de mers, şi se

întoarse în grabă la Custodia după Doña Ángela şi João, temându-se ca represaliile să nu cadă asupra lor. Sublocotenentul l-a surprins când mai împacheta nişte lucruri. L-ar fi ucis numai pe el, dar Doña Ángela sări să-şi apere bărbatul şi căzu sub gloanţe. Pe João, care i se agăţase de picioare, îl lovi cu patul pistolului şi îl lăsă în nesimţire. Când băiatul îşi veni în simţuri văzu că locuitorii Custodiei, cu chipuri impresionate, vegheau lângă două sicrie. Nu se lăsă mângâiat, şi cu voce devenită brusc matură – avea doar doisprezece ani – le spuse trecându-şi mâna peste faţa însângerată, că se va întoarce într-o zi să-şi răzbune unchii, căci adevăraţii asasini erau cei prezenţi.

Ideea răzbunării îl ajută să supravieţuiască în săptămânile ce au urmat şi în care vagabondă fără ţintă prin pustiul împânzit de spinoşii *mandacarús*. Pe cer vedea rotocoale desenate de voracii vulturi *urubús,* care aşteptau ca băiatul să se prăpădească pentru a coborî să-i rupă carnea de pe oase. Era luna ianuarie şi nu căzuse picătură de ploaie. João culegea fructe uscate, sugea seva din palmieri şi mâncă până şi un *tatú* mort. În sfârşit, fu ajutat de un păstor de capre care îl găsi căzut lângă albia secată a unui râu, aiurind despre lăncii, cai şi despre Domnul Nostru din Bonfim. L-a întremat cu o cană de lapte şi câteva bucăţi de turtă, pe care băiatul le-a înmuiat îndelung în gură. Câteva zile merseră împreună spre cheile de la Angostura, unde păstorul îşi ducea turmele. Dar înainte de a ajunge, într-o seară, îi surprinse o bandă de oameni uşor de recunoscut, cu pălării de piele, cartuşiere tot de piele, dar vopsită, de ghepard, cu tolbe brodate cu mărgele, flinte în bandulieră şi *machetes* lungi până la genunchi. Erau şase, şi căpetenia, un mulatru cu păr creţ şi o basma roşie înnodată în jurul girului, îl întrebă râzând pe João care, îngenunchiat, se ruga să-l ia cu ei, de ce voia să fie *cangaceiro.* „Ca să omor jandarmi”, răspunse hotărât copilul.

De atunci începu pentru João o viaţă care l-a făcut om în puţină vreme. „Un om rău”, aveau să precizeze locuitorii ţinuturilor străbătute de el în următorii douăzeci de ani, întâi ca însoţitor al bandelor de lotri cărora le spăla hainele, le gătea masa, le cosea nasturii sau le vâna păduchii, apoi ca fârtat de fărădelegi, apoi ca trăgător de frunte şi cel mai bun ghid, cuţitar, mărşăluitor şi strateg al grupului, în sfârşit ca locţiitor şi şef de bandă. Nu împlinise douăzeci şi cinci de ani când pe capul lui se oferea cel mai mare preţ în cazărmile din Bahia, Pemambuco, Piauf şi Ceara. Norocul lui nemaiauzit, care îl salvă din ambuscade unde mureau sau erau prinşi mai toţi membrii bandei, şi care, cu toată vitejia lui în luptă, părea să-l imunizeze împotriva gloanţelor, făcu să se spună despre el că a făcut un târg cu diavolul. Adevărul e că, spre deosebire de cei mai mulţi bandiţi din *cangaco,* care umblau cu medalioane sfinţite la ei, se închinau la toate crucile şi calvarurile din drum şi, cel puţin o dată pe an, se strecurau în câte un sat rugându-se de preot să-i împace cu Dumnezeu, João (care la început era numit Micul João, apoi João cel Iute, apoi João Tăcutul, iar acum se numea João Satan) părea dispreţuitor faţă de cele sfinte şi resemnat la ideea de a coborî în iad să-şi ispăşească vinile nemăsurate.

Viaţa de bandit, ar fi putut spune nepotul lui Zé Faustino şi al Doñei Ángela, înseamnă a umbla, a lupta, a jefui. Dar, mai ales, a umbla. Câte sute de leghe au bătut în acei ani picioarele puternice, vânoase, neobosite ale acestui om în stare să meargă douăzeci de ore pe zi fără popas? Străbătuse *sertón*-ul în toate direcţiile şi nimeni nu cunoştea ca el încreţiturile măgurilor, drumurile întortocheate din *caatinga,* şerpuirile nurilor şi peşterile podişurilor înalte. Aceste drumeţii fără ţintă, în şir indian, de-a curmezişul câmpiilor, urmărind să-i rătăcească sau să-i năucească pe poteraşii reali sau închipuiţi ai Gărzii Naţionale, erau, în amintirea lui João, un singur şi nesfârşit

parcurs printre privelişti asemănătoare, întrerupt doar sporadic de ţiuitul gloanţelor şi de gemetele răniţilor, către un loc sau poate o faptă nelămurite, confuze, şi care totuşi îl aşteptau.

Mult timp a crezut că îl aşteaptă întoarcerea la Custodia şi îndeplinirea răzbunării. După mulţi ani de la moartea unchilor săi, intră într-o noapte cu lună, pe nesimţite, în fruntea unei duzini de oameni, în satul copilăriei sale. Acesta să fie locul ultim, de sosire, al însângeratului parcurs? Seceta gonise din Custodia multe familii, dar mai erau destule case locuite şi, deşi printre chipurile buimace de somn ale oamenilor târâţi de *cangaceiros* în stradă João văzu unele de care nu-şi amintea, nimeni n-a fost iertat de pedeapsă. Femeile, copile sau bătrâne, au fost silite să danseze cu bandiţii care băuseră tot alcoolul din Custodia, în timp ce sătenii le cântau la ghitară sau din gură. Din când în când, erau îmbrâncite în casa cea mai apropiată şi violate. În sfârşit, unul dintre săteni izbucni în plâns, de neputinţă sau de spaimă. Pe loc, João Satan îşi împlântă în el *facá* şi îi deschise junghetura, ca un măcelar care spintecă vita la abator. Valul de sânge fu ca un semnal pentru *cangaceiros* care, întărâtaţi, înnebuniţi începură să-şi descarce flintele în grămadă până transformară singura stradă a Custodiei într-un cimitir. Încă mai mult decât măcelul, ceea ce contribui la făurirea sinistrei legende despre João Satan fu împrejurarea că, odată morţi, îi batjocori personal pe toţi bărbaţii Custodiei, retezându-le boaşele şi înfundându-le gura cu ele (aşa făcea întotdeauna cu informatorii şi iscoadele poliţiei). La plecarea din Custodia, îi ceru unui bandit să mâzgălească pe un zid aceste cuvinte: „Unchii mei au primit ce li se cuvenea”.

Cât adevăr era în nelegiuirile lui João Satan? Ca să comită toate acele pârjoliri, jafuri, torturi, i-ar fi trebuit mai multe vieţi, nu cei treizeci de ani ai săi, şi mai mulţi luptători decât avea – nici douăzeci, în anii cei mai buni – în bandă.

La faima lui a contribuit şi faptul că, spre deosebire de alte căpetenii, ca Pajeú, care îşi compensau vărsările de sânge cu dovezi de mărinimie – împărţindu-şi prada între nevoiaşi, silindu-l pe un proprietar avut să-şi desferece tainiţele în folosul consătenilor, oferindu-i unui paroh o danie însemnată pentru ridicarea unei capele sau suportând cheltuielile prilejuite de serbarea sfântului ocrotitor al unui sat –, despre João nu s-a ştiut niciodată să fi făcut asemenea gesturi ca să-şi câştige simpatia oamenilor sau bunăvoinţa cerului. Ambele îl lăsau nepăsător.

Era un bărbat vânjos, cu o statură depăşind media obişnuită în *sertón,* cu piele tăbăcită de vânt, pomeţi ieşiţi, ochi înguşti, frunte înaltă; era zgârcit la vorbă şi fatalist, avea complici sau subordonaţi, nu prieteni. Câţiva ani i se cunoscu o concubină, o fată din Quixeramobin pe care o întâlnise în casa unui fermier, *coitero* al bandei, unde spăla rufe. O chema Leopoldina, avea fota rotundă, ochi grăitori şi forme delicate. Trăi cu João tot timpul cât acesta rămase ascuns, apoi plecă cu el. Nu-l însoţi prea mult, căci João nu suferea femei în bandă. O instală la Aracati unde venea s-o vadă din când în când. Nu se căsători cu ea, astfel că toată lumea socoti, când se află despre Leopoldina că fugise din Aracati la Geremoabo cu un judecător, că umilirea era mai puţin gravă decât dacă i-ar fi fost nevastă. Dar João se răzbună de parcă asta i-ar fi fost. Merse la Quixeramobin, le tăie urechile celor doi fraţi ai Leopoldinei şi îi însemnă cu fierul roşu, iar la plecare o luă cu el pe cealaltă soră, Mariquinha, de treisprezece ani. Fata apăru într-o dimineaţă pe străzile din Geremoabo, cu chipul marcat cu fierul cu iniţialele J. S. Era însărcinată şi purta o pancartă pe care stătea scris că toţi oamenii bandei erau, împreună, tatăl copilului.

Alţi tâlhari visau să adune destui *reişi* ca să-şi cumpere pământuri undeva, într-un ţinut cât mai îndepărtat, unde să trăiască restul vieţii cu numele schimbat. Pe João însă

nimeni nu l-a văzut strângând bani sau făcându-şi planuri de viitor. Când banda lui jefuia un magazin sau un cătun sau obţinea o mare răscumpărare pentru cineva ţinut zălog, João, după ce punea deoparte suma cuvenită complicilor *coiteros* care aveau să le cumpere arme, muniţii şi leacuri, împărţea restul în părţi egale între el şi soţii lui. Această dărnicie, iscusinţa în arta de a pregăti ambuscade detaşamentelor mobile şi de a scăpa din cele ce i se întindeau, curajul său şi mâna de fier cu care ştia să impună disciplina, făcură ca oamenii să-i poarte o credinţă oarbă. Cu el se simţeau în siguranţă şi trataţi cu dreptate. Totuşi, pentru că nu le cerea niciodată să înfrunte primejdii pe care el însuşi nu le-ar fi înfruntat, nu avea faţă de ei nicio îndurare. Dacă adormeau în timpul străjii, dacă rămâneau în urmă într-un marş forţat sau dacă furau de la un camarad, îi biciuia. Pe cel care se dădea bătut când el îi poruncise să reziste cu orice preţ, îl însemna cu iniţialele sale sau îi cresta o ureche. Executa pedepsele cu mâna lui, cu răceală. Tot el îi scopea pe trădători.

Deşi era temut de ei, acoliţii păreau chiar să-l îndrăgească. Poate şi pentru că João nu-şi lăsa niciodată tovarăşul căzut pe câmpul de luptă. Răniţii erau purtaţi într-un hamac atârnat de un trunchi până la prima ascunzătoare sigură, chiar dacă operaţia primejduia întreaga bandă. Însuşi João îi punea pe picioare şi, dacă era nevoie, aducea cu forţa un infirmier să-i îngrijească. Morţii erau şi ei purtaţi de bandă pentru a fi îngropaţi într-un loc ferit de orice pângărire din partea jandarmilor sau a păsărilor de pradă. Toate acestea, la care se adăugau intuiţia fără greş cu care îşi ducea oamenii la luptă, împrăştiindu-i în grupuri care fugeau, zăpăcindu-l pe duşman, pe când alţii dădeau ocol şi le cădeau în spate, sau vicleniile găsite pentru a scăpa din încercuiri, îi întăriră autoritatea: niciodată nu i-a venit greu să recruteze noi membri în *cangaco.*

Pe soţii săi îi nedumerea această căpetenie tăcută, concentrată, deosebită. Îmbrăca aceleaşi veşminte ca ei, aceeaşi pălărie, aceleaşi sandale, dar nu împărtăşea aplecarea lor pentru briantină şi parfumuri – primele lucruri jefuite prin magazine –, nu avea degetele încărcate de inele nici pieptul înzorzonat cu medalii. Tolbele lui erau mai sărace în podoabe decât ale celui mai începător *cangaceiro.* Singura lui slăbiciune erau cântăreţii ambulanţi, de care nu lăsa pe nimeni să se atingă. Îi primea cu vorbe calde, îi ruga să istorisească şi îi asculta cu atenţie, fără să-i întrerupă niciodată în timpul povestirii. Când întâlnea Circul Ţiganului, îi făcea pe artişti să dea o reprezentaţie şi îi lăsă să plece încărcaţi de daruri.

Cineva îl auzi pe João Satan spunând odată că a văzut mai mulţi oameni seceraţi de băutură, care îi făcea să ochească prost şi să se înjunghie pe fleacuri, decât de boli sau de secetă. Ca pentru a-i adeveri spusele, în ziua când l-a surprins căpitanul Geraldo Macedo cu detaşamentul lui, toată ceata se îmbătase. Căpitanul, poreclit Stârpeşte-bandiţi, îl urmărea pe João de când acesta atacase o delegaţie a Partidului Autonomist din Bahia care se întorcea după o întrevedere cu Baronul de Cañabrava la ferma lui din Calumbi. João aşteptă alaiul la liziera unei păduri, risipi escorta de *capangas* înarmaţi, iar pe delegaţi îi uşură de valize, cai, haine şi bani. Baronul în persoană îi trimise un mesaj căpitanului Macedo oferindu-i o răsplată specială pentru capul banditului.

Înfruntarea a avut loc la Rosario, un sat din *sertón* cu vreo cincizeci de gospodării, printre care oamenii lui João Satan şi-au făcut apariţia într-o dimineaţă de februarie. De curând avuseseră o ciocnire sângeroasă cu o bandă rivală, cea a lui Pajeú, şi nu doreau decât să se odihnească. Locuitorii primiră să-i hrănească şi João plăti peşin alimentele, ca şi flintele, puştile de vânătoare, pulberea şi gloanţele pe care şi le însuşi. Cei din Rosario îi invitară pe

cangaceiros să rămână la nunta, ce trebuia să aibă loc peste două zile, dintre un văcar şi fata unui sătean. Capela fusese împodobită cu flori iar bărbaţii şi femeile îmbrăcaseră haine de sărbătoare în amiaza când părintele Joaquim veni din Cumbe să oficieze căsătoria. Bietul preot era atât de înspăimântat încât *los cangaceiros* râdeau de el cu poftă văzându-l cum se bâlbâia şi se împiedica la fiecare două vorbe. Înainte de a sluji la biserică spovedi mai bine de jumătate din sat, inclusiv pe bandiţi. După slujbă, luă parte la jocurile de artificii şi la prânzul în aer liber, sub un pâlc de pomi, şi ciocni cu toată lumea. Dar se încăpăţână aşa de vehement să se întoarcă la Cumbe, încât João, deodată, bănui ceva. Nu lăsă pe nimeni să plece din Rosario şi el însuşi cercetă cu grijă împrejurimile, de la marginea satului dinspre lanţul muntos până în partea cealaltă, un teren mocirlos, neted ca-n palmă. Nu găsi niciun semn de primejdie. Se întoarse la nuntă încruntat. Oamenii lui, beţi, dansau şi cântau, amestecaţi cu sătenii.

Jumătate de oră mai târziu, nemaifiind în stare să suporte apăsarea nervoasă, părintele Joaquim, tremurând tot şi smiorcăindu-se, îi destăinui că Macedo cu detaşamentul lui de potere se aflau pe culmile munţilor aşteptând întăriri ca să-i atace. El primise poruncă straşnică de la Stârpeşte-bandiţi să le distragă atenţia folosind orice tertip. Chiar atunci se auziră primele împuşcături, dinspre partea mocirloasă. Erau înconjuraţi. João le strigă ortacilor, aflaţi în debandadă, să reziste cu orice preţ până la căderea nopţii. Dar bandiţii băuseră atât de mult încât nu erau în stare nici să-şi dea seama de unde porneau împuşcăturile. Deveniseră nişte ţinte lesnicioase pentru puştile Comblain ale poliţiştilor şi căzeau urlând, în toiul vacarmului iscat de ţipetele femeilor care fugeau încercând să scape de focul încrucişat. La căderea nopţii mai erau în viaţă doar patru bandiţi, şi João, care luptase cu un umăr sfârtecat, îşi pierdu cunoştinţa. Oamenii săi îl înveliră într-un hamac şi începură

să escaladeze muntele. Sparseră încercuirea profitând de o ploaie torenţială subită. Se ascunseră într-o peşteră şi după patru zile intrară în Tepido, unde un vraci izbuti să-i coboare temperatura lui João şi să-i facă umărul să se sudeze. Rămaseră acolo încă două săptămâni, timp în care João Satan se puse pe picioare. În noaptea când lăsară în urmă sătul Tepido aflară că Stârpeşte-bandiţi tăiase capetele camarazilor căzuţi la Rosario şi plecase ducând căpăţânile într-un butoi, presărate cu sare, asemeni cărnii de pastramă.

Vindecat, se aruncă din nou în vârtejul vieţii violente, fără să se gândească prea mult la steaua lui bună, nici la cea rea a fârtaţilor. Din nou umblară, furară, se bătură, se ascunseră şi trăiră cu viaţa atârnând de un fir. João Satan ducea mereu în piept o senzaţie neclară, încredinţarea că acum, în orice moment, avea să se întâmple acel ceva nedesluşit pe care totuşi îl aşteptase de când se ţinea minte.

Schitul, dărâmat pe jumătate, îi apăru la o denivelare a scurtăturii ce tăia spre Cansançao. În faţa unui sobor de vreo cincizeci de zdrenţăroşi vorbea un om întunecat şi deşirat, învăluit într-o tunică vineţie. Nu-şi întrerupse spusele şi nu aruncă nicio privire noilor veniţi. João simţi cum ceva înfierbântat i se învârtejeşte în creieri ascultând vorbele sfântului. Povestea istoria unui mare păcătos care, după ce săvârşi tot râul din lume, se pocăi, trăi lătrând ca un câine, îşi câştigă iertarea Domnului şi sui la cer. Când termină ce avea de spus, privi către străini. Fără să şovăie, se îndreptă spre João care aştepta cu ochii în pământ. „Care ţi-e numele?”, îl întrebă. „João Satan”, şopti *el cangaceiro.* „Mai bine te-ai numi João Abade, adică apostolul Bunului Isus”, grăi vocea aspră.

TREI zile după ce expediase foii *L’Étincelle de la révolte*

scrisoarea în care povestea întrevederea lui cu Fray João Evangelista de Monte Marciano, Galileo Gall auzi bătăi în uşa chiţimiei din podul Librăriei Catilina. De cum îi văzu, îşi dădu seama că indivizii sunt zbiri de-ai poliţiei. Îi cerură actele, îi răscoliră prin hârtii, îl descusură asupra activităţii la Salvador. Chiar a doua zi îi veni ordinul de expulzare, ca străin indezirabil. Bătrânul Jan van Rijsted interveni pe unde putu, doctorul José Bautista de să Oliveira îi scrise Guvernatorului Luis Viana garantând pentru prietenul său, dar autorităţile, intransigente, îi făcură cunoscut lui Gall să părăsească Brazilia într-o sâptâmână la bordul navei „La Marseillaise”, cu direcţia Europa. I se dădea, gratuit, un bilet de clasa a treia. Prietenilor săi din Bahia, Gall le spuse că a fi surghiunit – sau arestat sau omorât – este soarta oricărui revoluţionar şi că el mânca din pita aceasta încă din copilărie. Era încredinţat că în spatele ordinului de expulzare se afla consulul englez, sau francez, sau spaniol, dar, îi asigură, niciuna dintre cele trei poliţii n-avea să pună mâna pe el, fiindcă avea să se volatilizeze în vreuna dintre escalele africane ale navei „La Marseillaise” sau în portul oraşului Lisabona. Nu părea îngrijorat.

Deşi atât Jan van Rijsted cât şi doctorul Oliveira îl auziră vorbind cu entuziasm de vizita sa la Mânăstirea Nuestra Señora de la Piedad, amândoi rămaseră încremeniţi când le spuse că, din moment ce îl expulzau din Brazilia, va face înainte de plecare „un gest în favoarea fraţilor din Canudos”, amintind o întrunire publică de solidaritate cu aceştia. Îi va chema pe toţi iubitorii de libertate din Bahia şi le va explica: „La Canudos se pregăteşte, în mod spontan, o revoluţie şi oamenii progresului trebuie să-i dea tot sprijinul”. Jan van Rijsted şi doctorul Oliveira încercară să-l facă să renunţe, îi repetară că e o nebunie, dar Gall încercă, oricum, să-şi publice convocarea în singurul ziar al opoziţiei. Nereuşita lui de la *Jornal de Noticias* nu-l descumpăni. Tocmai medita la posibilitatea de a publica foi volante pe

care el însuşi să le împartă pe străzile Bahiei, când se întâmplă ceva care îl făcu să noteze: „În sfârşit! Duceam o viaţă prea liniştită şi spiritul meu începuse să se anchilozeze”.

Noutatea l-a surprins cu două zile înaintea plecării, pe înnoptat. Jan van Rijsted intră în pod, cu pipa lui crepusculară în mâna, să-i spună că doi indivizi întrebau de el. „Sunt *capangas”,* ia atrase atenţia. Galileo ştia că acest nume era dat oamenilor pe care puternicii zilei şi autorităţile îi foloseau pentru treburi nu tocmai curate şi, într-adevăr, indivizii aveau înfăţişări sinistre. Dar nu erau înarmaţi şi se arătară respectuoşi: cineva dorea să-l vadă. Se putea ştii cine? Nu se putea. Merse cu ei, intrigat. Îl purtară de la Piaţa de la Basilica Catedral de-a lungul oraşului de sus, apoi al celui de jos, apoi în afara oraşului. Când lăsară în urmă, pe întuneric, străzile pietruite – rua Conselheiro Dantas, rua de Portugal, rua das Princesas –, apoi târgurile Santa Barbara şi San Juan, şi îl purtară pe drumul desfundat, de căruţe, ducând la Barra, paralel cu ţărmul mării, Galileo Gall se întrebă daca autorităţile n-or fi hotărât să-l omoare în loc să-l expulzeze. Dar nu era nicio capcană. Într-un han luminat slab de o lampă cu gaz îl aştepta directorul *Jornal*-ului *de Noticias.* Epaminondas Gonçalves îi întinse mâna şi îl pofti să şadă. Atacă subiectul fără alte ocolişuri:

— Vreţi să rămâneţi în Brazilia, cu tot ordinul de expulzare?

Galileo Gall îl privi ţintă, fără să răspundă.

— Vă impresionează cu adevărat soarta celor din Canudos? întrebă Epaminondas Gonçalves.

Erau singuri în încăpere şi de afară se auzeau frânturi de discuţie şi zgomotul sincronic al mării. Şeful Partidului Republican Progresist îl privea, foarte serios, lovind cu tocurile în podea. Purta costumul cenuşiu cu care Galileo îl văzuse în biroul ziarului, dar de pe faţa lui dispăruseră

nepăsarea şi zeflemeaua de atunci. Era încordat, un rid pe frunte îi îmbătrânea chipul tineresc.

— Nu-mi plac misterele, spuse Gall. Mai bine mi-aţi spune despre ce e vorba.

— Vreau să ştiu dacă aţi merge la Canudos să le duceţi arme răzvrătiţilor.

Galileo întârzie cu răspunsul, înfruntând privirea interlocutorului său.

— Acum două zile, răzvrătiţii nu vă inspirau nicio simpatie, comentă, rar. A ocupa pământuri străine, a trăi în promiscuitate vi se păreau acte animalice.

— Este părerea Partidului Republican Progresist, încuviinţă Epaminondas Gonçalves. Şi a mea, fără îndoială.

— Dar… îi veni Gall în întâmpinare, întinzând puţin capul.

— Dar duşmanii duşmanilor noştri sunt prietenii noştri, răspunse Epaminondas Gonçalves, încetând să mai bată în podea. Bahia e o redută de moşieri retrograzi, monarhişti în fundul sufletului, deşi suntem Republică de opt ani. Dacă, pentru a face să înceteze dictatura Baronului de Cañabrava asupra Bahiei, va fi necesar să-i ajut pe bandiţii şi pe Sebastianiţii din interior, o voi face. Am rămas tot mai înapoiaţi şi mai săraci. Trebuie răsturnată această clică de la putere, fie ce o fi, până nu e prea târziu. Dacă situaţia din Canudos durează, guvernul Viana va intra în criză şi, mai devreme sau mai târziu, va avea loc o intervenţie federală. Când Rio de Janeiro va interveni, Bahia va înceta să mai fie o feudă a autonomiştilor.

— Şi va începe domnia republicanilor progresişti, şopti Gall.

— Nu credem în domnitori, suntem republicani până-n măduva oaselor, îl îndreptă Epaminondas Gonçalves. Bun, văd că mă înţelegeţi.

— Înţeleg în parte, spuse Gall. Nu în întregime. Dacă Partidul Republican Progresist vrea să-i înarmeze pe yagunzi, de ce m-a ales pe mine pentru treaba asta?

— Partidul Republican Progresist nu vrea nici să ajute, nici să aibă cel mai mic contact cu oameni răzvrătiţi împotriva legii, silabisi Epaminondas Gonçalves.

— Atunci, Onorabilul Deputat Epaminondas Gonçalves, se corectă Galileo Gall. De ce m-a ales tocmai pe mine?

— Onorabilul Deputat Epaminondas Gonçalves nu-i poate ajuta pe răzvrătiţi, silabisi din nou Directorul *Jornal*-ului *de Noticias.* Nici altcineva din imediata sau mai puţin imediata lui apropiere. Onorabilul Deputat susţine o luptă inegală pentru afirmarea idealurilor republicane şi democratice în această redută aristocratică, plină de vrăjmaşi puternici, şi nu poate înfrunta un asemenea risc.

Surâse, şi Gall văzu că avea o dantură albă vorace.

— Dumneavoastră v-aţi oferit. Nu mi-ar fi trecut niciodată prin cap, dacă n-aş fi primit ciudata dumneavoastră vizită de alaltăieri. Ea mi-a dat ideea. Ea m-a făcut să mă gândesc: „Dacă e aşa nebun încât să convoace un miting în sprijinul răzvrătiţilor, va fi îndeajuns de nebun să le ducă nişte arme”.

Încetă să zâmbească şi spuse sever:

— În cazuri ca acesta, sinceritatea e cea mai potrivită. Sunteţi unica persoană care, dacă e descoperită, nu ne poate compromite, nici pe mine nici pe aliaţii mei politici.

— Îmi atrageţi astfel atenţia că, în cazul că sunt prins, nu mă pot bizui pe dumneavoastră?

— Acum chiar că aţi înţeles, vorbi răspicat Epaminondas Gonçalves. Dacă răspunsul e nu, atunci noapte bună şi uitaţi că m-aţi văzut. Dacă e da, discutam preţul.

Scoţianul se mişcă brusc şi băncuţa de lemn pe care şedea trosni.

— Preţul? murmură, clipind des.

— Pentru mine, e vorba de un serviciu, spuse Epaminondas Gonçalves. Vă plătesc bine şi vă garantez apoi, ieşirea din ţară. Dar dacă preferaţi s-o faceţi *ad honorem,* din idealism, asta vă priveşte.

— Mă duc să dau o raită pe afară, spuse Galileo Gall, ridicându-se în picioare. Singur gândesc mai bine. Mă întorc curând.

Ieşind din han i se păru că plouă, dar era apa împroşcată de valuri. Cei câţiva *capangas* îl lăsară să treacă şi el simţi mirosul iute şi înţepător al lulelelor aprinse. Era noapte cu lună şi marea, care părea să fiarbă, împrăştia o aromă plăcută, sărată, care îl Pătrundea până în măruntaie. Galileo Gall merse pe nisip apoi pe pietriş până la un mic fort de unde un tun ţintea orizontul. Cugetă: „Republica e tot atât de slabă la Bahia pe cât era regele Angliei dincolo de Pasul Aberboyle pe vremea lui Rob Roy Megregor”. Credincios obiceiului său, deşi îi fierbea sângele, încercă să cumpănească cu obiectivitate situaţia. Era etic pentru un revoluţionar să se înhăiteze cu un politician burghez? Da, dacă înţelegerea îi favoriza pe yagunzi. Iar a le duce arme era, oricum, cel mai potrivit mijloc de a-i ajuta. Putea el să le fie de folos celor din Canudos? Fără falsă modestie, cineva călit în luptele politice şi care şi-a închinat viaţa revoluţiei îi putea ajuta, în luarea anumitor hotărâri sau în momentul decisiv al înfruntării. La urma urmei, experienţa lui doar aşa avea să fie profitabilă, dacă o împărtăşea revoluţionarilor lumii. Poate că avea să-şi lase oasele pe acolo, dar nu era mai bine aşa decât să moară de boală sau de bătrâneţe? Se întoarse la han şi încă din prag îi spuse lui Epaminondas Gonçalves: „Sunt îndeajuns de nebun ca s-o fac”.

— *Wonderful,* îl imită politicianul, cu ochii strălucind.

V

DE ATÂTEA ORI prezisese Sfătuitorul, în predicile sale, că forţele Câinelui aveau să vină să-l întemniţeze pe el şi să-i treacă pe ceilalţi prin tăişul săbiei, încât nimeni din Canudos nu s-a mirat când pelerini sosiţi călare de la Joazeiro au adus vestea că o companie a Batalionului Nouă de Infanterie din Bahia a poposit în localitatea aceea, având misiunea de a-l captura pe sfânt.

Profeţiile începeau să se adeverească, cuvintele deveneau fapte. Ştirea avu un efect răscolitor, puse în mişcare bătrâni, tineri, bărbaţi, femei. Flintele şi carabinele, puştile cu cremene care se încărcau pe ţeava au fost înşfăcate din ascunzători, cartuşierele umplute cu gloanţe, la brâie apărură ca prin farmec temutele *facás* şi cuţitoaiele, iar în mâini seceri, *machetes,* suliţe, pumnale, praştii şi arbalete de vânătoare, ciomege, pietre.

În noaptea aceea, prima cu care începea sfârşitul lumii, întregul Canudos se îngrămădi în jurul Templului Bunului Isus – un schelet de două etaje, cu turnuri care se ridicau şi cu ziduri care Se umpleau – să-l asculte pe Sfătuitor. Evlavia şi înfierbântarea aleşilor umplea aerul. Sfântul părea mai cufundat în sine ca oricând. După ce pelerinii din Joazeiro îi comunicaseră ştirea, nu făcuse niciun comentariu, ci continuase să supravegheze cu mare atenţie aşezarea pietrelor, bătătorirea pământului şi amestecurile de nisip şi pietriş pentru Templu, fără ca cineva să îndrăznească să-l întrebe ceva. Însă simţeau cu toţii, pe când se pregăteau de înfruntare, că lunga siluetă ascetică îi

aproba. Şi toţi ştiau, în timp ce ungeau arbaletele, curăţau ţevile flintelor şi ale trombloanelor şi puneau pulberea la uscat, că în noaptea aceea Tatăl, prin gura Sfătuitorului, îi va povăţui.

Vocea sfântului răsună sub stele, în atmosfera fără adieri de vânt, care părea să-i păstreze cuvintele timp îndelungat; era atât de calmă încât împrăştia orice temere. Înainte de a aminti de război, ea le vorbi despre pace, despre viaţa viitoare, cea în care aveau să dispară păcatul şi durerea. Odată nimicit Demonul, se va împământeni Domnia Sfântului Duh, ultima vârstă a omenirii înainte de Judecata de Apoi. Va deveni Canudos capitala acelei Domnii? Da, dacă aceasta era pe placul Bunului Isus. Atunci vor dispare legile păgâne ale Republicii, iar preoţii vor fi din nou, ca în primele timpuri, păstorii devotaţi ai turmei lor. Câmpiile vor înverzi de atâta ploaie, porumbul şi vitele vor fi din belşug, toţi vor mânca pe săturate şi fiecare familie îşi va îngropa morţii în sicrie tapisate cu catifea. Dar, înainte, trebuia învins Antihristul. Era necesar să se întocmească o cruce şi o flamură cu imaginea Divinului, ca vrăjmaşul să ştie de partea cui era dreapta credinţă. Şi să purceadă la luptă după pilda Cruciaţilor, când au recucerit Ierusalimul: cântând, rugându-se, proslăvind Fecioara şi Divinul Fiu. Şi aşa cum aceia au învins, tot aşa aveau să învingă Republica cruciaţii Bunului Isus.

Nimeni din Canudos n-a dormit în noaptea aceea. Unii rugându-se, alţii trebăluind, toţi au rămas treji, în timp ce mâini pricepute pironeau crucea şi coseau flamura. Amândouă au fost gata în zori. Crucea măsura aproape trei metri înălţime şi doi în lăţime iar flamura era închipuită din patru cearşafuri cusute laolaltă pe care Sfântuleţul picta un porumbel alb, cu aripile întinse, iar Leul din Natuba scrise, cu frumoasa lui caligrafie, o rugăciune scurtă. În afară de câteva persoane desemnate de Antonio Vilanova să rămână la Canudos, pentru ca ridicarea Templului să nu

aibă de suferit (se muncea zi şi noapte, cu excepţia duminicilor), tot restul populaţiei plecă, la revărsatul zorilor, spre Bendengó şi Joazeiro, ca să le dovedească căpeteniilor râului că binele mai avea încă apărători pe pământ. Sfătuitorul nu îi văzu plecând, fiindcă se ruga la ora aceea pentru ei în bisericuţa San Antonio.

Merseră mai bine de zece leghe până întâlniră soldaţi. Străbătură această distanţă cântând, rugându-se şi proslăvindu-i pe Dumnezeu şi pe Sfătuitor. Făcură popas o singură dată, după trecerea muntelui Cambaio. Cei ce simţeau vreo nevoie urgentă, ieşeau din rândurile întortocheate şi se pitulau după o stâncă, apoi îi ajungeau pe ceilalţi din urmă. Traversarea acelui teren neted şi arid le luă o zi şi o noapte, dar nimeni nu mai ceru alt popas de odihnă. Nu aveau un plan de luptă. Rarii călători se minunau aflând că merg la război. Păreau o mulţime în procesiune; unii purtau straie de sărbătoare. Aveau arme şi aruncau blesteme la adresa Diavolului şi a Republicii, dar până şi în acele momente bucuria de pe chipurile lor făcea ca ura din strigăte să-şi piardă vigoarea. Crucea şi flamura deschideau procesiunea; una era purtată de fostul tâlhar Pedrão şi cealaltă de fostul sclav João Grande. Înapoia lor, Maria Quadrado şi Alejandrinha Correa duceau chivotul cu imaginea Bunului Isus pictată pe pânză de Sfântuleţ, urmate de un nor de praf în care, îngrămădiţi, nedesluşiţi, veneau aleşii. Mulţi acompaniau litaniile suflând în ţevile care înainte slujeau de lulele şi pe care păstorii le scobeau ca să-şi fluiere turmele.

De-a lungul drumului, pe nesimţite, ascultând de un glas al sângelui, coloana îşi schimbase rânduiala dintâi, cetele foştilor răufăcători se regrupară, locuitorii aceluiaşi cătun sau chiar cartier se regăsiră şi se alipiră, ca şi membrii aceleiaşi familii, de Parcă fiecare om, pe măsură ce ora se apropia, ar fi avut nevoie de prezenţa nemijlocită a celor cunoscuţi şi puşi la încercare în alte împrejurări

hotărâtoare. Cei ce mai omorâseră o luară înainte şi acum, în timp ce se apropiau de satul numit Uauá din cauza licuricilor care scânteiau acolo toată noaptea, João Abade, Pajeú, Taramela, José Venancio, clanul Macambira şi alţi răzvrătiţi şi fugari înconjurară crucea şi flamura în fruntea procesiunii sau a armatei, ştiind, fără ca nimeni să le-o spună, că ei, din pricina îmbătrânirii în rele şi a multelor păcate, erau chemaţi să dea exemplu în ceasul înfruntării.

Trecuse de miezul nopţii când un localnic le ieşi în întâmpinare să-i prevină că în Uauá tăbărâseră cei o sută patru soldaţi, sosiţi din Joazeiro în ajun. Un ciudat strigăt de război – Trăiască Sfătuitorul! Trăiască Bunul Isus! – ţâşni din pieptul aleşilor care, îmboldiţi de bucurie, grăbiră pasul. Către ziuă zăriră Uauá, o mână de căsuţe, popas obligatoriu al văcarilor şi al păstorilor care mergeau de la Monte Santo la Curaca. Începură să intoneze litanii în onoarea Sfântului Ioan Botezătorul, ocrotitorul satului. Coloana apăru deodată înaintea soldaţilor somnoroşi care făceau de strajă la marginea unor bălţi, în afara satului. După ce o priviră câteva clipe, necrezându-şi ochilor, o rupseră la fugă. Rugându-se, cântând, suflând în fluiere, aleşii intrară în Uauá smulgând din vise şi aruncând într-o realitate de coşmar suta de soldaţi care făcuseră douăsprezece zile de drum până acolo şi nu pricepeau o iotă din rugăciunile care îi trezeau. Erau singurii locuitori din Uauá, căci sătenii fugiseră în timpul nopţii şi se numărau acum printre cruciaţi, înconjurând cu ei tamarinzii din piaţă, văzând chipuri buimace de soldaţi la uşi şi la ferestre, măsurându-le năuceala şi şovăirea între a trage în mulţime, a fugi sau a se întoarce în hamace şi în paturi să-şi continue somnul.

O comandă răcnită, întrerupând cântecul unui cocoş, dezlănţui salvele de armă. Soldaţii trăgeau în plin, cu puştile sprijinite de uluci, şi aleşii începură să cadă scăldaţi în sânge. Coloana se risipi, grupurile cele mai îndrăzneţe se năpustiră pe urmele lui João Abade, José Venancio, Pajeú,

să atace locuinţele; alţii fugeau să se înfunde în unghiuri moarte sau să se ghemuiască printre tamarinzi, pe când ceilalţi continuau să defileze. Aleşii trăgeau şi ei. Mai bine zis, cei care aveau carabine şi flinte şi cei care izbuteau să încarce cu pulbere străvechile sâneţe şi să desluşească o ţintă în norii de praf. Nici crucea, nici flamura, în orele de luptă şi confuzie ce au urmat, n-au încetat să stea neclintită una şi unduitoare cealaltă, împrejmuite de o insulă de cruciaţi care, deşi ciuruită de gloanţe, rezistă, compactă şi fidelă, în jurul celor două embleme în care, mai târziu, toţi aveau să vadă secretul izbânzii. Fiindcă nici Pedrão, nici João Grande, nici Maica Oamenilor, care purta chivotul cu chipul Fiului, n-au murit în încleştare.

Izbânda s-a lăsat însă aşteptată. Mulţi martiri au căzut în acele ore de vacarm. Tropăiturile şi împuşcăturile erau urmate de răstimpuri de nemişcare şi tăcere care, un moment mai târziu, erau din nou violate. Dar pe la jumătatea dimineţii oamenii Sfătuitorului s-au ştiut victorioşi, văzând nişte mogâldeţe zorite, de pe care curgeau zdrenţele şi care, din ordinul şefilor sau pentru că frica îi învinsese încă înaintea yagunzilor, fugeau de-a curmezişul câmpiei, aruncându-şi armele, vestoanele, ghetele, jambierele, raniţele. Traseră în ei, ştiind că n-o să-i mai nimerească, dar nimănui nu-i trecu prin cap să-i urmărească. Puţin după aceea fugiră şi ceilalţi soldaţi, dintre care unii, orbiţi de panică, nimeriră în cuiburile de yagunzi formate pe la colţuri, unde erau răpuşi cât ai clipi, cu lovituri de bâte sau de cuţite. Mureau auzindu-se numiţi câini şi draci, şi profeţindu-li-se că sufletele lor se vor osândi în fundul gheenei iar trupurile vor putrezi neîngropate.

Mai zăboviră câteva ore în Uauá, după victorie. Cei mai mulţi, pe jumătate adormiţi, se sprijineau unul de altul revenindu-şi cu încetul din oboseala marşului şi din încordarea luptei. Câţiva, din iniţiativa lui João Abade,

scotoceau prin case după puştile, muniţiile, baionetele şi cartuşierele lăsate de soldaţi. Maria Quadrado, Alejandrinha Correa şi Gertrudis, o vânzătoare din Terehinha lovită de glonte la braţ dar rămasă la fel de activă, înveleau în hamace cadavrele yagunzilor ca să le îngroape la Canudos. Doftoroaiele, vracii, moaşele, felcerii, oamenii săritori îi înconjurau pe răniţi, spălându-i de sânge, bandajându-i sau, pur şi simplu, rugându-se şi descântându-i împotriva durerii.

Purtându-şi morţii şi răniţii de-a lungul albiei lui Vassa Barris, de data aceasta mergând mai încet, aleşii parcurseră în sens contrar cele zece leghe. După o zi şi jumătate, intrară în Canudo, proslăvindu-l pe Sfătuitor şi văzându-se aplaudaţi, îmbrăţişaţi şi invidiaţi de cei rămaşi să lucreze la Templu. Sfătuitorul, care nu mâncase şi nu băuse nimic de la plecarea lor îşi dădu în seara aceea poveţele de pe o schelă a turnurilor Templului. Se rugă pentru morţi, mulţumi Bunului Isus şi Botezătorului pentru izbândă, şi le dezvălui cum s-a înrădăcinat răul pe pământ. Înainte ca timpul să apară, Dumnezeu ocupa totul şi spaţiul nu exista. Ca să creeze lumea, Tatăl a fost nevoit să se retragă în Sine pentru a face un gol, şi absenţa lui Dumnezeu a dat naştere spaţiului unde au apărut, în şapte zile, planetele, lumina, apele, plantele, animalele şi omul. Dar, întrucât creaţia a însemnat o lipsă de substanţă divină, s-au ivit şi condiţiile apariţiei a tot ce poate fi mai opus Tatălui, astfel încât păcatul şi-a găsit un sălaş. În felul acesta, lumea s-a născut blestemata, ca un pământ al Diavolului. Fâcându-l-se milă de oameni, Tatăl şi-a trimis Fiul să recâştige în numele Domnului acest spaţiu pământesc pe care s-a înstăpânit Demonul.

Sfătuitorul a mai zis că una dintre străzile din Canudos se va numi Sfântul Ioan Botezătorul în amintirea ocrotitorului satului Uauá.

— GUVERNATORUL Viana organizează o nouă expediţie contra celor din Canudos, spune Epaminondas Gonçalves. Sub comanda unui cunoscut de-al meu, maiorul Febronio de Brito. Acum nu mai e vorba de câţiva soldaţi, cum au fost cei atacaţi la Uauá, ci de un întreg batalion. Sunt gata să plece din Bahia dintr-un moment în altul, dacă n-or fi plecat deja. Nu e timp de pierdut.

— Eu pot să plec chiar mâine, răspunde Galileo Gall. Călăuza mă aşteaptă. Aţi adus armele?

Epaminondas îi oferă lui Gall un trabuc, dar acesta refuză cu o mişcare din cap. Stau în nişte fotolii de răchită, pe terasa neîngrijită a unei ferme situată undeva între Queimadas şi Jacobina, loc unde Gall a fost adus de un călăreţ cu haine de piele şi nume biblic – Caifás (Caiafa) – care l-a ocolit prin *caatinga* de parcă ar fi vrut să-l zăpăcească. Se înserează; dincolo de balustrada de lemn se află un şir de palmieri regali, un porumbar şi nişte ţarcuri. Soarele, o sferă sângerie, dă foc orizontului. Epaminondas Gonçalves trage din trabuc fără poftă.

— Două duzini de puşti franţuzeşti de cea mai bună calitate, spune încet, privindu-l pe Gall prin fumul lepădat. Şi zece mii de cartuşe. Caifás o să vă ducă cu şareta până în preajma satului Queimadas. Dacă nu sunteţi prea obosit, cel mai bine e să plecaţi noaptea asta cu armele, ca să fiţi deja mâine dimineaţă în drum spre Canudos.

Galileo Gall aprobă. Este obosit, dar îi sunt de ajuns câteva ore de somn ca să se refacă. Din cauza roiului de muşte bâzâind pe terasă, îşi ţine mâna lângă faţă, gonindule. Cu toată oboseala, se simte mulţumit; aşteptarea începuse să-l exaspereze şi se temea ca politicianul republican să nu se fi răzgândit. Dimineaţa, când omul în haine de piele l-a scos din pensiunea Nuestra Señora de las Gracias, cu parola convenită, era atât de agitat încât a uitat să-şi ia dejunul. A călătorit până aici fără să fi băut sau

mâncat, sub un soare de plumb.

— Îmi pare rău că v-am făcut să aşteptaţi atâtea zile, dar strânsul armelor şi aducerea lor aici au luat destul timp, spune Epaminondas Gonçalves. Aţi văzut cumva, într-un sat sau altul, campania pentru alegerile municipale?

— Am văzut doar că Partidul Autonomist Bahian cheltuieşte cu propaganda mai mult decât dumneavoastră, căscă Gall.

— Are bani berechet. Nu numai banii lui Viana, ci şi ai Guvernului şi ai Parlamentului Bahiei. Şi, mai ales, ai Baronului.

— E bogat ca un Cresus Baronul, nu-i aşa? întreabă Gall, interesat. Un personaj antediluvian, fără îndoială, o curiozitate arheologică. Am aflat câte ceva despre el la Queimadas. Din gura lui Rufino, călăuza pe care mi-aţi recomandat-o. Soţia lui îi aparţinea Baronului. Da, îi aparţinea, ca o capră sau o viţică. I-a făcut-o cadou, să-i fie nevastă. Rufino însuşi vorbeşte despre Baron de parcă s-ar simţi proprietatea lui. Fără pic de silă, dimpotrivă, cu o recunoştinţă câinească. Interesant, domnule Gonçalves. Evul Mediu dăinuie pe aici.

— Contra acestor stări de lucruri luptăm noi, de aceea vrem să modernizăm ţinutul, spune Epaminondas, suflând cenuşa din trabuc. De aceea a căzut Imperiul, de aceea suntem Republică!

„Contra acestor stări luptă mai curând yagunzii”, îl corectează mintal Galileo Gall, simţind că o să adoarmă dintr-o clipa în alta. Dar Epaminondas Gonçalves se ridică.

— Ce i-aţi spus ghidului? întreabă, plimbându-se pe terasă. Se aud cocoşii cântând şi nu mai e atât de cald.

— Adevărul, spune Gall, şi directorul *Jornal*-ului *de Noticias* încremeneşte. N-am menţionat numele dumneavoastră. Vorbesc din punctul meu de vedere. I-am spus că vreau să merg la Canudos din raţiuni de principiu. Din solidaritate ideologică.

Epaminondas Gonçalves îl priveşte în tăcere şi Galileo ştie că se întreabă dacă vorbeşte serios despre aceste lucruri, dacă e într-adevăr atât de nebun sau de stupid să creadă în ele. Se gândeşte: „Sunt”, în timp ce scutură din mână să gonească muştele.

— I-aţi spus şi că le duceţi arme?

— Nu, desigur. O să afle pe drum.

Epaminondas îşi reia plimbarea pe terasă, cu mâinile la spate; lasă o dâră de fum. Poartă o cămaşă descheiată, o vesta fără nasturi, pantaloni şi cizme. Arată cu totul altfel decât la redacţia ziarului sau în hanul de la Barra, dar Galileo recunoaşte energia stăpânită a mişcărilor, hotărârea ambiţioasă a expresiei, şi îşi spune că nu are nevoie să-l atingă ca să ştie cum îi sunt oasele: „Genul lacom de putere”. O fi a lui ferma? Sau o împrumută pentru conspiraţii?

— După ce predaţi armele, să nu vă întoarceţi la Salvador pe acelaşi drum, spune Epaminondas, sprijinindu-se de balustradă cu spatele la el. Vorbiţi cu ghidul să vă lase la Joazeiro. E mai prudent. La fiecare două zile trece prin Joazeiro un tren care vă lasă la Bahia în douăsprezece ore. Eu mă însărcinez să vă trimit discret în Europa, cu o răsplată importantă.

— O răsplată importantă, repetă Gall, cu un căscat prelung care îi deformează comic faţa şi cuvintele. Dumneavoastră tot mai credeţi că fac asta pentru bani.

Epaminondas aruncă o gură de fum care se risipeşte în arabescuri pe terasă. În depărtare, soarele începe să se ascundă şi câmpul se acoperă cu pete mari de umbră.

— Nu, ştiu bine că o faceţi dintr-o raţiune de principiu. În orice caz, îmi dau seama că n-o faceţi din simpatie pentru Partidul Republican Progresist. Pentru noi, însă, acesta e un serviciu şi obişnuim să răsplătim serviciile, v-am mai spus.

— Nu vă pot asigura că mă voi întoarce la Bahia, îl întrerupe Gall, întinzându-se. Înţelegerea noastră nu

cuprinde această condiţie.

Directorul *Jornal*-ului *de Noticias* întoarce capul să-l privească:

— Să nu mai discutăm aspectul acesta, zâmbeşte. Puteţi face tot ce doriţi. Pur şi simplu, ştiţi acum care e mijlocul cel mai comod de a vă înapoia şi mai ştiţi că eu vă pot uşura ieşirea din tară fără intervenţia autorităţilor. Dacă preferaţi să rămâneţi cu răzvrătiţii, e treaba dumneavoastră. Deşi, sunt sigur, vă veţi răzgândi când îi veţi cunoaşte.

— L-am cunoscut pe unul dintre ei, murmură Gall, cu o umbră de ironie. Şi, fiindcă veni vorba, v-ar fi greu să expediaţi de la Bahia această scrisoare în Franţa? E deschisă, dacă citiţi în franceză vă puteţi convinge că nu cuprinde nimic compromiţător pentru dumneavoastră.

S-A NĂSCUT, ca şi părinţii, bunicii şi fratele lui, Honorio, în satul Assaré din provincia Ceara, locul unde cirezile mânate la Jaguaribe sunt despărţite de cele duse spre Valea Cariri. Toţi în sat erau agricultori sau văcari, dar Antonio a dat de mic dovadă de înclinaţii negustoreşti. Începu să facă negoţ în orele de catehism ale părintelui Matias (care l-a învăţat să citească şi să socotească). Antonio le vindea altor copii, sau cumpăra de la ei, titireze, praştii, bile de sticlă, zmeie, grauri, canari, broaşte cântătoare, şi făcea afaceri atât de bune încât, deşi familia lor era nevoiaşă, el şi fratele lui erau cei mai lacomi consumatori ai dulciurilor din prăvălia lui Zuquieta. Spre deosebire de alţi fraţi, care se aveau între ei precum câinele şi pisica, cei doi Vilanova erau nedespărţiţi. Îşi ziceau unul altuia, cu toată seriozitatea, „cumetre”.

Într-o dimineaţă, Adelinha Alencar, fiica tâmplarului din Assare, s-a trezit cu febră mare. Buruienile arse de Doña Camucha ca să gonească răul nu avură niciun efect şi, după

câteva zile, trupul Adelinhei era acoperit cu plăgi care făcură din ea, până atunci cea mai mândră fată din sat, o fiinţă respingătoare. O săptămână mai târziu, alţi şase săteni delirau de febră, mistuiţi de bube purulente. Părintele Tobias mai apucă să ţină o slujbă şi să-l roage pe Dumnezeu să pună stavilă ciumei, înainte de a cădea răpus. Aproape imediat, bolnavii începură să moară, pe când molima se lăţea, nestăvilită. Când localnicii, îngroziţi, se pregăteau să fugă, aflară despre *colonelul* Miguel Fernández Vieira – şef politic municipal şi stăpân peste pământurile ce le lucrau şi turmele ce le păşteau – că îi oprea cu străşnicie de la aceasta, temându-se ca oamenii să nu răspândească boleşniţa mortală în tot ţinutul. Vieira aşezase *capangas* la toate ieşirile din sat, cu ordin să tragă în oricine i-ar nesocoti porunca.

Fraţii Vilanova s-au numărat printre puţinii care au izbutit să plece. Ciuma le secerase părinţii, unica soră, Luz Maria, un cumnat şi trei nepoţi. După înmormântarea tuturor neamurilor, Antonio şi Honorio, acum doi băieţi puternici, de vreo cincisprezece ani, cu păr ondulat şi ochi limpezi, hotărâră să fugă. Dar în loc să-i înfrunte pe *capangas* cu *facá* şi glonţul, ca alţii, Antonio, credincios firii sale, îi convinse să închidă ochii la trecerea lor, primind în schimb un juncan, o dublă de zahăr şi un sac cu *rapadura,* un soi de turte dulci foarte apreciate în *sertón.* Plecară noaptea, luându-le cu ei şi pe cele două verişoare ale lor – Antonia şi Asunción Sardelinha – şi avutul familiei: două vaci, o catârcă, un geamantan cu haine şi o pungă cu zece mii de *reişi.* Antonia şi Asuncion le erau de două ori verişoare – după mamă şi după tată –, iar Antonio şi Honorio le-au luat înduioşaţi de lipsa lor de ocrotire, căci molima le lăsase orfane. Erau nişte copile pe atunci şi prezenţa lor îngreuna înaintarea; nu ştiau să răzbată prin *caatinga* şi nu puteau răbda de sete. Cu toate acestea, mica expediţie străbătu Sierra de Araripe, lăsă în urmă San Antonio, Ouricuri,

Petrolina şi trecu râul San Francisco. Când ajunseră la Joazeiro, şi Antonio hotărî să-şi încerce norocul în acest orăşel din Bahia, cele două surori erau însărcinate: Antonia cu Antonio şi Asunción cu Honorio.

Chiar a doua zi, Antonio s-a pus pe treabă pe când Honorio, ajutat de cele două Sardelinhas, începea să ridice o casă. Vânduseră vacile pe drum, dar catârca le rămăsese şi Antonio încărca pe ea o balercă de rachiu pe care îl vându, cu păhărelul, prin aşezare. Pe aceeaşi catârcă, apoi pe alta şi pe altele avea să încarce mărfurile pe care, în lunile şi în anii ce au urmat, le-a dus, la început din casă în casă, mai târziu prin cătunele din împrejurimi şi, în sfârşit, de-a lungul şi de-a latul prin *sertón,* ajungând să-l cunoască amănunţit, ca pe propriile-i buzunare. Făcea negoţ cu batog, orez, fasole, zahăr, piper, *rapadura,* stofe, alcool şi cu tot ce i se comanda. Cu încetul deveni furnizorul marilor ferme dar şi al dijmaşilor nevoiaşi, iar harabalele lui erau tot atât de familiare precum Circul Ţiganului prin sate, misiuni Şi tabere. De prăvălia din Joazeiro, aşezată în Piaza de la Misericordia, se îngrijeau Honorio şi surorile Sardelinhas. În mai puţin de zece ani, se spunea despre fraţii Vilanova că erau pe cale să se îmbogăţească.

Atunci se abătu urgia care, pentru a doua oară, avea să ruineze întreaga familie. În anii buni, ploile începeau în decembrie; în cei proşti, în februarie sau martie. Anul acela însă, în mai nu căzuse picătură de ploaie. Debitul râului San Francisco scăzuse la un sfert şi acoperea cu greu nevoile aşezării, a cărei populaţie se împătrise odată cu venirea refugiaţilor din interior.

Antonio Vilanova n-a mai încasat nicio datorie şi toţi clienţii – moşieri sau ţărani săraci – şi-au anulat comenzile. Până şi din Calumbi, cea mai bogată dintre proprietăţile Baronului de Cañabrava, îl înştiinţară că nu pot cumpăra de la el nici măcar un pumn de sare. Hotărât să câştige totuşi ceva de pe urma năpastei, Antonio îngropase grâne în lăzi

învelite bine în pânze de sac, cu gândul să le vândă când lipsurile aveau să salte preţurile la cifre astronomice. Numai că nenorocirea a depăşit în amploare până şi socotelile sale. Înţelese repede că dacă nu vinde totul imediat rămâne fără cumpărători, căci oamenii cheltuiau puţinul ce le rămăsese pe slujbe, procesiuni şi danii (toţi doreau să facă parte din Frăţia Penitenţilor care, cu glugi pe cap, se biciuiau pe străzile orăşelului) ca să-l înduplece pe Dumnezeu să dea ploaie. Atunci, dezgropa lăzile: grânele, cu toată pânza de sac, putreziseră. Dar Antonio nu se dădea bătut niciodată. El, Honorio, cele două Sardelinhas, până şi copiii – unul al lui şi trei ai fratelui său – curăţară grânele cum putură, şi pristavul public anunţă a doua zi dimineaţa, în Piaţa Matriz, că din pricini de forţă majoră magazinul fraţilor Vilanova îşi lichida stocurile. Antonio şi Honorio se înarmară şi puseră la vedere patru servitori cu bâte, ca să evite excesele. Timp de o oră totul merse bine. Surorile Sardelinhas vindeau la tejghea, pe când cei şase bărbaţi opreau oamenii la uşă, nelăsând în magazin decât grupuri de câte zece persoane. Dar curând nu mai putură stăvili mulţimea care îi mătură din cale, dărâmă uşile şi ferestrele şi năvăli în magazin. În câteva minute, gloata puse stăpânire pe tot ce se afla înăuntru, inclusiv pe banii de la casă. Ce nu putu lua cu ea, fu sfărâmat.

Devastarea nu dură nici jumătate de oră, dar, deşi pierderile au fost mari, nimeni din familie nu fu brutalizat. Honorio, Antonio, surorile Sardelinhas şi copiii, aşezaţi în stradă, priviră cum ultimii jefuitori părăseau ceea ce fusese magazinul cel mai bine aprovizionat din tot oraşul. Femeile aveau ochii înlăcrimaţi, iar copiii priveau resturile paturilor unde dormiseră, hăinuţele ce le îmbrăcaseră şi obiectele cu care se jucaseră, toate rupte şi împrăştiate pe jos. Antonio era palid. „Trebuie s-o luăm de la capăt, cumetre”, şopti Honorio. „Dar nu aici”, răspunse fratele său.

Antonio nu împlinise încă treizeci de ani. Dar din pricina

muncii istovitoare, a călătoriilor nesfârşite şi a preocupării obsesive cu care îşi ducea negoţul, părea mult mai mare. Părul îi căzuse de timpuriu, iar fruntea înaltă, bărbuţa şi mustaţa îi dădeau un aer intelectual. Era vânjos, avea umerii cam lăsaţi şi mergea cu picioarele uşor încovoiate, ca văcarii. În afară de negustorie nu i se cunoştea altă pasiune. Pe când Honorio frecventa cu plăcere tot felul de serbări şi nu se dădea înapoi să ciocnească câte un păhărel cu rachiu de anason ascultându-i pe cântăreţii ambulanţi sau tăifăsuind cu prietenii şi privind cum plutesc pe San Francisco ambarcaţiunile pe care începuseră să apară mascaroane de proră în culori vii, el nu ieşea în lume. Când nu călătorea, rămânea înapoia tejghelei, verificând socoteli sau gândindu-se la noi combinaţii. Avea o droaie de clienţi dar puţini prieteni şi, deşi era văzut duminicile la biserica Nuestra Señora de las Grutas şi asista uneori la procesiunile în care flagelanţii Frăţiei se martirizau ca să le ajute sufletelor din Purgatoriu, nu se remarca nici prin zel religios. Era un om serios, liniştit, perseverent, bine pregătit să înfrunte potrivnicia.

De data asta, peregrinarea familiei Vilanova prin ţinuturi istovite de foame şi de sete a fost mai lungă decât cea cu un deceniu în urmă, când îi izgonise ciuma. Foarte repede au rămas fără animale. După o primă ciocnire cu o bandă de fugari, cu care fraţii au schimbat focuri de armă, Antonio hotărî că cinci catâri erau o tentaţie prea mare pentru mulţimile înfometate ce bântuiau prin *sertón.* Astfel că, odată ajunşi la Barro Vermelho, vându patru pe un pumn de pietre scumpe. Omorâră ultimul catâr, mâncară în sfârşit pe săturate, iar carnea rămasă o sărară ca să le mai ajungă câteva zile. Unul dintre fiii lui Honorio muri de dizenterie şi îl îngropară la Borracha, unde instalaseră un popas în care surorile Sardelinhas le ofereau drumeţilor, contra cost, supe făcute cu tuberculi de *imbuzeiro, mogo* şi *xique-xique.* Nici aici nu le merse mai bine şi porniră din nou, spre Patamute

şi Mato Verde, unde pe Honorio îl înţepă un scorpion. După ce se vindecă, merseră mai departe spre sud vreme de câteva săptămâni bântuite de spaime, în care nu întâlniră decât sate-fantomă, ferme părăsite şi convoaie de fugari numai piele şi os mergând în derivă, ca halucinaţii.

În Pedra Grande, un alt fiu al lui Honorio şi Asuncion a murit dintr-un simplu guturai. Tocmai îl îngropau, învelit într-o pătură, când, în mijlocul unui nor de praf roşcat, intrară în cătun vreo douăzeci de bărbaţi şi femei – era printre ei o fiinţă cu chip omenesc, care mergea în patru labe şi un negru uriaş pe jumătate gol –, majoritatea doar pielea şi osul, cu tunici jerpelite şi cu sandale care păreau să fi bătut toate cărările lumii. Îi călăuzea un om înalt, negricios, cu părul până la umeri şi cu ochi de argint-viu. Merse drept la familia Vilanova şi îi opri cu un gest pe cei doi fraţi care scoborau deja cadavrul în groapă. „Fiul tău?”, îl întrebă pe Honorio, cu voce gravă. Acesta încuviinţă. „Nu-l poţi îngropa aşa”, spuse negriciosul, cu convingere. „Trebuie să-l pregăteşti şi să te desparţi de el după datină, ca să fie primit la veşnica prăznuire din cer”. Şi, înainte ca Honorio să-şi fi venit în fire, se întoarse către soţii săi: „Îi vom face o înmormântare cuviincioasă, astfel ca Tatăl să-l primească plin de bunăvoinţă”. Atunci, fraţii Vilanova îi văzură pe pocăiţi înviorându-se, repezindu-se la copaci, tăindu-i, bătându-i în cuie, meşterind un coşciug şi o cruce, cu o îndemânare ce trăda o practică îndelungată. Negriciosul luă copilul în braţe şi îl culcă în coşciug. În timp ce fraţii Vilanova umpleau groapa cu ţarină, omul se rugă cu glas tare, iar ceilalţi cântară Slavă-Ţie şi litanii, îngenuncheaţi în jurul crucii. Mai târziu, când, după ce se odihniseră sub copaci, pelerinii se găteau de plecare, Antonio Vilanova scoase o monedă şi o întinse sfântului. „În semn de recunoştinţă”, insistă, văzând că omul n-o ia şi că îl priveşte ironic. „Nu ai de ce să-mi mulţumeşti”, spuse acesta, în sfârşit. „Dar Tatălui nu-i poţi plăti datoria faţa de

El nici cu o mie de monezi ca asta”. Făcu o pauză şi adăugă, cu blândeţe: „N-ai deprins adunarea, fiule”.

Fraţii Vilanova rămaseră pe gânduri, mult după plecarea pelerinilor, aşezaţi lângă focul care gonea insectele. „Era un nebun, cumetre?”, întrebă Honorio. „Am văzut mulţi nebuni în călătoriile mele, dar acesta părea ceva mai mult decât un nebun, spuse Antonio.

Când ploile reîncepură, după doi ani de secetă şi alte urgii, cei din familia Vilanova se stabiliseră la Caatinga de Moura, o aşezare în preajma căreia se afla o salină pe care Antonio începu s-o exploateze. Tot restul familiei – surorile Sardelinhas şi cei doi copii – supravieţuise, dar fiul lui Antonio şi Antonia, după ce o năclăială gălbuie îl făcuse să se frece la ochi zile în şir, începu să-şi piardă vederea, iar acum desluşea ziua de noapte, dar nu şi chipurile oamenilor sau felurimea obiectelor. Salina se dovedi o afacere bună. Cât era ziua de lungă, Honorio, cele două Sardelinhas şi copiii uscau sarea şi pregăteau desagii pe care Antonio îi lua să-i vândă. Îşi meşterise o droşcă şi mergea înarmat cu o puşcă cu două ţevi, ca să preîntâmpine atacurile.

Rămaseră la Caatinga de Moura aproape trei ani. Odată cu ploile, localnicii se întoarseră la truda câmpului şi văcarii la îngrijirea turmelor decimate, iar aceasta însemnă, pentru Antonio, revenirea treptata a bunăstării. Pe lângă salină, avea acum o prăvălie şi începu să facă negoţ cu cai, cumpărându-i şi vânzându-i cu câştig bun. Când ploile torenţiale din acel decembrie – hotârâtor în viaţa lui – prefăcură râul care străbătea aşezarea într-un puhoi care târî cu el casele, înecă păsările şi iezii şi inundă salina îngropând-o într-o singură noapte sub o mare de nămol, Antonio se afla la bâlciul din Nordestina, unde se dusese să vândă o încărcătură de sare şi să cumpere catâri.

Se întoarse după o săptămână. Apele începuseră să scadă. Honorio, surorile Sardelinhas şi cei şase ţărani care

lucrau acum pentru ei erau nemângâiaţi, dar Antonio făcu faţă nenorocirii cu mult calm. Revăzu tot ce se putuse salva, făcu socoteli într-un carneţel şi îi îmbărbăta spunându-le că mai aveau de încasat unele datorii, că el, ca pisicile, avea mai multe vieţi, şi că nu-i venea lui de hac o inundaţie.

Dar în noaptea aceea nu lipi geană de geană. Erau găzduiţi în casa unui sătean prieten, pe dealul unde se refugiaseră toţi vecinii. Nevasta îl simţi foindu-se în hamac, şi lumina lunii îi dezvălui chipul lui ros de nelinişte şi preocupare. A doua zi de dimineaţă, Antonio le spuse să-şi facă pregătirile de drum căci aveau să părăsească Caatinga de Moura. Era atât de categoric încât nici fratele nici femeile nu s-au încumetat să-l întrebe de ce. După ce s-au descotorosit de tot ce nu puteau lua cu ei, au pornit din nou să înfrunte, în căruţa încărcată cu boccele, nesiguranţa marilor întinderi. Într-una dintre zile l-au auzit pe Antonio spunând ceva care îi uimi. „A fost a treia înştiinţare, şopti, cu o umbră în fundul pupilelor limpezi. Inundaţia aceasta ne-a fost trimisă ca să facem ceva despre care nu ştiu nimic.” Honorio, ruşinat parcă, îl întreabă: „O înştiinţare de la Dumnezeu, cumetre?”. „Sau de la Diavol”, grăi Antonio.

Merseră la voia întâmplării, o săptămână într-un loc, o lună în altul, şi de fiecare dată când familia credea că se vor statornici undeva, Antonio, parcă gonit din urmă, hotăra plecarea. Aceasta căutare a ceva sau a cuiva atât de ceţos îi neliniştea, dar nimeni n-a protestat împotriva necontenitelor mutări.

În sfârşit, după mai bine de opt luni de vagabondare prin *sertón,* se aciuiră într-o fermă a Baronului de Cañabrava, părăsita încă din vremea secetei. Baronul îşi mutase demult cirezile, iar acolo mai rămăseseră câteva familii răzleţe care cultivau mici parcele pe malul râului Vassa Barris şi duceau caprele la păscut în Sierra de Cañabrava, verde tot timpul anului. Cu populaţia sa redusă şi cu munţii care îl

înconjurau din toate părţile, Canudos părea locul cel mai neprielnic negustoriei. Totuşi, după ce ocupară fosta casă a administraţiei, acum în ruină, Antonio se eliberă parcă de o povară şi răsuflă uşurat. Numaidecât începu să scornească alte negoţuri şi să organizeze viaţa familiei, cu vechea sa îndemânare. Un an mai târziu, mulţumită străduniilor sale, prăvălia fraţilor Vilanova cumpăra şi vindea mărfuri cale de zece leghe împrejur. Antonio călătorea iarăşi, neobosit.

Dar în ziua când pelerinii îşi făcură apariţia la poalele muntelui Cambaio şi intrară pe unica stradă din Canudos cântând – gata să-şi spargă pieptul – laude Bunului Isus, el se găsea acasă. De pe terasa fostei administraţii transformată în locuinţă-magazin, văzu cum se apropie de sat acele fiinţe înflăcărate. Fratele, soţia, cumnata îl văzură pălind când omul în tunică vineţie, care deschidea procesiunea, înainta spre el. Recunoscură îndată ochii incandescenţi, vocea cavernoasă, slăbiciunea extremă. „Ai deprins adunarea?”, spuse sfântul, zâmbind uşor şi întinzând mâna negustorului. Antonio Vilanova căzu în genunchi şi sărută degetele noului venit.

„ÎN SCRISOAREA mea anterioară v-am vorbit, tovarăşi, de o răzmeriţă populară în interiorul Braziliei, de care am avut ştire printr-un martor plin de prejudecăţi (un capucin). Azi vă pot împărtăşi o mărturie mai demnă de crezare despre Canudos, venind din partea unui răzvrătit de acolo, care a străbătut mai multe regiuni, pesemne cu însărcinarea de a recruta adepţi. Vă mai pot spune ceva incitant: a avut loc o înfruntare armată şi yagunzii i-au învins pe cei o sută de soldaţi care se îndreptau spre Canudos. Nu-i aşa că par să se confirme indiciile revoluţionare? Da şi nu, oricum în mod relativ, dacă e să judecăm după yagunzul întâlnit de mine, şi care mi-a lăsat o impresie contradictorie despre aceşti fraţi: intuiţii sigure şi acţiuni concrete se amestecă la ei cu

superstiţii inexplicabile.

Vă scriu dintr-un sat al cărui nume îl voi trece sub tăcere, un loc unde suferinţele morale şi fizice ale femeii sunt extreme, căci le exploatează patronul, tatăl, fraţii şi bărbatul. Aici, moşierul le alege neveste oamenilor din slujba lui, iar femeile sunt lovite în plină stradă de părinţii furioşi sau de soţii beţi, în mijlocul nepăsării generale. Iată un subiect de meditaţie, tovarăşi: să ne asigurăm că revoluţia va suprima nu numai exploatarea omului de către om, ci şi a femeii de către bărbat, şi va statornici, pe lângă egalitatea între clasele sociale, egalitatea între sexe.

Am aflat de prezenţa trimisului din Canudos prin bunăvoinţa unui ghid care e şi vânător de jaguari sau *suçuaranas* (frumoasă meserie: să cutreieri lumea şi să stârpeşti prădătorii de cirezi); ghidul mi-a înlesnit şi întrevederea cu yagunzul. Ea a avut loc într-o tăbăcărie, printre piei ce se zvântau la soare şi copii care se jucau cu o şopârlă. Inima mi-a bătut puternic la vederea omului: scund şi masiv, de o paloare cenuşiu-gălbuie transmisă metişilor de străbunii indieni şi cu o cicatrice pe faţă care mi-a dezvăluit de la prima ochire trecutul său de *capanga,* de bandit sau criminal (oricum de victimă, căci, aşa cum a explicat Bakunin, societatea pregăteşte crimele, iar criminalii sunt doar instrumentele care le aduc la îndeplinire). Avea haine de piele – aşa se îmbracă văcarii pentru a putea călări prin *caatinga* presărată cu hăţişuri de spini –, o pălărie pe cap şi puşca la îndemână. Căutătura ochilor înfundaţi îi era posacă şi tot felul lui de a fi era pieziş, evaziv, lucru de altfel obişnuit printre localnici. N-a vrut să vorbim între patru ochi. A trebuit să mergem într-un loc unde stăpânul tăbăcăriei şi familia lui mâncau stând pe jos, fără să ne privească. I-am spus că e un revoluţionar, că mulţi fraţi de-ai noştri risipiţi în lume aplaudă faptele celor din Canudos, adică deposedarea de pământuri a unui feudal, instituirea dragostei libere şi punerea pe fugă a unei

armate. Nu ştiu dacă m-a înţeles. Oamenii din interior – *los sertaneros* – sunt diferiţi de cei din Bahia; pe aceştia din urmă, influenţa africană i-a făcut limbuţi şi exuberanţi. Dimpotrivă, aici feţele sunt inexpresive, sunt măştile menite să tăinuiască gândurile şi sentimentele.

L-am întrebat dacă s-au pregătit să facă faţă noilor atacuri, căci burghezia reacţionează ca o fiară dacă este lezată în sacrosancta ei proprietate privată. M-a lăsat cu gura căscată, mormăind că stăpân peste toate pământurile este doar Bunul Isus şi că, la Canudos, Sfătuitorul înalţă cea mai mare biserică din lume. Am încercat să-l fac să înţeleagă că puterea trimitea soldaţi împotriva lor nu fiindcă ridicau biserici, dar mi-a răspuns că ba da, tocmai de aceea, pentru că Republica vrea să desfiinţeze religia. Ciudat atac mi-a fost dat atunci să aud, tovarăşi, împotriva Republicii, debitat cu o siguranţă liniştită, fără urmă de pasiune. Republica îşi propune să suprime Biserica şi să-i extermine pe credincioşi, să desfiinţeze toate ordinele religioase cum a făcut-o deja cu Compania lui Isus, iar dovada cea mai grăitoare a intenţiilor ei este instituirea căsătoriei civile, vădita nelegiuire căci există taina căsătoriei lăsată de însuşi Domnul.

Îmi închipui dezamăgirea multor cititori şi bănuiala care îi încearcă, parcurgând cele de mai sus, că rezistenţa din Canudos, asemeni celei a Şuanilor în timpul Revoluţiei, ar fi o mişcare reacţionară, inspirată de cler. Nu e chiar aşa simplu, tovarăşi. Ştiţi deja, din scrisoarea mea anterioară, că Biserică îi condamnă pe Sfătuitor şi pe cei din Canudos, şi că yagunzii au pus stăpânire pe pământurile unui Baron. L-am întrebat pe omul cu cicatrice dacă săracii o duceau mai bine pe vremea Imperiului. Mi-a răspuns îndată că da, căci monarhia a fost cea care a desfiinţat sclavia. Şi mi-a explicat că Diavolul, folosindu-se de masoni şi de protestanţi, l-a detronat pe împăratul Pedro al II-lea şi a proclamat Republica. Chiar aşa: Sfătuitorul i-a învăţat pe

oameni că republicanii sunt sclavagişti. (Subtil procedeu de a le spune adevărul, căci, nu-i aşa, exploatarea omului de către stăpânii finanţei, baza sistemului republican, este tot o formă de sclavagism, ca şi cea feudală.) Trimisul a fost categoric: „Săracii au pătimit destul, dar acum s-a terminat: nu vom răspunde la întrebările recensământului fiindcă ele urmăresc să-i recunoască pe cei eliberaţi, să-i pună iar în lanţuri şi să-i înapoieze foştilor stăpâni". „La Canudos nimeni nu plăteşte dări către Republică, fiindcă noi n-o recunoaştem şi nu-i îngăduim să-şi atribuie funcţii dumnezeieşti." Care funcţii, de exemplu? „Să căsătorească perechile şi să ia zeciuială". L-am întrebat ce se întâmplă cu banii la Canudos şi mi-a confirmat că acolo circulă numai cei bătuţi cu chipul Prinţesei Isabel, deci doar ai Imperiului, dar că, aceştia fiind puţini, în realitate banul dispare. „Nici nu avem nevoie de ei, fiindcă la Canudos cei care au le dau celor care n-au şi cei ce pot munci muncesc şi pentru cei care nu pot."

I-am spus că desfiinţarea proprietăţii şi a banilor şi consfinţirea comunităţii de bunuri, indiferent sub ce pretext are loc, chiar şi în numele unor abstracţiuni fistichii, este ceva îndrăzneţ şi preţios pentru dezmoşteniţii lumii, un început de mântuire pentru toţi. Şi că aceste măsuri vor atrage, mai devreme sau mai târziu, cea mai crudă represiune, fiindcă clasa stăpânitoare nu va permite niciodată să se împrăştie un asemenea exemplu: în ţară sunt destui săraci care să ocupe toate fermele şi domeniile. Sunt oare conştienţi Sfătuitorul şi ai săi de puterile pe care le provoacă? Privindu-mă în ochi, fără să clipească, omul mi-a debitat fraze absurde, de felul celor ce urmează: soldaţii nu sunt puterea ci slăbiciunea unui guvern; dacă va fi nevoie, apele râului Vassa Barris se vor preface în lapte şi malurile lui abrupte în păsat de porumb; yagunzii morţi vor învia la venirea Oştirii Regelui Don Sebastian (un rege portughez care a murit în Africa, în secolul XVI).

Să fie oare toţi aceşti diavoli, împăraţi şi toteme religioase piesele unei strategii de care se foloseşte Sfătuitorul pentru a-i călăuzi pe cei umili pe calea unei răzvrătiri care, în fapte – spre deosebire de cuvinte – este dibaci condusă, din moment ce i-a ridicat împotriva bazei economice, sociale şi militare a societăţii împărţite în clase? Să fie oare simbolurile religioase, mitice, dinastice, singurele în stare să zgâlţâie inerţia maselor supuse de veacuri de tirania superstiţioasă a Bisericii, şi de aceea se foloseşte de ele Sfătuitorul? Sau totul e doar rodul întâmplării? Dar noi ştim, tovarăşi, că întâmplarea nu are ce căuta în istorie, că – fie ea oricât de arbitrară – există întotdeauna o raţiune în spatele celor mai învălmăşite aparenţe. Îşi dă seama Sfătuitorul că e pe cale să realizeze o schimbare istorică? Este el doar un intuitiv, sau un conducător încercat? Deocamdată nu putem da la o parte niciuna dintre ipoteze şi, cu atât mai puţin, pe cea a unei mişcări populare spontane, nepremeditate. Raţiunea este întipărită în capul fiecărui om, oricât de incult, şi, în anumite împrejurări, îl poate îmboldi pe acesta, peste ceţurile dogmatice de pe ochii săi, sau peste prejudecăţile cu care îşi împestriţează vocabularul, să acţioneze în direcţia istoriei. Cineva care nu era de-ai noştri, Montesquieu, a scris că fericirea sau nefericirea depind de o anumită aşezare a organelor noastre. Tot astfel acţiunea revoluţionară poate izvorî dintr-o poruncă a organelor ce ne condiţionează, mai înainte ca ştiinţa să educe mintea săracilor. Oare asta se întâmplă în *sertón?* Cheia întrebărilor se află la Canudos. Pe curând, sau pe vecie.”

VI

VICTORIA de la Uauá a fost sărbătorită la Canudos cu două zile de petreceri. Au fost lansate rachete multicolore şi focuri de artificii, prin grija lui Antonio el Fogueteiro, iar Sfântuleţul a organizat procesiuni care străbăteau drumurile întortocheate dintre căsuţele apărute la tot pasul în fosta fermă. Sfătuitorul predica pe înserat, de pe o schelă a Templului. Canudos avea să treacă prin încercări şi mai grele, dar oamenii să nu lase ca teama să li se strecoare în inimi, ci să afle că Bunul Isus îi va ajuta la restrişte pe cei ce se încred în El. O temă importantă continua să fie sfârşitul lumii. Pământul, istovit de lungile veacuri de când tot zămislise plante şi animale şi îi dăduse adăpost omului, va cere Tatălui să-l hodinească. Dumnezeu va încuviinţa şi vor începe distrugerile. Cuvintele Bibliei spun desluşit: „Credeţi că am venit să aduc pace pe pământ? Eu am venit să arunc un foc pe Pământ. Şi ce vreau decât să fie aprins chiar acum!”.

Astfel, pe când autorităţile de la Bahia, criticate necruţător de *Jornal de Noticias* şi de Partidul Republican Progresist pentru înfrângerea de la Uauá, organizau o a doua expediţie, de şase ori mai numeroasă decât prima, şi o dotau cu două tunuri Krupp calibrul 7,5 şi cu două mitraliere Nordenfelt şi – sub comanda taiorului Febronio de Brito – o trimiteau cu trenul la Queimadas şi de acolo mai departe pe jos, ca să-i pedepsească pe yagunzi, aceştia, la Canudos, se pregăteau pentru Judecata de Apoi. Unii, mai nerăbdători, cu pretextul de a grăbi mersul lucrurilor şi a-i a

Pământului răgazul după care tânjeşte, începură să pârjolească totul împrejur. Împinşi de furia marii lor credinţe, dădeau foc construcţiilor de pe ponoarele şi *caatingas* care despărţeau Canudos de restul lumii. Ca să-şi salveze pământul, mulţi fermieri şi ţărani din împrejurimi le făceau daruri, dar şi aşa incendiară destule case, pătule, hambare, adăposturi de păstori şi vizuini de tâlhari. José Venancio, Pajeú, João Abade, João Grande şi cei din clanul Macambira au fost nevoiţi să-i potolească cu forţa pe exaltaţii care voiau să împace natura carbonizând-o, iar Sfântuleţul, Maica Oamenilor şi Leul din Natuba le-au explicat pe îndelete că au interpretat greşit sfaturile sfântului.

Nici în zilele acestea, deşi pelerinii soseau duium, Canudos nu a suferit de foame. Maria Quadrado formase la sanctuar, în jurul ei, un grup de femei – botezat de Sfântuleţ: Corul Sacru – care s-o ajute să-l susţină pe Sfătuitor când posturile îndelungate îi înmuiau picioarele, să-i dea de mâncare cei câţiva dumicaţi cu care se hrănea şi să-i servească de pavăză vie ca să nu fie strivit de pocăiţii care doreau să-l atingă şi îl hărţuiau rugându-l să intervină pe lângă Bunul Isus pentru fiica oarbă, pentru fiul invalid sau pentru soţul dispărut. Între timp, alţi yagunzi se ocupau de aprovizionarea şi de apărarea aşezării. Fuseseră sclavi fugari, ca João Grande, sau *cangaceiros* cu mulţi morţi pe conştiinţă, ca Pajeú sau João Abade, iar acum erau ostaşii Domnului. Rămăseseră însă aceiaşi oameni practici, legaţi de evenimente pământeşti, sensibili la foame şi la război, şi tot ei au fost cei care, aşa cum s-a întâmplat şi la Uauá, au luat iniţiativa. Potoleau cetele de incendiatori, mânau spre Canudos vitele, caii, măgăriţele, catârii şi caprele pe care fermele se resemnaseră să le doneze Bunului Isus, şi trimiteau prăvăliilor lui Antonio şi Honorio Vilanova făina, seminţele, hainele şi, mai ales, armele adunate din împrejurimi. În câteva zile, Canudos nu ducea

lipsă de nimic. Tot pe atunci, emisarii singurateci băteau în lung şi lat drumurile *sertón*-ului, ca profeţii biblici, şi coborau până la litoral, îndemnându-i pe oameni să meargă la Canudos şi să lupte alături de aleşi împotriva ultimei născociri a Câinelui: Republica. Erau ciudaţi aceşti trimişi ai cerului, care, în loc de tunici, purtau pantaloni şi veste de piele, şi ale căror guri împroşcau cuvintele aspre ale plebei. Pe deasupra, toţi îi cunoşteau căci împărţiseră adăpostul şi sărăcia până într-o zi când, ascultând de îndemnuri cereşti, plecaseră din mijlocul lor la Canudos. Erau neschimbaţi, aveau cu ei aceleaşi *facás,* carabine, *machetes,* şi totuşi erau alţii, căci acum nu vorbeau decât despre Sfătuitor, despre Părinte sau despre locul de unde veniseră, cu o siguranţă şi o mândrie contagioase. Oamenii îi primeau cu braţele deschise, îi ascultau, şi mulţi, simţind în ei nădejdea pentru întâia oară, îşi făceau o boccea cu lucruri, o aburcau în spate şi plecau.

Forţele maiorului Febronio de Brito ajunseseră la Queimadas. Erau cinci sute patruzeci şi trei de soldaţi, patrusprezece ofiţeri şi trei doctori, selecţionaţi din cele trei batalioane de infanterie ale Bahiei – al 9-lea, al 26-lea şi al 33-lea –, pe care mica localitate îi primi cu discursul primarului, cu slujbă la biserica San Antonio, cu adunare festivă la Consiliul Municipal şi cu o zi de sărbătoare, pentru ca locuitorii să se poată desfăta în voie cu defilarea în duruit de tobe şi cântece de goarnă ce a avut loc în Piaţa Matriz. Nici nu începuse defilarea, când mesageri spontani au pornit către Nord să anunţe la Canudos numărul soldaţilor şi al armelor expediţiei şi planul ei de călătorie. Ştirile n-au surprins pe nimeni. Cum să se mire că realitatea adevereşte ceea ce Dumnezeu le anunţase prin gura Sfătuitorului? Singură noutate era că soldaţii vor veni de data asta din direcţia Cariacá, Sierra de Acari şi Valea Ipueiras. João Abade i-a convins pe yagunzi că ar fi bine să sape tranşee, să aducă praf de puşcă şi gloanţe, şi să aşeze

oameni la poalele muntelui Cambaio, loc obligat de trecere al protestanţilor.

Deocamdată, Sfătuitorul părea mai preocupat de grăbirea lucrărilor la templul Bunului Isus decât de război. Conducea neobosit şantierul de cum se lumina de ziuă, dar lucrul zăbovea din cauza pietrelor: erau aduse din cariere tot mai îndepărtate şi urcarea lor până la turnuri devenea o operaţie tot mai anevoioasă, în cursul căreia, uneori, frânghiile cedau şi blocurile în cădere măturau din calea lor schele şi muncitori. Alte ori, sfântul poruncea să fie dărâmat un zid abia construit şi să-l ridice mai încolo, sau să se schimbe locul ferestrelor, căci o inspiraţie îi şoptea că nu sunt îndreptate în direcţia iubirii. Era văzut mergând printre oameni, înconjurat de Leul din Natuba, Sfântuleţ, Maria Quadrado şi pocăitele din Cor care băteau tot timpul din palme să alunge muştele ce veneau să-l tulbure. Zilnic soseau la Canudos trei, cinci, zece familii sau grupuri de pelerini în căruţe, având cu ei câteva capre, iar Antonio Vilanova le arăta locul gol din labirintul de căsuţe unde să şi-o ridice pe a lor. Seară de seară, înainte de darea poveţelor, sfântul îi primea pe noii sosiţi în Templul încă fără acoperiş. Erau conduşi la el de Sfântuleţ prin mulţimea credincioşilor şi, deşi Sfătuitorul încerca să-i oprească spunându-le „Dumnezeu este altul”, îi cădeau la picioare să-i sărute sau să-i atingă tunica, pe când el îi binecuvânta, privindu-i cu ochii aceia care păreau să cate mereu dincolo de ei. La un moment dat, întrerupea ceremonia primirii ridicându-se în picioare, şi atunci îi deschideau drum până la scăriţa care ducea pe schele. Predică de acolo, cu voce joasă, fără gesturi, iar subiectele erau cele cunoscute: superioritatea spiritului, avantajul de a fi sărac şi a te mulţumi cu puţin, ura faţă de necredincioşi, obligaţia de a salva Canudos şi a-l preface într-un refugiu al drepţilor.

Oamenii îl ascultau sorbindu-i spusa, plini de râvnă. Religia le umplea acum zilele. Pe măsură ce apăreau,

străduţele întortocheate erau botezate cu numele unui sfânt, într-o procesiune. Nu exista colţ de stradă fără nişe cu imagini ale Fecioarei, ale Pruncului, ale Bunului Isus şi ale Sfântului Duh, şi nu exista cartier sau grup de meseriaşi să nu ridice altare sfântului lor protector. Dintre noii veniţi, mulţi îşi schimbau numele, ca semn că au început o viaţă nouă. Totuşi, pe tulpina netedă a practicilor catolice apăreau, uneori, ca nişte plante parazite, obiceiuri dubioase. Astfel, unii mulatri începeau să danseze în toiul rugăciunii şi se spunea despre ei că, ţopăind frenetic, sunt convinşi că elimină păcatul odată cu năduşeala. Negrii se adunaseră laolaltă în partea de nord a aşezării, într-o grămadă de colibe din lut şi paie, cunoscută mai târziu sub denumirea de Mocambo. Indienii din Mirandela, sosiţi la Canudos spre uimirea tuturor, îşi pregăteau în văzul lumii fierturile de buruieni puternic mirositoare, care îi cufundau în stări de transă. În afară de pelerini veniseră, fără îndoială, destui potlogari, negustori de mărunţişuri, vraci şi pungaşi. Printre colibele vârâte una în alta se vedeau femei citind în palmă, şnapani care se lăudau că vorbesc cu morţii, sau rapsozi populari care, asemenea celor de la Circul Ţiganului, îşi câştigau pâinea cântând vechi legende sau străpungându-se cu ace. Unii vraci pretindeau că vindecă orice boală cu fierturi de *jurema* şi de *manacá,* pe când unii evlavioşi, pradă delirului pocăinţei, îşi mărturiseau ţipând păcatele şi îi rugau pe ascultători să le dea pedepse. Un grup de oameni din Joazeiro începu să practice la Canudos riturile Frăţiei Pocăiţilor din oraşul de baştină: post negru, abstinenţă sexuală şi flagelări publice. Deşi Sfătuitorul încuraja mortificarea şi ascetismul – suferinţa, spunea el, întăreşte credinţa –, practicile amintite îl puseră pe gânduri, drept care îi ceru Sfântuleţului să fie cu băgare de seamă în alegerea celor demni de a rămâne, ca nu cumva să intre odată cu ei în Canudos superstiţia, fetişismul sau orice altă necredinţă tăinuita sub masca

devoţiunii.

Marea diversitate omenească coexista la Canudos fără violenţă, în mijlocul unei solidarităţi frăţeşti şi a unei atmosfere de exaltare, pe care aleşii nu le cunoscuseră niciodată. Se simţeau cu adevărat bogaţi în marea lor sărăcie, se simţeau fiii Domnului şi privilegiaţi, aşa cum le spunea în fiecare seară omul cu tonica plină de găuri. În dragostea ce i-o purtau, pe de altă parte, se topea orice nepotrivire ce i-ar mai fi putut învrăjbi: când era vorba de Sfătuitor, aceste femei şi aceşti bărbaţi care fuseseră sute şi începeau să fie mii deveneau o singură fiinţă supusă şi devotată, gata să dea totul celui care fusese în stare să ajungă Până la nemângâierea lor, la foamea şi la păduchii lor, ca să le insufle nădejde şi să-i facă mândri de destinul ce le era hărăzit, vi deşi locuitorii se înmulţiseră într-atât, viaţa la Canudos nu era haotică. Trimişii, călătorii, pelerinii aduceau vite şi provizii, curţile de păsări erau pline, ca şi hambarele, iar Vassa Barris avea din fericire destulă apă pentru semănături. În vreme ce João Abade, Pajeú, José Venancio, João Grande, Pedrão şi alţii se pregăteau de luptă, Honorio şi Antonio Vilanova administrau orăşelul: primeau darurile pelerinilor, împărţeau loturi de pământ, alimente şi haine, şi se îngrijeau de azilurile pentru bătrâni, bolnavi şi orfani. Lor le erau adresate plângerile când izbucneau neînţelegeri pe chestii de proprietate.

Zilnic soseau ştiri de la Antihrist. Expediţia maiorului Febronio de Brito plecase din Queimadas spre Monte Santo, loc pe care îl profană în seara de 29 decembrie; lipsea un singur om, un caporal, mort în urma muşcăturii unui şarpe veninos. Sfătuitorul explică, fără patimă, ce se întâmpla: nu era oare o mârşăvie, o păcătoşenie nemaiînchipuită, ca oameni cu arme de foc şi cu intenţii de nimicire să poposească într-un sanctuar care atrăgea pelerini din lumea întreagă? Dar Canudos, pe care în noaptea aceea îl numi Belo Monte, n-avea să fie încălcat de necredincioşi,

înflăcărându-se, le ceru să nu se predea duşmanilor religiei, care voiau să-i trimită înapoi pe sclavi la butuci, să-i jupoaie pe locuitori cu impozite, să-i împiedice să se căsătorească şi sa moară după învăţătura Bisericii şi să-i zăpăcească cu capcane de soiul sistemului metric, al hărţii statistice şi al recensământului, noutăţi care nu urmăreau decât să-i înşele şi să-i împingă la păcat în noaptea aceea toţi au vegheat, finind la îndemână armele pe care le aveau. Dar masonii n-au apărut. Se aflau tot la Monte Santo, reparând cele două tunuri Krupp, descentrate din cauza terenului abrupt, şi aşteptând întăriri. Când, după alte două săptămâni, plecară încolonaţi către Canudos pe Valea Cariacá, tot drumul parcurs era semănat cu iscoade, tupilate în peşterile păstorilor, în desişurile din *caatinga* sau în adâncituri de teren mascate cu scheletul unei vite a cărei ţeastă le servea de post de observaţie. Mesageri rapizi duceau ştire la Canudos despre înaintarea duşmanului şi despre piedicile întâmpinate în drum. Când a aflat că trupa, după ce făcuse sforţări uriaşe ca să târască tunurile şi mitralierele, ajunsese în sfârşit la Mulungú, că, ameninţaţi de spectrul foamei, soldaţii se văzuseră obligaţi să taie ultima vită şi să sacrifice şi două catârce de povară, Sfătuitorul comentă că Părintele pesemne nu e nemulţumit de Canudos dacă începe să-i înfrângă pe soldaţii Republicii mai înainte ca bătălia să se fi purtat.

— ŞTII cum se numeşte fapta bărbatului tău? silabiseşte Galileo Gall, cu vocea tremurându-i de mânie. O trădare. Nu, două trădări. Una faţă de mine, cu care căzuse la învoială. A doua faţă de fraţii din Canudos. O trădare de clasă.

Jurema îi zâmbeşte, de parcă nu ar înţelege sau nu l-ar auzi. A pus ceva la fiert şi veghează aplecată peste foc. E tânără, are faţa netedă şi smeadă, părul lăsat liber pe

spate, poartă o tunică fără mâneci, merge cu picioarele goale, iar ochii îi sunt încă îngreunaţi de somnul din care a smuls-o, nu demult, sosirea lui Gall. Lumina palidă a zorilor se strecoară în cabană prin peretele de vălătuci. Se întrezăresc un opaiţ şi, într-un colţ, mai multe găini picotind printre oale, boarfe, stive de lemne, cutii şi o icoană a Maicii Domnului din Lapa. Un căţel flocos îi tot dă târcoale Juremei şi, deşi ea îl goneşte cu piciorul, el nu se lasă ci o sâcâie în continuare. Din hamacul în care s-a prăvălit biruit de osteneala nopţii de călătorie în ritmul impus de omul în haine de piele care l-a adus înapoi la Queimadas cu armele, Galileo o priveşte mânios. Jurema se îndreaptă spre el cu o strachină fumegândă. I-o întinde.

— Doar spunea că n-o să meargă cu cei de la Căile Ferate din Jacobina, mormăie Gall, cu strachina în mâini, căutând privirea femeii. De ce s-a râzgândit?

— N-a vrut să meargă pentru că nu-i dădeau cât le-a cerut – răspunde Jurema, cu blândeţe, suflând în strachina care îi fumegă în mână. S-a răzgândit când au venit să-i spună că-i plătesc cât vrea fără tocmeală. El a fost ieri la pensiunea Nuestra Señora de las Gracias să vă caute, dar nu eraţi acolo şi n-aţi lăsat vorba unde vă duceţi, nici dacă vă întoarceţi. Rufino nu putea să stea degeaba, fără să muncească.

Galileo oftează din greu, covârşit. Preferă să bea o înghiţitura din strachina lui, se frige şi se strâmbă de durere. Mai soarbe o dată, suflând cu grijă. Oboseala şi supărarea i-au brăzdat fruntea şi are cearcăne în jurul ochilor. Din când în când îşi muşcă buza de jos. Gâfâie, transpiră.

— Cât o să ţină blestemata aia de călătorie? mârâie în sfârşit, sorbind din strachină.

— Trei sau patru zile. Jurema s-a aşezat în faţa lui, pe capacul unui cufăr vechi prins în curele. Mi-a zis să-l aşteptaţi, că la înapoiere vă duce la Canudos.

— Trei sau patru zile. Gall îşi roteşte ochii, exasperat. Vrei să spui trei sau patru veacuri.

De afară se aude sunet viu de tălăngi, iar căţelul flocos latră tare şi se repede în uşă, vrând să iasă. Galileo se ridică, merge către intrare şi priveşte afară printre scânduri: docarul e tot unde l-a lăsat, lângă ţarcul lipit de cabană, în care se înghesuie câţiva berbeci. Animalele stau parcă la pândă, cu ochii deschişi, dar s-au potolit şi nu mai dau zvon din tălăngi. Casa se găseşte în vârful unui promontoriu, şi în zilele însorite se vede Queimadas; dar în dimineaţa aceasta cenuşie, cu cer noros, nu se zăreşte decât întinderea pustie dimprejur, vălurită şi bolovănoasă. Galileo îşi reia locul. Jurema îi mai umple o dată strachina. Căţelul lânos latră şi scurmă cu labele pământul, lângă uşă.

„Trei sau patru zile”, se gândeşte Gall. Trei sau patru veacuri în care se pot întâmpla mii de neajunsuri. Să caute altă călăuză? Să plece de unul singur la Monte Santo şi să plătească acolo o călăuză spre Canudos? Orice, numai să nu rămână aici cu armele: nerăbdarea i-ar face aşteptarea de nesuferit şi pe deasupra s-ar putea întâmpla, adeverind temerile lui Epaminondas Gonçalves, ca expediţia maiorului Brito să ajungă curând la Queimadas.

— Nu cumva din cauza ta a plecat Rufino cu cei de la Căile Ferate din Jacobina? întreabă Gall. Jurema tocmai stinge focul cu un retevei. De la început nu ţi-a plăcut ideea ca Rufino să mă ducă la Canudos.

— Nu mi-a plăcut, recunoaşte ea, cu atâta siguranţă încât Galileo simte cum, timp de o clipă, supărarea îi dispare ca prin farmec făcând loc poftei de a râde. Dar ea e foarte serioasă şi îl priveşte fără să clipească. Faţa ei e prelungă, de sub pielea întinsă ies bine la iveală pometii şi bărbia. Oare tot aşa să fie, proeminente, netede, grăitoare, şi oasele ţestei, cele ascunse sub păr?

— I-au omorât pe soldaţii aceia la Uauá, adaugă Jurema. Toţi spun că vor trimite şi mai mulţi soldaţi la Canudos. Nu

vreau să-l omoare sau să cadă prins. El n-ar putea rămâne prins. Trebuie să se mişte tot timpul. Maică-sa îi spune: „Suferi de răul Sfântului Vito”.

— Răul Sfântului Vito, repetă Gall.

— Al celor ce nu pot sta locului, îi explică Jurema. Se bâţâie, tropăie.

Căţelul latră iar, furios. Jurema merge la uşă, i-o deschide şi îl împinge cu piciorul. Se aud lătrăturile, afară, şi din nou clinchet nervos de tălăngi. Galileo, cu o expresie funebră pe chip, urmăreşte mişcările Juremei, care se întoarce lângă vatră şi scormoneşte cu o crenguţă prin jăratec. Un firicel de fum se ridică în spirale.

— Pe deasupra, Canudos e moşia Baronului, iar Baronul ne-a ajutat întotdeauna, spune Jurema. Casa asta, pământul, berbecii, toate ni le-a dat Baronul. Dar dumneavoastră îi apăraţi pe yagunzi, vreţi să-i ajutaţi. Dacă Rufino vă duce la Canudos, e ca şi cum i-ar ajuta pe ei. Credeţi că Baronului i-ar place să ştie că Rufino îi ajută pe cei ce i-au furat moşia?

— Cred şi eu că nu i-ar place, mârâie Gall, sarcastic. Tălăngile se agită mai tare şi Gall tresare brusc, se ridică şi din două salturi e în prag. Priveşte afară: încep să se zărească copacii rari de pe întinderea alburie, desişurile de cactuşi, stâncăria. Docarul e tot acolo, cu baloturile lui nedesluşite acoperite cu o prelată de culoarea deşertului; alături de el, legat de un par, moţăie catârul.

— Dumneavoastră credeţi că pe Sfătuitor l-a trimis Bunul Isus? întreabă Jurema. Credeţi în ce spune că va fi? Că marea se va preface în *sertón* şi *sertón*-ul în mare? Că pe Vassa Barris va curge lapte şi că malurile vor fi din păsat de porumb, ca să astâmpere foamea săracilor?

Nici în cuvinte, nici în ochii ei nu se desluşeşte vreo urmă de zeflemea, iar când Galileo Gall o priveşte scrutător, încercând să ghicească din expresia feţei cum vede ea aceste scorneli, nu izbuteşte, căci chipul mai, prelung,

liniştit, este – îşi spune el – la fel de nepătruns ca al unui hindus sau chinez. Sau ca al trimisului de la Canudos cu care s-a întâlnit la tăbăcăria din Itapicurú. Se lovise de aceeaşi neputinţă de a şti, privindu-l în faţă, ce simţea sau ce gândea omul cel laconic.

— La muritorii de foame, instinctul devine mai puternic decât credinţele, spune încet, după ce a sorbit toată zeama din strachină, pândind reacţiile Juremei. Încep să creadă aceste scorneli, trăsnăi, copilării. Nu contează. Important e ce fac. Au desfiinţat proprietatea, Căsătoria, ierarhiile sociale, au respins autoritatea Bisericii şi a Statului, au nimicit o trupă. Adică au înfruntat stăpânirea, banul, uniforma, sutana.

Faţa Juremei nu spune nimic, nu i s-a clintit niciun muşchi; ochii ei întunecaţi, uşor migdalaţi, îl privesc fără curiozitate, fără simpatie, fără surprindere. Buzele i se încreţesc puţin la colţuri, umede.

— Au reluat lupta de unde am lăsat-o noi, deşi n-au habar de asta. Sunt pe cale să reînvie Ideea, mai spune Gall, întrebându-se ce înţelege Jurema din tot ce aude. De aceea mă aflu aici. De aceea vreau să-i ajut.

Gâfâie, de parcă ar fi ţipat. Acum, oboseala ultimelor două zile, peste care s-a suprapus dezamăgirea pricinuită de absenţa lui Rufino de la Queimadas, s-a înstăpânit pe trupul său, şi dorinţa de a dormi, de a se întinde undeva, de a închide ochii-este atât de mare, încât se hotărăşte să doarmă câteva ore sub docar. Sau aici, în acest hamac? I-o va lua în nume de râu Jurema dacă i-ar cere voie?

— Omul acela venit de acolo, trimisul sfântului, cel cu care aţi vorbit, ştiţi cine era? o aude ca prin vis. Era Pajeú. Şi fiindcă Gall nu pare impresionat, adaugă, nedumerită: N-aţi auzit de Pajeú? Cel mai mare ticălos din *sertón.* Trăia din tâlhării şi omoruri. Le tăia nasul şi urechile celor ce aveau nenorocul să-i iasă în cale.

Sunetul ascuţit al tălăngilor izbucneşte brusc, însoţit de

lătrături îndârjite la uşa cabanei şi de răgetul catârului. Gall se gândeşte tot la trimisul din Canudos, la cicatricea care îi brăzda toată faţa, la ciudata lui linişte, la nepăsarea lui. Să fi greşit oare nespunându-i nimic despre arme? Nu, căci pe atunci nu le avea să i le arate: nu l-ar fi crezut, l-ar fi tratat cu şi mai multă neîncredere, s-ar fi ales praful din toată încercarea. Căţelul latră afară, dezlănţuit, şi Gall o vede pe Jurema apucând crenguţa cu care scormonise prin jăratec şi pornind zorită către uşă. Distrat, gândindu-se tot la trimisul celor din Canudos, spunându-şi că dacă ar fi ştiut că are de-a face cu un fost bandit i-ar fi fost mai uşor să vorbească cu el, o vede pe Jurema luptându-se cu clampa uşii, săltând-o, şi în clipa aceea ceva subtil, un zgomot, o intuiţie, un al şaselea simţ, întâmplarea, sau poate toate laolaltă îi spun ce o să se întâmple. Căci, când Jurema este azvârlită înapoi de violenţa cu care uşa se deschide – îmbrâncită sau izbită cu piciorul din afară – şi silueta omului înarmat cu o carabină se desenează în Prag, Galileo a şi scos revolverul şi l-a ţintit pe intrus. Bubuitul carabinei trezeşte găinile din ungher, care zburătăcesc înnebunite, pe când Jurema, căzută la pământ dar neatinsă de glonţ, ţipă de spaimă. Agresorul, văzând o femeie la picioarele sale, şovăie, întârzie o clipă încercând să-l vadă pe Gall printre zburătuitul îngrozit al găinilor şi când îndreaptă carabina spre el, Galileo a şi tras, privindu-l cu un aer tâmp. Omul azvârle carabina şi se prăvale înapoi cu un horcăit. Jurema ţipă din nou. Galileo reacţionează în sfârşit şi fuge spre carabină. Se apleacă s-o ia şi atunci îl vede, prin golul uşii, pe rănitul care se zvârcoleşte la pământ, gemând, pe un alt om care se apropie în goană cu carabina ridicată, strigându-i ceva rănitului, şi mai departe pe un al treilea înhămând un cal la docarul cu arme. Aproape fără să ochească, trage în plin. Cel care venea în fuga alunecă şi se rostogoleşte, răcnind, şi Galileo mai trage o dată în el. Îşi spune: „Mai am două gloanţe”. O vede pe Jurema lângă el,

trântind uşa, închizând-o bine, punându-i clampa şi tupilându-se apoi în fundul cabanei. Se ridică în picioare, întrebându-se când a căzut jos. E plin de pământ pe haine, asudă, îi clănţăne dinţii şi strânge revolverul cu atâta forţă încât îl dor degetele. Iscodeşte printre pari: căruţa cu arme se pierde în depărtare, într-un nor de praf şi, în faţa cabanei, căţelul îi latră cu furie pe cei doi răniţi care încearcă să se târască spre ţarcul berbecilor. Ochindu-i, trage în ei ultimele două gloanţe din revolver şi i se pare că aude un răcnet omenesc printre lătrături şi sunet de tălăngi. Da, i-a nimerit: au rămas nemişcaţi, la jumătatea drumului dintre cabană şi ţarc. Jurema ţipă, iar găinile cotcodăcesc strident, zboară în toate direcţiile, răstoarnă lucruri, se strivesc de pereţi, de trupul lui. Le goneşte cu braţele şi continuă să iscodească, la dreapta şi la stânga. Dacă n-ar fi cele două trupuri căzute aproape unul peste altul s-ar zice că nu s-a întâmplat nimic. Suflând din greu, porneşte clătinându-se, ferindu-se de găini, până la uşă. Priveşte printre stinghii peisajul singuratec, trupurile chircite. Îşi spune: „Au luat puştile”. Îşi spune: „Era mai rău dacă muream”. Gâfâie, cu ochii larg deschişi. În sfârşit, ridică clampa şi împinge uşa. Nimic, nimeni.

Aplecat, fuge spre locul unde era docarul, în urechi cu clinchetele scoase de berbecii care se învârtesc pe loc, se ciocnesc şi se feresc unul de altul între parii îngrăditurii. Simte zbuciumul în stomac, în ceafă: o dâră de praf se pierde la orizont, în direcţia Riacho da Onça. Respiră adânc, îşi trece mâna prin bărbuţa roşcata; dinţii tot îi mai clănţăne. Catârul, legat de un par, trândăveşte toropit. Se întoarce spre casă, încet. Se opreşte înaintea trupurilor căzute: sunt deja cadavre. Priveşte feţele necunoscute, pârlite de soare, strâmbăturile în care au îngheţat. Deodată, expresia i se oţărăşte într-o pornire oarbă de furie şi începe să dea cu piciorul în formele inerte, cu sete şi ferocitate, răbufnind cu înjurături. Mânia i se transmite

căţelului, care latră, se repede şi muşcă sandalele celor doi morţi. În sfârşit, Galileo se linişteşte. Intră în cabană târându-şi picioarele. Îl primeşte o nouă năvală de găini, care îl face să ridice mâinile şi să-şi apere faţa. Jurema se află în mijlocul încăperii: o siluetă tremurătoare, cu tunica sfâşiată, gura întredeschisă, ochii plini de lacrimi, părul răvăşit. Priveşte încremenită la dezordinea din jur, de parcă n-ar pricepe ce se întâmplă în propria-i casă şi, văzându-l pe Gall, aleargă spre el şi îi cade la piept, bâiguind cuvinte neînţelese. El rămâne împietrit, cu mintea pustiită de gânduri. O simte pe femeia ce i s-a încleştat de umeri, îi priveşte cu nelinişte, cu teamă, trupul lipit de al lui, gâtul ce-i palpită sub ochi. Îi simte mirosul şi apucă să-şi spună: „E un miros de femeie”. Tâmplele îi fierb. Făcând un efort, îşi înalţă braţul şi înconjoară cu el umerii Juremei. Dă drumul revolverului pe care tot îl mai strângea în pumn şi degetele lui încep să netezească greoi părul despletit: „Pe mine voiau să mă omoare”, îi şopteşte Juremei în auz. „Nu mai e nicio primejdie, au luat ce era de luat”. Femeia se linişteşte cu încetul. Suspinele încetează, trupul nu-i mai tremură, încearcă să se desprindă cu mâinile de Gall. Dar el o ţine strâns, o mângâie în neştire pe păr, iar când Jurema încearcă să se îndepărteze o reţine cu forţa. *„Don’t be afraid”,* silabiseşte cu greu, clipind grăbit, *„They are gone. They...”.* Ceva nou, echivoc, urgent, intens, i-a năpădit chipul, ceva tot mai vădit şi de care el nu pare conştient. Buzele lui aproape ating gâtul Juremei. Aceasta face un pas înapoi, cu putere, în timp ce îşi acoperă pieptul. Acum încearcă cu furie să se desprindă de Gall, dar el n-o slăbeşte şi, împiedicând-o să facă vreo mişcare, îi şopteşte de mai multe ori aceeaşi frază pe care ea n-o poate înţelege: *„Don’t be afraid, don’t be afraid”.* Jurema îl loveşte cu amândouă mâinile, îl zgârie, izbuteşte să se strecoare şi îi scapă. Dar Galileo se repede după ea prin încăpere, o prinde, o imobilizează şi, izbindu-se de vechiul

cufăr, cade cu ea pe jos. Jurema îl loveşte cu picioarele, Se luptă din răsputeri, dar fără să ţipe. Se aude doar gâfâitul întrerupt al celor doi, zgomotul trântei şi al opintelii, cotcodăcitul găinilor, lătratul căţelului, clinchetul tălăngilor. Dintre norii plumburii, soarele luptă să răzbată.

SE NĂSCUSE cu picioarele foarte scurte şi cu o căpăţână uriaşă, astfel încât toţi sătenii din Natuba se gândiră că ar fi mai bine pentru el şi pentru părinţii lui ca Bunul Isus să-l ia cât mai repede, căci dacă supravieţuia nu putea deveni decât schilod şi nătâng. Doar prima presupunere s-a adeverit. Fiindcă, deşi mezinul îmblânzitorului de cai Celestino Pardinas n-a putut merge niciodată ca oamenii, era înzestrat cu o inteligenţă pătrunzătoare, o minte setoasă de a şti cât mai mult şi în stare – când ceva intra în tărtăcuţa aceea care îi făcea pe oameni să râdă – să reţină cele mai mici amănunte. Totul în el era anapoda: faptul că se născuse schilav într-o familie atât de sănătoasă ca Pardinas; că, deşi slăbănog şi pipernicit, nici n-a murit de mic nici n-a suferit de vreo boală gravă; că, în loc să umble în două picioare ca tot omul, el se târa în patru labe, şi că tigva îi crescuse atât de mare încât părea cu neputinţă ca trupuşorul lui firav să poată duce o asemenea povară. Dar ceea ce i-a făcut pe oamenii din Natuba să înceapă a şopti între ei că nu îmblânzitorul de cai l-a zămislit ci însuşi Dracul, a fost împrejurarea că a învăţat să citească şi să scrie fără ajutorul nimănui.

Nici Celestino nici Doña Gaudencia nu şi-au dat osteneala – gândindu-se pesemne că era în zadar – să-l ducă pe copil la Don Asenio, cărămidarul, care preda cum se pricepea lecţii de portugheză, de latină şi rudimente de religie. Fapt e că într-o zi a venit în sat pristavul şi a aninat de cele câteva scândurele închipuind un avizier în Piaţa Matiiz un edict pe care nu s-a mai ostenit să-l şi citească cu glas tare,

pretextând că trebuie să-l afişeze în alte zece sate dimprejur până la căderea nopţii. Sătenii tocmai se chinuiau să descifreze hieroglifele când, de jos, s-a auzit firicelul de voce a Leului: „Zice că e primejdie de molimă printre animale, că grajdurile trebuie dezinfectate cu crezol, gunoaiele arse, iar apa şi laptele să nu se bea decât fierte”. Don Asenio adeveri că asta era scris. Încolţit de săteni să le destăinuie cine l-a învăţat buchiile, Leul a dat o explicaţie care a stârnit neîncrederea celor mai mulţi: că a învăţat privindu-i cu atenţie pe cei care ştiau să citească, de pildă pe Don Asenio, vechilul Felisbelo, vraciul Don Abelardo sau tinichigiul Zosimo. Niciunul dintre ei nu-i dăduse lecţii, dar tuspatru şi-au amintit că văzuseră deseori căpăţâna hirsută şi ochii iscoditori ai Leului iţindu-se lângă măsuţa pe care scriau sau citeau răvaşele dictate sau primite de vreun megieş. Oricum, Leul învăţase, numai el ştia cum, şi de atunci era mereu văzut citind şi recitind, la orice oră, sub arbuştii de iasomie *caiaua* din Natuba, ziare, cărticele de rugăciune, liturghiere, decrete şi orice tipăritură ce îi cădea în mână. Deveni cu încetul scriitorul public care, cu o pană de gâscă ascuţită de el însuşi şi cu un amestec de cârmâz şi sucuri vegetale, redacta, cu litere mari şi frumoase la vedere, felicitările pentru aniversări, anunţurile de nunţi, decese, naşteri, boli, sau simplele bârfe pe care sătenii din Natuba le transmiteau celor din alte sate şi pe care, o dată pe săptămână, venea să le ia călăreţul poştei. Tot Leul le citea localnicilor scrisorile primite. Făcea pe scribul şi pe cititorul public doar din plăcere, neluând un ban Pentru aceasta, deşi uneori primea câte un mic cadou în schimbul serviciilor sale.

Se numea Felicio, nu Leul, dar porecla – cum se întâmplă adesea în ţinut –, odată potrivită, ajungea să şteargă până şi amintirea numelui. L-au poreclit Leul probabil în bătaie de joc, mai sigur din pricina tărtăcuţei uriaşe care, mai târziu, ca pentru a da dreptate glumeţilor, avea să se

acopere cu plete bogate ascunzându-i urechile şi agitându-se ca o coamă la orice mişcare. Sau poate, din cauza felului său animalic de a merge, sprijinindu-se în acelaşi timp pe picioare şi pe mâini (pe care şi le proteja cu nişte tălpi de piele în chip de copite), deşi aspectul lui în timpul mersului pe picioarele prea scurte şi pe braţele prea lungi – de care însă se ajuta doar uneori – ducea cu gândul mai mult la familia maimuţelor decât la animalele de pradă. Nu mergea mereu încovoiat; erau momente când se putea ţine ca oamenii, făcând chiar câţiva paşi pe picioruşele acelea ridicole dar ambele acţiuni îl lăsau fără suflare. Tot din cauza acestui fel de a merge nu purta pantaloni ci tunici, ca femeile, misionarii sau pocăiţii Bunului Isus.

Deşi Leul le scria corespondenţa, oamenii din Natuba nu l-au primit niciodată cu plăcere în mijlocul lor. Era firesc: dacă propriii părinţi nu erau în stare să-şi ascundă ruşinea că i-au dat naştere, ba chiar încercară o dată să se descotorosească de el făcându-l cadou, cum ar fi putut femeile şi bărbaţii din Natuba să-l socotească unul de-al lor, om ca toţi oamenii, când el era mai degrabă o apariţie? Cei doisprezece fraţi şi surori Pardinas îl ocoleau, şi era ştiut că nu mânca împreună cu ei, ci pe o lădiţă aparte. Astfel, n-a avut parte nici de dragostea părintească, nici de cea frăţească (deşi, se pare, a presimţit ceva despre cealaltă dragoste), nici de prietenie, căci copiilor de vârsta lui le stârni la început teama apoi dezgustul. Îl goneau cu pietre, scuipături şi înjurături dacă îndrăznea să se apropie de jocurile lor. El, la rându-i, rareori încerca să stea în preajma cuiva. De mic copil, intuiţia sau inteligenţa sa care nu dădea greş îl învăţaseră că, pentru el, ceilalţi vor fi întotdeauna nişte fiinţe reţinute sau neplăcute, adesea schingiuitoare, încât trebuia să se ţină departe de toţi. Aşa şi făcu, cel puţin până la întâmplarea de la pârâu, iar oamenii îl văzură ţinându-se mereu la o distanţă prudentă, chiar şi la serbări sau la bâlciuri. Când Natuba era vizitată

de o misiune religioasă, Leul asculta predicile ghemuit pe acoperişul bisericii Nuestra Señora de la Concepción, ca o pisică. Dar nici măcar această strategie a baterii în retragere nu l-a scutit de spaime. Una dintre cele mai cumplite i s-a tras de la Circul Ţiganului. Poposea la Natuba de două ori pe an, cu caravana lui de monştri: acrobaţi, zodieri, rapsozi, paiaţe. Ţiganul, într-una dintre dăţi, le-a propus îmblânzitorului de cai şi Doñei Gaudencia să-i dea copilul ca să scoată din el un circar. „Circul meu e singurul loc unde nu va atrage atenţia”, le-a spus, „şi va fi bun la ceva”. Cei doi au primit. L-a luat cu el, dar după o săptămână Leul a izbutit să fugă şi s-a întors la Natuba. De atunci, când apărea Circul Ţiganului, el se făcea nevăzut.

Se temea îndeosebi de oameni beţi, de cetele văcarilor care după o zi întreagă de mânat, de marcat cu fierul, de jugănit sau de jupuit vitele, se întorceau în sat, descălecau şi se năpusteau în bodega Doñei Epifania să-şi astâmpere setea. Ieşeau îmbrăţişându-se, lălăind, împleticindu-se la tot pasul, uneori veseli, alteori mahmuri, şi-l căutau pe uliţe ca să se distreze sau să-şi verse focul pe seama lui. El îşi dezvoltase un auz extrem de ascuţit şi îi simţea de la distanţă după hohote şi sudălmi; atunci sălta grăbit către casă, lipindu-se de pereţi şi de faţade ca să treacă neobservat, sau, dacă se găsea prea departe de casă, către un desiş sau un ascunziş oarecare, până când trecea primejdia. Nu întotdeauna reuşea să scape. Uneori, folosindu-se de vreun şiretlic – de pildă trimiţându-i pe cineva să-l cheme acasă la cutare ca să-i scrie aceluia o petiţie către judele municipal – puneau mâna pe el. Atunci, se jucau cu el ore în şir, dezbrăcându-l la piele ca să vadă dacă nu ascunde sub tunică monstruozităţi încă mai mari decât cele de toţi cunoscute, urcându-l pe cal sau stăruind să-l împerecheze cu o capra şi făcând prinsori asupra rezultatului.

Mai mult din onoare decât din afecţiune, Celestino

Pardinas şi ai săi interveneau dacă aflau la timp, îi amenințau pe cheflii, iar o dată fraţii mai mari au fost nevoiţi să se repeadă cu bâte şi cuţite ca să-l salveze pe scrib din mâna unei cete de săteni chercheliţi bine cu *cachaça,* care îl îmbăiaseră în melasă, îl făliseră într-o groapă de gunoi şi îl târau pe uliţe de o frânghie, ca pe un animal dintr-o specie necunoscută. Totuşi, rudele erau sătule până peste cap văzându-se amestecate în incidente de felul acestora. Leul o ştia mai bine ca oricine, de aceea nu s-a aflat niciodată despre el că şi-ar fi denunţat călăii.

Destinul fiului mezin al lui Celestino Pardinas fu pecetluit în ziua când fetiţa tinichigiului Zosimo, Almudia, singura ce-i rămăsese din şase copii, unii născuţi morţi alţii murind la câteva ore după naştere, căzu la pat cu febră şi vome. Leacurile şi descântecele lui Don Abelardo, ca şi rugăciunile părinţilor disperaţi, n-au slujit la nimic. Vraciul hotărî atunci că fetiţa suferă de deochi şi că niciun leac nu-i poate ajuta cât timp nu se cunoaşte persoana care a deochiat-o. Înnebuniţi de soarta acestei fetiţe care era lumina vieţii lor, Zosimo şi soţia sa, Eufrasia, au luat la rând casele Natubei, întrebând, cercetând, bâjbâind. Aşa a ajuns la urechile lor, şoptită de trei guri, vestea că fetiţa a fost văzută stând de vorbă cu Leul, pe malul pârâului care curge spre ferma Mirandola. Întrebată, micuţa bolnavă mărturisi, aproape delirând, că în dimineaţa aceea, pe când se ducea la naşul ei – Don Nautilo – trecând pe lângă pârâu, Leul a întrebat-o dacă îi dă voie să-i cânte un cântecel compus anume pentru ea. Şi i l-a cântat, înainte ca Almudia s-o rupă la fugă. Era singura dată când i-a vorbit, dar fata îşi dăduse seama demult că, parcă din întâmplare, se întâlnea foarte des cu Leul în drumurile ei prin sat, şi că ceva în felul lui de a se sfii la trecerea ei o făcuse să ghicească că dorea să-i vorbească.

Zosimo înşfăca puşca şi, înconjurat de veri, cumnaţi, cumetri, toţi înarmaţi, şi urmat de o întreagă gloată, se

duse direct la casa familiei Pardinas. Acolo, l-a prins pe Leu, i-a pus ţeava armei între ochi şi i-a poruncit să repete întocmai cântecul, pentru ca Don Abelardo să-l poată exorciza. Leul a amuţit, cu ochii mari deschişi, tremurând ca varga. După ce i-a repetat de câteva ori că dacă nu destăinuie imediat cuvintele deochiului sau ale făcăturii îi crapă căpăţâna aceea hidoasă, tinichigiul a încărcat arma. O sticlire de groază străbătu o clipă ochii mari şi inteligenţi. „Dacă mă omori, nu vei şti deochiul şi Almudia va muri”, şopti cu un rest de voce pierită de spaimă. Se lăsă o tăcere mormântală. Zosimo năduşea. Rudele lui îi ţineau la respect, cu puştile, pe Celestino Pardinas şi pe fiii acestuia. „Mă laşi să plec dacă ţi-l spun?”, se auzi iar firicelul de voce a monstrului. Zosimo încuviinţă. Atunci, înecându-se în falsete de adolescent, Leul începu să cânte. Cântă – aveau să spună, să bârfească, să râdă mai târziu sătenii din Natuba, atât cei prezenţi cât şi cei care-nefiind de faţă, aveau să jure că fuseseră – un cântec de dragoste, în care apărea numele Almudiei. Când termină, Leul îşi ascund ochii aburiţi de ruşine. „Acum dă-mi drumul”, aproape răcni. „Îţi dau drumul după ce fata mea se face bine”, răspunse tinichigiul, cu o voce surdă. „Iar dacă nu se vindecă, îţi voi da foc lângă mormânt. Mă jur pe sufletul ei”. Privi către familia Pardinas – tatăl, mama, fraţii nemişcaţi sub ameninţarea puştilor – şi adăugă cu o hotărâre neclintită: „Vei arde de viu, chiar dacă ai tăi şi ai mei se vor ucide apoi între ei sute de ani”.

Almudia muri noaptea aceea, după o criză de vomă cu sânge. Sătenii crezuseră că Zosimo va plânge, îşi va smulge părul, va huli sau va bea *cachaça* până la pierderea cunoştinţei. Dar el nu făcu nimic din toate acestea. Buimăceala zilelor dinainte făcu loc hotărârii îngheţate cu care se ocupă, în acelaşi timp, de înmormântarea fetiţei şi de moartea fermecătorului. Nu fusese niciodată un ticălos, un om abuziv sau măcar violent, dimpotrivă, ca vecin era

plin de bunăvoinţă, săritor la nevoie. De aceea toţi îl compătimeau, îl iertau dinainte pentru ce-şi pusese în gând să facă, iar unii chiar îl aprobau.

Zosimo înfipse un stâlp lângă groapă şi aduse paie şi crengi uscate. Familia Pardinas era imobilizată în casă, prizonieră. Leul, legat fedeleş, era închis într-un ţarc în curtea tinichigiului. Acolo îşi petrecu toată noaptea, auzind rugăciunile de priveghi, condoleanţele, tânguirile, bocetele. A doua zi dimineaţa îl urcară într-o căruţă trasă de catâri şi îl purtară sub pază, la mare distanţă în urma convoiului. Odată ajunşi la cimitir, pe când unii coborau sicriul în mijlocul rugăciunilor şi al plânsetelor, alţii, ascultând de îndemnul tinichigiului, îl legau pe Leu de rug şi grămădeau în jurul lui finul şi lemnele pentru foc. Aproape întreg satul era de faţa să-l vadă arzând.

Atunci a apărut sfântul. Pesemne sosise la Natuba cu o seară înainte, sau chiar în dimineaţa aceea, şi cineva îi adusese la cunoştinţă ce avea să se întâmple. Dar o asemenea explicaţie era prea banală pentru săteni, în ochii cărora supranaturalul e mai verosimil decât naturalul. Ei aveau să spună că darul lui de a ghici ce se va petrece, sau poate Bunul Isus, l-au adus tocmai atunci în acel colţ pierdut din *sertón* ca să îndrepte o greşeală, să împiedice o crimă, sau, mai simplu, să-şi arate puterea. Nu venise singur, ca întâia dată când predicase la Natuba, cu ani în urmă, nici însoţit de doi sau trei pelerini, ca a doua oară, când nu numai că le dăduse sfaturi, dar refăcuse capela mânăstirii părăsite a iezuiţilor din Piaţa Matriz. De data asta îl însoţeau cel puţin treizeci de oameni, slabi şi săraci ca el, dar cu ochii râzând de fericire. Urmat de ei, sfântul îşi croi drum prin mulţime până la groapa peste care tocmai se aruncau ultimele lopeţi de ţarină.

Omul în straie vineţii se îndreptă spre Zosimo, care stătea cu capul plecat, privind în pământ. „Ai îngropat-o cu cele mai frumoase haine, într-un sicriu trainic?”, îl întrebă

cu o voce amabilă, deşi nu tocmai afectuoasă. Zosimo încuviinţă, abia mişcând din cap. „Să ne rugăm acum Părintelui, ca s-o primească binevoitor în cer”, spuse Sfătuitorul. Apoi el şi pocăiţii lui psalmodiară şi cântară împrejurul mormântului. Abia după aceea sfântul arătă spre stâlpul de care era legat Leul. „Ce vrei să faci cu băiatul acesta, frate?”, întrebă. „Să-l ard”, răspunse Zosimo. Şi îi explică de ce, în mijlocul unei tăceri care părea să ţiuie. Sfântul încuviinţă, fără să se arate surprins. Apoi se apropie de Leu şi făcu un gest către mulţime îndemnând-o să se îndepărteze. Toţi dădură câţiva paşi îndărăt. Sfântul se aplecă şi vorbi în auzul celui legat, apoi îşi apropie urechea de gura Leului ca să-i audă spusele. Astfel, mişcându-şi Sfătuitorul capul când spre auzul când spre gura celuilalt, vorbiră un timp în secret. Nimeni nu se mişca, aşteptând să se petreacă ceva extraordinar.

Şi, într-adevăr, urmarea fu la fel de uimitoare ca spectacolul oferit de un om perpelindu-se în flăcări. Căci, când tăcură, sfântul, cu liniştea aceea care nu-l părăsea niciodată, fără să se clintească din loc, spuse: „Vino şi dezleagă-l!” Tinichigiul îl privi din nou, neînţelegând. „Trebuie să-l dezlegi tu cu mâinile tale”, răcni omul în tunică vineţie, în glas cu un accent care îi făcu pe toţi să tresară. „Vrei ca fetiţa ta să meargă în iad? Nu sunt flăcările de acolo mai arzătoare, nu ţin oare mai mult decât cele pe care vrei tu să le aprinzi?”, răcni iar, parcă îngrozit de atâta nerozie. „Superstiţiosule, păgânule, păcătoşitule! repetă. Căieşte-te de ce era să faci, vino, dezleagă-l şi cere-i iertare, şi roagă-te de Tatăl ceresc să n-o trimită pe fiica ta în sălaşul Câinelui, ca pedeapsă pentru laşitatea, răutatea şi nevolnica la credinţă în Dumnezeu.” Şi continuă pe acelaşi ton, insultându-l, grăbindu-l, speriindu-l cu ideea că din cauza lui Almudia ar putea ajunge în iad, până când sătenii văzură că Zosimo, în loc să-l împuşte, să împlânte *facá* în el sau să-l ardă împreună cu monstrul, îl asculta

supus şi, plângând, se ruga în genunchi de Tatăl ceresc, de Bunul Isus, de Sfântul Duh, de Fecioară, să nu prăbuşească în iad sufleţelul Almudiei.

Când Sfătuitorul, după două săptămâni petrecute în sat, rugându-se, predicând, mângâindu-i pe suferinzi şi povăţuindu-i pe cei sănătoşi, plecă în direcţia Mocambo, Natuba avea un cimitir împrejmuit cu zid de cărămizi şi cruci noi pe toate mormintele. Cortegiul său se mărise cu o mogâldeaţă jumate-om jumate-animal, care văzută din spate pe când alaiul pelerinilor se îndepărta pe şesul acoperit cu *mandacarús,* părea că saltă printre zdrenţăroşi aşa cum saltă caii, caprele, catârii…

GÂNDEA, visa? Mă aflu în împrejurimile oraşului Queimadas, e ziuă, acesta e hamacul lui Rufino. Restul era confuz. Mai ales, învălmăşeala de întâmplări care, în dimineaţa aceea, îi răsturnase iar temeiurile vieţii. În starea lui de somnolenţă, neatinsă rămânea doar uimirea care pusese stăpânire pe el din clipa când, terminând de făcut dragoste, adormise adânc.

Da, pentru cineva convins că destinul era în cea mai mare parte înnăscut şi înscris în masa encefalică, acolo unde mâinile dibace şi ochii scrutători îl puteau pipăi şi observa în voie, era greu de admis existenţa acelui hotar nebănuit, pe care alte fiinţe îl puteau manevra după plac, trecând cu o îngrozitoare uşurinţă peste voinţa proprie şi aptitudinea personală. De când dormita aşa? Oricum, oboseala îi pierise. Dar fata, pierise şi ea? Aleargă după ajutor, vine cu oameni să-l prindă? Gândi sau visă: „De planurile mele s-a ales praful tocmai când erau pe cale să se împlinească”. Gândi sau visă: „Nenorocirea are multe chipuri”. Îşi dădu seama că se minte singur; nu era adevărat că neliniştea torpoarea încercate acum se datorau absenţei lui Rufino, ameninţării cu moartea de care îl

despărţise un fir de păr, uciderii celor doi oameni, sau furtului armelor pe care voia să le ducă la Canudos. Nu, ci pornirea bruscă, neînţeleasă, neînfrânată, care îl făcuse s-o violeze pe Jurema după zece ani de când nu se mai atinsese de vreo femeie, asta îl rodea acum pe Galileo Gall, în starea lui dintre vis şi trezie.

Iubise câteva femei în tinereţe; cu unele camarade – luptătoare în numele aceloraşi idealuri – străbătuse scurte distanţe pe drumul vieţii; în perioada barceloneză trăise cu o muncitoare care era însărcinată când el atacase cazarma şi despre care a aflat, după fuga din Spania, că se măritase cu un brutar. Dar femeia nu ocupase niciodată un loc important în viaţa lui Galileo Gall, ca ştiinţa sau ca revoluţia. Sexul fusese pentru el, ca şi mâncarea, ceva care satisfăcea o nevoie primitivă iar după aceea provoca saţ. Cea mai secretă hotărâre din viaţa lui fusese luată cu zece ani în urmă. Sau erau unsprezece? Sau doisprezece? Datele i se învălmăşeau în cap, nu locul: Roma. Acolo se refugiase după fuga din Barcelona, la locuinţa unui farmacist, vechi colaborator al presei anarhiste, trecut prin închisori. Dar iată imaginile, vii, păstrate de memoria lui Gall. Întâi avusese bănuieli, apoi certitudini: acest camarad agăţa prostituate în zona Colisseumului, le aducea acasă când el era plecat, şi le plătea să se lase biciuite. Revedea lacrimile nenorocitului, în noaptea când l-a dojenit aspru, auzea mărturisirea aceluia că nu simţea plăcere până când nu provoca durere, că nu putea iubi decât trupul stâlcit, temător. Gândi sau visă că-l mai aude o dată cerându-i ajutorul şi în toropeala sa i se năzări că iar îi pipăie capul, ca în noaptea aceea. simţind sub degete rotunjimea zonei afectelor inferioare, temperatura crestei osoase unde Spurzheim localizase organul sexualităţii, şi deformarea, pe curba occipitală inferioară, aproape obârşia gâtului, a adânciturilor care reprezintă instinctele distinctive. (Şi imediat retrăi intens atmosfera plăcută ce domnea

cabinetul lui Mariano Cubi, auzind desluşit exemplul pe care acesta obişnuia să-l dea, cel al lui Jobard le Joly, incendiatorul din Geneva, căruia îi examinase ţeasta la puţin timp după decapitare: „Avea regiunea cruzimii atât de dezvoltată, încât părea o tumoare, un craniu însărcinat”.) Atunci îi destăinui nenorocitului leacul suveran: „nu viciul trebuie suprimat din viaţa ta, ci sexul”, explicându-i că, dacă va proceda în consecinţă, toata capacitatea distructivă cu care s-a născut, nemaigăsindu-şi supapa sexuală, se va lăsa călăuzită spre scopuri etice şi sociale, sporindu-i astfel energia ce trebuie pusă în slujba luptei pentru libertate, pentru nimicirea exploatării. Şi, cu o voce fermă, privindu-l în lumina ochilor, se auzi din nou propunându-i frăţeşte: „Hai să încercăm amândoi. Te voi însoţi în hotărârea ce ai luat, ca să-ţi dovedesc că se poate. Să jurăm, frate, că n-o să ne mai atingem de nicio femeie de acum înainte.” S-o fi ţinut de cuvânt farmacistul? Îşi aminti privirea consternată, vocea nocturnă a aceluia, şi gândi sau visă: „Era un om slab”. Soarele îi străbătea pleoapele închise, îi rănea pupilele.

El nu era un om slab, el putuse, până în dimineaţa aceea, să-şi facă jurământul. Fiindcă judecata şi cunoaşterea au oferit temei şi virtute hotărârii care, la început, nu fusese decât un impuls, un gest tovărăşesc. Oare căutarea plăcerii, supunerea faţă de instinct nu erau o primejdie pentru cel înrolat într-un război necruţător? Nimic nu-l putea îndepărta mai grabnic pe războinic de idealurile sale decât imboldurile cărnii. Nu îndepărtarea hotărâtă a femeii din viaţa lui l-a chinuit pe Gall în anii următori, ci gândul că ceea ce făcea el făceau şi duşmanii, preoţii catolici, deşi s-ar fi putut spune că, în cazul său, raţiunile nu erau obscurantiste sau decurgând din prejudecăţi, ca în al lor, ci izvorau din dorinţa de a se simţi mai uşor, mai disponibil, mai puternic în lupta purtată Pentru a apropia şi a contopi ceea ce ei contribuiseră cel mai mult să le menţină

învrăjbite: cerul şi pământul, materia şi spiritul. Asupra hotărârii sale nu s-a abătut nicio ameninţare, şi Galileo Gall visă sau gândi: „Până azi”. Dimpotrivă, era încredinţat că abstinenţa se tradusese într-o sporită foame intelectuală, într-o mai mare capacitate de acţiune. Ba nu: se minţea din nou. Raţiunea putea supune sexul doar în stare de veghe, nu şi în somn. În multe nopţi din acei ani, când adormea, i se strecurau în aşternut ispititoare forme feminine care, lipindu-i-se de trup, îi smulgeau mângâieri. Visă sau gândi că a cheltuit mai multă energie încercând să le reziste acelor năluci decât femeilor din carne şi oase şi îşi aminti că, asemenea adolescenţilor sau tovarăşilor închişi în celulele din lumea întreagă, de multe ori făcuse dragoste cu siluetele impalpabile scornite de dorinţa lui.

Tulburat, gândi sau visă: „Cum am putut? De ce am putut?” De ce s-a năpustit la fată? Ea se opunea şi el o lovise, iar acum, plin de mâhnire, se întrebă dacă nu cumva o lovise şi mai târziu, când ea nu mai lupta şi se lăsa dezbrăcată. Ce s-a întâmplat, omule? Visă sau gândi: „Nu te cunoşti, Gall.” Nu, lui nu-i vorbea propriul craniu. Dar alţii i-l cercetaseră şi găsiseră în el, dezvoltate, tendinţele impulsive şi curiozitatea, inaptitudinea la contemplativ, la estetic şi în general la tot ce nu era acţiune practică şi exerciţiu corporal, dar nimeni nu descoperise vreodată, în recipientul sufletului său, nici cea mai mică anomalie sexuală. Visă sau gândi ceva ce i se mai năzărise şi altă dată: „Ştiinţa este încă un opaiţ ce pâlpâie într-o uriaşă peşteră în beznă”.

Ce urmări avea să aibă în viaţa lui această întâmplare? Mai avea vreun rost hotărârea luată la Roma? Trebuia s-o reînnoiască după acest accident, sau să renunţe la ea? Era un accident? Cum să-şi explice ştiinţific faptele din această dimineaţă? în sufletul său – nu, în spiritul său, căci cuvântul suflet e infectat de mâzgă religioasă –, la adăpost de conştiinţă, s-au depozitat în anii din urmă poftele pe care le

crezuse smulse din rădăcini, energiile despre care bănuise că sunt deviate spre scopuri superioare plăcerii. Iar acumularea secretă a explodat dimineaţa aceasta, luând foc în împrejurări ca nervozitatea, tensiunea, spaima, surpriza atacului şi a furtului, împuşcăturile, morţii. Asta să fie explicaţia? Ah, dacă ar fi putut cerceta toate aceste fapte ca pe ceva străin, cu obiectivitate, alături de cineva ca bătrânul Cubi. Îşi reaminti cu nostalgie conversaţiile lor, pe care frenologul le numea socratice, pe când mergeau alene prin portul Barcelonei sau prin labirintul cartierului gotic, şi se înduioşa. Nu, ar fi neserios, stângaci, stupid, să persevereze în hotărârea de la Roma, ar fi ca şi când singur şi-ar pregăti în viitor o întâmplare identică sau chiar mai gravă decât cea din dimineaţa aceasta. Gândi sau visă, cu sarcasm amar: „Te vei resemna să copulezi, Galileo”.

Se gândi la Jurema. Era o fiinţă dotată cu raţiune? O gânganie domestică, mai curând. Hărnicuţă, supusă, în stare să creadă că statuia Sfântului Anton fuge din biserică înapoi în peştera unde a fost cioplită, dresată ca şi celelalte sclave ale Baronului să îngrijească de găini şi de berbeci, să-i dea de mâncare soţului, să-i spele rufele şi să-şi desfacă picioarele doar pentru el. Gândi: „Poate că acum se va trezi din letargie, descoperind nedreptatea”. Gândi: „Eu sunt nedreptatea ta”. Gândi: „Poate i-ai făcut un bine”.

Se gândi la atacatori şi la hoţul docarului, apoi la cei doi morţi. Erau oamenii Sfătuitorului? Îi conducea omul cu care vorbise la tăbăcăria din Queimadas, acel Pajeú? Nu dormea, nu visa, dar continua să stea cu ochii închişi, nemişcat. Nu era oare normal ca Pajeú, crezându-l iscoadă de-a Armatei sau negustor avid de câştiguri, să-l fi urmărit şi, descoperind că duce arme, să-l fi atacat, cu gândul să le ia pentru luptătorii lui de la Canudos? Bine ar fi să fie aşa, bine ar fi ca în aceste momente chiar, armele să fi ajuns în mâinile yagunzilor şi să-i îmbărbăteze în înfruntarea ce-i aştepta. De ce ar fi avut Pajeú încredere în el? Ce încredere

putea să aibă într-un străin care vorbea pocit portugheza şi pe deasupra avea idei ciudate? „Ai omorât doi tovarăşi, Gali”, îşi spuse. Se trezise de-a binelea: această căldură e soarele dimineţii, aceste zgomote sunt tălăngile berbecilor. Dar dacă armele încăpuseră pe mâna unor tâlhari? Se prea putea să fi fost urmăriţi, el şi omul în haine de piele, în timpul nopţii, pe când aduceau puştile de la ferma unde Epaminondas i le încredinţase. Nu spuneau chiar ei că ţinutul e bântuit de *cangaceiros?* Nu cumva acţionase pripit, imprudent? Gândi: „Trebuia să fi descărcat armele din căruţă, să le fi adus înăuntru”. Gândi: „Atunci ai fi murit şi armele tot ar fi dispărut”. Se simţea ros de îndoieli: să se întoarcă la Bahia? Să meargă totuşi la Canudos? Să deschidă ochii? Să se ridice din hamac? Să înfrunte în sfârşit realitatea? Auzea tălăngi, auzea lătrături, şi acum auzi, de asemenea, paşi apăsaţi şi o voce.

VII

CÂND coloanele expediţiei maiorului Febronio de Brito şi cele câteva femei care însoţeau încă soldăţimea ajunseră în localitatea Mulungú, la două leghe de Canudos, rămaseră fără hamali şi fără călăuze. Ghizii recrutaţi la Queimadas şi la Monte Santo ca să orienteze patrulele de recunoaştere, şi care, de cum întâlniră în drumul lor primele cătune fumegânde, se arătaseră tot mai neprietenoşi, dispărură ca prin farmec la căderea nopţii, pe când soldaţii, trântiţi unul lângă altul, se gândeau la rănile sau poate la moartea care îi aşteptau în spatele crestelor dinţate, desenate pe un cer albastru-vânăt mohorât.

După vreo şase ore, fugarii soseau la Canudos, istoviţi, să-i ceară iertare Sfătuitorului că s-au pus în slujba Câinelui. Îi duseră mai întâi la prăvălia fraţilor Vilanova, unde João Abade le ceru, cu lux de amănunte, date despre forţele ce se apropiau, lăsându-i apoi pe mâinile Sfântuleţului, care îi primea întotdeauna pe noii veniţi. Călăuzele jurară în faţa lui că nu erau republicani, că nu acceptau nici separarea Bisericii de Stat, nici răsturnarea împăratului Pedro al II-lea, nici căsătoria civilă, nici cimitirele laice, nici sistemul metric zecimal, că nu vor răspunde la întrebările recensământului şi că niciodată nu vor mai fura, nu se vor mai îmbăta şi nu vor mai face prinsoare pe bani. Apoi se crestară cu *facá* în semn că sunt gata să-şi verse sângele luptând împotriva Antihristului. Abia după aceea au fost conduşi de oameni înarmaţi, prin mulţimea celor smulşi din somn de vestea sosirii lor şi care îi îmbrăţişau sau le strângeau mâna, spre

Sanctuar. În prag apăru Sfătuitorul. Căzură în genunchi, îşi făceau cruce, voiau să-i atingă tunica, să-i sărute picioarele. Câţiva, covârşiţi de emoţie, plângeau în hohote. Sfătuitorul, în loc să-i binecuvânteze numai, privind prin ei, aşa cum făcea cu noii pelerini, se aplecă, îi ridică şi îi privi unul câte unul cu ochii lui negri şi arzători pe care niciunul dintre ei n-avea să-i mai uite vreodată. Apoi le ceru Mariei Quadrado şi celor opt pocăite din Corul Sacru – purtau tunici albastre încinse cu cordoane de in – să aprindă făcliile de la Templul Bunului Isus, cum făceau în fiecare seară, când el urca în turn să dea poveţe.

Câteva minute mai târziu se afla pe schelă, înconjurat de Sfântuleţ, de Leul din Natuba, de Maica Oamenilor şi de pocăite, iar la picioarele lui, îngrămădindu-se plini de râvnă în lumina palidă a zorilor, se aflau bărbaţii şi femeile din Canudos, conştienţi că aceasta va fi o ocazie mai deosebită decât celelalte. Sfătuitorul merse, ca de obicei, la esenţial. Le vorbi de transsubstanţiere, de Tată şi de Fiu care erau doi şi unul, sau trei şi unul cu Sfântul Duh şi, pentru ca obscurul să devină limpede, le dovedi că Belo Monte ar putea fi Ierusalimul. Cu degetul arătător le indică, în direcţia Favelei, Grădina Măslinilor, unde Fiul petrecuse cumplita noapte a vânzării lui Iuda şi, ceva mai departe, în Sierra de Cañabrava, Golgota, unde necredincioşii l-au răstignit între doi tâlhari. Adăugă că Sfântul Mormânt se afla la un sfert de leghe, la Grajau, între stânci golaşe cenuşii unde câţiva cuvioşi necunoscuţi au ridicat o cruce. Descrise apoi amănunţit, înaintea aleşilor tăcuţi şi fermecaţi, pe care anume din străduţele din Canudos şerpuia Drumul Golgotei, unde căzuse Hristosul prima dată, unde o întâlnise pe Maica sa, unde îi ştersese chipul păcătoasa mântuită şi de unde până unde îl ajutase omul din Cirene să târască crucea. Tocmai le spunea că Valea Ipueira este Valea lui Iosafat, când auziră împuşcături de cealaltă parte a crestelor care izolau Canudos de restul

lumii. Fără să se grăbească, Sfătuitorul ceru mulţimii – sfâşiată între vraja vocii sale şi împuşcături – să cânte un Imn compus de Sfântuleţ: „Slavă Heruvimului”. Abia după aceea, grupuri de oameni plecară cu João Abade şi Pajeú să întărească rândurile yagunzilor care luptau deja cu avangarda maiorului Febronio de Brito la poalele lui Cambaio.

Când ajunseră în goană şi se tupilară în şanţuri, tranşee şi printre stâncile proeminente ale muntelui pe care soldaţi în uniforme roşii-albastre şi verzi-albastre încercau să se caţere, căzuseră primii morţi. Yagunzii aşezaţi de João Abade în acest loc de trecere obligatoriu zăriseră încă înainte de ivirea zorilor mişcări de trupe şi, pe când grosul expediţiei se odihnea la Rancho das Pedras – vreo opt cabane mistuite de focul pârjolitorilor –, văzură că o companie de infanterie, sub comanda unui locotenent călărind un cal bălţat, se îndrepta către Cambaio. O lăsară să înainteze până foarte aproape şi, la semnalul lui José Venancio, o împroşcară cu focuri de carabină, de flintă, de puşcă, cu lovituri de pietre, cu săgeţi de arbaletă şi cu insulte: „crinilor”, „masonilor”, „protestanţilor”. Abia atunci îşi dădură seama soldaţii de prezenţa lor. Se răsuciră pe călcâie şi fugiră, lăsând în urma lor trei răniţi – prinşi şi ucişi îndată de yagunzii sărind dintre stânci – şi calul, care se cabrase, dăduse de pământ cu călăreţul său şi se rostogolise printre blocurile de piatră, rupându-şi picioarele. Locotenentul izbuti să se ascundă înapoia unor stânci şi să tragă de acolo, iar animalul rămase prăvălit, nechezând lugubru, ore în şir după începerea luptei.

Mulţi yagunzi pieriră sfârtecaţi de ghiulelele tunurilor Krupp, care, la puţin timp de la prima ciocnire, începuseră să bombardeze muntele, provocând prăbuşiri şi o ploaie de schije. João Grande, care se afla lângă José Venancio, înţelese îndată că îngrămădirea oamenilor era curată sinucidere; căţărat pe lespezi, rotindu-şi braţele ca pe nişte

aripi de moară, le strigă tuturor să se împrăştie, să nu mai ofere o ţintă compactă. Îl ascultară, sărind din stâncă în stâncă sau ghemuindu-se la pământ, în timp ce jos, împărţiţi în unităţi de luptă conduse de locotenenţi, sergenţi şi caporali, soldaţii, în mijlocul norilor de praf şi al sunetelor de goarnă, se căţărau pe Cambaio. Când João Abade şi Pajeú sosiră cu întăriturі, soldaţii atinseseră jumătatea muntelui. Yagunzii care încercau să-i respingă, deşi decimaţi, nu se retrăseseră. Cei care veneau cu arme de foc începură îndată să tragă, însoţindu-şi împuşcăturile cu răcnete grozave. Cei ce n-aveau decât *machetes* şi *facás,* sau arbalete cu săgeţi folosite de *sertaneros* la vânat de raţe sălbatice şi cerbi, şi pe care Antonio Vilanova le ceruse cu zecile de la toţi tâmplarii din Canudos, se mulţumeau să facă cerc în jurul celor dintâi, dându-le praful de puşcă sau încărcându-le carabinele şi rugându-se de Bunul Isus să moştenească şi ei o armă sau să-l aducă pe duşman atât de aproape încât să se poată năpusti asupra lui cu mâinile goale.

Tunurile Krupp băteau mai departe cu obuze înălţimile, iar desprinderile de rocă provocau tot atâtea victime ca şi gloanţele. Pe la amurg, când siluete roşii-albastre şi verzi-albastre începură să spargă ici şi colo liniile apărate de aleşi, João Abade îi convinse pe ceilalţi să se replieze, dacă nu voiau să cadă în încercuire. Zeci de yagunzi zăceau morţi; încă mai mulţi erau grav răniţi. Cei ce mai erau în stare să asculte ordinul, să bată în retragere şi să se furişeze pe câmpia numită Tabolerinho spre Belo Monte, reprezentau ceva mai mult de jumătate din câţi plecaseră cu o zi înainte şi în dimineaţa aceea în sens opus. José Venancio, care se retrăgea printre ultimii, sprijinindu-se într-un par şi târându-şi piciorul inert şi sângerând, primi un glonţ în spate care îl omorî pe loc.

Sfătuitorul se afla din zori în Templul neterminat, rugându-se, înconjurat de pocăitele din Cor, de Maria

Quadrado, de Sfântuleţ, de Leul din Natuba şi de o mulţime de credincioşi care se rugau şi ei dar cu urechile la pândă, auzind bubuitul adus până la Canudos, uneori foarte lămurit, de vântul dinspre Nord. Pedrão, fraţii Vilanova, Joaquim Macambira şi alţii rămaşi pe loc ca să pregătească oraşul pentru asediu, se desfăşurau de-a lungul râului Vassa Barris. Aduseseră pe mal toate armele, praful de puşcă şi proiectilele pe care le mai aveau. Când bătrânul Macambira îi văzu apărând pe yagunzii care se retrăgeau de pe Cambaio, şopti ca pentru sine că, după toate aparenţele, era voia Bunului Isus ca masonii să intre în Ierusalim. Niciunul dintre copiii lui nu-şi dădu seama că bătrânul încurcase numele.

Totuşi nu intrară. Soarta bătăliei se hotărî în aceeaşi zi, înainte de căderea nopţii, pe Tabolerinho, unde în momentele acelea se trânteau la pământ, năuci de oboseală şi de bucurie – după ce-i văzură fugind pe yagunzii baricadaţi pe ultimii contraforţi ai muntelui – soldaţii celor trei coloane ale maiorului Febronio de Brito, care întrezăreau aici, la mai puţin de o leghe, geografia confuză a acoperişurilor de paie şi a celor două turnuri de piatră foarte înalte, făcând parte din ceea ce ei considerau deja prada victoriei lor. Pe când yagunzii supravieţuitori intrau în Canudos – unde sosirea lor stârnea tulburare, discuţii aprinse, vaiete, ţipete, rugăciuni răcnite –, soldaţii se lăsau să cadă la pământ, îşi descheiau uniformele roşii-albastre, verzi-albastre, îşi scoteau moletierele, atât de sleiţi de puteri încât nu-şi puteau comunica unul altuia nici măcar bucuria stârnită de înfrângerea duşmanului. Strânşi într-un consiliu-fulger de război, maiorul Febronio şi cei patrusprezece ofiţeri ai săi hotărau să înnopteze pe această câmpie golaşă, lângă laguna inexistentă pe care hărţile o botezau Cipó, şi care, din ziua aceea, avea să se numească „a Sângelui”. A doua zi în zori aveau să ia cu asalt bârlogul fanaticilor.

Dar, după mai puţin de o oră, când locotenenţii, sergenţii şi caporalii treceau încă în revistă companiile amorţite, stabileau liste de morţi, răniţi şi dispăruţi, iar printre stânci se mai iveau soldaţi răzleţi din ariergardă, Expediţia fu luată, ea, cu asalt. Sănătoşi sau bolnavi, bărbaţi sau femei, copii sau bătrâni, toţi aleşii în stare să lupte căzură peste ei ca o avalanşă. Îi convinsese João Abade că trebuie să atace chiar acum, chiar acolo, toţi laolaltă, căci dacă n-o făceau n-aveau să mai apuce seara următoare. Ieşiseră pe urmele lui ca o gloată, în tumult, se năpustiseră pe câmpie ca turmele întărâtate. Veneau înarmaţi cu toate imaginile Bunului Isus, ale Fecioarei, ale Duhului Sfânt care se găseau în oraş, strângeau în pumn toate ciomegele, furcile, secerile, *facás* şi *machetes* din Canudos, în afară de flinte, carabine, arme de vânătoare şi puştile Mannlicher capturate la Uauá, şi, în timp ce trăgeau cu gloanţe, bucăţi de metal, cuie, săgeţi, pietre, urlau înfricoşător, posedaţi de curajul nebunesc care e aerul însuşi respirat de *sertaneros* din chiar clipa naşterii, înteţit acum în ei de dragostea de Domnul şi de ura faţă de Puterile Infernale, pe care sfântul se pricepuse să le-o insufle. Nu le dădură timp soldaţilor să-şi revină din uluirea de a vedea deodată, în plin câmp, mulţimea vociferantă a bărbaţilor şi a femeilor care se năpusteau asupra lor de parcă n-ar fi fost deja învinşi. Când frica îi deşteptă, îi zori, îi săltă în picioare şi le puse armele în mâini, era prea târziu. Yagunzii erau deja peste ei, printre ei, înapoia lor, înaintea lor, împuşcându-i, înjunghiindu-i, lovindu-i cu pietre şi cuie, muşcându-i, smulgându-le puştile, cartuşierele, părul, ochii, şi mai ales, blestemându-i cu cele mai ciudate cuvinte auzite vreodată. Întâi unii, apoi alţii, aleseră fuga, neînţelegând nimic, înnebuniţi de năvala aceea bruscă, smintită, parcă neomenească. Prin negurile ce se îndesau înapoia mingii de foc dispărută dincolo de creste, se împrăştiau singuri sau în pilcuri la poalele muntelui Cambaio pe care cu atâta trudă îl

suiseră de-a lungul întregii zile, fugind în toate părţile, împiedicându-se, ridicându-se, smulgându-şi cu furie uniformele de pe ei în speranţa de a trece neobservaţi, rugându-se să cadă odată noaptea şi să fie cât mai neagră.

S-ar fi putut întâmpla să moară toţi, să nu rămână teafăr niciun ofiţer, niciun soldat care să povestească lumii istoria acelei bătălii deja câştigate şi deodată pierdute; putea fi hărţuit, găsit, atacat şi omorât fiecare în parte din cei cinci sute de învinşi care fugeau fără ţintă, minaţi din urmă de groază şi de nedumerire, dacă învingătorii ar fi ştiut că logica războiului e nimicirea adversarului. Dar logica aleşilor Bunului Isus nu era pământească. Războiul purtat de ei era doar la prima privire cel al lumii exterioare, cel al uniformelor împotriva zdrenţelor, cel al litoralului împotriva interiorului, cel al noii Brazilii împotriva Braziliei tradiţionale. Toţi yagunzii ştiau că sunt doar marionetele unui război profund, atemporal, veşnic, cel al binelui împotriva răului, purtat de la începutul lumii. De aceea i-au lăsat să scape, în timp ce ei, la lumina făcliilor, îi căutau pe fraţii morţi sau răniţi care zăceau pe Tabolerinho sau pe Cambaio cu feţele împietrite într-o expresie de durere sau de adoraţie a Domnului (dacă mitraliile nu le desfiguraseră faţa). Toată noaptea cărară răniţi la azilele din Belo Monte, şi cadavre care, îmbrăcate cu cele mai bune haine şi culcate în sicrie întocmite în grabă, erau duse pentru priveghi în Templul Bunului Isus şi în biserica San Antonio. Sfătuitorul hotărî să nu fie îngropate până când parohul din Cumbe nu va veni să oficieze o slujbă pentru sufletele lor, şi una dintre pocăitele Corului Sacru, Alejandrinha Correa, plecă să-l caute.

În aşteptarea parohului, Antonio el Fogueteiro pregăti focuri de artificii şi avu loc o procesiune. A doua zi, mulţi yagunzi se întoarseră pe câmpul de luptă. Îi dezbrăcară pe soldaţi şi lăsară hoiturile goale să putrezească. Înapoiaţi la Canudos, arseră vestoanele şi pantalonii cu tot ce

conţineau, bancnote ale Republicii, ţigări, poze, meşe de păr de la iubite său fiice, amintiri ce li se păreau păgâneşti. Dar păstrară cu grijă puştile, baionetele, gloanţele, fiindcă aşa le ceruseră João Abade, Pajeú, fraţii Vilanova, şi pentru că înţelegeau că vor fi nepreţuite în caz de noi atacuri. Cum unii nu voiau să le mai dea, însuşi Sfătuitorul a trebuit să le ceară să pună puştile Mannlicher şi Winchester, revolverele, lăzile cu praf de puşcă, benzile de muniţii, cutiile cu unsoare, la dispoziţia lui Antonio Vilanova. Cele două tunuri Krupp rămaseră la poalele muntelui Cambaio, pe locul de unde bombardaseră înălţimile. Arseră din ele tot ce se putea arde – roţile, afeturile – şi târâră tuburile de oţel, cu ajutorul catârilor, în oraş, unde fierarii aveau să le topească.

La Rancho das Pedras, locul ultimei tabere a maiorului Febronio de Brito, oamenii lui Pedrão găsiră, înfometate şi despletite, şase femei care îi urmaseră pe soldaţi, gătindu-le, spălându-le rufele şi iubindu-se cu ei. Le aduseră la Canudos, de unde Sfântuleţul le goni, spunându-le că nu poate rămâne la Belo Monte cel ce s-a pus de bunăvoie în slujba Antihristului. Dar pe una dintre ele, însărcinată, au prins-o în afara oraşului doi metişi din fosta bandă a lui José Venancio, nemângâiaţi de moartea lui, i-au despicat pântecul cu tăişul *machetei,* i-au smuls fătul şi au pus în loc un cocoş viu, încredinţaţi că în felul acesta aduc un serviciu şefului lor pe lumea cealaltă.

AUDE de două său de trei ori numele lui Caifás printre bolboroseli de neînţeles şi, făcând un efort, deschide ochii şi o vede lângă hamac pe nevasta lui Rufino, agitată, mişcând din buze, scoţând sunete; afară e ziua mare, iar prin deschizătura uşii şi prin pereţii din nuiele soarele se revarsă în încăpere. Lumina îl supără atât de tare încât clipeşte des şi mijeşte din ochi în timp ce se ridică. Imagini

neclare i se perindă pe dinainte ca printr-o apă lăptoasă şi, pe măsură ce creierul i se dezmorţeşte şi lumea înconjurătoare capătă contur, privirea şi mintea lui Galileo Gall descoperă transformarea din cameră: a fost dereticată cu grijă, duşumeaua, pereţii, obiectele strălucesc de parcă ar fi fost frecate şi lustruite. Acum înţelege ce spune Jurema: vine Caifás, vine Caifás. Observă că nevasta ghidului şi-a schimbat tunica pe care el i-o sfâşiase cu o bluză şi o fustă de culoare închisă, că e desculţă şi speriată şi, pe când încearcă să-şi amintească unde i-a căzut revolverul în cursul dimineţii, îşi spune că n-are de ce să se alarmeze, că cel ce se apropie e omul în haine de piele care l-a dus la Epaminondas Gonçalves şi l-a adus înapoi cu armele, adică tocmai persoana de care are mai multă nevoie în momentele acelea. Iată şi revolverul, lângă valiza sa, sub icoana Fecioarei din Lapa care atârnă într-un cui. Îl ia şi când se gândeşte că n-are gloanţe îl vede, în pragul uşii, pe Caifás.

— *They tried to kill me,* zice pripit, dar, dându-şi seama de greşeală, explică în portugheză: Au vrut să mă omoare, au fugit cu armele. Trebuie să-l văd pe Epaminondas Gonçalves, chiar acum.

— Bună ziua, spune Caifás, ducând două degete la pălăria cu fâşii de piele, fără s-o scoată, adresându-se Juremei într-un fel care lui Gall i se pare absurd de ceremonios. Apoi se întoarce spre el, repetă mişcarea şi salutul: Bună ziua.

— Bună ziua, răspunde Gall, simţindu-se deodată ridicol cu revolverul în mână. Îi vârâ la brâu, între pantaloni şi piele, şi face doi paşi spre Caifás, observând în treacăt tulburarea, ruşinea, încurcătură în care sosirea străinului a cufundat-o pe Jurema: nu mişcă, priveşte în pământ, nu ştie ce să facă cu mâinile. Galileo arată afară:

— I-ai văzut pe cei doi morţi? Mai era cu ei unul, care a fugit cu armele. Trebuie să vorbesc cu Epaminondas,

trebuie să-i povestesc cum a fost. Du-mă la el.

— I-am văzut, răspunde neutru Caifás, apoi i se adresează Juremei, care priveşte tot în jos, încremenită, mişcând doar din degete de parcă ar avea cârcei. Au sosit soldaţi la Queimadas. Peste cinci sute. Caută ghizi să-i ducă la Canudos. Pe cei ce nu vor să intre în slujba lor îi iau cu de-a sila. Am venit să-l previn pe Rufino.

— Nu-i aici, bâiguie Jurema, fără să ridice ochii din pământ. E dus la Jacobina.

— Soldaţi? Gall face încă un pas, gata să-l atingă pe noul venit. A ajuns aici expediţia maiorului Febronio de Brito?

— Chiar azi defilează, încuviinţează Caifás. S-au strâns în piaţă. Au venit cu trenul de dimineaţă.

Gall se întreabă de ce omul în haine de piele nu pare surprins de cei doi morţi pe care i-a văzut negreşit pe când se îndrepta spre cabană, de ce nu-l întreabă ce s-a întâmplat, cum s-a întâmplat, de ce rămâne aşa, cumva absent, netulburat, inexpresiv, aşteptând – ce?, şi îşi spune încă o dată că lumea de aici e nefirească, ostilă, de nepătruns, asemenea – i se părea – celei chineze sau hinduse. Caifás e un om foarte slab, osos, pârlit de soare, cu pomeţii ieşiţi şi cu nişte ochi de culoarea vinului tulbure, neliniştitori pentru că nu clipesc niciodată, căruia abia dacă îi cunoaşte vocea, căci nu ţine minte să fi deschis gura în cele două călătorii făcute împreună; vesta de piele, pantalonii cu fundul şi cracii întăriţi tot cu fâşii de piele, până şi sandalele împletite par să facă parte din trupul lui, precum o altă epidermă, aspră ca o crustă. De ce s-a tulburat Jurema până într-atât de sosirea lui? Pentru cele petrecute între ei acum câteva ore? Căţelul flocos apare iar cine ştie de unde şi sare, ţopăie, se joacă printre picioarele Juremei, şi abia acum observă Galileo Gall că găinile au dispărut din încăpere.

— Doar trei am văzut, cel care a scăpat a fugit cu armele, spune, netezindu-şi părul roşcat care îi stă vâlvoi. Trebuie

să-l anunţ cât mai curând pe Epaminondas, s-ar putea ca faptele să ascundă o primejdie pentru el. Mă poţi duce la fermă?

— Nu mai e acolo, spune Caifás. Aţi auzit ce spunea ieri. Că pleacă la Bahia.

— Da, zice Gall. N-are de ales, trebuie să se întoarcă şi el la Bahia. Gândeşte: „Au şi venit soldaţii”. Gândeşte: „Vor veni să-l caute pe Rufino, vor găsi morţii, mă vor găsi aici”. Trebuie să plece, să se smulgă din apatia aceasta, din buimăceala din care încă nu şi-a revenit. Dar nu se mişcă.

— Se prea poate să fi fost duşmanii lui Epaminondas, oameni de-ai Guvernatorului Luis Viana, sau de-ai Baronului, mormăie ca şi cum s-ar adresa lui Caifás, dar în realitate vorbeşte cu sine. Atunci de ce n-au trimis Garda Naţională? Cei trei nu erau jandarmi. Or fi fost bandiţi, aveau nevoie de arme pentru isprăvile lor, sau poate voiau să le vândă.

Jurema stă tot neclintită, cu capul în jos şi, la un metru de el, cu acelaşi aer absent, calm, inexpresiv, stă Caifás. Căţelul sare, gâfâie.

— Pe deasupra, e ceva ciudat la mijloc, cugetă Gall cu voce tare, continuând în minte „trebuie să mă ascund până la plecarea soldaţilor, abia apoi să mă întorc la Salvador”, gândindu-se apoi că expediţia maiorului Brito se află aici, la mai puţin de doi kilometri, că se vă urni curând către Canudos şi că, neîndoios, va veni de hac acelui început de răzmeriţă oarbă în care el a crezut că vede, sau a dorit să vadă, sămânţa unei revoluţii. Nu căutau doar armele. Voiau să mă ucidă, asta e sigur. Şi nu înţeleg. Cine poate fi interesat să mă ucidă pe mine, aici, la Queimadas?

— Eu, domnule, îl aude pe Caifás zicând cu aceeaşi voce fără inflexiuni, în timp ce simte tăişul *fácei* în gât, dar reflexele lui sunt, au fost întotdeauna iuţi: şi-a ferit capul, l-a tras înapoi câţiva milimetri în clipa când omul în haine de piele a sărit la el, şi *facá,* în loc să i se înfigă în gât, deviază

şi răneşte mai jos, la dreapta, la rădăcina gâtului şi a umărului, lăsându-i în trup mai mult o senzaţie de frig şi de surpriză decât de durere. A căzut jos, îşi pipăie rana, conştient că printre degete îi curge sânge, cu ochii lărgiţi, privindu-l ca fermecat pe omul cu nume biblic, a cărui expresie nici acum nu s-a schimbat, poate cu excepţia pupilelor, care erau opace şi acum strălucesc. Ţine în mâna stângă *facá* însângerată şi în dreapta un revolver mic, cu plasele de sidef. Îi ţinteşte capul, aplecat peste el, în timp ce-i dă un fel de explicaţie: – Din ordinul *colonelului* Epaminondas Gonçalves, domnule. Eu sunt cel care a luat înapoi armele, dimineaţa asta, eu sunt şeful oamenilor pe care i-aţi ucis.

— Epaminondas Gonçalves? horcăie Galileo Gall, iar acum durerea din gâtlej chiar că e insuportabilă.

— Avea nevoie de un cadavru englez, parcă se scuză Caifás apăsând pe trăgaci, şi Gall, care şi-a mişcat instinctiv capul într-o parte, simte o arsură în falcă, în păr, ca şi când i-ar fi fost smulsă urechea.

— Sunt scoţian şi îi urăsc pe englezi, apucă să mai şoptească, gândindu-se că al doilea foc îl va nimeri în frunte, în gură sau în inimă, că îşi va pierde cunoştinţa şi va muri, căci omul în haine de piele a întins din nou mâna înarmată, dar ce vede e mai curând un bolid, o navală, e Jurema care se aruncă asupra lui Caifás, se agaţă de el, îl face să-şi piardă echilibrul, şi atunci nu se mai gândeşte la nimic, ci, descoperind în el forţe pe care le credea pierite, se ridică şi sare la Caifás simţind destul de confuz că rănile îi sângerează şi-l ard, şi înainte de a mai gândi la ceva, de a încerca să înţeleagă ce s-a întâmplat, ce l-a salvat, loveşte din toate puterile rămase, cu patul revolverului său, în omul de care Jurema a rămas încleştată. Înainte de a-l vedea pe acela pierzându-şi cunoştinţa, îşi dă seama că nu la el se uită Caifás pe când se apără şi încasează lovituri, ci la Jurema, şi că nu există ură sau mânie în pupilele lui de

culoarea vinului, ci o nemărginită uimire, ca şi când n-ar înţelege absolut nimic, ca şi când faptul că ea s-a năpustit la el, i-a deviat braţul, permiţând victimei să se ridice şi să-l atace, ar fi ceva de dincolo de orice raţiune, ceva de neînchipuit. Dar când Caifás, aproape în nesimţire, cu faţa umflată de lovituri, sângerând la rându-i din cauza propriilor răni sau a celor ale lui Gall, lasă să-i cadă *facá* şi revolverul, iar Gall i-l ia şi e gata să tragă, tot Jurema îl împiedică, i se agaţă de braţ, cum făcuse înainte cu Caifás, ţipând isteric.

— *Dorit be afraid,* spune Gall, nemaigăsind în el puteri s-o dea la o parte. Trebuie să plec, vin soldaţii. Ajută-mă să mă sui pe catâr, femeie.

Deschide şi închide gura de mai multe ori, încredinţat că în clipele următoare se va prăbuşi lângă Caifás, care parcă se mişcă. Cu faţa desfigurată de efort, simţind cum arsura de la gât i se întinde în tot trupul şi cum îl dor acum oasele, unghiile, părul, porneşte lovindu-se de cufere şi de toate obiectele din cabană spre viitoarea aceea de lumină albă care e uşa, gândind „Epaminondas Gonçalves”, gândind „Sunt un cadavru englez”.

NOUL PAROH din Cumbe, Don Joaquim, sosi în sat fără să fie întâmpinat nici cu rachete nici cu dangăte de clopot, într-o după-amiază mohorâtă cu cer de furtună. Îşi făcu apariţia într-un car cu boi, având cu el un geamantan hărtănit şi o umbrelă pentru orice vreme. Venea de departe, din Bengales, în Pemambuco, unde fusese paroh doi ani. În lunile următoare avea să se vânture zvonul că episcopul său îl îndepărtase de acolo pentru că se cam întrecuse cu gluma cu o minoră.

Sătenii întâlniţi la intrarea în Cumbe îl conduseră în Piaza de la Iglesia şi îi arătară casa ruinată în care trăise parohul satului, pe vremea când Cumbe avea un paroh. Locuinţa

era acum o bortă cu pereţi şi fără acoperiş, unde se aruncau gunoaie şi se aciuiau animalele de pripas. Don Joaquim intră atunci în bisericuţa Nuestra Señora de la Concepción şi, folosindu-se de cele câteva bănci încă întregi, îşi întocmi un culcuş şi adormi îndată, aşa cum se găsea.

Era tânăr, puţin adus din spate, mărunt, cu un început de burtă şi cu un aer hâtru care de la bun început îl făcu simpatic tuturor. Dacă n-ar fi fost sutana şi tonsura, cu greu ar fi trecut drept un om adâncit în cele spirituale, căci era de ajuns să ai de-a face cu el doar o dată ca să pricepi că în egală măsură, dacă nu mai dihai, îl pasionau cele lumeşti (îndeosebi femeile). În chiar ziua sosirii le dovedi celor din Cumbe că era în stare de prieteşug cu sătenii ca unul de-ai lor şi că prezenţa sa n-avea să schimbe prea mult obiceiurile locului. Aproape toate familiile se strânseseră în Piaza de la Iglesia ca să-i ureze bun venit, când el deschise ochii, după câteva ore bune de somn. Căzuse noaptea, plouase zdravăn apoi ploaia se oprise şi în umezeala călduţă cântau greierii iar cerul fierbea de stele. Începură prezentările, un lung alai de femei care îi sărutau mâna şi de bărbaţi care se descopereau ajungând la el şi bolborosindu-i numele. După puţin timp, părintele Joaquim puse capăt ceremoniei explicând că moare de foame şi de sete. Începu atunci ceva asemănător pelerinajului – cu multele-i popasuri – din Săptămâna Mare, căci parohul luă la rând casele şi se lăsă ospătat în fiecare cu tot ce aveau gospodarii mai bun. Lumina dimineţii îl găsi treaz, într-una dintre cele două cârciumi din Cumbe, bând vişinată îndoită cu rachiu şi întrecându-se în cântece lumeşti cu metisul Matias de Tavares.

Începu curând să-şi exercite funcţiile, să slujească, să boteze nou născuţi, să spovedească adulţi, să împărtăşească muribunzi şi să căsătorească noile perechi sau pe cele de concubini care doreau să-şi recapete

cuviinţa înaintea Domnului. Întrucât avea în grijă un ţinut întins, călătorea foarte des. Era activ şi chiar devotat în îndeplinirea sarcinilor parohiale. Lua bani puţini pentru serviciile sale, primea ca oamenii să-i rămână datori sau să nu-l plătească, pentru că, dintre păcatele capitale, era categoric scutit de pofta de câştig. De celelalte nu, dar, cel puţin, le practica fără discriminare. Primea cu aceeaşi plăcere iedul la frigare din partea gospodarului avut sau bucata de *rapadura* din partea celui calic, iar gâtlejul său nu făcea nicio deosebire între ţuica bătrână din anii buni şi poşirca de rom îndoit cu apă băut la vremuri de strâmtoare. În privinţa femeilor, nimic nu părea să-l dezguste, nici bătrânele urduroase, nici fetişcanele impubere, nici femeile năpăstuite de natură cu negi, buze de iepure sau neghiobie. Tuturor le făcea mereu ochi dulci şi le chema insistent să vină să împodobească altarul bisericii. La chefuri, când i se urca roşeaţa în obraji, punea mâna pe ele fără nicio reţinere. Taţii, soţii, fraţii se mângâiau cu gândul că starea lui de om al Bisericii îl devirilizează întrucâtva şi suportau resemnaţi acele îndrăzneli care, la un altul, i-ar fi făcut să tragă *facá.* Oricum, răsuflară uşuraţi când părintele Joaquim intră într-o legătură permanentă cu Alejandrinha Correa, tânăra care, ocolită de bărbaţi din pricina darului ei vrăjitoresc al rabdomanţiei, era pe cale să devină fată bătrână.

Legenda spunea că miraculoasa însuşire a Alejandrinhei se vădise de când era copilă, în anul marii secete, când ţărânii din Cumbe, disperaţi de sleirea apei, săpau puţuri în toate părţile. Strânşi în echipe, răscoleau pământul de cum se crăpa de ziuă, peste tot unde înainte creştea vegetaţie deasă, în speranţa că acolo, în adânc, trebuie să fie apă din belşug. Femeile şi copiii luau şi ei parte la munca aceasta istovitoare. Dar pământul ce-l săpau, în loc să se umezească treptat, scotea la iveală tot alte straturi de nisip înnegrit şi de rocă dură. Până când într-o zi, Alejandrinha,

vorbind vehement şi întretăiat de parcă i-ar fi fost dictate cuvinte pe care ea abia avea timp să le repete, opri echipa tatălui ei spunându-le oamenilor să nu mai sape în locul acela ci mai sus, la începutul cărării care urcă spre Massacará. N-au luat-o în seamă. Dar fetiţa s-a încăpăţânat, tropăind din picioare şi dând din mâini ca posedaţii. „La urma urmei, am săpa doar în altă parte”, spuse tatăl ei. Plecară să-şi încerce norocul pe întinderea semănată cu bolovani gălbui, unde se bifurcă drumeagurile spre Carnaiba şi Massacará. După două zile de scos lopeţi de pământ şi pietroaie, subsolul începu să se întunece, să se umezească şi, în sfârşit, în mijlocul bucuriei generale, să filtreze apă. Mai găsiră prin împrejurimi încă trei puţuri, ceea ce a îngăduit satului Cumbe să îndure mai uşor decât alte ţinuturi cei doi ani de mizerie şi de mortalitate ce au urmat.

Alejandrinha Correa deveni de atunci un obiect de veneraţie şi de curiozitate. Pentru părinţi, pe deasupra, deveni şi fiinţa de a cărei intuiţie încercară a se folosi, luând bani de la cătune sau de la locuitori pentru a le ghici locul unde să caute apă. Totuşi, înzestrările Alejandrinhei nu se împăcau cu negoţul. Fetiţa se înşela mai des decât nimerea şi, de multe ori, după ce adulmeca în jur cu năsucul ei în vânt, spunea: „Nu ştiu, nu-mi vine”. Dar nici îndoielile, nici greşelile, care se ştergeau întotdeauna dinaintea izbânzilor ei, n-au putut să întunece faima cu care a crescut. Darul rabdomanţiei a făcut-o faimoasă, nu fericită. De cum s-a aflat că e înzestrată cu darul acesta, în jurul ei s-a ridicat un zid care a izolat-o de semeni. Ceilalţi copii nu se mai simţeau la largul lor cu ea, pe când cei mari se purtau de-a dreptul nefiresc. O priveau insistent, o întrebau tot felul de lucruri năstruşnice despre viitor sau despre viaţa de apoi, ori o puneau să îngenuncheze la căpătâiul bolnavilor şi să încerce să-i vindece prin puterea gândirii. Încercările ei de a fi o femeie ca toate celelalte n-au dat niciun rezultat.

Bărbaţii se ţineau mereu la o distanţă respectuoasă. N-o scoteau să joace la serbările satului, nu-i cântau serenade şi nimănui nu-i trecu măcar prin cap s-o ceară de nevastă, de parcă – iubind-o – ar fi profanat-o.

Până la venirea noului paroh. Părintele Joaquim nu era omul să se lase impresionat de nimburi de sfinţenie sau de zvonuri de vrăjitorie când era vorba de femei. Alejandrinha trecuse de douăzeci de ani. Era zveltă, avea acelaşi năsuc curios şi ochii vii, şi trăia la un loc cu părinţii, spre deosebire de cele patru surori mai mici, care erau deja măritate pe la casele lor. Ducea o viaţă singuratică din cauza respectului religios pe care îl inspira şi de care nu reuşea cu niciun chip să se dezbare, cu toată simplitatea ce-i stătea în fire. Deoarece fiica mai mare a familiei Correa mergea la biserică doar la slujba de duminică şi nu prea era invitată la petreceri (oamenii se temeau ca prezenţa ei, încărcată cu supranatural, să nu le strice tot cheful), noului paroh îi luă destul timp să lege cunoştinţă cu ea.

Romanţa lor trebuie să fi început, negreşit, foarte încet, pe dibuite, sub coroanele bogate ale copacilor *cajaranas* din Piaza de la Iglesia sau pe străduţele din Cumbe unde drumurile părinţelului şi ale rabdomantei s-or fi încrucişat şi despărţit, iar el o fi privit-o de parcă i-ar fi dat notă, cu ochişorii lui impertinenţi, vioi şi insinuanţi, în timp ce faţa lui domolea cruzimea recunoaşterii cu un zâmbet împăciuitor. Şi tot el trebuie să fi deschis discuţia, fireşte, întrebând-o câte ceva despre sărbătoarea satului, de la opt decembrie, sau de ce nu venea mai des la slujbă, sau ce e adevărat în povestea aceea cu găsitul apei. Iar ea trebuie să-i fi răspuns în felul ei direct, repezit şi fără prejudecăţi, privindu-l ţintă fără să roşească. Aşa s-or fi succedat întâlnirile întâmplătoare, altele mai puţin întâmplătoare, conversaţiile în care, în afară de bufele zilei (bandiţi şi potere, păruieli şi idile locale, confidenţe reciproce), aveau să se strecoare cu încetul înţepături şi îndrăzneli.

Fapt e că într-o bună zi întregul Cumbe comenta mucalit schimbarea Alejandrinhei din enoriaşa de până acum, cam nepăsătoare cu cele sfinte, în credincioasa cea mai zeloasă. Putea fi văzută, dis-de-dimineaţă, ştergând praful de pe băncile bisericii, îngrijind de altar sau măturând prin faţa uşii. A putut fi văzută, de asemenea, în casa parohului, care, cu ajutorul sătenilor, avea din nou acoperiş, uşi şi ferestre. Că între ei era ceva mai mult decât slăbiciuni trecătoare s-a văzut lămurit în ziua când Alejandrinha a intrat cu un aer hotărât în cârciuma unde părintele Joaquim, după un botez prelungit, se refugiase cu un grup de prieteni şi cânta la ghitară, bând în culmea fericirii. Intrarea Alejandrinhei l-a făcut să amuţească. Ea înainta către el şi, pe un ton fără replică, îi spuse următoarele: „Dumneata vii chiar acum cu mine, fiindcă ai băut destul”. Fără să deschidă gura, părintelui a urmat-o spăşit.

Când sfântul veni prima dată la Cumbe, Alejandrinha Correa trăia de câţiva ani în casa parohului. Se instalase acolo ca să-i îngrijească o rană căpătată în satul Rosario, unde preotul se trezise amestecat în înfruntarea dintre ceata de tâlhari a lui João Satan şi poterele căpitanului Geraldo Macedo, Stârpeşte-bandiţi, şi acolo a rămas. Aveau trei copii pe care toţi sătenii îi numeau eufemistic, „ai Alejandrinhei”, iar femeii îi spuneau „păzitoarea” lui Don Joaquim. Prezenţa ei avu un efect moderator asupra vieţii parohului, deşi nu-i îndreptă întru totul obiceiurile. Vecinii apelau la ea când, afumat dincolo de marginile recomandabile, părintelui devenea o problemă, căci înaintea sa el se înmuia întotdeauna, chiar dacă era beat criţă. Poate şi aceasta a contribuit ca sătenii să tolereze fără prea multe mofturi legătura de sub ochii lor. Când sfântul veni la Cumbe pentru întâia oară, ea era ceva atât de obişnuit încât până şi părinţii sau fraţii Alejandrinhei o vizitau acasă la preot şi îi tratau de „nepoţei” pe fiii ei, fără nici cea mai mică stinghereală.

De aceea căzu ca o bombă faptul că, în prima sa predică din amvonul bisericii din Cumbe, unde părintele Joaquim, cu un zâmbet îngăduitor, îl lăsase să se urce, omul slab, livid, cu ochi scăpărători şi plete nazareene, învăluit într-o tunică vineţie, s-a dezlănţuit împotriva răilor păstori. O tăcere mormântală s-a lăsat în naosul înţesat de oameni. Nimeni nu se uita la paroh, care, aşezat în prima bancă, deschisese ochii mari tresărind uşor şi rămăsese nemişcat, cu privirea aţintită la crucifix sau la propria-i umilire. După cum nimeni nu s-a uitat la Alejandrinha Correa, aşezată în rândul al treilea, deşi ea, dimpotrivă, se uita ţintă la predicator, albă la faţă. Se părea că sfântul venise la Cumbe aflând câte ceva de la duşmanii perechii. Grav, inflexibil, cu vocea răsfrântă de pereţii fragili şi de acoperişul boltit, spunea lucruri teribile împotriva aleşilor Domnului care, deşi hirotonisiţi şi purtând sutană, nu erau decât lacheii Satanei. Se îndârjise apoi să veştejească toate păcatele părintelui Joaquim: ruşinea ce apasă asupra păstorilor care, în loc să dea exemplu de cumpătare, beau *cachaça* până cad în nesimţire; neobrăzarea celor care, în loc să postească şi să fie frugali, se ghiftuiesc fără să le pese că trăiesc printre oameni ce abia au cu ce să-şi astâmpere foamea; scandalul în care se bălăcesc cei ce-şi uită de legământul de castitate şi se încurcă cu femei pe care, în loc să le îndrume pe calea spiritului, le duc la pierzanie, făcând cadou Câinelui din iad bietele lor suflete. Când sătenii îşi făcură curaj şi se uitară cu coada ochiului la paroh, îl văzură stând ţeapăn, privind oblu, cu faţa stacojie.

Întâmplarea, care avea să dea de bârfit satului zile în şir, nu l-a împiedicat însă pe Sfătuitor să predice mai departe în biserica Nuestra Señora de la Concepción tot timpul cât a rămas la Cumbe, nici câteva luni mai târziu, când s-a întors însoţit de un alai de preafericiţi, nici în anii ce au urmat. Singura deosebire a fost că în celelalte daţi când a mai dat învăţătură şi poveţe, părintele Joaquim se făcea nevăzut.

Nu şi Alejandrinha. Ea se afla mereu acolo, în rândul al treilea, cu năsucul în vânt, ascultând imprecaţiile sfântului împotriva avuţiei şi a necumpătărilor de tot felul, lauda obiceiurilor simple, austere, şi îndemnurile lui de pregătire a sufletului pentru moarte, pe calea renunţării de sine şi a rugăciunii. Fosta rabdomantă începu să dea dovezi tot mai mari de cuvioşenie. Aprindea lumânări în toate nişele de la colţuri de stradă, rămânea mult timp îngenunchiată în faţa altarului într-o atitudine de adâncă reculegere, organiza procesiuni de recunoştinţă şi tot felul de rugăciuni publice. Într-o zi apăru îmbrăcată din cap până-n picioare cu o tunică lungă, neagră, având cusută pe piept imaginea Bunului Isus. Se zvonea că, deşi continuau să trăiască sub acelaşi acoperiş, între ea şi paroh nu se mai petrecea nimic din cele ce putea să-l mânie pe Milostiv. Când vecinii îşi luau inima în dinţi şi-l întrebau pe părintele Joaquim câte ceva despre Alejandrinha, el schimba îndată discuţia. Se vedea că ceva îl frământă. Deşi continua să fie acelaşi petrecăreţ, relaţiile sale cu femeia cu care împărţea casa şi era mama fiilor lui se schimbase cu desăvârşire. În public cel puţin, se purtau unul cu altul cu politeţea a două persoane care abia se cunosc. Sfătuitorul trezea în parohul din Cumbe sentimente nedesluşite. Simţea faţă de el teamă, respect, invidie, milă? Fapt e că la fiecare venire a lui îi deschidea biserica, îl spovedea, îl împărtăşea, şi tot timpul cât acesta rămânea la Cumbe, preotul era un model de cumpătare şi evlavie.

Când, după ultima vizită a sfântului, Alejandrinha Correa l-a urmat printre pocăiţi, lepădându-se de tot ce avea, părintele Joaquim a fost singurul om din sat pe care fapta ei n-a părut să-l uimească.

SE GÂNDI că niciodată nu se temuse de moarte şi că nici acum nu se temea de ea. Dar îi tremurau mâinile, îi

clănţăneau dinţii şi se apropia tot mai tare de foc să-şi încălzească gheaţa din vintre. Totuşi, năduşea. Gândi: „Eşti mort de frică, Gall”. Picăturile mari de sudoare, dârdâiala, gheaţa şi fiorii erau groaza celui ce-şi presimte moartea. Nu te cunoşteai, tovarăşe. Sau se transformase? Fiindcă nu-şi amintea să fi simţit ceva asemănător când era foarte tânăr, în temniţa din Paris, în aşteptarea execuţiei, nici mai târziu la Barcelona, la infirmerie, unde neghiobii de burghezi îl îngrijeau ca să-l urce sănătos pe eşafod şi acolo să-l gâtuie cu un cerc de fier. Avea să moară: ţi-a bătut ceasul, Galileo.

I se va întări falusul în clipa supremă, cum se spune că se întâmplă cu înecaţii şi cu decapitaţii? Această credinţă carnavalescă tăinuia un adevăr întortocheat, o misterioasă afinitate între sex şi conştiinţa morţii. Dacă n-ar fi aşa, nu s-ar fi petrecut cele din dimineaţa aceea, nici cele de acum câteva clipe. Clipe? Mai curând ore. Era toiul nopţii şi cerul se spuzea de stele. Îşi aminti că, pe când aştepta stând degeaba în pensiunea din Queimadas, hotărâse să trimită o scrisoare la *l’Étincelle de la révolte* în care să explice că peisajul cerului în această regiune a lumii e infinit mai variat decât cel al pământului şi că aceasta negreşit influenţează asupra dispoziţiei religioase a locuitorilor. Simţi respiraţia Juremei, amestecată cu trosnetele focului pe cale să se stingă. Da, faptul de a fi adulmecat moartea de aproape a fost ceea ce l-a aruncat peste această femeie, cu falusul învârtoşat, de două ori în aceeaşi zi. „Ciudată legătură, făcută din spaimă şi sămânţă, din nimic altceva”, îşi spuse. De ce l-o fi salvat, sărind între ei, când Caifás era pe cale să-i dea lovitura de graţie? De ce l-o fi ajutat să urce pe catâr, de ce l-a însoţit, l-a îngrijit şi l-a adus până aici? De ce se purta aşa cu cel pe care ar fi trebuit să-l urască?

Uimit, îşi aduse aminte de nevoia aceea imperioasă, imediată, nestăvilită, care se manifestase de îndată ce animalul căzuse în plin trap, trântindu-i pe amândoi la

pământ. „Cred că inima i-a pocnit ca o poamă prea coaptă”, îşi spuse. La ce distanţă s-or fi aflând de Queimadas? Să fi fost râul de Peixe braţul de apă unde s-a spălat şi s-a bandajat? Or fi lăsat în urmă, ocolind-o, localitatea Riacho da Onça, sau nici n-au ajuns în preajma ei? Mintea lui era un viespar de întrebări; dar spaima îl părăsise. A fost oare foarte speriat când catârul s-a prăvălit şi el s-a văzut trântit pe jos, rostogolindu-se? Da. Aceasta era explicaţia: frica. Bănuiala imediată că animalul a murit nu de oboseală, ci împuşcat de acei *capangas* care pe el îl urmăreau ca să-l prefacă într-un cadavru englez. Pesemne că de aceea – căutând instinctiv apărare – s-a aruncat pe femeia care căzuse la pământ odată cu el. I-o fi trecut prin cap Juremei că era nebun, că era diavolul în persoană? S-o posede în asemenea împrejurări, în asemenea momente, în starea în care se afla. Parcă vedea întâi nedumerirea, apoi tulburarea din ochii femeii când înţelesese, după felul cum mâinile lui Gall îi scormoneau prin haine, ce voia de la ea. Nu se împotrivise de astă dată, dar nici nu-şi ascunsese sila sau, mai bine zis, indiferenţa. Simţea parcă şi acum resemnarea liniştită a trupului ei, ce-i rămăsese întipărită în minte, pe când zăcea la pământ, răvăşit, buimăcit, îngreuiat de ceva ce putea fi dorinţă, teamă, nelinişte, nesiguranţă sau oarba împotrivire faţă de capcana în care se găsea. Prin ceaţa năduşelii, cu rănile de la umăr şi de la gât durându-l de parcă i s-ar fi redeschis, şi viaţa i se scurgea prin ele, o văzu pe Jurema, în seara tot mai întunecoasă, cercetând cu privirea catârul, apoi deschizându-i ochii şi botul. O văzu, mereu culcat, adunând crengi, frunze şi aprinzând focul. O mai văzu tăind, cu cuţitul pe care i-l trase de la brâu fără să-i spună o vorbă, câteva fâşii roşiatice din carnea animalului, înfigându-le într-o ţepuşă şi punându-le la fript. Dădea impresia că îndeplineşte o corvoadă domestică oarecare, de parcă nu s-ar fi petrecut nimic deosebit, de parcă întâmplările acelei

zile nu i-ar fi răscolit toată existenţa. Se gândi: „Sunt oamenii cei mai enigmatici din lume”. Gândi: „Fatalişti, învăţaţi să accepte tot ce le aduce viaţa, bun, râu sau îngrozitor”. Gândi: „Pentru ea tu reprezinţi tot ce poate fi mai îngrozitor”.

Puţin mai târziu a izbutit să se ridice, să bea câteva înghiţituri de apă şi, cu o mare sforţare din cauza durerii arzătoare de la gât, să mestece. Bucăţile de carne i s-au părut un adevărat ospăţ. În timp ce mâncau, închipuindu-şi că Jurema nu înţelege nimic din cele petrecute, încercase să-i explice: cine era Epaminondas Gonçalves, ce propunere îi făcuse în legătură cu armele, cum urzise atentatul din casa lui Rufino ca să-şi fure propriile puşti şi să-l ucidă pe el, căci avea nevoie de un cadavru cu piele albă şi păr roşcat. Dar îşi dădu curând seama că n-o interesa nimic din cele auzite. Îl asculta muşcând cu nişte dinţişori mici şi egali, gonind muştele, fără să aprobe, fără să întrebe, privindu-l doar, din când în când, cu nişte ochi pe care întunericul îi făcea tot mai puţin vizibili, şi care îl făceau să se simtă nătâng. Gândi: „Chiar sunt”. Era, o dovedise. El avea obligaţia morală şi politică de a fi neîncrezător, de a bănui că un burghez ambiţios, în stare să urzească o conspiraţie ca aceea cu armele împotriva duşmanilor săi, era capabil în egală măsură să urzească alta, contra uneltei sale. Un cadavru englez! Deci povestea cu armele nu fusese o încurcătură, un simplu lapsus: îi spusese că erau franţuzeşti deşi ştia prea bine că sunt englezeşti. Galileo descoperise acest amănunt după sosirea la cabana lui Rufino, potrivind lăzile în docar. Marca fabricii, stanţată pe chiulasă, sărea în ochi: Liverpool, 1891. Chiar glumise atunci, în gând: „După câte ştiu, Franţa n-a invadat încă Anglia. Puştile sunt englezeşti, nu franţuzeşti”. Puşti englezeşti, un cadavru englez. Ce urmărea cu aceasta? Îşi putea închipui: era o idee rece, crudă, îndrăzneaţă, cu mulţi sorţi de izbândă. Neliniştea i se cuibări din nou în piept şi se

gândi: „Mă va ucide”. Nu cunoştea terenul, era rănit, era un străin despre care oricine îl întâlnea putea da indicaţii. Unde să se ascundă? „La Canudos”. Da, da. Acolo s-ar putea să scape sau, cel puţin, să nu moară cu jalnica senzaţie de a fi nătâng. „Canudos te va absolvi, tovarăşe”, îi trecu prin minte.

Dârdâia de frig şi îl dureau umerii, gâtul, capul. Ca să-şi uite de răni încercă să se gândească la soldaţii maiorului Febronio de Brito: or fi plecat din Queimadas spre Monte Santo? Nimici-vor oare singurul lui refugiu, înainte ca el să ajungă acolo? Se gândi: „Proiectilul n-a pătruns, n-a jupuit pielea, abia dacă a zgâriat-o cu atingerea lui fierbinte. Glonţul, pe deasupra, trebuie să fi fost mititel, ca revolverul, bun de omorât vrăbii”. Nu urma de glonţ era gravă, ci lovitura de pală: intrase adânc, tăind vene, nervi, şi de acolo suiau fierbinţeala şi junghiurile către urechi, ochi, ceafă, îl lua când cu rece când cu cald, frisoanele îl străbăteau din cap până în picioare. Vei muri, Gali? Deodată îşi aminti de zăpada din Europa, de peisajul european atât de îmblânzit în comparaţie cu această natură sălbatică. Se gândi: „O fi existând o asemenea duşmănie geografică în vreo regiune din Europa?” în nordul Spaniei, în Turcia, negreşit în Rusia. Îşi aminti de fuga lui Bakunin, după ce unsprezece luni fusese înlănţuit de zidul temniţei. I-o povestea tatăl lui, aşezându-l pe genunchi: epica traversare a Siberiei, râul Amur, California, din nou Europa şi, ajuns la Londra, formidabila întrebare: „Au stridii în ţara asta?” îşi aminti de hanurile ce se găseau la tot pasul pe drumurile europene, hanuri unde întotdeauna se găsea un cămin arzând, o supă aburindă şi alţi drumeţi cu care să fumezi o pipă şi să comentezi faptele zilei. Gândi: „Nostalgia e o laşitate, Gall”.

Se lăsa în voia milei de sine şi a melancoliei. Ce ruşine, Gali! N-ai învăţat nici măcar să mori cu demnitate? Ce importanţă mai avea Europa, Brazilia sau orice alt petic de

pământ! Rezultatul nu e acelaşi? Gândi: „Dezagregarea, descompunerea, putreziciunea, viermuiala şi, dacă animalele flămânde nu intervin, o biată carcasă de oase gălbui acoperită cu o piele uscată”. Gândi: „Arzi tot şi în acelaşi timp mori de frig, asta se cheamă febră”. Nu mai era nici frica, nici glonţul de omorât păsărele, nici măcar tăietura; era o boală rea. Fiindcă răul începuse înainte de atacul omului cu haine de piele, încă de pe când se afla la ferma aceea cu Epaminondas Gonçalves; îi minase în taină întâi vreun organ, apoi se lăţise în tot trupul. Era rău bolnav, nu grav rănit. Altă noutate, tovarăşe. Se gândi: „Soarta vrea să-ţi întregească educaţia înainte de moarte, prilejuindu-ţi experienţe necunoscute”, întâi siluitor, apoi suferind! Căci nu-şi amintea să fi zăcut bolnav nici măcar în îndepărtata-i copilărie. Rănit da, de multe ori, iar atunci, la Barcelona, foarte grav. Dar bolnav, niciodată. Simţea că în orice clipă şi-ar putea pierde cunoştinţa. La ce bun efortul disperat de a mai gândi? De unde intuiţia aceasta că atât timp cât va gândi va rămâne în viaţă? I se păru că Jurema a plecat, îngrozit, ascultă: i se auzea respiraţia, era la dreapta lui. Dar nu putea s-o vadă căci focul se stinsese de tot.

Încercă să-şi facă curaj ştiind că era inutil, şoptindu-şi că împrejurările potrivnice îl călesc pe adevăratul revoluţionar, spunându-şi că va scrie o scrisoare la *l’Étincelle de la révolte* în care să facă legătura între cele ce se petreceau la Canudos şi cuvântarea lui Bakunin către ceasornicarii şi meseriaşii din Chaux-de-Fonds şi valea Saint-Imier, când susţinuse că marile răsturnări nu se vor produce în societăţile cele mai industrializate, aşa cum profeţea Marx, ci în ţările înapoiate, agrare, ale căror mizere mase ţărăneşti n-aveau nimic de pierdut, cum ar fi Spania, Rusia şi, de ce nu, Brazilia, şi încercă să-l mustre aspru pe Epaminondas Gonçalves: „Te-ai înşelat, burghezule. Trebuia să mă fi omorât când mă aflam la cheremul tău, pe veranda fermei. Mă voi însănătoşi, voi scăpa”. Se va

însănătoşi, va scăpa, fata îl va călăuzi, va fura un cal şi, ajuns la Canudos, va duce lupta împotriva a ceea ce tu, burghezule, reprezinţi; egoismul, cinismul, lăcomia şi...

DOI

I

CĂLDURA nu s-a domolit la căderea întunericului şi, spre deosebire de alte nopţi de vară, nu adie nici urmă de boare. Oraşul Salvador se perpeleşte în beznă. E noapte neagră, căci la ora douăsprezece, prin decret municipal, se sting felinarele de la colţuri de stradă, iar lămpile de prin casele celor certaţi cu somnul s-au stins şi ele de curând. Doar ferestrele de la *Jornal de Noticias,* sus, deasupra oraşului vechi, sunt luminate încă, iar strălucirea lor reliefează şi mai desluşit caligrafia gotică în care e scris numele ziarului pe geamurile de la intrare.

Lângă uşa dublă aşteaptă o trăsură; vizitiul şi calul moţăie la unison. Dar oamenii lui Epaminondas Gonçalves, *los capangas,* sunt treji şi fumează sprijiniţi de un zid, lângă clădirea ziarului. Discută cu voce joasă, arătând ceva sub ei, în oraşul de jos, unde abia se desluşesc clădirea bisericii Nuestra Señora de la Concepción de la Playa şi brâul de spumă spărgându-se de dig. Straja călare a trecut de puţin timp şi nu se va întoarce până în zori.

Înăuntru, în sala Redacţiei-Administraţiei, se află, singur, ziaristul cel tânăr, slăbănog şi neîngrijit, care, cu ochelarii lui groşi de miop, cu strănuturile-i dese şi cu mania lui de a scrie cu o pană de gâscă în loc de una de metal, este calul de bătaie al celorlalţi funcţionari. Aplecat mult peste pupitru, cu capul lui neplăcut la vedere vârât în bătaia lămpii, într-o atitudine care îl cocoşează şi-l menţine la nivelul tăbliei, scrie grăbit, oprindu-se doar să înmoaie pana în călimară sau să consulte un carneţel cu însemnări pe

care îl aduce atât de aproape de ochelari încât parcă ar vrea să se bage cu capul în el. Scârţâitul penei este singurul zgomot din noapte. Azi nu se aude marea, iar biroul Direcţiunii, deşi luminat, e cufundat în linişte, de parcă Epaminondas Gonçalves ar fi adormit cu capul pe hârtii.

Dar când ziaristul miop pune punct cronicii sale şi, cu mişcări iuţi, străbate vasta sală şi intră în birou, îl găseşte pe şeful Partidului Republican Progresist cu ochii deschişi, aşteptându-l. Stă cu coatele pe masă şi cu mâinile încrucişate. Văzându-l apărând, faţa sa măslinie, colţuroasă, pe care trăsăturile şi oasele sunt accentuate de acea energie interioară care îi îngăduie să petreacă nopţi albe în întâlniri politice iar apoi să lucreze cât e ziua de lungă fără a da semne de osteneală, se destinde ca şi când şi-ar zice “În sfârşit”.

— Gata? întreabă.

— Gata.

Ziaristul miop îi întinde teancul de hârtii. Dar Epaminondas Gonçalves nu-l ia.

— Prefer să mi-o citeşti dumneata, spune. Auzind-o, îmi dau mai bine seama cum a ieşit. Trage-ţi un scaun aici, lângă lumină.

Când dă să citească, pe ziarist îl apucă un strănut, apoi altul, în sfârşit o rafală de strănuturi care îl silesc să-şi scoată ochelarii şi să-şi acopere gura şi nasul cu o batistă uriaşă pe care şi-o scoate din mânecă cu îndemânarea unui prestidigitator.

— Asta-i umezeala verii, se scuză, ştergându-şi faţa congestionată.

— Da, îl întrerupe Epaminondas Gonçalves. Citeşte, te rog.

II

O Brazilie Unită, O Naţiune Puternică

JORNAL DE NOTICIAS
(Proprietar: Epaminondas Gonçalves)
Bahia, 3 ianuarie 1897

Înfrângerea Expediţiei Maiorului Febronio de Brito în sertón-ul Canudos
Noi Dezvăluiri

PARTIDUL REPUBLICAN PROGRESIST ÎI ACUZĂ PE GUVERNATOR ŞI PARTIDUL AUTONOMIST DIN BAHIA DE CONSPIRAŢIE ÎMPOTRIVA REPUBLICII ÎN SCOPUL RESTAURĂRII VETUSTEI ORÂNDUIRI IMPERIALE. Cadavrul „agentului englez”.

O Comisie Republicană pleacă la Rio să ceară intervenţia Armatei Federale împotriva fanaticilor subversivi

TELEGRAMA PATRIOŢILOR BAHIENI ADRESATĂ COLONELULUI MOREIRA CÉSAR: „SALVEAZĂ REPUBLICA!”

Înfrângerea expediţiei militare comandată de maiorul Febronio de Brito şi compusă din efectivele Batalioanelor 9, 26 şi 33 de infanterie, ca şi crescândele indicii de complicitate a coroanei engleze şi a moşierilor bahieni afiliaţi la autonomişti şi nutrind nostalgii monarhice, cu

fanaticii din Canudos, au provocat în noaptea de luni o nouă furtună la Adunarea Legislativă a Statului Bahia.

Partidul Republican Progresist, prin Preşedintele său, Excelenţa Sa domnul deputat Epaminondas Gonçalves, i-a acuzat formal pe Guvernatorul Statului Bahia, Excelenţa Sa domnul Luis Viana, şi grupurile legate în mod tradiţional de Baronul de Cañabrava – ex-ministru al Imperiului şi ex-ambasador al împăratului Pedro al II-lea pe lângă coroana britanică – de a fi încurajat şi înarmat, cu ajutorul Angliei, răscoala de la Canudos în scopul răsturnării Republicii şi al restaurării monarhiei.

Deputaţii Partidului Republican Progresist au cerut intervenţia imediată a Guvernului Federal în Statul Bahia pentru a înăbuşi ceea ce Excelenţa Sa domnul deputat Epaminondas Gonçalves a numit „conjuraţia sediţioasă a sângelui albastru autohton şi a lăcomiei albionice împotriva suveranităţii Braziliei”. Pe de altă parte, s-a anunţat că o Comisie alcătuită din personalităţi de frunte ale Bahiei a plecat spre Rio de Janeiro ca să aducă la cunoştinţa Preşedintelui Prudente de Morais suplica bahiană de a trimite forţe ale Armatei Federale care să nimicească mişcarea subversivă a lui Antonio Sfătuitorul.

Republicanii Progresişti au amintit că s-au scurs deja două săptămâni de la înfrângerea expediţiei Brito de către rebeli mult superiori în număr şi în arme, dar cu toate acestea, şi în ciuda descoperirii unui transport de puşti englezeşti îndreptat spre Canudos şi a cadavrului agentului englez Galileo Gall în localitatea Ipupiará, autorităţile Statului, în frunte cu Excelenţa Sa domnul Guvernator Luis Viana, au dovedit o pasivitate şi o abulie care dau de bănuit, nerecurgând îndată, aşa cum cer stăruitor patrioţii Bahiei, la intervenţia Armatei Federale ca să zdrobească această conjuraţie ce ameninţă însăşi esenţa naţionalităţii braziliene.

Vice-Preşedintele Partidului Republican Progresist,

Excelenţa Sa domnul deputat Elisio de Roque, a dat citire telegramei trimise eroului Armatei braziliene – celui ce a înăbuşit răscoala monarhică de la Santa Catalina, ilustrului colaborator al Mareşalului Floriano Peixoto –, colonelului Moreira César, cu acest text laconic: „Vino şi salvează Republica!”. Trecând peste protestele deputaţilor majorităţii, Excelenţa Sa domnul deputat a citit şi numele celor 325 capi de familie şi votanţi din Salvador care au semnat telegrama.

La rându-le, Excelenţele Lor domnii deputaţi ai Partidului Autonomist Bahian au negat energic acuzaţiile, încercând să le minimalizeze cu diferite pretexte. Vehemenţa replicilor şi a schimburilor de cuvinte, de ironii, de sarcasme şi de ameninţări cu duelul, a creat de-a lungul întregii sesiuni, care a durat peste cinci ore, momente de maximă încordare, când, de mai multe ori, Excelenţele Lor domnii deputaţi au fost pe punctul să treacă la fapte.

Vice-Preşedintele Partidului Autonomist, Preşedinte al Adunării Legislative, Excelenţa Sa domnul cavaler Adalberto de Gumucio, a spus că era o infamie însuşi faptul de a sugera că un om ca Baronul de Cañabrava, eminent fruntaş bahian graţie căruia acest Stat avea şosele, căi ferate, poduri, spitale de caritate, şcoli şi atâtea alte lucrări publice, ar putea fi acuzat, culmea, *in absentia,* de a conspira împotriva suveranităţii braziliene.

Excelenţa Sa domnul deputat Floriano Martir spuse că Preşedintele Adunării prefera să-şi tămâieze ruda şi şeful politic, pe Baronul de Cañabrava, în loc să vorbească de sângele cu care s-au mânjit la Uauá şi în Cambaio Sebastianiţii degeneraţi, de armele englezeşti strecurate în *sertón* sau de agentul englez Gall, al cărui cadavru a fost găsit de Garda Rurală în Ipupiará. Şi se întrebă: „Nu cumva aceste treceri cu vederea se datoresc faptului că-l stingheresc pe Excelenţa Sa domnul Preşedinte al Adunării?”. Deputatul Partidului Autonomist, Excelenţa Sa

domnul Eduardo Glicerio a spus că republicanii, în goana lor după putere, scornesc conspiraţii de carnaval, cu spioni carbonizaţi şi cu meşe de păr albinos, care sunt un prilej de distracţie savuroasă pentru oamenii cu mintea la cap din Bahia. Şi a întrebat: „Oare nu tocmai Baronul de Cañabrava a avut primul de suferit de pe urma răscoalei cruzilor fanatici? Nu i-au ocupat oare aceştia pământuri care îi aparţin?”. La care Excelenţa Sa domnul deputat Dantas Horcadas l-a întrerupt ca să spună: „Şi dacă acele pământuri n-au fost uzurpate ci împrumutate?” Atunci Excelenţa Sa domnul deputat Eduardo Glicerio a replicat întrebându-l pe Excelenţa Sa domnul deputat Dantas Horcadas dacă la Colegiul Salesian nu l-au învăţat că nu se cuvine să întrerupă un domn care vorbeşte. Excelenţa Sa domnul deputat Dantas Horcadas a răspuns că n-avea ştire să fi vorbit vreun domn. Excelenţa Sa domnul deputat Eduardo Glicerio a exclamat că această insultă îşi va primi răspunsul pe teren, dacă nu i se vor cere scuze *ipso facto.* Preşedintele Adunării, Excelenţa Sa domnul cavaler Adalberto de Gumucio l-a îndemnat pe Excelenţa Sa domnul deputat Dantas Horcadas să-şi ceară scuze colegului său, spre binele şi demnitatea instituţiei unde se găsesc. Excelenţa Sa domnul deputat Dantas Horcadas a spus că el se mulţumise să susţină că nu ştia să mai existe în Brazilia, *stricto sensu,* cavaleri, domni, baroni sau viconţi, fiindcă de când cu gloriosul guvern republican al Mareşalului Floriano Peixoto, cel ce a binemeritat de la Patrie şi a cărui amintire va dăinui în veci în inimile brazilienilor, toate titlurile de nobleţe au devenit nişte hârtiuţe inutile. Dar că nu avusese de gând să insulte pe nimeni, cu atât mai puţin pe Excelenţa Sa domnul deputat Eduardo Glicerio. Acesta se declară mulţumit cu explicaţia dată.

Excelenţa Sa domnul deputat Rocha Seabrá spuse că nu poate permite ca un om care este onoarea şi orgoliul

Statului, cum e Baronul de Cañabrava, să fie mânjit de invidioşi al căror *curriculum vitae* dovedeşte că n-au făcut nici a suta parte din binele revărsat asupra Bahiei de fondatorul Partidului Autonomist. Şi că nu poate înţelege de ce s-au trimis telegrame care să-l cheme la Bahia pe un iacobin cum este colonelul Moreira César, a cărui fierbinte dorinţă pare a fi, judecind după cruzimea dovedită cu ocazia înăbuşirii mişcărilor de la Santa Catalina, aceea de a ridica ghilotine în pieţele Braziliei şi a deveni un Robespierre naţional. Alocuţiunea atrase protestul îndârjit al Excelenţelor Lor domnii deputaţi ai Partidului Republican Progresist care, în picioare, ovaţionară îndelung Armata, pe Mareşalul Floriano Peixoto, pe colonelul Moreira César şi cerură satisfacţie pentru insulta proferată la adresa unui erou al Republicii. Luând din nou cuvântul, Excelenţa Sa domnul deputat Rocha Seabrá a spus că n-a intenţionat câtuşi de puţin să-l jignească pe colonelul Moreira César, căruia îi admira virtuţile militare, nici să insulte memoria răposatului Mareşal Floriano Peixoto, ale cărui servicii aduse Republicii nu puteau fi trecute cu vederea, ci să-şi declare opoziţia faţă de intervenţia militarilor în politică, nefiind deloc doritor ca Brazilia să împărtăşească soarta acelor ţări sud-americane a căror istorie nu-i decât o succesiune de lovituri de stat. Excelenţa Sa domnul deputat Elisio de Roque l-a întrerupt pe vorbitor ca să-i aducă aminte că Armata Braziliei a fost aceea care a răsturnat odioasa monarhie şi a instaurat Republica şi, din nou în picioare, Excelenţele Lor domnii deputaţi din opoziţie şi-au adus omagiul înflăcărat Armatei, Mareşalului Floriano Peixoto şi colonelului Moreira César. Reluându-şi intervenţia întreruptă, Excelenţa Sa domnul deputat Rocha Seabrá a spus că era absurd să se ceară o intervenţie federală, din moment ce Excelenţa Sa domnul Guvernator Luis Viana afirmase în repetate rânduri că Statul Bahia este capabil să lichideze singur cazul de banditism şi de nebunie

sebastianită de la Canudos. Excelenţa Sa domnul deputat Epaminondas Gonçalves aminti că rebelii au decimat deja două expediţii militare în *sertón* şi îl întreabă pe Excelenţa Sa domnul deputat Rocha Seabrá cam câte forţe expediţionare ar mai trebui masacrate, după părerea domniei-sale, până să se justifice o intervenţie federală. Excelenţa Sa domnul deputat Dantas Horcadas a spus că patriotismul îl îndreptăţeşte, pe el şi pe oricine, să târască în noroi pe cel ce s-ar încumeta să clădească pe noroi, adică să aţâţe la răscoale restauratoare, împotriva Republicii şi de conivenţă cu Perfidul Albion. Excelenţa Sa domnul deputat Lelis Piedades a spus că dovada cea mai grăitoare că Baronul de Cañabrava n-a intervenit cu nimic în desfăşurarea faptelor provocate de fiarele din Canudos era absenţa lui de luni de zile din Brazilia. Excelenţa Sa domnul deputat Floriano Martir a spus că această absenţă, în loc să-l disculpe, s-ar putea să-l demaşte: pe nimeni nu mai putea înşela o asemenea scuză, căci în Bahia se ştie cu prisosinţă că nu se mişcă un deget în tot Statul fără încuviinţarea sau ordinul expres al Baronului de Cañabrava. Excelenţa Sa domnul deputat Dantas Horcadas a spus că e dubios şi grăitor faptul că Excelenţele Lor domnii deputaţi ai majorităţii refuză cu încăpăţânare să ia în discuţie transportul de arme englezeşti şi pe agentul englez Gall trimis de coroana britanică în chip de consilier pe lângă rebeli, ca să-i îndrume în acţiunile lor mârşave. Excelenţa Sa domnul Preşedinte al Adunării, cavalerul Adalberto de Gumucio, a spus că speculaţiile şi elucubraţiile stârnite de ură şi de ignoranţă pier la simpla pomenire a adevărului. Şi anunţă că Baronul de Cañabrava avea să debarce pe solul bahian peste câteva zile, şi că nu numai autonomiştii ci întreg poporul avea să-i facă primirea triumfală ce i se cuvenea şi care va însemna cea mai bună reparare a ofensei aduse de cei ce doreau cu tot dinadinsul să asocieze numele lui, al partidului său şi al autorităţilor

Bahiei cu lamentabilele acţiuni de banditism şi degenerare morală de la Canudos. La care, ridicaţi în picioare, Excelenţele Lor domnii deputaţi ai majorităţii strigară în cor şi aplaudară numele Preşedintelui lor, Baronul de Cañabrava, în timp ce Excelenţele Lor domnii deputaţi ai Partidului Republican Progresist stăteau aşezaţi şi scârţâiau din bănci în semn de dezaprobare.

Sesiunea a fost întreruptă câteva minute pentru ca Excelenţele Lor domnii deputaţi să ia o gustare şi spiritele să se mai calmeze. Dar, în acest interval, se auziră pe coridoarele Adunării discuţii vii şi schimburi de cuvinte, iar Excelenţele Lor domnii deputaţi Floriano Martir şi Rocha Seabrá a trebuit să fie despărţiţi de respectivii lor prieteni, fiind pe punctul de a se lua la bătaie.

La reluarea lucrărilor, Excelenţa Sa domnul Preşedinte al Adunării, cavalerul Adalberto de Gumucio, a propus, dat fiind ordinea de zi încărcată, să se treacă la discutarea noii partide bugetare solicitată de Guvern în vederea construirii noilor căi ferate de penetraţie în interiorul Statului. Această propunere declanşa reacţia plină de indignare a Excelenţelor Lor domnii deputaţi din Partidul Republican Progresist, care, ridicaţi în picioare şi strigând „Trădare!”, „Manevră necinstită!”, cerură să se reia dezbaterea asupra celei mai arzătoare chestiuni a Bahiei, şi acum, a ţării întregi. Excelenţa Sa domnul deputat Epaminondas Gonçalves atrase atenţia că dacă majoritatea va încerca să ocolească dezbaterea asupra rebeliunii restauratoare de la Canudos şi a intervenţiei coroanei britanice în treburile braziliene, el şi tovarăşii săi aveau să părăsească Adunarea, căci nu admiteau ca poporul să fie păcălit cu fraze. Excelenţa Sa domnul deputat Elisio de Roque a mai spus că eforturile Excelenţei Sale domnul Preşedinte ăl Adunării de a împiedica dezbaterile erau o dovadă palpabilă a încurcăturii în care se afla Partidul Autonomist ori de câte ori venea vorba de agentul englez Gall şi de armele

englezeşti, ceea ce nu era de mirare, fiind cunoscute de toţi nostalgiile monarhice şi anglofile ale Baronului de Cañabrava.

Excelenţa Sa domnul Preşedinte al Adunării, cavalerul Adalberto de Gumucio, spuse că Excelenţele Lor domnii deputaţi din opoziţie nu aveau şanse să convingă pe nimeni cu şantajul, şi că Partidul Autonomist Bahian era primul interesat, din patriotism, în înfrângerea Sebastianiţilor fanatici de la Canudos şi în reinstaurarea păcii şi a ordinii în *sertón.* Şi că nu numai nu ocoleau discuţia, ci dimpotrivă o doreau.

Excelenţa Sa domnul deputat João Seixas de Pondé a spus că doar oamenii lipsiţi de orice simţ al ridicolului mai puteau vorbi de aşa-zisul agent englez Galileo Gall, al cărui cadavru carbonizat ar fi fost pasămite găsit la Ipupiará de Garda Rurală Bahianã, miliţie care, pe deasupra, după *vox populi,* era recrutată, finanţată şi controlată de Partidul opoziţiei, expresii care au stârnit proteste înverşunate din partea Excelenţelor Lor domnii deputaţi din Partidul Republican Progresist. Consulatul britanic din Bahia – a adăugat Excelenţa Sa domnul deputat João Seixas de Pondé – a declarat că, ştiind despre numitul Gall că are antecedente dintre cele mai rele, a comunicat acum două luni aceste date autorităţilor Statului rugându-le să procedeze în consecinţă, lucru recunoscut de Comisariatul de Poliţie al Bahiei, care a dispus şi publicarea ordinului de expulzare din ţară a sus-numitului la bordul vasului francez „La Marseillaise”. Faptul că individul Galileo Gall n-a dat ascultare ordinului de expulzare ci a apărut după o lună, mort, lângă câteva puşti, în interiorul Statului, nu dovedea nicio conspiraţie politică şi cu atât mai puţin intervenţia vreunei puteri străine, ci, în cel mai bun caz, intenţia numitului răufăcător de a face contrabandă cu arme cu acoliţii săi de încredere, plini de bani în urma tâlhăriilor de tot felul, care erau Sebastianiţii lui Antonio Sfătuitorul.

Întrucât intervenţia Excelenţei Sale domnul deputat João Seixas de Pondé a provocat hilaritatea Excelenţelor lor domnii deputaţi din opoziţie, care i-au dat de înţeles prin semne că are aripi îngereşti şi nimburi de sfinţenie, Excelenţa Sa domnul Preşedinte al Adunării, cavalerul Adalberto de Gumucio, a fost nevoit să cheme sala la ordine. Excelenţa Sa domnul deputat João Seixas de Pondé a adăugat că era o ipocrizie stârnirea unui asemenea scandal pentru că s-au găsit câteva puşti în *sertón,* când toată lumea ştia prea bine că traficul şi contrabanda cu arme era din păcate ceva generalizat în interior, sau, dacă nu e aşa, atunci să spună Excelenţele Lor domnii deputaţi din opoziţie cu ce i-a înarmat Partidul Republican Progresist pe toţi aceşti *capangas* şi *cangaceiros* cu care a format acea Armată particulară numită Garda Rurală Bahiană, care pretindea să funcţioneze în afara instituţiilor oficiale ale Statului. În urma huiduielilor indignate cu care au fost primite spusele ofensatoare ale Excelenţei Sale domnul deputat João Seixas de Pondé de către Excelenţele Lor domnii deputaţi ai Partidului Republican Progresist, Excelenţa Sa domnul Preşedinte al Adunării a trebuit să mai impună o dată ordinea în sală.

Excelenţa Sa domnul deputat Epaminondas Gonçalves spuse că Excelenţele Lor domnii deputaţi ai majorităţii se scufundau tot mai mult în contradicţii şi înşelătorii, aşa cum se întâmplă întotdeauna cu cei ce păşesc pe nisipuri mişcătoare. Şi mulţumi cerului că Garda Rurală a fost aceea care a capturat puştile englezeşti şi l-a descoperit pe agentul englez Gall, ea fiind un corp independent, sănătos şi patriotic, sută la sută republican, care a atras atenţia autorităţilor din Guvernul Federal asupra gravităţii faptelor şi a făcut tot posibilul ca să împiedice să fie muşamalizate dovezile colaborării monarhiştilor autohtoni cu coroana britanică în complotul lor îndreptat împotriva suveranităţii braziliene, complot căruia Canudos îi serveşte de vârf de

lance. Căci dacă n-ar fi fost Garda Rurală, a mai spus, atunci Republica n-ar fi aflat niciodată de prezenţa agenţilor englezi care transportă prin *sertón* încărcături de puşti destinate restauratorilor monarhişti din Canudos. Excelenţa Sa domnul deputat Eduardo Glicerio îl întrerupse spunând că tot ce se cunoaşte din faimosul agent englez era un pumn de păr care ar fi putut aparţine la fel de bine unei cucoane plăvane sau coamei unui cal, ieşire care a stârnit râsul atât pe băncile majorităţii cât şi în rândul opoziţiei. Reluându-şi cuvântarea, Excelenţa Sa domnul deputat Epaminondas Gonçalves spuse că-l felicită pentru umorul său pe Excelenţa Sa domnul deputat care l-a întrerupt, dar că atunci când cele mai înalte interese ale Patriei sunt în joc şi când nu s-a zvântat încă sângele patrioţilor căzuţi în apărarea Republicii la Uauá şi în Cambaio, momentul era nepotrivit pentru glume, ceea ce stârni ovaţiile Excelenţelor lor domnii deputaţi din opoziţie.

Excelenţa Sa domnul deputat Elisio de Roque aminti că există dovezi de netăgăduit asupra identităţii cadavrului găsit la Ipupiará alături de puşti englezeşti, şi spuse că a le nega pe acelea înseamnă a nega lumina soarelui. Aminti că două persoane care îl cunoscuseră şi îl frecventaseră pe spionul englez Galileo Gall pe când acesta trăia la Bahia, cetăţeanul Jan van Rijsted şi distinsul medic practician Dr. José Bautista de Sa Oliveira, au recunoscut ca fiind ale lui hainele agentului englez, gherocul, cureaua de la pantaloni, cizmele şi mai ales bătătorul la ochi păr roşcat pe care oamenii din Garda Rurală care descoperiseră cadavrul au avut fericita idee să-l taie. Aminti că ambii cetăţeni au depus de asemenea mărturie despre ideile distructive ale englezului, despre clarele lui intenţii conspirative în legătură cu Canudos, şi că pe niciunul nu l-a surprins faptul că i-a fost găsit cadavrul în regiunea aceea. În sfârşit, aminti că mulţi cetăţeni din satele din interior au declarat Gardei Rurale că l-au văzut pe străinul cu păr colorat şi cu

vorbirea pocită încercând să găsească ghizi care să-l ducă la Canudos. Excelenţa Sa domnul deputat João Seixas de Pondé spuse că nimeni nu neagă că individul pe nume Galileo Gall a fost găsit mort, lângă puşti, la Ipupiará, cică ar fi un spion englez, căci starea lui de străin nu dovedea nimic în sine. De ce n-ar fi un spion danez, suedez, francez, german sau din Cochinchina?

Excelenţa Sa domnul deputat Epaminondas Goneaives spuse că, ascultând cuvintele Excelenţelor Lor domnii deputaţi ai majorităţii, care, în loc să tremure de mânie înaintea evidenţei că o putere străină vrea să se amestece în treburile interne ale Braziliei, ca să dărâme Republica şi să restaureze vechea orânduire aristocratică şi feudală, încercau să abată atenţia publică spre chestiuni lipsite de importanţă şi să caute scuze şi tertipuri scoţându-i basma curată pe vinovaţi, avea dovada cea mai grăitoare că Guvernul Statului Bahia nu va ridica un deget să înăbuşe rebeliunea de la Canudos, fiindcă, dimpotrivă, se simţea intim legat de desfăşurarea ei. Dar că machiavelicele combinaţii ale Baronului de Cañabrava şi ale autonomiştilor nu vor avea ultimul cuvânt deoarece de aceea exista Armata Braziliei, care, aşa cum înăbuşise până atunci toate insurecţiile monarhice împotriva Republicii în Sudul ţării, o va înăbuşi şi pe cea din Canudos. Spuse că atunci când suveranitatea Patriei e în joc, cuvintele sunt de prisos şi că Partidul Republican Progresist va deschide chiar a doua zi o colectă în scopul cumpărării de arme pentru Armata Federală. Şi le propuse Excelenţelor Lor domnii deputaţi din Partidul Republican Progresist să cedeze localul Adunării nostalgicilor vechii orânduiri, iar ei să meargă în pelerinaj la Campo Grande, ca să repete jurământul republican înaintea plăcii de marmură care păstrează vie amintirea Mareşalului Floriano Peixoto. Lucru pus imediat în practică, spre nedumerirea şi încurcătura Excelenţelor Lor domnii deputaţi ai majorităţii.

Câteva minute mai târziu, Excelenţa Sa domnul Preşedinte al Adunării, cavalerul Adalberto de Gumucio, declară închisă sesiunea.

Mâine dimineaţă vom publica amănunte despre ceremonia patriotica organizată la Campo Grande, în faţa plăcii de marmură a Mareşalului de Fier, de către Excelenţele Lor domnii deputaţi din Partidul Republican Progresist.

III

— NU TREBUIE să-i mai pui sau să-i scoţi nicio virguliţă măcar, spune Epaminondas Gonçalves. Mai mult decât mulţumire, faţa lui trădează uşurare, ca şi cum s-ar fi temut de tot ce poate fi mai rău de la această lectură pe care ziaristul tocmai a sfârşit-o, citind şnur, fără ca strănuturile să-l întrerupă. Felicitări.

— Adevărată sau nu, istoria e grozavă, mormăie ziaristul, părând să nu-l fi auzit. Faptul că un şarlatan de bâlci, care bătea străzile din Salvador spunând că oasele sunt scriitura sufletului şi care predica anarhia şi ateismul prin cârciumi, apare ca trimis englez complotând cu Sebastianiţii în scopul restaurării monarhiei şi piere ars de viu în *sertón* – nu e grozav?

— Este, aprobă şeful Partidului Republican Progresist. Dar mai extraordinar e celălalt fapt: că cei ce păreau un grup de fanatici decimează şi pun pe fugă un batalion înarmat cu tunuri şi mitraliere. Da, extraordinar. Dar, mai ales, înspăimântător pentru viitorul acestei ţări.

Căldura a crescut şi faţa ziaristului miop se acoperă de sudoare. Şi-o şterge cu cearşaful acela ce-i ţine loc de batistă, apoi curăţă de piepţii mototoliţi ai cămăşii ochelarii aburiţi.

— Dau chiar eu materialul la cules şi stau până am pagina gata, spune, adunând foile împrăştiate pe birou. Nu se vor strecura greşeli, fiţi liniştit. Puteţi merge fără grijă la culcare, domnule.

— Dumneata eşti mai mulţumit lucrând cu mine decât la

ziarul Baronului? îl întreabă şeful său, deodată. Ştiu că aici câştigi mai bine decât la *Diário de Bahia.* Mă refer la lucru. E mai interesant?

— La drept vorbind, da.

Ziaristul îşi pune ochelarii şi rămâne o clipă încremenit, aşteptând strănutul cu ochii mijiţi, cu gura întredeschisă şi cu nările tremurându-i. Dar e o alarmă falsă.

— Cronica politică e mai atrăgătoare decât să scrii despre pagubele aduse de pescuitul cu explozibil în Ribeira de Itapagipe sau incendiul de la Fabrica de Ciocolată Magalhães.

— Şi pe deasupra e un lucru patriotic; contribuie la cauza naţională, spune Epaminondas Gonçalves. Căci dumneata eşti de-ai noştri, nu?

— Nu ştiu ce sunt, domnule, răspunde ziaristul, cu vocea aceea care e la fel de inegală ca şi fizicul său: uneori piţigăiată, alteori gravă, cu ecou. N-am păreri politice, nu mă interesează politica.

— Îmi place că eşti sincer, râde stăpânul ziarului, ridicându-se şi apucând o servietă. Sunt mulţumit de dumneata. Cronicile dumitale sunt impecabile, spun exact ce şi cum trebuie să spună, îmi pare bine că ţi-am încredinţat secţia cea mai delicată.

Ridică lampa de pe birou, stinge flăcăruia suflând în ea şi iese din birou, urmat de ziarist, care, trecând pragul Redacţiei-Administraţiei, se împiedică de o scuipătoare.

— Atunci am o rugăminte, domnule, spune, deodată. Dacă vine colonelul Moreira César să lichideze insurecţia de la Canudos, aş vrea să merg cu el, ca trimis al ziarului *Jornal de Noticias.*

Epaminondas Gonçalves s-a întors şi-l priveşte în timp ce îşi pune pălăria.

— Cred că se poate, spune. Vezi, eşti de-ai noştri, deşi spui că politica nu te interesează. Ca să-l admiri pe colonelul Moreira César trebuie să fii republican în

adevăratul sens al cuvântului.

— Nu ştiu dacă e vorba de admiraţie, precizează ziaristul făcându-şi vânt cu hârtiile. Dar să vezi un erou în carne şi oase, să fii aproape de cineva atât de faimos, asta mă atrage. E ca şi când ai vedea şi ai atinge un personaj de roman.

— Va trebui să fii prudent, colonelului nu-i plac ziariştii - spune Epaminondas Gonçalves. – Se îndreaptă spre ieşire. – Şi-a început viaţa publică împuşcând pe străzile din Rio un trepăduş care insultase Armata.

— Noapte bună, spune încet ziaristul. Tropăie spre cealaltă parte a sălii, unde un coridor întunecos duce la atelier. Zeţarii, care au făcut noapte albă în aşteptarea cronicii sale, îi vor oferi cu siguranţă o ceaşcă de cafea.

TREI

I

TRENUL intră şuierând în gara Queimadas, împodobită cu banderole ce urează bun-venit colonelului Moreira César. Pe strimtul peron pardosit cu cărămizi roşii mulţimea se înghesuie sub o uriaşă pânză albă vălurind peste şine: „Queimadas îi Salută pe Eroicul Colonel Moreira César şi Gloriosul său Regiment. Trăiască Brazilia!”. Un grup de copii desculţi agită steguleţe, iar şase persoane îmbrăcate sărbătoreşte, cu însemnele Consiliului Municipal pe piept şi cu pălării în mână, stau ţepene în mijlocul unei gloate zdrenţăroase şi mizere care priveşte cu mare curiozitate şi prin care foiesc cerşetori cerând pomană şi vânzători de *rapadura* şi de peşte fript.

Strigăte şi aplauze salută apariţia pe treptele vagonului – geamurile sunt înţesate de soldaţi cu puşti – a colonelului Moreira César. Îmbrăcat într-o uniformă de stofă albastră, cu nasturi şi pinteni aurii, epoleţi şi fireturi stacojii, cu sabia la cingătoare, colonelul sare pe peron. E mic de stat, aproape sfrijit, foarte sprinten. Căldura învăpăiază toate chipurile, dar el nu asudă. Puţinătatea lui fizică e în contrast cu forţa pe care pare s-o împrăştie în jur, din cauza energiei ce-i clocoteşte în ochi şi a siguranţei tuturor mişcărilor. Priveşte ca omul stăpân pe sine, sigur pe ce vrea şi obişnuit să comande.

Aplauze şi uralele umplu peronul şi strada, unde lumea se apără de soare cu bucăţi de carton. Copiii aruncă în aer pumni de confetti, iar cei ce au steguleţe le agită. Autorităţile fac un pas înainte, dar colonelul Moreira César

nu se opreşte să le dea mâna. A fost înconjurat de un grup de ofiţeri. Salută politicos din cap spre autorităţi, apoi strigă în direcţia mulţimii: „Trăiască Republica! Trăiască Mareşalul Floriano!”. Spre surprinderea consilierilor, care, fără îndoială, se aşteptau să-i ţină discursuri, să stea de vorbă cu el, să-l însoţească, colonelul intră în clădirea gării, escortat de ofiţerii săi. Consilierii încearcă să-l urmeze, dar santinelele îi opresc în faţa uşii care s-a închis. Se aude un nechezat. Câţiva soldaţi coboară din tren un frumos cal alb, spre marea bucurie a puştimii. Animalul îşi dezmorţeşte trupul, scutură din coamă, nechează, înviorat de mirosul câmpiei apropiate. Acum, pe uşile trenului coboară şiruri de soldaţi cu puşti şi mitraliere, şi pe geamuri sunt descărcate lăzi, geamantane, cutii de muniţii. O rumoare se stârneşte la apariţia tunurilor, care scânteiază în soare. Soldaţii aduc perechi de boi care să fârască greoaiele maşinării. Autorităţile, cu un gest resemnat, se pierd printre curioşii care, înghesuiţi lângă uşi şi ferestre, spionează interiorul gării, încercând să-l zărească pe Moreira César în grupul agitat al ofiţerilor, aghiotanţilor, ordonanţelor.

Gara este o singură încăpere mare, împărţită cu un paravan de colţul unde se află telegrafistul, lucrând. De partea opusă peronului, ea dă spre o construcţie cu două etaje şi o firmă; Hotel Continental. E un du-te-vino neîntrerupt de soldaţi pe bulevardul fără copaci Itapicurú care urcă spre Piaţa Matriz. Îndărătul zecilor de feţe care se strivesc de geamuri, zgâindu-se la ce se întâmplă în interiorul gării, debarcarea trupei continuă în ritm febril. La apariţia steagului regimentului, pe care un soldat îl desfăşoară înaintea mulţimii, se aude un nou ropot de aplauze. Pe esplanadă, între Hotelul Continental şi gară, un soldat ţesălă calul cel alb cu coamă mândră. Într-un colţ al încăperii se află o masă lungă, la care nu se uită nimeni, încărcată cu stacane, sticle şi platouri cu mâncare apărată de miriadele de muşte cu fâşii late de tul. Steguleţe şi

ghirlande atârnă de tavan, printre lozinci ale Partidului Republican Progresist şi ale Partidului Autonomist Bahian cu urări la adresa colonelului Moreira César, a Republicii şi a regimentului Şapte de Infanterie al Braziliei.

În mijlocul furnicarului din încăpere, colonelul Moreira César îşi schimbă uniforma de stofă cu ţinuta de campanie. Doi soldaţi au întins o manta în faţa paravanului telegrafistului, şi din acest refugiu improvizat colonelul îşi aruncă lucrurile pe care un aghiotant le ia şi le împătureşte într-un cufăr. În timp ce se îmbracă, Moreira César vorbeşte cu trei ofiţeri care stau în faţa lui în poziţie de drepţi.

— Starea efectivelor, Cunha Matos.

Maiorul loveşte uşor din călcâie înainte de a vorbi:

— Optzeci şi trei de oameni atinşi de variolă şi de alte boli, spune, consultând o hârtie. O mie două sute treizeci şi cinci apţi de luptă. Cincisprezece milioane de gloanţe şi şaptezeci de obuze în perfectă stare, Excelenţă.

— Avangarda să pornească peste două ore, cel mult, spre Monte Santo. Vocea colonelului e netedă, fără nuanţe, impersonală. Dumneata, Olimpio, scuză-mă faţă de Consiliul Municipal. Îi voi primi mai târziu, pentru câteva clipe. Explică-le că nu putem pierde vremea cu ceremonii şi ospeţe.

— Da, Excelenţă.

Când căpitanul Olimpio de Castro se retrage, înaintează al treilea ofiţer. Are galoane de colonel şi e un om îmbătrânit, cam durduliu, cu o privire blândă:

— S-au prezentat locotenentul Pires Ferreira şi maiorul Febronio de Brito. Au primit ordin să se alăture regimentului, ca adjutanţi.

Moreira César rămâne o clipă pe gânduri.

— Ce noroc pe regiment, şopteşte, aproape neauzit. Adu-i, Tamarindo.

O ordonanţă, în genunchi, îl ajută să încalţe nişte cizme înalte, fără pinteni. Un moment mai târziu, precedaţi de

colonelul Tamarindo, Febronio de Brito şi Pires Ferreira încremenesc în poziţie de drepţi în faţa mantalei. Bat din călcâie, îşi spun numele, gradul şi „La ordinele dumneavoastră”. Mantaua cade. Moreira César poartă pistol şi sabie la cingătoare, mânecile cămăşii suflecate, şi are braţe scurte, slabe, fără păr. Îi priveşte din creştet până în picioare pe noii veniţi, fără un cuvânt, cu o expresie glacială.

— Este o cinste pentru noi să ne punem experienţa şi cunoaşterea regiunii în slujba celui mai prestigios comandant din Brazilia, Excelenţă.

Colonelul Moreira César îl priveşte ţintă în ochi pe Febronio de Brito, fix, până când îl vede fâstâcindu-se.

— Experienţă ce nu v-a ajutat nici să înfruntaţi o mână de bandiţi.

N-a ridicat vocea, dar, deodată, încăperea parcă s-a electrizat, a paralizat. Cercetându-l pe maior ca pe o insectă, Moreira César îl ţintuieşte pe Pires Ferreira cu un deget:

— Acest ofiţer comanda o companie. Dar dumneata aveai cinci sute de oameni şi te-ai lăsat bătut ca ultimul ageamiu. Aţi făcut de ruşine Armata şi, în consecinţă, Republica. Prezenţa dumneavoastră e o pată pentru regimentul Şapte. Vi se interzice intrarea în acţiune. Veţi rămâne în ariergardă, având în grijă răniţii şi vitele. Vă puteţi retrage.

Cei doi ofiţeri sunt livizi. Febronio de Brito asudă copios. Deschide gura pe jumătate, de parcă ar da să spună ceva, dar preferă să salute şi să plece, împleticindu-se. Locotenentul a rămas împietrit, cu ochii deodată roşii. Moreira César trece pe lângă ei, fără să-i vadă, iar roiul de ofiţeri şi de ordonanţe îşi reiau activitatea. Pe o masă se află nişte planuri şi un teanc de hârtii.

— Să intre corespondenţii, Cunha Matos, ordonă colonelul.

Maiorul îi cheamă de afară. Au venit în acelaşi tren cu

regimentul Şapte, şi se vede pe ei cât sunt de obosiţi de ţăcănitul roţilor, de hurducături. Sunt cinci oameni, de vârste diferite, purtând botfori, şepci, pantaloni de călărie, înarmaţi cu creioane, caiete şi, unul dintre ei, cu un aparat fotografic cu burduf şi trepied. Cel mai bătător la ochi e ziaristul tinerel şi miop de la *Jornal de Noticias.* Rara bărbuţă de ţap care i-a crescut se potriveşte de minune cu înfăţişarea lui dezlânată, cu extravaganta-i planşetă portativă, cu călimara legată de mânecă şi cu pana de gâscă pe care o roade în dinţi în timp ce fotograful îşi potriveşte aparatul. Când îl declanşează, ţâşneşte un fumuleţ care sporeşte cu un ton zarva puştimii îngrămădite îndărătul ferestrelor. Colonelul Moreira César răspunde dând din cap salutului ziariştilor.

— Mulţi s-or fi minunat că la Salvador n-am primit notabilităţile, spune, fără solemnitate şi fără afectare, în chip de salut. Nu e niciun mister, domnilor. E o chestie de timp. Fiecare minut e preţios în vederea misiunii care ne-a adus la Bahia. O vom îndeplini. Regimentul Şapte îi va pedepsi pe răzvrătiţii din Canudos, cum a făcut-o cu insurgenţii de la fortăreţele Santa Cruz şi Lage, cum a făcut-o cu federaliştii de la Santa Catalina. Nu vor mai fi răscoale împotriva Republicii.

Ciorchinii omeneşti de pe la geamuri, amuţiţi, se străduie să audă ce spune, ofiţerii şi ordonanţele stau smirnă ascultându-l, iar cei cinci ziarişti îl privesc cu un amestec de uimire şi de neîncredere. Da, e el, iată-l în sfârşit, în carne şi oase, cum îl înfăţişează caricaturile: scund, debil, vibrant, cu nişte ochi care aruncă scântei sau îl străpung pe interlocutor, şi cu o mişcare a mâinii, când vorbeşte, care duce cu gândul la scrimă. Îl aşteptaseră acum două zile la Salvador, cu aceeaşi curiozitate ca şi sutele de bahieni, iar el îi dezamăgise pe toţi, refuzând banchetele, serata pregătită în cinstea lui, recepţiile oficiale şi omagiile; cu excepţia unei scurte vizite la Clubul Militar şi la

Guvernatorul Luis Viana, nu vorbise cu nimeni, ci îşi petrecuse tot timpul supraveghind în persoană debarcarea soldaţilor în port şi transportul trupei, al bagajelor, muniţiilor, tunurilor şi vitelor la Gara Calzada, de unde au luat a doua zi trenul acesta care i-a adus în *sertón.* Trecuse prin oraşul Salvador ca gonit din urmă, ca temându-se de o molipsire, şi abia acum dădea o explicaţie purtării sale de atunci: timpul. Dar cei cinci ziarişti, urmărindu-i cele mai mici gesturi, nu se gândesc la spusele lui de acum, ci îşi amintesc câte s-au vorbit şi s-au scris despre el şi încearcă să compare personajul de mit, detestat sau divinizat, cu figura măruntă, severă, care le vorbeşte de parcă ei nici n-ar fi de faţă. Încearcă să şi-l închipuie înrolându-se ca voluntar, de mic, în războiul cu Paraguayul, unde a primit tot atâtea răni câte decoraţii, apoi în primii lui ani ca ofiţer, la Rio de Janeiro, când din cauza republicanismului său militant a fost cât pe-aci să fie expulzat din Armată şi trimis la închisoare, sau în toate conspiraţiile antimonarhice pe care le-a urzit. În pofida energiei ce i se desprinde din ochi, din gesturi, din voce, nu le vine uşor să şi-l închipuie omorând cu cinci focuri de revolver, pe strada Do Ouvidor din capitală, pe amantul acela de ziarist, în schimb nu întâmpină nicio greutate în a-l auzi declarând la proces că era mândru de fapta lui şi că ar repeta-o oricând dacă cineva ar mai îndrăzni să hulească Armata. Dar, mai ales, îşi reamintesc de cariera lui publică, după întoarcerea din Mato Grosso, unde fusese exilat până la căderea Imperiului. Şi-l amintesc devenind braţul drept al Preşedintelui Floriano Peixoto, strivind cu pumn de fier toate răscoalele izbucnite în primii ani ai Republicii şi apărându-şi, în ziarul incendiar *O Jacobino,* tezele în favoarea Republicii Dictatoriale, fără parlament, fără partide politice, în care Armata să fie, ca altădată, centrul nervos al unei societăţi laice îndreptate furibund spre progresul ştiinţific. Se întreabă dacă o fi adevărat că la moartea Mareşalului Floriano Peixoto, în

cimitir, l-au lăsat nervii şi a leşinat pe când citea elogiul funebru al dispărutului. Se spunea că odată cu luarea puterii de un preşedinte civil, Prudente de Morais, destinul politic al colonelului Moreira César şi al aşa-zişilor „iacobini” este pecetluit. Dar, îşi spun ei, nu poate fi adevărat, căci dacă ar fi fost aşa, atunci nu s-ar afla acum aici, la Queimadas, în fruntea celui mai renumit corp al Armatei Braziliei, trimis de guvern să ducă la bun sfârşit o misiune din care, neîndoios, se va întoarce la Râo cu prestigiul sporit.

— N-am venit la Bahia să intervin în luptele politice locale, tocmai spune el, arătând cu mâna, fără să le privească, lozincile Partidului Republican şi ale Partidului Autonomist, care atârnă în tavan. Armata se află deasupra certurilor dintre fracţiuni, la marginea politicăraiei. Regimentul Şapte se află aici ca să înfrângă o conspiraţie monarhică. Fiindcă, înapoia tâlharilor şi a nebunilor fanatici de la Canudos există un complot împotriva Republicii. Aceşti bieţi nemernici nu-s decât un instrument al aristocraţilor care nu se împacă cu pierderea privilegiilor, care nu doresc ca Brazilia să devină o ţară modernă. Instrument al unor preoţi fanatici care nu se pot obişnui cu ideea despărţirii Bisericii de Stat, căci nu vor să-i dea Cezarului ceea ce i se cuvine. Ba mai mult, un instrument al Angliei chiar, râvnind să restaureze acel Imperiu corupt care îi îngăduia să ia cu japca tot zahărul brazilian, pe preţuri de batjocură. Numai că se înşală. Nici aristocraţii, nici preoţii, nici Anglia nu-şi vor mai face mendrele în Brazilia. Armata nu le-o va îngădui.

A ridicat vocea şi a spus ultimele fraze pe un ton aprins, cu mâna dreaptă pe patul pistolului de la cingătoare. Când tace, în încăpere se lasă o linişte plină de aşteptare şi se aude bâzâitul muştelor care dau târcoale, înnebunite, bunătăţilor de pe masă. Cel mai în vârstă dintre ziarişti, un bărbat care, cu toată dogoarea din aer, poartă o haină

groasă în carouri, ridică timid mâna, cu intenţia de a comenta sau a întreba ceva. Dar colonelul nu-i dă cuvântul; la un semn al lui, două ordonanţe, ştiind ce au de făcut, ridică de pe podea o ladă, o aşază pe masă şi o deschid: sunt puşti.

— Capturate în *sertón*-ul Bahian, domnilor, spune ironic, de parcă şi-ar bate joc de cineva. Astea, cel puţin, n-au ajuns la Canudos. De unde vin? Nici măcar nu şi-au dat osteneala să şteargă de pe ele marca fabricii. Taman de la Liverpool! Aşa puşti nu s-au mai văzut în Brazilia. Au în plus un dispozitiv special pentru tras gloanţe explozive. Iată cum se explică orificiile acelea de care s-au minunat chirurgii, de zece-doisprezece centimetri diametru. Parcă nu erau găuri de glonţ ci de grenadă. Este cu putinţă ca nişte yagunzi, nişte hoţi de vite, să aibă habar de asemenea rafinamente europene, de glonţul exploziv? Şi, pe de altă parte, ce-i cu toate aceste personaje misterioase? Cadavrul găsit la Ipupiará. Sau individul care apare la Capim Grosso cu o pungă plină de lire sterline, mărturisind că a călăuzit prin *sertón* un grup de călăreţi care vorbeau englezeşte. Până şi la Belo Horizonte sunt descoperiţi străini dornici să ducă hrană şi praf de puşcă la Canudos. Prea multe coincidenţe ca să nu observi în spatele lor complotul împotriva Republicii. Nu se dau bătuţi. Dar degeaba. Au dat greş la Rio, la Rio Grande de Sul, vor da greş şi la Bahia, domnilor.

A trecut de două-trei ori, cu pas scurt şi iute, nervos, prin faţa acelor cinci ziarişti. Acum se află în acelaşi loc ca la început, lângă masa cu hărţi. Tonul lui, când li se adresează iar, devine autoritar, ameninţător:

— Am consimţit să însoţiţi regimentul Şapte, dar va trebui să vă conformaţi anumitor dispoziţii. Ştirile telegrafice pe care le veţi transmite de aici vor fi aprobate în prealabil de maiorul Cunha Matos sau de colonelul Tamarindo. Acelaşi lucru e valabil pentru articolele trimise prin mesageri în timpul campaniei. Vă atrag atenţia că cel

care va încerca să transmită vreun articol fără aprobarea adjuncţilor mei va comite o infracţiune gravă. Sper că m-aţi înţeles: orice notiţă strecurată fraudulos, orice greşeală sau imprudenţă pot servi duşmanului. Nu uitaţi că suntem în război. Vă doresc şedere plăcută în cadrul regimentului. Asta e tot, domnilor.

Se întoarce spre ofiţerii săi de Stat Major, care imediat îl înconjoară, şi deodată, de parcă s-ar fi rupt o vrajă, activitatea, zorul, zgomotul se înstăpânesc pe gara Queimadas. Dar cei cinci ziarişti au rămas nemişcaţi, în acelaşi loc, privindu-se nedumeriţi, prostiţi, dezamăgiţi, neînţelegând de ce colonelul Moreira César se poartă cu ei ca şi când i-ar fi duşmani potenţiali, de ce nu le-a îngăduit nicio întrebare, de ce nu le-a arătat nici cel mai mic semn de simpatie sau măcar de politeţe. Cercul din jurul colonelului se desface pe măsură ce, ascultând de instrucţiunile primite, fiecare ofiţer, după ce a bătut din călcâie, se îndepărtează în altă direcţie. Când rămâne singur, colonelul aruncă o privire circulară şi, timp de o clipă, cei cinci ziarişti cred că se va apropia de ei, dar se înşală. Priveşte, de parcă acum le-ar fi descoperit, la chipurile famelice, pârjolite de soare, mizere, care se strivesc de uşi şi ferestre. Le observă îndelung, cu o expresie greu de definit, cu fruntea încreţită, cu buza de jos împinsă înainte. Deodată, hotărât, se îndreaptă spre uşa cea mai apropiată. O deschide larg şi face un gest de bun-venit roiului de bărbaţi, femei, copii, bătrâni în zdrenţe, cei mai mulţi desculţi, care îl privesc cu respect, teamă sau adoraţie. Cu mişcări poruncitoare, îi obligă să intre, îi conduce, trage de ei, îi încurajează arătându-le masa lungă pe care, sub nimburi de insecte pofticioase, se sleiesc băuturile şi mâncărurile pregătite de Consiliul Municipal din Queimadas în cinstea lui.

— Intraţi, intraţi, le spune, călăuzindu-i, împingându-i din urmă, ridicând cu mâna lui fâşiile de tul. Regimentul Şapte

vă invită. Poftim, fără teamă. E pentru dumneavoastră. Vă e mai de trebuinţă decât nouă. Beţi, mâncaţi, să vă fie de bine.

Acum nu mai e nevoie de niciun îndemn, s-au năpustit deja, îmbrâncindu-se hulpavi, neîncrezători, la farfuriile, sticlele, platourile, stacanele de pe masă, şi îşi dau coate, se strivesc, se împing, se sfădesc pe mâncare şi pe băuturi, sub privirea întristată a colonelului. Ziariştii stau tot acolo, zăpăciţi. O bătrânică, cu o pradă hărtănită în mână, pregătindu-se să iasă, se opreşte lângă Moreira César, cu faţa plină de recunoştinţă.

— Maica Sfântă să te aibă în pază, colonele, bombăne, făcând semnul crucii în aer.

— Asta e maica mea care mă păzeşte, îl aud ziariştii spunând pe Moreira César şi-l văd atingându-şi sabia.

ÎN VREMURILE SALE de glorie, Circul Ţiganului numărase douăzeci de persoane, dacă persoane se puteau numi fiinţe ca Femeia Bărboasă, Piticul, Omul-păianjen, Uriaşul Pedrin sau Julião, înghiţitorul de cârtiţe vii. Pe atunci, circul călătorea într-o hârăbaie vopsită în roşu aprins, pictată cu figuri de acrobaţi la trapez şi trasă de patru cai pe spinarea cărora Fraţii Francezi făceau tot felul de giumbuşlucuri. Mai avea şi o mică menajerie, soră bună cu colecţia de curiozităţi omeneşti pe care Ţiganul le adunase de-a lungul anilor de drumeţie: un berbec cu cinci picioare, o maimuţică cu două capete, o cobră (aceasta era normală) hrănită cu păsărele, şi un ied cu trei rânduri de dinţi pe care Pedrin le arăta publicului deschizându-i botul cu mâinile. Niciodată nu avuseseră un cort. Îşi dădeau reprezentaţiile în aer liber, în pieţe, la zilele de sărbătoare sau la aniversarea sfântului patron al satului respectiv.

Numere de forţă şi echilibristică alternau cu altele, de magie şi de citire a viitorului, Negrul Solimão înghiţea săbii,

Omul-păianjen se căţăra cu mişcări alunecoase pe stâlpul uns cu grăsime şi de acolo oferea o fabuloasă monedă *conto-de-reis* celui ce l-ar putea imita, Uriaşul Pedrin rupea lanţuri, Bărboasa făcea cobra să danseze şi o săruta pe gură, şi toţi laolaltă, mâzgăliţi pe faţă ca clovnii cu dop ars şi pudră de orez, îl îndoiau în două, în patru, în şase pe Idiot, acesta părând să n-aibă oase. Dar vedeta era Piticul, care ştia să povestească vechi legende cavalereşti, cu delicateţe, vehemenţa, romantism şi imaginaţie; cea a Prinţesei Magelonne, fiica Regelui Neapolelui, răpită de Cavalerul Pierre şi ale cărei nestemate erau găsite de un marinar în burta unui peşte; cea a Frumoasei Silvaninha, cu care a vrut să se căsătorească nici mai mult nici mai puţin decât propriu-i tată; cea a lui Charlemagne şi a celor Doisprezece Pairi ai Franţei; cea a Ducesei sterpe care a rămas grea cu însuşi tartorul cel mare, Câinele, şi l-a născut pe Robert Diavolul; cea a lui Olivier şi a lui Fierabras. Numărul lui era ultimul pentru că stimula dărnicia publicului.

Ţiganul trebuie să fi avut cândva de furcă cu poliţia litoralului, căci nici măcar în perioadele de secetă nu cobora către coastă. Era un om violent, căruia îi sărea ţandăra din te miri ce şi atunci lovea fără milă în cel ce-i stârnise mânia – bărbat, femeie sau animal. Dar, în ciuda maltratărilor, nici unuia dintre circari nu i-ar fi trecut prin cap să-l părăsească. El era sufletul circului, el îl înfiinţase, adunând de peste tot fiinţele acelea care, în satele şi în familiile lor, erau obiecte de batjocură, anomalii, pe care ceilalţi îi priveau ca pe nişte osânde cereşti sau nişte aberaţii ale speciei. Toţi, Piticul, Bărboasa, Uriaşul, Omul-păianjen, până şi Idiotul (care putea simţi aceste lucruri deşi nu le înţelegea) găsiseră în Circul Ţiganului un cămin mai primitor decât cel de unde veniseră. În caravana care suia, cobora şi mergea de ici-colo prin *sertón*-ul dogoritor, ei încetaseră să mai trăiască ruşinaţi şi speriaţi, dimpotrivă împărtăşeau o anormalitate

care îi făcea să se simtă normali.

De aceea niciunul dintre ei n-a putut să-l înţeleagă pe băiatul cu laţe lungi încâlcite, cu ochi negri scăpărători, aproape fără picioare şi care mergea în patru labe, din satul Natuba. Observaseră în timpul reprezentaţiei că Ţiganul se uita la el, interesat. Căci nu încăpea îndoială că monştrii – oameni sau animale – îl atrăgeau pe Ţigan dintr-o pricină mai adâncă decât folosul pe care îl putea trage de pe urma lor. Poate că se simţea mai zdravăn, mai întreg, mai desăvârşit, în societatea aceea de ciurucuri şi de ciudăţenii. Fapt e că la terminarea spectacolului el se interesă unde locuieşte băiatul, găsi casa, se prezentă părinţilor şi îi îndupleca să i-l dea ca să scoată din el un artist. De neînţeles este că, după o săptămână, băiatul care ţopăia se făcu nevăzut, tocmai când Ţiganul începuse să-l înveţe un număr de dresură.

Steaua cea rea a început odată cu marea secetă, din cauza încăpăţânării Ţiganului de a nu coborî spre coastă, cum îl rugaseră circarii. Întâlneau sate părăsite şi ferme preschimbate în osuare; înţeleseseră că puteau muri de sete. Dar Ţiganul nu se lăsă convins şi într-o seară le spuse răspicat: „Vă dau libertatea. Plecaţi. Dacă nu, atunci niciodată să nu-mi mai spuneţi voi pe unde să meargă circul”. Niciunul n-a plecat, desigur fiindcă se temeau de oameni mai mult decât de catastrofă. La Caatinga de Moura a căzut bolnavă Dádiva, soţia Ţiganului, cu fierbinţeală şi aiureală, şi au trebuit s-o îngroape în Taquarandi. Au fost nevoiţi să înceapă să-şi mănânce animalele. La întoarcerea ploilor, după un an şi jumătate, din menajerie supravieţuise doar cobra, iar dintre circari muriseră Julião şi soţia lui, Sabina, Negrul Solimão, Uriaşul Pedrin, Omul-păianjen şi Estrellita. Pierduseră harabaua cu figuri pictate şi acum îşi duceau calabalâcul în două căruţe pe care le-au tras ei înşişi până când, odată cu întoarcerea locuitorilor, a apei, a vieţii, Ţiganul a putut să cumpere doi catâri.

Au reînceput să dea reprezentaţii şi să câştige iar destul ca să mănânce. Dar nimic nu mai era ca înainte. Ţiganul, înnebunit de pierderea fiilor lui, nu se mai interesa de spectacole. Îşi lăsase cei trei fii la o familie din Caldeirão Grande, ca să îngrijească de ei, şi când s-a întors să-i caute, după secetă, nimeni din sat nu ştia ce s-a ales de familia Campinas, nici de copii. Nu s-a resemnat, şi ani în şir i-a tot întrebat pe sătenii întâlniţi dacă ştiau ceva despre ei. Dispariţia celor trei fii – pe care toţi îi credeau morţi – făcu din el, care era energia personificată, o fiinţă apatică şi ranchiunoasă, care se îmbăta mai tot timpul şi se înfuria din orice. Într-o seară pe când jucau în cătunul Santa Rosa şi Ţiganul îşi făcea numărul care aparţinuse Uriaşului Pedrin: provoca pe oricine din cei prezenţi să-l pună cu umerii la pământ, se prezentă un bărbat puternic şi-l trânti din prima opintire. Ţiganul se ridică, spunând că alunecase şi că omul să mai încerce o dată. Voinicul îl făcu din nou să muşte ţarina. Atunci, ridicându-se în picioare, Ţiganul, cu ochii aruncând fulgere, îl întrebă pe acela dacă vrea să repete înfruntarea cu *facá* în mână. Celalalt nu voia să lupte, dar Ţiganul, pierzându-şi şi bruma de judecată, îl sfida cu asemenea cuvinte încât vânjosul nu avu de ales şi primi provocarea. Cu aceeaşi uşurinţă cu care îl trântise înainte, îl lăsă pe Ţigan la pământ cu beregata tăiată şi cu ochii sticloşi. Aveau să afle mai târziu că şeful circului îndrăznise să-l înfrunte pe banditul Pedrão. În ciuda tuturor împrejurărilor, supravieţuindu-şi sieşi prin simpla inerţie, ca pentru a dovedi că nu moare decât ceea ce trebuia să moară (expresia aparţinea Bărboasei), circul nu dispăru nici acum. Ajunsese, e adevărat, o rămăşiţă fantomatică a fostului circ, strânsă în jurul unei cotigi cu coviltir zdrenţuit trasă de un măgăruş şi ducând un cort pliabil, plin de petice, sub care dormeau ultimii artişti: Bărboasa, Piticul, Idiotul şi cobra. Mai dădeau reprezentaţii, iar legendele cavalereşti, de dragoste şi de aventuri, ale Piticului, aveau

acelaşi succes ca odinioară. Ca să nu obosească măgăruşul, mergeau pe jos şi singura care se bucura de cotigă eră cobra, încolăcită într-un coş de nuiele. În mersul lor prin lume, ultimii circari întâlniseră sfinţi, bandiţi, pelerini, băjenari, cu cele mai neaşteptate feţe sau veşminte. Dar niciodată, până în acea dimineaţă, nu văzuseră o claie de păr roşu la un bărbat, ca aceea a omului zăcând pe pământ, pe care l-au zărit după o cotitură a drumului ce duce spre Riacho da Onça. Era nemişcat, îmbrăcat cu o haină neagră pe care praful o albise în pete mari. La câţiva metri de el se găsea cadavrul descompus al unui catâr din care mâncau păsări *urubús* şi resturile unui foc stins. Şi lângă cenuşă, o femeie tânără îi privea venind, cu o expresie ce nu părea tristă. Măgăruşul, de parcă ar fi ascultat de o poruncă, se opri. Bărboasa, Piticul, Idiotul îl cercetară pe cel căzut şi putură vedea, dincolo de părul de culoarea flăcării, rana sângerie din umăr şi cheagurile uscate de pe bărbie, ureche şi piept.

— E mort? întrebă Bărboasa.

— Nu încă, răspunse Jurema.

„FOCUL va mistui acest lăcaş”, spuse Sfătuitorul, ridicându-se pe mindir. Se odihniseră numai patru ore, procesiunea din ajun terminându-se după miezul nopţii, dar Leul din Natuba, care avea auzul foarte ascuţit, simţi prin somn vocea de neconfundat şi sări de pe jos să apuce pana şi hârtia şi să noteze cuvintele ce nu trebuiau să se piardă. Sfătuitorul, cu ochii închişi, cufundat în viziune, adăugă: „Vor fi patru pârjoluri. Pe primele trei le voi stinge eu şi pe al patrulea îl voi încredinţa Bunului Isus.” De data asta, cuvintele lui le deşteptară şi pe cuvioasele din cameră alăturată, căci, pe când scria, Leul din Natuba simţi că uşa se deschide şi o văzu intrând, învăluită în tunica ei albastră, pe Maria Quadrado, singura persoană, cu excepţia lui şi a

Sfântuleţului, care intra în Sanctuar ziua sau noaptea fără a cere voie. „Lăudat fie Domnul Nostru Isus Hristos”, spuse Superioara Corului Sacru, închinându-se. „Lăudat să fie”, repetă Sfătuitorul, deschizând ochii. Şi, cu o uşoară umbră de tristeţe, visă încă: „Mă vor ucide, dar nu-l voi trăda pe Domnul”.

Pe când scria, concentrat, conştient până în măduva oaselor de importanţa misiunii încredinţate lui de Sfântuleţ şi care îi îngăduia să-şi petreacă alături de Sfătuitor toate momentele vieţii, Leul din Natuba le simţea, în cealaltă cameră, pe cuvioasele din Corul Sacru, neliniştite, aşteptând îngăduinţa Mariei Quadrado ca să poată intra. Erau opt la număr şi purtau, ca Superioara lor, tunici albastre nerăscroite, cu mâneci lungi, încinse cu cordon alb. Mergeau desculţe şi aveau pe cap o basma tot albastră. Fuseseră alese de Maica Oamenilor pentru spiritul lor de sacrificiu, pentru devotamentul şi cuviosia lor, ca să-i slujească numai Sfătuitorului, şi toate opt făcuseră legământ de castitate şi se lepădaseră de familii. Dormeau pe jos, de cealaltă parte a uşii, şi-l însoţeau pe Sfătuitor, ca un nimb viu, când el supraveghea lucrările la Templul Bunului Isus, se ruga în Biserica San Antonio, conducea procesiunile, acţiunile de mulţumire, prohodurile, sau când vizita azilele. Obiceiurile frugale ale sfântu-lui le simplificau mult munca: spălau şi ţeseau tunica vineţie, îngrijeau de mielul cel alb, spălau duşumelele şi curăţau pereţii Sanctuarului, scuturau mindirul şi împletitura de nuiele care ţinea loc de pat. Tocmai intrau; Maria Quadrado închise uşa, după ce le lăsă să treacă. Alejandrinha Correa aducea mielul alb. Toate făcură semnul crucii şi grăiră în cor: „Lăudat fie Domnul Nostru Isus Hristos”. „Lăudat să fie”, răspunse Sfătuitorul, mângâind cu blândeţe animalul. Leul din Natuba rămase ghemuit, cu pana în mână şi cu hârtia pe băncuţa care îi servea de pupitru, cu ochii lui inteligenţi – strălucitori prin chica neţesălată ce îi încadra faţa –

pironiţi pe gura Sfătuitorului. Acesta se pregătea de rugăciune. Căzu pe brânci, pe când Maria Quadrado şi pocăitele îngenuncheau alături să se roage cu el. Dar Leul din Natuba nu se prosternă şi nu se rugă: misiunea lui îl scutea până şi de rugăciune. Sfântuleţul îl sfătuise să vegheze mereu, ca nu cumva să se piardă vreo frântură din rugăciuni, care să se dovedească apoi o „revelaţie”. Dar în dimineaţa aceea Sfătuitorul se rugă în tăcere, pe când zorii se înstăpâneau clipă de clipă pe cuprinsul aşezării, şi se strecurau în Sanctuar prin crăpăturile acoperişului, pereţilor şi uşii, ca o betealã de aur ciuruita de grăuncioare de praf. Belo Monte se trezea: se auzeau cocoşii, câinii, câteva glasuri. Afară, neîndoios, începuseră să se formeze ciorchinii pelerinilor şi ai sătenilor dornici să-l vadă pe Sfătuitor sau să-i ceară vreun hatâr.

Când Sfătuitorul se ridică, cuvioasele îi oferiră o străchinioară cu lapte de capră, un bulz de pâine, o farfurie cu fiertura de mălai şi un coşuleţ cu fructe *mangabas.* Dar el se mulţumi cu câteva sorbituri de lapte. Atunci pocăitele aduseră o cofă cu apă ca să-l spele. În timp ce ele, tăcute, harnice, fără a se împiedica una de alta, de parcă şi-ar fi calculat dinainte mişcările, se învârteau în jurul mindirului, îşi udau palmele, îi umezeau faţa şi îi ştergeau picioarele, Sfătuitorul rămase nemişcat, adâncit în gândurile sau în rugăciunile sale. Tocmai îi puneau sandalele de păstor pe care şi le scotea la culcare, când intrară în Sanctuar Sfântuleţul şi João Abade.

Erau atât de diferiţi unul de altul încât primul părea şi mai pirpiriu, şi mai abstras, iar celălalt şi mai trupeş, când stăteau împreună. „Lăudat fie Bunul Isus”, spuse unul, şi al doilea „Lăudat fie Domnul Nostru Isus Hristos”. „Lăudat să fie”. Sfătuitorul le întinse mâna şi, pe când i-o sărutau, îi întrebă preocupat:

— Nicio veste de la părintele Joaquim?

Sfântuleţul spuse că nu. Deşi mic de stat, firav şi

îmbătrânit înainte de vreme, pe faţă i se citea energia nedomolită cu care organiza toate activităţile cultului, îi primea pe pelerini, fixa itinerariul procesiunilor, îngrijea de altare, ba găsea timp să născocească imnuri şi litanii. Tunica sa cafenie era plină de scapularii – bucăţi de pânză sfinţită – dar şi de găuri pe unde se vedea ciliciul, pe care, se spunea, nu şi-l mai scosese de mic, de când Sfătuitorul i l-a încins cu mâna sa. El făcu un pas înainte ca pentru a vorbi, în timp ce João Abade, pe care oamenii începuseră a-l numi Şeful Satului sau Comandantul Străzii, se dădea puţin înapoi.

— João are o idee inspirată, părinte, spuse Sfântuleţul, cu vocea timidă şi plină de respect cu care i se adresa întotdeauna Sfătuitorului. A avut loc un război chiar aici, în Belo Monte. Şi în timp ce toţi luptau, tu erai singur în turn. Nimeni nu te apăra.

— Mă apără Tatăl, Sfântuleţule, şopti Sfătuitorul. Pe mine, pe tine, pe toţi cei care cred.

— Chiar dacă noi vom muri, tu trebuie să trăieşti, insistă Sfântuleţul. Din milă pentru oameni, Sfătuitorule.

— Vrem să organizăm o gardă care să te păzească, părinte, spuse domol João Abade. Vorbea cu ochii în pământ, căutându-şi cuvintele. Va veghea ca nimeni să nu-ţi facă rău. Îi vom alege aşa cum Maica Maria Quadrado a ales Corul Sacru. Vor intra cei mai buni, cei mai viteji, cei mai demni de toată încrederea. Îşi vor închina viaţa apărării tale.

— Aşa cum arhanghelii din cer veghează asupra Bunului Isus, adăugă Sfântuleţul. Arătă spre uşă, spre vacarmul în creştere. Zi de zi, oră de oră, oamenii sunt tot mai numeroşi. Câteva sute se află chiar acum afară, aşteptându-te. Nu-i putem cunoaşte pe toţi. Dacă printre ei se strecoară trimişii câinilor, cu gând rău? De aceea ne-am gândit la o pavăză. Şi dacă va fi din nou război, nu vei mai rămâne singur.

Cuvioasele stăteau ghemuite, cuminţi şi mute. Doar Maria Quadrado rămase în picioare, lângă noii veniţi. În timpul discuţiei, Leul din Natuba se târâse către Sfătuitor şi, cu mişcarea unui câine îndrăgit de stăpân, îşi sprijinise capul hirsut de genunchiul sfântului.

— Nu te gândi la tine ci la ceilalţi, spuse Maria Quadrado. Este o idee inspirată, părinte. Primeşte-o.

— Va fi Garda Catolică, Compania Bunului Isus, spuse Sfântuleţul. Vor fi aidoma cruciaţilor, a soldaţilor luptând în numele adevărului.

Sfătuitorul făcu un gest aproape imperceptibil dar toţi înţeleseseră că-şi dăduse consimţământul.

— Cine o va conduce? întrebă el.

— João Grande, dacă socoteşti că e bine, răspunse fostul *cangaceiro*. Şi Sfântuleţul îl crede nimerit.

— E un credincios adevărat. Sfătuitorul făcu o mică pauză şi, când reluă spusele, vocea i se depersonalizase şi nu mai părea să se adreseze cuiva din cei de faţă ci unui auditoriu vast şi nepieritor. A suferit în suflet şi trup. Iar suferinţa sufletului, mai cu seamă, e cea care îi face buni pe cei buni.

Înainte ca Sfântuleţul să-l privească, Leul din Natuba ridicase capul de pe genunchiul unde odihnea şi, cu repeziciunea unei feline, apucase pana şi hârtia şi scrisese cele auzite. Când termină şi, mai mult de-a buşilea, se apropie din nou de Sfătuitor, lăsându-şi capul cu laţe încâlcite pe genunchii lui, João Abade începuse să povestească cele petrecute în orele din urmă. Câţiva yagunzi plecaseră în cercetare, alţii se întorseseră cu provizii şi cu ştiri, iar alţii puseseră foc fermelor care nu voiau să-l ajute pe Bunul Isus. Îl auzea Sfătuitorul? Avea ochii închişi, rămăsese neclintit şi mut, aidoma pocăitelor, ca şi cum sufletul său plecase să ia parte la una dintre acele întâmplări cereşti – aşa le numea Sfântuleţul – de unde se întorcea cu adevăruri şi revelaţii printre locuitorii

din Belo Monte. Deşi nu se vedeau semne prevestind venirea altor trupe, João Abade aşezase oameni de-a lungul drumurilor care legau Canudos de Geremoabo, de Uauá, de Cambaio, de Rosario, de Chorrocho şi de Curral dos Bois, în timp ce alţi luptători de-ai săi săpau tranşee şi ridicau întărituri pe malurile râului Vassa Barris. Sfătuitorul nu-l întrebă nimic. Rămase mut şi când Sfântuleţul începu să dea seamă de luptele purtate de el. Cu o intonaţie de litanie, explică câţi pelerini au sosit în ajun şi în dimineaţa aceea, veneau din Cabobo, din Jacobina, din Bom Conselho, din Pombal şi se găseau acum în biserica San Antonio, în aşteptarea Sfătuitorului. Avea să-i vadă dimineaţa, înainte de a vizita lucrările la Templul Bunului Isus, sau seara, la vremea dării sfaturilor? Sfântuleţul continuă, înştiinţându-l de mersul lucrărilor. Se terminase lemnul pentru căpriori şi n-aveau cum să înceapă laţii acoperişului. Doi tâmplari plecaseră la Joazeiro în căutarea lemnului. Cum, din fericire, de pietre nu duceau lipsă, zidarii continuau să înalţe zidurile.

— Templul Bunului Isus trebuie ridicat degrabă, şopti Sfătuitorul, deschizând ochii. E lucrul cel mai important.

— Da, părinte, spuse Sfântuleţul. Oamenii sar în ajutor. Nu de braţe ducem lipsă ci de materiale. Toate sunt pe terminate. Dar vom face rost de lemn şi, dacă va trebui să plătim, îl vom plăti. Toţi sunt gata să dea tot ce au.

— N-a venit de mult părintele Joaquim, spuse Sfătuitorul, cu oarecare nerăbdare. De zile în şir n-au mai fost slujbe în Belo Monte.

— Cred că din cauza fitilelor, părinte, spuse João Abade. Nu prea mai avem, şi el s-a oferit să le cumpere de la minele din Cacabu. Le-o fi cumpărat şi acum aşteaptă să i le aducă. Să trimit pe cineva să-l caute?

— Vine el, părintele Joaquim n-o să ne trădeze, răspunse Sfătuitorul. Şi o căută din ochi pe Alejandrinha Correa, care, de cum auzise pomenindu-se de parohul din Cumbe, stătea

cu capul înfundat între umeri, vizibil stingherită: Vino aici. Nu trebuie să te ruşinezi, fiica mea.

Alejandrinha Correa – anii o subţiaseră şi o zbârciseră, dar avea acelaşi nas în vânt şi un aer înfipt ce nu se potrivea câtuşi de puţin cu felul ei umil de a fi – merse şovăitoare spre Sfătuitor neîndrăznind să-l privească. Acesta îi puse o mână pe cap în timp ce-i spunea:

— Din răul trecut a ieşit un bine, Alejandrinha. Era un păstor nedemn, dar – fiindcă a păcătuit – a suferit, s-a pocăit, şi-a încheiat socotelile cu cerul, iar acum e demnul fiu al Tatălui. La urma urmei, i-ai făcut un bine. La fel, fraţilor tăi din Belo Monte, căci mulţumită lui Don Joaquim mai putem asculta slujba din când în când.

Ultimele cuvinte le rosti cu tristeţe şi pesemne nici nu-şi dădu seama că fosta rabdomantă se aplecă să-i sărute tunica înainte de a se întoarce în colţul ei. La început de tot, la Canudos veneau câţiva preoţi să slujească, să boteze copiii şi să cunune perechile. Dar după vizita Sfintei Misiuni alcătuite din călugări capucini de la Salvador, şi care se încheiase atât de nefericit, Arhiepiscopul Bahiei interzisese tuturor părinţilor parohi să-şi mai exercite apostolatul la Canudos. Numai părintele Joaquim continua să vină. Nu aducea doar binefaceri spirituale; ci hârtie şi cerneală Leului din Natuba, lumânări şi tămâie Sfântuleţului şi tot felul de comisioane lui João Abade şi fraţilor Vilanova. Ce-l făcea să sfideze Biserica şi, acum, autoritatea civilă? Poate Alejandrinha Correa, mama copiilor lui, cu care, la fiecare vizită, discuta auster în Sanctuar sau în Capela San Antonio. Sau, poate, Sfătuitorul, înaintea căruia nu-şi putea ascunde tulburarea şi o mare agitaţie lăuntrică. Sau, poate, convingerea că venind,

Îşi plătea o mai veche datorie contractată cu cerul şi cu locuitorii *sertón*-ului.

Sfântuleţul începuse să vorbească din nou, despre cele trei zile de procesiune ale Sângelui Nepreţuit, care aveau

să înceapă chiar seara aceea, când se auzi o bătaie în uşă şi o mare agitaţie afară. Maria Quadrado deschise. Cu soarele strălucind înapoia sa şi cu o mulţime de capete iţindu-se să iscodească, apăru în prag parohul din Cumbe.

— Lăudat fie Domnul Nostru Isus Hristos, spuse Sfătuitorul, ridicându-se atât de pripit încât Leul din Natuba fu nevoit să salte înapoi. La dumneavoastră ne gândeam, şi iată-vă.

Ieşi în întâmpinarea părintelui Joaquim, căruia sutana îi era la fel de stropită de tină ca şi faţa. Se aplecă înaintea lui, îi luă mâna şi i-o sărută. Umilinţa şi respectul cu care îl primea Sfătuitorul îl stinghereau de fiecare dată pe paroh, dar azi era atât de agitat încât nu păru să le ia în seamă.

— S-a primit o telegramă, spuse, pe când îi sărutau mâna Sfântuleţul, João Abade, Maica Oamenilor şi cuvioasele. Soseşte un regiment al Armatei Federale, de la Rio. E condus de un militar vestit, un erou care a câştigat toate războaiele.

— Nimeni n-a câştigat încă un război împotriva Tatălui, spuse Sfătuitorul, cu bucurie în voce.

Leul din Natuba, chircit, scria cu repeziciune.

LA EXPIRAREA contractului său cu amploiaţii Căilor Ferate din Jacobina, odată ajuns la Itiuba, Rufino călăuzeşte câţiva văcari pe coclaurii Sierrei de Bendengo, prin locurile unde cândva căzuse o piatră din cer. Urmăresc nişte hoţi de vite care au furat o turmă de vreo cincizeci de capete de la ferma Pedra Vermelha, a *colonelului José* Bernardo Murau, dar înainte de a găsi animalele află de înfrângerea expediţiei maiorului Febronio de Brito, la Cambaio, şi hotărăsc să întrerupă cercetările ca să nu dea peste yagunzi sau peste soldaţi bătând în retragere. După ce se desparte de văcari, Rufino cade, la poalele Sierrei Grande, în mâinile unei cete de dezertori sub comanda unui sergent

din Pernambuco. Îi iau puşca, *macheta,* proviziile şi săculeţul cu banii câştigaţi ca ghid. Dar nu-i fac niciun râu, ba chiar îl sfătuiesc să nu treacă prin Monte Santo unde se concentrează soldaţii învinşi ai maiorului Brito, ca să nu fie recrutat cu de-a sila.

Întreaga regiune e răscolită din cauza războiului. Noaptea următoare, în apropiere de râul Cariaca, ghidul aude împuşcături şi descoperă în faptul zilei că oameni veniţi de la Canudos au ars şi au jefuit ferma Santa Rosa, binecunoscută lui. Conacul, care era vast şi bine întreţinut, cu parmalâc de lemn şi umbrar de palmieri, e acum o grămadă de ruine fumegânde. Vede staulele goale, colibele foştilor sclavi şi ale pălmaşilor arse şi ele, iar un moşneag din împrejurimi îi spune că toţi s-au dus la Belo Monte, luând cu ei animalele şi calabalâcul salvat de foc.

Rufino face un ocol, ferindu-se de Monte Santo, şi a doua zi o familie de pribegi drumeţind spre Canudos îl povăţuiesc să ia aminte căci grupuri înarmate de-ale Gardei Rurale bat ţinutul în căutare de tineri pentru Armată. Pe la chindie ajunge la o capelă aproape neştiută, pierdută printre colnicele gălbui ale Sierrei de Engorda, unde din vechime, vin oameni cu mâinile pătate de sânge să se pocăiască de crimele lor şi alţii să facă danii. E o construcţie mică, stingheră, fără uşi, cu ziduri albe pe care se fugăresc şopârle. Pereţii gem de ofrande său ex-voto-uri: străchini cu mâncare pietrificată, cioplituri stângace în lemn, braţe, picioare, capete de ceară, arme, haine, o mulţime de obiecte mărunte. Rufino cercetează cuţite, *machetes,* flinte, şi alege o *facá* tăioasă, lăsată acolo de puţin timp. Apoi îngenunchează în faţa altarului, pe care se află doar o cruce, şi îi explică Bunului Isus că ia *facá* împrumut. Îi povesteşte că i s-ă furat totul şi că are nevoie de ea ca să ajungă acasă. Îl încredinţează că nu vrea să-i răpească nimic din cele ce-i aparţin şi îi promite că o va aduce înapoi împreună cu una nouă, din partea lui. Îi aminteşte că el nu

e hoţ şi că întotdeauna s-a ţinut de promisiune. Se închină şi spune: „Mulţumesc, Bunule Isus”.

Îşi urmează drumul în ritm măsurat, fără să se obosească, urcă povârnişuri, coboară râpe, străbate *caatingas* sau întinderi pietroase. Către seară vânează un tatú şi-l prăjeşte în spuză. Carnea îi ajunge două zile. În a treia, ajunge prin părţile Nordestinei. Trage la un gospodar din partea locului, unde obişnuieşte să mâie peste noapte. Familia îl primeşte mai călduros ca de obicei şi femeia îi găteşte masa. El le povesteşte cum l-au furat dezertorii, apoi discută despre urmările acelei bătălii din Cambaio în care, se spune, au căzut mulţi morţi. În timp ce stau de vorbă, Rufino observă că perechea schimbă priviri, că şi când ar vrea să-i spună ceva, şi nu îndrăznesc. Tace şi aşteaptă. Atunci gazda, tuşind, îl întreabă de când nu mai are ştiri de la familie. Cam de o lună. I-a murit mama? Nu. Atunci, Jurema? Perechea îl priveşte ţintă. Într-un târziu, omul vorbeşte: se pare că s-ar fi lăsat cu împuşcături şi cu morţi pe acolo şi că muierea i-ar fi fugit cu un străin cu părul roşu. Rufino le mulţumeşte pentru găzduire şi se desparte de ei numaidecât.

În zorii zilei următoare, silueta călăuzei se profilează pe o dună mai înaltă de pe care scrutează cu luare-aminte cabana. Străbate păduricea presărată cu stânci unde a discutat prima dată cu Galileo Gall şi se apropie de dâmbul pe care se găseşte casă, cu pasul lui dintotdeauna, un fel de trap nervos, ceva între mers şi fugă. Pe chipul său, lunga călătorie, multele neplăceri şi ştirea proastă din ajun au lăsat urme: trăsăturile s-au ascuţit, s-au înfundat, i s-au crispat. Are cu el doar *facá* pe care i-a împrumutat-o Bunul Isus. La câţiva metri de cabană, privirea i se face bănuitoare. Ţarcul, deschis vraişte, e gol. Dar nu la ţarc priveşte Rufino cu ochi gravi, întrebători, uimiţi, ci la pământul bătătorit din jurul casei, unde înainte nu erau cele două cruci proptite cu pietricele. Intrând în casă descoperă

opaiţul, urcioarele, patul desfundat, hamacul, cufărul, icoana Maicii Domnului din Lapa, oalele şi străchinile, stiva de lemne. Totul pare la locul lui, ca şi când ar fi fost rânduit cu grijă. Rufino priveşte din nou, stăruitor, încercând parcă să le smulgă obiectelor taina celor întâmplate în lipsa lui. Simte tăcerea: absenţa lătrăturilor, a cârâitului găinilor, a bâlăngănitului berbecilor, a vocii nevestei. În sfârşit, mai face câţiva paşi în încăpere şi începe să cerceteze totul, cu luare-a-minte. Când termină ochii îi sunt injectaţi. Iese, închizând uşa fără zgomot.

Pleacă spre Queimadas, care străluceşte în depărtare sub un soare de-acuma vertical. Silueta lui Rufino se pierde după un cot al dâmbului; apare iar, cu mersu-i obişnuit, printre pietre fumurii, cactuşi, hăţişuri de spini, ulucii ascuţiţi ai unui ţarc. Jumătate de oră mai târziu intră în localitate pe bulevardul Itapicurú şi suie către Piaţa Matriz. Soarele pârjoleşte căsuţele văruite, cu uşi albastre sau verzi. Soldaţii în retragere după dezastrul din Cambaio au început să sosească de peste tot şi mişună, zdrenţăroşi, înstrăinaţi, formând grupuri pe la colţuri, moţăind sub copaci sau scăldându-se în râu. Ghidul trece pe dinaintea lor fără să-i bage în seamă, poate fără să-i vadă, gândindu-se doar la locuitori: văcari în haine de piele, femei alăptându-şi copiii, călăreţi pregătindu-se de plecare, bătrâni prăjindu-se la soare, copii hârjonindu-se. Îi dau bineţe sau îl cheamă pe nume şi el ştie că, după ce a trecut, se întorc să-l privească, îl arată şi încep să şuşotească. Le răspunde la salut dând din cap, privind drept înainte, fără un zâmbet, ca să descurajeze pe oricine ar încerca să intre în vorbă. Taie Piaţa Matriz, plină de soare, de câini, de du-te-vino, salutând, conştient de şoaptele, privirile, gesturile şi gândurile pe care le stârneşte. Nu se opreşte până nu ajunge în preajma măruntei capele Nuestra Señora del Rosario, înaintea unei prăvălioare cu lumânări şi iconiţe atârnate la vedere. Îşi

scoate pălăria, respiră adânc ca omul ce se aruncă în apă şi intră. Văzându-l, bătrâna, care tocmai întinde un pachet unui client, deschide ochii mari şi se luminează la faţă. Dar aşteaptă, înainte de a-i adresa cuvântul, să plece mai întâi cumpărătorul.

Încăperea e un cub cu găuri prin care intră tăişuri de soare. Lumânări groase şi subţiri atârnă de cuie sau se aliniază pe tejghea. Pereţii sunt încărcaţi cu ex-voto-uri, sfinţi, crişti, fecioare şi poze cucernice. Rufino îngenunchează şi sărută mâna bătrânicii: „Bună ziua, mamă”. Ea îi face semnul crucii pe frunte cu degetele-i noduroase, cu unghii înnegrite. E o bătrână scheletică, zbârcită, cu o privire aspră, şi e înfofolită cu un şal gros deşi aerul parcă fierbe. Într-o mână ţine un şirag de mătănii cu bobul gros.

— Caifás vrea să te vadă, să-ţi explice, zice, cu greutate, ori fiindcă subiectul îi repugnă ori din pricina dinţilor lipsă. Vine sâmbătă, la târg. A venit în fiecare sâmbătă, nu ştia dacă te-ai întors. Avea mult de mers, dar tot venea. E prietenul tău, vrea să-ţi explice.

— Spune-mi dumneata până atunci tot ce ştii, mamă, murmură călăuza.

— Nu voiau să te omoare pe tine, răspunde bătrânica, imediat. Nici pe ea. Doar pe străin. Dar el s-a apărat şi a omorât doi oameni. Ai văzut crucile, sus, lângă cabană?

Rufino încuviinţează:

— N-a venit nimeni după morţi, aşa că i-au îngropat acolo. Se închină. Primeşte-i Doamne. Ai găsit casa curată? M-am mai dus eu din când în când. Ca să n-o găseşti murdară la întoarcere.

— Nu trebuia, spune Rufino. Ţine capul plecat şi pălăria în mână. Dumneata abia mai poţi merge. Şi, pe deasupra, casa aceea e murdară în veac.

— Deci ştii, şopteşte bătrâna, căutându-i ochii, pe care el îi ascunde privind ţintă în pământ. Femeia suspină. După o

pauză, adaugă: Am vândut eu berbecii, să nu-ţi dispară, ca găinile. Banii tăi sunt în cutia aceea. – Mai zăboveşte puţin, încercând să amâne inevitabilul, singurul subiect care o interesează, care îl interesează pe Rufino. – Lumea e rea. Spuneau că n-o să te mai întorci. Că te-au luat cu de-a sila în Armată sau c-ai fi pierit în război. Ai văzut câtă soldăţime e în Queimadas? Se spune că au murit destui, acolo. A venit şi maiorul Febronio de Brito.

Dar Rufino o întrerupe:

— Dumneata ştii cine i-a trimis? Pe cei ce trebuiau să-l omoare.

— Caifás, spune bătrâna. El i-a adus. O să-ţi spună tot. Mie mi-a spus. Ţi-e prieten. N-aveau nimic cu tine. Nici cu ea. Doar cu ăl cu părul roş, cu străinul.

Tace. Rufino tace şi el, şi-n încăpere – arzătoare, deşi cufundată în umbră – se aude bâzâitul muscoilor, al roiurilor de muşte, ce dau târcoale pozelor cu sfinţi. În sfârşit, bătrâna se hotărăşte să vorbească:

— I-au văzut mulţi, exclamă, cu voce tremurătoare şi cu ochi deodată scăpărători. Şi Caifás i-a văzut. Când mi-a povestit, m-am gândit: am păcătuit, e pedeapsă de la Dumnezeu. Mi-am nenorocit copilul. Da, Rufino: Jurema, Jurema. Ea l-a salvat, ea l-a apucat pe Caifás de mâini. A plecat cu el, sprijinindu-l, lipindu-se de el. Întinde mâna şi arată strada: Toţi ştiu. Nu mai putem trăi aici, fiule.

Pe chipul colţuros, spân, întunecat de penumbra încăperii, nu se clinteşte un muşchi. Nu clipeşte. Bătrânica agită un pumn de degete mărunţele, încârligate, şi scuipă cu dispreţ către stradă:

— Veneau să mă căineze, să mi te laude. Orice cuvânt era ca un jungher în inimă. Sunt vipere, băiete! îşi trece şalul negru peste pleoape, ca şi când ar fi plâns, dar are ochii uscaţi: O să speli ruşinea în care ne-a afundat, nu-i aşa, copile? E mai râu decât dacă ţi-ar fi scos ţie ochii, mai rău decât dacă m-ar fi omorât pe mine. Vorbeşte cu Caifás.

E om de omenie, îţi ştie înjosirea şi mai ştie şi preţul onoarei. O să-ţi spună totul.

Suspină iar şi sărută evlavios mătăniile. Priveşte la Rufino, care nu s-a clintit din loc, n-a ridicat capul.

— Mulţi au plecat la Canudos, spune, cu voce mai blândă. Au venit apostoli de acolo. M-aş fi dus şi eu. Am rămas, cu gândul că te vei întoarce. E sfârşitul lumii, fiule. De aceea ne e dat să vedem câte vedem. De aceea s-a întâmplat ce s-a întâmplat. Acum pot să plec. M-or ţine picioarele atâta amar de drum? După voia Celui de Sus. El hotărăşte totul.

Rămâne tăcută şi, după un moment, Rufino se apleacă şi îi sărută încă o dată mâna:

— E prea lung drumul şi nu te sfătuiesc să te încumeţi la el, mamă, spune. E război, pârjol mare, de mâncare nu găseşti. Dar dacă vrei să mergi, atunci du-te. Ce faci dumneata e întotdeauna bine făcut. Şi uită ce ţi-a spus Caifás. Nu suferi şi nu te ruşina pentru aceasta.

CÂND Baronul de Cañabrava şi soţia lui debarcară la Arsenalul Marinei din Salvador, la capătul mai multor luni de absenţă, îşi putură da seama, judecind după primirea făcută, cam cât de mult slăbise puterea Partidului Autonomist Bahian – altădată atotputernic – şi a şefului şi întemeietorului său. Odinioară, când era ministru al Imperiului, sau plenipotenţiar la Londra, ba chiar şi în primii ani de după proclamarea Republicii, întoarcerile Baronului la Bahia prilejuiau mari sărbători. Toţi cetăţenii de frunte ai oraşului şi mulţi moşieri din împrejurimi îşi dădeau întâlnire în port, aducând cu ei servitorime şi oameni de casă cu pancarte de bun-venit. Autorităţile erau nelipsite, după cum nu întârziau să apară fanfara municipală şi copiii de la şcolile de binefacere, cu crenguţe înflorite pentru Baroana Estela. Banchetul de recepţie se desfăşura la Palatul Victoriei şi era oferit de Guvernator, iar zecile de comeseni

aplaudau toasturile, discursurile şi inevitabilul sonet recitat de un răsfăţat local al muzelor, în onoarea proaspeţilor sosiţi.

De data asta nu veniseră la Arsenalul Marinei, ca să aplaude debarcarea Baronului şi a Baroanei, decât vreo două sute de persoane, iar printre ele nu se găsea nicio autoritate civilă, militară sau eclesiastică. Chipurile cu care cavalerul Adalberto de Gumucio şi deputaţii Eduardo Glicerio, Rocha Seabrá, Lelis Piedades şi João Seixas de Pondé – comisia desemnată de Partidul Autonomist ca să-şi primească şeful – se apropiară să strângă mâna Baronului şi să o sărute pe cea a Baroanei, erau mai potrivite pentru o înmormântare.

Cei doi, totuşi, nu părură a observa diferenţa. Purtarea lor fu cea dintotdeauna. În timp ce Baroana, zâmbitoare, îi arăta crenguţele înflorite nedespărţitei ei cameriste Sebastiana, ca şi cum s-ar fi minunat că îi sunt destinate, Baronul împărţea bătăi pe umăr şi strângeri la piept partizanilor politici, rubedeniilor şi prietenilor care stăteau la coadă ca să ajungă până la el. Îi chema pe nume, îi întreba de neveste, le mulţumea că s-au deranjat să vină să-l primească. Şi, la fiecare câteva minute, ca împins de o nevoie impetuoasă, repeta cât era întotdeauna de fericit să se întoarcă la Bahia, să regăsească soarele acesta, aerul curat, oamenii aceştia. Înainte de a intra în trăsura închisă care îi aştepta pe chei, condusă de un vizitiu în livrea care făcu multe plecăciuni văzându-i, Baronul mai salută o dată pe toată lumea, cu braţele ridicate. Apoi se aşeză în faţa Baroanei şi a Sebastianei, care aveau rochiile pline de flori. Adalberto de Gumucio luă loc lângă el şi trăsura începu să urce pe Ladeira de la Concepción de la Playa, înecată în verdeaţă. Aproape imediat, călătorii putură vedea bărcile cu pânze din golf, fortăreaţa San Marcelo, Piaţa Mare şi, în apă, o mulţime de negri şi de metişi căutând raci.

— Europa e întotdeauna o baie de întinerire, îi felicită

Gumucio. Păreţi cu zece ani mai tineri decât la plecare.

— Dacă e aşa, anii aceştia îi datorez mai mult corăbiei decât Europei, spuse Baroana. Am petrecut trei săptămâni de odihnă cum nu ştiu să mai fi avut în viaţa mea!

— În schimb, tu pari cu zece ani mai bătrân.

Baronul privea pe ferestruică panorama maiestuoasă a mării şi a insulei, care se desfăşura în voie pe măsură ce trăsura urca, acum pe Ladeira de San Bento, către oraşul de sus.

— E chiar aşa rău?

Faţa Preşedintelui Adunării Legislative din Bahia se zbârci toată:

— Mult mai râu decât îţi închipui. Arătă spre port: Am vrut să facem o demonstraţie de forţă, un adevărat act public. Toată lumea a promis să aducă oameni, chiar şi din interior. Ne gândeam la mii de persoane. Şi ai văzut ce a ieşit.

Baronul făcu semne unor vânzători de peşte care, văzându-l trecând cu trăsura pe dinaintea Seminarului, îşi scoseseră pălăriile de paie. Îşi certă prietenul pe ton şăgalnic:

— E dovadă de proastă creştere să discuţi politică în faţa doamnelor. Sau n-o mai consideri pe Estela o doamnă?

Baroana râse, cu un râs graţios şi nepăsător care o întinerea. Avea părul castaniu, piele foarte albă şi mâini cu degete lungi care se mişcau ca nişte păsăruici. Ea şi camerista, o femeie brună cu forme pline, priveau fermecate marea de un albastru-închis, verdele fosforescent al ţărmurilor şi acoperişurile sângerii.

— Absenţa Guvernatorului e singura întemeiată, spuse Gumucio, ca şi când nu l-ar fi auzit. Noi am hotărât-o. Voia să vină, cu Consiliul Municipal. Dar în starea actuală a lucrurilor, am preferat să-l ţinem deasupra vălmăşagului, *au-dessus de la mêrlée.* Luis Viana e la fel de leal ca întotdeauna.

— Ţi-am adus un album cu desene hipice, îl îmbărbăta Baronul. Bănuiesc că necazurile politice nu ţi-au ştirbit gustul pentru cai, Adalberto.

Intrând în oraşul de sus, în drum spre cartierul Nazareth, noii veniţi, potrivindu-şi pe chip cele mai încântătoare zâmbete, începură să răspundă semnelor de bun-sosit ale trecătorilor. Câteva trăsuri şi mai mulţi călăreţi, unii conducându-l încă din port, alţii aşteptându-l la intrarea în oraşul de sus, îl escortară pe Baron de-a lungul străzilor pietruite, printre curioşii strânşi pe la colţuri, apăruţi în balcoane sau iţindu-şi capetele din tramvaiele trase de catâri, ca să-i vadă trecând. Familia Cañabrava locuia într-un palat împodobit cu frumoase cahle, *azulejos,* aduse din Portugalia, cu acoperiş din olane roşii, balcoane din fier forjat susţinute de cariatide cu piept generos, şi o faţadă străjuită de patru figuri de ceramică galbenă strălucitoare: doi lei cu coamă bogată şi două uriaşe fructe de ananas. Leii vegheau parcă asupra corăbiilor ce intrau în port, iar ananasul le dădea de ştire năierilor despre belşugul din oraş. Livada dimprejurul palatului era plină de arbori *flamboyant, mangos, crotos* şi ficuşi prin care zvonea vântul. Palatul fusese dezinfectat cu oţet, parfumat cu ierburi aromatice şi împodobit cu vase de flori, în aşteptarea stăpânilor. Din uşă, îi aplaudară servitori în livrea albă şi negrese tinere cu şorturi pestriţe şi cu basmale viu colorate pe cap. Baroana începu să stea de vorbă cu ei, în timp ce Baronul, din prag, îşi lua rămas bun de la însoţitori. Numai Gumucio şi deputaţii Eduardo Glicerio, Rocha Seabrá, Lelis Piedades şi João Seixas de Pondé îl urmară înăuntru. Pe când Baroana urca la catul de sus, urmată de camerista ei, bărbaţii traversară vestibulul, apoi un salon cu mobilier de lemn, şi Baronul deschise uşile unei încăperi cu rafturi pentru cărţi, de unde se vedea livada. Vreo douăzeci de oameni amuţiră la intrarea lui. Cei aşezaţi se ridicară şi toţi bătură din palme. Primul care îl

îmbrăţişa fu Guvernatoul Luis Viana:

— N-a fost ideea mea să nu vin în port, spuse. Oricum, după cum vezi, aici se află Guvernul şi Consiliul în plen. La ordinele tale.

Era un om energic, cu o chelie impunătoare şi un pântec voluminos, şi care nu-şi ascundea preocuparea. În timp ce Baronul îi saluta pe cei de faţă, Gumucio închise uşile. Fumul răreа atmosfera. Pe o masă se găseau căni cu sucuri răcoritoare de fructe şi, pentru că nu erau destule scaune, unii se aşezară pe braţele fotoliilor iar alţii rămaseră sprijiniţi de rafturi. Baronul mai zăbovi salutându-i pe rând. Când luă loc în sfârşit, se lăsă o tăcere glacială. Bărbaţii îl priveau şi în căutătura lor, în afară de nelinişte, se citea o rugăminte tăcută, o nădejde temătoare. Expresia Baronului, din jovială cum fusese până atunci, deveni tot mai gravă pe măsură ce trecea în revistă chipurile funebre.

— Îmi dau seama că lucrurile stau prea prost ca să vă mai povestesc dacă seamănă sau nu carnavalul de la Nisa cu al nostru, spuse, foarte serios, căutându-l din ochi pe Luis Viana. Să începem aşadar cu ce-i mai rău. Ce e cel mai rău?

— O telegramă sosită odată cu tine, spuse încet Guvernatorul, din fotoliul în care părea strivit. Rio e de acord să intervină cu armată în Bahia, cu votul unanim al Congresului. Trimite un regiment al Armatei Federale împotriva celor din Canudos.

— Altfel spus, Guvernul şi Congresul oficializează teza conspiraţiei, îl întrerupse Adalberto de Gumucio. Adică fanaticii Sebastianiţi vor să restaureze Imperiul, cu sprijinul Contelui de Eu, al monarhiştilor, al Angliei şi, desigur, al Partidului Autonomist Bahian. Toate neroziile clicii iacobine au devenit adevărul oficial al Republicii.

Baronul nu se arătă deloc alarmat.

— Venirea Armatei Federale nu mă miră, spuse. Era inevitabilă, când lucrurile stau cum stau. Ce mă surprinde

însă este povestea asta cu Canudos. Două expediţii învinse! Făcu un gest de uimire, privindu-l pe Viana. Nu înţeleg, Luis. Pe nebunii aceia trebuia ori să-i lăsaţi în pace, ori să isprăviţi cu ei de prima dată. Dar nu aşa, nu trebuia procedat atât de stângaci încât să-i faci să devină o problemă naţională şi să oferi astfel un asemenea cadou duşmanilor noştri.

— Cinci sute de soldaţi, două tunuri, două mitraliere, ţi se par prea puţin ca să înfrunte o ceată de vagabonzi şi de pocăite? explică imediat Luis Viana. Cui i-ar fi trecut prin cap că, dispunând de asemenea forţe, Febronio de Brito se va lăsa pus pe fugă de nişte neisprăviţi.

— Conspiraţia există, dar nu e a noastră, îl întrerupse din nou Adalberto de Gumucio. Avea sprâncenele încruntate şi mâinile crispate, şi Baronul se gândi că nu-l văzuse niciodată atât de afectat de o criză politică. Maiorul Febronio n-o fi el atât de nepriceput pe cât lasă să se creadă. Înfrângerea lui a fost discutată, târguită, hotărâtă dinainte cu iacobinii din Rio de Janeiro, prin bunele oficii ale lui Epaminondas Gonçalves. Doar aveau nevoie de un scandal naţional încă de la dispariţia lui Floriano Peixoto. N-au născocit ei de atunci tot soiul de conspiraţii monarhice, doar-doar Armata va dizolva Congresul şi va instaura Republica Dictatorială?

— Presupunerile mai târziu, Adalberto, spuse Baronul. Întâi vreau să ştiu exact ce se întâmplă, faptele.

— Faptele lipsesc, în schimb abundă născocirile şi intrigi de necrezut, interveni deputatul Rocha Seabrá. Ne învinuiesc că noi îi stârnim pe Sebastianiţi, că le trimitem arme, că, în cârdăşie cu Anglia, vrem să reinstaurăm Imperiul.

— *Jornal de Noticias* ne acuză de toate acestea şi de lucruri şi mai grave, încă de la căderea lui Don Pedro al II-lea, zâmbi Baronul, făcând un gest a lehamite.

— Da, dar acum nu ne acuză doar *Jornal de Noticias,* ci

jumătate din Brazilia, spuse Luis Viana. Baronul îl văzu râsucindu-se în loc, nervos, şi trecându-şi mâna peste chelie Din senin, la Rio, la São Paolo, la Belo Horizonte, peste tot, încep să fie repetate idioţeniile şi mârşăviile Partidului Republican Progresist.

Mai multe persoane vorbiră deodată şi Baronul le ceru, cu mâinile, să nu-şi ia cuvântul din gură. Pe deasupra capetelor prietenilor lui putea vedea livada şi, deşi cele auzite îl interesau şi îl alarmau, de când intrase în birou se tot întreba dacă printre copaci şi arbuşti s-o mai fi ascuns cameleonul, animalul de care se ataşase tot atât de mult ca alţii de câini ori de pisici.

— Acum ştim de ce a format Epaminondas Garda Rurală, spunea deputatul Eduardo Glicerio. Ca să aducă dovezi, la momentul oportun. Puşti de contrabandă pentru yagunzi, ba chiar şi spioni străini.

— Ah, asta n-o mai ştii, spuse Adalberto de Gumucio, văzând expresia intrigată a Baronului. E culmea grotescului. Un agent englez în *sertón!* L-au găsit carbonizat, dar era englez. Cum şi-au dat seama? Simplu: după părul lui roşu! Au trimis şuviţe Parlamentului din Rio, împreună cu puştile găsite, vezi Doamne, lângă cadavrul lui, la Ipupiará. Nimeni nu ne ascultă, până şi cei mai buni prieteni ai noştri din Rio au plecat urechea la palavrele astea. Toată ţara crede că Republica e ameninţată de Canudos.

— Îmi închipui că eu sunt duhul cel rău ce conduce din umbră conspiraţia, vorbi abia auzit Baronul.

— Pe dumneavoastră vă împroaşcă cel mai mult cu noroi – spuse directorul foii *Diario de Bahia.* Le-aţi dat răzvrătiţilor domeniul Canudos şi aţi plecat în Europa să luaţi contact cu emigranţii Imperiului şi să urziţi toată răzmeriţa. S-a ajuns să se spună că a existat o „bursă subversivă” la care dumneavoastră aţi participat cu jumătate din bani, cealaltă jumătate fiind vărsată de Anglia.

— Părtaş juma-juma cu coroana engleză, şopti Baronul. Drace, dar ştiu că mă supraestimează.

— Ştiţi pe cine trimit să înfrângă răscoala restauratoare? întrebă deputatul Lelis Piedades, care şedea pe braţul fotoliului Guvernatorului. Pe colonelul Moreira César cu regimentul al Şaptelea.

Baronul de Cañabrava întinse gâtul şi clipi des.

— Pe colonelul Moreira César? Rămase un timp gânditor, mişcând uneori din buze de parcă şi-ar fi vorbit sieşi. Apoi i se adresă lui Gumucio: Încep să cred că ai dreptate, Adalberto. Pare să fie o acţiune îndrăzneaţă de-a iacobinilor. De când cu moartea Mareşalului Floriano, colonelul Moreira César e marea lor carte, eroul pe care mizează pentru a recăpăta puterea.

Din nou îi auzi cum îşi luau cuvintele din gură, dar de data asta nu-i mai opri. În timp ce prietenii lui îşi dădeau cu părerea şi discutau, el făcându-se că îi ascultă, îi ignoră cu desăvârşire, lucru destul de lesnicios pentru el, ori de câte ori îl plictisea un dialog sau când i se părea că propriile-i gânduri erau mai importante decât cele auzite. Colonelul Moreira César! Nu era deloc bine că venea. Era un fanatic şi, ca orice fanatic, era primejdios, îşi aminti de felul implacabil în care înăbuşise revolta federalistă din Santa Catalina, acum patru ani, şi cum, când Congresul Federal îl somase să vină să dea socoteală de execuţiile poruncite de el, răspunsese cu o telegramă care era o pildă de laconism şi de aroganţă: „Nu”. Îşi aminti că printre cei executaţi de colonel se numărau un mareşal, un baron şi un amiral pe care îl cunoscuse, şi că, la venirea Republicii, Mareşalul Floriano Peixoto îl însărcinase cu depurarea Armatei de toţi ofiţerii cunoscuţi pentru legăturile lor cu monarhia. Regimentul Şapte de Infanterie contra celor din Canudos! „Are dreptate Adalberto, se gândi. Este culmea grotescului.” Făcând o sforţare, ascultă din nou.

— Nu cu Sebastianiţii din *sertón* vine el să se răfuiască, ci

cu noi, tocmai spunea Adalberto de Gumucio. Vine să te lichideze pe tine, pe Luis Viana, să desfiinţeze Partidul Autonomist şi să ofere Bahia lui Epaminondas Gonçalves, care e omul iacobinilor aici.

— Nu sunt motive de sinucidere, domnilor, îi tăie vorba Baronul, ridicând puţin glasul. Nu mai era gânditor, ci foarte serios şi vorbea cu tărie. Nu sunt motive de sinucidere, repetă el. Trecu în revistă chipurile celor prezenţi, încredinţat că seninătatea lui va sfârşi prin a li se comunica prietenilor. Nimeni n-o să ne răpească ce ne aparţine. Nu se află aici, la un loc, în camera aceasta, puterea politică a Bahiei? Nu se găseşte aici majoritatea pământurilor, a bunurilor, a cirezilor Bahiei? Nici măcar colonelul Moreira César nu poate schimba starea de fapt. Dispariţia noastră înseamnă dispariţia Bahiei, domnilor. Epaminondas Gonçalves şi ciracii lui nu-s decât o curiozitate extravagantă a acestor ţinuturi. Nu are la dispoziţie nici mijloacele, nici oamenii, nici experienţa necesară ca să poată ţină hăţurile Bahiei, chiar dacă li s-ar pune în mână. Calul dă cu ei de pământ cât ai clipi.

Făcu o pauză şi cineva, serviabil, îi puse înainte o cană cu suc răcoritor. Bău cu delectare din lichid, recunoscând gustul însiropat al *guayabei.*

— Ne bucură mult optimismul tău, te asigur, îl auzi spunând pe Luis Viana. Oricum însă, trebuie să recunoşti că prea bine nu stăm şi că trebuie acţionat fără zăbavă.

— Desigur, încuviinţă Baronul. Vom acţiona. Deocamdată, vom trimite chiar acum o telegramă colonelului Moreira César felicitându-ne de venirea lui şi oferindu-i tot sprijinul autorităţilor Bahiei şi al Partidului Autonomist. Oare nu suntem la fel de interesaţi să vină să ne scape de hoţii de pământuri, de fanaticii care pustiesc fermele şi nu-i lasă pe bieţii săteni să-şi vadă în pace de munca câmpului? Şi tot astăzi vom începe o colectă în favoarea Armatei Federale, pentru ca fondurile astfel

strânse să fie folosite în lupta împotriva bandiţilor.

Aşteptă să se potolească murmurele, bând alt pahar cu suc de fructe. Era cald şi îşi simţea fruntea jilavă.

— Aş vrea să-ţi amintesc că, de ani de zile, toată politica noastră constă în a împiedica guvernul central să se amestece prea mult în chestiunile Bahiei, spuse în sfârşit Luis Viana.

— Ei bine, acum, singura politică de urmat, dacă nu alegem sinuciderea, este aceea de a dovedi întregii ţări că nu suntem duşmanii Republicii şi cu atât mai puţin ai suveranităţii Braziliei, spuse Baronul, pe un ton sec. Trebuie să demontăm această intrigă imediat, şi eu personal nu văd altă cale. Vom da o recepţie strălucită în cinstea lui Moreira César şi a regimentului Şapte. Noi, nu Partidul Republican.

Îşi şterse fruntea cu batista şi aşteptă din nou ca murmurul, mai puternic decât cel dinainte, să descrească.

— E o schimbare prea bruscă, spuse Adalberto de Gumucio, şi Baronul văzu mai multe capete care încuviinţau.

— În Adunare, în ziare, toată acţiunea noastră a fost tocmai încercarea de a evita intervenţia federală, spuse deputatul Rocha Seabrá.

— Dacă vrem să apărăm interesele Bahiei trebuie să rămânem la putere, iar ca să rămânem la putere trebuie să ne schimbăm politica, asta cel puţin deocamdată, răspunse Baronul, cu blândeţe. Şi, ca şi când obiecţiile ce i se aduceau n-ar fi avut nicio importanţă, continuă să dea directive: Noi, marii proprietari, va trebui să colaborăm cu colonelul. Să-i găzduim regimentul, să-l ajutăm să găsească ghizi şi provizii. Noi, împreună cu Moreira César, vom fi cei care îi vor înfunda pe conspiratorii monarhişti finanţaţi de Regina Victoria. Zâmbi silit şi îşi mai trecu o dată batista pe frunte. E o mascaradă ridicolă, dar n-avem ce face. Iar când colonelul le va veni de hac bieţilor *cangaceiros* şi cuvioşilor de la Canudos, vom sărbători cu mare pompă înfrângerea

ruşinoasă a Imperiului Britanic şi a dinastiei Braganza.

Nimeni nu se amuză, nimeni nu zâmbi. Toţi tăceau stingheriţi. Dar, observându-i pe rând, Baronul îşi dădu seama că, deşi călcându-şi pe inimă, erau destui cei care recunoşteau că nu le rămânea altceva de făcut.

— Voi pleca la Calumbi, spuse Baronul. Nu intra în planurile mele de moment. Dar e nevoie. Eu însumi mă voi îngriji ca regimentului Şapte să nu-i lipsească nimic. Toţi proprietarii din regiune ar trebui să facă la fel. Astfel ca Moreira César să vadă al cui e pământul acesta, cine porunceşte aici.

Atmosfera era foarte încărcată şi toţi voiau să întrebe sau să răspundă ceva. Dar Baronului i se păru că discuţia, acum, nu putea decât să se împotmolească. Mai târziu, după ce vor mânca şi vor bea, apoi pe măsura depanării orelor serii şi ale nopţii, îi va fi mai uşor să le înlăture obiecţiile, scrupulele.

— Haideţi să prânzim şi să le ţinem companie doamnelor, le propuse, ridicându-se din jilţ. Vorbim mai târziu. Doar nu totul e politică în viaţă. Trebuie să facem loc şi lucrurilor plăcute.

II

QUEIMADAS, devenită peste noapte tabără ostăşească, este un furnicar răscolit, sub vântoasele care o acoperă cu colb: se aud ordine şi se bulucesc trupe conduse de călăreţi cu săbii, care strigă şi gesticulează. Deodată, câteva sunete de goarnă spintecă dimineaţa, şi curioşii aleargă pe malurile râului Itapicurú să scruteze *caatinga* pârjolită ce se pierde către Monte Santo: tocmai pornesc primele formaţii ale regimentului Şapte şi vântul poartă imnul cântat de soldaţi cât îi ţine gura.

În interiorul gării, colonelul Moreria César studiază încă din zori hărţi topografice, împarte instrucţiuni, semnează mesaje şi primeşte comunicatele de serviciu ale diferitelor batalioane. Corespondenţii, somnoroşi, îşi pregătesc catârii, caii şi căruţa cu bagaje în dreptul intrării gării, cu excepţia ziaristului slăbănog de la *Jornal de Noticias* care, cu planşeta lui portativă sub braţ şi cu călimara atârnată de mânecă, dă târcoale prin încăpere încercând să se apropie de colonel. Deşi e atât de devreme, cei şase membri ai Consiliului Municipal sunt prezenţi ca să-şi ia rămas bun de la comandantul regimentului Şapte. Aşteaptă, stând pe o bancă, iar roiul ofiţerilor şi aghiotanţilor ce vin şi pleacă în jurul lor le acordă tot atât de puţină atenţie ca lozincilor Partidului Republican Progresist şi ale Partidului Autonomist Bahian care tot mai spânzură de tavan. Totuşi, ei se amuză privindu-l pe ziaristul sperietoare-de-ciori care, folosindu-se de un moment de acalmie, izbuteşte în sfârşit să se apropie de Moreira César.

— Pot să vă întreb ceva, domnule colonel? silabiseşte cu vocea lui fonfă.

— Conferinţa de presă a avut loc ieri, îi răspunde ofiţerul, privindu-l ca pe o fiinţă căzută de pe altă planetă. Dar zănateca apariţie, sau îndrăzneala personajului, îl îmblânzesc: Întreabă-mă. Despre ce e vorba?

— Despre condamnaţi, molfăie cuvintele cei doi ochi saşii aţintiţi asupra lui. Mi-a atras atenţia că aţi recrutat tâlhari şi criminali pentru regiment. Azi-noapte am fost la închisoare, cu cei doi locotenenţi, şi i-am văzut înrolând şapte.

— Aşa e, spune Moreira César, cercetându-l curios. Care e întrebarea?

— Întrebarea e: de ce? Care e motivul pentru care le-aţi promis libertatea acestor delincvenţi?

— Ştiu să se bată, spune colonelul Moreira César. Şi, după o pauză: Delincventul este un caz de energie umană excesivă care se abate pe un făgaş greşit. Războiul o poate îndrepta pe calea cea bună. Ei ştiu care le e miza şi asta îi face curajoşi, uneori de-a dreptul eroici. M-am încredinţat de aceasta, deseori. Şi dumneata vei avea prilejul să te încredinţezi, cu condiţia să ajungi la Canudos. Fiindcă – şi îl mai măsoară o dată din cap până în picioare – se vede cât de colo că nu vei rezista nici măcar o zi în *sertón.*

— Voi încerca să rezist, domnule colonel.

Ziaristul miop se retrage şi în locul lui înaintează colonelul Tamarindo şi maiorul Cunha Matos, care îl aşteptau să termine.

— Avangarda a plecat chiar acum, spune colonelul Tamarindo. Maiorul relatează că patrulele căpitanului Ferreira Rocha au cercetat drumul până la Tanquinho neîntâlnind nici urmă de yagunzi, dar găsindu-l în schimb semănat cu hârtoape şi accidente de tot felul care vor îngreuna trecerea artileriei. Cercetaţii lui Ferreira Rocha studiază pe teren cum pot fi ocolite obstacolele şi, oricum, o echipă de genişti. a luat-o înainte să niveleze drumul.

— I-ai distribuit bine pe condamnaţi? îl întreabă Moreira César.

— În companii diferite şi cu interdicţie formală de a se vedea unii cu alţii sau de a-şi vorbi, îl asigură maiorul.

— A plecat şi convoiul de vite, spune colonelul Tamarindo. Şi, după o scurtă şovăire: Febronio de Brito era mâhnit de moarte. L-a apucat o criză de plâns.

— Altul în locul lui s-ar fi sinucis – e singurul comentariu al lui Moreira César.

Se ridică, şi o ordonanţă se grăbeşte să adune hârtiile de pe masa ce i-a servit de birou. Colonelul, urmat îndeaproape de ofiţeri, se îndreptă spre ieşire. O mulţime de oameni fug pe afară să-l vadă, dar el, înainte de a ajunge la uşă, îşi aminteşte ceva, schimbă direcţia şi merge spre banca unde aşteaptă consilierii din Queimadas. Aceştia se ridică. Sunt oameni simpli, agricultori şi modeşti negustoraşi, care au îmbrăcat cele mai bune haine şi şi-au văcsuit ghetele în semn de respect îşi ţin pălăriile în mâini şi par foarte stingheriţi.

— Vă mulţumesc pentru găzduire şi colaborare, domnilor – colonelul îi învăluie într-o singură privire convenţională şi aproape oarbă. Regimentul Şapte nu va uita bunele sentimente manifestate de Queimadas. Vă las în grijă trupa care rămâne aici.

Nu au timp să-i răspundă căci, în loc să-şi ia rămas bun de la fiecare în parte, schiţează un salut general, ridicându-şi dreapta la chipiu, se întoarce pe călcâie şi pleacă spre ieşire.

Apariţia lui Moreria César şi a suitei lui în stradă, unde regimentul şi-a strâns rândurile – companiile se pierd în depărtare, aliniate una după alta, de-a lungul şinelor – stârneşte ropote de aplauze şi urale. Santinelele ţin piept curioşilor care vor să se apropie. Frumosul cal alb nechează, nerăbdător să plece, încalecă Tamarindo, Cunha Matos, Olimpio de Castro, iar escorta şi corespondenţii,

călări cu toţii, îl înconjoară pe colonel. Acesta reciteşte telegrama pe care a dictat-o pentru Guvernul Suprem: „Regimentul Şapte îşi începe azi, 8 februarie, campania în apărarea suveranităţii braziliene. Niciun caz de indisciplină în rândul trupei. Singura noastră temere este ca Antonio Sfătuitorul şi răzvrătiţii lui restauratori să nu fi părăsit Canudos. Trăiască Republica”. Adaugă iniţialele sale, pentru ca telegrafistul s-o expedieze numaidecât. Face apoi un semn către căpitanul Olimpio de Castro, care dă un ordin trompeţilor. Aceştia intonează câteva note pătrunzătoare şi lugubre ce înfioară aerul dimineţii.

— E imnul regimentului, îi spune Cunha Matos corespondentului cărunt, care se află lângă el.

— Are un nume? întreabă firul de voce sâcâitoare a omului de la *Jornal de Noticias.* A atârnat de catârul pe care călăreşte o ditamai desagă, pentru planşeta de scris, care îi dă animalului o siluetă marsupială.

— Imnul de Atac şi Măcelărire, spune Moreira César. Regimentul l-a adoptat pe vremea războiului cu Paraguayul, când, lipsind muniţiile, trebuia să atace cu sabia, baioneta şi *facá*.

Dă ordinul de plecare cu mâna dreaptă. Catârii, oamenii, caii, căruţele, armele, se urnesc printre vârtejuri de colb aruncate în întâmpinarea lor de palele de vânt Ieşind din Queimadas, diferitele formaţii ale coloanei merg strâns unite şi nu se deosebesc decât după culoarea flamurilor purtate de escortele lor. Foarte curând, uniformele ofiţerilor şi ale soldaţilor devin otova din cauza vântului uscat dinspre *caatinga,* care îi sileşte pe toţi să coboare vizierele şepcilor şi chipielor şi, pe mulţi, să-şi lege batiste la gură. Încetul cu încetul, batalioanele, companiile şi secţiile se distanţează unele de altele şi ceea ce părea, la plecarea din gară, un organism compact, un şarpe lung târându-se pe pământul crăpat, printre trunchiuri de *favela* uscate iască, se desprinde în membre separate, în şerpi-fii care la rândul

lor se distanţează unii de alţii, pierzându-se din vedere uneori şi zărindu-se iar, în funcţie de accidentele terenului. Călăreţi neobosiţi suie şi coboară măgurile joase, formând un sistem circular de informaţii, ordine, verificări, între părţile acestui tot răzleţit al cărui cap, după câteva ore de mers, presimte în depărtare prima aşezare din traseu: Pau Seco. Avangarda, îşi dă seama colonelul Moreira César privind cu binoclul, a lăsat acolo, printre colibe, urme ale trecerii sale: o flamură şi doi soldaţi care îl aşteaptă, desigur cu mesaje.

Escorta o ia cu câţiva metri înaintea colonelului şi a Statului Major; imediat după ei, ca nişte paraziţi exotici în acea mulţime de uniforme, vin corespondenţii, care, după pilda mai multor ofiţeri, au descălecat şi merg discutând. Exact la mijlocul coloanei se află bateria de tunuri trase de perechi de boi pe care îi mână vreo douăzeci de soldaţi sub comanda unui ofiţer ce poartă pe mâneci romburile roşii ale artileriei: căpitanul José Agostinho Salomão da Rocha. Strigătele oamenilor, îmboldind animalele sau diriguindu-le când se îndepărtează de cărare, sunt singurele zgomote care se aud. Trupa vorbeşte încet, economisindu-şi energia, sau mărşăluieşte în tăcere, scrutând peisajul şes şi aproape golaş pe care îl vede pentru întâia oară. Mulţi asudă din cauza soarelui, a uniformelor groase şi a greutăţii raniţelor şi a puştilor, dar, urmând instrucţiunile primite, amână pe cât pot să ducă la gură plosca fiindcă ştiu că a şi început prima dintre lupte: cea împotriva lipsei apei. Pe la jumătatea dimineţii ajung din urmă şi întrec convoiul cu aprovizionarea; mână vitele, caprele şi iezii o companie de soldaţi şi de văcari înrolaţi cu o zi înainte, în fruntea cărora merge sumbru, mişcându-şi buzele ca şi când ar replica sau ar invoca motive într-un dialog închipuit, maiorul Febronio de Brito. Ariergarda o constituie escadronul de cavalerie comandat de un călăreţ agitat şi marţial: căpitanul Pedreira Franco. Moreira César păstrează de un timp tăcere şi suita

lui tace şi ea ca să nu-i tulbure meditaţiile. Intrând pe drumul drept care duce la Pau Seco, colonelul se uită la ceas.

— În ritmul acesta, domnii din Canudos vor avea timp berechet să dispară, spune, înclinându-se spre Tamarindo şi Cunha Matos. Va trebui să lăsăm la Monte Santo echipamentul greu şi să mai uşurăm raniţele. Adevărul e că avem prea multă muniţie. Ar fi păcat să ajungem acolo şi să dăm doar peste vulturi.

Regimentul cară cincisprezece milioane de cartuşe şi şaptezeci de lovituri de artilerie, în căruţe trase de catâri, iar acestea întârzie cel mai mult înaintarea. Colonelul Tamarindo comentează că după Monte Santo vor merge şi mai încet pesemne, întrucât, după spusele inginerilor militari Domingo Alves Leite şi Alfredo de Nascimento, terenul ce-i aşteaptă de acolo înainte e mult mai frământat.

— Ca să nu mai vorbim că vor începe şi primele hărţuiri, adăugă. E roşu tot, buhăit de căldură, şi se şterge pe faţă cu o batistă colorată. A depăşit viteza retragerii din armată, nimic nu-l silea să se afle aici, dar el s-a încăpăţânat să însoţească regimentul.

— Nu trebuie să le dăm timp să scape, murmură colonelul Moreira César. Sunt cuvinte pe care ofiţerii lui le-au auzit spunându-le deseori, încă de la îmbarcarea la Rio. Nu transpiră, cu toată căldura. Faţa lui mică, palidă, cu ochii intenşi, uneori obsesivi, zâmbeşte rar; vocea mai că nu are inflexiuni: e monocordă, subţire, parcă mânată cu frâul scurt care se recomandă pentru caii nervoşi. Cum or afla că ne apropiem vor fugi care încotro şi campania va fi un mare eşec. Nu ne-o putem permite.

Îşi priveşte din nou însoţitorii, care îl ascultă fără să spună nimic.

— Sudul Braziliei a înţeles că Republica e ireversibilă. L-am făcut să înţeleagă. Dar aici, în Bama, sunt destui aristocraţi care nu se împacă cu situaţia. Mai ales după

moartea Mareşalului; cu un civil fără idealuri la cârma ţârii, ei cred că se mai poate da înapoi. Nu se vor resemna fără o pedeapsă exemplară. Iar aceasta e cea mai bună ocazie, domnilor.

— Se tem, Excelenţă, spune Cunha Matos. Faptul că Partidul Autonomist organizează serbări de bun-venit în Salvador şi iniţiază colecte în favoarea Republicii, nu dovedeşte îndestul că sunt cu coada între picioare?

— Cred că perla a fost arcul de triumf ridicat în gara Calzada, numindu-ne salvatori, îşi aminteşte Tamarindo. Cu câteva zile înainte se opuneau frenetic intervenţiei Armatei Federale în Bahia, pentru ca apoi să ne arunce flori pe străzi şi să ne anunţe că însuşi Baronul de Cañabrava pleacă la Calumbi să-şi pună ferma la dispoziţia regimentului.

Râde cu poftă, dar buna lui dispoziţie nu i se transmite lui Moreira César.

— Asta înseamnă că Baronul e mai inteligent decât prietenii lui, spune. N-avea cum să oprească intervenţia Guvernului într-un caz flagrant de insurecţie. Atunci, alege patriotismul, pentru ca republicanii să nu-i ia locul. Deocamdată măsluieşte şi zăpăceşte pe toată lumea, apoi va încerca o nouă lovitură. Baronul e trecut prin şcoală înaltă: şcoala englezească, domnilor.

Pau Seco îi întâmpină pustiu, golit de oameni, lucruri sau animale. Doi soldaţi salută, lângă trunchiul fără crengi de care spânzură flamura lăsată de avangardă. Moreira César frânează calul şi îşi plimbă privirea peste colibele de lut, al căror interior se întrezăreşte prin uşile deschise sau smulse. Dintr-una iese o femeie fără dinţi, desculţă, cu o tunică prin găurile căreia i se vede pielea întunecată. Doi copii rahitici cu ochi sticloşi, din care unul despuiat şi cu pântecul umflat, se ţin scai de ea. Se uită uimiţi la soldaţi. Moreira César, de la înălţimea calului, continuă să-i privească: parcă sunt întruchiparea deznădejdii. Faţa i se contractă într-o

expresie în care se amestecă tristeţea, mânia, ciuda. Nepierzându-i din ochi, ordonă unui om din escortă:

— Să li se dea de mâncare. Şi se întoarce spre locţiitor: Vedeţi în ce hal îşi ţin ei pălmaşii de pe pământurile lor?

Îi tremură glasul şi fulgeră cu privirea. Cu un gest neaşteptat, trage sabia din teacă şi o duce la faţă, ca şi când ar vrea s-o sărute. Corespondenţii văd atunci, lungindu-şi gâturile, cum comandantul regimentului Şapte, înainte de a relua marşul, le face cu spada acel salut rezervat doar defilărilor înaintea drapelului şi a maximei autorităţi, celor trei locuitori din Pau Seco.

CUVINTELE neînţelese au ţâşnit mereu de pe buzele lui, în rafale, de când l-au găsit lângă femeia tristă şi cadavrul catârului mursecat de păsările *urubús*. Întretăiate, năvalnice, tunătoare, sau dimpotrivă, stinse, şoptite, tainice, izbucneau ziua şi noaptea speriindu-l uneori pe Idiot, care începea să tremure. Bărboasa îi spuse Juremei, după ce-l mirosi pe bărbatul cu părul roşu: „Are fierbinţeală cu aiureli, ca aceea care a pălit-o pe Dádiva. Moare azi, cel târziu”. Totuşi nu murise, deşi de câteva ori dăduse ochii peste cap şi păruse că sloboade horcăiala din urmă. După ce rămânea nemişcat, începea iar să se zbată schimonosindu-şi faţa şi rostind cuvinte care pentru ei erau doar nişte zgomote. Uneori, deschidea ochii şi îi privea năuc. Piticul îşi dădu cu părerea că vorbea o limbă ţigănească, dar Bărboasa susţinea că aduce cu latina bisericească.

Când Jurema i-a întrebat dacă ar putea merge cu ei, Bărboasa a încuviinţat, poate din milă, poate din simplă inerţie. Tuspatru îl aburcară pe străin în cotigă, lângă coşul cobrei, şi îşi reluară drumul. Noii însoţitori le purtară noroc, căci spre seară, ajunşi la o fermă din Quererá, fură poftiţi la masă. O bătrână doftoroaie îl afumă pe Galileo Gall, îi puse

buruieni pe răni, îi dădu o fiertură şi spuse că se va face bine. În seara aceea, Bărboasa îi înveseli pe văcari cu cobra, Idiotul făcu boscarii şi Piticul le povesti legende cu cavaleri. Plecară mai departe şi, într-adevăr, străinul începu să înghită îmbucăturile ce i se ofereau. Bărboasa o întrebă pe Jurema dacă îi e nevastă. Nu, nu era: el o nenorocise, în absenţa bărbatului legiuit, şi după aceea ce-i mai rămânea de făcut decât să-l urmeze. „Acum înţeleg de ce eşti aşa de tristă”, comentă Piticul, cu simpatie.

Merseră către Nord, călăuziţi de steaua cea bună, din moment ce zilnic găseau ceva de-ale gurii. În a treia zi dădură o reprezentaţie cu prilejul serbării dintr-un cătun. Punctul de atracţie al tuturor fu barba Bărboasei: plăteau ca să se încredinţeze că nu e falsă şi să-i atingă în treacăt şi ţâţele, convingându-se că e femeie. Între timp, Piticul le povestea viaţa ei, de când era o fetiţă ca oricare alta, acolo la Ceara, şi cum devenise ruşinea familiei din ziua când i-au apărut peri pe spinare, pe braţe, pe picioare şi pe faţă. A început să umble zvonul prin sat că e vreun păcat la mijloc, că ar fi copil de paracliser sau poate chiar fiică a Câinelui. Fetiţa a înghiţit atunci cu furie sticlă pisată, din aceea de omorât cotarlele. Dar n-a murit, ci a trăit mai departe ca paiaţa satului, până la venirea Regelui Circului, Ţiganul, care a luat-o şi a făcut-o artistă. Jurema crezu că e o scorneală a Piticului, dar acesta o asigură că era purul adevăr. Şedeau câteodată de vorbă şi, pentru că Piticul era îndatoritor şi îi inspira încredere, ea îi povesti despre copilăria ei la ferma din Calumbi, în slujba şotiei Baronului de Cañabrava, o femeie minunat de frumoasă şi de bună. Păcat că Rufino, bărbatul ei, în loc să rămână pe lângă Baron, a plecat la Queimadas şi s-a făcut călăuză, meserie nesuferită care îl ţinea departe de casă. Încă şi mai păcat că nu i-a putut dărui un fiu. De ce-o fi pedepsit-o Dumnezeu, împiedicând-o să zămislească? „Cine ştie”, şopti Piticul. Căile Domnului erau câteodată de nepătruns.

După câteva zile se opriră la Ipupiará, însemnată răscruce de drumuri. Tocmai se petrecuse o dramă. Un localnic, lovit de capie, îşi omorâse copiii apoi îşi luase şi el viaţa, cu *macheta*. Întrucât avea loc înmormântarea copiilor-martiri, circarii nu şi-au mai ţinut reprezentaţia, ci au anunţat-o pentru seara următoare. Satul era mic, dar avea un magazin unde veneau să se aprovizioneze oameni din toată regiunea.

A doua zi în zori apărură *los capangas.* Erau călări, şi cavalcada lor grăbită şi bufnitoare o trezi pe Bărboasă, care ridică un colţ al cortului să vadă cine erau. De prin toate locuinţele din Ipupiará se iţiră curioşi, nedumeriţi ca şi ea de această apariţie. Văzu şase călăreţi înarmaţi; erau *capangas,* nu *cangaceiros* nici gărzi rurale, judecând atât după îmbrăcămintea lor cât şi după semnul tatuat pe crupele animalelor, aparţinând unei singure ferme. Cel ce mergea în frunte – îmbrăcat de sus până jos în piele – descăleca, şi Bărboasa îl văzu îndreptându-se spre ea. Jurema tocmai se ridicase de pe pătură. O simţi tremurând şi o văzu descompusă, cu gura întredeschisă. „E soţul tău?”, o întrebă. „E Caifás”, spuse fata. „O să te omoare?’, insistă Bărboasa. Dar, în loc să-i răspundă, Jurema ieşi în patru labe de sub cort, se ridică şi merse în întâmpinarea omului. Acesta se opri s-o aştepte. Bărboasei îi sări inima din piept, la gândul că bărbatul în haine de piele – era osos, pârlit de soare, cu privirea îngheţată – avea s-o lovească, s-o calce în picioare sau chiar să vâre *facá* în ea înainte de-a veni s-o împlânte şi în omul cu păr roşu, pe care îl simţea agitându-se în cotigă. Dar nu, n-o lovi. Dimpotrivă, îşi scoase pălăria şi o salută aşa cum ai saluta un om pe care îl respecţi. De pe cai, ceilalţi cinci bărbaţi priveau dialogul acela care pentru ei, ca şi pentru Bărboasă, nu era decât o mişcare din buze. Ce şi-or fi spunând? Piticul şi Idiotul se treziseră şi trăgeau şi ei cu ochiul pe afară. După câteva clipe, Jurema se întoarse şi arătă spre cotiga unde zăcea

străinul rănit.

Omul muiat în piele, urmat de fată, merse spre cotigă, băgă capul sub coviltir, şi Bărboasa îl văzu cercetându-l cu nepăsare pe cel care, adormit sau treaz, continua să sporovăiască cu vedeniile lui. Şeful celor cinci *capangas* avea ochii liniştiţi ai celor care ştiu să ucidă, aceiaşi pe care Bărboasa îi văzuse la banditul Pedrão atunci când îl năruise dintr-o lovitură şi-l omorâse pe Ţigan. Jurema, foarte palidă, aştepta ca şeful *capanga* să-şi termine inspecţia. În sfârşit, acesta se întoarse spre ea, îi vorbi, Jurema încuviinţă şi atunci omul le făcu semn alor săi să descalece. Jurema se apropie de Bărboasă şi îi ceru foarfecele, în timp ce le căuta, Bărboasă îi şopti: „N-o să te omoare?” Jurema spuse că nu. Şi, cu foarfecele care fuseseră ale Dádivei în mână, se sui în cotiga. *Los capangas,* ţinându-şi caii de dârlogi, porniră spre magazinul din Ipupiará. Bărboasa îndrăzni să se apropie ca să vadă ce făcea Jurema, şi în urma ei păşi Piticul iar după acesta, Idiotul.

Îngenuncheată lângă el – amândoi abia începeau în spaţiul strimt – fata reteza, aproape chilug, chica străinului. Făcea aceasta apucând cu o mână pletele roşcate, cârlionţate, şi foarfecă scrâşnea. Gherocul negru al lui Galileo Gall, crăpat din loc în loc, era mânjit cu pete de sânge închegat, cu praf şi excremente de pasări. El zăcea pe spate, printre cârpe şi cutii colorate, cârlige pentru acrobaţii, sulimane de toate soiurile şi pălărioare de carton cu semiluni şi steluţe cu sclipici. Ţinea ochii închişi, barba crescută era năclăită cu sânge uscat şi, pentru că îl descălţaseră de cizme, degetele de la picioare îi ieşeau prin găurile ciorapilor, mari, foarte albe şi cu unghii murdare. Rana de la gât dispărea sub legătura şi buruienile puse acolo de doftoroaia care îl oblojise. Idiotul se puse pe râs şi, deşi Bărboasă îl lovi cu cotul, continuă să râdă. Spân, prăpădit, cu ochii duşi în fundul capului, cu gura deschisă şi cu un firicel de bale atârnându-i între buze, se strâmba

hohotind tâmp. Jurema nu-i dădu nicio atenţie, în timp ce străinul deschise ochii mari. Faţa i se schimonosi într-o expresie de uimire, de durere sau de spaimă pentru cele ce se petreceau cu el, dar slăbiciunea îl împiedică să se ridice; izbuti doar să se mişte pe loc şi să scoată unul dintre acele zgomote neînţelese de circari.

Treaba aceasta îi luă Juremei destul timp. Oricum, destul ca să le dea răgaz celor cinci *capangas* să intre în magazin, să afle tărăşenia cu copiii omorâţi de nebun, să meargă la cimitir şi acolo să comită un sacrilegiu care i-a lăsat fără grai pe localnicii din Ipupiará: au dezgropat cadavrul ucigaşului şi l-au aburcat cu sicriu cu tot pe unul dintre cai, luându-l cu ei. Acum se înapoiaseră şi aşteptau, la câţiva metri de circari. Când ţeasta lui Gall rămase tunsă mărunt şi inegal, acoperită doar cu o spuzeală ciudată roş-violetâ, râsul Idiotului se auzi din nou. Jurema strânse într-un mănunchi şuviţele de păr ţinute până atunci în poală, le legă cu şnurul care îi servise ei la prinsul părului, şi Bărboasa o văzu scotocind prin buzunarele străinului şi scoţând o pungă mică despre care le spusese şi lor că e plină cu bani, dacă ar fi avut nevoie. Cu ciuful roşcat într-o mână şi cu punga în cealaltă, se dădu jos din cotigă şi trecu printre ei.

Şeful celor cinci *capangas* îi veni în întâmpinare. Bărboasa îl văzu primind din mâinile Juremei părul străinului şi, fără să-l privească, vârându-l în desaga prinsă de şa. Pupilele lui nemişcate erau ameninţătoare, deşi i se adresa Juremei într-un fel studiat, curtenitor, de-a dreptul ceremonios, pe când scormonea printre dinţi cu degetul arătător.

Acum Bărboasa putea să-i audă.

— Avea asta în buzunar, spuse Jurema, întinzându-i punga. Dar Caifás n-o luă.

— Nu se cuvine, spuse, ca împiedicat de ceva nevăzut. Asta e tot a lui Rufino.

Jurema, fără să facă nici cea mai mică obiecţie, piti punga între fuste. Bărboasa crezu că acum o să plece, dar fata, privindu-l pe Caifás în ochi, îl întrebă blând:

— Şi dacă Rufino e mort?

Caifás se gândi o clipă, fără să-şi schimbe expresia, fără să clipească.

— Dacă a murit, se va găsi cine să-i spele onoarea, îl auzi Bărboasa şi i se păru că-l aude pe Pitic povestind una dintre legendele lui cu prinţi şi cavaleri. O rudă, un prieten. Şi eu o pot face, la nevoie.

— Şi dacă patronul tău află ce-ai făcut? îl mai întrebă Jurema.

— Nu-i decât patronul meu, răspunse Caifás, sigur pe el. Rufino e cu mult mai mult. Patronul vrea ca străinul să moară şi străinul va muri. Ori de rănile lui, ori de mâna lui Rufino. Curând, minciuna va fi adevăr, şi ăsta – părul unui mort.

Îi întoarse spatele Juremei să se suie pe cal. Ea, pândindu-i răspunsul, puse o mână pe greabănul animalului:

— O să mă omoare şi pe mine?

Bărboasa observă că omul în haine de piele o privea fără milă, ba chiar cu un dram de dispreţ.

— Dacă eu aş fi în locul lui Rufino te-aş ucide, pentru că şi în tine e o parte de vină, poate chiar mai mare decât a lui, spuse Caifás, din înaltul şeii. Dar cum nu-s Rufino, nu ştiu. El va şti.

Dădu pinteni calului şi plecă însoţit de ceilalţi *capangas,* cu neobişnuita, puturoasa lor pradă, în direcţia de unde veniseră.

DE ÎNDATĂ ce luă sfârşit slujba oficiată de părintele Joaquim în capela San Antonio, João Abade merse după lada cu obiecte trebuincioase, lăsată în Sanctuar. Prin cap i

se învârtea o singură întrebare: „Un regiment, câţi soldaţi înseamnă?” îşi săltă lada pe un umăr şi porni cu paşi mari pe uliţele pline de hârtoape din Belo Monte, încercând să-i ocolească pe cei ce îi tăiau calea ca să-l întrebe dacă era adevărat că venea asupra lor o altă armată. Le răspundea că da, din mers, ferindu-se să nu calce găinile, caprele, câinii şi copiii care i se încurcau printre picioare. Ajunse la vechea casă-fermă transformată în magazin, cu umărul dureros din cauza greutăţii lăzii.

Oamenii adunaţi în dreptul uşii îi făcură loc şi, înăuntru, Antonio Vilanova se opri din discuţia cu soţia Antonia şi cumnata Asuncion, sărindu-i în întâmpinare. De pe o stinghie, un papagal repeta frenetic: „Fericire, fericire”.

— Vine un regiment, spuse João Abade, lepădându-şi sarcina pe pământ. Câţi soldaţi sunt?

— A adus fitile! exclamă Antonio Vilanova. Ghemuit pe vine, scotocea cu râvnă prin ladă. Faţa i se rotunji de mulţumire descoperind, în afară de pachetele cu fitile, pastile contra diareii, dezinfectante, pansamente, calomel, untdelemn şi spirt.

— N-o să-i putem plăti niciodată părintelui Joaquim pentru câte face pentru noi, spuse, ridicând lada pe tejghea. Rafturile gemeau de cutii, sticle, mărfuri diverse şi tot felul de obiecte de îmbrăcăminte, de la sandale la pălării, şi peste tot erau împrăştiate boccele şi lădiţe printre care trebăluiau surorile Sardelinhas şi alte persoane. Pe tejghea – o scândură groasă pusă pe câteva butoaie – se găseau nişte catastife negre, ca acelea ţinute de casierii de la ferme.

— Părintele a adus şi ştiri, spuse João Abade. Să tot fie vreo mie într-un regiment?

— Da, am auzit, vine o armata, încuviinţă Antonio Vilanova, descărcând pe tejghea conţinutul lăzii. Un regiment? Peste o mie. Poate chiar două.

João Abade se dumiri că pe negustor, de fapt, nu-l

interesa câtuşi de puţin numărul soldaţilor asmuţiţi şi de astă-dată de Câine împotriva aşezării lor. Îl vedea – cu un început de chelie, trupeş, cu barba deasă – cum aranja la locul lor pachetele şi sticlele, cu energia lui caracteristică. În voce nu i se desluşea nici cea mai mică nelinişte, nici urmă de interes. „Are prea multe pe cap”, îşi zise João Abade, în timp ce-i explica negustorului că ar fi bine să se trimită fără zăbavă iscoade la Monte Santo. „Are dreptate, e mai bine ca el să nu-şi bată capul cu războiul”. Fiindcă Antonio era pesemne persoana care cel mai mult, de ani de zile, dormea pe sponci şi se spetea muncind pentru Canudos. La început, după venirea Sfătuitorului, îşi continuase daraverile de cumpărător şi vânzător de mărfuri, dar, încetul cu încetul, cu încuviinţarea tacită a tuturor, muncii lui i se substituise -ajungând treaba de căpetenie – organizarea societăţii care se năştea. Fără el, nu se ştie cum s-ar fi mâncat, dormit, într-un cuvânt, supravieţuit, când de peste tot au început să se spargă de Canudos valurile pribegilor. El le împărţise loturi de pământ ca să-şi ridice casele şi să însămânţeze, el îi sfătuise ce anume să semene şi ce animale să crească, tot el schimba prin sate produsele aşezării Canudos pe cele trebuitoare vieţii, iar când începură să sosească daruri, el separă ceea ce avea să devină tezaurul Templului Bunului Isus de ceea ce trebuia cheltuit pe arme şi provizii. Îndată ce Sfântuleţul le îngăduia să rămână, noii veniţi treceau pe la Antonio Vilanova pentru ca el să-i ajute să se instaleze. Din ideea lui se ridicaseră azilele pentru bătrâni, bolnavi şi neajutoraţi, şi după luptele din Uauá şi Cambaio tot el se ocupa de înmagazinarea sau de împărţirea armelor capturate, în înţelegere cu João Abade. Aproape în fiecare zi se vedea cu Sfătuitorul, să-i dea seamă de starea lucrurilor sau să-i asculte dorinţele. De mult timp nu mai făcuse călătorii lungi, şi João Abade o auzise pe Antonia Sardelinha spunând că acesta era semnul cel mai extraordinar al marii

prefaceri săvârşite în bărbatul ei, omul acesta stăpânit înainte de demonul cutreierărilor. Acum, Honorio era cel însărcinat cu expediţiile, dar nimeni n-ar fi putut spune dacă voinţa aceasta de înrădăcinare a celui mai mare din fraţii Vilanova se datora mulţimii obligaţiilor lui la Belo Monte sau posibilităţii pe care ele i-o ofereau de a se găsi aproape zilnic, măcar câteva minute, în preajma Sfătuitorului. Se întorcea de la întrevederile acelea scurte cu râvna sporită şi cu o pace adâncă în inimă.

— Sfătuitorul a îngăduit ca o strajă să-i poarte de grijă, spuse João Abade. Şi ca João Grande să-i fie căpetenia.

De astă dată Antonio Vilanova fu brusc interesat şi-l privi parcă cu inima uşurată. Papagalul ţipă din nou: „Fericire”.

— Trimite-mi-l pe João Grande. Îl pot ajuta să-şi aleagă oamenii. Eu îi cunosc pe toţi. Mă rog, dacă vrea.

Antonia Sardelinha se apropiase de ei:

— Dimineaţa asta a venit Catarina să întrebe de tine, îi spuse lui João Abade. Ai timp să treci acum s-o vezi?

João negă din cap: nu, n-avea. Poate pe seară. Se simţi ruşinat, deşi perechea Vilanova îl putea înţelege că-şi neglija soţia în slujba Domnului: – ei nu procedau la fel? Totuşi, în fundul sufletului, îl chinuia faptul că împrejurările, sau voia Bunului Isus, îl ţineau mai tot timpul departe de ea.

— Merg eu s-o văd pe Catarina şi să-i spun, îi zâmbi Antonia Sardelinha.

João Abade ieşi din magazin gândindu-se cât de ciudate erau întâmplările vieţii lui, sau, poate, ale oricărei vieţi. „Ca în legendele rapsozilor”, gândi. El, care după întâlnirea cu Sfătuitorul crezuse că sângele va dispare pentru totdeauna din drumul său, era acum amestecat într-un război mai nemilos decât purtase vreodată. Oare de-aceea l-a făcut Părintele să se căiască pentru păcatele lui? Ca să omoare mai departe şi să-i vadă pe alţii murind? Da, desigur, de aceea. Trimise doi băieţi de pe uliţă să le spună lui Pedrão

şi bătrânului Joaquim Macambira să se întâlnească cu el la ieşirea dinspre Geremoabo şi, înainte de a merge după João Grande, pomi în căutarea lui Pajeú, care săpa tranşee pe drumul către Rosario. Îl găsi la câteva sute de metri de ultimele locuinţe, ascunzând sub tufe spinoase un şanţ care brăzda tot latul drumului. Un grup de bărbaţi, unii cu flinte, cărau şi implântau crengi uscate, în timp ce câteva femei împărţeau blide cu mâncare printre alţi bărbaţi aşezaţi pe jos şi care păreau de curând schimbaţi de echipa lucrătoare. Văzându-l venind, toţi îl întâmpinară. Se văzu în mijlocul unui cerc de feţe întrebătoare. O femeie, fără să deschidă gura, îi puse în mână o strachină cu came de ied friptă şi trecută prin mălai: alta îi întinse o cană cu apă. Era atât de obosit – venise în fugă – încât fu nevoit să răsufle adânc şi să bea o duşcă zdravănă înainte de a putea vorbi. Dar le vorbi în timp ce mânca, fără să-i treacă prin cap că, cu câţiva ani în urmă – când banda lui şi cea a lui Pajeú se sfâşiau între ele –, oamenii care îl ascultau acum ar fi dat orice să-l aibă aşa, la dispoziţia lor, ca să-l supună unor schingiuiri de neînchipuit înainte de a-l omorî. Din fericire, acele timpuri întunecate trecuseră demult.

Pajeú nu reacţiona la ştirea despre noua armată anunţată de părintele Joaquim. Nu întrebă nimic. Avea ştire Pajeú din câţi oameni se compune un regiment? Nu, nu ştia; nici ceilalţi nu ştiau. João Abade îi ceru atunci să facă ceea ce venise anume să-i ceară: să plece spre Sud ca să iscodească trupa şi să-i pricinuiască primele pierderi. Banda lui, *el cangago,* bătuse regiunea aceea mulţi ani la rând, o cunoştea amănunţit: nu era el persoana cea mai nimerită să supravegheze direcţia luată de soldaţi, să le strecoare călăuze şi hamali şi să-i întârzie cu ambuscade, dând astfel timp oamenilor din Belo Monte să se pregătească?

Pajeú încuviinţă, tot pe tăcute. Privindu-i paloarea galben-cenuşie, marea cicatrice care îi brăzda faţa masivă, João Abade se întrebă câţi ani o fi având Pajeú, dacă n-o fi

cumva un om bătrân căruia nu-i puteai ghici vârsta.

— Bine, îl auzi spunând. Îţi voi trimite ştiri în fiecare zi. Câţi să iau din cei de-aici?

— Câţi vrei, spuse João Abade. Sunt oamenii tăi.

— Au fost, mormăi Pajeú, aruncând o privire cu ochii lui mici, adânciţi şi posaci în care scăpără însă o lumină caldă, către cei ce-l înconjurau. Acum sunt ai Bunului Isus.

— Toţi suntem ai Lui, grăi João Abade. Şi, brusc, aducându-şi aminte: Înainte de plecare treci pe la Antonio Vilanova să-ţi dea muniţii şi explozive. Avem şi fitile. Îl poţi lăsa aici pe Taramela?

Numitul făcu un pas înainte: era un omuleţ foarte scund, cu ochii alungiţi spre tâmple, cu cicatrice, riduri şi spete late, care fusese locţiitorul lui Pajeú.

— Vreau să merg cu tine la Monte Santo, glăsui cu voce acră. Te-am păzit de rău întotdeauna. Sunt norocul tău.

— Păzeşte acum Canudos, care înseamnă mai mult decât mine, răspunse Pajeú, aspru.

— Da, fii norocul nostru, spuse João Abade. Îţi voi trimite mai mulţi oameni, ca să nu te simţi singur. Lăudat fie Bunul Isus.

— Lăudat să fie, îi răspunseră câţiva.

João Abade le întoarse spatele şi fugea din nou, drept peste câmp, ca să scurteze drumul către masivul Cambaio unde se afla João Grande. Pe când fugea, îi veni în minte soţia lui. N-o mai văzuse de când luase hotărârea să sape ascunzători şi tranşee de-a lungul şi de-a curmezişul tuturor căilor de acces, ceea ce îl făcuse să alerge zi şi noapte într-un perimetru al cărui centru era tot Canudos, după cum era al lumii întregi. João Abade o cunoscuse pe Catarina pe când era unul dintre cei care – o mână de bărbaţi şi femei, ce creştea şi scădea ca apa râului – intrau prin sate cu Sfătuitorul şi se întindeau noaptea împrejurul lui, la capătul unor zile istovitoare, ca să se roage cu el şi să-i asculte poveţele. Printre ei se afla o figură atât de slăbuţă încât

părea de-a dreptul duh, vârâtă într-o tunică albă ca un giulgiu. Fostul *cangaceiro* simţise de mai multe ori ochii femeii aţintiţi asupra lui, în timpul pribegiilor, rugăciunilor, popasurilor. Îl făceau să se simtă prost şi, uneori, îl speriau. Erau nişte ochi pustiiţi de suferinţă, care păreau să-l ameninţe cu pedepse de pe cealaltă lume. Într-o noapte, când toţi peregrinii adormiseră în jurul unui foc, João Abade se târî către femeia ai cărei ochi îi putea vedea, la lumina flăcărilor, sfredelindu-l. „Aş vrea să ştiu de ce mă priveşti tot timpul", şopti el. Ea făcu o sforţare, ca şi cum slăbiciunea ei sau dezgustul resimţit ar fi fost prea mari. „Eram la Custodia în noaptea când ai venit să te răzbuni", spuse, abia şoptit. „Primul pe care l-ai omorât, omul care a ţipat, era tatăl meu. Am văzut cum i-ai înfipt *facá* în burtă". João Abade rămase tăcut, simţind trosnetul focului, sfârâitul insectelor, răsuflarea femeii, încercând să-şi amintească ochii ei în zorii aceia atât de îndepărtaţi. După un timp, cu o voce la fel de înceată, o întrebă: „N-au murit toţi cei din Custodia atunci?". „N-au murit trei, şopti femeia. Don Matias, care s-a ascuns în paiele din acoperiş. Doña Rosa, căreia i s-au vindecat rănile, deşi s-a ţicnit de atunci. Şi eu. Au vrut să mă omoare, dar m-am vindecat." Vorbeau ca despre alte persoane, de alte întâmplări, dintr-o altă viaţă, mult mai nefericită. „Câţi ani aveai pe atunci?", întrebă *el cangaceiro.* „Zece sau doisprezece, cam aşa ceva", spuse ea. João Abade o privi: asta însemna că era încă foarte tânără, dar foamea şi suferinţa o îmbătrâniseră. Cu aceeaşi voce joasă, ca să nu-i trezească pe pelerini, bărbatul şi fata depanară cu gravitate amănuntele acelei nopţi, pe care o păstrau vie în amintire. Fusese violată de trei bărbaţi şi mai târziu cineva o silise să îngenuncheze înaintea unor pantaloni care miroseau a baligă: nişte mâini noduroase îi încrustaseră un mădular învârtoşat care abia îi încăpea în gura şi pe care ea a trebuit să-l sugă până când a primit o scuipătură de sămânţă, pe care bărbatul i-a poruncit s-o

înghită. Când unul dintre bandiţi a retezat-o cu *facá,* biata Catarina a simţit o mare seninătate. „Eu am fost cel care te-a lovit cu *facá?”,* şopti João Abade. „Nu ştiu, îi răspunse ea tot în şoaptă. De pe atunci, deşi se luminase de ziuă, nu mai deosebeam feţele şi nu mai ştiam unde mă aflu.”

Din noaptea aceea, fostul *cangaceiro* şi supravieţuitoarea din Custodia obişnuiau să se roage şi să drumeţească împreună, povestindu-şi crâmpeie din viaţa lor trecută, care acum li se părea de neînţeles. Ea se alăturase sfântului într-un sat de prin Sergipe, unde trăia din pomana oamenilor. Era cea mai plăpândă dintre pribegi, imediat după Sfătuitor, şi într-o bună zi, în timpul unui marş istovitor, căzu fără cunoştinţă. João Abade o luă în braţe şi făcu aşa tot drumul, până la lăsarea serii. Zile în şir o purtă apoi pe braţe şi se strădui s-o facă să înghită bucăţelele de hrană muiată pe care stomacul ei le primea. Noaptea târziu, după ce îl ascultau pe Sfătuitor, îi povestea cu şart, cum ar fi făcut cu un copil, legendele cântăreţilor din copilăria lui, care acum – poate şi fiindcă sufletul său recăpătase curăţenia de odinioară – îi reveneau în minte cu lux de amănunte. Ea îl asculta fără să-l întrerupă, şi după câteva zile, cu firicelul ei de glas, îi punea întrebări despre sarazini, Fierabras şi Robert Diavolul, astfel încât el descoperea că acele năluci deveniseră părţi din viaţa Catarinei, tot aşa cum, înainte, fuseseră părţi din viaţa lui.

Ea se mai întremase şi putea merge pe propriile-i picioare când, într-o noapte, João Abade, tremurând de ruşine, se învinovăţi înaintea tuturor peregrinilor că a simţit de mai multe ori îndemnul s-o posede. Sfătuitorul o chemă pe Catarina şi o întrebă dacă se simţea înjosită de cele auzite. Ea făcu din cap semn că nu. În faţă cercului tăcut de oameni, Sfătuitorul o întrebă dacă îi mai purta ură pentru cele petrecute la Custodia. Ea făcu din nou semn că nu. „Eşti purificată”, spuse Sfătuitorul, îi puse pe amândoi să se ia de mână şi le ceru tuturor să se roage Tatălui pentru ei.

O săptămână mai târziu îi căsători parohul din Xique-Xique. Cât să fie de atunci? Patru sau cinci ani? Simţind că inima îi plesneşte, João zări în sfârşit, la poalele muntelui Cambaio, umbrele yagunzilor.

O oră mai târziu se găsea lângă João Grande, împărtăşindu-i ştirile, în timp ce bea apă proaspătă şi mânca nişte porumb. Erau singuri, fiindcă, după ce le anunţase celorlalţi venirea regimentului – nimeni nu ştiuse să-i spună câţi soldaţi sunt –, le ceru să se îndepărteze. Fostul sclav mergea, ca totdeauna, desculţ, cu un pantalon decolorat încins cu o curea de care atârnau *facá* şi o *machete,* şi cu o cămaşă fără nasturi care îi lăsa descoperit uriaşul piept păros. Avea o carabină la spate şi două şiraguri de gloanţe, ca două coliere. Când îl auzi spunând că se va înfiinţa o Gardă Catolică a cărei singură menire va fi paza Sfătuitorului, şi că el îi va fi şef, negrul scutură din cap cu tărie.

— De ce nu? spuse João Abade.

— Nu sunt vrednic, bolborosi negrul.

— Sfătuitorul spune că eşti, răspunse João Abade. El ştie mai bine.

— Nu ştiu să comand, protestă negrul. Şi nici nu vreau să învăţ a comanda. Altul să fie şef.

— Tu vei comanda, îi replică Comandantul Străzii. Nu prea e timp de discuţii, João Grande.

Negrul se uită cu luare-aminte, gânditor, la grupurile de oameni risipiţi printre stâncăriile şi bolovănişurile de pe coastă, sub cerul care devenea plumburiu.

— Să îngrijesc de Sfătuitor e prea mult pentru mine, bombăni, în sfârşit.

— Alege-i pe cei mai buni, pe cei mai vechi aici, pe cei pe care i-ai văzut bătându-se bine la Uauá şi în Cambaio, spuse João Abade. Când va fi să vină această Armată, Garda Catolică trebuie să fie gata formată, ca o pavăză pentru Canudos.

João Grande rămase tăcut, mestecând din fălci, deşi n-avea nimic în gură. Privea spre vârfurile înconjurătoare de parcă i-ar fi zărit apărând acolo sus pe războinicii strălucitori ai Regelui Don Sebastian: înspăimântat şi covârşit de surprindere.

— Tu m-ai ales, nu Sfântuleţul, nici Sfătuitorul, grăi, cu voce surdă. Nu mi-ai făcut niciun hatâr.

— Nu ţi-am făcut, recunoscu João Abade. Nu te-am ales ca să-ţi fac un hatâr, dar nici ca să-ţi fac un rău, ci fiindcă eşti cel mai bun. Du-te la Belo Monte şi începe-ţi treaba.

— Lăudat fie Bunul Isus Sfătuitorul, spuse negrul. Se ridică de pe bolovanul pe care şezuse şi se îndepărtă pe şesul plin de pietriş.

— Lăudat să fie, zise João Abade. După câteva clipe îl văzu pe fostul sclav rupând-o la fugă.

— ADICĂ ţi-ai călcat cuvântul de două ori, spuse Rufino. Nu l-ai ucis, cum ar fi vrut Epaminondas. Şi l-ai minţit, făcându-l să creadă că străinul e mort. De două ori.

— Doar prima învinuire e gravă, spuse Caifás. I-am dat părul şi un cadavru. Era al altuia, dar nici el nici nimeni nu-şi putea da seama. Cât despre străin, va fi curând un cadavru, dacă nu e deja. A doua greşeală e uşoară.

Pe malul roşiatic al râului Itapicurú, faţă în faţă cu tăbăcăriile din Queimadas, sâmbăta aceasta, ca în fiecare sâmbătă, se întind cât vezi cu ochii dughenele şi tarabele unde vânzători veniţi cale de câteva leghe împrejur îşi strigă mărfurile. Ciorovăielile dintre vânzători şi clienţi se ridică peste marea de capete, descoperite sau acoperite cu pălării, care înnegresc cuprinsul bâlciului şi se amestecă cu nechezaturi, lătrături, răgete, cu zarva copiilor şi toastul chefliilor. Cerşetorii se străduiesc să-i facă pe oboreni să-şi dezlege băierile pungii, exagerându-şi pe cât pot zgârcirea membrelor betege; altundeva, rapsozi populari cântă din

ghitară înaintea unor mici grupuri, viersuind legende de dragoste sau isprăvi de pe când necredincioşii se luptau cu cruciaţii creştini. Legănându-şi fustele creţe şi dând clinchet din brăţări, ţigănci tinere şi bătrâne ghicesc viitorul.

— Oricum, îţi mulţumesc, spuse Rufino. Eşti un om de onoare, Caifás. Pentru asta te-am preţuit dintotdeauna. Toţi te preţuiesc pentru asta.

— Care e datoria cea mai mare? reia Caifás. Cea către patron sau către prieten? Până şi un orb ar fi văzut că obligaţia mea era să fac ce am făcut.

Merg foarte serioşi unul lângă altul, nepăsători la atmosfera învălmăşită, deşucheată, pestriţă. Îşi croiesc drum fără a cere voie, dând lumea la o parte cu privirea sau cu apăsarea umărului. Câteodată, cineva, de la o tejghea sau o tarabă, îi salută, şi amândoi răspund, dar aşa tăios încât nimeni nu se apropie de ei. Ca şi când s-ar fi înţeles dinainte, se îndreaptă spre o dugheană cu băuturi – bănci de lemn, mese din scânduri şi un umbrar – unde muşteriii sunt mai rari ca în alte părţi.

— Dacă eu aş fi isprăvit cu el acolo, la Ipupiará, te-aş fi jignit de moarte, spune Caifás, dând parcă grai unui gând stăruitor. Te-aş fi împiedicat să speli în sânge ocara.

— De ce au venit să-l omoare aici, prima dată? îl întrerupe Rufino. De ce în casa mea?

— Epaminondas voia să moară aici, răspunde Caifás. Nu voiau să-ţi facă rău, nici ţie nici Juremei. Ca să n-o vatăme pe ea, au murit oamenii mei. Scuipă în aer dintr-un dinte şi rămâne pe gânduri. Poate că din vina mea au murit. Nu credeam c-o să se apere, că ştie să se bată. Nu părea.

— Nu, spune Rufino. Nu părea.

Se aşază şi îşi apropie scaunele ca să vorbească fără a fi auziţi. Femeia care serveşte le aduce două pahare şi îi întreabă dacă vor rachiu. Da, vor. Aduce o sticlă pună pe jumătate, ghidul toarnă şi beau, fără să ciocnească. Caifás umple paharele a doua oară. E mai vârstnic decât călăuza

şi ochii lui, nemişcaţi ca întotdeauna, acum sunt stinşi. E îmbrăcat în straie de piele, ca de obicei, şi e colbuit din creştet până în tălpi.

— Ea l-a salvat? întreabă Rufino în sfârşit, plecându-şi ochii. Ea te-a apucat de braţ?

— Aşa mi-am dat seama că fusese femeia lui, încuviinţează Caifás. Pe faţa lui se citesc încă urme din uimirea încercată în dimineaţa aceea. Când a sărit şi mi-a abătut braţul, când m-a atacat odată cu el. Ridică din umeri şi scuipă. Fusese a lui; ce-i mai rămânea decât să-l apere?

— Da, spune Rufino.

— Nu înţeleg de ce nu m-au omorât, zice Caifás. Am întrebat-o pe Jurema, la Ipupiará, şi n-a ştiut ce să-mi răspundă. Străinul ăsta e tare ciudat.

— Este, spune Rufino.

Printre oamenii din târg se învârt şi soldaţi. Sunt rămăşiţele expediţiei maiorului Brito, care au rămas aici aşteptând, se zice, venirea unei Armate. Au uniformele rupte, rătăcesc ca nişte suflete osândite, dorm în Piaţa Matriz, în gară, pe malul râului, pe unde apucă. Merg şi printre dughene, în grupuri de câte doi sau patru, privind cu jind la femei, la mâncarea şi la băutura din jur. Nimeni nu le adresează cuvântul, localnicii se fac că nu-i văd, nu-i aud.

— Făgăduinţele te leagă de mâini, nu-i aşa? zice Rufino, parcă sfiindu-se. O cută adâncă îi brăzdează fruntea.

— Te leagă, întăreşte Caifás. Cum te poţi desface dintr-o făgăduinţă făcută Bunului Isus sau Fecioarei?

— Dar dacă e făcută Baronului? întreabă Rufino, întinzându-şi capul.

— Atunci tot Baronul o poate desface, spune Caifás. Umple iar paharele şi beau. În zarva bâlciului izbucneşte o discuţie violentă îndepărtată, care se sfârşeşte într-un hohot de râs. Cerul s-a înnorat, de parcă ar sta să plouă.

— Ştiu ce simţi, spune Caifás, deodată. Ştiu că nu-ţi mai afli somnul, că tot ce te înconjoară a murit pentru tine. Că

până şi când eşti cu alţii, ca acum cu mine, tot la răzbunare ţi-e gândul. Aşa e, Rufino, aşa e când ai onoare.

Un şir de furnici trec una după alta pe masă, ocolind sticla golită. Rufino se uită la ele cum înaintează, cum dispar. Ţine paharul în mână şi-l strânge cu putere.

— Trebuie să mai ştii ceva, adaugă Caifás. Moartea nu e de ajuns, nu spală ocara. În schimb, palma sau biciul peste faţă, da. Pentru că faţa e ceva la fel de sfânt ca mama sau nevasta.

Rufino se ridică. Se apropie stăpâna dughenei, şi Caifás duce mâna la buzunar, dar călăuza îl opreşte şi plăteşte. Aşteaptă amândoi restul în tăcere, despărţiţi de gândurile lor.

— E adevărat că mama ta a plecat la Canudos? întreabă Caifás. Şi, pentru că Rufino încuviinţează: Mulţi pleacă acolo. Epaminondas caută pretutindeni oameni pentru Garda Rurală. Vine o armată şi vrea s-o ajute. Împreună cu sfântul se află şi rubedenii de-ale mele. E greu sa te războieşti cu neamurile tale, nu crezi, Rufino?

— Altul e războiul meu, şopteşte Rufino, luând mărunţişul din mâna femeii.

— Nădăjduiesc să-l găseşti, să nu-l fi răpus boala înainte, spune Caifás.

Siluetele lor se pierd în tumultul bâlciului din Queimadas.

— E CEVA care îmi scapă, Baroane, repetă *colonelul* José Bernardo Murau, lenevind în balansoarul pe care şi-l legăna încet, cu vârful piciorului. Colonelul Moreira César ne urăşte şi noi îl urâm. Venirea lui e o mare victorie pentru alde Epaminondas şi o înfrângere pentru noi şi pentru ţelul nostru: ca Rio să nu se amestece în treburile de aici. Cu toate astea, Partidul Autonomist îi face la Salvador o primire demnă de un erou, iar acum ne luăm la întrecere cu Epaminondas să vedem cine îi dă mai mult ajutor lui Taie-

gâtlejuri.

Încăperea, răcoroasă, văruită, veche, cu crăpături în pereţi, era neîngrijită: într-un vas mare de aramă putrezea un braţ de flori ofilite; duşumeaua era desfundată. Pe ferestre se vedeau plantaţiile de trestie de zahăr, rumenite de soare şi, lângă casă, un grup de servitori înhămând nişte cai.

— Timpurile au devenit tulburi, dragul meu José Bernardo, zâmbi Baronul de Cañabrava. Nici măcar cei mai deştepţi nu ştiu să se descurce în jungla în care trăim.

— Prea deştept n-am fost eu niciodată, asta nu-i o însuşire pentru moşieri, mormăi *colonelul* Murau. Făcu un gest vag arătând afară. Mi-am petrecut aici jumătate de veac, doar ca să ajung la bătrâneţe şi să văd cum totul cade în paragină. Mângâierea mea e c-o să mor curând şi n-o să apuc prăpădenia acestor pământuri.

Era, într-adevăr, un om foarte bătrân, ciolănos, cu pielea arsă de soare şi cu nişte mâini noduroase cu care îşi scărpina des faţa prost bărbierită. Era îmbrăcat ca un pălmaş de rând, cu pantaloni decoloraţi, o cămaşă deschisă şi, pe deasupra, cu o vestă de piele netăbăcită, cu toţi nasturii rupţi.

— Las’ că s-o sparge ghinionul, curând, spuse Adalberto de Gumucio.

— Nu pentru mine. Plantatorul îşi trosni oasele degetelor. Ştiţi voi câţi au dat bir cu fugiţii de aici, numai în ultimii ani? Sute de familii. Seceta din ’77, mirajul plantaţiilor de cafea din Sud, al cauciucului de prin Amazoane şi, acum, blestemăţia cu Canudos. Aveţi habar câţi pleacă la Canudos? Părăsindu-şi casele, animalele, munca, totul. Ca să aştepte acolo Apocalipsa şi întoarcerea Regelui Don Sebastián. Îl privi lung, parcă uluit de neghiobia omenească. O să vă spun eu ce se va întâmpla, fără a fi deloc deştept. Moreira César îl va înscăuna pe Epaminondas ca Guvernator al Bahiei, iar acesta cu ciracii

lui ne vor face să ne luăm lumea în cap, să ne vindem fermele în pagubă sau să le dăruim, oricum numai să plecăm de aici.

În faţa Baronului şi a lui Gumucio se afla o măsuţă cu răcoritoare şi un coşuleţ cu biscuiţi, din care nimeni nu gustase încă. Baronul deschise o cutiuţă cu tabac de prizat, o întinse prietenilor săi şi trase şi el pe nări cu mare desfătare. Rămase o clipă cu ochii închişi.

— N-o să le facem cadou Brazilia iacobinilor, José Bemardo, spuse, deschizându-i. Deşi au ticluit toată operaţiunea cu multă dibăcie, totuşi n-o să le iasă după plac.

— Brazilia e deja a lor, îi tăie vorba Murau. Dovadă că Moreira César vine peste noi, trimis chiar de Guvern.

— A fost numit la insistenţele Clubului Militar din Rio, un mic bastion iacobin, profitând de boala Preşedintelui Morais, spuse Baronul. În realitate, acesta e un complot îndreptat împotriva lui Morais. Planul e limpede ca lumina zilei. Canudos este pretextul pentru ca omul lor să-şi sporească gloria şi prestigiul. Moreira César zdrobeşte o conspiraţie monarhică! Moreira César salvează Republica! Nu este aceasta cea mai bună dovadă că numai Armata poate chezăşui securitatea naţională? Atunci, Armata la putere, Republica Dictatorială. Zâmbise, dar acum deveni grav: Nu le-o vom îngădui, José Bernardo. Fiindcă nu iacobinii, ci noi vom fi cei ce vor sfărâma conspiraţia monarhică. Făcu o strâmbătură de dezgust: Nu putem lupta cavalereşte, dragul meu. Politica e o îndeletnicire de canalii.

Fraza atinse vreun resort intim de-al bătrânului Murau, căci îl văzură însufleţindu-se brusc şi izbucnind în râs.

— Bine, mă dau bătut, domnilor canalii, exclamă. Îi voi trimite lui Taie-gâtlejuri catâri, călăuze, merinde, mă rog, tot ce pofteşte. E musai să-i găzduiesc aici şi regimentul?

— Nu, e sigur că nu va trece pe pământurile tale, îi

mulţumi Baronul. Nici măcar nu vei fi silit să-l vezi la faţă.

— Nu putem lăsa ca Brazilia să ne creadă răzvrătiţi împotriva Republicii, ba mai rău, în cârdăşie cu Anglia şi complotând pentru restaurarea monarhiei, spuse Adalberto de Gumucio. Nu-ţi dai seama, José Bernardo? Trebuie demontată această uneltire piesă cu piesă, şi încă foarte iute. Cu patriotismul nu te joci.

— Epaminondas s-a jucat şi a câştigat, mormăi Murau.

— E adevărat, recunoscu Baronul. Eu, tu, Adalberto, Viana, toţi l-am socotit lipsit de importanţă. Adevărul e că Epaminondas s-a dovedit un duşman primejdios.

— Toată maşinaţia împotriva noastră este ieftină, grotescă, de un prost-gust desăvârşit, spuse Gumucio.

— Da, însă a dat rezultate bune, cel puţin până acum. Baronul aruncă o privire afară: da, caii erau pregătiţi. Îşi anunţa prietenii că va călători de acum fără oprire, din moment ce-şi atinsese ţelul: acela de a-l convinge pe moşierul cel mai îndărătnic din Bahia. S-ar duce să vadă dacă Estela şi Sebastiana erau gata de drum. José Bernardo Murau îi aminti atunci că un bărbat venit de la Queimadas îl aştepta de două ore. Baronul uitase cu totul. „Aşa-i, aşa-i”, şopti. Şi porunci să-i fie adus.

O clipă mai târziu se desenă în uşă silueta lui Rufino. Îl văzură scoţându-şi pălăria de paie, înclinându-se înaintea stăpânului casei şi a lui Gumucio, îndreptându-se spre Baron, aplecându-se şi sărutându-i mâna.

— Mult mă bucur să te văd, finule, îi spuse acesta, bătându-l pe umăr cu afecţiune. Ce bine c-ai venit să ne vezi. Ce face Jurema? De ce n-ai adus-o? Estelei i-ar fi plăcut s-o revadă.

Observă însă că ghidul rămânea cu capul plecat, strângând pălăria în mâini şi, deodată, văzu că era ruşinat la culme. Bănui atunci care era pricina vizitei fostului său pălmaş.

— I s-a întâmplat ceva nevestei tale? întrebă. E bolnavă

Jurema?

— Îngăduie să rup legământul, nasule, spuse Rufino, pe neaşteptate. Pe Gumucio şi pe Murau, până atunci neatenţi, dialogul începu să-i intereseze. În tăcerea ce devenise enigmatică şi încărcată, Baronul nu-şi dădu seama de la început ce voiau să spună vorbele acelea, ce i se cerea cu ele.

— Jurema? spuse, clipind des, făcând un pas înapoi, căutând prin amintire. Ţi-a făcut ceva? Doar nu te-a părăsit, nu, Rufino? Vrei să spui că asta a făcut, că a fugit cu altul?

Laţele de păr lins şi soios pe care le avea sub ochi făcură semn că da cu o mişcare abia simţită. Abia acum se dumiri Baronul de ce Rufino îşi ascundea ochii, şi înţelese sforţarea făcută de bietul om şi cât de mult trebuia să sufere. I se făcu milă de el.

— La ce bun, Rufino? spuse, cu o mişcare de mâhnire. Ce-ai câştigat cu asta? Te-ai nenoroci de două ori, nu o dată. Dacă a plecat, atunci într-un fel a şi murit, s-a omorât singură. Uit-o pe Jurema. Uită un timp şi de Queimadas. Vei găsi o alta femeie, care să-ţi fie credincioasă. Vino cu noi la Calumbi, unde ai atâţia prieteni.

Gumucio şi José Bemardo Murau aşteptau curioşi răspunsul lui Rufino. Primul îşi turnase un pahar din lichidul răcoritor şi-l ţinea aproape de buze, fără să bea.

— Îngăduie-mi să rup legământul, naşule, spuse, în sfârşit, călăuza, păstrând ochii plecaţi.

Un zâmbet cald, de aprobare, apăru pe chipul lui Adalberto de Gumucio, care continua să urmărească foarte atent discuţia dintre Baron şi fostul lui supus. José Bernardo Murau, în schimb, începuse să caşte. Baronul îşi spuse că orice apel la chibzuinţă ar fi inutil, că trebuia să accepte inevitabilul, să spună da sau nu, dar să nu se înşele singur încercând să-l facă pe Rufino să-şi schimbe hotărârea. Chiar şi aşa, încercă să câştige timp:

— Cine a răpit-o? murmură. Cu cine s-a dus?

Rufino aşteptă o clipă înainte de a răspunde.

— Cu un străin în trecere prin Queimadas, spuse. Mai făcu o pauză şi, cu o încetineală calculată, adăugă: L-au trimis la mine. Voia să meargă la Canudos, să le ducă arme yagunzilor.

Paharul îi scăpă din mâini lui Adalberto de Gumucio şi se făcu ţăndări la picioarele lui, dar nici zgomotul, nici împroşcarea lichidului, nici ploaia de cioburi nu abătură atenţia celor trei bărbaţi, care, cu ochi mari, îl priveau cu stupoare pe ghid. Acesta rămase nemişcat, cu capul în jos, tăcut, neştiutor, s-ar fi zis, de efectul pe care tocmai îl provocase. Baronul îşi reveni cel dintâi.

— Un străin dornic să ducă arme la Canudos? Sforţarea făcută pentru a părea firesc îi altera şi mai mult glasul.

— Voia, dar n-a apucat, încuviinţară laţele soioase. Rufino rămase în aceeaşi poziţie respectuoasă, privind tot în pământ. *Colonelul* Epaminondas a trimis oameni să-l omoare. Şi-l crede mort. Dar nu e. Jurema l-a salvat. Şi acum Jurema şi el sunt împreună.

Gumucio şi Baronul se priviră, uimiţi, pe când José Bernardo Murau se căznea să se ridice din balansoar, mârâind ceva. Baronul se ridică primul. Era livid şi mâinile îi tremurau. Nici măcar acum călăuza nu dădea semne să fi observat agitaţia celor trei, pe care o stârnise cu spusele lui.

— Vrei să spui că Galileo Gall trăieşte? legă, în sfârşit, câteva cuvinte Gumucio, lovindu-şi palma cu pumnul strâns. Adică toată povestea cu cadavrul ars, cu capul tăiat, toată tărăşenia asta…

— Nu i-au tăiat capul, domnule, îl întrerupse Rufino, şi iar se lăsă o tăcere electrizată peste încăperea în dezordine. I-au tăiat din părul lui lung. Trupul era al unui bolând care şi-a omorât copiii. Străinul e viu.

Tăcu, şi deşi Adalberto de Gumucio şi José Bernardo Murau îl potopiră cu mai multe întrebări deodată cerându-i

amănunte şi somându-l să vorbească, Rufino rămase mut. Baronul cunoştea prea bine firea oamenilor de pe pământurile sale pentru a nu şti că ghidul spusese ce avea de spus şi că nicio putere din lume nu-l mai putea face să scoată o vorbuliţă măcar.

— Mai ai ceva să ne povesteşti, finule? Ţinea o mână pe umărul lui şi nu mai încerca să ascundă cât era de tulburat.

Rufino scutură din cap.

— Îţi mulţumesc că ai venit, spuse Baronul. Mi-ai făcut un mare serviciu, finule. Nouă şi tuturor. Ţării întregi, deşi tu n-ai de unde să ştii.

Vocea lui Rufino răsună din nou, mai îndârjită decât înainte:

— Vreau să rup juruinţa făcută, nasule.

Baronul consimţi, cu o strângere de inimă. Se gândi că pronunţa o sentinţă de moarte împotriva cuiva care era poate nevinovat, sau care era împins la faptă de temeiuri puternice şi cinstite, şi că aveau să-l chinuie remuşcările şi repulsia din pricina aceasta, dar că, oricum, nu avea de ales.

— Fă ce te îndeamnă conştiinţa, şopti. Dumnezeu să te îndrume şi să te ierte.

Rufino ridică fruntea, suspină, şi Baronul văzu că ochii lui mici erau injectaţi şi umezi, iar faţa era aceea a unui om care a supravieţuit unei încercări cumplite. Îngenunche, şi Baronul îi făcu semnul crucii pe frunte şi îi întinse iar mâna să i-o sărute. Călăuza se ridică şi părăsi încăperea fără să arunce nici măcar o privire celorlalte două persoane.

Primul care vorbi fu Adalberto de Gumucio:

— Mă plec şi mă închin, spuse, privind ţăndările de sub picioare. Epaminondas e un om mai mult decât înzestrat. În adevăr, ne-am înşelat cu el.

— Păcat că nu-i de-al nostru, adăugă Baronul. Totuşi, în pofida caracterului excepţional al descoperirii făcute, nu la Epaminondas Gonçalves îi zbura lui gândul, ci la Jurema,

fata pe care Rufino avea s-o omoare, şi la mâhnirea pe care soţia sa ar încerca-o daca ar afla ceva.

III

— PROCLAMAŢIA e aici de ieri, spune Moreira César, arătând cu cravaşa afişul care somează populaţia civilă să declare regimentului Şapte toate armele de foc. Şi în dimineaţa asta, la venirea coloanei, a fost citită cu glas tare înainte de percheziţie. Ştiaţi la ce vă expuneţi, domnilor.

Prizonierii sunt legaţi spate în spate; şi nu se văd urme de pedeapsă nici pe feţe nici pe trunchiurile lor goale. Desculţi, fără pălărie, ar putea fi tată şi fiu, unchi şi nepot, sau doi fraţi, căci trăsăturile celui mai tânăr le repetă pe ale mai vârstnicului, şi amândoi au un acelaşi fel de a se uita la măsuţa de campanie a tribunalului ce i-a judecat. Din cei trei ofiţeri care au îndeplinit rolul de judecători, doi au şi plecat, cu aceeaşi grabă cu care au venit şi au dat sentinţa, spre companiile ce continuă să sosească la Cansançao unde se alipesc celor deja poposite în aşezare. Doar Moreira César a rămas lângă corpul delict: două carabine, o cutie cu gloanţe, o pungă cu praf de puşcă. Prizonierii nu numai că au ascuns armele, dar l-au atacat şi rănit pe unul dintre soldaţii care i-au arestat. Toată populaţia din Cansançao – câteva zeci de ţărani – e de faţă, sub cerul liber, în spatele soldaţilor cu baioneta la armă, care îi împiedică să se apropie.

— Pentru gunoiul acesta, zău că nu merita, cizma colonelului împinge carabinele. N-are nici pic de duşmănie în voce. Se întoarce spre sergentul de lângă el şi îi spune cu tonul cu care ar întreba cât e ceasul: Dă-le o gură de rachiu.

Foarte aproape de prizonieri, îngrămădindu-se tăcuţi, cu expresii de uimire sau de teamă, se află corespondenţii. Cei ce nu au pălării se feresc de soarele arzător cu batiste. Dincolo de câmpul gol dimprejurul caselor se aud zgomotele obişnuite: călcătura ghetelor şi a cizmelor de pământ, bufnitura copitelor, nechezaturi, comenzi, scârţâituri şi râsete. S-ar zice că pe soldaţii care tocmai sosesc sau se află deja la odihnă nu-i priveşte câtuşi de puţin ceea ce se va petrece. Sergentul a destupat o sticlă şi o apropie de gurile prizonierilor.

— Aş vrea să mor de glonţ, colonele, roagă, deodată, cel mai tânăr.

Moreira César scutură din cap.

— Nu risipesc muniţie pe trădătorii Republicii, spune. Curaj. Muriţi ca bărbaţii.

Face un semn şi doi soldaţi îşi trag din teacă *facá* de la brâu şi înaintează. Acţionează cu precizie, cu mişcări identice: înşfacă fiecare, cu mâna stângă, chica unui prizonier, cu o smucitură le trag capul înapoi şi le retează gâtul în acelaşi timp, cu o tăietură adâncă şi care face să amuţească pe loc urletul animalic al tânărului şi strigătul bătrânului:

— Trăiască Bunul Isus Sfătuitorul! Trăiască Belo...! Soldaţii se întăresc pe picioare, de parcă ar vrea să-i respingă pe săteni, deşi aceştia nu s-au clintit. Câţiva corespondenţi se uită în jos, altul priveşte prostit, iar ziaristul miop de la *Jornal de Noticias* se strâmbă fără voie. Moreira César aruncă o privire trupurilor căzute, scăldate în sânge.

— Să rămână expuşi sub proclamaţie, hotărăşte, domol. Şi, imediat, pare să fi uitat de execuţie. Cu un mers nervos, repezit, se îndepărtează peste câmp în direcţia cabanei unde i s-a pregătit un hamac. Grupul de ziarişti se pune în mişcare, după el, şi îl ajunge din urmă. Acum merge între ei, grav, liniştit, cu pielea uscată, spre deosebire de

corespondenţi, aprinşi la faţă de căldură şi de impresia execuţiei. Nu-şi revin din şocul acelor beregate tăiate la câţiva paşi de ei: înţelesul anumitor cuvinte, război, cruzime, suferinţă, soartă, a evadat din domeniul abstract unde plutea şi a căpătat o încarnare măsurabilă, tangibilă, care îi amuţeşte. Ajung la uşa cabanei. O ordonanţă îi întinde colonelului un lighean şi un prosop. Comandantul regimentului Şapte se spală pe mâini şi-şi răcoreşte faţa. Corespondentul care merge tot timpul înfofolit se bâlbâie:

— Avem voie să scriem despre execuţie, Excelenţă?

Moreira César nu-l aude sau nu binevoieşte să-i răspundă.

— De fapt, omul nu se teme decât de moarte, spune, în timp ce se şterge; fără fanfaronadă, ci foarte natural, ca în discuţiile purtate noaptea cu grupurile de ofiţeri. De aceea, e singura pedeapsă eficace. Cu condiţia să fie aplicată judicios. Serveşte de lecţie populaţiei civile şi-l demoralizează pe duşman. Pare cam dur, ştiu. Dar aşa se câştigă războaiele. Azi aţi avut parte de botezul focului. Acum ştiţi despre ce e vorba, domnilor.

Se desparte de ei cu înclinarea aceea rapidă, glacială, în care au învăţat să recunoască sfârşitul irevocabil al oricărei întrevederi. Le întoarce spatele şi intră în cabană, dându-le timp să desluşească un vălmăşag de uniforme, o hartă despăturită şi câţiva aghiotanţi care ciocnesc din călcâie. Şovăitori, tulburaţi, descumpăniţi, fac drumul înapoi peste câmp spre postul de intendenţă, unde, la fiecare popas, îşi primesc raţia, aceeaşi cu a ofiţerilor. Neîndoios însă că azi nu se vor atinge de ea.

Toţi cinci sunt frânţi de osteneală din cauza ritmului de înaintare al colonelului. Îşi simt dosurile amorţite, picioarele înţepenite, pielea arsă de soarele acestui pustiu nisipos, semănat cu cactuşi şi *favela,* care desparte Queimadas de Monte Santo. Se întreabă cum rezistă cei ce merg pe jos, adică imensa majoritate a regimentului. Dar mulţi nu

rezistă: i-au văzut prăbuşindu-se ca nişte saci şi fiind căraţi în furgoanele ambulanţei. Au mai aflat că nefericiţii, odată puşi pe picioare, sunt muştruluiţi cu cea mai mare asprime. „Acesta e războiul?”, se gândeşte ziaristul miop. Fiindcă, înainte de execuţia aceea, n-au văzut nimic care să semene cu un război. De aceea, nu înţeleg vehemenţa cu care comandantul regimentului Şapte îşi mână oamenii. Să nu fie oare decât o goană după năluci? Nu se vânturau oare atâtea zvonuri despre violenţele yagunzilor din interior? Ei bine, unde-s aceştia? Au întâlnit în drumul lor doar sate pe jumătate pustii, a căror biată omenire îi priveşte cu nepăsare cum trec şi care, la întrebările lor, răspunde întotdeauna pieziş, evaziv. Coloana n-a fost atacată, n-au răsunat împuşcături. O fi adevărat că vitele dispărute au fost răpite de duşman, cum susţine Moreira César? Acest omuleţ sfrijit şi intens nu le trezeşte nicio simpatie, dar îi impresionează siguranţa lui, faptul că abia se atinge de mâncare şi abia doarme, şi energia care nu-l părăseşte nicio clipă. Când, în toiul nopţii, se învelesc în pături ca să doarmă ca vai de ei, îl văd tot în picioare, cu uniforma nedescheiată, nesuflecată, despicând rândurile soldaţilor, oprindu-se să schimbe două vorbe cu străjile sau discutând cu Statul său Major. Şi, în zori, când trompeţii dau deşteptarea, iar ei, beţi de somn, deschid anevoie ochii, îl şi zăresc, spălat şi ras proaspăt, primind raportul mesagerilor avangărzii sau cercetând piesele de artilerie, ca şi când nici n-ar fi dormit. Până la execuţia de mai adineaori, războiul, în ochii lor, era el. Numai el vorbea neîncetat de război, cu o asemenea siguranţă în glas încât îi convingea şi pe ei, îi făcea să se simtă încolţiţi, asediaţi. El îi încredinţase că multe dintre fiinţele acelea sărăntoace, hămesite – asemenea celor doi executaţi –, care ies să-i vadă trecând, sunt complici ai inamicului, şi că îndărătul acelor priviri stinse se află nişte inteligenţe care numără, cântăresc, calculează, înregistrează, şi că informaţiile odată obţinute

aleargă cu mult înaintea lor, drept spre Canudos. Ziaristul miop îşi aminteşte că bătrânul l-a slăvit pe Sfătuitor înainte să moară, şi îşi spune: „O fi adevărat. Aceştia toţi or fi duşmanul”.

De data asta, spre deosebire de alte popasuri, nici unuia dintre corespondenţi nu-i arde să moţăie niţel. Rămân solidari în nedumerire şi nelinişte, lângă îngrămădirea de colibe, fumând, chibzuind, iar ziaristul de la *Jornal de Noticias* nu-şi poate lua ochii de pe cadavrele zăcând la picioarele trunchiului pe care flutură proclamaţia căreia nu i-au dat ascultare. O oră mai târziu se află iar cu toţii în fruntea coloanei, imediat după stindarde şi după colonelul Moreira César, în drum spre acest război care de-acum, cu adevărat, a început şi pentru ei.

Altă surpriză îi aşteaptă, înainte de a ajunge la Monte Santo, la răspântia unde o scândurică ştearsă indică scurtătura spre ferma Calumbi; coloana ajunge acolo la şase ceasuri de la reluarea marşului. Din cei cinci corespondenţi, doar sperietoarea de ciori prăpădită de *la Jornal de Noticias* va fi martor direct al faptelor.

O legătură ciudată s-a stabilit între el şi şeful regimentului Şapte, legătură ce nu s-ar putea numi prietenie, nici măcar simpatie. E vorba, mai curând, de o curiozitate născută din respingerea mutuală, de atracţia exercitată între ei de antipozi. Dar fapt e că omul care pare o caricatură a sa însuşi, nu numai când scrie pe planşeta absurdă pe care o propteşte pe genunchi sau pe şea, muind pana în călimara portabilă care aduce a ulcică din cele folosite de indieni ca să-şi ţină otrava pentru săgeţi, ci şi când merge sau călăreşte, lăsând tot timpul impresia că e pe punctul să se surpe, pare captivat, vrăjit, obsedat de colonelul cel mărunţel, îl studiază tot timpul, nu pierde niciun prilej de a-i sta în preajmă şi, în discuţiile cu colegii, Moreira César e singurul subiect care îl interesează, parcă mai mult decât Canudos şi decât războiul. În schimb, ce a

putut atrage atenţia colonelului asupra tânărului ziarist? Poate bizareria lui vestimentară şi fizică, dărăpănătura aceea de oase, nepotrivirea aceea dintre membre, pilozitatea aceea triumfătoare, unghiile acelea lungi care acum sunt şi negre, felul acela molâu de a fi, acest tot în care nimic nu este – cum ar fi spus colonelul – viril, marţial. Dar cert e că ceva în apariţia asta sucită, cu voce antipatică, îl atrage, poate peste vrerea sa, pe măruntul ofiţer cu idei fixe şi cu ochi energici. I se adresează numai lui când le vorbeşte corespondenţilor, iar uneori îi împărtăşeşte câte ceva, între patru ochi, după tainul de seară. În timpul zilei, ziaristul de la *Jornal de Noticias,* lăsându-se parcă în voia calului, obişnuieşte să înainteze până lângă colonel. Aşa s-a întâmplat şi acum, după plecarea coloanei din Cansançao. Miopul, bâţâindu-se cu mişcări de marionetă, se pierde printre ofiţerii şi ordonanţele care înconjoară calul alb, când Moreira César ajungând în dreptul scurtăturii spre Calumbi, înalţă mâna dreaptă: semnul de oprire.

Escortele se îndepărtează în goana calului, ducând ordine, şi gornistul dă semnalul care va face să se oprească toate companiile regimentului. Moreira César, Olimpio de Castro, Cunha Matos şi Tamarindo descăleca; ziaristul se lasă să alunece până atinge pământul. În urmă, corespondenţii şi mulţi soldaţi merg să-şi umezească feţele, braţele şi picioarele într-o băltoacă cu apă stătută. Maiorul şi Tamarindo desfăşoară o hartă, pe când Moreira César scrutează orizontul cu binoclul. Soarele se culcă îndărătul unui munte îndepărtat şi singuratic – Monte Santo – căruia îi împrumută o formă spectrală. Când lasă jos binoclul, colonelul a pălit. E foarte încordat.

— Ce vă preocupă, Excelenţă? întreabă căpitanul Olimpio de Castro.

— Timpul, Moreira César vorbeşte de parcă ar avea un corp străin în gură. Să nu fugă înainte de sosirea noastră.

— N-or să fugă, răspunde ziaristul miop. Îl cred pe Dumnezeu de partea lor. Oamenilor de prin părţile astea le place să se bată.

— O zicală spune că vrăjmaşului care fuge fă-i pod de argint, glumeşte căpitanul.

— Nu în cazul acesta, articulează tot mai poticnit colonelul. Trebuie să le dăm o lecţie care să spulbere orice iluzii monarhice. Şi mai trebuie să spălăm ruşinea adusă Armatei.

Vorbeşte cu pauze misterioase între o silabă şi alta, în falset. Mai deschide o dată gura, să adauge ceva, dar nu poate. E livid şi are pupilele iritate. Se aşază pe un trunchi prăbuşit şi îşi scoate chipiul, foarte încet. Ziaristul de la *Jornal de Noticias* dă să se aşeze şi el, când îl vede pe Moreira César ducându-şi palmele la faţă. Chipiul îi cade pe jos, şi colonelul se ridică dintr-un salt, începe să se clatine, congestionat, în timp ce-şi smulge nasturii cămăşii, ca şi când s-ar sufoca. Gemând cu spume la gură, pradă convulsiilor, se rostogoleşte la picioarele căpitanului Olimpio de Castro şi ale ziaristului, care nu înţeleg nimic. Când ei se apleacă, vin deja în goană Tamarindo, Cunha Matos şi câteva ordonanţe.

— Nu-l atingeţi, strigă bătrânul colonel, cu un gest energic. Iute, o pătură. Chemaţi-l pe doctorul Souza Ferreiro. Nimeni să nu se apropie! Înapoi, înapoi.

Maiorul Cunha Matos îl sileşte pe ziarist să dea înapoi, îmbrâncindu-l, şi, cu ordonanţele, taie calea corespondenţilor. Îi îndepărtează fără nicio consideraţie. Între timp, ceilalţi aruncă o pătură peste Moreira César, iar Olimpio de Castro şi Tamarindo îşi împăturesc vestoanele şi i le vâră sub cap în chip de pernă.

— Deschide-i gura şi apucă-i limba, indică bătrânul colonel, perfect la curent cu ce trebuie făcut în asemenea cazuri. Se întoarce către două escorte şi le ordonă să ridice un cort.

Căpitanul deschide cu de-a sila gura lui Moreira César. Convulsiile mai continuă un timp. Doctorul Souza Ferreiro soseşte, în sfârşit, cu un furgon al ambulanţei. Cortul e ridicat şi Moreira César zace acum pe un pat de campanie. Tamarindo şi Olimpio de Castro stau lângă el cu schimbul ca să-i ţină gura deschisă şi să-l învelească. Cu faţa şiroindă, cu ochii închişi, zbuciumându-se şi lăsând să-i scape un geamăt întrerupt, colonelul împroaşcă din când în când spumă pe gură. Doctorul şi colonelul Tamarindo schimbă o privire, fără să spună nimic. Căpitanul explică cum a fost atacul, de când durează, în timp ce Souza Ferreiro îşi scoate haina şi arată prin gesturi unui asistent unde să aşeze trusa lângă pat. Ofiţerii ies din cort ca să-l lase pe doctor să examineze în linişte pacientul.

Santinelele înarmate izolează cortul de restul coloanei. Aproape, iscodind printre puşti, se găsesc corespondenţii. L-au devorat cu întrebări pe ziaristul miop şi acesta le-a spus deja tot ce văzuse. Între santinele şi tabără se întinde un pământ al nimănui pe care niciun ofiţer sau soldat nu se încumetă să-l străbată decât dacă e chemat de maiorul Cunha Matos. Acesta se plimbă de colo-colo, cu mâinile la spate. Colonelul Tamarindo şi căpitanul Olimpio de Castro se apropie de el, şi corespondenţii îi văd preumblându-se şi ei în jurul cortului. Feţele lor se întunecă pe măsură ce se stinge marea vâlvătaie crepusculară. Din când în când, Tamarindo intră în cort, iese, şi toţi trei îşi reiau plimbarea. Trec aşa multe minute, poate jumătate de oră, poate o oră, căci când, deodată, căpitanul de Castro înaintează spre corespondenţi şi îi face semn ziaristului de la *Jornal de Noticias* să vină cu el, focurile s-au aprins şi, în urmă, sună goarna pentru masă. Străjile îl lasă pe ziaristul miop, pe care căpitanul îl conduce la colonel şi la maior.

— Dumneata cunoşti regiunea, ne poţi ajuta, spune încet Tamarindo, fără obişnuitul lui ton blând, de parcă şi-ar călca pe inimă vorbind despre asta cu un străin. Doctorul

insistă ca şeful regimentului să fie dus într-un loc cât de cât civilizat, unde să poată fi îngrijit mai bine. Ai ştire de astfel de loc prin împrejurimi?

— Sigur că da, zice firicelul de voce piţigăiată. Şi-l ştiţi la fel de bine ca mine.

— Vreau să spun, în afară de Calumbi, se corectează colonelul Tamarindo, încurcat. Colonelul a respins cu tărie invitaţia Baronului de a găzdui regimentul. Nu e chiar locul nimerit unde să-l ducem.

— Altul nu există, spune, tăios, ziaristul miop, scrutând penumbrele în direcţia cortului de campanie, din care iese o luminiţă verzuie. Tot ce se cuprinde cu ochii între Cansançao şi Canudos aparţine Baronului de Cañabrava.

Colonelul îl priveşte, încruntat. Chiar atunci iese din cort doctorul Souza Ferreiro, ştergându-şi mâinile. Este un bărbat cu tâmplele cărunte şi foarte adâncite, îmbrăcat în uniformă. Ofiţerii îl înconjoară, uitând de ziarist, care, totuşi, rămâne pe loc, holbându-şi nepoliticos ochii bulbucaţi de sticlele ochelarilor.

— Vinovată este cheltuirea fizică şi nervoasă din ultimele zile, se tânguie doctorul, ducând o ţigară la gură. După doi ani, să-l apuce tocmai acum. E ghinion, şi-a vârât dracul coada, spuneţi-i cum vreţi. L-am sângerat, să nu facă o congestie. Dar are nevoie de băi, de frecţii, de tot tratamentul. E rândul dumneavoastră să hotărâţi, domnilor.

Cunha Matos şi Olimpio de Castro se uită lung la colonelul Tamarindo. Acesta îşi drege vocea dar nu spune nimic.

— Vrei să spui că trebuie să-l ducem la Calumbi, deşi Baronul se află acolo? spune, în sfârşit.

— N-am zis nimic de Calumbi, se apără Souza Ferreiro. V-am spus doar de ce are nevoie pacientul. Şi daţi-mi voie să adaug ceva. E necugetat să-l ţinem aici, în condiţiile acestea.

— Îl cunoaşteţi pe colonel, întrerupe Cunha Matos. În

casa unuia dintre şefii răzmeriţei monarhice se va simţi insultat, înjosit.

Doctorul Souza Ferreiro ridică din umeri:

— Aştept hotărârea dumneavoastră. Nu-s decât un subordonat. Dar îmi declin orice răspundere.

Agitaţia stârnită îndărătul lor îi face pe cei patru ofiţeri şi pe ziarist să privească spre cortul de campanie. Acolo se află Moreira César, vizibil în lumina săracă a lămpii din interior, răcnind ceva de neînţeles. Pe jumătate gol, sprijinindu-se cu amândouă mâinile de pânza cortului, are pe piept nişte pete întunecate, nemişcate, care trebuie să fie lipitorile. Se ţine pe picioare doar câteva clipe, îl văd prăbuşindu-se, gemând. Doctorul îngenunchează să-i ţină gura deschisă, în timp ce ofiţerii îl apucă de picioare, de braţe, de umeri, ca să-l ridice din nou pe patul pliabil.

— Îmi asum responsabilitatea de a-l duce la Calumbi, Excelenţă, spune căpitanul Olimpio de Castro.

— Bine, încuviinţează Tamarindo. Însoţeşte-l dumneata pe Souza Ferreiro, cu o escortă. Dar regimentul nu merge la ferma Baronului. Rămânem pe loc.

— Pot să vă însoţesc, căpitane? se aude, din penumbră, vocea băgăreaţă a ziaristului miop. Îl cunosc pe Baron. Am lucrat la ziarul lui, înainte de a intra *Jornal de Noticias.*

RĂMASERĂ la Ipupiará alte zece zile, după vizita cetei de *capangas* călări care luaseră cu ei, drept orice captură, o mână de plete roşcate. Străinul începu să se întremeze. Într-o noapte, Bărboasa îl auzi vorbind cu Jurema într-o portugheză chinuită şi întrebând-o în ce ţară se află, în ce lună şi în ce zi. În seara următoare izbutea să se dea jos din cotigă şi să facă câţiva paşi şovăitori. Iar două nopţi mai târziu se găsea în prăvălia din Ipupiará, fără febră, foarte slab, foarte agitat, încolţindu-l pe negustor (care privea amuzat la ţeasta lui golaşă) cu întrebări despre Canudos şi

despre mersul războiului. Rugă să i se repete de câteva ori, cu un fel de frenezie, că o armată de cinci sute de oameni venită de la Bahia sub comanda maiorului Febronio a fost nimicită în Cambaio. Ştirea îl făcu să-şi iasă din minţi în aşa hal încât Jurema, Bărboasa şi Piticul crezură că iar avea să aiureze în limbi străine. Dar Gall, după ce bău cu prăvăliaşul un păhărel de *cachaça,* căzu într-un somn adânc care se prelungi zece ore.

Îşi reluară mersul la stăruinţele lui Gall. Circarii ar fi preferat să mai rămână un timp la Ipupiará, unde, de bine-de-râu, aveau ce mânca de pe urma dărniciei localnicilor, stimulată de istorisirile şi giumbuşlucurile lor. Dar străinul se temea ca nu cumva ceata de *capangas* să se întoarcă şi să-i taie de astă-dată capul, îşi revenise: vorbea atât de energic încât Bărboasa, Piticul, până şi Idiotul, îl ascultau prostiţi. Înţelegeau doar o parte din ce le spunea, şi se minunau de mania lui de-a vorbi despre yagunzi. Bărboasa o întrebă pe Jurema dacă era unul dintre acei apostoli ai Bunului Isus care băteau ţinuturile în lung şi-n lat. Nu, nu era: nu fusese la Canudos, nu-l cunoştea pe Sfătuitor, nici măcar nu credea în Dumnezeu. Nici Jurema nu-i înţelegea mania asta. Când Gall le spuse că avea de gând să pornească spre Nord, Piticul şi Bărboasa s-au hotărât să-l urmeze. De ce, nici ei n-o ştiau prea bine. Poate din cauza legii gravitaţiei, a corpurilor slabe atrase de cele puternice, sau poate, mai curând, fiindcă n-aveau nimic mai bun de făcut şi nu-i puteau opune alternative sau voinţe contrare celui care, spre deosebire de ei, părea să aibă un drum în viaţă.

Plecară în zori şi merseră toată ziua printre pietroaie şi mărăcinişuri tăioase de *mandacaru,* fără să-şi vorbească, cu cotiga în frunte, cu Bărboasa, Piticul şi Idiotul de o parte şi de alta a ei, cu Jurema lipită de roţi şi, încheind caravana, cu Galileo Gall. Ca să se apere de soare, acesta îşi pusese o pălărie folosită odinioară de Uriaşul Pedrin. Slăbise atât de

mult încât pantalonii i se făceau armonică şi cămaşa îi luneca tot timpul din brăcinar. Atingerea arzătoare a glonţului îi lăsase o pată purpurie îndărătul urechii, iar pala lui Caifás o cicatrice sinuoasă între gât şi umăr. Slăbiciunea şi paloarea îi sporiseră parcă înzecit agitaţia ochilor, în a patra zi de mers, la o cotitură a aşa-numitului Tăpşan al Florilor, dădură peste o ceată de bărbaţi flămânzi care le luară catârul. Se aflau într-o pădurice de spini şi de *mandacarus,* străbătută de o albie secată. În depărtare se zăreau culmile Sierrei de Engorda. Bandiţii erau în număr de opt, unii dintre ei îmbrăcaţi în piele, cu pălării împodobite cu monezi, înarmaţi cu *facás,* carabine şi cu şiraguri de gloanţe petrecute după gât. Căpeteniei lor, un om scund şi burtos, cu profil de pasăre prădalnică şi ochi cruzi, ceilalţi îi spuneau Barbadura, deşi era spân. Rosti câteva porunci scurte şi, cât ai clipi, oamenii lui omorâră catârul, îl tăiară, îl jupuiră şi prăjiră din el bucăţi mari pe care, ceva mai târziu, se năpustiră cu lăcomie. Pesemne erau nemâncaţi de câteva zile, căci, de bucurie că s-au înfruptat în sfârşit, câţiva începură să cânte.

Privindu-i, Galileo se întreba cât timp le va lua fiarelor şi atmosferei să prefacă leşul cadrului în grămăjoarele de oase şlefuite pe care se obişnuise să le întâlnească la tot pasul prin *sertón,* schelete, urme, rămăşiţe de oameni şi de animale, instruindu-l pe călător asupra soartei ce-l aşteaptă în caz de leşin sau de moarte. Stătea în cotigă, lângă Bărboasa, Piticul, Idiotul şi Jurema. Barbadura îşi scoase pălăria, pe borul căreia lucea o liră sterlină, şi le făcu semn circarilor să vină şi ei să ospăteze. Primul care se învioră fu Idiotul, care îngenunche şi îşi întinse degetele spre spuză. Îl imitară Bărboasa, Piticul, Jurema. Curând, mâncau cu poftă, amestecaţi cu tâlharii. Gall se apropie de foc. Mersul sub cerul liber îl pârlise şi îl tăbăcise ca pe un om de-al locului, un *sertanero.* De când îl văzuse pe Barbadura scoţându-şi pălăria, rămăsese cu ochii ţintă la capul lui. Şi nu-l părăsise

din ochi în timp ce ducea la gură primul dumicat. Încercând să înghită, îi veni o icnitură de vomă.

— Nu poate înghiţi decât lucruri moi, le explică Jurema celorlalţi. A fost bolnav.

— E străin, adăugă Piticul. Ştie limbi.

— Numai duşmanii mă privesc aşa, spuse şeful bandei, cu asprime. Ia-ţi de pe mine ochii, că nu-mi plac.

Asta pentru că, nici măcar când vărsa, Gall nu-şi dezlipise ochii de pe el. Toţi întoarseră capul să-l privească. Galileo, neslăbindu-l din ochi, înainta câţiva paşi până ajunse lângă Barbadura.

— Mă interesează doar capul tău, îi spuse, foarte desluşit. Lasă-mă să ţi-l ating.

Banditul duse mâna *la facă,* de parcă s-ar fi simţit atacat. Gall îl domoli cu un zâmbet.

— Lasă-l să te atingă, mormăi Bărboasa. O să-ţi spună secretele.

Lotrul privi la Gall, curios. Avea o bucată de carne în gură, dar n-o mai morfolea.

— Eşti ghicitor? îl întrebă, şi toată cruzimea din ochi îi dispăru ca prin farmec.

Gali îi mai zâmbi o dată şi făcu încă un pas, gata să-l atingă. Era mai înalt decât tâlharul, al cărui cap hirsut îi trecea de umăr. Circarii şi bandiţii priveau şi ei, intrigaţi. Barbadura, tot cu mâna pe *facă,* părea neliniştit şi, în acelaşi timp, curios. Galileo ridică amândouă mâinile, le aşeză pe ţeasta lui Barbadura şi începu s-o pipăie.

— A fost o perioadă când mi-am dorit să fiu un ghicitor, un savant, spuse rar, pe când degetele i se mişcau încet, despărţind laţele de păr, cercetând cu amănuntul pielea capului. Poliţia nu mi-a dat răgaz.

— Poterele? înţelese Barbadura.

— Aici ne asemănăm, spuse Gall. Avem acelaşi duşman. Ochii mici ai lui Barbadura se umplură deodată de îngrijorare; părea încolţit, fără scăpare.

— Vreau să ştiu cum o să mor, şopti, călcându-şi parcă pe inimă.

Degetele lui Gall scărmănau prin părul *cangaceiro*-ului, zăbovind mai ales deasupra şi înapoia urechilor. Era foarte grav şi avea privirea înfierbântată din momentele sale de euforie. Ştiinţa nu se înşela: organul Agresivităţii, cel al oamenilor făcuţi să atace, care se desfată luptând, al nesupuşilor şi al celor gata de orice, ieşea în întâmpinarea degetelor sale, rotund, insolent, pe ambele emisfere. Dar mai ales organul Distructivităţii, al vindicativilor, al nestăpâniţilor şi al lipsiţilor de suflet, cel care dă naştere marilor vărsători de sânge atunci când nu e înfrânat de forţele morale şi intelectuale, ieşea anormal în relief: două umflături tari, focoase, deasupra urechilor. „Omul-prădător”, gândi.

— N-ai auzit? răcni Barbadura, îndepărtându-se cu o mişcare bruscă şi care îl făcu pe Gall să se clatine pe picioare. Cum o să mor?

Gali scutură din cap, dezvinovăţindu-se:

— Nu ştiu, spuse. Asta nu-i scris în oase.

Oamenii din bandă se împrăştiară, se întoarseră lângă spuză în căutarea mâncării. Dar circarii rămaseră lângă Gall şi Barbadura, care acum era gânditor.

— Nu mi-e teamă de nimic, zise, grav. Când sunt treaz. Noaptea însă, e altfel. Uneori îmi văd scheletul. Ca şi când m-ar aştepta – îţi dai seama?

Făcu un gest de neputinţă, îşi trecu mâna peste gură, scuipă. Se vedea cât e de tulburat, şi toţi rămaseră tăcuţi un timp, ascultând cum bâzâiau muştele, viespile, tăunii pe resturile cadrului.

— Visul ăsta nu-i de ieri-de alaltăieri, adăugă tâlharul. Îl visam de mic, la Cariri, cu mult înainte de a veni la Bahia. Ca şi pe vremea când eram cu Pajeú. Uneori trec ani întregi fără să-l visez. Şi, din senin, iarăşi vine, noapte de noapte.

— Pajeú? zise Gall, privindu-l pe Barbadura cu

intensitate. Cel cu cicatricea? Cel ce…?

— Pajeú, încuviinţă *el cangaceiro.* Cinci ani am fost cu el, fără să fi avut niciodată ceva de împărţit. Era un luptător pe cinste. Dar l-a picnit evlavia, s-a cuvioşit. Acum e alesul Domnului, la Canudos.

Ridică din umeri, ca şi când n-ar fi putut înţelege sau nu l-ar fi privit.

— Ai fost la Canudos? întrebă Gall. Povesteşte-mi. Ce se întâmplă acolo? Cum e?

— Se aud fel de fel de zvonuri, zise Barbadura, scuipând. C-ar fi omorât o droaie de soldaţi ai unuia Febronio. Că i-ar fi atârnat de copaci. Pare-se că dacă nu-l îngropi, hoitul ajunge în ghearele Câinelui.

— Sunt bine înarmaţi? insistă Gall. Pot face faţă unui alt atac?

— Pot, mormăi Barbadura. Nu-i numai Pajeú acolo. Mai sunt João Abade, Taramela, Joaquim Macambira cu fiii lui, Pedrão. Tipii cei mai grozavi de prin părţile astea. Se urau înainte şi se omorau între ei. Acum sunt fraţi şi luptă pentru Sfătuitor. O să meargă toţi la ceruri, cu toate blestemăţiile făcute cândva. Sfătuitorul i-a iertat.

Bărboasa, Idiotul, Piticul şi Jurema se aşezaseră pe pământ şi ascultau cu gura căscată.

— Pe cei ce vin la el, Sfătuitorul îi sărută pe frunte, adăugă Barbadura. Sfântuleţul îi îndeamnă să îngenuncheze, iar Sfătuitorul îi ridică de jos şi îi sărută. E semn c-au fost aleşi. Oamenii plâng de bucurie. Eşti ales, deci ştii că mergi la ceruri. Ce mai contează moartea, după asta?

— Şi tu ar trebui să fii la Canudos, spuse Gall. Sunt şi fraţii tăi. Luptă pentru ca raiul să coboare pe pământ. Ca să dispară iadul ăsta de care atâta te temi.

— Nu mi-e teamă de iad, ci de moarte, îl corectă Barbadura, fără să se supere. Mai bine zis, de coşmar, de visul morţii. E altceva, nu-ţi dai seama?

Scuipă din nou, cu aceeaşi expresie chinuită. Deodată, o întrebă pe Jurema, arătând spre Gall:

— Bărbatul tău nu-şi visează niciodată scheletul?

— Nu e bărbatul meu, replică Jurema.

JOÃO GRANDE intră în Canudos fugind, cu capul vâjâindu-i de răspunderea pe care tocmai i-o încredinţaseră şi care, cu fiece clipă, i se părea şi mai nemeritată de biata lui fiinţă păcătoasă, stăpânită cândva – credea el – de Câine (temerea aceasta îi revenea, ca anotimpurile). Primise însă, nu mai putea da înapoi. În dreptul primelor case se opri, nemaiştiind ce să facă. Hotărâse întâi să meargă la Antonio Vilanova şi să se sfătuiască cu el cum să organizeze Garda Catolică. Dar acum, inima lui descumpănită îi dădu de ştire că în acele momente avea nevoie nu atât de ajutor practic cât de îmbărbătare spirituală. Se însera; curând Sfătuitorul avea să urce în turn; dacă se grăbea niţel, îl mai putea prinde în Sanctuar. O rupse iar la fugă pe ulicioarele întortocheate unde se înghesuiau bărbaţii, femeile şi copiii care îşi părăseau casele, bordeiele, cotloanele, bortele şi se scurgeau, ca în fiecare seară, spre Templul Bunului Isus, să asculte poveţele. Trecând prin faţa prăvăliei fraţilor Vilanova, văzu că Pajeú însoţit de vreo două duzini de oameni, echipaţi ca pentru drum lung, se despărţeau de grupuri de rubedenii. Nu-i veni uşor să străbată mulţimile ce forfoteau pe locul viran din preajma celor două biserici. Căzuse întunericul şi, ici-colo, scânteiau deja mici felinare.

Sfătuitorul nu se afla în Sanctuar. Plecase să-l însoţească pe părintele Joaquim până la ieşirea dinspre Cumbe, iar apoi, ţinând într-o mână mieluşelul cel alb şi în cealaltă toiagul de păstor, avea să viziteze azilele, aducând mângâiere bolnavilor şi bătrânilor. Din pricina mulţimii care nu se mai dezlipea de el, drumurile acestea ale Sfătuitorului prin Belo Monte deveniseră pe zi ce trecea mai anevoioase.

De astă-dată îl însoţeau Leul din Natuba şi pocăitele din Corul Sacru, dar Sfântuleţul şi Maria Quadrado se găseau în Sanctuar.

— Nu-s vrednic, Sfântuleţule, zise fostul sclav, cu răsuflarea tăiată, din pragul uşii. Lăudat fie Bunul Isus.

— Am pregătit un jurământ pentru Garda Catolică, replică Sfântuleţul, cu blândeţe. Mai simţit decât cel rostit de pribegii ce-şi caută mântuirea. Leul l-a aşternut pe hârtie. Îi întinse o foaie care dispăru în uriaşul pumn întunecat. Să-l înveţi pe dinafară şi să-i pui să jure după el pe toţi cei aleşi de tine. Odată formată Garda Catolică, vor jura din nou cu toţii, în Templu şi vom organiza o procesiune.

Maria Quadrado, care până atunci stătuse nemişcată într-un colţ al încăperii, se apropie de ei cu o cârpă şi un hârb cu apă.

— Stai jos, João, spuse, cu duioşie. Bea mai întâi. Apoi lasă-mă să te spăl.

Negrul se supuse. Era atât de înalt încât, aşezat, înălţimea lui era aceeaşi cu a Superioarei Corului Sacru. Bău lacom. Era năduşit, frământat, şi închise ochii în timp ce Maria Quadrado îi umezea faţa, gâtul, părul creţ ce începuse să încărunţească. Deodată, întinse braţul şi se agăţă de cuvioasă.

— Ajută-mă, Maică Maria Quadrado, imploră, covârşit de teamă. Nu-s vrednic de asta.

— Ai fost sclavul unui om, spuse cuvioasa, mângâindu-l ca pe un prunc. N-o să poţi fi sclavul Bunului Isus? El o să te ajute, João Grande.

— Jur că nu am fost republican, că nu recunosc izgonirea împăratului nici înlocuirea lui cu Antihristul, recită Sfântuleţul, cu multă dăruire. Că nu îngădui căsătoria civilă, despărţirea Bisericii de Stat, sistemul metric zecimal. Că nu voi răspunde la întrebările recensământului. Că nu voi mai fuma niciodată, nu mă voi îmbăta, nu voi mai face

rămăşaguri şi nu voi preacurvi. Şi că îmi voi da viaţa pentru credinţa mea şi pentru Bunul Isus.

— Îl voi învăţa, Sfântuleţule, se bâlbâi João Grande.

Între timp sosi Sfătuitorul, anunţat de o mare zarvă. După ce personajul înalt, întunecat şi cadaveric, intră în Sanctuar urmat de mieluşel, de Leul din Natuba – o formă în patru labe, care parcă zvârlea din copite – şi de cuvioase, vacarmul continuă, nerăbdător, de cealaltă parte a uşii. Mieluşelul începu să lingă gleznele Mariei Quadrado. Pocăitele se ghemuiră, lipite de perete. Sfătuitorul se îndreptă spre João Grande, care, îngenuncheat, privea în pământ. Părea să tremure din cap până în picioare; de cincisprezece ani era cu Sfătuitorul şi totuşi, de fiecare dată, în preajma lui devenea un nimeni, aproape un lucru. Sfântul îi cuprinse obrajii cu mâinile amândouă şi îl sili să ridice capul. Ochii lui de vâlvătăi se adânciră în pupilele înecate în lacrimi ale fostului sclav.

— Tot mai suferi, João Grande – şopti.

— Nu sunt vrednic să te apăr, hohoti negrul. Porunceşte-mi orice. Dacă e nevoie, omoară-mă. Nu vreau să ţi se întâmple ceva din vina mea. Câinele mi-a sălăşluit în trup, părinte, nu uita.

— Tu vei forma Garda Catolică, replică Sfătuitorul. Tu o vei conduce. Ai suferit mereu, suferi încă. De aceea eşti vrednic. Tatăl a spus că dreptul îşi va clăti mâinile în sângele păcătosului. Iar tu de-acum eşti un drept, João Grande.

Îi îngădui să-i sărute mâna şi, cu privirea absentă, aşteptă până când negrul îşi uşura sufletul plângând. Puţin după aceea, urmat de toţi, părăsi din nou Sanctuarul şi sui în turn să povăţuiască poporul din Belo Monte. Pierdut în mulţime, João Grande îl auzi rugându-se, apoi povestind despre minunea cu şarpele de bronz pe care, din porunca Tatălui, l-a meşterit Moise pentru ca acel ce va privi la el să se vindece de muşcătura viperelor ce dăduseră iama

printre evrei, şi-l mai auzi profeţind că o nouă invazie de năpârci se va abate peste Belo Monte ca să-i nimicească pe drept-credincioşi. Dar, îl auzi spunând, cei ce-şi vor păstra neştirbită credinţa vor supravieţui muşcăturii. Când lumea începu să se împrăştie, negrul se liniştise. Îşi amintise că, pe vremea secetei, acum mulţi ani, Sfătuitorul le vorbise pentru întâia oară despre minunea aceea şi că simpla lui povestire săvârşise un alt miracol în *sertón*-ul amenințat de cobre. Amintirea aceasta îl mai îmbărbăta.

Era alt om când se duse să bată la uşa lui Antonio Vilanova. Îi deschise Asuncion Sardelinha, soţia lui Honorio, şi João văzu că negustorul, soţia sa şi mai mulţi fii şi ucenici de-ai celor doi fraţi mâncau aşezaţi la tejghea. Îi făcură loc, îi puseră dinainte un blid care fumega şi João mâncă fără să ştie ce mănâncă, cu impresia că-şi pierde timpul. Abia dacă îl auzi pe Antonio povestindu-i că Pajeú preferase să ia cu el, în loc de pulbere, ţignale de lemn şi arbalete cu săgeţi otrăvite, încredinţat că în felul acesta va hăitui mai bine soldăţimea care se apropia. Negrul mesteca şi înghiţea, nepăsător la tot ce nu era misiunea lui.

După terminarea mesei, ceilalţi plecară la culcare în camerele alăturate sau în hamacele şi pe păturile întinse printre lăzi şi rafturi, chiar în dugheană. Abia atunci, la lumina unui opaiţ, João şi Antonio statură de vorbă. Vorbiră îndelung, uneori cu voce joasă, alteori ridicând tonul, uneori de acord, alteori furioşi. Între timp, prăvălia se umpluse cu licurici care scânteiau prin colţuri. Din când în când, Antonio deschidea unul dintre marile catastife unde nota venirea pribegilor, morţile şi naşterile, şi rostea câteva nume. Dar João nu-l lăsă încă pe negustor să se odihnească. Despăturind o hârtiuţă pe care o ţinuse tot timpul în pumn, i-o întinse şi-l puse să i-o citească de câteva ori, până i se întipări în minte. Pe când se prăvălea în somn, atât de ostenit încât nici nu-şi mai scosese cizmele, Antonio Vilanova mai auzi cum fostul sclav, trântit într-o

despărţitură goală de sub tejghea, repeta jurământul scornit de Sfântuleţ pentru Garda Catolică.

A doua zi dis-de-dimineaţă, fiii şi ucenicii fraţilor Vilanova se răspândiră prin Belo Monte anunţând, peste tot unde întâlneau cete de oameni, că cei ce nu se tem să-şi dea viaţa pentru Sfătuitor pot năzui să intre în Garda Catolică. Curând după aceea, candidaţii se înghesuiau dinaintea fostei case-ferme şi năpădeau Campo Grande, singura străduţă dreaptă din Canudos. João Grande şi Antonio Vilanova, stând jos pe nişte lădoaie pentru mărfuri, îi primeau pe fiecare şi negustorul verifica cine era şi de când se afla în aşezare. João îl întreba dacă era gata să se lipsească de tot ce avea, să-şi părăsească familia aşa cum au făcut-o şi apostolii pentru Hrist, şi să se supună unor probe de rezistenţă. Toţi primeau, plini de elan.

Au fost preferaţi cei ce mai luptaseră la Uauá şi în Cambaio, şi au fost daţi la o parte cei neînstare să cureţe o ţeava de puşcă, să încarce o carabină sau să răcească o flintă încinsă. La fel, cei prea bătrâni şi cei prea tineri, ca şi aceia împiedicaţi de la luptă de chiar starea lor, cum ar fi ticniţii sau femeile însărcinate. N-a fost primit nimeni din cei ce fuseseră cândva călăuze de potere sau strângători de biruri sau prepuşi cu recensământul. Din când în când, João Grande îi lua cu sine pe cei aleşi, îi ducea într-un loc pustiu din apropiere şi îi punea să-l atace ca pe un vrăjmaş. Cei ce şovăiau erau înlăturaţi. Pe ceilalţi îi întărită cât putea, îi făcea să spumege, dădea cu ei de pământ, ca să le măsoare curajul. La căderea nopţii, Garda Catolică era alcătuită din optsprezece membri, printre care se afla şi o femeie din banda lui Pedrão. João Grande le luă jurământul în prăvălie, înainte de a le spune să plece la casele lor şi să-şi ia rămas-bun, căci începând de a doua zi nu mai aveau altă îndatorire decât aceea de a-l păzi pe Sfătuitor.

A doua zi, selecţia i-a luat mai puţin timp, fiindcă aleşii dinainte l-au ajutat pe João să-i supună la încercări pe

candidaţi şi au făcut ei ordine în tumultul stârnit de desfăşurarea acţiunii. Surorile Sardelinhas, între timp, s-au descurcat cum au ştiut şi au făcut rost de cârpele albastre pe care aleşii aveau să le poarte de-acum înainte la braţ, ca banderole, sau legate la cap. În aceeaşi zi, João îi puse să jure pe încă treizeci de oameni, în ziua a treia pe alţi cincizeci, iar la sfârşitul săptămânii putea număra aproape patru sute de membri. Douăzeci şi cinci erau femei care ştiau să tragă, să pregătească explozive şi să mânuiască *facá,* ba chiar şi *macheta.*

O săptămână mai târziu, duminica, Garda Catolică străbătea în procesiune străduţele din Canudos, printre două şiruri de oameni care îi aplaudau şi îi invidiau. Procesiunea începu pe la chindie şi, ca la toate marile sărbători, fură scoase icoanele şi stindardele bisericii San Antonio şi ale Templului în construcţie, localnicii le scoaseră şi ei pe cele ţinute în case, se aprinseră focuri de artificii şi aerul se umplu de tămâie şi de rugăciuni. La căderea nopţii, în Templul Bunului Isus, încă fără acoperiş, sub un cer spuzit de stele timpurii care parcă ieşiseră să se bucure de privelişte, membrii Gărzii Catolice repetară în cor jurământul Sfântuleţului.

Iar dimineaţa următoare, la João Abade sosea un trimis de-al lui Pajeú să-i dea de ştire că Armata Câinelui avea o mie două sute de luptători, mai multe tunuri, şi că pe colonelul din fruntea ei oamenii îl porecliseră Taie-gâtlejuri.

CU GESTURI IUŢI, precise, Rufino îşi termină pregătirile pentru o nouă călătorie, mai nesigură ca oricare din cele dinainte. Şi-a schimbat pantalonii şi cămaşa în care era îmbrăcat când s-a dus să-l vadă pe Baron, la ferma Pedra Vermelha, cu alte haine aidoma şi are cu el o *machete,* o carabină, două *facás* şi o desagă. Aruncă o ultimă privire cabanei, străchinilor, băncilor, icoanei Maicii Domnului din

Lapa. Are faţa descompusă şi clipeşte des. Dar chipul lui colţuros îşi redobândeşte după câteva clipe expresia de nepătruns. Fără mişcări de prisos, mai face unele pregătiri. Când isprăveşte, aprinde cu o surcică obiectele aşezate în locuri diferite. Cabana începe să ardă. Fără grabă, se îndreaptă spre uşă, luând cu el doar armele şi desaga. Afară, se ghemuieşte lângă ţarcul gol şi de acolo priveşte cum un vânt uşor aţâţă flăcările ce au cuprins locuinţa. Fumul îl învăluie şi-l face să tuşească. Se ridică în picioare. Aşază carabina de-a curmezişul spatelui, vâră *macheta* la cingătoare, lângă *facás,* şi îşi saltă pe umăr desaga. Se întoarce pe jumătate şi se îndepărtează, ştiind că nu va mai reveni niciodată la Queimadas. Trecând prin dreptul gării nu bagă de seamă nici măcar că oamenii anină banderole şi lozinci de bun-venit regimentului Şapte şi colonelului Moreira César.

Cinci zile mai târziu, pe la ceasul amurgului, silueta lui uscăţivă, zveltă, colbuită, intră în Ipupiará. S-a abătut din drum să dea înapoi *facá* împrumutată de la Bunul Isus şi a mers în medie zece ore pe zi, odihnindu-se numai în momentele de întuneric deplin şi de căldură sufocantă. Doar într-o zi a plătit pentru mâncare, în rest şi-a agonisit hrana din capcane sau cu glonţul. Aşezaţi lângă intrarea în prăvălie, câţiva bătrânei identici fumează dintr-o singură lulea. Călăuză se îndreaptă spre ei şi, scoţându-şi pălăria, îi salută. Pesemne îl cunosc, căci îl descos despre mersul lucrurilor la Queimadas: toţi vor să ştie dacă a văzut soldaţi şi ce se zvoneşte cu războiul. Le răspunde tot ce ştie, aşezat între ei, şi la rându-i întreabă de cunoscuţii din Ipupiará. Unii au murit, alţii s-au mutat în Sud căutându-şi norocul, iar două familii au plecat mai deunăzi către Canudos. La căderea întunericului, Rufino şi bătrâneii intră în prăvălie să închine câte un păhărel de rachiu. O răcoare plăcută a înlocuit atmosfera arzătoare de peste zi. Atunci Rufino, cu ocolişurile de rigoare, aduce vorba despre ceea

ce ei ştiau de la bun început că o să-i întrebe. Foloseşte în întrebările lui formele cele mai impersonale. Bătrânii îl ascultă fără să se prefacă miraţi. Toţi încuviinţează şi vorbesc, în ordine. Da, a trecut pe aici, mai mult ca o nălucă de circ decât un circ, atât de mizer încât cu greu şi-ar fi putut închipui că a fost cândva somptuoasa caravană condusă de Ţigan. Rufino, respectuos, îi ascultă depănându-şi amintirile despre vechile spectacole. În sfârşit, profitând de un răgaz, îi întoarce de unde se lansaseră în amintiri, şi bătrâneii, de dată ăsta, socotind probabil că formalităţile au fost îndeplinite, îi spun pe şleau tot ceea ce el a venit să afle sau să se încredinţeze că e adevărat: cât timp au stat acolo, cum şi-au câştigat merinda Bărboasa, Piticul şi Idiotul ghicind viitorul, povestind legende de odinioară şi ţinându-se de giumbuşlucuri, ce întrebări neroade despre yagunzi le punea străinul şi cum o ceată de *capangas* au năvălit să-i taie aceluia chica roşcată şi să răpească leşul ucigaşului propriilor copii. Nici el nu întreabă, nici ei nu pomenesc de cealaltă persoană, care nu era circar sau străin. Însă ea, absenţa cât se poate de prezentă, bântuie conversaţia de fiecare dată când cineva aminteşte cum era îngrijit şi hrănit străinul. Or fi ştiind că umbra aceea e nevasta lui Rufino? Precis o ştiu sau bănuiesc, după cum ştiu sau bănuiesc ce se poate spune şi ce e mai cuminte să treacă sub tăcere. Ca din pură întâmplare, la sfârşitul discuţiei Rufino se interesează încotro au luat-o circarii. Doarme în dugheană, pe patul tare oferit de prăvăliaş, şi pleacă de cu zori cu pasul lui măsurat, metodic.

Fără să zorească sau să domolească ritmul, silueta lui Rufino străbate un peisaj în care singura umbră e aceea a trupului său, întâi urmându-l, apoi precedându-l. Cu faţa încordată, cu ochii întredeschişi, merge fără şovăire, deşi vântul a mai şters pe alocuri urmele. Către seară ajunge la o gospodărie străjuind nişte semănături. Gospodarul,

nevasta lui şi o liotă de copii pe jumătate goi îl primesc cu familiaritate. Mănâncă şi bea cu ei, împărtăşindu-le ştiri de prin Queimadas, Ipupiará şi alte locuri. Sporovăiesc oleacă despre război şi temerile stârnite de el, despre pelerinii ce trec pe acolo în drum spre Canudos şi filosofează despre apropierea sfârşitului lumii. Abia după aceea îi întreabă Rufino ce ştiu despre circ şi despre străinul tuns chilug. Da, au trecut pe aici şi au mers mai departe către Sierra de Olhos d'Água, cu intenţia de a ajunge la Monte Santo. Femeia îşi aminteşte mai ales de omul sfrijit şi spân, cu ochi gălbui, care se mişca asemeni unui animal fără oase şi pe care, din senin, îl apuca râsul. Perechea îi cedează lui Rufino un hamac, iar a doua zi dis-de-dimineaţă îi umple desaga dar nu-i îngăduie în ruptul capului să plătească pentru merinde.

Cea mai mare parte din zi, Rufino merge fără a întâlni nici ţipenie de om, printr-un peisaj înviorat doar de mărăcinişuri spinoase în care lărmuiesc stoluri de papagali. Dinspre seară începe să desluşească pe alocuri păstori de capre, cu care mai schimbă câte o vorbă. Dincolo de Tăpşanul Florilor – nume de tot hazul căci acolo nu sunt decât pietroaie şi pământ răscopt de vipie – se abate către o cruce din bârne înconjurată cu ofrande sau ex-voto-uri, sub forma unor mici cioplituri de lemn. O femeie fără picioare adastă lângă cruce, încolăcită pe jos ca o cobră. Rufino cade în genunchi şi femeia îl binecuvântează. Ghidul îi dă ceva de mâncare şi schimbă cu ea câteva cuvinte. Ea nu ştie nimic despre ei, nu i-a văzut. Înainte de a pleca, Rufino aprinde o lumânare şi se mai prosternează o dată.

Timp de trei zile pierde orice urmă. Îi descoase pe ţăranii şi văcarii întâlniţi şi ajunge la concluzia că, în loc să meargă mai departe spre Monte Santo, circul s-a abătut cine ştie pe unde ori s-a întors din drum. Poate în căutarea vreunei serbări săteşti, unde să găsească ceva de mâncare? Dă târcoale Tăpşanului Florilor, mărind raza cercetărilor şi

întrebând de fiecare în parte din circari. N-a văzut cineva o femeie cu ţepi pe faţă? Dar un pitic cam de cinci palme? Sau un idiot cu trupul moale? Ori un străin roşcovan care vorbeşte o limbă păsărească? Răspunsul e acelaşi: nu. Face tot felul de presupuneri, trântit în adăposturi de ocazie. Şi dacă a fost ucis sau a murit în urma rănilor? Coboară până spre Tanquinho şi urcă din nou, tot fără să găsească urma. Într-o seară când îl fură somnul, vlăguit cum este, câţiva oameni înarmaţi îl împresoară, strecurându-se că nălucile. Îl trezeşte o flintă sprijinită de pieptul lui. Vede că oamenii, în afară de carabine, au *machetes,* ţignale de lemn, *facás,* coliere de muniţii şi că nu sunt, sau mai bine zis, nu mai sunt bandiţi. Cu mare greutate îi convinge că nu e ghid de-al Armatei şi că de la Queimadas n-a văzut picior de soldat. E atât de nepăsător faţă de soarta războiului încât încep iar să nu-i dea crezare şi, la un moment dat, unul dintre ei îi lipeşte *facá* de beregată. În sfârşit, interogatoriul devine taifas. Rufino îşi petrece noaptea între ei, ascultându-i vorbind despre Antihrist, Bunul Isus, Sfătuitor şi Belo Monte, înţelege că, la viaţa lor, au sechestrat, omorât, tâlhărit, dar că acum sunt sfinţi. Îi spun că orice armată înaintează ca molima confiscând toate armele, luând oamenii cu juvăţul şi tăind gâtul celor ce nu vor să scuipe crucifixul şi să-l blesteme pe Hristos. Când îl întreabă dacă vrea să li se alăture, Rufino răspunde că nu. Le explică de ce şi ei înţeleg.

În zorii zilei următoare, ajunge la Cansançao cam odată cu soldaţii. Rufino îi face o vizită fierarului, pe care îl cunoaşte. Bărbatul, năduşind lângă focul care trosneşte şi împrăştie scântei, îl sfătuieşte sa dispară cât mai e timp, fiindcă diavolii îi înrolează cu de-a sila pe toţi ghizii. Dar Rufino îi explică şi omul înţelege. Da, îl poate ajuta: mai deunăzi a trecut pe acolo Barbadura, care i-a întâlnit pe cei căutaţi. Şi i-a pomenit de străinul care citeşte în capete. Unde i-a întâlnit? Omul îi explică, iar călăuza mai zăboveşte

cu el în fierărie, sporovăind, până se întunecă. Atunci părăseşte satul fără ca santinelele să-l simtă şi după alte câteva ore se întâlneşte iar cu apostolii de la Belo Monte. Le spune că, într-adevăr, războiul a ajuns la Cansançao.

DOCTORUL Souza Ferreiro stropea ventuzele cu spirt şi i le întindea Baroanei Estela, care îşi legase la cap o năframă strânsă la spate ca o bonetă. Ea plimba iute flăcăruia înăuntrul vasului şi-l lipea cu îndemânare pe spatele colonelului. Acesta stătea atât de liniştit încât cearşafurile nu făceau nicio cută.

— Aici la Calumbi a trebuit s-o fac pe doftoroaia şi pe moaşa de nenumărate ori, spunea vocea cântătoare, adresându-se poate doctorului, poate bolnavului. Dar ventuze chiar că n-am mai pus de mulţi ani. Vă fac să suferiţi, domnule colonel?

— Deloc, doamnă, Moreira César se străduia să ascundă cât era de stingherit, dar nu prea reuşea. Vă rog să primiţi scuzele mele pentru această invazie şi să le transmiteţi soţului dumneavoastră. Nu a fost ideea mea.

— Ne bucură vizita dumneavoastră. Baroana isprăvise cu pusul ventuzelor şi acum potrivea pernele. Demult doream să cunosc un erou în carne şi oase. Desigur însă, n-aş fi vrut ca tocmai boala să ni-l aducă la Calumbi'…

Avea o voce amabilă, încântătoare, superficială. La piciorul patului se găsea o măsuţă cu căni, fese, tampoane de vată, un borcan cu lipitori, câteva ventuze răsturnate şi multe flacoane. În încăperea răcoroasă, curată, cu perdele albe, dimineaţa intra pe geamuri. Sebastiana, camerista Baroanei, stătea în dreptul uşii, nemişcată. Doctorul Souza Ferreiro mai aruncă o privire spatelui bolnavului dispărând aproape sub vasele de cristal, cu nişte ochi care trădau o noapte nedormită.

— Bun, acum aşteptăm o jumătate de oră, apoi urmează baia şi frecţiile. N-o să-mi spuneţi că nu vă simţiţi mai bine,

Excelenţă: aveţi culori în obraji.

— Baia e gata şi eu rămân prin preajmă dacă aveţi nevoie de ceva, spuse Sebastiana.

— La rândul meu rămân la dispoziţia dumneavoastră, reluă Baroana. Acum vă părăsesc. Ah, era să uit. I-am cerut doctorului îngăduinţa să luaţi ceaiul cu noi, domnule colonel. Soţul meu doreşte să vă salute. Invitaţia e şi pentru dumneavoastră, domnule doctor. Şi pentru căpitanul de Castro şi pentru tânărul acela atât de original – cum îl cheamă?

Colonelul se strădui să-i zâmbească dar, abia trecuse pragul soţia Baronului de Cañabrava, urmată de Sebastiana, când explodă la adresa medicului:

— Ar trebui să te împuşc că m-ai atras în cursa asta.

— Dacă vă mâniaţi, voi fi silit să vă iau sânge şi veţi rămâne încă o zi în pat. Doctorul Souza Ferreiro se lăsă să cadă într-un balansoar, ameţit de oboseală. Şi acum lăsaţi-mă şi pe mine să dorm o jumătate de oră. Atât vă rog, să nu vă mişcaţi.

După exact o jumătate de oră, clipi, se frecă la ochi şi începu să-i scoată ventuzele. Micile vase se desprindeau uşor, lăsând un rotogol vineţiu pe pielea unde fuseseră lipite. Colonelul stătea tot pe burtă, cu capul lăsat greu pe braţele încrucişate, şi abia mişcă din buze când căpitanul Olimpio de Castro intră cu veşti de la coloană. Souza Ferreiro îl duse pe Moreira César în sala de baie, unde Sebastiana pregătise totul conform instrucţiunilor sale. Colonelul se dezbrăcă – spre deosebire de pielea bronzată a feţei şi a braţelor, trupul lui mărunţel era foarte alb –, intră în cadă fără niciun gest şi rămase în apă timp îndelungat, strângând din dinţi. După aceea, doctorul îl masă cu spirt şi cataplasmă de muştar şi-l puse să inhaleze aburii unor buruieni ce fierbeau pe jăratec de mangal. Îngrijirile se desfăşurau în tăcere; dar, după inhalaţii, colonelul, ca să mai învioreze atmosfera, murmură că are impresia de a fi

supus unor practici vrăjitoreşti. La care Souza Ferreiro comentă că graniţele dintre ştiinţă şi magie se încalcă ades. Făcuseră pace. În cameră îi aştepta o tavă cu fructe, lapte proaspăt, felii de pâine, marmeladă şi cafea. Moreira César mâncă fără poftă şi adormi la loc. Când se trezi era aproape de amiază şi lângă el se găsea ziaristul de la *Jornal de Noticias* cu o pereche de cărţi de joc în mână, îmbiindu-l să-l înveţe *tresillo,* un joc care făcea furori printre haidamacii din Bahia. Jucară fără să scoată o vorbă până când Souza Ferreiro, spălat şi ras proaspăt, veni să-i spună colonelului că poate să se scoale. Când acesta intră în salon ca să-şi bea ceaiul cu gazdele, acolo se aflau Baronul cu soţia, doctorul, căpitanul de Castro şi ziaristul, singurul dintre ei care nu-şi făcuse toaleta din ajun.

Baronul de Cañabrava veni să-i strângă mâna colonelului, încăperea spaţioasă pardosită cu dale roşii şi albe era mobilată cu dulapuri şi vitrine de *jacarandá,* scaune din paie şi lemn numite „austriece”, măsuţe pe care şedeau lămpi cu gaz, fotografii, cristaluri, porţelanuri şi fluturi prinşi cu bolduri în cutii de catifea. Pereţii erau împodobiţi cu acuarele cu subiecte rustice. Baronul îşi întrebă oaspetele de sănătate şi amândoi schimbară amabilităţi; numai că moşierul juca acest rol mai bine decât ofiţerul. Pe geamurile deschise în calea aerului şi a luminii amiezii se vedeau coloanele de piatră de la intrare, o fântână în curte şi, de ambele părţi ale tăpşanului mai ridicat din faţă, plantat cu tamarinzi şi uriaşi palmieri imperiali, ceea ce alcătuise cândva *senzala,* adică locuinţa ciurdei de sclavi, iar acum servea de adăpost argaţilor. Sebastiana împreună cu o servitoare cu şorţ în pătrăţele aranjau ceainicele, ceştile, zaharniţele, biscuiţii şi prăjiturelele. Baroana le explica doctorului, ziaristului şi lui Olimpio de Castro cu câtă greutate aduseseră, de-a lungul anilor, până la Calumbi materialele şi obiectele din casă, pe când Baronul, arătându-i lui Moreira César un ierbar, îi spunea că în anii

tinereţii visa să ajungă botanist, om de ştiinţă, şi să-şi petreacă toată viaţa în laboratoare şi amfiteatre. Dar omul propune şi Dumnezeu dispune; până la urmă s-a dedicat agriculturii, diplomaţiei şi politicii, adică tocmai lucrurilor care nu-l interesaseră câtuşi de puţin în tinereţe. Dar colonelul? Dintotdeauna a vrut să urmeze cariera armelor? Da, el a vrut să se facă militar de când se ştie, poate chiar de când s-a născut în sătucul Pindamonhangaba din regiunea São Paulo. Ziaristul părăsise celălalt grup şi stătea acum cu ei, trăgând cu urechea fără pic de jenă.

— Am fost surprins văzându-l pe acest tânăr cu dumneavoastră, zâmbi Baronul, arătându-l pe miop. V-a spus că înainte a lucrat pentru mine? Pe vremea aceea îl admira pe Victor Hugo şi visa să devină dramaturg. Avea o părere execrabilă despre gazetărie, pe atunci.

— Continui s-o am, grăi firicelul de voce nesuferită.

— Cine să te creadă! exclamă Baronul. În realitate, vocaţia dumitale e bârfa, abuzul de încredere, calomnia, atacul pe la spate. Îl protejam, dar de când a trecut la ziarul adversarului meu a devenit cel mai josnic din cei ce mă critică. Ai grijă, colonele. E primejdios.

Ziaristul miop radia de fericire, de parcă l-ar fi ridicat în slăvi.

— Toţi intelectualii sunt primejdioşi, încuviinţă Moreira César. Slabi, sentimentali, în stare să se folosească de cele mai măreţe idei ca să-şi justifice ultimele abjecţii. Ţara asta are nevoie de ei, dar trebuie să-i mânuiască atent ca pe animalele gata să turbeze.

Ziaristul miop izbucni într-un râs atât de fericit încât Baroana, doctorul şi Olimpio de Castro îl priviră lung. Sebastiana turna ceaiul. Baronul îl luă de braţ pe Moreira César şi îl duse lângă un dulăpior:

— Vreau să vă fac un dar. E un obicei din *sertón:* să dăruieşti ceva musafirului. Scoase o sticlă prăfuită de brandy şi îi arătă eticheta, făcând cu ochiul: Ştiu foarte bine

că doriţi să înlăturaţi orice influenţă europeană din Brazilia, dar presupun că ura aceasta nu se răsfrânge şi asupra coniacului.

Când se aşezară, Baroana îi întinse colonelului o ceaşcă de ceai în care pusese cu cleştişorul două bucăţele de zahăr.

— Puştile mele sunt franţuzeşti şi tunurile germane, spuse Moreira César, atât de serios încât ceilalţi amuţiră deodată. Nu urăsc Europa, nici coniacul. Dar fiindcă nu beau alcool, e păcat să faceţi un asemenea cadou cuiva care nu ştie să-l preţuiască.

— Arunci păstraţi-l ca amintire, interveni Baroana.

— Dar îi urăsc pe moşierii locali şi pe negustorii englezi, care au menţinut regiunile acestea în preistorie, urmă colonelul, pe un ton îngheţat. Îi urăsc pe cei pentru care zahărul e mai important decât brazilienii.

Baroana continua să-şi servească invitaţii, netulburată. În schimb, stăpânului casei i se şterse zâmbetul de pe buze. Dar tonul lui rămase cordial.

— Pe negustorii americani, pe care Sudul îi primeşte cu braţele deschise, îi interesează brazilienii sau cafeaua? întrebă el.

Moreira César avea răspunsul pregătit:

— Ei aduc maşinile, tehnica şi banii de care Brazilia are nevoie pentru a progresa. Căci progres înseamnă industrie, muncă şi capital, cum au dovedit Statele Unite ale Americii. Ochii lui mici şi reci clipiră când adăugă: Asta n-o vor înţelege niciodată stăpânii de sclavi, Baroane de Cañabrava.

În tăcerea care se lăsă după aceste cuvinte se auziră clinchetul linguriţelor în ceşti şi sorbiturile ziaristului miop, care parcă făcea gargară.

— Nu Republica, ci monarhia a desfiinţat sclavia, aminti Baroana cu un ton şăgalnic, ca de glumă, în timp ce oferea biscuiţi invitaţilor. Apropo, ştiaţi că la fermele soţului meu

sclavii au fost eliberaţi cu cinci ani înainte de lege?

— Nu ştiam, replică colonelul. E lăudabil, fireşte.

Zâmbi, silit, şi sorbi o înghiţitură. Atmosfera era acum încordată şi n-o mai puteau destinde nici zâmbetele Baroanei nici interesul subit al doctorului Souza Ferreiro pentru fluturii din colecţie, nici snoava lansată de căpitanul Olimpio de Castro despre un avocat din Rio omorât de propria-i nevastă. Încordarea spori după o remarcă a lui Souza Ferreiro:

— Proprietarii din zonă îşi părăsesc pământurile din cauza yagunzilor care vin să pună foc, spuse. În schimb, dumneavoastră daţi un exemplu bun înapoindu-vă la Calumbi.

— M-am întors ca să pun conacul la dispoziţia regimentului Şapte, zise Baronul. Păcat că oferta mea n-a fost acceptată.

— Cine ar putea spune, văzând pacea care domneşte aici, că războiul e atât de aproape, murmură colonelul Moreira César. Yagunzii nu v-au călcat. Sunteţi un om norocos.

— Aparenţele înşală, replică Baronul, păstrându-şi cumpătul. Multe familii din Calumbi au plecat şi semănăturile s-au redus la jumătate. Pe de altă parte, Canudos îmi aparţine, nu? Mi-am plătit cota de sacrificii mai mult ca oricine din regiune.

Baronul izbutea să-şi ascundă mânia provocată de unele subînţelesuri din cuvintele colonelului; dar Baroana era altă persoană când reluă discuţia:

— Presupun că nu daţi nicio crezare mârşavei calomnii după care soţul meu le-ar fi făcut plocon yagunzilor Canudos, spuse, cu faţa lungită de indignare.

Colonelul mai sorbi o dată din ceaşcă, fără să încuviinţeze sau să nege.

— Deci v-aţi lăsat convins de această infamie, murmură Baronul. Deci credeţi cu adevărat că eu îi sprijin pe aceşti

zănateci buni de ştreang, pe cei ce tâlhăresc prin ferme şi le pun foc.

Moreira César îşi puse ceaşca pe masă. Privi la Baron cu o uitătură îngheţată şi îşi petrecu repede limba peste buze.

— Aceşti zănateci îi ucid pe soldaţi cu gloanţe explozive, silabisi, parca temându-se să nu se piardă un cuvinţel măcar din spusele lui. Aceşti tâlhari primesc ajutor de la agenţi englezi. Cine altcineva decât monarhiştii ar putea unelti o asemenea răzmeriţă împotriva Republicii?

Pălise, şi ceşcuţa începu să-i tremure în mâini. Toţi, cu excepţia jurnalistului, priveau în pământ.

— Oamenii aceştia nu fură, nu omoară, nu pun foc dacă simt o ordine consfinţită, dacă văd că lumea e bine rânduită, fiindcă nimeni n-are ca ei simţul ierarhiei, spuse Baronul, cu tărie. Dar Republica ne-a desfiinţat sistemul cu legile ei impracticabile, înlocuind principiul supunerii şi al ascultării cu cel al entuziasmelor neîntemeiate. O greşeală a Mareşalului Floriano, colonele, fiindcă idealul social se bizuie pe linişte, nu pe entuziasme.

— Vă simţiţi rău, Excelenţă? îl întrerupse doctorul Souza Ferreiro, sărind în picioare.

Dar o privire a lui Moreira César îl ţintui locului. Era livid, avea fruntea umedă şi buzele vinete, ca şi cum şi le-ar fi muşcat cu furie. Se ridică în picioare şi i se adresă Baroanei, cu un glas care parcă nu voia să-i iasă pe gură:

— Vă cer iertare, doamnă. Ştiu că manierele mele lasă mult de dorit. Vin dintr-un mediu umil şi n-am avut parte de altă societate decât a cazărmii.

Părăsi salonul clătinându-se printre mobile şi vitrine. În urma lui, vocea grobiană a ziaristului ceru încă o ceaşcă de ceai. Olimpio de Castro rămase cu el în salon, dar doctorul plecă pe urmele şefului regimentului Şapte, pe care îl găsi în pat, respirând greu, într-o stare de mare sfârşeală. Îl ajută să se dezbrace, îi administra un calmant şi-l auzi spunând că avea să se întoarcă la regiment chiar a doua zi

în zori: nu îngăduia nicio observaţie în legătură cu aceasta. După care se lăsă în voia doctorului, suportă o altă porţie de ventuze şi se cufundă în cada cu apă rece, din care ieşi dârdâind. Nişte masaje cu terebentină şi muştar îi ridicară din nou temperatura. Luă masa în dormitorul său, dar apoi îşi trase un halat şi apăru pentru câteva minute în salon, unde mulţumi Baronului şi Baroanei pentru găzduire. Se trezi dimineaţa la cinci. Îl asigură pe doctorul Souza Ferreiro, în timp ce-şi beau cafeaua, că niciodată nu s-a simţit mai bine şi îi repetă ziaristului miop care, ciufulit şi căscând de-i trosneau fălcile, se trezea în aceeaşi cameră, că dacă apărea în vreun ziar cea mai mică notiţă despre boala lui îl făcea răspunzător. Când era gata să iasă, un servitor veni să-i spună că Baronul îl roagă să vină o clipă până în biroul lui. Îl conduse într-o cameră mică, în mijloc cu un birou masiv de lemn pe care se vedea o sculă de răsucit ţigări, şi cu pereţii acoperiţi, în afară de rafturi pentru cărţi, de *facás,* harapnice, mânuşi şi pălării de piele, şei şi hamuri. Camera dădea în curte şi, în lumina şovăitoare a zorilor, se desluşeau oamenii din escortă sporovăind cu ziaristul din Bahia. Baronul era în halat şi papuci.

— În ciuda neînţelegerilor dintre noi, vă cred un patriot care îi doreşte Braziliei tot binele, colonele, spuse, în chip de salut. Nu, nu vreau să vă câştig simpatia cu măguliri. Nici să vă fac să pierdeţi timpul. Doresc numai să ştiu dacă Armata, sau dumneavoastră măcar, sunteţi la curent cu manevrele urzite împotriva mea şi a prietenilor mei de duşmanii noştri.

— Armata nu se amestecă în daraveri politice locale, îl întrerupse Moreira César. Am venit în Bahia să înăbuş o răscoală care ameninţă Republica. Nu pentru altceva.

Stăteau în picioare, foarte aproape, şi se priveau ţintă în ochi.

— Tocmai în asta constă manevra, zise Baronul. În a face

să se creadă la Rio, de către Guvern şi Armată, că răscoala din Canudos ar pune în primejdie Republica. Nenorociţii aceştia n-au niciun fel de arme moderne. Gloanţele explozive sunt proiectile cu limonită, sau hematită brună, dacă preferaţi termenul tehnic, un mineral ce prisoseşte în Sierra de Bendego şi pe care *los sertaneros* îl folosesc dintotdeauna la puşcoacele lor.

— Şi înfrângerile suferite de Armată la Uauá şi în Cambaio sunt tot o manevră? întrebă colonelul. Şi puştile aduse taman de la Liverpool şi strecurate prin contrabandă de agenţi englezi, tot asta sunt?

Baronul cercetă cu atenţie chipul mărunt şi sfidător al ofiţerului, ochii lui duşmănoşi, strâmbătura de dispreţ. Era un cinic? încă nu-şi dădea seama: tot ce ştia era că Moreira César îl urăşte.

— Da, în ce priveşte puştile englezeşti, spuse. Cel ce le-a cărat până aici e Epaminondas Gonçalves, sprijinul dumneavoastră de nădejde la Bahia, ca să ne acuze de cârdăşie cu o putere străină şi cu yagunzii. Cât despre spionul englez din Ipupiará, e tot o scornealã de-a lui, şi pentru a-l avea a pus să fie omorât un biet venetic care, din nefericire pentru el, era roşcovan. Ştiaţi asta?

Moreira César nu clipi, nu-şi clinti niciun muşchi; dar nu deschise gura. Continuă să-i întoarcă privirea Baronului, făcându-l pe acesta să ştie mai grăitor decât prin cuvinte ce gândea despre el şi despre spusele lui.

— Deci o ştiţi prea bine, sunteţi nu numai complicele dar poate chiar eminenţa cenuşie a acestor fapte. Baronul îşi mută ochii de pe chipul ofiţerului şi lăsă un timp capul în piept, de parcă ar fi cugetat, dar în realitate golit de gânduri şi încercând doar să-şi revină, şi îşi reveni curând din marea-i nedumerire. Credeţi că merită? Vreau să spun, toată minciuna asta, intriga şi crimele, doar ca să impuneţi Republica Dictatorială? Credeţi că ceva născut astfel va fi remediul tuturor relelor Braziliei?

Trecură câteva clipe fără ca Moreira César să deschidă gura. Afară, o spuză roşiatică vestea ivirea soarelui, se auzeau nechezaturi de cal şi voci amestecate; la catul de sus, cineva târşâia din picioare pe duşumea.

— E vorba aici de răscoala unor indivizi care resping realitatea Republicii şi care au înfrânt două expediţii militare, spuse colonelul deodată, fără ca vocea lui fermă, seacă, impersonală, să se fi alterat câtuşi de puţin. Obiectiv vorbind, indivizii fac jocul celor care, ca dumneavoastră, au acceptat Republica doar ca s-o poată trăda mai bine, s-o ia în stăpânire şi, schimbând câteva nume, să păstreze neatins sistemul tradiţional. Aţi izbutit, ce-i drept. Acum avem un Preşedinte civil, un regim de partide care dezbină şi paralizează ţara, un Parlament unde orice efort de a schimba starea lucrurilor poate fi amânat şi denaturat cu chiţibuşurile în care domniile-voastre sunteţi meşteri neîntrecuţi. Vă credeaţi învingători, aşa-i? Se vorbea până şi de înjumătăţirea efectivelor militare, nu? Ce triumf! Ei bine, vă înşelaţi. Brazilia nu va mai fi moşia pe care o exploataţi de veacuri. De aceea există Armata. Să impună unitatea naţională, să aducă progresul, să statueze egalitatea în drepturi a tuturor brazilienilor şi să clădească o ţară modernă şi puternică. Vom înlătura toate piedicile: Canudos, dumneata, negustorii englezi, pe toţi vă vom mătura din cale. N-o să mă apuc acuma să vă explic ce e Republica, aşa cum o înţelegem noi, adevăraţii republicani. Nu puteţi înţelege, căci sunteţi trecutul, priviţi înapoi. Chiar nu vă daţi seama cât e de ridicol să te numeşti Baron când mai sunt doar patru ani şi intrăm în secolul douăzeci? Dumneavoastră şi cu mine suntem duşmani de moarte, războiul dintre noi nu cunoaşte mila şi, de fapt, nici n-avem ce discuta unul cu altul.

Făcu un semn scurt din cap, se întoarse pe jumătate şi pomi către uşă.

— Vă mulţumesc pentru sinceritate – murmură Baronul.

Nemişcat, îl văzu pe celălalt ieşind din birou şi apărând apoi în curte. Îl văzu încălecând un cal alb ţinut de dârlogi de o ordonanţă şi plecând, urmat de escortă, într-un nor de praf.

IV

SUNETUL ţignalelor aduce întrucâtva cu cel scos de anumite păsări, e un bocet spart care străpunge urechile şi se implântă în nervii soldaţilor, trezindu-i în toiul nopţii sau luându-i prin surprindere în timpul marşului. Anunţă moartea, e urmat îndată de gloanţe sau de săgeţi care, cu un şuier razant, lucesc o clipă pe cerul însorit sau înstelat înainte de a se înfige în ţinte. Atunci, ţiuitul ţignalelor conteneşte şi se aud pufnetele dureroase ale vitelor, ale cailor, catârilor, caprelor sau iezilor. Uneori cade rănit vreun soldat, dar în mod cu totul excepţional, pentru că, după cum ţignalele sunt menite auzului – minţilor, sufletelor – soldaţilor, tot aşa proiectilele caută obsedant animalele. Au fost de ajuns primele două vite doborâte, ca să se ştie că victimele nu mai sunt comestibile nici măcar pentru cei care de-a lungul atâtor campanii făcute împreună au învăţat să mistuie şi pietre. Cei ce s-au atins de carnea lor, s-au pornit să vomite în asemenea hal şi să sufere de asemenea diarei încât, înainte ca doctorii să se pronunţe, au înţeles pe pielea lor că săgeţile yagunzilor omoară animalele de două ori, luându-le viaţa dar şi posibilitatea de a servi ca hrană celor ce le mânau din urma. De atunci, ori de câte ori cade o vită, maiorul Febronio de Brito o stropeşte cu gaz şi îi dă foc. Slăbit, cu pupilele iritate, în cele câteva zile ce s-au scurs de la plecarea din Queimadas maiorul a devenit o fiinţă amară şi duşmănoasă. Din toată coloana, el este desigur persoana asupra căreia ţignalele acţionează mai fără milă, înnebunindu-l şi martirizându-l.

Ghinionul face ca asupra lui să apese răspunderea pentru patrupedele care se prăbuşesc în mijlocul elegiilor sonore, ca tot el să fie nevoit să dea ordinul de a le omorî de-a binelea şi a le carboniza, ştiind că aceste morţi anunţă foametea viitoare. A făcut tot ce-i stătea în putinţă ca să amortizeze efectul săgeţilor, aşezând rânduri de caraule împrejurul turmelor şi acoperind animalele cu piei tăbăcite sau crude, dar, din cauza temperaturii atât de ridicate a verii, povara de pe ele le face să asude, să-şi încetinească mersul, iar uneori să cadă de-a-n picioarelea. Soldaţii l-au văzut pe maior în fruntea patrulelor care, de cum începe vacarmul, pornesc în recunoaştere. Urmează incursiuni istovitoare, deprimante, bune doar pentru a se încredinţa cât de invizibili, de impalpabili, de fantomatici pot fi atacatorii. Vacarmul stârnit de ţignale dă de înţeles că ar fi mulţi, dar e cu neputinţă să fie aşa, căci cum s-ar putea volatiliza pe terenul acela şes, cu vegetaţie săracă? Colonelul Moreira César a dat o explicaţie: ar fi vorba de grupuri mici, tupilate una cu pământul în poziţii-cheie, şi care rămân ore şi zile în şir la pândă prin viroage, şanţuri, crăpături, vizuini, desişuri; cât despre sunetul ţignalelor, acesta e sporit în mod înşelător de tăcerea astrală a peisajului pe care îl străbat. Hărţuielile nu trebuie să-i întârzie, ele nu pot afecta în niciun fel mersul coloanei. Şi, dând din nou ordinul de marş, după ce ascultase raportul despre animalele pierdute, a mai adăugat:

— Nu-i rău, asta ne uşurează, ajungem mai curând.

Seninătatea sa îi impresionează plăcut pe corespondenţi, cu care, de fiecare dată când i se anunţă noi pierderi, îşi permite câte o glumă. În schimb, ei sunt tot mai nervoşi din cauza acestor duşmani care le iscodesc orice mişcare, dar nu se lasă văzuţi. Nu au altă temă de conversaţie. Îl încolţesc pe ziaristul miop de la *Jornal de Noticias,* întrebându-l ce crede cu adevărat colonelul despre hărţuirea continuă a nervilor şi proviziilor coloanei, iar

ziaristul le răspunde, de fiecare dată, că Moreira César nu pomeneşte de săgeţi şi nu aude ţignalele fiindcă s-a dedicat trup şi suflet unei singure preocupări: de a ajunge la Canudos înainte ca Sfătuitorul şi acoliţii lui să fi apucat să fugă. El ştie, asta e sigur, că săgeţile şi ţignalele n-au altă menire decât aceea de a distrage regimentul Şapte pentru a da timp bandiţilor să-şi pregătească retragerea. Dar colonelul e un soldat vechi şi priceput şi nu se lasă înşelat cu una cu două, nu iroseşte nicio zi cu razii inutile, nu se abate nici măcar un milimetru de la traiectoria sa. Ofiţerilor neliniştiţi în privinţa viitoarelor aprovizionări le-a spus şi că din acest punct de vedere esenţialul e să ajungă cât mai repede la Canudos, unde regimentul Şapte va găsi cu prisosinţă, în magaziile, fermele şi grajdurile duşmanului, tot ce are nevoie.

De câte ori n-au văzut corespondenţii, de când marşul a reînceput, vreun ofiţer tânăr venind în fruntea coloanei cu o mână de săgeţi însângerate, ca să raporteze despre noile atentate? Dar în după-amiaza aceasta, cu câteva ore înainte de a intra în Monte Santo, ofiţerul trimis de maiorul Febronio de Brito aduce, în afară de săgeţi, un ţignal de lemn şi o arbaletă. Coloana s-a oprit într-un ponor, sub o vipie ce îmbibă feţele de sudoare. Moreira César cercetează atent arbaleta. E o alcătuire foarte primitivă, din lemn negeluit şi corzi grosolane, uşor de mânuit. Colonelul Tamarindo, Olimpio de Castro şi corespondenţii îl înconjoară. Colonelul ia o săgeată, o potriveşte pe arbaletă, le arată ziariştilor cum funcţionează. Apoi, duce la gură ţignalul făcut din trestie de zahăr cu tăieturi, şi toţi aud bocetul lugubru. Abia atunci trimisul face marea dezvăluire:

— Avem doi prizonieri, Excelenţă. Unul e rănit, dar celălalt poate vorbi.

Urmează o tăcere, timp în care Moreira César, Tamarindo şi Olimpio de Castro schimbă priviri. Tânărul ofiţer explică apoi că trei patrule sunt mereu gata de plecare de cum

sună ţignalele, şi că acum vreo două ceasuri, la primele şuierături, toate trei s-au năpustit în direcţii diferite, mai înainte ca săgeţile să fi fost slobozite; una dintre ele i-a zărit pe săgetători când aceştia se strecurau în spatele unor stânci. I-au urmărit, i-au ajuns din urmă, au încercat să-i prindă vii, dar unul i-a atacat pe soldaţi şi a fost rănit. Moreira César pleacă numaidecât spre ariergardă, urmat de corespondenţii supraexcitaţi la ideea de a-l vedea în sfârşit la faţă pe duşman. Dar n-aveau să-l vadă, cel puţin deocamdată. Când ajung, după o oră, la ariergardă, prinşii sunt închişi într-o baracă păzită de doi soldaţi cu baionete. Nu-i lasă să se apropie. Dau târcoale primprejur, privesc la agitaţia ofiţerilor, primesc răspunsuri în doi peri din partea celor ce i-au văzut. Două, sau poate trei ore mai târziu, Moreira César îşi reia locul în fruntea coloanei. În sfârşit, află şi ei câte ceva.

— Unul e rănit destul de grav, explică colonelul. S-ar putea să n-ajungă viu la Monte Santo. Ar fi păcat. Trebuie executaţi acolo, dacă vrem ca moartea lor să folosească de lecţie. Aici, ar fi inutil.

Când cel mai vârstnic dintre ziarişti, cel ce umblă mereu înfofolit de parcă tot nu s-ar pune pe picioare după o gripă prelungită, întreabă dacă prizonierii au dat informaţii preţioase, colonelul face un gest sceptic:

— Vorbăraia despre Dumnezeu, Antihrist, sfârşitul lumii. Despre asta pălăvrăgesc oricât. Nimic însă despre complici, aţâţători. S-ar putea nici să nu ştie mare lucru, nu-s decât nişte nenorociţi. Fac parte din banda lui Pajeú, un *cangaceiro.*

Coloana îşi reia de îndată mersul, într-un ritm îndrăcit, şi intră la căderea nopţii în Monte Santo. Aici lucrurile se petrec altfel decât în alte aşezări, unde regimentul făcea doar o scurtă descindere în căutarea armelor. Aici, corespondenţii, pe când descăleca în piaţa pătrată, sub tamarinzi, la poalele muntelui semănat cu schituri,

înconjuraţi de copii, bătrâni şi femei cu priviri pe care au învăţat să le recunoască – nepăsătoare, neîncrezătoare, distante, prefăcându-se a fi neghioabe şi neştiutoare –, văd că soldaţii se reped, câte doi sau câte trei, spre căsuţele de lut, în care intră cu puştile pregătite, de parcă s-ar aştepta să întâmpine vreo rezistenţă. Mai văd că în jurul lor, în faţă, pretutindeni, ascultând de ordine şi de răcnete, patrulele sparg uşi şi ferestre cu patul puştii şi cu izbituri de gheată şi că apoi încep să se scurgă rânduri de săteni târâţi spre patru ţarcuri străjuite de santinele. Acolo, sunt luaţi la întrebări. Din locul unde au rămas, ziariştii aud înjurăturile, protestele, urletele, la care se adaugă bocetele şi ţipetele femeilor care încearcă să se apropie, în câteva minute, întreg Monte Santo devenise scenariul unei bătălii ciudate, fără focuri de armă, fără şarje. Părăsiţi, negăsind niciun ofiţer care să le spună ce se întâmplă, bat de la un capăt la altul satul plin de drumuri ale Golgotei şi de cruci. Merg de la un ţarc la altul şi văd mereu aceeaşi privelişte: rânduri de oameni între soldaţi cu baionete şi uneori câte un prizonier adus în brânci sau scos dintr-o colibă, atât de maltratat încât abia se mai ţine pe picioare. Merg în grup, îngroziţi să nu cadă în valţurile acestui mecanism ce scrâşneşte lângă ei, neînţelegând ce se petrece, dar bănuind că e o urmare a spuselor celor doi prinşi de peste zi.

Confirmarea o primesc chiar din gura lui Moreira César, cu care reuşesc să stea de vorbă noaptea aceea, după execuţia prinşilor. Înaintea execuţiei, care are loc între tamarinzi, un ofiţer dă citire unui Ordin de Zi specificând că Republica e obligată să se apere de cei care, din lăcomie, fanatism, ignoranţă, sau suferind o proastă înrâurire atentează contra ei punându-se la cheremul unei caste retrograde, interesate în a menţine Brazilia cât mai înapoiată pentru a o exploata în voie. Ajunge oare mesajul până la săteni? Corespondenţii intuiesc că acele cuvinte, proferate de ofiţer cu voce tunătoare, trec prin fiinţele

tăcute dinapoia şirului de santinele ca un simplu vuiet. După execuţie, când sătenilor li se dă voie să se apropie de trupurile cu gâtlejul retezat, ziariştii îl însoţesc pe şeful regimentului Şapte către locuinţa unde îşi va petrece noaptea. Miopul de la *Jornal de Noticias* face el ce face, ca de obicei, ca să-i poată sta în preajmă.

— Era neapărat necesar să ne facem din întreg Monte Santo un duşman, cu interogatoriile acelea? îl întreabă.

— Duşman ne este oricum, tot satul e complice, răspunde Moreira César. Pajeú, *el cangaceiro,* a fost pe aici zilele trecute, cu vreo cincizeci de oameni. I-au primit sărbătoreşte şi le-au dat provizii. Vedeţi? Răzmeriţa s-a încuibat adânc în bieţii oameni, mulţumită terenului pregătit de fanatismul religios.

Nu pare îngrijorat. Peste tot ard făclii, lumânări, focuri de tabără, şi prin umbră trec, spectrale, patrulele regimentului.

— Ca să-i executăm pe toţi complicii ar fi trebuit să înjunghiem întreg Monte Santo – Moreira César a ajuns la o căsuţă unde îl aşteaptă colonelul Tamarindo, maiorul Cunha Matos şi un grup de ofiţeri. Se desparte de corespondenţi cu gestul lui sec şi, fără nicio tranziţie, se adresează unui locotenent: Câte vite ne-au mai rămas?

— Cincisprezece sau poate optsprezece, Excelenţă.

— Înainte de a fi şi ele otrăvite, să dăm un banchet pentru trupă. Spune-i lui Febronio să le taie pe toate. Ofiţerul pleacă fugind şi Moreira César se întoarce către ceilalţi subalterni.

— Cu începere de mâine va trebui să ne mai strângem centiroanele.

Dispare în căsuţă şi corespondenţii se îndreaptă spre baraca de lângă gospodăriile mai îndepărtate. Acolo beau cafea, fumează, schimbă impresii şi aud litaniile ce coboară dinspre capelele de pe munte, unde satul îi priveghează pe cei doi morţi. Ceva mai târziu, văd cum se împarte carnea,

cum se reped soldaţii la mâncarea copioasă şi îi aud cum se înviorează ca prin farmec, acordând ghitarele, cântând. Deşi mănâncă şi ei carne şi beau rachiu, totuşi nu participă la efervescenţa ce a pus stăpânire pe soldaţi la gândul a ceea ce pentru ei e apropierea victoriei. Puţin mai târziu, căpitanul Olimpio de Castro vine să-i întrebe dacă rămân la Monte Santo sau îşi continuă drumul spre Canudos. Celor ce continuă le va fi foarte greu să se întoarcă, pentru că nu se va mai organiza niciun bivuac intermediar. Din cei cinci, doi hotărăsc să rămână la Monte Santo şi unul să se întoarcă la Queimadas, fiindcă nu se simte bine. Celor ce-şi vor continua drumul cu regimentul – bătrânul înfofolit şi miopul – căpitanul le sugerează, dat fiind că a doua zi vor începe marşuri forţate, să se ducă la culcare.

A doua zi, când cei doi ziarişti se trezesc – e în zori şi se aude cântatul cocoşilor – află despre Moreira César că a plecat deja, din cauza unui incident ce a avut loc la avangardă: trei soldaţi au violat o fată. Pleacă şi ei numaidecât, cu o companie condusă de colonelul Tamarindo. Când ating în sfârşit capul expediţiei, violatorii tocmai sunt biciuiţi, unul lângă altul, legaţi de câte un trunchi de copac. Unul răcneşte la fiecare lovitură; altul se roagă, iar al treilea se străduieşte să rămână băţos în timp ce pielea spinării i se înroşeşte în dâre apoi îi plezneşte şi ţâşneşte sângele.

Se găsesc într-un luminiş, mărginit de copaci *mandacarus, velame* şi *calumbi.* Printre arbuşti şi tufe ţepoase se desfăşoară companiile avangărzii, uitându-se ţintă la executarea pedepsei. Soldaţii stau foarte tăcuţi, nedezlipindu-şi privirile de la cei biciuiţi. Din când în când se aud lărmuieli de papagali şi suspinele unei femei. Cea care plânge este o fată albinoasă, întrucâtva diformă, desculţă, prin ale cărei haine sfâşiate se întrezăresc vânătăi. Nimeni nu-i dă vreo atenţie, iar când ziaristul miop întreabă un ofiţer dacă ea este victima violului, acesta

încuviinţează. Moreira César stă lângă maiorul Cunha Matos. Calul său alb trândăveşte la o aruncătură de băţ, fără şea, proaspăt şi curat de parcă ar fi fost ţesălat mai adineaori.

Când biciuirea ia sfârşit, doi dintre pedepsiţi zac fără simţire, dar al treilea, bătosul, mai găseşte în el puterea de a sta drepţi la auzul cuvintelor colonelului.

— Luaţi exemplu, ostaşi, strigă acesta. Armata este şi trebuie să fie cea mai pură dintre instituţiile Republicii. E de datoria noastră, de la cel mai înalt grad până la cel mai umil, să acţionăm întotdeauna astfel încât simplii cetăţeni să ne respecte uniformele. Cunoaşteţi cu toţii tradiţia regimentului: fapta rea se pedepseşte cu cea mai mare asprime. Ne aflăm aici ca să apărăm populaţia civilă, nu să ne luăm la întrecere cu bandiţii. Următorul caz de viol va fi pedepsit cu moartea.

Nicio şoaptă, nicio mişcare nu fac ecou cuvintelor sale. Trupurile leşinate atârnă în poziţii absurde, comice. Fata albinoasă nu mai plânge. Are privirea rătăcită şi, uneori, zâmbeşte.

— Daţi-i ceva de mâncare nefericitei acesteia, spune Moreira César, arătând spre ea. Şi, adresându-se ziariştilor care s-au apropiat de el: O biată sclintită. Vi se pare un bun exemplu, mai ales pentru o populaţie care şi aşa ne are ca sarea în ochi? Nu e cel mai nimerit fel de a le da dreptate celor ce ne poreclesc Antihristul?

O ordonanţă îi înşeuează calul şi luminişul se umple de strigăte, deplasări. Companiile se urnesc, fiecare în altă direcţie.

— Încep să apară complicii importanţi, zice Moreira César, uitând cu desăvârşire de viol. Da, domnilor. Ştiţi cine se ocupă de aprovizionarea celor din Canudos? Parohul din Cumbe, un oarecare părinte Joaquim. Sutana, un bilet de trecere ideal, deschizătorul tuturor uşilor, imunitatea garantată. Un preot catolic, domnilor!

Expresia lui e mai curând încântată decât mânioasă.

CIRCARII înaintau pe pietrişul semănat cu desişuri de *macambiras,* trăgând cu rândul la cotigă. Împrejurimile erau tot mai secetoase, şi uneori treceau zile întregi fără să găsească nimic de mâncare. După Tăpşanul Florilor începură să întâlnească pribegi în drum spre Canudos, oameni chiar mai mizeri decât ei, cu tot calabalâcul în spate şi care, deseori, cărau invalizi. Unde se putea, Bărboasa, Idiotul şi Piticul ghiceau viitorul, cântau vechi balade vitejeşti şi se schimonoseau cum ştiau ei mai bine, dar oamenii întâlniţi în cale nu prea aveau ce să le dea în schimb. Fiindcă umbla zvonul că la Monte Santo, Garda Rurală bahiană închidea drumul spre Canudos şi înrola cu forţa orice bărbat în stare să poarte arme, aleseră ocolul mai anevoios prin Cumbe. Din când în când zăreau trâmbe de fum: oamenii vorbeau că yagunzii pun foc pretutindeni ca să omoare prin înfometare hoardele Câinelui. Dar şi ei puteau să cadă victime acestei devastări. Idiotului, foarte slăbit, îi pieriseră şi râsul şi glasul.

Se înhămau la cotigă pe perechi; tuscinci arătau mizer, ca şi când ar fi târât după ei suferinţe de nedescris. De fiecare dată când făcea pe vita de hăis, Piticul o bombănea pe Bărboasa:

— Ştii că-i o nebunie să mergem într-acolo, totuşi iată-ne mergând. Se spune că n-ai ce pune în gură, că oamenii mor pe capete la Canudos. Arătă spre Gall, cu o strâmbătură furioasă: De ce te iei după el?

Piticul năduşea spornic şi, aşa cum se înfăţişa, opintindu-se şi lungindu-şi gâtul ca să vorbească, părea mai mic încă. Câţi ani să fi avut? Nici el n-o ştia. Pe faţă îi apăruseră deja zbârcituri; micile lui ghebe din spinare şi de pe piept se vedeau desluşit din pricina slăbiciunii. Bărboasa se uită la Gali:

— Fiindcă e un bărbat adevărat, exclamă. Mi s-a făcut lehamite să tot merg cu monştri.

Piticul izbucni în râs.

— Şi tu ce eşti? spuse, zgâlţâit de hohote. Da, da, ştiu eu. O sclavă, Bărboaso. Îţi place să i te supui, cum făceai înainte cu Ţiganul.

Bărboasa, care râdea şi ea, încercă să-l plesnească, dar Piticul se feri.

— Îţi place să fii sclavă, strigă. Te-a cumpărat din ziua când ţi-a atins scăfârlia şi ţi-a spus c-ai fi fost o mamă desăvârşită. L-ai crezut, ţi-au dat lacrimile.

Râdea cu poftă şi trebui s-o rupă la fugă ca să scape de Bărboasa. Ea aruncă cu pietre după el, un timp. Dar mai apoi, Piticul mergea iar înhămat lângă ea. Aşa erau toate harţele dintre ei, păreau mai curând un joc sau un fel special de comunicare.

Mergeau tăcuţi, fără să fi hotărât dinainte cu precizie cine şi când trage la cotigă sau se odihneşte. Se opreau doar când unul dintre ei cădea de osteneală, sau când dădeau peste un şipot, o fântână, ori un loc umbros în ceasurile de arşiţă. Ţineau, în timpul mersului, ochii mari deschişi, scormonind cu privirea împrejurimile în căutarea hranei, şi astfel au izbutit de câteva ori să prindă vreo dihanie comestibilă. Dar asta foarte rar, aşa că se mulţumeau să mestece tot ce era verde. Căutau mai ales *imbuzeiro,* copăcel pe care Galileo Gall învăţase să-l preţuiască: gustul dulceag, apos, răcoritor, al rădăcinilor lui i se părea o adevărată delicatesă.

În seara aceea, de cum trecură de Algodones, dădură peste o ceată de pelerini ce făcuseră un popas. Lăsară şi ei cotiga şi se alăturară grupului. Cei mai mulţi erau săteni din aşezarea pomenită, care hotărâseră să plece la Canudos. Îi călăuzea un apostol, un bătrânel purtând sandale şi o tunică peste pantaloni. Pe un umăr avea un scapular sfinţit, uriaş, iar oamenii care îl urmau îi arătau o preţuire

deosebită şi îl priveau sfiindu-se, ca pe o fiinţă căzută de pe un alt tărâm. Galileo Gall, lăsându-se pe vine lângă el, începu să-l descoasă. Dar apostolul se uită la el ca de la o mare depărtare, neînţelegându-l, şi continuă să vorbească cu ai săi. Ceva mai târziu, totuşi, bătrânul vorbi de Canudos, de Cărţile Sacre şi de propovăduielile Sfătuitorului, pe care îl numea trimisul lui Isus. Aveau să învie peste trei luni şi o zi, cu precizie. Pe acoliţii Câinelui, în schimb, îi aştepta moartea pe vecie. Asta era deosebirea: dintre viaţă şi moarte, dintre cer şi iad, dintre osândă şi mântuire. Antihristul poate să asmuţă oricâţi soldaţi asupra satului Canudos: la ce bun? Vor putrezi, vor dispare. Credincioşii erau şi ei sortiţi morţii, dar, după trei luni şi o zi se vor întoarce, întregi la trup şi purificaţi în spirit de atingerea cu îngerii şi cu harul Bunului Isus. Gall îl sorbea cu ochii aprinşi, străduindu-se să nu piardă un cuvinţel măcar. Când bătrânelul făcu un răgaz, el spuse că războaiele se câştigă nu numai cu credinţa dar şi cu arma. Era în stare Canudos să se apere de Armata bogătaşilor? Privirile pocăiţilor se abătură o clipă spre cel ce vorbise apoi se întoarseră către apostol. Acesta îl ascultase pe Gall, fără să-l privească. La încheierea războiului nu vor mai exista bogaţi, sau, mai bine zis, nu se va mai vedea deosebirea fiindcă toţi vor fi bogaţi. Pietrele acestea vor deveni izvoare, dunele acelea se vor acoperi cu semănături roditoare, iar nisipişul ce împrejmuia din toate părţile satul Algodones se va preface într-o grădină de orhidee asemeni celor ce creşteau pe înălţimile lui Monte Santo. Veninoasele năpârci, tarantule, *suguaranas* vor fi prietenele omului, cum ar fi fost în veac dacă acesta n-ar fi fost izgonit din sânul Tatălui. Ca să le amintească oamenilor toate aceste adevăruri se născuse pe lume Sfătuitorul. Cineva, în întuneric, izbucni în plâns. Adânci, simţite, înăbuşite, hohotele nu conteniră mult timp. Bătrânul îşi reluă spusele, cu un fel de duioşie. Spiritul era mai tare decât materia.

Spiritul era Bunul Isus iar materia era Câinele. Se vor petrece minunile de toţi râvnite: vor dispare de pe faţa pământului mizeria, boala, urâţenia. Mâinile sale îl atinseră pe Pitic, tupilat lângă Galileo. Şi el va fi înalt şi chipeş, aidoma tuturor celor din obşte. Acum se auzi plânsul înfundat al altora, molipsiţi de hohotele celui dintâi. Apostolul îşi lăsă capul pe trupul cel mai apropiat şi adormi adânc. Ceilalţi se liniştiră cu încetul şi, unul după altul, îl urmară în somn. Circarii se înapoiară la cotigă. Curând după aceea se auzi sforăitul Piticului, care obişnuia să vorbească în vis.

Galileo şi Jurema dormeau despărţiţi de pânza cortului ce nu mai fusese ridicat de la plecarea din Ipupiará. Luna, rotundă şi luminoasă, cărăuşea un alai de stele fără număr. Noaptea era răcoroasă, limpede, nestrăbătuta de zvonuri, dar însufleţită de umbre de *mandacarus* şi de *mangabeiras.* Jurema închise ochii şi respiraţia ei deveni regulată, în timp ce Gall, lângă ea, culcat pe spate, cu braţele sub cap, privea cerul. Ce neghiobie ar fi să moară pe coclaurile acelea, înainte de a ajunge la Canudos. Fireşte, totul era acolo primitiv, candid, îmbibat de superstiţie, dar nu încăpea îndoială: era ceva nemaivăzut. O aşezare cu desăvârşire liberă, fără bani, fără stăpâni, fără poliţai, fără preoţi, fără bancheri, fără moşieri, o lume clădită pe credinţa şi pe sângele celor mai sărmani dintre cei sărmani. Dacă rezista, totul va veni de la sine: prejudecăţile religioase, nălucirea vieţii viitoare, aveau să dispară cu încetul, ca învechite, nefolositoare. Exemplul putea fi urmat, alte Canudos puteau să răsară şi cine ştie... Zâmbi ideilor lui. Se scarpină în cap. Părul începuse să-i crească, putea să-şi apuce firele cu buricele degetelor. Capul chilug îi provoca nelinişti, fiori de teamă. Oare de ce? Spaima i se trăgea de la momentul acela din Barcelona, când se munceau să-l însănătoşească pentru ca apoi să-l poată gâtui în lege. Pavilionul infirmeriei, nebunii din închisoare.

Erau raşi în cap şi aveau pe ei cămăşi de forţă. Îngrijitorii erau deţinuţi de drept comun; mâncau porţiile bolnavilor, îi băteau fără milă şi se distrau punând pe ei furtunul cu apă îngheţată. Aceasta era viziunea ce-i nălucea pe dinainte ori de câte ori o oglindă, un râu sau un puţ cu apă îi întorcea imaginea propriului cap: cea a bieţilor nebuni, chinuiţi şi de paznici şi de îngrijitori. Scrisese pe atunci un articol cu care se mândrise: „În contra exploatării bolii”. Revoluţia îl va scoate pe om nu numai de sub jugul capitalului şi al religiei, dar şi de sub prejudecăţile ce înconjoară bolile în societatea împărţită în clase; bolnavul, cu atât mai mult dementul, era o victimă socială la fel de batjocorită şi de înjosită ca muncitorul, ţăranul, prostituata şi slujnica. Nu spusese chiar bătrânul fanatic, mai adineaori, crezând că vorbeşte despre Dumnezeu deşi în realitate despre libertate era vorba, că la Canudos vor dispare sărăcia, boala, urâţenia? Or, nu era acesta idealul revoluţionar? Jurema stătea cu ochii deschişi, privindu-l. O fi gândit cu voce tare?

— Aş fi dat orice să fiu cu ei când l-au învins pe Febronio de Brito, şopti, de parcă i-ar fi agrăit vorbe drăgăstoase. Toată viaţa mi-am petrecut-o luptând şi n-am văzut decât trădări, scindări şi înfrângeri în tabăra noastră. Mi-ar fi plăcut să văd şi o izbândă, măcar o dată. Să aflu şi eu cum arată, cu ce seamănă o victorie de-a noastră, care-i e gustul.

Văzu că Jurema îl priveşte, cum îi era obiceiul, ca de la o mare depărtare, nedumerită. Se aflau la câţiva milimetri unul de altul, dar nu se atingeau. Piticul începuse să bălmăjească pe şoptite ceva în somn.

— Tu nu mă înţelegi, nici eu nu te înţeleg, spuse Gall. De ce nu m-ai omorât când eram în nesimţire? De ce nu i-ai convins pe *capangas* să plece cu capul meu, nu cu părul meu? De ce ai rămas cu mine? Tu nu crezi în ceea ce cred eu.

— Numai Rufino se cade să te omoare, murmură Jurema,

fără ură, parcă explicându-i ceva foarte simplu. Dacă te-aş fi omorât îi pricinuiam un rău încă mai mare decât cel pe care tu i l-ai făcut.

Tocmai asta nu înţeleg, gândi Gall. Mai vorbiseră de câteva ori despre acelaşi subiect şi tot nu reuşise să se lumineze. Onoarea, răzbunarea, religia aceea atât de riguroasă, normele de conduită aplicate cu atâta străşnicie – cum oare şi le poate explica la acest capăt de lume şi printre oameni care nu aveau decât zdrenţele şi păduchii de pe ei? Cinstea neîntinată, juruinţa, cuvântul dat, toate aceste luxuri şi jocuri de-ale bogătanilor, de-ale trândavilor şi paraziţilor – ce explicaţie îşi găseau ele aici? îşi aminti că, la Queimadas, de la fereastra lui de la pensiunea Nuestra Señora de las Gracias, auzise într-o zi de târg cum un cântăreţ ambulant depăna o istorie care, deşi deformată, era o legendă medievală citită de el în copilărie şi văzută, pe la anii tinereţii, transformată în vodevil romantic: Robert Diavolul. Cum de ajunsese până aici? Lumea era cu mult mai imprevizibilă decât părea.

— Nu-i înţeleg nici pe acei *capangas* care au plecat cu părul meu, şopti. Pe Caifás, vreau să spun. M-a lăsat în viaţă doar pentru a nu-i răpi prietenului său plăcerea răzbunării? Asta nu e purtare de ţăran, ci de aristocrat.

Alteori, Jurema se străduise să-i explice, dar în acea noapte rămase tăcută. Pesemne se încredinţase că străinul nu va înţelege niciodată nimic din lucrurile acelea.

În dimineaţa următoare îşi reluară drumul, luând-o înaintea pribegilor din Algodones. O zi întreagă le luă numai traversarea Sierrei de Francia şi spre scăpătat erau atât de istoviţi şi de lihniţi de foame încât căzură din picioare. Idiotul leşină de câteva ori în timpul marşului, iar a doua oară rămase atât de livid şi de nemişcat încât crezură că a murit. Înserarea îi răsplăti pentru suferinţele de peste zi cu un puţ cu apă verzuie. Băură, îndepărtând buruienile crescute şi Bărboasa îşi apropie de Idiot căuşul palmelor şi

răcori cobra, stropind-o cu picuri de apă. Animalul nu suferea prea mult, găsindu-se mereu pentru ea frunzuliţe sau câte un vierme să-şi astâmpere foamea. După ce-şi potoliră setea, se puseră pe smuls rădăcini, tulpiniţe, frunze pe când Piticul aşeza capcane. Adierea care sufla era o adevărată binecuvântare după căldura nesuferită din timpul zilei. Bărboasa se aşează lângă Idiot şi îi luă capul pe genunchi. Soarta Idiotului, a cobrei şi a cotigii o preocupau tot atât cât propria-i soartă; părea să creadă că supravieţuirea ei depindea de puterea de a veghea asupra persoanei, animalului şi lucrului care alcătuiau întreaga sa lume.

Gall, Jurema şi Piticul mestecau rar, fără bucurie, scuipând rămurelele şi rădăcinile după ce le sugeau sucul. La picioarele revoluţionarului se vedea o formă dură, pe jumătate îngropată. Da, era un craniu, gălbui şi crăpat. De când bătea *sertón*-ul, mai văzuse şi alte oseminte omeneşti risipite de-a lungul drumurilor. Cineva îi povestise că unii dintre *sertaneros* îşi dezgropau duşmanii şi îi lăsau să putrezească sub cerul liber, pradă răpitoarelor, socotind că astfel le trimit sufletele în iad. Cercetă cu atenţie hârca, pe toate părţile.

— Pentru tatăl meu, capetele erau nişte cărţi deschise, sau oglinzi, spuse, cu nostalgie. Ce-ar zice el dacă m-ar vedea prin locurile astea, în halul în care am ajuns? L-am văzut pentru ultima oară când aveam şaisprezece ani. L-am mâhnit atunci spunându-i că acţiunea e mai de preţ decât orice ştiinţă. A fost un răzvrătit, în felul lui. Doctorii râdeau de el, îl porecleau vrăjitorul.

Piticul îl privea cu luare-aminte, cercând să înţeleagă, ca şi Jurema. Gall continuă să mestece şi să scuipe, gânditor.

— De ce-ai venit? murmură Piticul. Nu ţi-e teamă să mori departe de ţara ta? Aici n-ai familie, n-ai prieteni, nimeni n-o să-şi amintească de tine.

— Voi sunteţi familia mea, spuse Gall. Voi şi yagunzii.

— Tu nu eşti sfânt, nu te rogi, nu pomeneşti de Domnul, zise Piticul. De ce te îndârjeşti atâta cu Canudos?

— Eu n-aş putea trăi printre străini, spuse Jurema. Fără patrie eşti orfan.

— Într-o bună zi va dispărea şi cuvântul patrie, replică pe dată Galileo. Lumea va privi îndărăt, la noi, zăvoriţi cum suntem între hotare, omorându-ne pentru o linie pe hartă, şi va spune: proşti mai erau.

Piticul şi Jurema schimbară o privire şi Gall simţi că se gândeau că prostul era el. Mestecau şi scuipau, uneori strâmbându-se a greaţă.

— Tu nu crezi în spusele apostolului din Algodones? ntrebă Piticul. Că într-o zi lumea nu va mai şti ce e răutatea, boala...

— Nici urâţenia, adăugă Gall. Dădu hotărât din cap de câteva ori: Da, cred în asta aşa cum alţii cred în Dumnezeu. E mult de când cei mai buni dintre noi îşi jertfesc viaţa numai şi numai pentru ca visul să devină realitate. De aceea mă îndârjesc să ajung la Canudos. Acolo, în cel mai rău caz, voi muri pentru ceva care să merite.

— Pe tine te va omorî Rufino, vorbi slab Jurema, privind în jos. Vocea ei crescu: Crezi că a uitat ocara? Ne caută peste tot şi, mai devreme sau mai târziu, se va răzbuna.

Gall o apucă de braţ.

— Mergi cu mine ca să vezi răzbunarea, aşa-i? o întrebă. Ridică din umeri: Nici Rufino nu poate înţelege. N-am vrut să-l fac de ocară. Dorinţa mătură orice stavilă în cale: voinţă, prietenie. Nu mai depinde de tine, se află în oase, în ceea ce alţii numesc suflet. Îşi apropie din nou faţa de Jurema: Nu-mi pare rău, a fost... instructiv. Nu era adevărat ce credeam înainte. Plăcerea nu e învrăjbită cu idealul. Nu trebuie să-ţi fie ruşine de trupul tău, pricepi? Nu, nu pricepi.

— O fi adevărat? îl întrerupse Piticul. Avea vocea gâtuită şi ochii rugători: Se spune că i-ar fi făcut pe orbi să vadă, pe surzi să audă, că i-ar fi lecuit pe leproşi. Dacă îi voi spune:

„Am venit fiindcă ştiu că săvârşeşti minuni”, mă va atinge şi voi creşte?

Gall îl privi descumpănit, negăsind la repezeală vreun adevăr sau vreo minciună drept răspuns. Tot atunci, Bărboasei îi dădură lacrimile, căinându-l pe Idiot. „Nu mai poate, spunea. Nici nu zâmbeşte, nici nu se plânge, moare încetişor, clipă de clipă”. O auziră tânguindu-se aşa mult timp, înainte de a adormi, în zori îi deşteptă o familie din Camaiba, dându-le veşti proaste. Patrulele Gărzii Rurale şi *capangas* de-ai puternicilor regiunii închideau ieşirile din Cumbe, în aşteptarea Armatei. Într-un singur fel se mai putea ajunge la Canudos şi anume abătându-se către Nord şi făcând un ocol mare prin Massacará, Angico şi Rosario.

După o zi şi jumătate, ajunseră la San Antonio, minusculă staţiune de ape termale aşezată pe malurile verzui ale râului Massacará. Circarii mai vizitaseră locul, cu ani în urmă, şi îşi aminteau de mulţimea oamenilor veniţi de pretutindeni să se vindece de boli de piele în băltoacele puturoase care vomau bulbuci la suprafaţă. San Antonio fusese şi victima de predilecţie a bandiţilor, care veneau să-i jefuiască pe bolnavi. Acum părea pustiu. Nu văzură spălătorese la râu, iar pe străduţele pietruite, cu cocotieri, ficuşi şi cactuşi nu aflară nici urmă de viaţă – om, câine sau pasăre. Cu toate acestea, Piticul se înveseli. Apucă o trâmbiţă mică, suflă în ea scoţând nişte sunete comice şi începu să anunţe reprezentaţia. Bărboasa se puse pe râs şi până şi Idiotul, cu toată slăbiciunea lui, încerca să grăbească mersul cotigii, urnind-o cu umerii, cu mâinile, cu capul: din gura întredeschisă i se prelingeau firişoare de salivă. În sfârşit, zăriră un bătrânel cam şui, care anina un lacăt de o uşă. Privea prin ei de parcă nu i-ar fi văzut, dar când Bărboasa îi făcu bezele, zâmbi.

Circarii instalară cotiga într-o pieţişoară năpădită de plante agăţătoare; începeau să se deschidă ferestre, uşi, să se iţească chipuri atrase de trâmbiţă. Piticul, Bărboasa şi

Idiotul scotoceau cu sârg prin bulendre şi buclucuri şi după un moment se boiau de zor şi înşfăcau rămăşiţele sculăriei lor prăpădite: cuşca cobrei, inele, baghete magice, un acordeon de hârtie. Piticul sufla din toţi bojocii şi răgea: „Începe reprezentaţia!”. Încetul cu încetul, în jurul lor se strânse un auditoriu de coşmar. Schelete umane, de vârstă şi sex cu neputinţă de precizat, majoritatea cu feţele, braţele, picioarele roase de gangrene, răni deschise, spuzeli, buboaie, ieşeau de prin case şi, învingându-şi o primă mişcare de neîncredere, sprijinindu-se unul de altul, mergând de-a buşilea sau târându-se, veneau să îngroaşe rândurile. „Parcă n-ar trage să moară, gândi Gall, parca au murit demult”. Toţi, dar mai ales copiii, păreau căzuţi de bătrâneţe. Câţiva îi zâmbeau Bărboasei, care îşi răsucea cobra pe umeri, pe gât, o săruta şi o făcea să închipuie opturi de-a lungul braţelor. Piticul îl apucă pe Idiot şi imită cu el numărul Bărboasei şi al animalului: îl făcea să joace, să se unduie, să se împletească. Sătenii şi bolnavii din San Antonio priveau, serioşi sau zâmbăreţi, bâţâind din cap în semn de aprobare şi uneori aplaudând. Câţiva se întorceau să-i fure din ochi pe Gall şi pe Jurema, întrebându-se desigur când le venea rândul. Revoluţionarul îi studia, fascinat, iar Jurema avea faţa schimonosită de o strâmbătură de dezgust. Încerca să se stăpânească, dar, deodată, murmură că nu mai poate să-i vadă, că vrea să plece. Galileo nu făcu nimic s-o liniştească. Ochii i se aprinseră în cap şi era răscolit pe dinăuntru. Sănătatea era egoistă, ca şi dragostea, ca şi avuţia şi puterea: îl zăvorăşte pe om în sinea lui, îi suprimă pe ceilalţi. Desigur, era mai bine să nu ai nimic al tău, să nu iubeşti, dar – cum să te lipseşti de sănătate ca să compătimeşti cu fraţii suferinzi? Problemele apăreau de pretutindeni, hidra avea multe capete, nedreptatea se ivea unde nu te aşteptai, oriunde roteai privirea. Îşi dădu seama de sila şi temerea Juremei şi o apuca de braţ:

— Priveşte-i, priveşte-i, spuse febril, indignat. Priveşte femeile. Erau tinere, zdravene, drăguţe. Cine le-a adus în halul ăsta? Dumnezeu? Canaliile, tâlharii, bogătaşii, sănătoşii, egoiştii, puternicii.

Avea o expresie exaltată, înflăcărată şi, dându-i drumul Juremei, înainta până în mijlocul cercului, fără să-şi dea seama că Piticul tocmai începuse să istorisească nemaiauzita legendă a Prinţesei Magelonne, fiica Regelui Neapolelui. Spectatorii văzură că omul cu tuleie roşcate pe cap şi pe faţă, în pantaloni zdrenţuiţi şi cu o cicatrice la gât, intra în scenă:

— Nu vă pierdeţi curajul, fraţilor, nu deznădăjduiţi. Dacă putreziţi de vii, asta se întâmplă nu fiindcă aşa a hotărât o nălucă pitulată printre nori, ci pentru că societatea e rău alcătuită. Aţi ajuns aşa fiindcă nu mâncaţi, fiindcă n-aveţi doctori nici medicamente, fiindcă aţi fost părăsiţi în voia sorţii, fiindcă sunteţi săraci. Răul de care suferiţi se numeşte nedreptate, abuz, exploatare. Nu vă daţi bătuţi, fraţilor. Din străfundul nefericirii voastre, răsculaţi-vă ca fraţii voştri din Canudos. Ocupaţi pământurile, casele, puneţi stăpânire pe bunurile celor ce s-au înstăpânit pe tinereţile voastre, pe sănătatea, pe omenia din voi…

Bărboasa nu-i dădu răgaz să termine. Vânătă de mânie îl zgâlţâi, ocărându-l:

— Prostule! Prostule! Nimeni nu te înţelege! îi întristezi, îi plictiseşti, n-or să ne dea de mâncare! Pipăie-le capetele, ghiceşte-le viitorul, fă ceva care să-i veselească!

SFÂNTULEŢUL, cu ochii închişi, auzi cocoşul cântând şi gândi: „Lăudat fie Bunul Isus”. Nemişcat, se rugă şi ceru Tatălui putere pentru ziua care începea. Trupul lui puţintel îndura tot mai greu activitatea-i febrilă; în zilele din urmă, odată cu numărul sporit al pelerinilor, îl lua uneori cu ameţeli. Nopţile, când se lăsa să cadă pe mindir, în spatele

altarului din capela San Antonio, durerea din oase şi muşchi îl făcea să se perpelească vreme îndelungată; rămânea adesea ceasuri în şir, cu dinţii încleştaţi, înainte ca somnul să-l mântuie din chinul tăinuit. Căci Sfântuleţul, deşi firav, avea sufletul destul de oţelit pentru ca nimeni să nu-i ghicească slăbiciunile cărnii, în aşezarea aceasta unde îi reveneau cele mai însemnate îndatoriri spirituale, după Sfătuitor.

Deschise ochii. Cocoşul mai cântase o dată şi zorii se întrezăreau prin lucarnă. Dormea cu tunica pe care Maria Quadrado şi cuvioasele din Cor i-o cârpăciseră de nenumărate ori. Îşi puse sandalele, sărută scapularul şi crucifixul de pe piept şi îşi potrivi la brâu ciliciul ruginit, dăruit de Sfătuitor copilului ce fusese el, cândva, demult, la Pombal. Scutură mindirul şi merse să-l trezească pe paracliser, care doimea chiar pe pragul bisericii. Era un bătrân din Chorrocho; deschizând ochii, murmură: „Lăudat fie Domnul Nostru Isus Hristos” „Fie lăudat”, răspunse Sfântuleţul. Îi întinse biciul cu care în fiecare dimineaţă oferea Tatălui prinosul durerii sale. Bătrânul apucă biciul – Sfântuleţul îngenunchease – şi-l lovi de zece ori peste spinare şi fese, cu toată puterea braţelor. Primi loviturile fără să crâcnească. Apoi, se mai închinară o dată. Aşa îşi începeau sarcinile zilei.

Pe când crâsnicul se apuca să deretice prin altar, Sfântuleţul merse către uşă, şi apropiindu-se, îi simţi de partea cealaltă pe pribegii sosiţi în timpul nopţii la Belo Monte şi supravegheaţi de oamenii din Garda Catolică în aşteptarea hotărârii lui, dacă puteau rămâne sau nu erau demni. Teama de a se înşela, îndepărtând un bun creştin sau, dimpotrivă, primind pe cineva a cărui prezenţă putea dăuna Sfătuitorului, îi sfâşia inima, era ceva pentru care implora din răsputeri ajutor Tatălui. Deschise uşa, auzi un zvon puternic şi văzu zeci de fiinţe înghesuite lângă intrare. Printre ele se agitau membri ai Gărzii Catolice cu însemnele

lor albastre legate pe braţ sau la cap, cu carabine în cumpănire, şi care strigară în cor: „Lăudat fie Bunul Isus”. „Lăudat să fie”, şopti Sfântuleţul. Pelerinii îşi făceau semnul crucii, iar cei ce nu erau betegi ori bolnavi se ridicau în picioare, în ochii lor se citea foame şi fericire. Sfântuleţul numără pe puţin cincizeci.

— Fiţi bineveniţi la Belo Monte, tărâmul Tatălui şi al Bunului Isus, psalmodie. Două lucruri cere Sfătuitorul de la cei ce sosesc dând urmare chemării: credinţă şi adevăr. Niciun păgân, niciun mincinos nu va sălăşlui pe pământul Domnului.

Spuse Gărzii Catolice să înceapă a le da drumul înăuntru, înainte, discuta cu fiecare pribeag în parte; acum era nevoit să-i primească în grup. Sfătuitorul nu-i îngăduise să-şi ia un ajutor: „Tu eşti. poarta, Sfântuleţule”, răspundea, ori de câte ori el îl ruga să împartă cu cineva anevoioasa-i sarcină.

Intrară un orb, fata lui cu soţul şi doi fii. Veneau din Querară şi drumeţia le luase o lună. Pe parcurs muriseră mama soţului şi doi copii gemeni de-ai perechii. Le-au făcut îngropăciune creştinească? Da, în sicrie, cu cântări la căpătâi. Pe când bătrânul cu pleoapele lipite îi povestea întâmplările din timpul călătoriei, Sfântuleţul îi cercetă cu de-amănuntul. Îşi spuse că erau o familie unită, în care bătrânii erau respectaţi, căci tuspatru îl ascultau pe orb fără să-l întrerupă, încuviinţându-i din cap spusele. Pe toate cinci chipurile se vedea acel amestec de sfârşeală iscată de foame şi chin, şi de bucurie sufletească de care pelerinii se lăsau cuprinşi de cum puneau piciorul în Belo Monte. Simţind pogorârea harului, Sfântuleţul hotărî că erau bineveniţi. Totuşi îi întrebă dacă vreunul s-a pus în slujba Antihristului. După ce îi puse să jure că nu sunt republicani, că nu acceptă izgonirea împăratului, nici separarea Bisericii de Stat, nici căsătoria civilă, nici noile greutăţi şi măsuri, nici întrebările censului, îi îmbrăţişa şi îi trimise cu un om din Garda Catolică la Antonio Vilanova. Din prag, femeia

şopocăi ceva la urechea orbului. Acesta, temător, întrebă când îl vor vedea pe Bunul Isus Sfătuitorul. Neliniştea crispată cu care familia îi pândea răspunsul îl făcu pe Sfântuleţ să se gândească: „Sunt aleşi”. Îl vor vedea pe înserat, la Templu: îl vor auzi povăţuindu-i şi spunându-le că Tatăl e fericit să-i primească în turmă. Îi văzu plecând, zăpăciţi de bucurie. Era mângâioasă prezenţa aceasta a Graţiei într-o lume osândită la pieire. Ţăranii aceştia – Sfântuleţul era încredinţat – îşi uitaseră deja de cei trei morţi şi de suferinţele îndurate şi simţeau că viaţa merita să fie trăită până la capăt. Acum, Antonio Vilanova avea să-i treacă în catastifele lui, să-l trimită pe orb într-unul dintre azile, pe femeie să le dea o mână de ajutor surorilor Sardelinhas, iar pe soţ şi pe băieţi să muncească ca sacagii.

În timp ce asculta altă pereche – femeia avea o legăturică în braţe –, Sfântuleţul se gândi la Antonio Vilanova. Era un credincios, un ales, un mieluşel al Domnului. El şi fratele lui erau oameni învăţaţi, se ocupaseră cu negoţul, se chivernisiseră, agonisiseră bani buni; ar fi putut să-şi închine viaţa strângerii de avuţii, de case, acareturi, pământuri, servitorime. Dar preferaseră să împărtăşească cu fraţii lor mai umili robia Domnului. Nu era o binecuvântare din partea Tatălui să ai aici un om ca Antonio Vilanova, a cărui experienţă rezolva fără greş atâtea probleme? Tocmai pusese la punct, de pildă, distribuirea apei. Se colecta din Vassa Barris şi din adăpătorile de la Fazenda Velha şi se împărţea gratuit. Sacagiii erau pelerini de curând sosiţi; în felul acesta se făceau cunoscuţi celorlalţi, se simţeau folositori Sfătuitorului şi Bunului Isus şi oamenii le dădeau de mâncare.

Sfântuleţul înţelese, din bălmăjeala bărbatului, că legăturica era o fetiţă nou-născută, care murise cu o seară înainte, când coborau Sierra de Cañabrava. Ridică un colţ al pânzei şi privi: cadavrul era ţeapăn, de culoarea

pergamentului. O mângâie pe femeie spunându-i că era o binefacere a cerului că fetiţa ei a murit în singurul ungher din lume unde Diavolul nu avea nicio tărie. Nu o botezaseră şi o făcu el, numind-o Maria Eufrasia şi rugându-se Tatălui să primească sufleţelul acela în sfânta Sa glorie. Luă jurământul perechii şi îi trimise la fraţii Vilanova, pentru ca fetiţa să fie îngropată. Din pricina lipsei lemnului, înmormântările deveniseră o problemă la Belo Monte. Îl străbătu un fior. De nimic nu se temea mai mult ca de imaginea trupului său zvârlit într-o groapă, fără niciun acoperământ.

În vreme ce îi supunea la întrebări pe alţi nou-veniţi, intrară câteva pocăite din Corul Sacru să deretice prin capelă, şi Alejandrinha Correa îi aduse o strachină de lut cu un cuvinţel din partea Manei Quadrado: „Să mănânci tu singur”. Căci Maica Oamenilor ştia că-şi dăruia porţiile celor flămânzi. Pe când asculta la spusele pelerinilor, Sfântuleţul mulţumi lui Dumnezeu că-i dăduse destulă tărie de suflet ca să nu sufere de foame şi sete. Câteva sorbituri, un dumicat, îi erau prea de ajuns; nici măcar pe vremea rătăcirilor prin deşert nu suferise ca alţi fraţi chinurile stârnite de lipsa hranei. De aceea, doar Sfătuitorul oferise mai multe ajunări decât el Bunului Isus. Alejandrinha Correa îi mai spuse că João Abade, João Grande şi Antonio Vilanova îl aşteptau în Sanctuar. Preţ de încă vreo două ore continuă să-i primească pe pribegi, neînlăturând dintre aleşi decât pe un negustor de grăunţe din Pedrinhas, care fusese strângător de biruri. Pe foştii soldaţi, ghizi şi furnizori ai Armatei, Sfântuleţul nu-i respingea. În schimb, strângătorii de dări trebuiau să plece şi să nu se întoarcă, sub pedeapsa cu moartea. Îl jecmăniseră pe sărman, îi luaseră roadele, vitele din bătătură, erau neîndurători şi nesăţioşi: puteau fi viermuşorul care strică poama. Sfântuleţul îi explică celui din Pedrinhas că, pentru a binemerita iertarea cerului, trebuia să lupte împotriva Câinelui, departe, pe propria-i

socoteală şi răspundere. Apoi, după ce le spuse pribegilor râmaşi să-l aştepte, se îndreptă spre Sanctuar. Era în dricul dimineţii, soarele făcea să scapere pietrele. Multe persoane încercară să-l oprească, dar el le explică prin gesturi că se zorea. Îi deschiseră drumul oameni din Garda Catolică. La început refuzase escorta, dar acum înţelegea că devenise neapărat trebuincioasă. Fără aceşti fraţi, cei câţiva metri ce despărţeau capela de Sanctuar i-ar fi răpit ore, din cauza mulţimii ce-l încolţea cu întrebări şi cereri. Mergea gândindu-se că printre pelerinii primiţi în dimineaţa aceea erau unii sosiţi taman din Alagoas şi Ceara. Nu era uimitor? Gloata adunată în jurul Sanctuarului era atât de deasă – oameni de toate vârstele, lungindu-şi gâturile spre uşiţa de lemn pe care, la un moment dat în cursul zilei, avea să apară Sfătuitorul – încât el şi cei patru membri ai Gărzii Catolice nu mai putură înainta. Îşi fluturară atunci cârpele albastre şi tovarăşii lor care păzeau Sanctuarul croiră un drumeag pentru Sfântuleţ. În timp ce, aplecându-se, înainta pe potecuţa deschisă printre trupuri, îşi mai spuse că fără Garda Catolică haosul ar fi pus stăpânire pe Belo Monte: ar fi fost portiţa de intrare a Câinelui.

„Lăudat fie Domnul Nostru Isus Hristos”, spuse, şi auzi: „Lăudat să fie”. Simţi de îndată pacea revărsată de Sfătuitor în jurul fiinţei sale. Până şi hărmălaia de afară era aici muzică.

— Mi-e ruşine că m-am făcut aşteptat, părinte, îngăimă. Vin tot mai mulţi pelerini şi nu mai răzbesc să stau cu ei de vorbă şi să le reţin chipul.

— Toţi au dreptul la mântuire, spuse Sfătuitorul. Bucură-te pentru ei.

— Îmi saltă inima de bucurie văzând că pe zi ce trece sunt mai mulţi, zise Sfântuleţul. Mi-e necaz numai pe mine, fiindcă nu mai apuc să-i cunosc cum se cuvine.

Se aşeză pe jos, între João Abade şi João Grande, care îşi ţineau carabinele pe genunchi. Se mai afla acolo, în afară

de Antonio Vilanova, fratele lui, Honorio, care părea de curând înapoiat dintr-o călătorie, judecind după stratul de colb ce-l acoperea. Maria Quadrado îi întinse o cană cu apă şi el sorbi, cu poftă. Sfătuitorul, aşezat pe mindirul său, stătea drept, învelit în tunica vineţie, şi la picioarele lui stătea culcat Leul din Natuba, cu plaivazul într-o mână şi cu caietul în alta, cu căpăţâna lui hirsută sprijinită pe genunchii sfântului; o mână a acestuia dispărea în laţele întunecate, încâlcite. Mute şi neclintite, pocăitele stăteau ghemuite lângă zid, pe când mieluşelul cel alb dormea. „E Sfătuitorul, învăţătorul, Mugurele, Iubitul”, gândi Sfântuleţul covârşit de dragoste. „Suntem fiii lui. Nu eram nimic şi el ne-a făcut apostoli”. Simţi cum îl învăluie fericirea: o altă pogorâre a harului.

Înţelese că era o nepotrivire de păreri între João Abade şi Antonio Vilanova. Acesta din urmă spunea că nu e de acord cu arderea domeniului Calumbi, dorinţă exprimată de cel dintâi, pentru că Belo Monte şi nu Necuratul avea să iasă în pierdere dacă dispărea ferma Baronului de Cañabrava, aceasta fiindu-le şi lor cea mai însemnată sursă de aprovizionare. Se exprima de parcă s-ar fi temut să nu rănească pe cineva sau să nu spună ceva extrem de grav, cu o voce atât de gâtuită încât trebuiau să-şi ascută auzul. Ce supranatural, desigur, trebuie să fie nimbul împrăştiat de Sfătuitor, dacă un om ca Antonio Vilanova se pierde astfel înaintea lui, gândi Sfântuleţul. În viaţa de toate zilele, negustorul era o forţă a naturii, a cărui energie zdrobea orice piedică şi ale cărui păreri erau debitate cu o siguranţă molipsitoare. Şi glasul acela de tunet, strădania aceea neostoită, ţâşnirea aceea de idei, devenea în faţa Sfătuitorului un copilandru neajutorat. „Dar nu suferă din pricina asta, gândi, dimpotrivă, simte balsamul”. Chiar negustorul i-o spusese, adesea, demult, când se plimbau discutând împreună, după darea poveţelor. Antonio dorea să afle totul despre Sfătuitor, despre peregrinările lui

dinainte, despre învăţăturile semănate odinioară, şi Sfântuleţul îi făcea pe plac. Se gândi cu nostalgie la acele timpuri de început ale lui Belo Monte, la disponibilitatea pierdută. Pe atunci se mai putea încă medita, îngenunchea la orice ceas al zilei, conversa. El şi negustorul discutau zilnic, mergând dintr-o margine în alta a aşezării, pe atunci mică şi nelocuită. Antonio Vilanova i se destăinuise, spunând cum i-a schimbat viaţa Sfătuitorul. „Trăiam zbuciumat, cu nervii gata să-mi cedeze şi cu senzaţia că, oricând, capul mi-ar putea plesni. Acum e de ajuns să ştiu că e prin apropiere şi mă cuprinde o seninătate cum n-am cunoscut niciodată. E un balsam, Sfântuleţule”. De mult nu mai discutau ca atunci, cufundaţi în îndeletnicirile lor respective. Facă-se voia Ta, Părinte.

Se adâncise atât de mult în amintiri încât nu-şi dădu seama când amuţise Antonio Vilanova. Acum João Abade îi răspundea. Ştirile erau mai presus de orice îndoială şi Pajeú le confirmase pe rând: Baronul de Cañabrava se pusese în slujba Antihristului, poruncea moşierilor din împrejurimi să pună la dispoziţia Armatei *capangas,* provizii, călăuze, cai şi catâri, iar Calumbi era cât pe ce să devină tabăra purtătorilor de uniforme. Fermă aceea era cea mai bogată, cea mai mare, cea cu hambarele cele mai înţesate, în stare să aprovizioneze zece armate, nu una. Trebuia rasă de pe faţa pământului, nu trebuia lăsat nimic din ceea ce-i putea fi de folos Câinelui, altminteri Belo Monte va fi cu mult mai greu de apărat. Rămase cu ochii ţintă la buzele Sfătuitorului, ca şi Antonio Vilanova. Nu mai încăpea discuţie: sfântul ştia mai bine dacă ferma Calumbi va arde sau va scăpa neatinsă. Cu toate nepotrivirile dintre ei – Sfântuleţul îi văzuse deseori susţinând păreri contrare –, frăţia lor rămânea neştirbită. Dar înainte ca Sfătuitorul să deschidă gura, se auziră bătăi în uşa Sanctuarului. Erau câţiva oameni înarmaţi, veneau de la Cumbe. João Abade merse să vadă ce ştiri aduceau.

Când ieşi, luă din nou cuvântul Antonio Vilanova, însă ca să vorbească despre decese. Se înmulţeau, odată cu invazia pelerinilor, şi cimitirul vechi din spatele bisericilor nu mai avea loc pentru prea multe gropi. De aceea, pusese nişte oameni să cureţe şi să împrejmuiască un teren în Tabolerinho, între Canudos şi Cambaio, unde să ridice unul nou. Era de acord cu asta Sfătuitorul? Sfântul făcu un semn abia văzut de încuviinţare, în timp ce João Grande, rotindu-şi mâinile enorme, confuz, cu părul creţ năclăit de sudoare, povestea că Garda Catolică săpa încă de ieri o tranşee cu parapet dublu de pietre, care, începând de pe malurile lui Vassa Barris avea să ajungă până la Fazenda Velha, se întoarse João Abade. Până şi Leul din Natuba îşi ridică uriaşul cap cu ochi întrebători.

— Soldaţii au năvălit în Cumbe, dimineaţa asta. Întrebau de părintele Joaquim, îl căutau peste tot. Se pare că i-ar fi retezat gâtul.

Sfântuleţul auzi un geamăt, dar nu se întoarse: ştia că era Alejandrinha Correa. Nici ceilalţi n-o priviră, deşi suspinele se înteţiră, umplând Sanctuarul. Sfătuitorul nu se clintise.

— Să ne rugăm pentru părintele Joaquim, spuse, în sfârşit, cu vocea plină de afecţiune. Acum se află lângă Tată. De acolo ne va ajuta în continuare, încă mai mult decât pe astă lume. Să ne bucurăm pentru el şi pentru noi. Moartea e prilej de desfătare pentru cel drept.

Sfântuleţul căzând în genunchi, îl invidie din răsputeri pe parohul din Cumbe, de acum la adăpost de Câine, acolo sus, în locul luminat unde nu ajung decât mucenicii Bunului Isus.

RUFINO intră în Cumbe odată cu două patrule de soldaţi care se poartă de parcă sătenii ar fi duşmani. Răscolesc prin case, izbesc cu patul puştii în cei ce protestează, bat în

cuie o proclamaţie care ameninţă cu moartea pe deţinătorii de arme de foc şi o vestesc în cele patru vânturi, cu duruit de tobe. Îl caută pe preot. Lui Rufino i se povesteşte că au dat în sfârşit de el şi că n-au pregetat să năvălească în biserică şi să-l scoată de acolo în brânci. După ce bate tot Cumbe întrebând de circari, Rufino trage la casa unui cărămidar. Familia comentează purtarea soldaţilor, maltratările. Acestea îi impresionează mai puţin decât sacrilegiul: să dai buzna într-o biserică şi să loveşti un slujitor al Domnului! O fi adevărat, atunci, ce se spune: că păgânii ăştia îl slujesc pe Câine.

Rufino iese din sat, convins că străinul n-a trecut prin Cumbe. O fi ajuns la Canudos? Sau o fi căzut în mâinile soldaţilor? Cât pe ce să se lase prins într-un cordon al gărzilor rurale ce închid drumul spre Canudos. Dar câţiva îl recunosc şi pun o vorbă bună pentru el pe lângă ceilalţi; după un timp e lăsat să plece. O ia pe scurtătură spre Nord şi, la puţin timp de la plecare, aude o împuşcătură. Înţelege că trag în el, după praful stârnit sub picioare. Se aruncă la pământ, se târăşte, îi zăreşte pe atacatori: două gărzi pitite pe o mică înălţime. Ei îi strigă să arunce carabina şi *facá*. Se năpusteşte deodată, fugind în zig-zag, ochind un unghi mort. Ajunge acolo nevătămat şi izbuteşte să se îndepărteze folosind terenul stâncos. Dar pierde direcţia, şi când se încredinţează că nu-l urmăresc se simte atât de istovit încât adoarme buştean. Soarele îl ajută să regăsească direcţia spre Canudos. Vede cete de pribegi scurgându-se din toate părţile pe cărarea ştearsă, bătută acum câţiva ani doar de turme de vite şi de negustoraşi prăpădiţi. La căderea nopţii, tupilat printre pelerini, aude un bătrânel plin de furuncule, care vine din San Antonio, sporovăind despre un spectacol de circ. Inima lui Rufino bate să-i spargă pieptul. Îl lasă pe bătrân să povestească, fără să-l întrebe nimic şi după câteva clipe ştie că e pe drumul cel bun.

Ajunge la San Antonio în toiul nopţii şi se lasă să cadă lângă o adăpătoare, pe malul râului Massacará, aşteptând zorii. Nerăbdarea nu-i dă răgaz nici să gândească. Odată cu prima rază de soare, începe să ia la rând căsuţele identice. Majoritatea sunt pustii. Primul sătean întâlnit îi arată unde să caute. Intră într-o încăpere întunecoasă şi duhnitoare şi se opreşte, până când ochii i se obişnuiesc cu penumbra. Îi apar întâi pereţii, zmângăliţi, pătaţi, şi o imagine a Inimii lui Isus. Nu se mai văd mobile sau desene stângace, nici măcar vreun opaiţ, dar se simte parcă amintirea acestor lucruri cărate cu ei de foştii locatari.

Femeia sade pe jos şi se ridică la ivirea lui. În jurul ei sunt tot felul de cârpe colorate, un coş de nuiele şi o tinichea de ars mangal. Ţine în poală ceva nu prea lesne de recunoscut. Da, e capul unui şarpe. Ghidul observă abia acum părul des care umbreşte faţa şi braţele femeii. Între ea şi perete se află întins cineva, din care el ghiceşte jumătate din trup şi picioarele. Vede şi rătăcirea din ochii Bărboasei. O salută şi, într-o atitudine respectuoasă, o întreabă de circ. Ea îl priveşte fără să-l vadă, ostenită, îi întinde cobra: poate s-o mănânce. Rufino, stând pe vine, îi explică cum că nu vrea s-o lipsească de mâncare, ci să afle ceva. Bărboasa vorbeşte despre mort. A agonizat zile de-a rândul, încetul cu încetul, iar noaptea trecută şi-a dat duhul. El o ascultă, dând din cap. Ea se acuză, o mustră cugetul, poate trebuia s-o omoare mai demult pe Idilica şi să i-o dea de mâncare. Dacă ar fi făcut-o, îl salva? Singură îşi răspunde că nu. Cobra şi mortul erau parte din viaţa ei, încă de la începuturile circului. Memoria îi înapoiază lui Rufino imagini ale Ţiganului, ale Uriaşului Pedrin şi ale altor artişti pe care i-a văzut de mic, la Calumbi. Femeia a auzit spunându-se că morţii neîngropaţi în sicriu merg de-a dreptul în iad: asta o înspăimântă. Rufino se oferă să meşterească un sicriu şi să sape o groapă pentru prietenul ei. Atunci ea îl întreabă deodată ce vrea. Rufino – vocea lui

tremură – îi spune. Străinul? repetă Bărboasa. Galileo Gall? Da, el. L-au luat nişte călăreţi când se pregăteau să plece din sat. Şi iar vorbeşte de mort, nu-l putea târî în ultimele zile, îl făcea să sufere, a rămas cu el să-l îngrijească până la capăt. Erau soldaţi? Gărzi rurale? Bandiţi? Nu ştie. Erau aceiaşi care-i tăiaseră părul la Ipupiará? Nu, nu erau ei. Îl căutau chiar pe el? Da, pe circari i-au lăsat în pace. Au luat-o spre Canudos? Nici asta nu ştie.

Rufino îl cetluieşte pe mort între obloanele de la fereastră, legate cu cârpele bălţate. Saltă pe umăr aşa-zisul sicriu şi iese, urmat de femeie. Câţiva săteni îl conduc spre cimitir şi îi împrumută o lopată. Sapă groapa, o umple la loc şi rămâne lângă ea în timp ce Bărboasa se roagă. La întoarcerea în sat, ea îi mulţumeşte din toată inima. Rufino, care rămăsese privind în gol, o întreabă: au luat cu ei şi femeia? Bărboasa clipeşte. Tu eşti Rufino, spune. El încuviinţează. Ea îi spune că Jurema ştia că o să apară. Au luat-o şi pe ea? Nu, ea a plecat cu Piticul, drept spre Canudos. Un pâlc de oameni bolnavi şi alţii sănătoşi trag cu urechea la spusele lor, hlizindu-se. Sfârşeala care îl încearcă deodată pe Rufino îl face să se clatine pe picioare. Îi dau găzduire şi el primeşte să doarmă în casa unde s-a aciuat Bărboasa. Doarme până noaptea târziu. Când se trezeşte, femeia şi încă o pereche îi pun în mână o strachină cu o zeamă groasă. Stau de vorbă despre război şi despre stricăciunea din lume. Când perechea dispare, o descoase pe Bărboasa despre Galileo şi Jurema. Ea îi spune tot ce ştie şi, de asemeni, că pleacă la Canudos. Nu i-e teamă să se vâre în gura lupului? Mai teamă îi e să rămână singură: poate că acolo o să dea de Pitic şi vor putea pribegi iar împreună.

A doua zi dis-de-dimineaţă se despart. Călăuza o ia spre Vest, căci într-acolo îi spun sătenii că s-au dus *los capangas.* Merge printre arbuşti, ţepi şi desişuri, şi în toiul dimineţii se fereşte din calea unei patrule în explorare, ce

scormoneşte *caatinga* cu de-amănuntul. Din când în când se opreşte iscodind urmele. De-a lungul zilei nu prinde nicio vietate şi se mulţumeşte să mestece ierburi. Noaptea şi-o petrece la Riacho de Varginha. La puţin timp după ce-şi reia drumeţia zăreşte armata lui Taie-gâtlejuri, cea despre care toată lumea vorbeşte. Vede baionetele lucind prin nori de praf, aude scârţâitul afetelor înaintând pe cărare. Porneşte iar cu trapul lui mărunt, dar nu ajunge la Zelia decât pe la scăpătat Sătenii îi spun că, în afară de soldaţi, au trecut pe acolo şi yagunzii lui Pajeú. Nimeni nu-şi aminteşte să fi văzut o ceată de *capangas* ducând pe cineva care să semene cu Gall. Rufino aude în depărtare ţipetele ca de cucuvea ale ţignalelor de lemn care, cu unele întreruperi, aveau să răsune toată noaptea.

Între Zelia şi Monte Santo, terenul este dur, pietros şi accidentat, fără poteci. Rufino înaintează prudent, temându-se să nu dea oricând peste vreo patrulă. Găseşte apă şi de mâncare pe la mijlocul dimineţii. Puţin după aceea, are senzaţia că nu mai e singur. Priveşte împrejur, scrutează *caatinga,* merge şi se întoarce: nimic. Totuşi, după câteva clipe, nu se mai îndoieşte: e spionat, de mai mulţi. Încearcă să-i semene pe drum, îşi schimbă direcţia, se ascunde, fuge. Degeaba: sunt călăuze care îşi cunosc meseria şi se ţin scai de el, nevăzuţi dar mereu în preajmă. Resemnat, merge înainte fără a se mai păzi, aşteptându-se în orice clipă la un glonţ în spate. După încă puţin aude zgomotul unei turme de capre. În sfârşit, zăreşte un luminiş. Înainte de a-i vedea pe bărbaţii înarmaţi, dă cu ochii de fata albinoasă, diformă, cu căutătura rătăcită. Prin hainele ei sfâşiate se văd vânătăi. Se joacă cu nişte zurgălăi şi cu un ţignal de lemn, din acelea cu care păstorii îşi conduc turma. Bărbaţii, vreo douăzeci la număr, îl lasă să se apropie fără să-i spună nimic. Par mai curând ţărani decât *cangaceiros,* dar sunt înarmaţi *cumachetes,* carabine, salbe de muniţii, *facás,* comun de praf de puşcă. La sosirea

lui Rufino, unul dintre ei se apropie de fată, zâmbindu-i ca să n-o sperie. Ea deschide ochii mari şi rămâne nemişcată. Omul, liniştind-o cu gesturi domoale, îi ia zurgălăii şi fluieraşul şi se întoarce la tovarăşii lui. Rufino observă că fiecare poartă atârnaţi clopoţei şi ţignale.

Stau aşezaţi în cerc, mâncând, la oarecare distanţă unul de altul. Par să nu dea nici cea mai mică importanţă venirii lui, de parcă nu l-ar fi aşteptat. Ghidul duce mâna la pălăria de paie: „Bună ziua”. Câţiva continuă să mănânce, alţii întorc capul şi unul răspunde încet, cu gura plină: „Lăudat fie Bunul Isus”. E un metis vânjos, gălbejit la piele, cu o cicatrice care l-a lăsat aproape fără nas. „E Pajeú”, îşi spune Rufino. „O să mă omoare”, îl cuprinde o mare tristeţe, fiindcă va muri fără să-i fi pus mâna pe faţă celui ce l-a dezonorat. Pajeú începe să-i pună întrebări. Fără duşmănie, fără ca măcar să-i ceară armele: de unde vine, pentru cine lucrează, unde merge, ce a văzut. Rufino răspunde fără şovăire, amuţind doar când e întrerupt de o nouă întrebare. Ceilalţi continuă să mănânce; numai când Rufino explică ce anume caută şi de ce, întorc capetele şi-l măsoară din creştet până în tălpi. Pajeú îl pune să repete de câte ori a călăuzit poterele care vânau *cangaceiros,* ca să vadă dacă se contrazice. Dar cum, de la bun început, Rufino a ales să spună adevărul, nu cade în cursă. Ştia că una dintre poterele acelea îl urmărea pe Pajeú? Da, ştia. Fostul bandit spune atunci că-şi aduce aminte de potera aceea a căpitanului Geraldo Macedo, zis şi Stârpeşte-bandiţi, pentru că nu i-a fost uşor să se descotorosească de ea. „Eşti o călăuză pricepută”, spune. „Sunt”, răspunde Rufino. „Dar oamenii tăi sunt şi mai dibaci. Eu n-am putut să scap de ei”. Din când în când, dintre desişuri se desprinde câte o figură tăcută care vine să-i şoptească ceva la ureche lui Pajeú; apoi pleacă, cu aceeaşi discreţie fantomatică. Fără panică, fără să mai întrebe ce soartă îl aşteaptă, Rufino îi vede isprăvindu-şi masa. Yagunzii se

ridică, îngroapă cărbunii şi spuza, şterg urmele prezenţei lor cu crengi de ied. Pajeú îl priveşte. „Nu vrei să te mântui?” îl întreabă. „Întâi trebuie să-mi spăl onoarea”, spune Rufino. Nimeni nu râde. Pajeú şovăie o clipă. „Străinul pe care îl cauţi a fost dus la Calumbi, la Baronul de Cañabrava”, mormăie printre dinţi. Pleacă numaidecât, cu toţi oamenii. În faţa lui Rufino rămân numai fata albinoasă, aşezată pe jos, şi doi hultani *urubús,* în coroana unui *imbuzeiro,* hârâind ca moşnegii.

Lasă imediat în urmă luminişul, dar n-a mers nicio jumătate de oră când o paralizie pune stăpânire pe trupul lui, o istoveală care îl năruie pe loc. Se trezeşte, cu faţa, gâtul şi braţele pline de pişcături. Pentru întâia dată de la plecarea din Queimadas simte o nemulţumire amară, credinţa că totul e zadarnic. Îşi reia mersul, în sens contrar. Dar acum, deşi cutreieră un ţinut bătut în lung şi în lat de nenumărate ori, de mic copil, ţinut ale cărui scurtături, adăpători, locuri de întins capcane le cunoaşte ca nimeni altul, ziua i se pare nesfârşită şi tot timpul are de luptat împotriva deznădejdii. Ades, îi revine în minte visul de peste noapte: se făcea că pământul e o pojghiţă subţire care, în orice clipă, se poate strânge pungă şi-l poate înghiţi. Ocoleşte Monte Santo cu mare grijă şi de acolo drumul până la Calumbi îi ia vreo zece ore. Nu s-a oprit să se odihnească în tot timpul nopţii, iar unele porţiuni le-a străbătut în fugă. Nici nu observă, tăind de-a dreptul prin locurile unde s-a născut şi a copilărit, starea jalnică a semănăturilor, puţinătatea argaţilor, scăpătarea generalizată, întâlneşte câţiva pălmaşi care îl salută, dar nu le întoarce bineţele şi nu răspunde la întrebări. Niciunul nu-i închide drumul, iar doi-trei îl urmează, ţinându-se la oarecare distanţă.

Pe stratul de pământ mai ridicat dimprejurul conacului, printre palmierii imperiali şi tamarinzi, se găsesc oameni înarmaţi, în afară de argaţii ce foiesc de la grajduri la

hambare şi de acolo la căsuţele servitorimii. Fumează, discută. Ferestrele au jaluzele trase. Rufino înaintează, încet, atent la mişcările cetei de *capangas.* Fără să fi primit vreo poruncă, fără să se fi vorbit, aceştia îi ies în întâmpinare. Între ei şi Rufino nu au loc strigăte, ameninţări, nici măcar încercări de discuţie. Când ghidul ajunge lângă ei, îl prind în braţe. Nu-l lovesc, nu-i iau carabina, nici *macheta,* nici *facá,* şi încearcă să nu fie violenţi. Se mulţumesc să nu-l lase mai departe. În acelaşi timp, îl bat pe umeri, îl salută, îl sfătuiesc să nu fie căpos şi să înţeleagă de vorbă bună. Faţa ghidului e muiată în sudoare. Nici el nu-i loveşte, dar încearcă să scape. Când se strecoară printre doi *capangas* şi face un pas înainte, apar alţii, silindu-l să dea înapoi. Îmbrânceala continuă aşa, o bună bucată de vreme. În sfârşit, Rufino pune capăt strădaniei şi stăruinţelor şi rămâne cu capul plecat. Ceilalţi îi slobozesc braţele. Priveşte faţada, coloanele, acoperişul de ţigle, fereastra care dă în biroul Baronului. Face un pas şi îndată zidul de oameni se recompune. Se deschide uşa conacului şi iese cineva cunoscut: Aristarco, vătaful, cel de care ascultă *los capangas.*

— Dacă vrei să-l vezi, Baronul te primeşte chiar acum, îi spune, prietenos.

Pieptul lui Rufino se umple de aer şi se goleşte:

— O să mi-l dea pe străin?

Aristarco face din cap semn că nu:

— O să-l predea Armatei. Armata te va răzbuna.

— Omul acesta e al meu, spuse apăsat Rufino. Şi Baronul ştie asta.

— Nu e pentru tine, n-o să ţi-l dea, repetă Aristarco. Vrei să-ţi explice chiar el?

Rufino, livid, spune că nu. I s-au umflat venele frunţii şi ale gâtului, îi ies ochii din cap şi năduşeşte.

— Spune-i Baronului că nu mai mi-e naş, articulează din greu, răguşit. Iar lui, spune-i că mă duc s-o omor pe cea pe

care mi-a răpit-o.

Scuipă, se întoarce pe jumătate şi se îndepărtează, luând-o pe unde a venit.

DE LA FEREASTRA biroului, Baronul de Cañabrava şi Galileo Gall îl văzură pe Rufino plecând şi pe paznici şi argaţi întorcându-se la treburile lor. Galileo era spălat şi primenit, primise o cămaşă şi un pantalon într-o stare mai bună decât vechile lui gioarse. Baronul se aşează din nou la birou, sub o panoplie cu *facás* şi harapnice încrucişate. Pe birou era o ceaşcă cu cafea, aburindă, şi el bău, cu ochii în gol. Apoi se apucă să-l scruteze iar pe Gall, ca un entomolog fascinat de o specie rară. Aşa îl cerceta de cum îl văzuse intrând, istovit şi hămesit, între Aristarco şi câţiva *capangas,* dar mai ales după ce îl auzise vorbind.

— Aţi poruncit să-l omoare pe Rufino? întrebă Galileo, pe englezeşte. Dacă voia cu tot dinadinsul să intre, dacă făcea scandal? Da, sunt sigur, aţi pus să-l ucidă.

— Nu-i poţi omorî pe morţi, domnule Gall, spuse Baronul. Rufino e mort. Dumneata l-ai ucis, când i-ai luat-o pe Jurema. Dacă aş fi poruncit să-l omoare, i-aş fi făcut un hatâr şi l-aş fi scăpat de povara necinstei. Nu există caznă mai mare pentru un *sertanero.*

Deschise o cutie de trabucuri şi, aprinzând unul, îşi închipui un titlu de o şchioapă în *Jornal de Noticias:* „Agent englez călăuzit de unealta Baronului”. Se gândiseră bine alegându-i-l pe Rufino ca ghid: nu era cea mai bună dovadă de complicitate a Baronului?

— Un singur lucru nu înţelegeam, şi anume cu ce l-a putut momi Epaminondas în *sertón* pe aşa-zisul agent? spuse, mişcându-şi degetele de parcă i-ar fi înţepenit. Nu mi-a trecut prin cap că pronia avea să-l ajute scoţându-i în cale un idealist. Ciudată şi specia aceasta a idealiştilor. Nu cunoşteam niciunul, şi acum, în răstimp de câteva zile, am

avut de a face cu doi. Celălalt e colonelul Moreira César. Da, e şi el un visător. Deşi visele lui nu se potrivesc cu ale dumitale…

Îl întrerupse o vie agitaţie, afară. Merse la fereastră şi, prin pătrăţelele de sârmă, văzu că nu e Rufino, întors din drum, ci patru oameni cu carabine, înconjuraţi de Aristarco şi de *capangas.* „E Pajeú, cel din Canudos”, îl auzi pe Gall, omul despre care nici el nu ştia dacă este prizonier sau oaspete. Privi la cei de afară. Trei tăceau, în vreme ce al patrulea vorbea cu Aristarco. Era metis, scurt şi îndesat, nu prea tânăr, cu tenul ca pielea de vacă. O cicatrice hâdă îi brăzda faţa: da, putea fi chiar Pajeú. Aristarco dădu din cap de câteva ori şi Baronul îl văzu îndreptându-se spre intrare.

— Asta e ziua surprizelor, mormăi, trăgând din trabuc. Aristarco avea chipul lui nepătruns dintotdeauna, dar Baronul îi simţi frământarea lăuntrică.

— Pajeú, spuse, laconic. Vrea să vă vorbească.

Baronul, drept orice răspuns, se întoarse spre Gall:

— Te-aş ruga acum să te retragi. Ne vedem la cină. Mâncăm devreme aici, la ţară. La ora şase.

După ce Gall ieşi, îl întrebă pe vătaf dacă veniseră doar cei patru. Nu, prin împrejurimi erau pe puţin cincizeci de yagunzi. Era sigur că metisul e Pajeú? Da, el era.

— Ce se întâmplă dacă atacă Calumbi? zise Baronul. Putem rezista?

— Putem muri cu toţii, replică *el capanga,* de parcă şi-ar fi dat singur, înainte, acelaşi răspuns. În mulţi dintre oamenii mei nu mă mai încred. Sunt în stare să plece şi ei la Canudos în orice moment.

Baronul suspină.

— Adu-mi-l, spuse. Aş vrea să fii de faţă la întrevedere.

Aristarco ieşi; puţin după aceea, se înapoie cu noul venit.

Omul din Canudos îşi scoase pălăria, oprindu-se la un metru de stăpânul casei. Baronul încercă să desluşească în ochii mici şi reci, în trăsăturile lui tăbăcite, fărădelegile şi

crimele ce i se atribuiau. Cicatricea cumplită, ce putea fi o urmă de glonţ, de *facá* sau de gheară de fiară, amintea violenţa vieţii lui. Altfel, putea trece drept un ţăran oarecare... Doar că aceştia, când priveau la Baron, obişnuiau să clipească, să-şi plece ochii; Pajeú îi întorcea privirea, fără umilinţă.

— Eşti Pajeú? întrebă, în sfârşit.

— Sunt, încuviinţă omul. Aristarco rămase îndărătul lui, ca o stană.

— Ai semănat tot atâta prăpădenie prin părţile astea cât şi seceta, spuse Baronul. Cu hoţiile, cu omorurile, cu jafurile tale.

— Erau alte timpuri, replică Pajeú, fără pică, parcă cu o abia ghicită milă de sine. În viaţa mea sunt păcate de care voi da seama. Dar acum nu mă mai închin Câinelui, ci Tatălui.

Baronul recunoscu tonul acesta: era al propovăduitorilor capucini din Sfintele Misiuni, al cucernicilor ambulanţi ce veneau la Monte Santo, al lui Moreira César, al lui Galileo Gall. E tonul siguranţei absolute, îşi spuse, al celor ce nu se îndoiesc niciodată. Şi, pentru întâia oară, îl cercă o mare curiozitate să-l asculte pe Sfătuitor, acest individ în stare să facă dintr-un nelegiuit un fanatic.

— De ce ai venit?

— Să pun foc fermei Calumbi, spuse vocea fără inflexiuni.

— Să pui foc fermei Calumbi?

Buimăceala schimbă cu desăvârşire expresia, vocea, ţinuta Baronului.

— S-o purific, explică metisul, rar. După ce a năduşit atâta, se cuvine ca pământul să se odihnească.

Aristarco nu se clintise, şi Baronul, regăsindu-şi prestanţa, îl scruta pe fostul *cangaceiro* cu căutătura aceea cu care, în răstimpurile de răgaz, se uita la fluturii şi la plantele din colecţie, ajutându-se cu lupa. Îl cuprinse, din senin, dorinţa de a se adânci în simţirea omului aceluia, de

a înţelege rădăcinile secrete ale spuselor lui. În acelaşi timp, şi-o închipui pe Sebastiana pieptănând pletele deschise la culoare ale Estelei în mijlocul unui cerc de flăcări. Păli deodată.

— Oare nu-şi dă seama nefericitul de Sfătuitor ce e pe cale să facă? – Se străduia să-şi ascundă indignarea –. Nu vede că fermele arse înseamnă foametea şi moartea a sute de oameni? Nu-şi dă seama că nebuniile astea au dus deja la război, în Bahia?

— E scris în Biblie, explică Pajeú, netulburat. Va veni Republica, apoi Taie-gâtlejuri, va avea loc o catastrofă. Dar săracii se vor mântui, ei vor găsi adăpost la Belo Monte.

— Vrei să spui că tu ai citit Biblia? murmură Baronul.

— A citit-o el, zise metisul. Dumneavoastră şi familia puteţi pleca. Taie-gâtlejuri a fost aici şi s-a întors cu călăuze, cu vite. Calumbi a căzut sub greu blestem, a trecut de partea Câinelui.

— Nu voi îngădui să distrugi ferma, spuse Baronul. Nu numai pentru mine, ci şi pentru sutele de oameni pentru care aceste pământuri înseamnă supravieţuire.

— Bunul Isus se va îngriji de ei mai bine decât dumneavoastră, spuse Pajeú. Era vădit că nu voia să jignească; vorbea străduindu-se să pară respectuos; părea uluit de neputinţa Baronului de a se convinge de adevărurile cele mai simple. De cum veţi pleca, toţi se vor duce la Belo Monte.

— Dacă până atunci Moreira César nu l-o fi şters de pe faţa pământului, zise Baronul. Chiar nu înţelegi că puşcoacele şi *facás* nu pot pune pe fugă o armată?

Nu, n-o să înţeleagă niciodată. Era la fel de lipsit de noimă să-l faci să chibzuiască logic, pe cât era şi cu Moreira César şi cu Gall. Pe Baron îl străbătu un fior: era ca şi cum lumea şi-ar fi pierdut judecata, şi numai credinţe oarbe, iraţionale, ar fi pus stăpânire pe viaţă.

— De aceea vi s-au trimis alimente, animale, saci de

seminţe? spuse. Înţelegerea cu Antonio Vilanova era ca voi să nu vă atingeţi de Calumbi şi să-mi lăsaţi oamenii în pace. Aşa se ţine de cuvânt Sfătuitorul?

— El e nevoit să se supună Tatălui, explică Pajeú.

— Adică însuşi Domnul a hotărât să-mi pui foc la casă, şopti Baronul.

— Tatăl, îl corectă metisul, cu vioiciune, ca pentru a evita o neînţelegere gravă. Sfătuitorul nu doreşte să vi se pricinuiască nici cel mai mic râu, dumneavoastră şi familiei. Poate să vă însoţească cine vrea.

— Foarte frumos din partea lui, replică Baronul, sarcastic. N-o să te las să-mi arzi casa. Nu plec nicăieri.

O umbră întunecă privirea metisului şi cicatricea de pe faţă i se zgârci.

— Dacă nu plecaţi de bunăvoie, voi fi nevoit să atac şi să omor oameni care, altfel, s-ar fi putut mântui, explică cu tristeţe în glas. Să vă omor şi pe dumneavoastră şi familia. De altfel, aproape că nu va fi luptă. Arătă cu mâna, îndărăt: Întrebaţi-l pe Aristarco.

Aşteptă, implorând din ochi un răspuns liniştitor.

— Poţi să-mi laşi o săptămână? murmură în sfârşit Baronul. Nu pot pleca…

— O zi, îl întrerupse Pajeú. Puteţi lua tot ce doriţi. Nu pot aştepta mai mult. Câinele merge spre Belo Monte şi vreau să fiu şi eu acolo, când o veni. Îşi puse pălăria, se întoarse pe jumătate şi, cu spatele, în chip de rămas bun, adăugă trecând pragul urmat de Aristarco: Lăudat fie Bunul Isus.

Baronul îşi dădu seama că i se stinsese trabucul. Scutură cenuşa, îl aprinse din nou şi pe când slobozea o gură de fum îşi făcu socoteala că nu are cum să-i ceară ajutor lui Moreira César înainte ca termenul să se fi scurs. Atunci, cu fatalism – era şi el, la urma urmei, tot un *sertanero* – se întrebă cum va reacţiona Estela la ştirea distrugerii acestui conac şi a pământurilor acelora atât de legate de viaţa lor.

O jumătate de oră mai târziu se afla în sufragerie, cu

Estela de-a dreapta lui şi cu Galileo Gall la stânga, aşezaţi toţi trei pe scaunele „austriece” cu spătar înalt. Încă nu se întunecase, dar servitorii aprinseseră lămpile. Baronul se uită la Gali: îşi ducea lingura la gură fără niciun chef şi avea pe chip obişnuita lui expresie chinuită. Îi spusese că, dacă vrea să-şi mai dezmorţească picioarele, putea ieşi în curte, dar Gall, în afara momentelor de conversaţie împreună, rămânea în camera lui – aceeaşi ocupată înainte de Moreira César – şi scria de zor. Baronul îi ceruse să aştearnă pe hârtie o mărturie asupra celor întâmplate din momentul întrevederii cu Epaminondas Gonçalves. „În schimbul acestor hârtii, mă veţi pune în libertate?”, îl întrebase Gall. Baronul negă din cap: „Dumneata eşti cea mai bună armă împotriva duşmanilor mei”. Revoluţionarul rămăsese tăcut şi Baronul se îndoia că şi-ar scrie mărturisirea. Atunci, ce smângălea acolo zi şi noapte? îl cuprinse curiozitatea, cu toată mâhnirea lui.

— Un idealist? îl surprinse vocea lui Gall. Un om despre care se spun atâtea atrocităţi?

Înţelese că scoţianul, fără nicio pregătire, reluă conversaţia din punctul unde ajunseseră în biroul lui.

— Ţi se pare ciudat că şi colonelul e un idealist? răspunse, pe englezeşte. Totuşi aşa este, fără nicio îndoială. Nu-l interesează nici banii, nici onorurile, poate nici măcar puterea pentru el. Acţionează din motive abstracte: un naţionalism bolnăvicios, idolatria progresului tehnic, credinţa că numai Armata e în stare să facă ordine şi să salveze ţara de haos şi de corupţie. Un idealist în genul lui Robespierre…

Tăcu, în timp ce un servitor strângea farfuriile. Se juca distrat cu şerveţelul, gândindu-se că în seara următoare tot ce îl înconjura acum va fi ruină şi cenuşă. Îşi dori, preţ de o clipă, săvârşirea unei minuni, întoarcerea la Calumbi a armatei vrăjmaşului său Moreira César care să împiedice această crimă.

— Cum se întâmplă cu mulţi idealişti, este implacabil când e vorba de punerea în practică a viselor lui, adăugă fără ca pe faţă să i se citească zbuciumul. Soţia lui şi Gall îl priveau ţintă: Ştii de ce-a fost în stare la fortăreaţa Anhato Miram, pe vremea răscoalei federaliste împotriva Mareşalului Floriano? A executat o sută optzeci şi cinci de persoane. Se predaseră, dar nu i-a păsat. Avea nevoie de un exemplu.

— Le-a retezat gâtul, spuse Baroana. Vorbea englezeşte fără deplina siguranţă a Baronului, mai rar, pronunţând temător fiecare silabă. Ştiţi cum l-au poreclit ţăranii? Taie-gâtlejuri.

Baronul râse amar; privea, fără să-l vadă, la platoul aşezat mai adineaori pe masă.

— Închipuieşte-ţi ce se va întâmplă când idealistul acesta îi va avea la cheremul său pe răzvrătiţii monarhişti şi anglofili de la Canudos, zise, pe un ton lugubru. El ştie că nu sunt niciuna nici alta, dar cauza iacobină cere ca jertfiţii să fie şi una şi alta, deci totuna este. De ce procedează astfel? Spre binele Braziliei, desigur. Şi crede din tot sufletul că aşa e.

Înghiţi cu noduri şi iar se gândi la flăcările ce aveau să mistuie ferma întreagă. Le văzu aievea parcă, le auzi trosnind.

— Pe nefericiţii din Canudos îi cunosc cât se poate de bine, spuse, simţindu-şi palmele umede. Sunt ignoranţi, superstiţioşi, şi un şarlatan oarecare îi poate face cu uşurinţă să creadă că a sosit sfârşitul lumii. Dar tot ei sunt, în acelaşi timp, nişte oameni curajoşi, greu încercaţi, cu un instinct fără greş al demnităţii. Nu e absurd? Vor fi sacrificaţi, ca monarhişti şi anglofili, tocmai ei care îl confundă pe împăratul Pedro al II-lea cu unul dintre apostoli, care n-au habar unde se găseşte Anglia, şi care aşteaptă ca Regele Don Sebastian să iasă din fundul mării şi să-i apere.

Duse iar furculiţa la gură şi luă o îmbucătură care îi mirosi a funingine.

— Moreira César spunea că nu trebuie să te încrezi în intelectuali, adăugă. Cu atât mai mult dacă sunt idealişti, domnule Gall.

Vocea acestuia îi ajunse la urechi parcă de foarte departe:

— Lâsaţi-mă să plec la Canudos. I se urcase tot sângele în obraji, ochii îi ardeau şi părea zguduit până la ultima fibră: Vreau să mor pentru tot ce e mai bun în mine, pentru ceea ce cred, pentru ce am luptat. Nu vreau să sfârşesc ca un neghiob. Nefericiţii aceştia reprezintă tot ce e mai demn în lumea asta, suferinţa care se răscoală. În ciuda prăpastiei dintre noi, dumneavoastră mă puteţi înţelege.

Baroana, cu un gest, dădu de înţeles servitorului să strângă masa şi să se retragă.

— Nu vă pot fi de niciun folos, adăugă Gall. Sunt naiv, se prea poate, dar nu lichea. Nu e un şantaj, e un fapt. Degeaba mă veţi preda autorităţilor sau Armatei. Nu voi scoate un cuvinţel. Ba, dacă va trebui, voi minţi, mă voi jura sus şi tare că m-aţi plătit ca să-l înfund pe Epaminondas Gonçalves, acuzându-l pe nedrept. Fiindcă, deşi el e un şobolan iar dumneavoastră un cavaler, voi prefera totdeauna un iacobin unui monarhist. Suntem duşmani, domnule Baron, nu uitaţi asta.

Baroana încercă să se ridice.

— Nu trebuie să pleci, o opri Baronul.

Asculta spusele lui Gall dar nu se putea gândi decât la pârjolirea fermei Calumbi. Cum să-i spună Estelei?

— Lăsaţi-mă să plec la Canudos, repetă Gall.

— Bine, dar de ce? exclamă Baroana. Yagunzii au să vă omoare, crezându-vă duşman. Nu spuneţi că sunteţi ateu, anarhist? Ce are a face asta cu Canudos?

— Yagunzii şi cu mine avem multe în comun, doamnă, deşi ei nu-şi dau seama, spuse Gall. Făcu o pauză şi

întrebă: Pot să plec?

Baronul, aproape fără să-şi dea seama, îi vorbi soţiei sale, în portugheză:

— Va trebui să plecăm, Estela. Vor să dea foc fermei. N-avem altă cale. Nu am oameni ca să rezist şi nu merită să ne sinucidem. Văzu că soţia lui încremeneşte, păleşte intens, îşi muşcă buzele. Crezu că o să leşine. Se întoarse spre Gall: După cum vezi, Estela şi cu mine avem ceva grav de vorbit. Voi veni în camera dumitale, mai târziu.

Gall se retrase numaidecât. Gazdele rămaseră tăcute. Baroana aştepta, fără să deschidă gura. Baronul îi povesti conversaţia cu Pajeú. Văzu că ea făcea eforturi supraomeneşti ca să pară senină, izbutind doar prea puţin: parcă se scofâlcise, tremura. Întotdeauna o iubise mult, dar, în momentele de criză, o şi admirase. N-o văzuse niciodată înmuindu-se, pierită; îndărătul aparenţei sale delicate, graţioase, decorative, se afla o fiinţă puternică. Gândi că şi de data asta ea avea să fie cea mai bună pavăza a lui în calea potrivniciei. Îi spuse că nu puteau lua cu ei mai nimic, că trebuia să pună obiectele de preţ la păstrare în cufere şi să le îngroape, iar tot ce prisosea era mai bine să fie împărţit între servitori şi argaţi.

— Nu e nimic de făcut? şopti Baroana, ca şi cum vreun duşman ar fi tras cu urechea la ce vorbeau ei.

Baronul scutură din cap: nimic.

— De fapt, nu vor să ne facă niciun râu nouă personal, vor să stârpească diavolul şi să-i dea pământului odihnă. Nu se poate vorbi chibzuit cu ei. Ridică din umeri şi, fiindcă simţea că-l podidesc părerile de rău, curma discuţia: Plecăm mâine la amiază. E tot răgazul de care dispun.

Baroana încuviinţă. Trăsăturile i se ascuţiseră, fruntea i se umpluse de creţuri şi dinţii îi clănţăneau.

— Atunci va trebui să muncim toată noaptea, spuse, ridicându-se.

Baronul o privi îndepărtându-se şi ştiu că, înainte de

orice, se dusese să-i împărtăşească totul Sebastianei. Porunci să-l cheme pe Aristarco şi discută cu el pregătirile pentru călătorie. Apoi se zăvori în biroul său şi, ceasuri la rând, rupse acte, hârtii, scrisori. Tot ce avea să ia cu sine încăpea în două geamantane. Pe când se îndrepta spre camera lui Gall, observă că Estela şi Sebastiana se puseseră pe treabă. Casa intrase într-o activitate febrilă, iar slujnicele şi servitorii mergeau de ici-colo, cărând lucruri, desprinzând obiectele de pe pereţi, umplând coşuri, lăzi, cufere, şi vorbind în şoaptă cu feţe îngrijorate. Intră fără să mai bată la uşă. Gall scria pe o noptieră şi, văzându-l intrând, rămase cu pana într-o mână şi îl întrebă din ochi.

— Ştiu că e o nerozie să te las să pleci, zise Baronul, cu un zâmbet silit care aducea mai curând a strâmbătură. Ce trebuia eu să fac era să te plimb prin tot Salvadorul, prin tot Rio, aşa cum alţii au făcut cu părul dumitale, cu falsul cadavru, cu falsele puşti englezeşti…

Lăsă fraza neterminată, cu un gest de lehamite.

— Aş dori să nu vă înşelaţi singur, spuse Galileo. Era atât de aproape de Baron încât li se atingeau genunchii. Eu n-o să vă ajut să vă rezolvaţi problemele, eu n-o să colaborez cu dumneavoastră niciodată. Suntem în război şi toate armele sunt potrivite.

Vorbea fără agresivitate şi Baronul îl vedea ca de la o mare depărtare: mărunt, pitoresc, inofensiv, absurd.

— Toate armele sunt potrivite, murmură. E însăşi definiţia acestei epoci, a secolului douăzeci care se apropie, domnule Gall. Nu mă mai miră că nebunii de acolo cred că sfârşitul lumii a şi venit.

Citea atâta zbucium pe faţa scoţianului încât, deodată, i se făcu milă de el. Gândi: „Tot ce-şi doreşte e să crape ca un câine printre oameni care nu-l înţeleg şi pe care nu-i înţelege. Crede că va muri ca un erou, şi în realitate o să moară exact cum se teme cel mai mult: ca un neghiob”. Lumea întreagă i se păru victima unei neînţelegeri fără

leac.

— Poţi pleca, îi spuse. Îţi dau şi un ghid. Deşi mă îndoiesc că vei ajunge la Canudos.

Văzu că faţa lui Gall dogoreşte şi-l auzi bâiguind o mulţumire.

— Nu ştiu de ce te las să pleci, adăugă. Mă fascinează idealiştii, deşi n-am pentru ei nici cea mai mică simpatie. Dar parcă tot mi-am păstrat puţină pentru dumneata, pentru că eşti un om pierdut fără nădejde, pentru că sfârşitul dumitale va fi urmarea unei neînţelegeri.

Dar îşi dădu seama că nici Gall nu-l aude. Aduna febril paginile scrise de pe noptieră. I le întinse:

— Aici e un rezumat a ceea ce sunt, a ceea ce gândesc. rivirea, mâinile, pielea, toate parcă îi fierbeau. Poate că nu sunteţi persoana cea mai indicată ca să i-l las, dar alta la îndemână nu am. Citiţi-l, apoi v-aş fi recunoscător dacă l-aţi expedia pe adresa aceasta, la Lyon. E o revistă, o publică nişte prieteni. Nu ştiu dacă mai apare... – Tăcu, parcă ruşinat de ceva –. La ce oră pot pleca?

— Chiar şi acum, spuse Baronul. Cred că nu mai trebuie să te avertizez la ce te expui. Cel mai probabil e să cazi în mâinile armatei. Şi colonelul te va omorî oricum.

— Nu-i poţi omorî pe morţi, domnule, chiar dumneavoastră aţi spus-o, replică Gall. Amintiţi-vă c-am mai fost ucis o dată la Ipupiará...

V

GRUPUL de oameni înaintează pe întinderea nisipoasă, scrutând din ochi un hăţiş. Se citeşte nădejdea pe feţele lor, dar nu şi pe aceea a ziaristului miop, care, de cum au părăsit tabăra, s-a gândit: „E în zadar”. N-a scos o vorbă care să dea de bănuit defetismul acesta cu care se luptă de când s-a raţionalizat apa. Hrana săracă nu e o problemă pentru el, lipsit de când se ştie de poftă de mâncare. În schimb, rabdă tot mai greu de sete. La fiecare câteva minute se trezeşte că măsoară cât timp a mai rămas până la următoarea sorbitură de apă, respectând orarul rigid care s-a stabilit. Poate de aceea s-a hotărât să însoţească patrula căpitanului Olimpio de Castro. Mai cuminte ar fi fost să se folosească de orele libere rămânând în tabără, odihnindu-se. Cavalcada aceasta îl va obosi peste măsură pe el – călăreţ mizerabil –, ba mai rău, îi va spori setea. Şi totuşi nu, acolo în tabără l-ar năpădi temeri de tot felul, presimţiri dintre cele mai sinistre. Aici, cel puţin, e nevoit să se concentreze asupra sforţării reprezentate pentru el de ţinutul în şea. Ştie că ochelarii, hainele, trupul, tăblia de scris, călimara lui, toate sunt prilej pentru soldaţi de a-l lua în tărbacă. Dar nu se sinchiseşte el de asta.

Călăuza din fruntea patrulei arată un puţ. Ziaristului îi e de-ajuns să vadă expresia omului ca să ştie că şi acest puţ a fost secat de yagunzi. Soldaţii se reped cu tot felul de recipiente, înghiontindu-se; aude scrâşnetul tinichelelor lovite de ghizdurile de piatră şi vede dezamăgirea, amărăciunea de pe chipurile oamenilor. Ce caută el aici? De

ce nu se află în dezordonata lui căsuţă din Salvador, printre cărţi, fumând o pipă de opiu, simţind cum îl cuprinde o mare pace?

— Bun, era de aşteptat, comentează căpitanul Olimpio de Castro. Câte puţuri au mai rămas prin împrejurimi?

— Doar două, cu totul. – Ghidul face un gest sceptic –. Nu cred că merită încercarea.

— N-are a face; trebuie să ne convingem, îl întrerupe căpitanul. Sergent, să vă înapoiaţi înainte de lăsarea întunericului.

Ofiţerul şi ziaristul mai merg un timp cu restul patrulei, şi când s-au depărtat binişor de hăţiş şi se găsesc iar pe întinderea calcinată, îl aud pe ghid mormăind că se împlineşte profeţia Sfătuitorului: Bunul Isus va înconjura aşezarea Canudos cu un brâu în afara căruia va dispare orice urmă de viaţă vegetală, animală şi, la sfârşit de tot, umană.

— Dacă crezi tărăşenia asta, de ce eşti aici cu noi? îl întreabă Olimpio de Castro.

Călăuza îşi pipăie beregata:

— Fiindcă mi-e mai teamă de Taie-gâtlejuri decât de Câine.

Câţiva soldaţi pufnesc în râs. Căpitanul şi ziaristul miop se despart de patrulă. Călătoresc o bună bucată de vreme până ce ofiţerul, înduioşat de soarta tovarăşului de drum, îşi lasă calul la pas. Ziaristul, uşurat, nu mai ţine seama de orar şi bea o înghiţitură de apă. După trei sferturi de oră zăresc barăcile taberei.

Nici nu trec bine de prima santinelă, când îi ajunge din urmă norul de praf stârnit de o altă patrulă, care vine dinspre Nord. Locotenentul din fruntea ei, foarte tânăr, acoperit de colb, pare mulţumit.

— Ei? îl întâmpină Olimpio de Castro, în chip de salut. L-ai găsit?

Locotenentul i-l arată, cu bărbia. Ziaristul miop îl

descoperă şi el pe prizonier. Are mâinile legate, faţa îngrozită, iar cămăşoiul de pe el trebuie să fi fost o sutană. E mic de stat, vânjos, pântecos, cu şuviţe cărunte la tâmple. Aruncă priviri speriate în jur. Patrula îşi continuă mersul, urmată îndeaproape de căpitan şi de ziarist. Când ajung în faţa cortului şefului suprem al regimentului Şapte, doi soldaţi scutură hainele prizonierului cu câteva palme zdravene. Sosirea lui stârneşte agitaţie, mulţi vin să-l vadă. Omuleţului îi clănţăne dinţii şi priveşte cu mare spaimă, parcă aşteptându-se să fie lovit. Locotenentul îl târăşte înăuntrul cortului şi ziaristul miop se strecoară pe urmele lor.

— Misiunea a fost executată, Excelenţă, spune tânărul ofiţer, ciocnindu-şi călcâiele.

Moreira César se ridică de la măsuţa pliabilă, la care şedea aşezat între colonelul Tamarindo şi maiorul Cunha Matos. Se apropie şi-l sfredeleşte pe prizonier cu ochişorii lui reci. Pe faţă nu i se citeşte nicio emoţie, dar ziaristul miop observă că-şi muşcă buza de jos, ca întotdeauna când ceva îl impresionează.

— Bună treabă, locotenente, spune, întinzându-i mâna. Acum poţi pleca să te odihneşti.

Ziaristul miop vede că ochii colonelului îl fixează o clipă chiar pe el şi se teme să nu-i ordone să iasă. Dar n-o face. Moreira César îl cercetează cu de-amânuntul pe prizonier. Sunt cam de aceeaşi înălţime, deşi ofiţerul e mult mai slab.

— Dumneata eşti mort de frică.

— Da, Excelenţă, aşa este, bălmăjeşte prizonierul. Abia poate vorbi, printre tremurături. Am fost maltratat. Condiţia mea de preot...

— Nu te-a împiedicat să te pui în slujba duşmanilor patriei, îl reduce la tăcere colonelul. Face câţiva paşi prin faţa parohului din Cumbe, care a lăsat capul în jos.

— Sunt un om paşnic, Excelenţă, îngăimă.

— Nu, dumneata eşti un duşman al Republicii, în slujba

răscoalei restauratoare şi a unei puteri străine.

— O putere străină? se bâlbâie părintele Joaquim, a cărui uimire e atât de mare încât i-a învins până şi frica.

— Dumitale nu-ţi îngădui scuza cu superstiţia, adaugă Moreira César, vorbind potolit, cu mâinile la spate. Scornelile cu sfârşitul lumii, cu Dracul şi cu Dumnezeu.

Cei de faţă urmăresc tăcuţi mişcările colonelului. Ziaristul miop simte în nări furnicătura ce anunţă strănutul şi aceasta, nu ştie de ce, îl alarmează.

— Teama dumitale îmi dezvăluie că ştii ce te aşteaptă, domnule preot, spune Moreira, cu asprime, într-adevăr, ne pricepem să-l facem să vorbească şi pe yagunzul cel mai îndărătnic. Aşa că nu ne face să pierdem vremea de pomană.

— N-am nimic de ascuns, bâlbâie parohul, dârdâind iar. Nu ştiu dacă am făcut bine sau rău, nu mai ştiu nimic…

— Înainte de toate, complicităţile exterioare, îi taie vorba colonelul, şi ziaristul miop observă că ofiţerul îşi mişcă nervos degetele strânse la spate. Moşieri, politicieni, asesori militari locali sau englezi.

— Englezi? exclamă preotul, cu ochii ieşiţi din orbite. Dar n-am văzut vreodată picior de străin în Canudos, ci numai pământeni de-ai noştri, dintre cei mai umili şi mai săraci. Ce să caute moşierii şi politicienii în mizeria aceea? Vă asigur, domnule. Sunt şi oameni veniţi de departe, e adevărat. Din Pernambuco, din Piaui. E unul dintre lucrurile de neînţeles. Cum de a fost în stare atâta lume…

— Câtă? îl întrerupe colonelul şi preotul tresare.

— Mii, şopteşte. Cinci, opt mii, nu ştiu. Cei mai calici, cei mai neajutoraţi. Asta v-o spune un om care ştie ce-i aia mizeria. Colcăie ei şi pe-aici, cu seceta, cu molimele. Dar acolo parcă şi-au dat întâlnire, parcă i-a adunat Domnul de pretutindeni. Bolnavi, schilozi, toţi deznădăjduiţii, trăind claie peste grămadă. Nu era datoria mea de faţă bisericească să nu-i las de izbelişte?

— Dintotdeauna politica Bisericii Catolice a fost să se plaseze unde i se pare mai convenabil, zice Moreira César. Episcopul dumitale te-a îndemnat să-i ajuţi pe răsculaţi?

— Şi totuşi, în ciuda mizeriei, oamenii aceia sunt fericiţi, se bâlbâie părintele Joaquim, ca şi cum nici nu l-ar fi auzit. Ochii lui fug de la Moreira César la Tamarindo, la Cunha Matos. Cei mai fericiţi din câţi am văzut vreodată, domnule. E greu de crezut, nici eu nu înţeleg. Dar aşa e, aşa e. El le-a dat o linişte spirituală, o resemnare la lipsuri, la suferinţe, ceva ce ţine de miracol.

— Să vorbim despre gloanţele explozive, spune Moreira César. Intră în trup şi explodează ca grenadele, lăsând cratere în carne. Medicii n-au mai văzut asemenea răni în Brazilia. De unde-s astea? Or fi şi ele un miracol?

— Nu mă pricep la arme, se poticneşte părintele Joaquim. Dumneavoastră nu mă credeţi, dar e adevărul adevărat, Excelenţă. Mă jur pe sfintele odăjdii. Acolo se petrece ceva extraordinar. Oamenii aceia trăiesc sub harul Domnului.

Colonelul îl priveşte batjocoritor. Dar, în ungherul lui, ziaristul miop şi-a uitat de sete şi ascultă încordat spusele parohului, de parcă şi pentru el ar fi o problemă de viaţă şi de moarte.

— Sfinţi, da? Drepţi, biblici, aleşii Domnului? Cu asta vrei să mă prosteşti? spune colonelul. Asta sunt cei ce pun foc fermelor, omoară şi dau Republicii numele de Antihrist?

— Nu mă înţelegeţi, Excelenţă, scheaună prizonierul. Au săvârşit fapte oribile, fără îndoială. Totuşi, totuşi…

— Totuşi dumneata le eşti complice, murmură colonelul. Mai sunt şi alţi preoţi care-i ajută?

— E greu de explicat, îşi pleacă capul parohul din Cumbe. La început, mergeam să ţin slujba, şi de când sunt n-am văzut o mai mare evlavie, o participare ca aceea. E de necrezut cât sunt de credincioşi aceşti oameni, domnule. Nu era un păcat să le întorc spatele? De aceea m-am tot dus, încâlcind oprelişte a episcopului. Nu era un păcat să-i

laşi fără sfintele taine tocmai pe cei care cred cum eu n-am mai văzut pe nimeni crezând? Pentru ei religia e totul în viaţă. Vă vorbesc, Excelenţă, din străfundul conştiinţei mele. Ştiu că nu sunt un preot vrednic, domnule.

Ziaristul miop simte deodată nevoia să aibă cu el tăblia, pana, călimara, hârtiile.

— Am avut o ţiitoare, am trăit ani de-a rândul ca bărbatul cu femeia lui, se bâlbâie preotul din Cumbe. Am şi copii, domnule.

Rămâne stânjenit, cu capul în jos, tremurând varga, şi e sigur, gândeşte ziaristul miop, că nu aude chicotitul maiorului Cunha Matos. Gândeşte că desigur e roşu ca para focului sub crusta de praf ce i s-a uscat pe faţă.

— Nu faptul că un preot are copii îmi strică mie somnul, spune Moreira César. Ci cârdăşia Bisericii Catolice cu răzvrătiţii. Ce alţi preoţi îi ajută pe cei din Canudos?

— Iar el mi-a dat o lecţie, continuă părintele Joaquim. Am văzut cu ochii mei cum poţi trăi lipsindu-te de toate, hărăzindu-te sufletului, părţii celei mai importante. Oare Dumnezeu, spiritul, nu trebuie să aibă întâietate?

— Sfătuitorul? întreabă Moreira César, sarcastic. Un sfânt, nu-i aşa?

— Nu ştiu, Excelenţă, spune prizonierul. Îmi pun întrebarea aceasta zi de zi, de când l-am văzut apărând în Cumbe, sunt mulţi ani de-atunci. Un nebun, gândeam la început, ca toată ierarhia. Veniră nişte părinţi capucini, trimişi de arhiepiscop, în cercetare. N-au înţeles nimic, s-au îngrozit, au zis şi ei că e nebun. Dar atunci cum se explică, domnule? Convertirile acestea, seninătatea spiritului, fericirea atâtor mizerabili.

— Şi cum se explică crimele, pârjolirea proprietăţilor, atacarea Armatei? îl întrerupe colonelul.

— Desigur, desigur, n-au nicio scuză, întăreşte părintele Joaquim. Dar ei nu-şi dau seama ce fac. Adică, sunt crime comise cu bună-credinţă. Din zel dumnezeiesc, domnule. E

o mare neînţelegere la mijloc, sunt sigur.

Înspăimântat, priveşte împrejur, ca şi când ar fi rostit ceva ce ar putea provoca o tragedie.

— Cine le-o fi vârât în cap acestor nefericiţi că Republica e Antihristul? Cine a transformat nebuniile lor religioase într-o mişcare militară împotriva regimului? Asta e ceea ce vreau să ştiu, domnule preot. Moreira César ridică vocea, care sună dogit: Cine i-ă înjugat pe nenorociţii aceia la carul politicienilor ce doresc restaurarea monarhiei în Brazilia?

— Dar ei nu sunt politicieni, n-au habar de politică, scheaună părintele Joaquim. Se împotrivesc căsătoriei civile, de aici şi ideea cu Antihristul. Sunt creştini puri, domnule. Nu le intră în cap la ce-i bună căsătoria civilă când există o taină lăsată de Dumnezeu…

Dar amuţeşte, cu un soi de guiţat, pentru că Moreira César şi-a tras pistolul de la brâu. Îl armează, calm, şi-l ocheşte pe prizonier în tâmplă. Inima ziaristului miop bate ca o tobă şi ochii îi ard de sforţarea pe care o face să nu strănute.

— Nu mă ucide! Nu mă ucide, în numele a tot ce ai mai scump, Excelenţă, domnule!

S-a lăsat să cadă în genunchi.

— Cu tot avertismentul meu, ne faci să pierdem vremea, domnule preot, spune colonelul.

— E adevărat, le-am dus medicamente, provizii, tot ce m-au rugat, geme părintele Joaquim. Şi explozibile, pulbere, cartuşe de dinamită. Le cumpăram pentru ei de la minele din Cacabii. Am greşit, fără îndoială. Nu ştiu, domnule, nu m-am gândit. Îmi stârnesc atâta căinţă, atâta invidie, cu credinţa lor nezdruncinată, cu seninătatea lor de cuget de care eu nu m-am învrednicit nicicând! Nu mă ucide!

— Cine îi ajută? întreabă colonelul. Cine le dă arme, provizii, bani?

— Nu ştiu cine, nu ştiu, scânceşte preotul. Adică, ba da, mulţi fermieri. Se obişnuieşte, domnule, aşa fac ei şi cu

bandiţii. Le dau ceva ca să nu-i atace, să plece în altă parte.

— Primesc ajutor şi de la ferma Baronului de Cañabrava? îl întrerupe Moreira César.

— Da, cred că şi de la Calumbi, domnule. Acesta-i obiceiul. Dar s-a mai schimbat câte ceva, mulţi au plecat. N-am văzut niciodată vreun moşier, vreun politician sau vreun străin la Canudos. Doar calici, domnule. Spun tot ce ştiu. Nu sunt ca ei, nu vreau să fiu mucenic, nu mă ucide.

Se înăbuşă şi izbucneşte în plâns, frângându-se în două.

— Pe masa asta ai foi de hârtie, spune Moreira César. Vreau o hartă amănunţită a aşezării Canudos. Străzi, căi de acces, cum e apărat locul.

— Da, da, se împleticeşte spre măsuţa pliabilă părintele Joaquim. Spun tot ce ştiu, n-am de ce să mint.

Se lasă în scaun şi începe să deseneze. Moreira César, Tamarindo şi Cunha Matos îl înconjoară. În colţul lui, ziaristul de la *Jornal de Noticias* răsuflă uşurat. N-o să vadă zburând în ţăndări capul preotului. Îi priveşte cu atenţie profilul încordat în timp ce desenează harta pe care i-au cerut-o. Îl aude răspunzând pripit la întrebări despre tranşee, capcane, drumuri impracticabile. Ziaristul miop se aşază pe jos şi strănută de două, trei, de zece ori. Capul i se învârteşte şi simte iar că-i dă ghes setea. Colonelul şi ceilalţi ofiţeri îl trag de limbă pe prizonier despre „cuiburi de trăgători” şi „posturi avansate” – preotul nu prea dă semne că ar şti ce sunt acelea – iar el deşurubează capacul bidonaşului soldăţesc şi trage o duşcă zdravănă, gândindu-se că iar n-a ţinut seama de orar. Distras, zăpăcit, neinteresat, îi aude pe ofiţeri comentând datele confuze furnizate de paroh şi pe colonel explicând unde vor fi instalate mitralierele, tunurile, şi cum se vor desfăşura companiile ca să-i prindă pe yagunzi ca într-un cleşte. Îl aude spunând:

— Trebuie să le tăiem orice posibilitate de fugă.

Şi-a terminat interogatoriul. Doi soldaţi intră să-l ia pe

prizonier, înainte ca acesta să iasă, Moreira César îi spune:

— Fiindcă cunoşti locurile, îi vei ajuta pe ghizi. Şi ne vei ajuta să identificam căpeteniile răzmeriţei, la momentul potrivit.

— Am crezut că o să-l omorâţi, zice, de pe jos, ziaristul miop, după ce prizonierul dispare.

Colonelul se uită la el de parcă acum l-ar fi descoperit.

— Domnul preot ne va fi de folos la Canudos, răspunde. Şi, pe deasupra, nu-i rău să se afle că adeziunea Bisericii faţă de Republică nu e atât de sinceră cum cred unii.

Ziaristul miop iese din cort. S-a înnoptat, şi luna, mare şi galbenă, scaldă tabăra în lumină. Pe când înaintează spre baraca pe care o împarte cu ziaristul vârstnic şi friguros, trompeta anunţă tainul de seară. Sunetul se repetă, departe. S-au aprins, ici şi colo, focuri de tabără, şi el străbate grupuri de soldaţi care merg să-şi ia de la cazan raţiile anemice. În baracă, îşi găseşte colegul. Ca de obicei, stă cu fularul înfăşurat în jurul gâtului. În timp ce fac coadă la mâncare, ziaristul de la *Jornal de Noticias* îi povesteşte tot ce a văzut şi a auzit în cortul colonelului. Mănâncă, aşezaţi pe jos, stând de vorbă. Raţia e o zeamă groasă, cu un gust abia simţit de *mandioca,* de puţină *farinha* şi cu două bucăţele de zahăr. Primesc cafea, şi asta le cade de minune.

— Ce te-a impresionat aşa de mult? îl întreabă colegul.

— Nu înţelegem ce se întâmplă la Canudos, răspunde el. E mai complicat, mai confuz decât credeam.

— Bun, niciodată n-am crezut că trimişii Maiestăţii Sale britanice s-au apucat să bată *sertón-ul,* daca la asta te referi, mormăie ziaristul vârstnic. Dar nici basmele popii, că n-ar fi decât iubire de Dumnezeu în spatele acestor fapte, nu pot să le cred. Prea multe puşti, prea multe stricăciuni, o tactică prea bine pusă la punct ca totul să nu fie decât opera unor Sebastianiţi analfabeţi.

Ziaristul miop nu spune nimic. Se întorc la baracă şi,

aproape imediat, bătrânul se înfofoleşte şi adoarme. Dar el rămâne treaz, scriind cu tăblia lui ambulantă pe genunchi, la lumina unui hârb cu seu. Se întinde pe pătură când aude că dau stingerea. Se gândeşte la soldaţii ce dorm sub cerul liber, îmbrăcaţi, lângă puştile lor aliniate în mănunchi de câte patru, şi la cai, în îngrădituri, lângă piesele de artilerie. Rămâne treaz vreme îndelungată, gândindu-se la caraulele ce străbat cuprinsul taberei şi care, totodată, noaptea, comunică prin fluierături. Dar, în acelaşi timp, neliniştitoare, tăinuită, îmbolditoare, o altă preocupare îi frământă conştiinţa: preotul prizonier, bâlbâielile lui, cuvintele lui. Or fi având dreptate colegul său şi colonelul? Canudos poate fi oare explicat conform conceptelor familiare de conjuraţie, revoltă, subversiune, intrigi politice în scopul restaurării monarhiei? Astăzi, ascultându-l pe preotul îngrozit s-a încredinţat că nu. E vorba de ceva mai difuz, inactual, neobişnuit, ceva pe care scepticismul lui îl împiedică să-l numească divin sau diabolic sau pur şi simplu spiritual. Atunci, ce? îşi trece limba pe buza bidonaşului golit şi adoarme apoi fără ştire.

Prima rază de lumină abia se desluşeşte la orizont când într-o margine a taberei se aud clinchete de talangă şi behăituri. Un mic pâlc de copăcei prinde să se agite. Mai multe capete se iţesc, în secţia care are în grijă flancul acela al regimentului. Santinela, care se îndepărtase, se întoarce păşind binişor. Cei treziţi de zgomot încearcă să vadă ce se petrece, îşi duc mâna pâlnie la urechi. Da: behăituri, clopoţei. Pe feţele lor adormite, însemnate de foame şi sete, se citeşte uimire, bucurie. Se freacă la ochi, îşi fac semne să meargă în tăcere, se ridică grijulii şi aleargă spre copăcei. Dintr-acolo se aud behăituri, clinchete. Primii care ajung văd berbecii, alburii în umbra sinilie: cling, cling... Tocmai au înşfăcat un animal când se dezlănţuie salvele de armă şi îndată răsună vaietele de durere ale celor ce se rostogolesc la pământ, atinşi de

gloanţe de carabină sau de săgeţi de arbaletă.

La capătul opus al taberei sună deşteptarea, anunţând întregii coloane reluarea marşului.

Bilanţul ambuscadei nu e prea grav, – doi morţi, trei răniţi – şi patrulele ieşite în urmărirea yagunzilor, deşi nu reuşesc să-i prindă, aduc o duzină de berbeci care vor spori tainul. Însă, poate din cauza dificultăţilor tot mai mari cu alimentele şi cu apa, poate din pricina apropierii de Canudos, reacţia trupei la ambuscadă dezvăluie o nervozitate care până acum nu s-a manifestat. Soldaţii din compania căreia îi aparţin victimele îi cer lui Moreira César ca prizonierul să fie executat, în semn de represalii. Ziaristul miop observă schimbarea de atitudine a oamenilor ce stau ciorchine în jurul calului alb al şefului regimentului Şapte: chipuri descompuse, pupile scăpărând de ură. Colonelul îi lasă să vorbească, îi ascultă, aprobă, în timp ce ei îşi iau cuvintele din gură. În sfârşit, le explică cum că prizonierul nu e un yagunz ca oricare altul, că regimentul se va folosi de cunoştinţele lui acolo, la Canudos.

— Vă veţi răzbuna, le spune. Nu mai e mult. Păstraţi-vă furia aceasta, ne va fi preţioasă, n-o irosiţi de pomană.

Către amiază, însă, soldaţii au parte de răzbunarea jinduită. Regimentul tocmai trece pe lângă un dâmb pietros pe care se vede – spectacolul e frecvent – pielea uscată şi căpăţâna unei vaci de pe care păsările *urubús* au smuls tot ce era comestibil. Un soi de intuiţie îl face pe un soldat să murmure că osemintele vitei moarte sunt precis ascunzătoarea unei iscoade. Nici nu a pronunţat bine cuvintele acestea, când câţiva au şi rupt rândurile, s-au năpustit şi, cu urlete de entuziasm, au văzut ţâşnind din groapa în care se pitise, sub vacă, un yagunz scheletic. Se reped, îl doboară şi vâră în el cuţitele, baionetele. Îl decapitează pe loc şi fug să-i arate capul lui Moreira César. Îi spun c-o să-l trimită plocon cu o lovitură de tun la Canudos, ca răzvrătiţii să ştie ce-i aşteaptă. Colonelul

comentează cu ziaristul miop că trupa se află într-o excelentă formă de luptă.

DEŞI mersese cât e noaptea de lungă, lui Galileo Gall nu i se făcuse încă somn. Caii erau bătrâni şi slăbănogi, totuşi, nu dădură semne de oboseală până dimineaţa târziu. Nu era uşor să comunici cu ghidul Ulpino, un bărbat cu trăsături accentuate şi piele arămie, care mesteca tutun. Aproape nu schimbară o vorbă până spre amiază, când făcură un popas ca să mănânce. Cât mai aveau până la Canudos? Călăuza, scuipând tulpiniţa din care muşca uşor, nu-i dădu un răspuns precis. Dacă se arătau vrednici caii, atunci vreo două sau trei zile. Dar asta în vremuri normale, pe când acum... Acum nu mai puteau urma calea dreaptă, aveau să zăbovească, să dea târcoale, ca să-i evite pe yagunzi şi pe soldaţi, căci şi unii şi alţii le puteau lua animalele. Pe Gall îl răzbi, deodată, o mare osteneală şi adormi aproape în aceeaşi clipă.

Câteva ore mai târziu, purceseră din nou la drum. La puţin timp după plecare, izbutiră să se răcorească, într-un pârâiaş firav cu apă bună de băut. Pe când înaintau, printre dâmburi de pietriş şi câmpuri crispate de mărăcini şi tufe de nuiele, nerăbdarea îl hărţuia pe Gall. Evocă dimineaţa aceea de la Queimadas când fusese la un pas de moarte şi când sexul îşi ceruse stăruitor drepturile. Data se pierdea undeva în străfundurile memoriei lui. Descoperi, minunându-se, că n-avea nici cea mai mică idee când se întâmplaseră toate acestea: în ce zi, în ce lună. Poate că anul era tot 1897. Era ca şi cum în ţinutul acesta pe care îl străbătea fără răgaz, ricoşând dintr-o margine în alta, timpul ar fi fost desfiinţat sau ar fi devenit un altfel de timp, cu ritmul lui propriu, încercă să-şi amintească ce se petrecea, în capetele pipăite aici, cu simţul cronologiei. Oare exista vreun organ specific, care să dezvăluie legătura

omului cu timpul? Da, trebuia să existe. O fi un oscior, o adâncitură abia simţită, o temperatură? Nu-şi amintea unde să-l caute. În schimb, ştia perfect ce înzestrări sau ce cusururi dădea el în vileag: punctualitate sau nepunctualitate, preştiinţă a viitorului sau improvizaţie continuă, putinţa de a organiza metodic viaţa sau existenţe lăsate la voia întâmplării, roase de confuzii... „Ca a mea”, gândi. Da, el era un caz tipic de personalitate hărăzită neastâmpărului veşnic, dezmembrării şi dizolvării în haos... O înţelesese la Calumbi, în răstimpul de răgaz când încerca din răsputeri să-şi rezume crezul şi faptele mai deosebite din biografie. Simţise atunci, cu o pornire de deznădejde, că îi era cu neputinţă să rânduiască după însemnătate tot acel vârtej de călătorii, peisaje, oameni, convingeri, primejdii, înflăcărări, ghinioane. Şi cel mai probabil era ca din teancul de hârtii rămase în mâna Baronului de Cañabrava să nu se desprindă îndestul ceea ce era cu adevărat neschimbător în viaţa lui, acea statornicie de care ascultase întotdeauna, acel ceva care putea da o aparenţă de ordine dezordinii: râvna sa revoluţionară, marea lui ură faţă de nefericirea şi de nedreptatea în care se zbat atâţia oameni, voinţa lui de a pune umărul pentru ca totul să se schimbe... Nimic nu e adevărat din ce crezi dumneata, iar idealurile acestea n-au nimic a face cu ce se întâmplă la Canudos”. Fraza Baronului îi răsună din nou în auz şi îl enervă peste măsură. Ce putea înţelege din idealurile lui un moşier aristocrat ce trăia de parcă Revoluţia Franceză nici n-ar fi avut loc? Cineva care considera „idealismul” un biet cuvânt nelalocul lui? Ce putea înţelege din Canudos persoana căreia yagunzii îi ocupaseră o fermă şi tocmai îi ardeau o a doua? Calumbi era desigur dată chiar atunci pradă focului. Însă el putea înţelege focul acesta, el ştia cât se poate de bine că nu era lucrarea fanatismului sau a nebuniei. Yagunzii se foloseau de el ca să distrugă simbolul exploatării. Într-un mod obscur dar înţelept, intuiau că veacurile de orânduire bazată pe

proprietatea privată ajungeau să se înstăpânească cu atâta tiranie pe cugetele celor exploataţi, încât acest sistem începea să li se pară de drept divin, iar moşierii le apăreau ca nişte fiinţe de o natură superioară, semi-zeiească. Atunci, nu era oare focul cea mai nimerită cale de a le arăta falsitatea acestor mituri, de a le spulbera temerile lor de victime, de a face ca masele înfometate să vadă că puterea proprietarilor se poate oricând nimici, că în mâinile sărmanilor se află forţa necesară spre a o distruge? Sfătuitorul şi oamenii lui, în ciuda rămăşiţelor de dogmă religioasă pe care le târâiau după ei, ştiau unde trebuie să lovească. În înseşi temeiurile opresiunii: proprietatea. Armata, morala obscurantistă. O fi greşit scriind paginile acelea autobiografice rămase în mâna Baronului? Nu, ele n-aveau cum să pună în primejdie cauza. Dar, nu era absurd să laşi unui vrăjmaş ceva atât de personal? Căci Baronul îi era vrăjmaş. Totuşi, nu simţea faţă de el nici pic de duşmănie. Poate şi pentru că, mulţumită lui, simţise că înţelege tot ce aude şi că este înţeles în tot ce spune: asta nu i se mai întâmplase de la plecarea din Salvador. De ce scrisese paginile acelea? Fiindcă ştia că o să moară? Nu cumva le scrisese dintr-o pornire de slăbiciune burgheză, nevrând să piară fără a lăsa o urmă de trecerea lui prin lume? Deodată îi veni ideea că o fi lăsat-o însărcinată pe Jurema. Simţi un fel de panică. Dintotdeauna îi provocase o repulsie viscerală ideea de a avea un copil, şi poate şi aceasta contribuise la hotărârea luată la Roma, de abstinenţă sexuală. Îşi spusese întotdeauna că sila de paternitate i se trage de la convingerea revoluţionară. Cum poate un om să fie gata de acţiune dacă are în cârcă răspunderea pentru un apendice pe care trebuie să-l hrăneşti, să-l îmbraci, să-l îngrijeşti? Şi în aceasta fusese constant: nu tu femeie, nu tu copii, nimic din ce i-ar fi putut îngrădi libertatea şi domoli revolta.

Când stelele începuseră să scapere, descălecară într-o

pădurice de *velame* şi *macambiras.* Mâncară fără să-şi vorbească şi Galileo adormi înainte de a se atinge de cafea. Avu parte de un somn agitat şi bântuit de năzăriri mortuare. Când Ulpino îl trezi, era încă noapte neagră şi se auzea un tânguit ce putea ieşi din gâtlejul unei vulpi. Călăuza încălzise cafeaua şi înşeuase caii. Încercă să stea de vorbă cu Ulpino. De când era în slujba Baronului? Ce gândea despre yagunzi? Ghidul răspundea în doi peri, aşa că se lăsă păgubaş. Să fie oare vinovat accentul lui străin de neîncrederea ce o stârnea în aceşti oameni? Sau o fi la mijloc o lipsă mai adâncă de comunicare, de fel de a simţi şi de a gândi?

În clipa aceea, Ulpino spuse ceva neînţeles. Îl puse să repete, şi de astă dată cuvintele îi sunară lămurit: de ce mergea la Canudos? „Fiindcă acolo se petrec fapte pentru care am luptat toată viaţa”, îi spuse., Acolo se încheagă o lume fără exploatatori şi exploataţi, unde toţi sunt liberi şi egali”. Îi explică, în termenii cei mai simpli de care era în stare, de ce Canudos era important pentru întreaga lume, cum anumite lucruri întreprinse de yagunzi erau înfăptuirea unui vechi ideal pentru care mulţi îşi jertfiseră viaţa. Ulpino nu-l întrerupse şi nu-l privi în timp ce vorbea, şi Gall nu se putu împiedica să nu simtă că spusele lui lunecau peste ghid, ca vântul peste şunci, fără să-l pătrundă. Când tăcu, Ulpino, aplecându-şi puţin capul, şi într-un fel care lui Gall i se păru ciudat, murmură că el credea că se duce la Canudos ca să-şi apere femeia. Şi, văzând uimirea cu care îl privea Gall, întări: n-a spus Rufino că merge s-o omoare? Nu-i păsa dacă o omoară? Sau nu era femeia lui? Atunci de ce i-o luase? „Eu n-am nicio femeie, eu n-am răpit pe nimeni”, replică Gall, cu putere. Rufino vorbea despre altcineva, era victima unei neînţelegeri. Ghidul se întoarse la muţenia dinainte.

Nu mai vorbiră ore în şir, până la întâlnirea cu un grup de pelerini, cu căruţe şi urcioare, care le dădură de băut. Când

îi lăsară în urmă, Gall se simţi înnegurat. De vină erau întrebările lui Ulpino, atât de neaşteptate, şi tonul lui mustrător. Ca să nu se mai gândească la Jurema, nici la Rufino, se gândi la moarte. Nu se temea de ea, de aceea o şi înfruntase de atâtea ori. Dacă soldaţii îl prindeau înainte de a ajunge la Canudos, avea să li se opună până îi va sili să-l omoare, ca să nu guste umilinţa torturii şi, poate, a descurajării.

Observă că Ulpino părea neliniştit. De vreo jumătate de oră străbăteau o *caatinga* încâlcită, în mijlocul unor aburei de aer cald, când ghidul începu să scruteze desişurile. „Suntem încercuiţi”, şopti. „Mai bine îi aşteptăm să se apropie.” Coborâră de pe cai. Gall nu reuşea să desluşească nimic care să indice prezenţa unor fiinţe omeneşti primprejur. Totuşi, puţin după aceea, nişte oameni înarmaţi cu flinte, arbalete, *machetes* şi *facás* apărură dintre copaci. Un negru, nu prea tânăr, uriaş, pe jumătate gol, îi salută cu nişte cuvinte pe care Gall nu le pricepu şi îi întrebă de unde veneau. Ulpino răspunse că de la Calumbi, că se îndreptau spre Canudos, şi îi amănunţi celuilalt itinerariul parcurs ca să nu dea – afirmă – peste soldaţi. Dialogul era anevoios, dar nu părea duşmănos. Văzu atunci că negrul apuca de dârlogi calul ghidului şi se sălta în şea, în timp ce unul dintre ai lui făcea acelaşi lucru cu calul său. Făcu un pas spre negru şi în aceeaşi clipă toţi cei ce aveau flinte îl luară în cătare. Scuturăă din mâini cu gesturi împăciuitoare şi stărui să fie ascultat. Le spuse că trebuia să ajungă neîntârziat la Canudos, să vorbească cu Sfătuitorul, să-i spună ceva important, că-i va ajuta împotriva soldaţilor… dar amuţi, descurajat de feţele distante, apatice, batjocoritoare ale oamenilor. Negrul aşteptă o clipă, dar văzând că Gall rămâne tăcut, spuse ceva ce acesta iar nu înţelese. Apoi plecară îndată, pe nesimţite, la fel cum îşi făcuseră apariţia.

— Ce-a spus? murmură Gall.

— Că Belo Monte şi Sfătuitorul sunt apăraţi de Tată, de Bunul Isus şi de Duhul Sfânt, îi răspunse Ulpino. Şi că n-au nevoie de alt ajutor.

Mai adăugă că nu sunt prea departe, aşa că să nu-şi facă sânge râu după cai. Imediat după aceea se aşternură la drum. Adevărul era că, din cauza vegetaţiei arse şi încâlcite din *caatinga,* înaintau în acelaşi ritm ca pe spinarea cailor. Numai că pierderea cailor însemnase şi pierderea traistelor cu provizii, astfel încât de atunci începură să-şi amăgească foamea cu poame uscate, tulpini şi rădăcini. Întrucât Gall îşi dădu seama că, de cum plecaseră din Calumbi, amintirea incidentelor din ultima etapă a vieţii sale îi predispunea sufletul la pesimism, încercă – era o metodă veche – să se cufunde în cugetări abstracte, impersonale. „Ştiinţa împotriva conştiinţei încărcate". Nu reprezenta Canudos o excepţie interesantă la legea istorica potrivit căreia religia contribuise din-totdeauna la adormirea popoarelor şi la împiedicarea lor de a se răzvrăti împotriva stăpânilor? Sfătuitorul se folosise de superstiţia religioasă pentru a-i ridica pe ţărani contra ordinii burgheze şi a moralei conservatoare şi pentru a-i opune celor ce, în mod tradiţional, manevraseră credinţele religioase ca să-i subjuge şi să-i împileze în voie. Religia era, în cel mai bun caz, ceea ce scrisese David Hume – visul unor oameni bolnavi –, fără îndoială, dar în anumite cazuri, cum era şi Canudos, putea contribui la smulgerea victimelor sociale din starea lor de pasivitate şi la stârnirea lor la acţiunea revoluţionară în cursul căreia adevărurile ştiinţifice, raţionale, aveau să înlocuiască treptat miturile şi fetişurile iraţionale. Va mai avea prilejul să trimită o scrisoare pe această temă la *l'Étincelle de la revolte?* încercă din nou să stea de vorbă cu ghidul. Ce părere avea Ulpino despre Canudos? Acesta rămase un timp morfolind domol, fără a-i răspunde. În sfârşit, cu un fatalism liniştit, ca şi cum n-ar fi fost treaba lui, zise: „O să le taie gâtul la toţi". Gall socoti

că nu mai aveau ce să-şi spună.

Ieşind din *caatinga,* pătrunseră într-un podiş cu tufe de *xique-xique,* pe care Ulpino le reteza cu *facá;* în interior aveau un miez dulce-acrişor care tăia setea. În ziua aceea întâlniră alte cete de pelerini în drum spre Canudos. Oamenii aceştia, pe care îi lăsară în urmă, şi în ochii cărora se putea citi un entuziasm tăinuit, mai mare decât mizeria lor, îi făcură bine lui Gall. Îi întoarseră optimismul, euforia. Îşi părăsiseră casele ca să se ducă într-un loc ameninţat cu războiul. Nu însemna asta că instinctul popular nu se înşală? Mergeau într-acolo pentru că ghiceau în Canudos încarnarea foamei lor de dreptate şi de propăşire. Îl întrebă pe Ulpino când vor ajunge. La căderea nopţii, dacă nu se iveau alte necazuri. Ce necazuri? Doar nu li se mai putea fura nimic. „Ne pot omorî”, spuse Ulpino. Dar Gall nu se lăsă impresionat. Se gândi, zâmbind, că până şi caii pierduţi erau, la urma urmei, o contribuţie la cauză.

Poposiră într-o fermă părăsită, cu urme de incendiu. Totul împrejur era ras ca-n palmă, nu se vedea nici vegetaţie nici apă. Gall îşi frecă picioarele umflate şi amorţite de cârcei din cauza mersului. Deodată, Ulpino şopti că au pătruns înlăuntrul brâului. Arăta spre locurile unde înainte fuseseră grajduri, vite, văcari, iar acum nu era decât pustietate. Brâu? Da, cel ce înconjura Canudos şi-l ferea de restul lumii. Spuneau că, înăuntru, domneşte Bunul Isus şi, în afară, porunceşte Câinele. Gall nu răspunse. De fapt, gândi, numele nu înseamnă mai nimic, erau simple coji, şi dacă puteau fi de folos celor neinstruiţi făcându-i să discearnă conţinutul, atunci era acelaşi lucru dacă în loc de dreptate şi nedreptate, libertate şi exploatare, societate emancipată şi societate împărţită în clase, le pomeneai de Dumnezeu sau de Diavol. Gândi că va ajunge la Canudos şi că va vedea ceva ce mai văzuse, adolescent fiind, la Paris: un popor în fierbere, apărându-şi demnitatea cu unghiile şi cu dinţii. Dacă izbutea să se facă ascultat, înţeles, atunci da, le

putea fi de folos, măcar împărtăşindu-le lucruri necunoscute lor şi pe care el le învăţase străbătând ţâri şi mări.

— Chiar nu vă frământă că Rufino o să vă omoare femeia? auzi că-i spune Ulpino. Atunci la ce i-aţi mai luat-o?

Simţi că se sufocă de mânie. Răcni împleticindu-se în cuvinte, că n-avea nicio femeie: cum de cuteza să-l întrebe ceva la care i-a mai răspuns o dată? Îl cuprinse ura faţă de călăuză, simţea că-i gata să-l insulte.

— Asta-i ceva de neînţeles, îl auzi pe Ulpino, bodogănind, îl dureau picioarele şi avea gleznele atât de umflate încât, puţin după reluarea mersului, spuse că trebuia să se mai odihnească. Gândi, prăvălindu-se la pământ: „Nu mai sunt cel de odinioară”. Pe deasupra, slăbise mult: privea ca la un obiect străin la braţul acela osos pe care îşi sprijinise capul.

— Plec să caut ceva de mâncare, spuse Ulpino. Dormiţi cât lipsesc.

Gali îl văzu pierzându-se îndărătul unor copaci golaşi. Când închise ochii, apucă să mai vadă, atârnând jalnic de un trunchi, mai bine zis bălăbănindu-se într-un singur piron, o scândurică pe care era o inscripţie aproape ştearsă: Caracatá. Numele rămase să i se învârtă prin minte în timp ce adormea.

ASCUŢINDU-ŞI auzul, Leul din Natuba gândi: „O să-mi vorbească”. Trupşorul lui fu străbătut de un fior de bucurie. Sfătuitorul şedea tăcut pe mindirul lui, dar scribul din Canudos ştia dacă e treaz sau doarme, după respiraţie. Trase cu urechea, în întuneric. Da, veghea. Îşi ţinea închişi ochii adânci, dar, la adăpostul pleoapelor, vedea negreşit una dintre apariţiile acelea care pogorau să-i vorbească sau la care el suia să le viziteze pe creasta norilor: sfinţii, Fecioara, Bunul Isus, Tatăl. Sau poate se gândea la lucrurile înţelepte pe care le va spune mâine şi pe care el le va

aşterne pe filele aduse de părintele Joaquim, alcătuind cu ele un opuscul din care credincioşii vremurilor viitoare se vor înfrupta aşa cum cei de azi o fac din Evanghelii.

Se gândi că, din moment ce părintele Joaquim n-avea să mai vină niciodată la Canudos, foile i se vor isprăvi curând şi va trebui să scrie pe hârtia de împachetat sau de făcut socoteli de la magazinul fraţilor Vilanova, hârtie proastă, care sugea cerneala. Părintele Joaquim îi adresase rareori cuvântul şi, de când îl zărise întâia oară – în dimineaţa când intrase ţopăind în Cumbe pe urmele Sfătuitorului –, observase şi în privirea lui, de multe ori, aceeaşi surprindere, stinghereală, silă, pe care persoana sa le stârnea dintotdeauna, şi acea mişcare de a-şi lua ochii de la el şi a-l da uitării. Dar prinderea parohului de către soldaţii lui Taie-gâtlejuri şi moartea lui probabilă îl mâhneau nespus din pricina efectului lor asupra Sfătuitorului. „Să ne veselim, fiii mei”, spusese în seara aceea, la vremea poveţelor, din turnul noului Templu: „Belo Monte îşi are de-acum primul sfânt.” Dar apoi, în Sanctuar, Leul din Natuba putuse măsura adâncul tristeţii lui covârşitoare. Înlăturase dinaintea-i mâncarea întinsă de Maria Quadrado şi, pe când pocăitele îl curăţau, nu mângâie ca alte daţi mieluşelul pe care Alejandrinha Correa (cu ochii umflaţi de atâta plâns) i-l ţinea în preajmă. Sprijinindu-şi capul de genunchii lui, Leul nu simţise mâna Sfătuitorului şi, mai târziu, îl auzise suspinând: „N-o să mai ţină slujbe, ne-a lăsat orfani”. Leul presimţise atunci o catastrofă.

De aceea, nici el nu izbutea să adoarmă. Ce se întâmpla? Iarăşi bătea războiul la uşă, dar acum va fi cu mult mai rău decât atunci când aleşii şi câinii s-au înfruntat în Tabolerinho. Luptele se vor purta pe străzi, vor cădea nenumăraţi morţi şi răniţi, iar el va fi printre primii care vor muri. Nu se va găsi nimeni să-l salveze cum îl salvase Sfătuitorul de la moartea prin foc, la Natuba. Din recunoştinţă îl urmase în lume şi tot din recunoştinţă

rămăsese nedezlipit de sfânt, săltând pe urmele lui, în pofida sforţării supraomeneşti reprezentate pentru el, cel ce înainta chinuit în patru labe, de parcursurile acelea nesfârşite. Leul îi înţelegea pe cei ce păstraseră nostalgia timpurilor de bejenie. Pe atunci erau puţini şi îl aveau pe Sfătuitor numai pentru ei. Cum se schimbaseră lucrurile! Se gândi la miile de oameni care îl pizmuiau că se afla zi şi noapte lângă sfânt. Şi cu toate acestea, nici măcar el nu mai avea prilejul să-i vorbească între patru ochi singurului om care îl privise întotdeauna ca şi cum ar fi asemenea celorlalţi. Căci niciodată nu observase Leul nici cel mai mic semn că Sfătuitorul ar fi văzut în el fiinţa cu şira spinării frântă şi cu căpăţâna uriaşă, părând un ciudat animal născut din greşeală printre oameni.

Îşi aminti de noaptea aceea de demult, din împrejurimile satului Tepido. Câţi pribegi să fi fost pe atunci în preajma Sfătuitorului? După rugăciune, începuseră să se spovedească cu voce tare. Când îi veni rândul, Leul din Natuba, dintr-o pornire necugetată, spusese deodată ceva ce nimeni nu-l mai auzise spunând: „Eu nu cred în Dumnezeu nici în religie. Ci doar în tine, tată, pentru că tu mă faci să mă simt om”. Se lăsă o mare tăcere. Tremurând de atâta cutezanţă, simţi asupra-i privirile îngrozite ale celorlalţi pelerini. Şi parcă îi răsunară din nou în auz cuvintele din noaptea aceea ale Sfătuitorului: „Ai pătimit atâta, încât şi dracii s-ar fi izbăvit prin multa-ţi durere. Părintele ştie că sufletul tău e curat fiindcă ispăşeşte tot timpul. Nu ai de ce să te căieşti, Leule: viaţa ta e o lungă spăsenie”.

Repetă în minte: „Viaţa ta e o lungă spăsenie”. Dar până şi în ea erau momente nespus de fericite. De pildă, când găsea ceva nou de citit, câteva foi dintr-o carte, o pagină de revistă, un crâmpei tipărit oarecare, şi când băga la cap lucrurile fabuloase povestite de litere. Sau când îşi închipuia că Almudia era vie, că era cea mai frumoasă copilă din

Natuba, că el îi cânta, iar cânte-cele lui n-o mai deocheau şi n-o mai omorau, ci o făceau să zâmbească. Sau când îşi sprijinea capul de genunchii Sfătuitorului şi îi simţea degetele făcându-şi loc prin laţele lui, despărţindu-le, frecându-i pielea uşurel. Asta îl făcea să picotească, un simţământ cald îl străbătea din cap până-n picioare şi ştia că, mulţumită mâinii aceleia în hălăciuga lui şi oaselor acelora de sub obraz, momentele neplăcute ale vieţii erau răscumpărate cu prisosinţă.

Era însă nedrept, nu numai Sfătuitorului îi purta recunoştinţă. Nu-l aburcaseră ceilalţi în spate, în repetate rânduri, când puterile îl lăsau? Nu se rugaseră cu toţii, dar mai ales Sfântuleţul, ca harul credinţei să se abată în sfârşit şi asupra lui? Nu era bună, milostivă, mărinimoasă cu el Maria Quadrado? încercă să se gândească cu drag la Maica Oamenilor. Ea făcuse imposibilul să-i câştige afecţiunea. Pe vremea pribegiilor, când îl vedea sfârşit de osteneală, îi masa îndelung trupul firav, cum făcea şi cu mâinile şi picioarele Sfântuleţului. Iar când suferise de friguri îl adormise în braţele ei, ca să-l încălzească; Ea se îngrijea de hăinuţele lui, tot ea avusese ideea ingenioaselor mănuşi-pantofi de lemn şi piele, cu care mergea. Atunci, de ce n-o îndrăgea? Fără îndoială pentru că şi pe Superioara Corului Sacru o auzise învinovăţindu-se, pe vremea popasurilor nocturne din pustiu, de a fi simţit silă pentru Leul din Natuba şi de a fi socotit că urâţenia i se trage de la Necurat. Maria Quadrado plângea mărturisindu-şi păcatele şi, bătându-se cu pumnii în piept, îi cerea să ierte atâta perfidie. El spunea că o iartă, o numea Maică. Dar, în fundul sufletului, îi purta pică. „Sunt ranchiunos”, gândi. „Dacă iadul există, mă voi perpeli în el în vecii vecilor”. Alteori gândul focului îl îngrozea. Acum îl lăsă rece.

Se întrebă, amintindu-şi ultima procesiune, dacă trebuia să mai asiste la încă una. Ce spaimă trăsese! De câte ori fusese pe punctul să piară sufocat, călcat în picioare de

mulţimea ce încerca să se apropie de Sfătuitor! Garda Catolică făcea sforţări de neînchipuit să nu fie măturată din cale de credincioşii care, dintre făclii şi fum de tămâie, întindeau mâinile să-l atingă pe sfânt. Leul se trezi îmbrâncit, trântit la pământ, şi trebui să urle ca din gură de şarpe pentru ca Garda Catolică să-l ridice mai înainte ca mareea umană să-l înghită de tot. În timpul din urmă, abia mai îndrăznea să se aventureze în afara Sanctuarului, fiindcă străzile deveniseră primejdioase. Oamenii se repezeau la el să-l atingă pe spinare, crezând că o să le poarte noroc, şi-l disputau ca pe o paiaţa de cârpă şi îl reţineau ore în şir prin casele lor punându-i întrebări despre Sfătuitor. Avea să-şi petreacă restul zilelor zăvorit între pereţii aceştia de chirpici? Cu adevărat, nu puteai da de fundul nefericirii, necuprinse erau rezervele suferinţei.

Simţi, după respiraţia lui, că acum Sfătuitorul dormea. Trase cu urechea spre încăperea unde se înghesuiau cuvioasele: dormeau şi ele, până şi Alejandrinha Correa. Oare războiul îl ţinea treaz? Era de neînlăturat, nici João Abade, nici Pajeú, nici Macambira, nici Pedrão, nici Taramela, nici cei ce păzeau drumurile şi tranşeele nu veniseră să asculte poveţele, şi Leul îi văzuse pe oamenii înarmaţi din spatele parapetelor ridicate împrejurul bisericilor, ca şi pe ceilalţi, sumedenie, care mergeau de colo-colo cu puşti, flinte, coliere de gloanţe, arbalete, ciomege, furci, ca şi când se aşteptau să fie atacaţi în orice clipă.

Auzi cântatul cocoşilor; prin rogojinile de la intrare răzbeau primele licăriri de lumină. Când se auziră şi cornurile suflate de sacagii, vestind împărţirea apei, Sfătuitorul se trezi şi se cufundă în rugăciune. Maria Quadrado intră chiar atunci. Leul era deja în picioare, în ciuda nopţii lui albe, gata să însemneze cugetările sfântului. Acesta se rugă îndelung şi, pe când pocăitele îi umezeau picioarele şi îi trăgeau sandalele, rămase cu ochii închişi. Cu

toate acestea, bău strachina cu lapte întinsă de Maria Quadrado şi mâncă o pâiniţă de tărâţe. Dar nu mângâie mieluşelul. „Nu numai din cauza părintelui Joaquim e atât de trist”, gândi Leul din Natuba. „Ci şi a războiului”.

Tot atunci intrară João Abade, João Grande şi Taramela. Era prima oară când Leul îl vedea pe acesta din urmă în Sanctuar. Pe când Comandantul Străzii şi căpetenia Gărzii Catolice, după ce sărutară mâna Sfătuitorului, se ridicară în picioare, locţiitorul lui Pajeú rămase mai departe îngenuncheat.

— Taramela a primit azi-dimineaţă ştiri, părinte, spuse João Abade.

Leul se gândi că, desigur, nici Comandantul Străzii nu lipise geană de geană în noaptea aceea. Era năduşit, murdar, preocupat. João Grande tocmai bea cu poftă din străchinioara întinsă de Maria Quadrado. Leul şi-i închipui, pe amândoi, alergând toată noaptea, de la o tranşee la alta, de la o intrare la alta, cărând pulberea, îngrijind de arme, discutând. Gândi: „Azi vin”. Taramela stătea tot în genunchi, frământându-şi pălăria de piele în mâini. Avea două puşti şi atâtea salbe de proiectile încât părea gătit ca pentru carnaval. Îşi muşca buzele, neputând să vorbească, în sfârşit, bâlbâi că au sosit, călare, Cintio şi Cruces. Unul dintre cai a crăpat. Celălalt o fi crăpat şi el, fiindcă îl lăsaseră cu sudoarea curgându-i şiroaie. Călăreţii galopaseră două zile fără oprire. Cât pe ce să crape şi ei, bieţii. Tăcu, zăpăcit, şi ochii lui mici şi piezişi cerşiră ajutor lui João Abade.

— Spune-i părintelui Sfătuitor ce veşti trimite Pajeú prin Cintio şi Cruces – îl îndrumă fostul *cangaceiro.* Maria Quadrado îi dăduse şi lui o cană cu lapte şi o pâiniţă. Vorbea cu gura plină.

— Porunca a fost îndeplinita, tată, îşi aminti Taramela. Calumbi a ars. Baronul de Cañabrava a plecat la Queimadas, cu familia şi câţiva *capangas.*

Luptându-se cu sfiala provocată de prezenţa sfântului, mai spuse că, după pârjolirea fermei, Pajeú, în loc s-o ia înaintea soldaţilor, s-a strecurat îndărătul lui Taie-gâtlejuri, ca să-i cadă în spate când va ataca Belo Monte. Şi, fără nicio legătură, se pomeni vorbind iar despre calul mort. A dat ordin să fie mâncat chiar acolo, în tranşee, şi dacă murea şi celălalt animal aveau să i-l ducă lui Antonio Vilanova, ca el să hotărască... dar, cum în acel moment Sfătuitorul deschise ochii, vorbele i se opriră în gât Privirea adâncă, foarte întunecată, spori agitaţia locţiitorului lui Pajeú; Leul văzu cu câtă putere îşi storcea pălăria.

— Bine, fiule, şopti Sfătuitorul. Bunul Isus va răsplăti credinţa şi vitejia lui Pajeú şi a celor ce sunt cu el.

Întinse mâna şi Taramela i-o sărută, păstrându-i-o o clipă între ale lui şi privind-o cu adoraţie. Sfătuitorul îl binecuvântă şi el îşi făcu cruce. João Abade îi făcu semn să plece. Taramela dădu înapoi, mişcând reverenţios din cap de câteva ori şi, înainte de a ieşi, bău şi el, la îndemnul Mariei Quadrado, din aceeaşi cană din care băuseră João Abade şi João Grande. Sfătuitorul le aruncă o privire întrebătoare.

— Sunt foarte aproape, tată, spuse Comandantul Străzii, lăsându-se pe vine. Vorbi cu un accent atât de grav încât Leul din Natuba se sperie şi simţi că pocăitele, la rândul lor, se înfiorau. João Abade îşi trase *facá,* scrijeli cu ea un rotocol şi acum adăuga raze închipuind drumurile pe care se apropiau soldaţii.

— Pe aici nu vine nimeni, spuse, arătând ieşirea spre Geremoabo. Fraţii Vilanova duc chiar acum acolo o mulţime de bătrâni şi de ologi, ca să-i apere de gloanţe.

Îl îndemnă din ochi pe João Grande să continue. Negrul arătă cercul cu degetul.

— Am construit un adăpost pentru tine, între staule şi Mocambo, murmură. Adânc şi căptuşit cu pietre, să reziste la salve. Aici nu poţi rămâne, pentru că vin dinspre partea

asta.

— Au şi tunuri, spuse João Abade. Le-am văzut azi-noapte. Ghizii mi-au înlesnit intrarea în tabăra lui Taie-gâtlejuri. Sunt mari, trag de la distanţă. Sanctuarul şi bisericile vor fi primele ţinte.

Leului din Natuba i se făcu aşa de somn încât pana îi lunecă printre degete. Tresărind, desfăcu braţele Sfătuitorului şi reuşi să-şi sprijine căpăţâna, care îi vuia, pe genunchii lui. Auzi ca prin vis cuvintele sfântului:

— Când vor fi aici?

— Noaptea asta, cel târziu, răspunse João Abade.

— Voi trece pe la tranşee, atunci, spuse domol Sfătuitorul. Sfântuleţul să scoată toţi prapurii cu sfinţi şi cu Hrişti, chivotul cu Bunul Isus, şi să ducă toate icoanele şi crucile pe drumurile pe unde vine Antihristul. Mulţi vor muri, dar nu trebuie să-i căinăm, moartea e o binefacere pentru drept-credincioşi.

Pentru Leul din Natuba binefacerea sosi chiar atunci: mâna Sfătuitorului i se aşternuse pe creştet. Se cufundă în somn, împăcat cu viaţa.

CÂND întoarce spatele conacului din Calumbi, Rufino se simte uşurat: ruperea legământului cu Baronul îi dă, deodată, simţământul că are la îndemână mai multe mijloace de a-şi atinge ţelul. După mai puţin de o jumătate de leghe, primeşte cu dragă inimă ospitalitatea unei familii pe care o cunoaşte de mic. Ei, fără să întrebe nimic de Jurema, nici de motivul prezenţei lui la Calumbi, îi arătă mai multă simpatie şi, a doua zi în zori, îl lasă să plece încărcându-l cu merinde.

Călătoreşte ziua întreagă, întâlnind, din loc în loc, pelerini îndreptându-se spre Canudos, care îi cer mereu câte ceva de mâncare. Astfel, la căderea nopţii a rămas fără provizii. Doarme lângă nişte peşteri unde obişnuia să vină cu alţi

ţânci din Calumbi ca să ardă lilieci cu făcliile. A doua zi, un om din partea locului îl avertizează că a trecut o patrulă de soldaţi şi că yagunzii dau târcoale prin împrejurimi. Îşi continuă mersul, cu o presimţire întunecată în suflet.

Către seară ajunge în preajma aşezării Caracatá, o mână de case, în depărtare, presărate printre copăcei şi cactuşi. După arşiţa înăbuşitoare de peste zi, îl îmbie umbra de *mangabeiras* şi de *cipos*. În clipa aceea simte că nu mai e singur. Câteva siluete îl înconjoară, apărând pe nesimţite din *caatinga.* Sunt oameni înarmaţi cu carabine, arbalete şi *machetes,* purtând clopoţei şi ţignale de lemn. Recunoaşte câţiva yagunzi din ceata lui Pajeú, dar metisul nu e cu ei. Bărbatul cu trăsături indiene şi cu picioarele goale, care îi comandă, duce un deget la buze şi îi face semn să-i urmeze. Rufino şovăie, dar privirea yagunzului îi dă de înţeles că trebuie să meargă cu ei, că i se face un hatâr. Pe loc se gândeşte la Jurema, şi expresia feţei îl trădează, căci yagunzul dă afirmativ din cap. Printre copaci şi tufişuri descoperă alţi oameni tupilări. Unii poartă un fel de şube împletite din ierburi, care îi acoperă cu totul. Aplecaţi, stând pe vine, sau una cu pământul, iscodesc poteca şi aşezarea. Îi fac semn lui Rufino să se ascundă. Un moment după aceea, ghidul aude un zvon.

E o patrulă de zece soldaţi în uniforme cenuşii şi roşii, comandată de un sergent tânăr, blond. Îi călăuzeşte un ghid care, fără îndoială, gândeşte Rufino, este înţeles cu yagunzii. Parcă presimţind ceva, sergentul începe să ia precauţii. Ţine degetul pe trăgaciul puştii şi sare de la un copac la altul, urmat de oamenii săi, care înaintează şi ei ferindu-se pe după trunchiuri. Ghidul merge chiar pe mijlocul potecii. Împrejurul lui Rufino, yagunzii parcă s-au volatilizat. Nu se mişcă nicio frunză în *caatinga.*

Patrula ajunge în dreptul primei case. Doi soldaţi dărâmă uşa şi intră, în timp ce restul îi acoperă. Ghidul se ghemuieşte în spatele soldaţilor şi Rufino observă că începe

să dea înapoi. După o clipă, cei doi soldaţi apar şi dau de înţeles sergentului, din mâini şi din cap, că înăuntru nu e nimeni. Patrula înaintează spre casa alăturată şi repetă operaţia, cu acelaşi rezultat. Dar, deodată, în uşa unei case mai arătoase decât celelalte apare o femeie despletită, apoi alta, privind speriate. Când soldaţii le văd şi îndreaptă puştile spre ele, femeile fac gesturi împăciuitoare, slobozind ţipete subţirele. Rufino simte o ameţeală ca atunci când a auzit-o pe Bărboasă pronunţând numele lui Galileo Gall. Ghidul, profitând de neatenţie, se face nevăzut în desişuri.

Soldaţii înconjoară casa şi Rufino înţelege că vorbesc cu femeile. În sfârşit, doi dintre ei intră în casă pe urmele lor, în timp ce restul aşteaptă afară, cu puştile pregătite. Puţin după aceea, se întorc cei ce intraseră şi, făcând gesturi obscene, îi îndeamnă pe ceilalţi să-i imite. Rufino aude râsete, voci, şi vede că toţi soldaţii, cu feţele aprinse, năvălesc înăuntru. Dar sergentul îi opreşte pe doi dintre ei şi îi pune în uşă, de pază.

Caatinga începe să se însufleţească în jurul lui. Tupilaţii se târăsc acum, îşi fac semne, se adună, şi călăuza vede că sunt vreo treizeci, poate mai puţini. Merge după ei, iute, până dă de şeful lor: „E aici cea care mi-a fost nevastă?”, se aude zicând. „E cu un pitic, aşa-i? Da. Atunci, ea trebuie să fie”, încuviinţează yagunzul. În clipa aceea, o salvă îi ciuruie pe cei doi soldaţi de strajă, în timp ce din interior răzbat urlete, strigăte, tropăituri, o împuşcătură. Pe când aleargă, între yagunzi, Rufino trage *facá,* singura armă ce i-a mai rămas, şi vede ţâşnind pe uşa şi pe ferestrele casei soldaţi trăgând sau încercând să fugă. Dar nici nu fac bine câţiva paşi şi sunt săgetaţi, împuşcaţi sau culcaţi la pământ de yagunzii care îi isprăvesc cu lovituri de *facás* şi *machetes.* Chiar atunci, Rufino alunecă şi cade. Când se ridică, aude ţignale şuierând şi vede că de la o fereastră este aruncat cadavrul plin de sânge al unui soldat despuiat.

Corpul se striveşte de pământ cu o bufnitură surdă.

Când Rufino intră în casă, violenţa spectacolului îl buimăceşte. Câţiva soldaţi agonizează pe jos şi pe ei se înverşunează ciorchini de bărbaţi şi femei învârtind cuţite, bâte, pietre; îi rănesc şi îi răpun fără milă, ajutaţi de cei ce continuă să se bulucească în încăpere. Femeile, patru sau cinci, sunt cele ce ţipă mai tare, şi tot ele smulg în fâşii uniformele de pe victime, pentru a-i batjocori pe morţi sau pe muribunzi în bărbăţia lor. Pretutindeni e sânge, duhoare, şi pe jos se cască nişte adâncituri unde trebuie să fi stat ascunşi yagunzii, în aşteptarea patrulei. O femeie, încolăcită sub o masă, e rănită la frunte şi geme.

În timp ce yagunzii îi despoaie pe soldaţi şi le iau puştile şi raniţele, Rufino, încredinţându-se că în cameră nu se află ce caută el, îşi croieşte drum spre încăperile alăturate. Sunt trei, dând una în alta, prima e deschisă dar acolo nu e nimeni. Prin crăpăturile celei de a doua camere vede o laviţă şi picioarele unei femei întinse pe jos. Împinge uşa şi o vede pe Jurema. E vie, şi faţa ei când îl zăreşte, se zbârceşte deodată. Fiinţa ei întreagă se cocârjeşte parcă, sub efectul surprinderii. Lângă Jurema, desfigurat de groază, minuscul, ghidul îl vede pe Pitic, pe care parcă l-ar cunoaşte dintotdeauna, şi, pe laviţă, pe sergentul blond. În trupul, deşi neînsufleţit, al acestuia, doi yagunzi vâră cuţitele: amândoi răcnesc la fiecare lovitură şi stropii de sânge sar spre Rufino. Jurema, neclintită, îl priveşte cu gura întredeschisă; are chipul descompus, i s-a ascuţit nasul şi în ochi i se citeşte teamă şi resemnare. Călăuza îşi dă seama că yagunzul cu trăsături indiene, desculţ, a intrat şi îi ajută pe ceilalţi să-l ridice pe sergent şi să-l arunce în stradă pe fereastră. Ies cu toţii, luând cu ei uniforma, puşca şi taşca mortului. Trecând pe lângă Rufino, şeful, arătând spre Jurema, mormăie: „Vezi? Ea era”. Piticul începe să dondănească fraze pe care Rufino le aude dar nu le înţelege. Stă tot în uşă, liniştit şi, acum, din nou cu chipul

inexpresiv. Inima i se potoleşte cu încetul şi ameţelii dinainte îi ia locul o mare seninătate. Jurema a rămas trântită pe jos, fără putere să se ridice. Pe geam se întrezăresc yagunzii, bărbaţi şi femei, îndepărtându-se spre *caatinga.*

— Pleacă, se duc, bâlbâie Piticul, cu ochii sărind de la unul la altul. Trebuie să plecăm şi noi, Jurema.

Rufino scutură din cap.

— Ea rămâne, spune cu blândeţe. Tu du-te.

Dar Piticul nu pleacă. Zăpăcit, nehotărât, speriat, fuge de colo-colo prin casa goală, prin duhoare şi sânge, blestemându-şi soarta, chemând-o pe Bărboasă, făcându-şi cruci şi rugându-l ceva pe Dumnezeu. În acest timp, Rufino cercetează camerele, găseşte două saltele cu paie şi le târăşte în încăperea din faţă, de unde poate vedea unica stradă şi căsuţele din Caracatá. A scos saltelele în mod mecanic, fără să ştie ce vrea cu ele, dar, acum că le-a adus, a aflat: vrea să doarmă. Îşi simte trupul ca pe un burete moale, pe care somnul îl umple ca apa, îmbibându-l, scufundându-l. Apucă o frânghie dintr-un cârlig, merge spre Jurema şi îi porunceşte: „Vino”. Ea îl urmează fără curiozitate, fără teamă. O pune să se aşeze lângă saltele şi îi leagă mâinile şi picioarele. Piticul e lângă el, cu ochii ieşiţi din orbite de frică. „N-o ucide, n-o ucide”, chiţăie. Călăuza se întinde pe spate şi, fără a-i arunca o privire, îi porunceşte:

— Stai aici şi dacă vine cineva mă scoli.

Piticul clipeşte, nedumerit, dar după o clipă dă din cap în semn că a înţeles şi ţopăie până la uşă. Rufino închide ochii. Se întreabă, înainte de a dispare în somn, dacă n-a omorât-o încă pe Jurema fiindcă vrea s-o vadă suferind sau dacă, acum că o are la cheremul lui, ura i s-a mai domolit. Simte că ea, la un metru de el, s-a prăvălit pe cealaltă saltea. Neobservat, printre gene, trage cu ochiul la ea: e mult mai slabă, are ochii înfundaţi şi resemnaţi, rochia

sfâşiată şi părul încâlcit. Are o zgârietură adâncă pe braţ.

Când se trezeşte, Rufino sare brusc în picioare, ca scăpat dintr-un coşmar. Dar nu-şi aminteşte să fi visat. Fără să-i arunce vreo privire Juremei, trece pe lângă Pitic, care a rămas în tocul uşii şi care îl fixează cu un amestec de teamă şi de încredere. Poate să vină cu el? Rufino încuviinţează. Nu schimbă niciun cuvânt împreună, în timp ce ghidul caută, în lumina scăpătândă, ceva cu care să-şi astâmpere foamea şi setea. Când se înapoiază, Piticul îl întreabă: „O s-o omori?" El nu răspunde. Scoate din traistă ierburi, rădăcini, frunze, tulpiniţe şi le pune pe saltea. Nu priveşte la Jurema pe când o dezleagă, sau o priveşte ca şi când n-ar fi acolo. Piticul vârâ o mână de ierburi în gură şi mestecă cu sârg. Jurema începe şi ea să mestece şi să înghită, mai mult mecanic; în răstimpuri îşi freacă încheietura mâinilor şi gleznele. Toţi trei mănâncă în tăcere, pe când afară se înnoptează de-a binelea şi cresc în intensitate zgomotele insectelor. Rufino se gândeşte că duhoarea asta aduce cu cea simţită de el în noaptea petrecută demult, într-o capcană, alături de hoitul unui tigru. Deodată, o aude pe Jurema:

— De ce nu mă omori odată?

El priveşte mai departe în gol, de parcă n-ar fi auzit-o. Dar pândeşte atent vocea pierită, care continuă cu deznădejde.

— Crezi că mi-e teamă să mor? Nu mi-e teamă. Dimpotrivă, te-am aşteptat pentru asta. Nu crezi că mi-o fi de ajuns, că n-oi mai putea? M-aş fi omorât demult, dacă n-ar fi un greu păcat. Când o să mă omori? De ce n-o faci acum?

— Nu, nu! se bâlbâie Piticul, înecându-se.

Călăuza nu mişcă, nu răspunde. S-a făcut aproape întuneric. O clipă mai târziu, Rufino simte că ea se târăşte, gata să-l atingă. Tot trupul i se crispează, într-o senzaţie în care se amestecă greaţa, dorinţa, ciuda, furia, nostalgia.

Dar nu lasă să se vadă nimic din toate acestea.

— Uită, uită ce s-a întâmplat, în numele Precistei şi al Bunului Isus, o aude implorând, o simte tremurând. A fost cu de-a sila, n-am avut nicio vină, eu m-am apărat. Nu te mai chinui, Rufino.

Se lipeşte de el şi, imediat, ghidul o îndepărtează, fără violenţă. Se ridică în picioare, bâjbâie după funie şi, fără să scoată o vorbă, o leagă iar. Se întoarce şi se aşază în acelaşi loc.

— Mi-e foame, mi-e sete, sunt istovită, nu mai vreau să trăiesc, o aude hohotind. Omoară-mă odată.

— O voi face, spune el. Dar nu aici, ci la Calumbi. Să te vadă toţi cum mori.

Trece o bună bucată de timp, în care gemetele Juremei slăbesc din ce în ce, până se sting cu totul.

— Nu mai eşti Rufino cel dinainte, o aude şoptind.

— Nici tu, spune el. Acum ai înăuntru o sămânţă care nu e a mea. Acum înţeleg de ce te-a pedepsit Dumnezeu, demult încă, neîngăduind să rămâi grea.

Lumina lunii intră pieziş, deodată, pe uşi şi ferestre şi scoate la iveală praful plutind prin aer. Piticul se face ghem la picioarele Juremei, şi Rufino se întinde şi el. Cât timp şade aşa, cu dinţii strânşi, frământându-şi creierii, întrebându-se, şovăind, amintindu-şi? Când îi aude, parcă s-ar trezi din somn, dar n-a închis ochii.

— De ce ai rămas, doar nimeni nu te sileşte? spune Jurema. Cum de înduri mirosul de aici şi tot ce-o să se întâmple? Du-te la Canudos, e mai bine.

— Mi-e frică să plec, mi-e frică să rămân, geme Piticul. Nu ştiu să stau singur, n-am stat niciodată de când m-a cumpărat Ţiganul. Mi-e frică de moarte, ca oricărui altul.

— Femeilor care îi aşteptau pe soldaţi nu le era frică, zice Jurema.

— Fiindcă erau sigure că vor reînvia, chiţăie Piticul. Nici mie nu mi-ar mai fi, dacă aş fi atât de sigur.

— Mie nu mi-e frică să mor şi nu ştiu dacă voi reînvia,adaugă Jurema, şi ghidul înţelege că lui îi vorbeşte acum, nu Piticului.

Ceva îl deşteaptă, când zorii sunt abia o licărire albastră-verzuie. O pală de vânt? Nu, încă ceva. Jurema şi Piticul deschid ochii în acelaşi timp, acesta din urmă începe să se dezmorţească trosnindu-şi oasele, dar Rufino îl opreşte: „Şşşt, şşşt”. Ghemuit lângă uşă, trage cu ochiul. O siluetă bărbătească, lungă, fără puşcă, vine pe unica stradă din Caracatá, vârându-şi capul prin case. Îl recunoaşte când s-a mai apropiat: Ulpino, din Calumbi. Îl vede ducând mâinile la gură şi strigând: „Rufino! Rufino!”. Se arată în pragul uşii. Ulpino, recunoscându-l, deschide ochii mari, răsuflă uşurat şi-l mai cheamă o dată. Îi iese în întâmpinare, apucând mânerul *facei.* Nu-i adresează lui Ulpino niciun cuvânt de salut. Înţelege, după aspectul acestuia, că a mers mult.

— Te caut de aseară, exclamă Ulpino, cu prietenie în glas. Mi s-a spus că ai plecat spre Canudos. Dar m-am întâlnit cu yagunzii care le-au făcut soldaţilor de petrecanie. Am mers toată noaptea.

Rufino îl ascultă cu buzele strânse, foarte serios. Ulpino îl priveşte cu simpatie, parcă amintindu-i că sunt prieteni.

— Ţi l-am adus, murmură, rar. Baronul mi-a poruncit să-l duc la Canudos. Dar am hotărât cu Aristarco că, dacă dau de tine, al tău este.

Faţa lui Rufino vădeşte uimire, neîncredere.

— L-ai adus? Pe străin?

— Tipul n-are niciun pic de onoare. – Ulpino, exagerându-şi sila, scuipă pe jos. – Nu-i pasă c-o să-i omori femeia, pe care ţi-a răpit-o. Nu voia să pomenească de asta. Minţea că nu-i a lui.

— Unde e?

Rufino clipeşte şi îşi petrece limba peste buze. Gândeşte că nu e adevărat, că nu i l-a adus.

Dar Ulpino îi povesteşte cu de-amânuntul unde l-a lăsat.

— Deşi nu-i treaba mea, aş vrea să ştiu… adaugă. Ai omorât-o pe Jurema?

Nu face niciun comentariu când Rufino, scuturând din cap, îi răspunde că nu. O clipă, pare ruşinat de curiozitatea lui. Arată îndărăt, spre *caatinga.*

— Un coşmar, zice. I-au atârnat de copaci pe morţii de aici. Hultanii *urubús* rup din ei. Ţi se face părul măciucă.

— Când l-ai lăsat? îl întreabă Rufino, gângăvind de nerăbdare.

— Aseară, târziu, spune Ulpino. Nu s-a urnit din loc, n-ai teamă. Era mort de oboseală. Nici n-ar avea unde s-o pornească. Nu numai că n-are un dram de onoare, dar nici rezistenţă, nici habar să se orienteze după semne…

Rufino îl apucă de braţ. I-l strânge.

— Mulţumesc, zice, privindu-l în ochi.

Ulpino încuviinţează şi îşi sloboade braţul din strânsoare. Nu-şi iau rămas bun. Călăuza se întoarce spre casă cu paşi mari, cu ochii strălucindu-i. Piticul şi Jurema îl întâmpină în picioare, buimaci. Dezleagă picioarele Juremei, dar nu mâinile şi, cu mişcări iuţi, dibace, îi petrece aceeaşi funie pe după gât. Piticul ţipă şi îşi acoperă ochii. Dar el n-o sugrumă, ci face un laţ, ca s-o târască. O sileşte să-l urmeze afară. Ulpino a plecat. Piticul vine după ei, săltând cât îl ţin picioruşele. Rufino se întoarce şi îi porunceşte: „Nu fă zgomot”. Jurema se împiedică de pietroaie, se încurcă în hăţişuri, dar nu deschide gura şi menţine ritmul lui Rufino. În urma lor, Piticului îi fug ochii din când în când la soldaţii atârnaţi, din care rup cu furie hoitarii urubús.

— AM VĂZUT destule nenorociri la viaţa mea, spuse Baroana Estela, privind duşumeaua desfundată a încăperii. Acolo, la ţară. Lucruri care i-ar îngrozi pe orăşenii din Salvador.

Se uită la Baron, care se legăna în balansoar, molipsit de

stăpânul casei, bătrânul *colonel* José Bernardo Murau, care şi el se hâţâna de zor.

— Îţi aduci aminte de taurul turbat care s-a năpustit să-i ia în coarne pe copilaşii ce ieşeau de la ora de catehism? Mi-am pierdut cunoştinţa, măcar? Nu sunt o femeie slabă. Pe vremea marii secete, de exemplu, am văzut lucruri cumplite, nu-i aşa? Baronul încuviinţă. José Bernardo Murau şi Adalberto de Gumucio – care venise de la Salvador să-i întâmpine pe soţii Cañabrava la ferma Pedra Vermelha şi care se afla cu ei doar de câteva ore – o ascultau străduindu-se să pară fireşti, dar nu-şi puteau ascunde stingherеala provocată de frământarea Baroanei. Femeia aceea discretă, nevăzută în spatele manierelor ei curtenitoare, ale cărei zâmbete ridicau o stavilă impalpabilă între ea şi restul lumii, acum aiura, se plângea, monologa întruna, de parcă ar fi suferit de limbariţă. Nici măcar Sebastiana, care venea din când în când să-i umezească fruntea cu apă de colonie, n-o putea face să tacă. Soţul ei, gazda, Gumucio, încercaseră zadarnic s-o convingă să meargă la culcare.

— Sunt pregătită să fac faţă nenorocirii, repetă, întinzând spre ei mâinile-i albe, în chip de implorare. Dar pârjolul de la Calumbi a fost mai rău decât agonia mamei mele, decât urletele ei de durere, decât faptul că eu trebuia să-i dau laudanumul care o ucidea cu încetul. Pălălăile acelea mi-au rămas aici, înăuntru. – Îşi atinse burta şi se frânse în două tremurând –. Era ca şi cum s-ar fi perpelit acolo fiii pe care i-am pierdut la naştere.

Faţa ei se întoarse să-i privească pe Baron, pe colonelul Murau, pe Gumucio, implorându-i s-o creadă. Adalberto de Gumucio îi zâmbi. Încercase să devieze discuţia spre alte teme, dar de fiecare dată Baroana îi aducea înapoi la incendiul de la Calumbi. Mai încerca o dată s-o abată de la amintirea aceea:

— Şi cu toate astea, draga mea Estela, ajungi să te

resemnezi cu cele mai oribile tragedii. Ţi-am povestit vreodată ce a însemnat pentru mine asasinarea Adelinhei Isabel, de către doi sclavi? Ce-am simţit când am descoperit cadavrul sorei mele, deja în putrefacţie, de nerecunoscut din cauza loviturilor de pumnal? – Trânti un blestem, mişcându-se în scaun –. De aceea le prefer caii, negrilor. În clasele şi rasele inferioare există nişte străfunduri de barbarie şi ticăloşie, ceva ameţitor. Cu toate astea, dragă Estela, ajungi să te pleci înaintea voii Domnului, să te resemnezi şi să descoperi că, cu toate pătimirile ei, viaţa e plină de lucruri frumoase.

Mâna dreaptă a Baroanei se lăsă pe braţul lui Gumucio.

— Îmi pare rău că te-am făcut să-ţi aminteşti de Adelinha Isabel, spuse, cu duioşie. Iartă-mă.

— Nu m-ai făcut să-mi amintesc de ea, fiindcă n-o uit niciodată, zâmbi Gumucio, cuprinzând mâinile Baroanei într-ale lui. Sunt douăzeci de ani de atunci, dar parcă s-ar fi întâmplat în dimineaţa asta. Dacă ţi-am vorbit de Adelinha Isabel e pentru a-ţi arăta că dispariţia fermei Calumbi e o rană ce se va cicatriza cu timpul.

Baroana încercă să zâmbească, dar zâmbetul i se pierdu într-o grimasă. Chiar atunci intră Sebastiana cu un flacon în mână. Pe când răcorea fruntea şi obrajii Baroanei, atingându-i pielea cu gingăşie, cu cealaltă mână îi îndrepta părul răvăşit. „De la Calumbi până aici a încetat să mai fie femeia tânără, frumoasă, însufleţită, care a fost”, gândi Baronul. Avea nişte cearcăne adânci, o cută posomorâtă pe frunte, trăsăturile i se lungiseră şi din ochii ei dispăruseră vioiciunea şi siguranţa dintotdeauna. Îi ceruse oare prea mult? Îşi jertfise soţia intereselor politice? Îşi aminti că atunci când hotărâse să se întoarcă la Calumbi, Luis Viana şi Adalberto de Gumucio îl sfătuiseră să n-o ia cu el pe Estela, căci prea era răscolit ţinutul de evenimentele din Canudos. Simţi o nemulţumire adâncă. Din inconştienţă şi egoism, făcuse probabil un rău ireparabil femeii pe care o

iubea mai mult ca orice pe lume. Şi totuşi, când Aristarco, galopând lângă el, le atrăsese atenţia – priviţi, arde Calumbi' –, Estela păstrase o stăpânire de sine extraordinară. Se găseau pe coama unui grind pe care Baronul, de fiecare dată când mergea la vânătoare, zăbovea să arunce o privire peste pământurile lui; era locul unde îşi ducea vizitatorii să le arate moşia, şi foişorul unde toţi se refugiau ca să măsoare întinderea inundaţiilor sau a altor plăgi. Acum, în noaptea înstelată, fără vânt, vedeau zbătându-se – roşii, albastre, galbene – flăcările ce mistuiau conacul de care era legată viaţa tuturor celor prezenţi. Baronul o auzi pe Sebastiana plângând în întuneric şi văzu ochii lui Aristarco muiaţi în lacrimi.

Dar Estela nu plânsese, era sigur de asta. Se ţinea foarte dreaptă, lipită de braţul lui şi, la un moment dat, o auzi şoptind: „Dau foc nu numai conacului. Dar şi grajdurilor, caselor dimprejur, magaziilor", în dimineaţa următoare a început să-şi amintească cu voce tare incendiul, şi de atunci nu mai puteau s-o potolească. „Nu mi-o voi ierta niciodată", gândi.

— Dacă eram eu la mijloc, acolo aş fi rămas, mort, spuse deodată *colonelul* Murau. I-aş fi silit să mă ardă şi pe mine odată cu casa.

Sebastiana ieşi din cameră, murmurând „Îmi daţi voie". Baronul gândi că mâniile bătrânului trebuie să fi fost cumplite, mai dihai decât ale lui Adalberto, şi că, pe vremea sclaviei, precis îşi schingiuia robii nesupuşi ori fugari.

— Şi nu pentru că Pedra Vermelha ar fi cine ştie ce, mârâi, privind pereţii crăpaţi ai sălii. Ba chiar mi-a dat uneori prin cap s-o ard cu mâna mea, atâtea buclucuri îmi face. Cine are chef îşi poate distruge proprietatea. Dar ca o haită de tâlhari murdari şi descreieraţi să-mi spună mie că-mi vor trece pământul prin foc ca să-şi recapete odihna, fiindcă a asudat prea mult, ei bine, asta nu. I-aş fi silit să mă omoare, mai întâi.

— Ţie nici nu ţi-ar fi îngăduit să alegi, încercă Baronul să glumească. Întâi te ardeau pe tine, abia apoi venea rândul fermei.

Gândi: „Sunt ca scorpionii. A pune foc moşiilor este totuna cu a-şi înfige singuri acul în trup, forţând mâna morţii. Dar cui oferă ei această jertfă, a lor, a noastră, a tuturor?” Băgă de seamă, bucuros, că Baroana căsca. Ah, dacă ar putea să doarmă, nimic nu i-ar face mai bine la nervi. În zilele din urmă, Estela nu închisese ochii. La prima lor escală, la Monte Santo, nici prin cap nu i-a trecut să se întindă pe patul parohial, ci a rămas toată noaptea aşezată, plângând în braţele Sebastianei. Atunci a început Baronul să se alarmeze, fiindcă Estela nu obişnuia să plângă.

— Curios lucru, spuse Murau, schimbând priviri uşurate cu Baronul şi cu Gumucio, căci Baroana închisese ochii. Când ai trecut pe aici, în drum spre Calumbi, toată ura mea se îndrepta asupra lui Moreira César. Acum, mai că simt simpatie pentru el. Ura mea faţă de yagunzi e mai puternică decât cea stârnită vreodată de Epaminondas şi liota lui de iacobini.

Când se înflăcăra, îşi rotea mâinile vijelios şi îşi scărpina bărbia: Baronul îi pândea chiar atunci gestul. Dar bătrânul rămase cu braţele încrucişate, într-o atitudine hieratică.

— Ce au făcut ei la Calumbi, la Poco da Pedra, la Sucurana, la Jua şi Curral Novo, la Penedo şi Lagoa, este abject, e de neînchipuit. Să distrugă fermele care le dau de mâncare, focarele de civilizaţie ale acestei ţâri! Nu le-ar ajuta Dumnezeu! Sunt fapte drăceşti, monstruoase.

„Uf, în sfârşit”, gândi Baronul: tocmai făcuse gestul. Un rotocol rapid cu mâna noduroasă şi cu arătătorul întins, iar acum se scărpina furios în perii bărbii.

— Nu mai vorbi aşa tare, José Bernardo, îl întrerupse Gumucio, arătându-i-o pe Baroană. O ducem în dormitor?

— Când o să doarmă mai adânc, răspunse Baronul. Se ridicase în picioare şi aşeza o pernă în aşa fel încât soţia lui

să-şi poată sprijini spatele pe ea. Apoi, îngenunchind, îi aşează picioarele pe o băncuţă.

— Credeam că cel mai bine ar fi s-o duci cât mai repede la Salvador, şopti Adalberto de Gumucio. Dar acum nu ştiu dacă nu e nechibzuit s-o expui la o altă călătorie atât de lungă.

— Să vedem cum se trezeşte mâine.

Baronul, din nou în balansoar, se legăna în acelaşi ritm cu gazda lor.

— Să ardă Calumbi! Oameni care îţi datorau atâtea! – Murau mai făcu un rotocol, două rotocoale şi se scarpină –. Sper ca Moreira César să-i facă să plătească scump pentru asta. Mi-ar plăcea să fiu acolo, când o să-i treacă prin tăişul săbiei.

— Nicio ştire încă de la el? îl întrerupse iar Gumucio. Trebuia să fi isprăvit demult cu Canudos.

— Da, am făcut şi eu socoteala, afirmă Baronul. Chiar de-ar fi avut plumb în picioare şi tot trebuia să fi ajuns la Canudos de zile în şir. Doar dacă nu... Observă că prietenii lui îl priveau intrigaţi. Vreau să spun, un alt atac, ca acela ce l-a silit să caute adăpost la Calumbi. Să nu se fi repetat.

— Asta ar mai lipsi, ca pe Moreira César să-l doboare boala înainte de a pune capăt acestei degenerări, bombăni José Bernardo Murau.

— Se prea poate să nu fi rămas întreagă nicio linie de telegraf în tot ţinutul, spuse Gumucio. Dacă ard pământurile ca să le întoarcă tihnei, de ce n-ar distruge stâlpii şi sârmele ca să le evite durerea de cap. Comunicaţiile colonelului cu exteriorul pot fi întrerupte.

Baronul zâmbi, cu inima grea. Ultima dată când se întâlniseră cu toţii aici, venirea lui Moreira César însemna certificatul de deces al autonomiştilor din Bahia. Iar acum ardeau de nerăbdare să afle amănuntele victoriei sale împotriva celor pe care colonelul voia cu tot dinadinsul să-i prezinte drept restauratori monarhici şi agenţi englezi.

Cugeta, fără să piardă din ochi somnul Baroanei: era palidă, cu o expresie liniştita.

— Agenţii Angliei, exclamă, deodată. Gentlemenii care ard domeniile pentru ca pământului să-i tihnească. Am auzit-o şi tot n-o pot crede. Un *cangaceiro* ca Pajeú, ucigaş, siluitor, tâlhar la drumul mare, care tăia urechile, care jefuia satele, preschimbat în cruciat al credinţei. Doar l-am văzut cu ochii mei. Nu s-ar zice că aici m-am născut şi că aici mi-am petrecut o bună bucată din viaţă. Ţinutul acesta mi-a devenit străin. Oamenii aceştia parcă n-ar mai fi cei cu care am avut de a face de când mă ştiu. Poate anarhistul scoţian să-i înţeleagă cel mai bine. Poate Sfătuitorul. S-or fi înţelegând, între nebuni…

Făcu un gest de neputinţă şi lăsă fraza neterminată.

— Fiindcă veni vorba de scoţianul anarhist, spuse Gumucio. Baronul simţi o mare neplăcere lăuntrică: ştia că întrebarea plutea prin aer, o aştepta de mai bine de două ore: Recunoaşte că niciodată nu m-am îndoit de capacitatea ta politică. Dar să-l laşi să plece aşa pe scoţian, asta n-o pricep nici în ruptul capului. Era un prizonier important, cea mai bună armă împotriva duşmanului nostru numărul unu. – Îl privi pe Baron clipind des –. Ori nu era?

— Duşmanul nostru numărul unu nu mai e Epaminondas, nici vreun alt iacobin, murmură Baronul, abătut. Ci yagunzii. Prăbuşirea economică a Bahiei. Asta se va întâmpla, dacă nu sfârşim odată cu nebunia aceea. Pământurile vor fi lăsate de pârloagă şi totul se va duce dracului. Vor mânca animalele, va dispărea creşterea vitelor. Şi, colac peste pupăză, ţinutul acesta unde lipsa braţelor de muncă a fost dintotdeauna o problemă, va rămâne nelocuit. Mulţimile care se strămută acum în masă, nu le mai putem aduce înapoi. Trebuie să ne opunem din răsputeri ruinei provocate de Canudos.

Văzu privirile mirate şi mustrătoare ale lui Gumucio şi ale lui José Bernardo şi se simţi cătrănit.

— Ştiu că nu ţi-am răspuns la întrebarea despre Galileo Gall, murmură. În treacăt fie zis, nici nu se numeşte aşa. De ce l-am lăsat să plece? O fi un semn al nebuniei vremurilor, contribuţia mea la scrânteala generală. – Fără să vrea făcu un rotocol cu mâna, leit gestul lui Murau –. Mă îndoiesc că ne-ar fi fost de vreun folos, chiar dacă războiul nostru cu Epaminondas continuă...

— Continuă? replică Gumucio. Nu ştiu să fi încetat nicio clipă. La Salvador, iacobinilor li s-a suit la cap ca niciodată, acum cu venirea lui Moreira César. *Jornal de Noticias* cere ca Parlamentul să-l tragă la răspundere pe Viana şi să numească un Tribunal Special care să ne judece pentru conspiraţii şi negocieri.

— Să nu crezi c-am uitat cât rău ne-au făcut şi ne fac Republicanii Progresişti, îl întrerupse Baronul. Numai că în momentul acesta lucrurile au luat un cu totul alt făgaş.

— Te înşeli, spuse Gumucio. Nu aşteaptă decât ca Moreira César şi regimentul Şapte să intre în Bahia cu capul Sfătuitorului, pentru a-l înlătura pe Viana, a închide Parlamentul şi a porni vânătoarea contra noastră.

— A pierdut ceva Epaminondas Gonçalves de pe urma restauratorilor monarhici? zâmbi Baronul. Eu, în afară de Canudos, am pierdut Calumbi, cea mai veche şi mai roditoare fermă din interior. Am mai multe motive decât el de a-l primi pe Moreira César ca pe salvatorul nostru.

— Oricum, nimic din toate acestea nu explică de ce ai slobozit cu atâta nepăsare cadavrul englez, zise José Bernardo. Baronul îşi dădu seama numaidecât cât de greu îi venea bătrânului să pronunţe aceste fraze mustrătoare. Nu era dovada vie a lipsei de scrupule a lui Epaminondas? Nu era martorul de aur cu care să dovedeşti cât dispreţ nutreşte acest ambiţios faţă de Brazilia?

— În teorie, admise Baronul. Doar pe terenul ipotezelor.

— L-am fi purtat prin aceleaşi locuri pe unde au purtat ei faimoasa chică, murmură Gumucio. Vocea lui era, şi ea,

severă, rănită.

— Dar în practică, nu, continuă Baronul. Gall nu e un nebun normal. Da, nu râdeţi, e un nebun special: un fanatic. N-ar fi mărturisit în favoarea ci împotriva noastră. Ar fi întărit acuzaţiile lui Epaminondas, ne-ar fi umplut de ridicul.

— Îmi pare rău, dar trebuie să te mai contrazic o dată, spuse Gumucio. Există mijloace berechet pentru a-i face să spună adevărul, şi pe cei teferi şi pe nebuni.

— Nu pe fanatici, replică Baronul. Nu pe acei în care credinţele sunt mai puternice decât teama de moarte. Schingiuirea n-ar avea niciun efect asupra lui Gall, dimpotrivă, i-ar întări convingerile. Istoria religiei oferă destule exemple…

— În cazul acesta era mai bine să-i fi zburat creierii şi să-i aduci cadavrul, murmură Murau. Dar să-l laşi să plece…

— Aş fi curios să ştiu ce s-a întâmplat cu el, spuse Baronul. Să ştiu cine l-a omorât. Ghidul, ca să nu-l ducă până la Canudos? Yagunzii, ca să-l jefuiască? Sau Moreira César?

— Ghidul? Gumucio făcu ochii mari. Pe deasupra, i-ai dat şi un ghid?

— Şi un cal, încuviinţă Baronul. Am avut o slăbiciune pentru el. Mi-a stârnit milă, simpatie.

— Simpatie? Milă? repetă *colonelul José* Bernardo Murau, legănându-se furios. Faţă de un anarhist care visează să treacă lumea prin sânge şi foc?

— Ba care are şi nişte cadavre pe conştiinţă, dacă e să ne luăm după hârtiile lui, spuse Baronul. Dacă nu cumva sunt născociri, lucru de altfel cu putinţă. Bietul de el, despre Canudos era convins că reprezintă fraternitatea universală, paradisul materialist, iar despre yagunzi că-i sunt camarazi politici. Cum să nu-ţi inspire milă, chiar duioşie.

Observă că prietenii lui îl privesc tot mai descumpăniţi.

— Am testamentul lui, le spuse. O lectură anevoioasă, plină de năzbâtii, dar captivantă. Cuprinde şi amănunte despre maşinaţia lui Epaminondas: cum a luat legătura cu el, cum a vrut apoi să-l omoare etc.

— Era mai bine dacă ar fi povestit-o lumii în gura mare, spuse Adalberto de Gumucio, indignat.

— Nimeni nu l-ar fi crezut, replică Baronul. Născocirea lui Epaminondas Gonçalves, cu agenţii lui secreţi şi cu contrabandiştii de arme, e mai lesne de crezut decât istoria reală. O să vă traduc câteva paragrafe, după cină. Da, e în englezeşte. – Tăcu câteva clipe, observând-o pe Baroană, care suspinase prin somn –. Ştiţi de ce mi-a încredinţat acest testament? Ca să-l trimit unei fiţuici anarhiste din Lyon. Închipuiţi-vă, nu mai conspir cu monarhia engleză ci cu teroriştii francezi care luptă pentru revoluţia mondială.

Râse, observând cum creştea din clipă în clipă supărarea prietenilor săi.

— Vezi doar, nu-ţi putem împărtăşi buna dispoziţie, spuse Gumucio.

— Şi totuşi, mie mi-au ars Calumbi.

— Lasă-te de glume false şi explică-ne odată unde vrei să ajungi, îl certă Murau.

— Nu mai e vorba să ne răfuim cu Epaminondas, ţărănoi necioplit ce eşti, spuse Baronul de Cañabrava. Ci să ajungem la o înţelegere cu republicanii. Războiul dintre noi a luat sfârşit, s-au îngrijit împrejurările de asta. Nu poţi purta două războaie deodată. Scoţianul nu ne era de niciun folos şi, în timp, ar fi putut deveni o complicaţie.

— O înţelegere cu Republicanii Progresişti ai spus? îl privi înmărmurit Gumucio.

— Am spus înţelegere, dar m-am gândit la o alianţă, un pact, zise Baronul. E greu de înţeles, e şi mai greu de realizat, dar altă cale nu ne rămâne. Bun, cred că acum o putem duce pe Estela în dormitor.

VI

MURAT până în măduva oaselor, zgribulit pe o pătură ce se confunda cu glodul, ziaristul miop de la *Jornal de Noticias* aude bubuitul tunului. Atât din cauza ploii, cât mai ales din a apropierii de momentul declanşării luptelor, nimeni nu doarme. Îşi încordează auzul: oare mai bat în întuneric clopotele din Canudos? Nu aude decât salvele de tun, răzleţe, şi trâmbiţele intonând Imnul de Atac şi Măcelărire. Yagunzii or fi pus şi ei vreun nume simfoniei de ţignale cu care au martirizat regimentul Şapte de la plecarea din Monte Santo? Nu-şi găseşte locul, se frământă, dârdâie de frig. Apa l-a îmbibat până în rărunchi. Se gândeşte la colegul lui, bătrânul friguros, care, rămânând în urmă printre soldăţeii-copii pe jumătate goi, i-a spus: „La gura cuptorului se coace pâinea, tinere prieten”. O fi murit? Or fi împărtăşit, el şi băietanii aceia soarta sergentului blond şi a soldaţilor din patrula sa, pe care i-au găsit chiar în seara asta pe povârnişul unde acum se află trupele? Intre timp, de acolo de jos, clopotele răspund goarnelor regimentului într-un dialog ce sfâşie negura ploioasă şi-l anunţă pe celălalt, dialogul dintre puşti şi carabine, ce va avea loc de cum se va lumina de ziuă.

Soarta sergentului blond şi a patrulei sale putea fi şi a lui: fusese pe punctul să răspundă afirmativ când Moreira César îi sugerase să-i însoţească. L-a salvat oboseala? Presimţirea? Întâmplarea? Totul s-a petrecut doar cu o zi înainte dar, în mintea lui, faptele par înceţoşate, fiindcă nu mai departe de ieri Canudos i se părea de neatins. Capul

coloanei se oprise şi ziaristul miop îşi aminteşte că îi vâjâiau urechile, îi tremurau picioarele, avea buzele o rană vie. Colonelul îşi ţine calul de dârlogi şi ofiţerii se confundă cu soldaţii şi cu ghizii, într-atât îi uniformizează colbul. Observă sfârşeala, murdăria, lipsurile din jur. O duzină de soldaţi se desprind din rând şi în pas de voie vin să se alinieze înaintea colonelului şi a maiorului Cunha Matos. Îi comandă ofiţerul cel tânăr care l-a adus prizonier pe preotul din Cumbe. Îl aude ciocnindu-şi călcâiele, repetând instrucţiunile:

— Să ocup Caracatá, să mă întăresc acolo, să închid trecătoarea cu foc încrucişat de cum începe asaltul. – Are acelaşi aer hotărât, plin de siguranţă, optimist, pe care i l-a văzut în tot timpul marşului. – N-aveţi grijă, Excelenţă, niciun bandit nu va scăpa din Caracatá.

Oare ghidul care îşi ocupase locul lângă sergent era acelaşi ce călăuzise patrulele în căutarea apei? I-a dus pe soldaţi drept în ambuscadă, şi ziaristul miop gândeşte despre sine că se afla acum aici, ud leoarcă, speriat şi aiurind, printr-o adevărată minune. Colonelul Moreira César îl vede trântit pe jos, sfârşit de puteri, cu dureri în tot trupul, cu tăblia lui ambulantă pe genunchi:

— Preferi să mergi cu patrula? în Caracatá vei fi mai în siguranţă decât cu noi.

Ce l-a făcut să spună nu, după o scurtă şovăială? îşi aduce aminte că a stat de vorbă de câteva ori cu sergentul blond: acesta îi punea întrebări despre *Jornal de Noticias* şi despre munca lui acolo; Moreira César era persoana pe care o admira cel mai mult pe lume – „Mai mult chiar decât pe Mareşalul Floriano” – şi, ca idolul său, credea că politicienii civili erau o catastrofă pentru Republică, un izvor de corupţie, de dezbinare, şi că numai purtătorii de sabie şi uniformă puteau regenera Patria ticăloşită de monarhie.

Nu mai plouă? Ziaristul miop se întoarce cu faţa în sus, fără să deschidă ochii. Da, nu mai pică, stropii aceia de apă

sunt împroşcaţi de vântul ce mătură povârnişul. A încetat şi bubuitul tunului, iar imaginea căruntului ziarist friguros o înlocuieşte în mintea lui pe cea a tânărului sergent: părul coliliu-gălbui, faţa neregulată şi plină de bunătate, veşnicul fular, unghiile pe care şi le privea îndelung de parcă l-ar fi inspirat la scris. O fi atârnând şi el de vreun copac? La câtva timp după plecarea patrulei, un mesager vine să-i spună colonelului că ceva nu e în regulă cu băietanii. Compania băietanilor!, gândeşte. A scris despre ea, patru sau cinci foi zac în fundul traistei pe care s-a aşezat s-o ferească de ploaie: ele povestesc istoria acestor adolescenţi, aproape copii, pe care regimentul Şapte îi recrutează fără a-i întreba de vârstă. De ce o face? Pentru că, după Moreira César, copiii ochesc mai bine şi au nervii mai tari decât adulţii. I-a văzut şi a vorbit cu aceşti soldăţei între patrusprezece şi cincisprezece ani, numiţi băietanii, puştanii. De aceea, când îl aude pe mesager spunând că se întâmplă ceva cu ei, ziaristul miop îl urmează pe colonel spre ariergardă. Cam după o jumătate de oră dau de ei. În bezna umedă, un fior îl străbate din creştet până în tălpi. Din nou sună, foarte puternic, goarnele şi clopotele, dar el continuă să-i vadă, în lumina amurgului, pe cei opt sau zece copii-soldaţi, stând pe vine sau prăvăliţi la pământ. Companiile din ariergardă încep să-i lase în urmă. Sunt cei mai tineri, par costumaţi, se vede cât de colo că sunt morţi de foame şi de istovealã. Uluit, ziaristul miop îşi descoperă colegul printre ei. Un căpitan mustăcios, care pare victima unor sentimente contradictorii – milă, mânie, nehotărâre – îl întâmpină pe colonel: nu mai vor să înainteze, Excelenţă, ce-i de făcut? Ziaristul încercă şi el să-şi clintească din loc colegul: să se ridice, să mai facă o sforţare. „Nu de argumente avea nevoie, gândeşte, dacă ar fi avut în el un dram măcar de energie ar fi continuat.” îi vin în minte picioarele întinse ale aceluia, paloarea feţei, gâfâitul ca de câine. Unul dintre puştani se smiorcăie: preferă să fie

omorâţi, Excelenţă, au picioarele infectate, capul le vâjâie, nu mai sunt în stare să facă un pas. Îl zgâlţâie plânsul, stă cu mâinile ridicate a rugă şi, încetul cu încetul, cei ce nu plângeau izbucnesc şi ei în hohote, acoperindu-şi feţele şi târându-se la picioarele colonelului. Îşi aminteşte privirea lui Moreira César, ochişorii lui reci măsurând de câteva ori grupul:

— Credeam că veţi deveni mai repede bărbaţi, cu trupa. O să pierdeţi partea cea mai grozavă din spectacol. M-aţi dezamăgit, băieţi. Ca să nu vă consider dezertori, vă dau căzuţi în luptă. Predaţi armele şi uniformele.

Ziaristul miop îi cedează colegului jumătate din raţia sa de apă şi revede zâmbetul cu care acesta îi mulţumeşte, în timp ce copiii, sprijinindu-se unul de altul, cu mâini slăbănoage, îşi scot vestoanele şi chipiele şi predau puştile armurierilor.

— Nu rămâneţi aici, e prea descoperit, le spune Moreira César. Încercaţi să ajungeţi la stâncile unde am făcut popas dimineaţa asta. Ascundeţi-vă acolo până trece vreo patrulă. La drept vorbind, nu prea aveţi şanse.

Se întoarce pe călcâie şi pleacă să îşi reia locul în fruntea coloanei. Colegul îi şopteşte în chip de despărţire: „La gura cuptorului se coace pâinea, tinere prieten”. Şi iar îl vede pe bătrân, cu fularul lui absurd înnodat la gât, rămânând în urmă, aşezat ca un monitor între ţângăii pe jumătate goi, care se văicăresc. Gândeşte:, A plouat şi pe acolo”. Îşi închipuie surprinderea, fericirea, reînvierea încercate de bătrân şi de puştani simţind pe pielea lor aversa trimisă de cerul care în prealabil se cocârjase parcă şi se întunecase de nori negri. Îşi închipuie primele momente de neîncredere, apoi zâmbetele, gurile căscându-se lacome, bucuroase, mâinile formând căuşe pentru a reţine apa, şi-i închipuie pe băieţi îmbrăţişându-se, jucând tontoroiul, înviorăţi, înzdrăveniţi, treziţi din lâncezeală. Or fi reluat marşul, or fi ajuns din urmă ariergarda? Chircindu-se până

se ciocneşte cu bărbia de genunchi, ziaristul miop îşi răspunde singur că nu: erau atât de sfârşiţi, ruina lor fizică era aşa de mare, încât nici măcar ploaia n-a fost în stare să-i urnească.

De câte ore ţine ploaia asta? S-a pornit pe înserat, când avangarda a început să ocupe înălţimile din jurul satului Canudos. A fost o explozie de nedescris: în tot regimentul, soldaţii şi ofiţerii ţopăie, se bat pe umeri, beau din chipie, se expun cu braţele deschise trombelor căzute din cer, calul alb al colonelului nechează, scuturã din coamă, frământă în copite clisa ce începe să se formeze. Ziaristul miop abia mai poate să-şi ridice capul, să închidă ochii, să deschidă gura, nările, neîncrezător, fermecat de stropii ce-l împroaşcă până în oase, şi rămâne astfel, atât de absorbit, atât de fericit, încât nu aude împuşcăturile, nici ţipetele soldatului care se rostogoleşte la pământ, lângă el, scoţând vaiete de durere şi ducându-şi mâinile la faţă. Când îşi dă seama de haosul din jur, se pitulează, face scut din tăblie şi traistă şi se apuca cu mâinile de cap. Din acest adăpost mizerabil vede cum căpitanul Olimpio de Castro trage cu revolverul şi cum soldaţii aleargă să se ascundă sau se trântesc în noroi. Iar printre picioarele înglodate care deapănă prin faţa lui fugind în toate părţile îl vede – şi imaginea îi rămâne întipărită în minte ca un dagherotip – pe colonelul Moreira César apucând calul de dârlogi, săltându-se în şea şi, cu sabia goală, năpustindu-se la atac, fără să ştie dacă e urmat, spre *caatinga* de unde s-a tras asupra lor. „Striga trăiască Republica, gândeşte, trăiască Brazilia”. În lumina plumburie, prin şiroaiele de apă şi palele de vânt ce scutură copacii, ofiţerii şi soldaţii se reped şi ei, reluând în cor strigătele colonelului, şi – uitând o clipă de frig şi de îngrijorare, ziaristul de la *Jornal de Noticias* râde amintindu-şi – se vede deodată chiar pe sine alergând cot la cot cu ei, tot spre pădure, tot în întâmpinarea duşmanului nevăzut. Îşi aduce aminte că s-a gândit, pe când aluneca de zor, că

fuge prosteşte spre o luptă pe care n-avea cum s-o poarte. Cu ce s-o poarte? Cu tăblia lui portativa? Cu taşca lui de piele în care îşi ţine schimburile şi hârtiile? Cu călimara lui goală? Dar duşmanul, bineînţeles, nu apare.

„A apărut, în schimb, ceva mult mai râu”, gândeşte, şi alt fior îl străbate, alunecându-i ca o şopârlă pe spinare. În seara cenuşie ce pe nesimţite devine noapte, vede din nou cum peisajul capătă deodată un aer halucinant, cu ciudatele fructe omeneşti atârnând de arbuştii *umburanas* şi *favela,* cu cizmele, tecile de sabie, vestoanele, chipiele acelea legănându-se de crengi. Câteva cadavre sunt deja schelete golite de ochi, burţi, fese, muşchi, sexe, de ciuguliturile hultanilor sau de muşcăturile rozătoarelor, Şi goliciunea lor apare încă mai intensă pe fondul cenuşiu-verzui, spectral, al copacilor, şi pe culoarea ruginie a pământului. Brusc oprit din goană de stranietatea nemaivăzută a spectacolului, merge năuc printre rămăşiţele acelea de oameni şi de uniforme care împodobesc *caatinga.* Moreira César a descălecat şi e înconjurat de ofiţerii şi soldaţii care s-au năpustit la atac odată cu el. Sunt împietriţi. O tăcere adâncă, o nemişcare de pe altă lume au înlocuit strigătele şi avântul de până acum. Toţi privesc şi, pe feţele lor, uimirii, spaimei, le iau locul mâhnirea, mânia. Tânărul sergent blond are capul neatins – deşi fără ochi – şi trupul deformat de cicatrice hâde, de oase ieşite în afară, de răni ca nişte guri tumefiate care, din cauza şiroirii ploii, par a sângera. Se clatină, domol. Din momentul acela, înainte încă de a apuca să se înspăimânte, să simtă mila, ziaristul miop s-a gândit la ceea ce nu se poate opri nicicum să se gândească, ceea ce şi acum îl frământă şi nu-l lasă să doarmă: la întâmplarea, la miracolul care l-au salvat de a fi şi el acolo, despuiat, tăiat, castrat de *facele* yagunzilor sau de ciontii vulturilor *urubiás,* spânzurând printre cactuşi. Cineva izbucneşte în plâns. E căpitanul Olimpio de Castro, care, cu revolverul încă în

mână, îşi acoperă faţa cu braţul îndoit. În penumbră, ziaristul miop vede că şi alţi ofiţeri şi soldaţi îi plâng pe sergentul blond şi pe soldaţii săi, pe care au început să-i desprindă din crengi. Moreira César rămâne nemişcat, observând operaţia care se desfăşoară pe întuneric, cu chipul strâmbat într-o expresie de duritate pe care nu i-o văzuse până acum. Învelite în pături, unul lângă altul, cadavrele sunt îngropate imediat de soldaţii care prezintă armele în întuneric şi trag o salvă în onoarea lor. Când ultimele sunete de goarnă se sting, Moreira César arată cu sabia prăvălişurile ce le stau înainte şi rosteşte un îndemn scurt:

— Asasinii n-au fugit, soldaţi. Sunt aici, aşteptându-şi pedeapsa. Acum eu tac şi las să vorbească baionetele şi puştile.

Aude iar mugetul înfundat al tunului, de data asta mai aproape, şi tresare pe loc, foarte treaz. Îşi aminteşte că în zilele din urmă aproape n-a mai strănutat, nici măcar cu umezeala aceasta ploioasă, şi îşi spune că poate la atât i-o fi folosit şi lui expediţia: coşmarul vieţii sale, strănuturile acelea care îi înnebuneau pe toţi colegii de redacţie şi îl ţineau treaz nopţi de-a rândul au slăbit în intensitate, poate chiar au dispărut. Îşi aduce aminte că s-a apucat de fumat opiu nu atât ca să se legene în visuri cât pentru a scăpa de strănuturi şi îşi zice: „ce mediocritate!”. Se lasă pe o rână şi iscodeşte cerul: e o pată fără scânteieri. E atât de întuneric încât nu zăreşte feţele soldaţilor trântiţi lângă el, la dreapta şi la stânga. Dar le aude răsuflările, cuvintele scăpate prin somn. La răstimpuri, unii se ridică şi alţii vin să se odihnească pe când primii suie să-i schimbe pe culmi. Gândeşte: va fi teribil. Ceva ce niciodată nu va putea reproduce fidel în scris. Gândeşte: sunt plini de ură, intoxicaţi de dorinţa răzbunării, de a-i face pe ceilalţi să plătească pentru sfârşeală, foame, sete, pentru caii şi vitele pierdute şi, mai ales, pentru cadavrele dezmembrate,

batjocorite, ale camarazilor pe care îi văzuseră plecând doar cu câteva ore mai înainte, ca să ocupe Caracatá. Gândeşte: era exact ce le lipsea ca să ajungă la paroxism. Ura aceasta e cea care i-a făcut sa escaladeze povârnişurile stâncoase într-un iureş îndrăcit, strângând din dinţi, şi tot ea îi ţine acum neadormiţi, strângând armele în pumni, scrutând obsesiv de pe culmi beznele de dedesubt unde se găseau vrăjmaşii aceia pe care, dacă la început îi urau profesional, acum îi urăsc personal, ca pe nişte sperjuri de la care au de încasat o datorie de onoare.

Din cauza ritmului nebun în care regimentul Şapte s-a căţărat pe culmi, el n-a putut rămâne în frunte, lângă colonel, lângă Statul Major şi lângă escortă. L-au împiedicat lumina săracă, poticnirile, picioarele umflate, inima care parcă voia să-i sară din piept, tâmplele zvâcnitoare. Ce l-a făcut să reziste, să se ridice de nenumărate ori, să se caţere mai departe? Gândeşte: frica de a rămâne singur, curiozitatea faţă de ce avea să urmeze, într-una dintre căderi şi-a pierdut tăblia, dar un soldat tuns chilug – îi tund chilug pe cei năpădiţi de păduchi – i-o întinde ceva mai târziu. Dar nu mai are cum să se folosească de ea, aseară i s-a terminat cerneala şi i s-a rupt ultima pană de gâscă. Acum că ploaia a stat, aude fel de fel de zgomote, pietre rostogolite sau fărâmate, şi se întreabă dacă, noaptea, companiile continuă să se desfăşoare de o parte şi de alta, dacă târăsc tunurile şi mitralierele către un nou amplasament sau dacă avangarda s-o fi năpustit deja pe coastă în jos, fără să mai aştepte ziua.

Nu s-a lăsat depăşit, ba chiar a ajuns înaintea multor soldaţi. Simte o bucurie copilărească, are senzaţia că a câştigat o prinsoare. Siluetele acelea fără trăsături nu mai înaintează ci descarcă sârguincios tot felul de poveri, îşi leapădă raniţele de pe umeri. Oboseala lui, îngrijorarea îi dispar ca prin farmec. Întreabă de postul de comandă, merge de la un grup de soldaţi la altul, cutreieră locurile

până dă de pânza de cort întinsă pe pari, luminată dinăuntru de un opaiţ slab. E noapte neagră, continuă să plouă cu găleata, şi ziaristul miop îşi aminteşte de siguranţa şi de uşurarea ce l-au cuprins când s-a apropiat bâjbâind de cort şi l-a văzut pe Moreira César. Acesta primeşte rapoarte, împarte instrucţiuni; domneşte o activitate febrilă în jurul măsuţei pe care pâlpâie flăcăruia. Ziaristul miop se lasă să cadă la pământ, lângă intrare, ca de atâtea ori până acum, gândind că poziţia şi prezenţa lui aici sunt cele ale unui câine, şi că fără îndoială tot cu un câine trebuie să-l fi asemuit colonelul Moreira César. Vede intrând şi ieşind doi ofiţeri stropiţi cu noroi, îi aude discutând pe colonelul! Tamarindo cu maiorul Cunha Matos, îl aude dând ordine pe Moreira César. Colonelul e învelit într-o mantie neagră şi, în! lumina uleioasă, pare diform. Să fi avut o nouă criză a misterioasei lui boli? Căci lângă el se afla doctorul Souza Ferreiro.

— Artileria să deschidă focul, îl aude spunând. Tunurile Krupp să le trimită cărţile noastre de vizită şi să-i înmoaie până în momentul asaltului.

Când ofiţerii încep să părăsească cortul, trebuie să se tragă într-o parte ca să nu-l calce.

— Să audă imnul regimentului, spune colonelul către căpitanul Olimpio de Castro.

Puţin după aceea, ziaristul miop aude imnul lung, funebru, lugubru, pe care l-a mai auzit la plecarea coloanei din Queimadas. Moreira César s-a ridicat în picioare şi înaintează, pe jumătate învăluit în mantie, spre ieşire. Merge dându-le mâna şi urându-le noroc ofiţerilor care pleacă.

— Ei asta-i, ai ajuns şi dumneata la Canudos, îi zice, văzându-l. Mărturisesc că tare mă mir. N-am crezut niciodată că vei fi singurul dintre corespondenţi care să ne însoţească până aici.

Şi, imediat, dezinteresându-se complet de el, se întoarce

spre colonelul Tamarindo. Imnul de Atac şi Măcelărire răsună din mai multe locuri dimprejur, prin ploaie. Într-un răgaz de linişte, ziaristul miop aude pe neaşteptate un dangăt de clopote. Îşi aminteşte că s-a gândit la ce se gândeau toţi: „Răspunsul yagunzilor”. „Mâine prânzim în Canudos”, îl aude spunând pe colonel, îşi simte inima zvâcnind, căci mâine e chiar azi.

ÎL DEŞTEAPTĂ o mâncărime puternică: şiruri de furnici îi umblau pe amândouă braţele, lăsând o spuzeală de puncte roşii pe piele. Le strivi cu palma, în timp ce-şi scutura capul îngreuiat Privind cerul cenuşiu, lumina şovăielnică, Galileo Gall încearcă să afle ora. Întotdeauna invidiase la Rufino, la Jurema, la Bărboasă, la toţi cei de prin părţile acelea, siguranţa cu care, doar dintr-o privire spre soare sau stele, puteau spune în ce moment din zi sau din noapte se aflau. Cât să fi dormit? Nu mult, căci Ulpino nu se întorsese încă. Când zări primele stele, tresări. O fi păţit ceva? O fi dat bir cu fugiţii, temându-se să-l ducă chiar până la Canudos? Simţi că îl ia cu frig, o senzaţie pe care i se părea că n-o mai încercase de veacuri.

Câteva ore mai târziu, în toiul nopţii, avu certitudinea că Ulpino nu se va mai întoarce. Se ridică în picioare şi, fără a şti măcar ce avea de gând, o luă în direcţia arătată de scândurica pe care era înscris numele Caracatá. Drumul se pierdea într-un labirint de spini în care se zgârie. Se întoarse în luminiş. Apucă să adoarmă plin de griji, bântuit de coşmaruri din care a doua zi îşi mai amintea vag câte ceva. Îi era atât de foame încât mult timp, uitându-şi cu totul de ghid, mestecă ierburi, până izbuti să-şi astâmpere golul din stomac. Apoi cercetă împrejurimile, convins că nu mai avea altceva de făcut decât să se orienteze singur. La urma urmei, nici nu era prea greu: n-avea decât să dea peste primul grup de pelerini şi să-i urmeze. Da, dar unde

să-i găsească? Bănuiala că Ulpino l-a rătăcit cu bună-ştiinţă îi stârnea o asemenea teamă încât nici nu apărea bine în mintea lui că se şi grăbea s-o alunge. Ca să-şi croiască un drum prin pădurice ţinea în mână o jordie groasă şi, atârnată de umăr, avea traista. Deodată începu să plouă. Beat de încântare, aţâţat, lingea picăturile care îi cădeau pe faţă, când întrezări nişte siluete printre copaci. Strigă, chemându-le, şi fugi către ele, lipăind în noroi, spunându-şi „În sfârşit", când o recunoscu pe Jurema. Şi pe Rufino. Se opri brusc. Prin pânza de apă, observă liniştea de pe chipul călăuzei şi funia cu care o târa după el pe Jurema legată de grumaz, ca pe o vită. Îl văzu aruncând funia şi zări faţa îngrozită a Piticului. Cei trei îl priveau ţintă, şi se simţi fără consistenţă, ireal. Rufino avea o *facá* în mână; ochii îi scăpărau ca doi tăciuni.

— Dinspre partea ta, n-ai fi venit să-ţi aperi femeia, înţelese că-i spune, mai mult cu dispreţ decât cu mânie. N-ai onoare, Gall.

Simţi cum îi sporeşte senzaţia de irealitate. Ridică mâna liberă şi făcu un gest paşnic, prietenos:

— Nu-i timp de asta, Rufino. Pot să-ţi explic ce s-a întâmplat. Dar acum altele sunt mai urgente. E vorba de mii de bărbaţi şi femei care pot fi sacrificaţi intereselor câtorva ambiţioşi. Datoria ta...

Dar îşi dădu seama că vorbea în englezeşte. Rufino păşea spre el şi Galileo începu să dea înapoi. Pământul era o clisă lipicioasă. În urmă, Piticul se muncea s-o dezlege pe Jurema. „N-o să te omor îndată", i se păru că aude, şi parcă mai auzi că ghidul o să-i pună palma pe faţă ca să-l lipsească de onoare. Simţi că-i vine să râdă. Distanţa dintre ei se micşora văzând cu ochii şi gândi: „Nu pricepe şi n-o să priceapă în ruptul capului de vorbă bună". Ura, ca şi dorinţa, nimicea orice brumă de judecată şi făcea din om o jucărie a instinctului. Avea să moară pentru tâmpenia asta, găoaza unei femei? Continua să facă gesturi împăciuitoare

şi să-şi compună o faţă speriată şi rugătoare. În timpul ăsta însă calcula distanţa, şi când îi veni mai bine aruncă deodată în Rufino cu reteveiul din pumn. Ghidul căzu. O auzi pe Jurema ţipând, dar când ea ajunse lângă el, îl mai pocnise de câteva ori zdravăn pe Rufino, iar acesta, năucit sub lovituri, scăpase din mână *facá,* pe care Gall o culese. O opri pe Jurema, făcând-o să înţeleagă cu un gest că n-o să-l omoare. Furios, arătând cu pumnul spre bărbatul căzut, răcni la el:

— Orbule, egoistule, trădătorule de clasă, meschinule, nu poţi ieşi din mărunta-ţi lume de nimicuri? Onoarea bărbaţilor nu stă în feţele lor nici în borta muierii lor, mărginitule. Sunt mii de nevinovaţi la Canudos. E vorba de soarta fraţilor tăi, înţelege odată.

Rufino mişca din cap, revenindu-şi din leşin.

— Fă-l tu să priceapă, îi mai strigă Gall Juremei, înainte de a pleca. Ea privea la el ca la un nebun sau ca la un necunoscut. Din nou avu senzaţia aceea de absurd şi de irealitate. De ce nu l-a ucis pe Rufino? Imbecilul îl va urmări până la capătul lumii, era sigur de asta. Alerga, gâfâind, zgâriindu-se în tufele din *caatinga,* sub trombe de apă, înnămolindu-se, neştiind pe unde s-o ia. Mai avea jordia şi traista, dar îşi pierduse pălăria şi simţea cum picăturile i se sparg de ţeastă. După un timp, care la fel de bine putea fi câteva minute sau o oră, se opri. Merse mai departe, încet. Nu vedea nicio cărare, niciun punct de reper printre hăţişuri ţepoase şi cactuşi, iar picioarele i se înfundau în glod, frânându-l. Simţea că năduşeşte în plină ploaie. Îşi blestemă soarta, în tăcere. Lumina scădea mereu, dar lui nu-i venea să creadă că se înserează aşa curând. În sfârşit, îşi spuse că se uita pretutindeni de parcă ar fi cerşit ajutor arbuştilor acelora cenuşii, sterpi, cu spini tăioşi în loc de frunze. Făcu un gest, pe jumătate a lehamite, pe jumătate deznădăjduit, şi o rupse iar la fugă. Dar după câţiva metri se opri şi rămase locului, crispat de neputinţă. Îi scăpă un

geamăt:

— Rufinoooo! Rufinoooo! strigă, cu mâinile pâlnie la gură. Vino, vino, sunt aici, am nevoie de tine! Ajută-mă, du-mă la Canudos, să fim şi noi de folos, să nu mai fim idioţi. După aia poţi să te răzbuni cum pofteşti, să mă omori, să mă pălmuieşti.

— Rufinoooo!

Ascultă ecoul strigătelor sale, prin plescăitul ploii. Era ud leoarcă, dârdâia de frig. Merse în neştire, fără ţintă, mişcând din buze, lovindu-şi ţurloaiele cu parul. Era seară târzie, curând se va înnopta, toate acestea nu erau poate decât un simplu coşmar, când deodată pământul i se căscă sub picioare. Înainte încă de a se lovi de fund, înţelese că păşise pe nişte crengi ce ascundeau gura unei curse. Izbitura nu-l făcu să-şi piardă cunoştinţa: pământul era înmuiat de ploaie. Se ridică anevoie, îşi pipăi braţele, picioarele, spatele dureros. Bâjbâi după *facá* lui Rufino, care îi căzuse de la brâu, şi se gândi că putea să i se implânte în trup. Încercă să se caţere, dar mâinile şi picioarele îi lunecau şi cădea înapoi. Se aşeză pe solul îmbibat, se sprijini de un perete şi, cu un fel de uşurare, adormi. Îl trezi un zvon uşor, de crengi şi de frunze călcate. Se pregătea să strige, când simţi ca o suflare lângă umăr şi în penumbră văzu înfigându-se în pământ o săgeată de lemn.

— Nu trageţi! Nu trageţi! strigă. Sunt prieten, prieten. Auzi murmure, voci, şi continuă să strige până când un vreasc aprins se lăsă în capcană, şi înapoia flăcării ghici capete omeneşti. Erau bărbaţi înarmaţi şi acoperiţi cu şube din ierburi împletite. Mai multe mâini se întinseră şi-l traseră la suprafaţă. Faţa lui Galileo Gall, pe care yagunzii îl cercetau acum din creştet până în tălpi la lumina făcliilor sfârâitoare din pricina umezelii ploii recente, radia de fericire. Oamenii păreau costumaţi, cu valtrapurile lor din buruieni, cu ţignalele de lemn spânzurându-le de gât, cu carabinele, *machetele,* arbaletele, colierele de gloanţe, cu

zdrenţele, scapulariile şi imaginile cu Inima lui Isus. În timp ce ei îl priveau, îl adulmecau, cu expresii ce trădau surpriza provocata de fiinţa aceea de neidentificat printre felurimile de oameni cunoscuţi, Galileo Gall le cerea cu vehemenţă să-l ducă la Canudos: putea să le fie de folos, să-l ajute pe Sfătuitor, să le explice maşinaţiile puse la cale de politicienii şi militarii corupţi ai burgheziei, ale căror victime erau. Gesticula, pentru a da mai multă greutate şi putere de convingere spuselor sale şi pentru a umple golurile din limba lui ce părea pesemne păsărească oamenilor acelora, privindu-i pe fiecare în parte cu ochii ieşiţi din orbite: avea o veche practică revoluţionară, tovarăşi, luptase în nenumărate rânduri alături de popor, voia să le împărtăşească soarta.

— Lăudat fie Bunul Isus, i se păru a înţelege că spunea cineva.

Îşi băteau joc de el? Se bâlbâi, i se încurcă limba în gură, luptă contra simţământului de neputinţă care îl covârşea dându-şi seama că vorbele rostite erau departe de ceea ce voia să zică, de ceea ce puteau ei înţelege. Îl descuraja, mai ales, să-i surprindă pe yagunzi schimbând, în lumina nehotărâtă a faclelor, priviri şi gesturi grăitoare, sau zâmbindu-i compătimitor şi arătându-şi gurile în care lipseau sau prisoseau dinţi. Da, păreau trăsnăi, dar trebuiau să-l creadă pe cuvânt! Se afla aici ca să-i apere, făcuse sforţări de nedescris ca să ajungă la Canudos. Mulţumită lor se reaprinsese în lume un foc pe care opresorii îl credeau cu desăvârşire stins. Tăcu din nou, buimăcit, adus la disperare de atitudinea binevoitoare a oamenilor cu şube din ierburi, în care nu desluşea decât curiozitate şi milă. Ramase cu mâinile întinse şi simţi că ochii i se umplu de lacrimi. Ce făcea el aici? Cum de se vârâse singur în capcana aceasta din care n-avea să mai iasă, crezând că astfel va pune şi el un grăunte de nisip la marele edificiu al lumii scoase din barbarie? Cineva îi spunea tocmai să nu-i

fie teamă: nu erau decât nişte masoni, protestanţi, slugi de-ale Antihristului; să creadă în Sfătuitor şi în Bunul Isus, care preţuiau nespus de mult. Cel care îi vorbea avea faţa lunguiaţă, ochii mititei şi pronunţa răspicat fiecare cuvânt: dacă va fi nevoie, un rege pe nume Sebastian va ieşi din apele mării şi va urca spre Belo Monte. Să nu mai plângă, peste nevinovaţi s-a pogorât harul sfânt, Părintele îl va readuce la viaţă dacă ereticii aveau să-l omoare. Voia să le explice că da, că îndărătul veşmintelor înşelătoare ale cuvintelor rostite de ei putea pricepe că se ascunde adevărul tăios al unei lupte în plină desfăşurare, dintre binele reprezentat de săraci, de năpăstuiţi, de exploataţi, şi râul reprezentat de cei bogaţi şi de armatele lor, şi că, la capătul acestei lupte, va urma o vârstă a frăţiei universale, dar nu găsea cuvintele potrivite şi simţea că acum îl băteau pe umăr, în semn de consolare, căci se pierduse cu firea şi hohotea. Îi scăpa cu desăvârşire sensul frazelor auzite, despre lăcaşul celor aleşi, despre încredinţarea că într-o zi va fi bogat, despre obligaţia lui de a se ruga.

— Vreau să merg la Canudos, izbuti să îngăime, apucându-l de braţ pe cel ce vorbea. Luaţi-mă cu voi. Pot să vă urmez?

— Nu, îi răspunde altul, arătând în sus. Acolo sunt câinii. Te vor căsăpi. Ascunde-te. Vei merge după aceea, când vor fi toţi morţi.

Îi făcură gesturi liniştitoare şi dispărură din preajmă, lăsându-l în toiul nopţii, prostit, cu o formulă care îi răsuna în urechi ca o batjocură: Lăudat fie Bunul Isus. Făcu câţiva paşi, încercând să se ia după ei, dar îl opri un proiectil uman care îl doborî, înţelese că era Rufino când se încleştaseră deja în luptă şi, pe când lovea şi era lovit, gândi că sclipirile acelea din spatele yagunzilor erau ochii ghidului. Aşteptase ca ei să plece, înainte de a-l ataca? Nu schimbau sudalme în timp ce se răneau, bufnind în noroiul din *caatinga.* Ploua iar şi Gall auzea tunetul, plescăitul apei

şi, într-un fel, violenţa aceea animalică îl scăpa de disperare şi dădea un înţeles momentan vieţii sale. Pe când muşca, îmbrâncea, zgâria, izbea cu capul, auzea ţipetele unei femei care fără îndoială era Jurema, strigându-l pe Rufino, amestecate cu răcnetele înfricoşate ale Piticului strigând-o pe Jurema. Dar deodată toate celelalte zgomote amuţiră înaintea unei izbucniri de goarne, din mai multe locuri dar toate de pe înălţimi, şi a unor dangăte furioase de clopot care le răspundeau. Fu ca şi când goarnele şi clopotele acelea, al căror sens îl putea bănui, i-ar fi venit în ajutor: acum lupta mai înverşunat, mai cu spor, nu mai simţea osteneala şi durerea. Cădea şi se ridica, fără să ştie dacă ceea ce îi şiroia pe piele era sudoare, ploaie sau sânge din răni. Brusc, Rufino îi lunecă dintre mâini, se scufundă, şi îi auzi zgomotul trupului lovindu-se de fundul puţului. Rămase întins, gâfâind, pipăind cu mâna marginea de pământ care hotărâse soarta luptei, gândindu-se că era primul lucru prielnic care i se întâmpla după mai multe zile.

— Nerodule! Smintitule! Vanitosule! Îndărătnicule! strigă, înecându-se. Nu-ţi sunt duşman, duşmani îţi sunt cei ce trâmbiţează acum. Nu-i auzi? Asta-i mai important decât sămânţa mea, decât borta neveste-ti în care ţi-ai pus toată onoarea, ca un burghez imbecil.

Îşi dădu seama că, din nou, vorbise în englezeşte. Cu o sforţare, se ridică. Ploua cu găleata, iar apa sorbită cu gura deschisă îi făcea bine. Şchiopătând, căci, fie căzând în puţ, fie în timpul luptei, se rănise la un picior, o luă orbiş prin *caatinga,* lovindu-se de crengile şi în ţepii copacilor, împleticindu-se. Încerca să se orienteze după trâmbiţatul tărăgănat, mortuar, de pe cuhni, său după dangătele solemne, dar sunetele păreau să-şi schimbe locul. Şi în momentul acela ceva i se încurcă în picioare, îl făcu să cadă, să simtă clisa între dinţi. Izbi cu piciorul, încercând să se elibereze, şi-l auzi gemând pe Pitic. Încleştat de el, îngrozit, chirăia: – Nu mă lăsa, Gall, nu mă lăsă singur. Nu

simţi atingerile astea? Nu vezi ce sunt, Gall?

Îl cuprinse iar simţământul de coşmar, de halucinaţie, de absurd. Îşi aminti că Piticul vedea noaptea şi că de aceea Bărboasa îi spunea când mâţă când buhă. Era atât de istovit încât rămase unde îl trântise Piticul, fără să-l gonească, auzindu-l smiorcăindu-se că nu voia să moară. Întinse o mână vlăguită şi îl frecă uşurel pe spate, în timp ce se căznea să audă. Nu încăpea îndoială: erau bubuituri de tun. Le mai auzise şi înainte, în răstimpuri, crezând că sunt duruituri de tobe, dar acum era încredinţat că sunt explozii. De tunuri nu prea mari, probabil mortiere, oricum suficiente ca să radă Canudos de pe faţa pământului. Osteneala lui era prea mare şi, în leşin sau în somn, îşi pierdu cunoştinţa.

Se trezi dârdâind de frig într-o lumină şovăielnică. Auzi clănţănitul din dinţi al Piticului şi îi văzu ochii învârtindu-i-se speriaţi în orbite. Omuleţul dormise pesemne sprijinit de piciorul lui drept, pe care şi-l simţea amorţit. Îşi veni cu încetul în fire, clipi des, privi: văzu, aninând de crengi, resturi de uniforme, chipie, bocanci şi cizme, mantale, bidoane, raniţe, teci de săbii şi de baionete, şi jos câteva cruci cioplite grosolan. La resturile atârnând de crengi se uita Piticul ca vrăjit, de parcă n-ar fi privit la rămăşiţele acelea jalnice, ci la nălucile celor ce le purtaseră. „Pe aceştia, cel puţin, i-au învins”, gândi.

Ascultă. Da, alt bubuit de tun. Ploaia încetase de mai multe ore, căci totul în jur era uscat, dar frigul i se cuibărise în oase.

Descoperi că are *facá* la brâu şi se gândi că nici măcar nu-i trecuse prin cap s-o folosească în timpul luptei cu călăuza. De ce nu voise să-l omoare nici de data asta? Auzi, acum foarte limpede, altă bubuitură şi un vacarm de trâmbiţe intonând sunetele acelea lugubre care aduceau a marş funebru. Ca prin vis, îi văzu apărând pe Rufino şi Jurema printre copaci. Ghidul era grav rănit, sau doar sfârşit

de puteri, căci se rezema de femeie, şi Gall ştiu că şi-a petrecut noaptea căutându-l, fără răgaz, dibuind prin beznele pădurii. Simţi ură pentru înverşunarea oarbă a aceluia, pentru hotărârea lui nestrămutată de a-l ucide. Se priveau în luminile ochilor, iar el simţea că tremură. Îşi trase *facá* de la brâu şi arătă înspre locul de unde se auzeau trompetele:

— Auzi? silabisi răspicat fiecare cuvânt. Fraţii tăi sunt împroşcaţi cu mitralii, mor ca muştele. Tu m-ai împiedicat să ajung acolo şi să mor odată cu ei. Tu ai făcut din mine o paiaţă nătângă…

Rufino strângea în mână un fel de pumnal de lemn. Îl văzu îmbrâncind-o pe Jurema şi pregătindu-se să-l atace:

— Ce soi de dihanie oi fi şi tu, Gall, îl auzi spunând. Vorbeşti întruna de sărmani, dar îţi trădezi prietenul şi spurci casa care te-a găzduit.

Nu-i dădu răgaz să răspundă, aruncându-se asupra lui, orb de mânie. Începură iar să se sfârtece, şi Jurema îi privea, prostită de teamă şi de oboseală. Piticul se făcu una cu pământul, frângându-se în două.

— Nu vreau să mor pentru mizeriile din mine, Rufino! răcnea Gall. Viaţa mea preţuieşte mai mult decât un pic de sământă, nenorocitule.

Continuau să se rostogolească încleştaţi pe pământ, când apărură doi soldaţi în fugă. Aceştia se opriră brusc, văzându-i. Aveau uniformele zdrenţuite, unul dintre ei era desculţ, dar îşi ţineau puştile pregătite. Piticul îşi acoperi ochii. Jurema fugi către ei, le tăie calea, îi rugă:

— Nu trageţi, nu sunt yagunzi…

Dar soldaţii traseră din plin în cei doi potrivnici, apoi se aruncară asupra ei, gâfâind, şi o târâră după nişte desişuri uscate. Răniţi de moarte, călăuza şi frenologul continuau să se bată.

„AR TREBUI să mă fericesc, asta înseamnă că pătimirea trupului va lua sfârşit şi voi vedea faţa Părintelui şi a Precistei”, gândi Maria Quadrado. Dar frica o covârşea şi trebuia să se stăpânească din răsputeri ca să n-o vadă pocăitele cât era de îngrozită. Dacă ele şi-ar da seama de starea ei, s-ar molipsi de frică şi praful s-ar alege de toată schelăria închinată îngrijirii Sfătuitorului. Iar în orele ce vor urma, era încredinţată, Corul Sacru avea să fie mai de trebuinţă ca oricând. Ceru iertare Domnului pentru laşitatea ei şi încercă să se roage aşa cum le învăţase şi pe cuvioase să facă, în timp ce Sfătuitorul avea de discutat cu apostolii. Dar Crezul nu izbuti să-i rețină gândurile. João Abade şi João Grande nu mai insistau să-l ducă la un adăpost, dar Comandantul Străzii încerca să-l abată de la hotărârea de a vizita tranşeele: războiul îl putea surprinde sub cerul liber, lipsit de orice apărare, părinte.

Sfătuitorul nu discuta niciodată şi n-o făcu nici acum. Luă de pe genunchii săi capul Leului din Natuba şi i-l puse cu îngrijire pe jos, unde scribul continuă să doarmă netulburat. Se ridică în picioare, şi João Abade şi João Grande îl imitară. Slăbise şi mai mult în timpul din urmă, de aceea părea încă mai înalt. Maria Quadrado se cutremură văzând cât era de îndurerat: avea ochii încercănaţi, gura întredeschisă într-un rictus amar ce tăinuia parcă o presimţire teribilă. Hotărî imediat să-l însoţească. N-o făcea întotdeauna, mai cu seamă nu în ultimele săptămâni când, din cauza duiumului de oameni înghesuindu-se pe străduţele strimte, Garda Catolică trebuia să facă zid atât în jurul Sfătuitorului cât şi al ei, astfel că pocăitelor le venea tot mai greu să-i stea în preajmă. Dar acum simţi că nu mai încăpea nicio şovăială, că trebuie să-l urmeze. Făcu un semn şi pocăitele se adunară îndată lângă ea. Ieşiră pe urmele bărbaţilor, lăsându-l adormit în Sanctuar pe Leul din Natuba.

Apariţia Sfătuitorului în uşa Sanctuarului îi luă prin surprindere pe oamenii îngrămădiţi acolo şi nu le dădu

răgaz să-i închidă trecerea. La un semn al lui João Grande, bărbaţii cu banderole albastre care se găseau pe esplanadă, între bisericuţa San Antonio şi Templul în construcţie, şi făceau ordine în mijlocul pribegilor de curând sosiţi, alergară să-l înconjure pe Sfânt, care înainta deja pe străduţa Mucenicilor luând-o spre costişa Umburanas. Pe când păşea mărunţel, înconjurată de cuvioase, în urma Sfătuitorului, Maria Quadrado îşi aminti de drumul străbătut de ea de la Salvador la Monte Santo şi de băiatul acela care o violase şi de care i se făcuse milă. Era semn rău: îşi amintea de cel mai mare păcat din viaţa ei doar când era foarte abătută. Se caise de acest păcat de nenumărate ori, îl mărturisise în public şi în auzul parohilor, făcuse pentru el tot felul de penitenţe. Dar vina îi rămăsese vie în străfundul memoriei, de unde venea la răstimpuri s-o muncească.

Îşi dădea seama că, dintre uralele închinate Sfătuitorului, răzbeau voci care o numeau pe ea – Maică Maria Quadrado! Maică a Oamenilor! –, sau care întrebau de ea şi o arătau altora. Popularitatea aceasta i se părea o viclenie de-a lui Ducă-se pe pustii. La început, îşi spusese că cei care o chemau pe nume şi stăruiau să-i pomenească în rugăciunile ei erau pelerini de la Monte Santo, care o cunoscuseră acolo. Dar la urmă înţelesese că veneraţia ce i se arăta se datora anilor petrecuţi în umbra Sfătuitorului, convingerii că acesta îi împrumutase ceva din sfinţenia lui.

Mişcarea febrilă, pregătirile neobosite pe care le vedea pe coclauri şi în căsuţele îngrămădite unele în altele din Belo Monte o abătură pe Superioara Corului Sacru de la gândurile ei. Lopeţile şi târnăcoapele ce luceau, icnetul înfundat al ciocanelor auzindu-se de pretutindeni, erau pregătiri de război. Aşezarea se; transforma văzând cu ochii, ca şi cum luptele aveau să se poarte, casă cu casă. Văzu că unii dintre locuitori ridicau pe acoperişuri platformele acelea suspendate pe care le mai văzuse în *caatinga,* printre copaci, de unde trăgătorii pândeau ivirea

tigrilor. Până şi în interiorul locuinţelor, bărbaţi, femei şi copii care se opreau din muncă şi se închinau smerit la trecerea lor, săpau gropi sau umpleau saci cu pământ. Toţi aveau carabine, flinte, suliţe, măciuci, *facás,* şiraguri de gloanţe, sau culegeau de pe jos pietroaie, fiare tăioase, fărâmături de stâncă.

Costişa Umburanas, care se deschidea de amândouă părţile unui pârâu, era de nerecunoscut. Trebui ca membrii Gărzii Catolice să le călăuzească pe cuvioase prin câmpul acela ciuruit, printre gropile căscate la tot pasul. Căci, în afară de tranşeea pe care o văzuse când ultima procesiune ajunsese până aici, erau acum, pretutindeni, găuri săpate în pământ, pentru unul sau doi trăgători, cu parapete de piatră care să le apere capetele şi de care să-şi reazeme puşca.

Sosirea Sfătuitorului fu prilej de mare agitaţie. Cei ce săpau sau cărau fugiră să-l asculte. Maria Quadrado, stând lângă căruţa pe care se suise sfântul, în spatele unui dublu gard viu format de Garda Catolică, putea să vadă în tranşee zeci de oameni înarmaţi, unii adormiţi în poziţii absurde şi care nu se trezeau în pofida vacarmului. Şi-i închipui veghind întreaga noapte, scrutând depărtările, spetindu-se, pregătind apărarea lui Belo Monte de Marele Câine, şi simţi cum o năpădeşte un val de duioşie pentru toţi, dorinţa de a le şterge frunţile, de a le da apă şi lipii coapte de curând, de a le spune că, pentru lepădarea lor de sine, Preasfânta Născătoare şi Părintele îi vor ierta de orice vină.

Sfătuitorul începuse să vorbească, potolind pe dată tumultul. Nu pomenea de câini, nici de aleşi, ci de furtuna de durere ce s-a stârnit în inima Mariei când, urmând legea iudeilor, îşi dusese fiul la Templu, a opta zi după naştere, ca să-l facă să sângereze în ceremonia tăierii împrejur. Şi Sfătuitorul amănunţea, cu un accent ce îi mergea drept la suflet Mariei Quadrado – şi putea să vadă că toţi erau la fel de mişcaţi – cum Pruncul Isus, abia circumcis, întindea

braţele după Preacurata, cerându-i ocrotire, şi cum tânguirile lui de mieluţ sfâşiau sufletul Fecioarei, când începu deodată să plouă. Murmurul, mulţimea care căzu în genunchi înaintea acestei dovezi că până şi elementele se înduioşau de povestirea Sfătuitorului, toate acestea o făcură pe Maria Quadrado să-şi dea seama că fraţii şi surorile înţelegeau că s-a petrecut o minune. „Să fie un semn, Maică?”, şopti Alejandrinha Correa. Ea încuviinţă. Sfătuitorul spunea că puteau auzi geamătul Mariei când şi-a văzut neîntinata floare botezată în sânge în chiar zorii preţioasei sale vieţi, şi că obida aceea simboliza plânsul de fiecare zi al Fecioarei pentru păcatele şi nevolniciile oamenilor care, aidoma preotului din Templu, îl făceau pe Isus să sângereze. Chiar atunci sosi Sfântuleţul, urmat de un alai ce purta icoanele din biserici şi chivotul cu faţa Bunului Isus. Printre noii veniţi apăru, aproape rătăcit, încovoiat ca o seceră, murat de ploaie, Leul din Natuba. Sfântuleţul şi scribul fură purtaţi pe sus de Garda Catolică la locul ce li se cuvenea.

Când procesiunea se urni din nou, spre râul Vassa Barris, ploaia preschimbase pământul într-o mlaştină. Aleşii plescăiau prin noroi şi foarte curând icoanele, prapurii, baldachinele şi stindardele deveniră nişte informe grămezi plumburii. Suit pe un soi de altar închipuit din poloboace goale, Sfătuitorul, pe când ploaia biciuia în rafale suprafaţa râului, vorbi, cu o voce abia desluşită de cei din preajmă, dar pe care aceştia o repetau celor dinapoia lor iar aceia celor şi mai îndepărtaţi, într-un şirag de unde concentrice, despre ceva ce putea fi chiar războiul.

Pomenind de Dumnezeu şi de Biserica Lui, spuse că trupul trebuia să fie unit în tot momentul cu capul, altfel nu va mai fi trup viu şi nu va mai trăi din viaţa capului, iar Maria Quadrado, cu picioarele înfundate în clisa călduţă, simţind lângă genunchi mieluşelul ţinut de funie de Alejandrinha Correa, înţelese că vorbea despre unirea

indestructibilă ce trebuia să existe între aleşi şi el, pe de o parte, şi Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh pe de alta, în lupta ce va urma. Îi era de ajuns să privească chipurile dimprejur ca să ştie că toţi înţeleseseră, ca şi ea, că la ei se gândea când spunea că drept-credinciosul are prevederea şarpelui şi simplitatea porumbiţei. Maria Quadrado tremură, auzindu-l psălmuind: „Am ajuns ca apa care se scurge şi toate oasele mi se despart; mi s-a făcut inima ca ceara şi se topeşte înlăuntrul meu”. Îl auzise murmurând Psalmul acesta – cât să fie de arunci? patru, cinci ani? – pe înălţimile din Massete, în ziua înfruntării care a marcat sfârşitul pribegiei lor.

Mulţimea îl urmă pe Sfătuitor de-a lungul râului Vassa Barris, străbătând câmpiile pe care aleşii le semănaseră şi le acoperiseră cu porumb, mandioca, păşuni, iezi, oi, vaci. Aveau să dispară cu toate, nimicite de erezie? Văzu gropi până şi în mijlocul semănăturilor, înţesate de bărbaţi înarmaţi. Sfătuitorul, de pe un dâmb, vorbea acum lămurit despre război. Ţâşni-va apa în loc de gloanţe din puştile masonilor? Ea ştia că nu toate cuvintele Sfătuitorului trebuiau înţelese în chiar litera lor, căci adesea erau comparaţii, simboluri greu de pătruns, şi că nu puteau fi aplicate faptelor decât după ce acestea se petrecuseră. Nu mai ploua; ici-colo se aprinseră făclii. O briză proaspătă înviora atmosfera. Sfătuitorul aminti că nici măcar bidiviul cel alb al lui Taie-gâtlejuri nu era o noutate pentru drept-credincioşi, căci – nu stătea scris în Apocalipsă că animalul va veni purtând un călăreţ cu un arc şi o coroană, spre a învinge şi a stăpâni? Numai că izbânzile lui vor lua sfârşit în pragul lui Belo Monte, prin mijlocirea Fecioarei.

Şi aşa continuă, de la ieşirea spre Geremoabo la cea dinspre Uauá, din Cambaio până la intrarea Rosario, de la drumeagul spre Chorrocho la Curral de Bois, împărtăşind bărbaţilor şi femeilor focul prezenţei sale. Se opri la fiecare tranşee, şi la toate era primit şi condus cu urale şi aplauze.

A fost cea mai lungă dintre procesiunile pe care Maria Quadrado şi le amintea, cu averse şi perioade de acalmie, extreme ce parcă răspundeau celor din sufletul ei care, de-a lungul întregii zile, trecu, asemenea văzduhului, de la încrâncenare la înseninare şi de la pesimism la entuziasm.

Se înnoptase deja când, la ieşirea dinspre Cocorobo, Sfătuitorul vorbi de deosebirea dintre Eva, în care precumpăneau curiozitatea şi neascultarea, şi Maria, toată numai iubire şi supuşenie şi care n-ar fi fost niciodată ispitita de fructul oprit şi n~ar fi nenorocit omenirea. În lumina săracă, Maria Quadrado îl vedea pe Sfătuitor, între João Abade şi João Grande, Sfântuleţ, fraţii Vilanova, şi se gândea că asemeni ei, l-o fi văzut Maria Magdalena, acolo în Iudea, pe Bunul Isus înconjurat de discipolii lui, oameni la fel de umili şi de buni ca aceştia, şi s-o fi gândit, tot ca ea în clipa aceea, cât de milostiv fusese Domnul când alesese, pentru ca istoria să-şi schimbe făgaşul, nu pe bogaţii stăpânitori de pământuri şi de *capangas,* ci mâna aceea de fiinţe calice. Îşi dădu seama însă că Leul din Natuba nu se afla printre apostoli. Simţi un junghi în inimă. O fi căzut, o fi fost călcat în picioare, o fi zăcând acum în tină, cu trupşorul lui de copil şi cu ochii lui de înţelept? Se ocări că n-a avut grijă de el şi le porunci cuvioaselor să-l caute. Dar în îngrămădeala aceea abia aveau loc să se mişte.

La înapoiere, Maria Quadrado putu să se apropie de João Grande şi tocmai îi spunea că trebuie să-l găsească pe Leul din Natuba, când explodă prima ghiulea. Mulţimea se opri să asculte şi mulţi priveau la cer, înmărmuriţi. Dar bubui alt tun şi văzură cum sărea în aer, făcută ţăndări şi jăratec, o casă din sectorul cimitirului. Din vălmăşagul înnebunit care se produse în jur, Maria Quadrado simţi că ceva inform căuta adăpost lângă poalele ei. Îl recunoscu pe Leul din Natuba după laţele de păr şi după oscioarele lui mărunţele. Îl strânse la piept, îl sărută cu blândeţe, şoptindu-i: „Puiul meu, puişorule, credeam că te-am pierdut, că te-am rătăcit,

mama ta e fericită, e tare fericită”. O jelanie de trâmbiţe în depărtare, prelungă şi lugubră, făcea ca noaptea să devină şi mai înspăimântătoare. Sfătuitorul mergea mai departe, cu pas neabătut, spre centrul aşezării. Încercând să-l ferească pe Leul din Natuba de lovituri şi de ghionti, Maria Quadrado voi să se alipească inelului de oameni care, după primele momente de buimăceală, se închisese din nou în jurul Sfătuitorului. Dar căderile şi îmbrâncirile o întârziară şi ajunse cu Leul la esplanada dintre biserici când aceasta gemea de lume. Dominând ţipetele celor ce se strigau sau implorau apărarea cerului, vocea puternică a lui João Abade porunci să se stingă toate opaiţele şi vetrele din Canudos. Curând, orăşelul fu un hău de beznă în care Maria Quadrado nu mai desluşea nici trăsăturile scribului.

„Nu mai mi-e frică”, gândi. Începuse războiul, în orice moment o altă ghiulea putea să cadă chiar acolo şi să-i prefacă pe ea şi pe Leu în terciul acela de muşchi şi oase în care, mai mult ca sigur, fuseseră preschimbaţi locuitorii casei nimicite. Şi totuşi nu mai simţea nicio teamă. „Mulţumescu-Vâ, Tată, Fecioară”, murmură. Strângându-l la piept pe scrib, se lăsă să cadă la pământ, la fel ca mulţi alţii. Pândi în aer alte bubuituri. Dar nu mai auzi nimic. Atunci, la ce bun bezna aceea? Se pomenise vorbind tare, căci vocea isteaţă a Leului din Natuba îi dădu răspuns: „Ca să nu ne poată ochi, Maică”.

Clopotele din Templul Bunului Isus bătură atunci cu putere şi glasul lor metalic spulberă goarnele cu care Câinele încerca să-i înfricoşeze pe cei din Belo Monte. Erau ca un vârtej de credinţă, de îmbărbătare, dangătele acelea ce nu conteniră tot restul nopţii. „El e sus, în clopotniţă”, spuse Maria Quadrado. Urmă un răcnet general de recunoştinţă, de bucurie, pornit din mulţimea îngrămădită în piaţa şi scăldată de dangătul încurajator, provocator, al clopotelor. Şi Maria Quadrado se gândi la marea înţelepciune a Sfătuitorului care ştiuse, în toiul spaimei, să-

şi mângâie credincioşii.

Un alt bubuit sinistru aruncă o lumină gălbuie peste toată piaţa. Explozia o săltă de la pământ şi o trânti la loc pe Maria Quadrado, şi îi detună în creier. În secunda de lumina apucă să vadă feţele femeilor şi ale copiilor care priveau la cer de parcă li s-ar fi dezvăluit însuşi imaginea infernului. O străfulgera gândul că bucăţile şi obiectele pe care le văzu zburând prin aer erau casa pantofarului Eufrasio, venit din Chorrocho, care trăia lângă cimitir cu o spuză de fete de-ale lui, cu ginerii şi nepoţii. O mare tăcere se lăsă după mugetul tunului, şi de data aceasta nimeni nu mai fugi. Clopotele băteau în turn cu aceeaşi veselie. Îi făcea bine să-l simtă pe Leul din Natuba strângându-se în ea de parcă ar fi vrut să se ascundă în bătrânul ei trup.

Urmă un alt vălmăşag, de umbre care îşi croiau drum strigând: „Sacagiii! Sacagiii!”. Îi recunoscu pe Antonio şi pe Honorio Vilanova şi înţelese unde se duc. Cu două sau trei zile înainte, fostul negustor îi explicase Sfătuitorului că, printre multe alte pregătiri, îi instruise pe sacagii ca în caz de luptă să adune răniţii şi să-i ducă la azile, iar pe morţi să-i târască într-un hambar preschimbat în morgă, pentru ca după aceea să poată fi îngropaţi creştineşte. Deveniţi peste noapte infirmieri şi gropari, sacagiii îşi începuseră treaba. Maria Quadrado se rugă pentru ei, spunându-şi: „Totul se întâmplă după cum a fost prevăzut”.

Cineva plângea, nu prea departe. Pesemne că în piaţă nu mai erau decât femeile şi copiii. Unde erau bărbaţii? Trebuie să fi fugit îndată să se caţere pe platformele de pe case sau să se înfunde în gropile de trăgători, iar acum s-or fi aflând cu toţii sub comanda lui João Abade, Macambira, Pajeú, João Grande, Pedrão, Taramela şi a altor şefi, cu carabinele lor şi cu puştile, cu suliţele, *facele, machetele* şi ciomegele lor, scrutând întunericul în aşteptarea Antihristului. Simţi porniri de recunoştinţă, de dragoste, pentru aceşti oameni ce aveau să primească muşcătura

Câinelui şi, poate, să moară. Se rugă pentru ei, legănată de clopotele din turn.

Şi aşa trecu noaptea, cu averse de ploaie ale căror tunete făceau clopotniţa să amuţească, şi cu lovituri de tun ce pulverizau una sau două cocioabe şi iscau un incendiu pe care aversa următoare se îngrijea să-l stingă. Un nor de fum, care inflama gâtlejul şi ochii, cuprinse cu încetul toată aşezarea, şi Maria Quadrado, pe jumătate adormită, îl simţea pe Leul din Natuba, încolăcit în braţele ei, tuşind şi scuipând. Deodată, simţi cum cineva o scutură. Deschise ochii şi se văzu înconjurată de pocăitele Corului Sacru, într-o lumină şovăitoare, ce încă se lupta cu umbra. Leul din Natuba dormea dus, rezemat de genunchii ei. Clopotele băteau întruna. Pioasele o îmbrăţişau, îi spuneau cum au căutat-o, chemând-o în întuneric, şi ea abia le auzea, îngreuiată de oboseală şi toropeală. Îl trezi pe Leu: ochii lui mari o priviră, strălucitori, dinapoia pădurii de laţe. Se ridică, anevoie, în picioare.

O parte a pieţii se golise şi Alejandrinha Correa îi spuse că Antonio Vilanova hotărâse ca femeile ce nu încăpeau în biserici să meargă acasă şi să se ascundă în gropile de sub duşumele, căci odată cu venirea zorilor exploziile aveau să măture esplanada. Înconjuraţi de pocăite, Leul din Natuba şi Maria Quadrado înaintară până la Templul Bunului Isus. Garda Catolică se deschise la trecerea lor, apoi se închise la loc. Peste amestecul de bârne, căpriori, var şi pereţi pe jumătate ridicaţi plutea încă o umbră deasa. Superioara Corului Sacru văzu, în afară de femei şi copii ghemuiţi, mai mulţi bărbaţi înarmaţi şi pe João Grande, fugind cu o carabină şi coliere de gloanţe pe umeri. Se simţi împinsă, târâtă, condusă spre schelele cu ciorchini de oameni ce scrutau împrejurimile. Sui, aburcată de braţe muşchiuloase, auzindu-se numită Maică, fără să-i dea drumul Leului, care uneori îi luneca din mâini. Înainte de a ajunge în clopotniţă, mai auzi o bubuitură foarte departe.

În sfârşit, asurzită de vecinătatea clopotelor, îl văzu pe Sfătuitor. Şedea în genunchi, rugându-se, după o barieră vie de oameni care nu lăsau pe nimeni să urce scăriţa. Dar pe ea şi pe Leu îi lăsară să treacă. Se aruncă la pământ şi sărută tălpile Sfătuitorului, care pierduseră sandalele şi erau o coajă de noroi uscat. Când se ridică, observă că se lumina de ziuă cu repeziciune. Se apropie de parmaclâcul de piatră şi lemn şi, clipind des, văzu, de pe culmi, o pată cenuşie, albăstrie, roşcată, străpunsă de luciri vii, care cobora spre Canudos. Nu-i întrebă pe oamenii încruntaţi şi tăcuţi care se schimbau să bată clopotele ce era pata aceea, fiindcă inima îi spuse că sunt clinii. Veneau puhoi, intoxicaţi de ură, spre Belo Monte, să săvârşească o nouă măcelărire a inocenţilor.

„N-OR SĂ mă omoare”, gândeşte Jurema. Se lasă târâtă de soldaţii care o apucă cu strânsoare de cleşte de încheieturile mâinii şi o fac să se încâlcească, îmbrâncind-o, în labirintul de crengi, spini, trunchiuri şi noroi. Alunecă şi se îndreaptă singură, aruncând o privire de scuză bărbaţilor în uniforme sfâşiate, în ochii şi pe buzele întredeschise ale cărora citeşte acel ceva pe care s-a obişnuit să-l recunoască din dimineaţa aceea care i-a schimbat firul vieţii, de la Queimadas când, după schimbul de focuri, Galileo Gall s-a aruncat asupra ei. Gândeşte, cu o seninătate care o miră: „Cât timp vor avea privirea asta, cât timp vor vrea asta, n-or să mă omoare”. Uită de Rufino şi de Gall şi nu se gândeşte decât cum să-i momească, să-i întârzie, să le facă pe plac, să se roage de ei, să facă orice i-ar cere, numai să n-o omoare. Alunecă din nou, şi de data asta unul îi dă drumul din strânsoare şi se lasă să cadă peste ea, în genunchi, cu picioarele desfăcute. Celălalt îi dă şi el drumul şi face un pas îndărăt ca să privească, excitat. Cel care e călare pe ea lasă puşca, ameninţând-o că-i face

faţa zob dacă îndrăzneşte să ţipe, şi ea, lucidă, ascultătoare, se înmoaie dintr-odată şi stă cuminte, mişcând numai încet din cap ca să-l liniştească. E aceeaşi privire, aceeaşi expresie bestială, înfometată, de atunci. Cu ochii mijiţi, îl vede scotocind în pantaloni, deschizându-şi-i, în timp ce cu mâna care a lepădat puşca încerca să-i sumeată fustele. Îl ajută, făcându-se mică, zgârcindu-se toată, întinzând un picior, dar chiar şi aşa soldatul se încurcă şi sfârşeşte prin a se smuci anapoda. În cap i se învălmăşesc frânturi de idei şi aude tunete, goarne, clopote amestecate cu gâfâitul omului. E întins cu totul peste ea, izbind-o cu cotul până când ea înţelege şi îndreaptă piciorul care îl stânjeneşte, şi acum simte, între pulpe, mădularul tare, umed, înverşunându-se să intre în ea. I se taie răsuflarea sub greutatea bărbatului, şi fiecare mişcare a acestuia pare să-i fărâme un os. Face o sforţare disperată să nu dea în vileag dezgustul care o biruie când faţa bărboasă se lipeşte de a ei şi când o gură bălos-verzuie din pricina ierburilor pe care încă le mestecă se striveşte de gura ei şi împinge, silind-o să-şi desfacă buzele şi să primească o limbă lacomă ce se freacă de a ei. E atât de atentă să nu facă nimic din ce l-ar putea supăra, încât nu-i vede apărând pe oamenii acoperiţi cu şube de ierburi, şi nici nu-şi dă seama când aceştia îi lipesc soldatului o *facá* de beregată şi, cu o lovitură de picior, îl saltă de pe ea. Abia când poate respira din nou, eliberată, îi vede. Sunt douăzeci, treizeci, poate mai mulţi, şi ocupă toată *caatinga* jur-împrejur. Se apleacă asupra ei, îi trag fustele în jos, o acoperă, o ajută să se aşeze, să se ridice. Aude cuvinte de mângâiere, vede chipuri care se străduiesc să fie prietenoase.

I se pare că se trezeşte, că se întoarce dintr-o foarte lungă călătorie, deşi n-au trecut decât câteva minute de când soldaţii s-au năpustit la ea. Ce s-o fi ales din Rufino, din Gall, din Pitic? Parcă visând, şi-i aminteşte bătându-se,

şi-i aminteşte pe soldaţi trăgând în ei. Pe soldatul pe care l-au luat de pe ea îl interoghează, la câţiva paşi, un metis scund şi îndesat, în puterea vârstei, cu trăsăturile gălbui-cenuşii brăzdate brutal de o cicatrice, între gură şi ochi. Gândeşte: Pajeú. I se face teamă, pentru prima oară în ziua aceea. Soldatul e îngrozit, răspunde cu cea mai mare iuţeala la întrebările ce i se pun şi imploră, se roagă, cu ochii, cu gura, cu mâinile, căci pe când Pajeú îl interoghează ceilalţi s-au apucat să-l dezbrace. Trag de pe el vestonul rupt, pantalonii zdrenţuiţi fără să-l bruftuiască, şi Jurema – fără bucurie, fără tristeţe, mereu ca în vis – vede că, odată despuiat, la un singur gest al acestui metis despre care se povestesc grozăvii, yagunzii înfig în el mai multe *facás,* în pântec, în spinare, în gât, şi că soldatul se prăbuşeşte fără a avea timp nici măcar să urle. Vede că unul dintre yagunzi se apleacă, apucă sexul acum jalnic şi minuscul al soldatului, i-l taie dintr-o retezătură şi cu aceeaşi mişcare i-l îndeasă în gură. Apoi, după ce îşi şterge cuţitul de cadavru, şi-l vâră la cingătoare. Nu simte nici silă, nici bucurie, nici mâhnire, nimic, îşi dă seama că metisul fără nas îi spune ceva:

— Ai venit singură la Belo Monte sau cu alţi pelerini? – Vorbeşte rar, de parcă ea nu l-ar putea înţelege sau auzi –. De unde eşti?

Răspunde cu mare greutate. Bâlbâie, cu un glas care i se pare străin, că vine de la Queimadas.

— Lungă călătorie, observă metisul, măsurând-o de sus până jos cu curiozitate. Şi, pe deasupra, pe acelaşi drum cu soldaţii.

Jurema încuviinţează. Ar trebui să-i mulţumească, să-i spună ceva amabil pentru că a salvat-o, dar Pajeú îi insuflă prea multă teamă. Toţi ceilalţi yagunzi o înconjoară şi, cu şubele lor de ierburi, cu armele lor, cu ţignalele atârnate de gât, i se par a nu fi oameni din carne şi oase ci apariţii de poveste sau de coşmar.

— N-ai cum să intri în Belo Monte pe aici, îi spune Pajeú, cu o strâmbătură care trebuie că-i ţine loc de zâmbet. Măgurile dimprejur gem de protestanţi. Întoarce-te mai bine la drumeagul dinspre Geremoabo. Pe acolo nu vin soldaţi.

— Bărbatul meu, şopteşte Jurema, arătând spre pădure. Vocea i se frânge într-un hohot de plâns. O rupe la fugă, temătoare, reîntoarsă la cele petrecute înainte de ivirea soldaţilor şi deodată îl recunoaşte pe celălalt, pe cel ce privea aşteptându-şi rândul: e trupul gol, însângerat, atârnat într-un copac, legănându-se alături de uniforma ce spânzură şi ea de crengi. Jurema ştie încotro s-o ia pentru că nişte zgomote o călăuzesc şi, într-adevăr, după câteva minute îi descoperă, în partea aceea din *caatinga* împestriţată cu uniforme, pe Galileo Gall şi pe Rufino. Au culoarea pământului gloduros, amândoi sunt muribunzi dar încă se luptă. Sunt două momâi înlănţuite, se lovesc cu capul, cu picioarele, se muşcă şi se zgârie, dar aşa de rar încât par a se juca. Jurema încremeneşte lângă ei, în timp ce metisul şi yagunzii le-au dat înconjur şi privesc lupta. E o luptă care se sfârşeşte cu încetul, sunt două forme noroioase, de nerecunoscut, unite pentru totdeauna, ce abia de mai mişcă şi nu par a-şi da seama că sunt înconjurate de zeci de privitori. Horcăie, sângerează, târâie pe jos zdrenţe lungi de veşminte.

— Tu eşti Jurema, tu eşti nevasta ghidului din Queimadas, rosteşte lângă ea Pajeú, agitat. Deci te-a găsit. Deci l-a găsit şi pe săracul cu duhul, cel găzduit la Calumbi.

— E ţicnitul care a căzut azi-noapte în capcană, spune careva, din partea opusă a cercului. Ăl de se temea atâta de soldaţi.

Jurema simte o mână între ale ei, micuţă, grăsuţă, care strânge cu furie. E Piticul. O priveşte plin de bucurie şi de nădejde, ca şi cum de ea ar atârna viaţa lui. E tăvălit în clisă şi se lipeşte strâns de ea.

— Opreşte-i, opreşte-i, Pajeú, zice Jurema. Salvează-mi

bărbatul, salvează-l pe…

— Vrei să-i salvez pe amândoi? rânjeşte batjocoritor Pajeú. Vrei să ramâi cu amândoi?

Jurema îi aude şi pe alţi yagunzi râzând de spusele metisului fără nas.

— Asta-i treabă de bărbaţi, Jurema, îi explică Pajeú, liniştit. Tu i-ai vârât în daravera asta. Acum lasă-i unde i-ai vârât, să-şi încheie socotelile ca între bărbaţi. Dacă omul tău scapă, te va ucide, iar dacă moare, atunci moartea lui va cădea asupra ta şi vei da seamă înaintea Tatălui. La Belo Monte, Sfătuitorul te va povăţui cum să te izbăveşti. Acum pleacă, pe aici va trece războiul. Lăudat fie Bunul Isus Sfătuitorul!

Caatinga se mişcă şi, în câteva clipe yagunzii se fac nevăzuţi printre tufişuri de *favela.* Piticul i s-a încleştat de mână şi se uită, ca şi ea, la cei doi căzuţi. Jurema vede că Gall are un cuţit pe jumătate înfipt în trup, în dreptul coastelor. Aude, neîntrerupt, trompete, clopote, ţignale. Deodată, încăierarea se curmă, fiindcă Gall, scoţând un răcnet, se rostogoleşte la câţiva metri de Rufino. Jurema îl vede apucând de *facá* şi smulgându-i-o, cu un alt răcnet. Gall se uită la Rufino care şi el îl priveşte, din noroi, cu gura deschisă şi cu o căutătură fără viaţă.

— Tot nu mi-ai pus mâna pe faţă, îl aude spunând pe Galileo, care îl cheamă pe Rufino cu mâna în care ţine cuţitoiul.

Jurema îl vede pe Rufino dând din cap şi gândeşte: „Se înţeleg”. Nu-şi dă seama ce vrea să spună cu acest gând dar simte că aşa este. Rufino se târăşte spre Gall, foarte încet. O să ajungă la el? Se împinge pe coate, pe genunchi, se freacă cu faţa de noroi, ca un vierme, şi Gall îl cheamă prin semne, scuturând pala. „Treburi de bărbaţi”, gândeşte Jurema. Gândeşte: „Vina o să cadă asupra mea”. Rufino ajunge lângă Gall, care încearcă să-l păleascâ cu fa*cá,* în timp ce ghidul îl loveşte în plină faţă. Dar pălmuirea îşi

pierde orice vlagă atingându-l, fie pentru că Rufino nu mai are pic de forţă, fie dintr-o descurajare intimă. Mâna lui rămâne pe faţa lui Gall, într-un fel de mângâiere. Gall îl loveşte Şi el, o dată, de două ori, şi mâna i se lasă, sfârşită, pe capul călăuzei. Amândoi agonizează îmbrăţişaţi, privindu-se. Juremei i se pare că feţele lor, la câţiva milimetri una de alta, îşi zâmbesc. Sunetele de goarnă şi de ţignale au fost acoperite de rafale de împuşcături. Piticul îi spune ceva dar ea nu pricepe.

„I-ai pus mâna pe faţă, Rufino”, gândeşte Jurema. „Ce-ai dobândit cu asta, Rufino? La ce ţi-a folosit răzbunarea dacă ai murit, dacă m-ai lăsat singură pe lume, Rufino?”. Nu plânge, nu se clinteşte, nu ridică ochii de pe bărbaţii nemişcaţi. Mâna aceea pe capul lui Rufino îi aminteşte că, la Queimadas, când spre nenorocirea tuturor Domnul l-a adus să-i ofere de lucru bărbatului ei, străinul pipăise o dată ţeasta lui Rufino şi îi citise secretele, tot aşa cum vrăjitorul Porfirio le citea în frunzele arbuştilor de cafea şi Doña Casilda într-o căldare plină ochi cu apă.

— V-AM POVESTIT cine s-a prezentat la Calumbi, în cortegiul lui Moreira César? întrebă Baronul de Cañabrava -. Ziaristul acela care a lucrat întâi pentru mine apoi s-a mutat la Epaminondas, la *Jornal de Noticias.* Catastrofa aceea cu ochelari ca de căşti de scafandru, care mergea împleticindu-se la tot pasul şi se îmbrăca mai dihai ca un măscărici. Ţi-l aminteşti, Adalberto? Scria poezii, fuma opiu.

Dar nici *colonelul* José Bernardo Murau nici Adalberto de Gumucio nu-l ascultau. Acesta din urmă recitea hârtiile pe care Baronul tocmai le tradusese pentru ei, apropiindu-le de lampa ce lumina masa din sufragerie, de pe care nu fuseseră încă strânse ceştile goale de cafea. Bătrânul Murau, legănându-se în scaunul cu spătar înalt de parcă s-ar fi aflat în balansoarul din săliţă, părea să fi adormit. Dar

Baronul ştia că se gândeşte la cele auzite adineaori, în timpul lecturii.

— Mă duc s-o văd pe Estela, zise, ridicându-se.

Pe când străbătea conacul părăginit, cufundat în penumbră, spre dormitorul unde o culcaseră pe Baroană cu puţin înaintea cinei, măsura în gând impresia făcută asupra prietenilor lui de aşa-zisul testament al aventurierului scoţian. Îşi spuse, împiedicându-se de o dală spartă a coridorului ce ducea spre dormitoare:

„Întrebările se vor înmulţi, la Salvador. Şi de fiecare dată când voi explica de ce l-am lăsat să plece, voi avea aceeaşi senzaţie că mint". De ce l-a lăsat să plece pe Galileo Gall? Din prostie? Din oboseală? Din lehamite de toate? Din simpatie? Se gândi, amintindu-şi de Gall şi de ziaristul miop: „Hotărât lucru, am o slăbiciune pentru specimenele rare, pentru tot ce-i anormal".

Din pragul uşii desluşi, în slaba pâlpâire roşiatică a lămpiţei cu untdelemn ce lumina de pe noptieră, profilul Sebastianei. Stătea aşezată la picioarele patului, într-un jilţ cu perne, şi deşi nu fusese niciodată o femeie prea veselă, expresia ei era acum atât de gravă încât Baronul se nelinişti. Se ridicase, văzându-l intrând.

— A continuat să doarmă tihnit? întrebă Baronul, ridicând vălul împotriva ţânţarilor şi aplecându-se să privească. Soţia lui avea ochii închişi, şi în penumbră faţa ei, deşi foarte palidă, părea senină. Cearşaful urca şi cobora domol, în ritmul respiraţiei.

— De dormit a dormit, dar nu prea tihnit, murmură Sebastiana, conducându-l înapoi spre uşa dormitorului. Coborî vocea şi mai mult, iar Baronul observă neliniştea cuibărită în ochii negri, foarte vii, ai cameristei. Visează neîncetat. Vorbeşte în somn, mereu despre aceleaşi lucruri.

„Nu îndrăzneşte să spună incendiu, foc, flăcări", gândi Baronul, simţind o apăsare în tot pieptul. Vor deveni oare tabu, va trebui să poruncească să nu se mai pronunţe

niciodată în casa lui cuvintele care în mintea Estelei s-ar putea lega de holocaustul fermei Calumbi? O apucase de braţ pe Sebastiana, încercând s-o liniştească, dar nu izbutea să spună nimic. Simţea între degete pielea catifelată şi caldă a cameristei.

— Nu e bine ca doamna să rămână aici, şopti ea. Duceţi-o la Salvador. Trebuie s-o vadă doctorii, să-i dea ceva, să-i scoată amintirile din cap. Nu poate sta aşa zbuciumată, zi şi noapte.

— Ştiu, Sebastiana, încuviinţă Baronul. Dar călătoria e mult prea lungă, prea istovitoare. Mi se pare riscant s-o expunem unei alte expediţii în starea ei. Deşi se prea poate să fie şi mai primejdios s-o ţinem fără îngrijiri. O să vedem mâine. Acum, du-te şi te culcă. N-ai închis ochii zile în şir.

— Voi rămâne noaptea asta aici, cu doamna, replică Sebastiana, cu hotărâre.

Baronul, văzând-o reluându-şi locul lângă Estela, se gândi că a rămas aceeaşi femeie cu forme puternice şi frumoase, admirabil păstrate. „Ca Estela”, îşi spuse. Şi, într-o pornire de nostalgie, îşi aminti că în primii ani ai căsătoriei ajunsese să simtă o gelozie cumplită, neînfrânată, văzând camaraderia, intimitatea de nepătruns ce exista între cele două femei. Reîntorcându-se în sufragerie, văzu printr-un ochi de geam că noaptea era bântuită de nori joşi care ascundeau stelele. Îşi aminti, zâmbind, că gelozia îl îndemnase să-i ceară Estelei s-o dea afară pe Sebastiana şi că acesta a fost motivul celei mai serioase certuri din întreaga lor viaţă conjugală. Intră în sufragerie însoţit de imaginea plină de viaţă, neatinsă în pofida anilor, dureroasă, a Baroanei cu obrajii în flăcări, apărându-şi furios camerista şi repetându-i că dacă Sebastiana pleacă, atunci pleacă şi ea. Amintirea aceea, care mult timp fusese scânteia ce-i aţâţa dorinţa, îl mişca acum până în cea din urmă fibră. Îi venea să plângă. Îşi găsi prietenii angajaţi în ipoteze asupra paginilor citite.

— Un fanfaron, un închipuit, un derbedeu cu imaginaţie, un pezevenghi de lux, spunea *colonelul* Murau. Nici în cele mai descreierate romane eroii nu trec prin atâtea peripeţii. Tot ce cred din el e învoiala cu Epaminondas, aceea de a duce arme la Canudos. Nu-i decât un contrabandist care a scornit istoria cu anarhismul, drept scuză şi îndreptăţire.

— Scuză şi îndreptăţire? – Adalberto de Gumucio sări de pe scaun –. Asta-i mai curând o circumstanţă agravantă.

Baronul se aşeză lângă el şi se sili să pară interesat.

— Să năzuieşti la distrugerea proprietăţii, a religiei, a căsătoriei, a moralei: asta ţi se pare o scuză? insistă Gumucio. După mine, asta e mai grav decât traficul de arme.

„Căsătorie, morală", gândi Baronul. Şi se întrebă dacă Adalberto ar fi îngăduit în căminul lui o complicitate atât de profundă ca aceea dintre Estela şi Sebastiana. Inima i se strânse din nou când se gândi la soţia sa. Hotărî să plece chiar a doua zi în zori. Îşi turnă un pahar de porto şi sorbi o înghiţitură zdravănă.

— După părerea mea, istoria e adevărata, spuse Gumucio. Din cauza naturaleţei cu care se referă la unele lucruri ieşite din comun, evadări, asasinate, călătorii piratereşti, ajunare sexuală. Nici nu-şi dă seama că sunt fapte neobişnuite. Asta te face să crezi că le-a trăit şi că e convins de enormităţile debitate la adresa Divinităţii, a familiei şi a societăţii.

— Că e convins nu încape îndoială, spuse Baronul, savurând gustul arzător-dulceag al porto-ului. L-am auzit deseori pomenind de ele, la Calumbi.

Bătrânul Murau mai umplu o dată paharele. La masă nu băuseră, dar după cafea moşierul scosese dintr-un cotlon carafa aceea de porto care era acum aproape goală. Să se îmbete până la inconştienţă? De asta avea nevoie ca să nu se mai gândească la sănătatea Estelei?

— Confundă realitatea cu iluzia, nu ştie unde se sfârşeşte

una şi începe cealaltă, spuse. Se prea poate să povestească toate acele lucruri cu sinceritate şi să creadă orbeşte în ele. Nu contează. Căci nu le vede cu ochii ci cu ideile, cu credinţele. Vă amintiţi ce spune despre Canudos, despre yagunzi? Probabil că nu prea diferit e tot restul. Nu m-aş mira ca o cotonogeală între codoşii din Barcelona, sau o razie a poliţiei din Marsilia împotriva contrabandiştilor să fie în ochii lui bătălii între oprimaţi şi opresori în războiul dus pentru sfărâmarea lanţurilor omenirii.

— Şi sexul? spuse José Bernardo Murau: se buhăise de-a binelea, îi sticleau ochişorii în cap şi vocea i se tărăgănase. Chestia cu cei zece ani de castitate, voi chiar o credeţi? Zece ani de castitate ca să strângă puteri şi să le închine revoluţiei?

Vorbea în aşa fel încât Baronul ştiu că oricând s-ar putea porni pe istorii deocheate.

— Dar preoţii? întreba. Nu se păstrează ei neprihăniţi din iubire de Dumnezeu? Gall e un soi de preot.

— José Bernardo îi judecă pe ceilalţi după sine, glumi Gumucio, întorcându-se către gazdă. Recunoaşte că ţi-ar fi fost imposibil să înduri zece ani de castitate.

— Imposibil, chicoti moşierul. N-ar fi stupid să te lipseşti de una dintre puţinele compensaţii oferite de viaţă?

O lumânare din candelabru începu să sfârâie, scoţând un firicel de fum, şi Murau se ridică s-o stingă. Se folosi de prilej ca să mai toarne un rând de porto care goli cu totul carafa.

— În anii aceia de abstinenţă ar fi adunat atâta energie cât să lase borţoasă o catârcă, spuse, cu privirea sticlindu-i. Râse vulgar şi plecă cu paşi şovăitori să scoată altă sadă de porto dintr-un bufet. Celelalte lumânări ale candelabrului erau pe sfârşite şi încăperea începea să se întunece. Cum e nevasta ghidului, cea care l-a smuls din castitate?

— N-am mai văzut-o demult, spuse Baronul. Era o fetiţă slăbuţă, supusă, timidă.

— Avea şolduri pe cinste? bâlbâi *colonelul* Murau, ridicând paharul cu o mână tremurătoare. E tot ce au mai bun, prin coclaurii ăştia. Sunt pipernicite, sfrijite, se trec repede. Dar crupele, a-ntâia, mereu pe cinste.

Adalberto de Gumucio se grăbi să schimbe subiectul:

— Va fi foarte dificil să încheiem pace cu iacobinii, cum propui tu, comentă cu Baronul. Prietenii noştri nu se vor învoi să colaboreze cu cei care ne-au atacat ani de-a rândul.

— Sigur că uşor nu va fi, replică Baronul, aruncându-i lui Adalberto o privire recunoscătoare. Mai cu seamă să-l convingem pe Epaminondas, care se crede învingător. Dar până la urmă toţi vor înţelege că nu există altă cale. E o chestiune de supravieţuire…

Îl întrerupseră nişte zgomote de copite şi de nechezaturi, răsunând de foarte aproape şi, un moment mai târziu, câteva bătăi puternice în uşă. José Bernardo Murau se oţărî, plictisit. „Ce mama dracului…” mormăi, ridicându-se anevoie. Ieşi din sufragerie târşindu-şi picioarele. Baronul mai umplu o dată paharele.

— Tu şi băutură, asta chiar că e o noutate, zise Gumucio. E din cauza arderii fermei? Las’ că nu-i sfârşitul lumii. Un ghinion, nimic mai mult.

— E din cauza Estelei, spuse Baronul, înnegurat. N-o să mi-o iert niciodată. Şi totul e din vina mea, Adalberto. Am cerut prea mult de la ea. Nu trebuia s-o duc la Calumbi, trebuia să vă fi ascultat, pe tine şi pe Viana. Am fost un egoist, un descreierat.

De dincolo, de la uşa de la intrare, auziră trăgându-se un zăvor apoi răzbiră mai multe voci bărbăteşti amestecate.

— E o criză trecătoare, din care va ieşi curând, zise Gumucio. E absurd să te învinovăţeşti aşa.

— M-am hotârât, mâine plecăm la Salvador, spuse Baronul. E şi mai primejdios s-o ţin aici, fără îngrijire medicală.

Jose Bernardo Murau reapăru în cadrul uşii. Părea să se fi dezmeticit brusc din beţie şi avea o expresie atât de ciudată încât Baronul şi Gumucio îi veniră în întâmpinare.

— Ştiri de la Moreiia César? îl apucă de braţ Baronul, încercând să-l facă să reacţioneze.

— De necrezut, de necrezut, murmura bătrânul moşier, printre dinţi, de parcă ar fi văzut strigoi.

VII

PRIMUL LUCRU de care îşi dă seama ziaristul miop, la revărsarea zorilor, pe când se scutură de crustele de noroi, e că trupul îl doare mai abitir ca aseară, de parcă de-a lungul nopţii nedormite cineva l-ar fi deşelat în bătaie. Al doilea, activitatea înfrigurată, un du-te-vino de uniforme, ce se desfăşoară în absenţa oricăror comenzi, într-o tăcere contrastând cu bubuiturile de tun, cu clopotele şi trompetele care l-au asurzit toată noaptea, îşi saltă pe umăr taşca de piele, strânge cu nădejde tăblia sub braţ şi, simţind înţepăturile în picioare şi mâncărimile unui strănut iminent, începe să se caţere pe munte spre cortul colonelului Moreira César. „Umezeala”, îşi spune, scuturat de un atac de strănuturi care îl face să uite de război şi de tot ce nu este explozia aceea lăuntrică ce îi înlăcrimează ochii, îi astupă urechile, îi rătăceşte mintea şi îi preface nările într-un furnicar. E atins sau îmbrâncit de soldaţi care trec potrivindu-şi raniţele, cu puştile în cumpănire, iar acum aude şi voci dând ordine.

Pe creastă îl descoperă pe Moreira César, înconjurat de ofiţeri, aburcat pe ceva nedesluşit, privind cu binoclul în jos de-a lungul povârnişului. Domneşte o mare vânzoleală împrejur. Calul alb, gata înşeuat, se cabrează plin de neastâmpăr printre soldaţi şi gornişti care se lovesc de ofiţeri veniţi sau plecaţi în goana mare, agitaţi, răcnind ordine pe care urechile ziaristului, vuind de desimea strănuturilor, abia le înţelege. Aude vocea colonelului: „Ce face artileria, Cunha Matos?”. Răspunsul se pierde printre

sunete de goarnă. Ziaristul, descotorosindu-se de taşcă şi de tăblia de scris, înaintează câţiva paşi privind spre Canudos.

Noaptea trecuta nu l-a văzut şi se gândeşte că peste câteva minute sau ore nimeni nu va mai putea vedea locul acela. Îşi şterge iute cu marginea cămăşii lentilele aburite ale ochelarilor şi observă cu de-amănuntul tot ce se poate vedea din priveliştea ce i se desfăşoară la picioare. Lumina azuriu-plumburie care scaldă crestele n-a pătruns încă în depresiunea ocupată de Canudos. Nu-i vine prea uşor să desluşească unde se termină poalele muntelui, semănăturile şi câmpiile pline de bolovani, şi unde încep colibele şi căsuţele ce se îngrămădesc de-a valma pe o mare întindere. Dar zăreşte imediat două biserici, una mai mică şi cealaltă foarte înaltă, cu turle impunătoare, ambele despărţite de o esplanadă în formă de pătrat. Îşi mijeşte ochii şi încearcă să distingă, în faptul de ziuă, zona mărginită de un râu cu ape ce par destul de îmbelşugate, când un bubuit de tun îl face să sară ca ars şi să-şi astupe urechile. Dar nu închide ochii care, fascinaţi, urmăresc o flacără bruscă şi mai multe căsuţe aruncate în aer, prefăcute într-un vălmăşag de scânduri, chirpici, tinichele, rogojini, obiecte fără contur, care explodează, se dezintegrează şi dispar. Bubuitul se înteţeşte şi Canudos rămâne înmormântat într-un nor de fum care cuprinde încet poalele primelor colnice, sfâşiat ici şi colo de cratere din care ţâşnesc bucăţi de acoperişuri şi de ziduri nimicite de alte explozii. Se gândeşte fără noimă că dacă norul o să mai urce îi va ajunge la nas şi-l va face să strănute iar.

— Ce aşteaptă al şaptelea! Şi al nouălea! Şi al şaisprezecelea! zice Moreira César atât de aproape încât se întoarce să-l vadă şi, într-adevăr, colonelul cu grupul care îl însoţeşte se află lângă el.

— Chiar acum atacă al şaptelea, Excelenţă, răspunde din preajmă căpitanul Olimpio de Castro.

— Şi al nouălea şi al şaisprezecelea, se repede cineva, din spate.

— Eşti martorul unui spectacol care te va face celebru. Colonelul Moreira César îl bate pe umăr trecând pe alături. Nu apucă să-i răspundă fiindcă ofiţerul şi suita lui l-au depăşit şi merg să se instaleze ceva mai jos, pe un mic promontoriu.

„Al şaptelea, al nouălea, al şaisprezecelea”, gândeşte. „Batalioane? Plutoane? Companii?”. Dar înţelege imediat. Din trei părţi deodată, pe colnicele dimprejur se scurg corpuri de-ale regimentului – baionetele fulgeră – spre fundul văii fumegânde, spre Canudos. Tunurile nu mai bat şi, în tăcerea restabilită, ziaristul miop aude dangătul plin al clopotelor. Soldaţii aleargă, alunecă, sar pe spinarea dealurilor, trăgând neîncetat. Povârni-şurile încep şi ele să se umple de fum. Chipiul roşu-albastru al lui Moreira se înclină în semn de aprobare. Ziaristul culege de pe jos taşca şi tăblia şi coboară cei câţiva metri care îl despart de şeful regimentului Şapte; se cuibăreşte într-o mică adâncitură, între ofiţeri şi calul alb ţinut de dârlogi de o ordonanţă. Se simte înstrăinat, hipnotizat, şi îi trece prin cap ideea absurdă că de fapt nu vede ceea ce vede.

O adiere începe să risipească ghebele plumburii care ascund aşezarea; le vede ridicându-se, destrămându-se, îndepărtându-se, împinse de vânt către terenul deschis unde trebuie să fie drumul dinspre Geremoabo. Acum poate urmări în voie deplasarea soldaţilor. Cei din dreapta lui au atins malurile râului şi încep să-l treacă; omuleţii roşii, verzi, albaştri, devin cenuşii, dispar şi reapar de partea cealaltă a apelor când, deodată, între ei şi Canudos se ridică un zid de praf. Mai mulţi omuleţi cad.

— Tranşee, spune cineva.

Ziaristul miop se hotărăşte să se apropie de grupul care îl înconjoară pe colonel: acesta a mai înaintat câţiva paşi în jos şi observă încordat, schimbând binoclul cu un ochean.

Sfera roşie a soarelui luminează teatrul operaţiilor, de câteva minute. Aproape fără să-şi dea seama, ziaristul de la *Jornal de Noticias,* care n-a încetat să tremure în tot acest timp, se urcă pe un pinten de stâncă, să vadă mai bine. Atunci ghiceşte ce se întâmplă. Primele rânduri ale soldaţilor ce treceau râul au fost ciuruite dintr-o succesiune de linii de apărare bine camuflate, iar acum s-a dezlănţuit acolo un puternic schimb de focuri. Alt corp de asalt care, aproape la picioarele sale, înaintează desfăşurat, este şi el oprit de o rafală subită, iscată parcă din pământ. Trăgătorii sunt pitulaţi în ascunzători. Îi vede pe yagunzi. Sunt capetele acelea – cu pălării? cu legături pe frunte? — care ţâşnesc deodată de sub pământ, împrăştiind fum şi, deşi prăfăraia estompează trăsăturile şi siluetele, îşi poate da seama că unii dintre ei sunt atinşi de gloanţe şi alunecă în gropile unde, fără îndoială, luptele se dau deja corp la corp.

Îl zgâlţâie o serie de strănuturi atât de dese încât, timp de o clipă, crede că va leşina. Frânt în două, cu ochii închişi, cu ochelarii în pumn, strănută şi cască gura, încercând cu disperare să-şi umple plămânii cu aer. În sfârşit, poate sa se îndrepte, să respire, şi simte că e bătut pe spate. Îşi pune ochelarii şi îl vede pe colonel.

— Credeam c-ai fost rănit, zice Moreira César, care pare foarte bine dispus.

Se trezeşte înconjurat de ofiţeri şi nu ştie ce să spună, într-atât ideea c-ar fi putut fi rănit îl ia pe nepregătite, de parcă nu i-ar fi trecut prin cap că şi el face parte din acest război, că şi el se află la cheremul gloanţelor.

— Ce se întâmplă, ce se întâmplă? bâiguie.

— Al nouălea a intrat în Canudos şi acum intră al şaptelea, spune colonelul, din nou cu binoclul la ochi.

Cu tâmplele zvâcnindu-i, cu răsuflarea tăiată, ziaristul miop are senzaţia că totul s-a apropiat, că poate atinge războiul cu mâna. La marginea aşezării casele ard şi două şiruri de soldaţi intra în Canudos, printre noruleţi ce trebuie

să fie împuşcături. Dispar, înghiţiţi de un labirint de acoperişuri de ţiglă, de paie, de tabla, de şiţă, prin care răzbat uneori limbi de foc. „Acum îi ciuruiesc pe toţi cei scăpaţi teferi de sub ghiulele”, gândeşte. Şi îşi închipuie furia cu care ofiţerii şi soldaţii răzbună cadavrele atârnate în *caatinga,* răfuindu-se, plătind cu vârf şi îndesat pentru toate ambuscadele şi ţignalele care i-au înnebunit după plecarea din Monte Santo.

— În biserici sunt cuiburi de trăgători, îl aude spunând pe colonel. Ce aşteaptă Cunha Matos să le ocupe?

Clopotele au bătut neîntrerupt şi el le-a auzit fără să-şi dea seama, peste bubuituri şi focuri de armă, ca pe o muzică de fond. Prin harababura de case zăreşte figuri care aleargă, uniforme ce se încrucişează şi se despart. „Cunha Matos e în iadul acela”, gândeşte. „Alergând, lovind, omorând”. Or fi acolo şi Tamarindo şi Olimpio de Castro? îi caută din ochi şi nu-l vede pe bătrânul colonel, dar căpitanul se află printre însoţitorii lui Moreira César. Simte o uşurare, nu ştie de ce.

— Ariergarda şi poliţia bahiană să atace din flancul opus, îl aude pe colonel ordonând.

Căpitanul Olimpio de Castro cu trei sau patru aghiotanţi se năpustesc pe deal în sus şi imediat câţiva gornişti încep să trâmbiţeze până când, de departe, le răspund sunete asemănătoare. Abia acum înţelege că ordinele se transmit cu trompeta. Ar vrea să-şi însemneze asta undeva ca să nu uite. Dar câţiva ofiţeri exclamă ceva în acelaşi timp şi atunci priveşte iar. Pe esplanada dintre biserici, zece, douăsprezece, cincisprezece uniforme roşii-albastre aleargă după doi ofiţeri – distinge săbiile lor trase din teacă, încearcă să-i recunoască pe aceşti locotenenţi sau căpitani pe care i-a văzut desigur deseori –, cu intenţia vădită de a lua cu asalt templul cu mari turle albe înconjurate de schele, când un ropot de descărcături porneşte din toată incinta şi îi seceră pe cei mai mulţi; câţiva se întorc şi

dispar în praf.

— Trebuia să se fi asigurat cu salve de armă, îl aude spunând pe Moreira César, cu un ton îngheţat. E o redută acolo…

Din biserici au ieşit multe siluete care aleargă spre cei căzuţi şi se înverşunează asupra lor. „Îi omoară de-a binelea, îi castrează, le scot ochii”, gândeşte, şi chiar atunci îl aude pe colonel şoptind: „Descreieraţii, îi dezbracă”. „Îi dezbracă?”, repetă, în gând, şi prin faţa ochilor îi trec iar trupurile aninate de copaci ale sergentului blond şi soldaţilor lui. E mort de frig. Esplanada dispare din nou în nori de praf. Ochii ziaristului miop fug în toate părţile, străduindu-se să vadă ce se întâmplă acolo jos. Soldaţii celor două corpuri care au intrat în Canudos, unul la stânga şi celălalt la picioarele lui, au dispărut în păienjenişul acela crispat, pe când un al treilea corp, la dreapta, continuă să pătrundă în oraş, ba chiar poate să-i urmărească înaintarea după vârtejurile de praf care îl preced şi care se răspândesc de-a lungul tuturor acelor străzi, uliţe, cotituri, meandre în care poate ghici înfruntările, izbiturile, paturile de puşcă spărgând uşi, dărâmând scânduri, pari, acoperişuri, adică toate episoadele războiului acela care, fărâmiţându-se în mii de sălaşe, devine un vălmăşag confuz, atacul unuia contra altuia, al unuia contra doi, al altor doi contra trei.

N-a băut nicio înghiţitură de apă în dimineaţa asta, noaptea trecută n-a pus o îmbucătură în gură, şi după ce că are un gol în stomac îşi simte şi măruntaiele răscolite. Soarele luceşte în mijlocul cerului. E cu putinţă să fie deja amiază, să fi trecut atâtea ore? Moreira César şi însoţitorii lui coboară alţi câţiva metri şi ziaristul miop, mai mult alunecând, se apropie de ei. Îl apucă de braţ pe Olimpio de Castro şi îl întreabă ce se întâmplă, de câte ceasuri ţine bătălia.

— Au intrat în foc şi ariergarda şi poliţia bahiană, spune Moreira César cu binoclul la ochi. Nu mai au cum să fugă pe

partea aceea.

Ziaristul miop distinge de cealaltă parte a căsuţelor înecate în praf nişte pete albastre, verzui, aurii, înaintând prin sectorul acela până mai adineaori neatins, fără fum, fără incendii, fără oameni. Operaţiunile se desfăşoară acum în întreg Canudos, se văd pretutindeni case în flăcări.

— Treaba asta zăboveşte prea mult, zice colonelul, şi ziaristul miop percepe nerăbdarea lui bruscă, indignarea din glas. Escadronul de cavalerie să-i dea o mână de ajutor lui Cunha Matos.

Îşi dă seama pe loc – după chipurile surprinse, contrariate, ale ofiţerilor – că ordinul colonelului e neaşteptat, riscant. Nimeni nu protestează, dar privirile tuturor sunt mai grăitoare decât cuvintele.

— Ce este? Moreira César îşi plimbă ochii de la un ofiţer la ul. Apoi îl ţintuieşte pe Olimpio de Castro: Care-i obiecţia?

— Niciuna, Excelenţă, zice slab căpitanul. Doar că…

— Spune! îl somează Moreira César. Îţi ordon.

— Escadronul de cavalerie e singura rezervă, Excelenţă! încheie căpitanul.

— Şi la ce ne foloseşte aici? Moreira César arată în jos. Nu-i acolo lupta? Când or să-i vadă pe călăreţi, yagunzii încă în viaţă vor fugi ca potârnichile şi îi vom putea căsăpi. Să atace imediat!

— Vă rog să-mi îngăduiţi să şarjez cu escadronul, bâlbâie Olimpio de Castro.

— De dumneata am nevoie aici, răspunde colonelul, tăios. Aude alte sunete de goarnă şi, după câteva minute, apar pe, culmea unde se află postul de comandă, călăreţii, în plutoane de câte zece, câte cincisprezece, cu un ofiţer în frunte; trecând prin dreptul lui Moreira César, toţi salută cu săbiile.

— Goliţi bisericile, împingeţi-i către nord, le strigă acesta. Tocmai se gândeşte că aceste feţe încordate, tinere, albe, oacheşe, negre sau cu trăsături indiene, vor intra în

tăvălugul acela, când îl apucă alt atac de strănuturi, mai puternic decât cel dintâi. Ochelarii îi zboară cât colo şi el se gândeşte cu groază, în timp ce simte asfixierea, exploziile în piept şi în tâmple, mâncărimea turbată din nas, că s-au spart, că oricine poate călca pe ei, că zilele sale vor deveni o ceaţă veşnică. Când atacul se mai potoleşte, cade în genunchi, pipăie cu înfrigurare împrejur până dă de ei. Se încredinţează, fericit, că sunt intacţi. Îi curăţă, şi-i pune la ochi, priveşte. Suta de călăreţi au coborât dealul. Când au avut timp? Dar ceva se întâmplă cu ei când ajung la râu. Nu izbutesc să-l treacă. Caii intră în apă şi par să se cabreze, să nu mai asculte de hăţuri, în pofida furiei cu care sunt minaţi, loviţi, cu pumnii, cu cizmele, cu latul săbiilor. S-ar părea că râul îi înspăimântă. Se zbat în mijlocul curentului şi unii îşi răstoarnă călăreţii.

— Precis au pus capcane, spune un ofiţer.

— Şi trag în ei din unghiul acela mort, murmură un altul.

— Calul meu! răcneşte Moreira César, şi ziaristul miop îl vede dând binoclul unei ordonanţe. Sărind în şea, adaugă, supărat: Băieţii au nevoie de un stimulent. Olimpio, preiei comanda.

Bătăile inimii i se înteţesc, văzându-l pe colonel cum trage sabia, dă pinteni animalului şi începe să coboare năvalnic coasta. Dar n-a înaintat nici cincizeci de metri când îl vede cocârjându-se în şea, sprijinindu-se de gâtul calului, care se opreşte brusc. Vede cum colonelul îl face să se învârtească pe loc – ca să-l întoarcă spre postul de comandă? – dar, ca şi când ar primi ordine contradictorii de la călăreţ, animalul se învârte în jurul cozii, de două ori, de trei ori. Acum înţelege de ce ofiţerii şi aghiotanţii scot strigăte, exclamaţii şi se reped pe coastă în jos cu revolverele scoase din toc. Moreira César se rostogoleşte la pământ şi aproape în aceeaşi clipă nu-l mai poate vedea din cauza căpitanului şi a celorlalţi care îl ridică pe braţe şi îl aduc spre el, în graba mare. Aude o hărmălaie

asurzitoare, focuri de armă, zgomote felurite. Rămâne împietrit, fără iniţiativă, privind la grupul de oameni care urcă grabnic povârnişul, urmaţi de calul alb ce-şi târâie frâul. A rămas singur. Groaza de care e cuprins îl face s-o rupă la fugă pe creastă în sus, alunecând, ridicându-se, căţărându-se. Când ajunge pe cuhne şi fuge cu paşi mari spre cortul de pânză, îşi dă seama că locul a rămas aproape fără soldaţi. În afara grupului strâns ciorchine la intrarea cortului, abia zăreşte câte o santinelă sau alta, privind speriată în direcţia aceea. „Poţi să-l ajuţi pe doctorul Souza Ferreiro?”, aude şi, deşi cel care îi vorbeşte este căpitanul, abia de-i recunoaşte vocea şi chipul. Dă din cap că da şi Olimpio de Castro îl împinge cu atâta putere înăuntru încât se prăvale oblu peste un soldat. Vede spinarea doctorului Souza Ferreiro, aplecat peste patul şi picioarele colonelului.

— Infirmier…? Souza Ferreiro se întoarce şi dând cu ochii de el expresia i se oţăreşte.

— Ţi-am mai spus, aici nu sunt infirmieri, îi strigă căpitanul de Castro, zgâlţâindu-l pe ziaristul miop. Sunt cu batalioanele, acolo jos. Să te ajute el.

Nervozitatea unuia şi a altuia i se transmite şi îi vine să strige, să bată din picior.

— Trebuie să-i extrag gloanţele, altfel infecţia îl termină cât ai clipi, geme doctorul Souza Ferreiro, uitându-se într-o parte Şi alta ca în aşteptarea unei minuni.

— Fă imposibilul, spune căpitanul, plecând. Nu pot părăsi comanda, trebuie să-l înştiinţez pe colonelul Tamarindo ca să ia…

Iese, lăsându-şi fraza neterminată.

— Suflecă-ţi mânecile, dă-te cu dezinfectantul acela! rage doctorul.

Se supune cu toată iuţeala de care e în stare, în ciuda stângăciei lui înnăscute, şi după câteva clipe se trezeşte, în toiul năucelii care l-a cuprins, că stă în genunchi, îmbibând în fiole de eter care îi amintesc de sărbătoarea Carnavalului

la teatrul Politeama, nişte tampoane pe care le aplică pe nasul şi gura colonelului Moreira César, ca să-l ţină adormit în timp ce medicul operează. „Nu tremura, nu fi tâmpit, ţine eterul pe nări”, îi spune doctorul de câteva ori. Se concentrează asupra îndatoririlor lui – să deschidă tubul, să îmbibe tamponul, să-l aplice pe nasul acela ascuţit, pe buzele strâmbate într-un rictus de o nesfârşită amărăciune –, gândindu-se la durerea pe care trebuie s-o simtă omuleţul acela în al cărui pântec deschis trebăluieşte doctorul Souza Ferreiro apropiindu-şi faţa de parcă ar amuşina sau ar linge. Din când în când aruncă fără să vrea o ocheadă la petele împrăştiate pe cămaşa, mânecile şi uniforma medicului, pe pătura de pe pat şi pe propriul lui pantalon. Cât sânge încape într-un trup aşa puţintel! Mirosul eterului îl îngreţoşează şi îi provoacă opinteli în stomac. Gândeşte: „Nu trebuie să vomit”. Gândeşte: „Cum de nu mi-e foame şi sete?”. Rănitul stă cu ochii închişi, dar uneori se mişcă pe loc şi atunci medicul mârâie: „Pune eter, mai mult eter”. Dar ultimul tub e aproape gol, şi el i-o spune cu un sentiment de vină.

Intră ordonanţe aducând nişte ligheane fumegânde în care doctorul clăteşte bisturie, ace, fire, foarfeci, cu o singură mână. De câteva ori, în timp ce aplică alte tifoane cu eter, îl aude pe doctorul Souza Ferreiro vorbind de unul singur şi împroşcând cuvinte grosolane, înjurături, blesteme, insulte la adresa propriei mame care l-a născut pe lume. Îl copleşeşte un fel de moţăiala şi doctorul îl şfichiuie imediat: „Nu fi tâmpit, nu e momentul să-ţi faci siesta”. Bâlbâie o scuză şi, când oamenii aduc un alt lighean fierbinte, îi imploră să-i dea de băut.

Observă că nu mai erau singuri în cort: umbra care îi apropie o ploscă de gură e căpitanul Olimpio de Castro. Tot acolo se află, cu spatele rezemat de pânza cortului, cu feţele amare, cu uniformele sfâşiate, colonelul Tamarindo şi maiorul Cunha Matos. „Mai pun eter?”, întreabă şi se simte

de-a dreptul idiot, fiindcă tubul e gol de câteva minute. Doctorul Souza Ferreiro îl bandajează pe Moreira César şi îl acoperă cu pătura. Uimit, gândeşte: „S-a făcut noapte”. Mai multe umbre se fofilează şi cineva anină o lampă de unul dintre stâlpii ce susţin cortul.

— Cum e? şopteşte colonelul Tamarindo.

— Are pântecul sfârtecat, răbufneşte doctorul. Tare mi-e teamă că…

Coborându-şi mânecile cămăşii, ziaristul miop îşi spune: „Doar mai adineaori era dimineaţă, amiază; cum e cu putinţă să zboare timpul aşa?”.

— Ba chiar mă îndoiesc că o să-şi revină, adaugă Souza Ferreiro.

Parcă răspunzându-i, colonelul Moreira César începe să se mişte. Toţi se apropie. Îl supără bandajele? Clipeşte. Ziaristul miop şi-l închipuie văzând siluete, auzind zgomote, încercând să înţeleagă, să-şi amintească şi, la rândul lui, îşi aduce aminte, ca de ceva din altă viaţă, de unele deşteptări după o noapte înseninată de opiu. La fel de înceată, de anevoioasă, de neprecisă, trebuie să fie şi întoarcerea colonelului la realitate. Moreira César stă cu ochii deschişi şi se uită încordat la Tamarindo, măsurându-i uniforma sfâşiată, zgârieturile de pe gât, adânca descurajare.

— Am luat Canudos? abia leagă cuvintele, horcăind. Colonelul Tamarindo coboară ochii şi neagă. Moreira César îşi plimbă privirea pe feţele înnegurate ale maiorului, căpitanului, doctorului Souza Ferreiro, şi ziaristul miop vede că şi la el se uită ţintă, parcă autopsiindu-l.

— Am încercat de trei ori, Excelenţă, bâiguie colonelul Tamarindo. Oamenii s-au luptat până la capătul puterilor.

Colonelul Moreira César se ridică în coate – e mai palid chiar decât era – şi agită o mână crispată de mânie:

— Încă un asalt, Tamarindo. Imediat! Vă ordon!

— Pierderile sunt foarte mari, Excelenţă, murmură colonelul, ruşinat, de parcă toată vina ar fi a lui. Poziţia

noastră, de neţinut. Trebuie să ne retragem la loc sigur şi să cerem întăriri…

— Vei răspunde pentru asta înaintea unui tribunal de război, îl întrerupe Moreira César, ridicând vocea. Regimentul Şapte să se retragă din faţa unor tâlhari? Predă sabia lui Cunhă Matos.

„Cum poate să se mişte, să se frământe aşa cu pântecul despicat”, gândeşte ziaristul miop. În tăcerea care se prelungeşte, colonelul Tamarindo se uită la ceilalţi ofiţeri cerându-le sprijinul din ochi. Cunha Matos face câţiva paşi spre patul de campanie:

— Cei mai mulţi au dezertat, Excelenţă, unitatea e pusă pe fugă. Dacă yagunzii atacă, pot lua şi tabăra. Ordonaţi retragerea.

Ziaristul miop vede, printre doctor şi căpitan, că Moreira César se prăbuşeşte pe spate în pat.

— Şi dumneata trădezi? şopteşte, cu disperare. Doar ştiţi ce înseamnă campania aceasta pentru cauza noastră. Vrei să spui că degeaba mi-am pus în joc onoarea?

— Toţi ne-am pus onoarea în joc, Excelenţă, murmură colonelul Tamarindo.

— Ştiţi c-a trebuit să-mi calc pe inimă şi să complotez cu politicienii corupţi, Moreira César vorbeşte în salturi bruşte, absurde. Vrei să spui că degeaba ne-am minţit ţara?

— Ascultaţi ce se întâmplă aici, afară, Excelenţă, insistă maiorul Cunha Matos, şi el îşi spune că a auzit tot timpul vânzoleala aceea, ţipetele, tropăiturile, buimăceala aceea, dar că n-a vrut să ştie ce înseamnă ele ca să nu se înspăimânte şi mai rău. E debandadă. Pot nimici regimentul dacă nu ne retragem în ordine.

Ziaristul miop aude zvon de ţignale de lemn şi de clopote amestecat cu tropăituri şi strigăte. Colonelul Moreira César se uită la ei, la fiecare în parte, cu faţa schimonosită, cu gura întredeschisă. Spune ceva dar nu se aude ce. Ziaristul miop îşi dă seama că ochii scăpărători de pe faţa aceea

lividă îl ţintuiesc pe el:

— Dumneata, dumneata – aude. Ia o hârtie şi o pană, nu înţelegi? Vreau să rămână în scris mârşăvia ăsta. Hai, scribule, eşti gata?

Abia atunci îşi aminteşte ziaristul miop de tăblia şi de taşca lui, în timp ce, ca muşcat de o viperă, scotoceşte peste tot. Cu sentimentul că şi-ar fi pierdut o parte din trup, o amuletă care îl proteja, îşi aduce aminte că nu le avea când a urcat dealul, că au rămas lepădate pe coastă, dar nu se mai poate gândi la nimic fiindcă Olimpio de Castro – cu ochii puni de lacrimi – îi vârâ în mână câteva foi şi un creion, pe când doctorul Souza Ferreiro îl luminează cu lampă.

— Sunt gata – spune, gândindu-se că n-o să poată scrie, că o să-i tremure mâinile.

— Eu, comandantul suprem al regimentului Şapte, în deplinătatea facultăţilor mele, depun mărturie că retragerea din locul numit Canudos este o hotărâre luată împotrivă voinţei mele, de subalterni ce nu sunt la înălţimea responsabilităţii lor istorice – Moreira César se ridică o clipă în capul oaselor şi cade înapoi pe spate –. Generaţiile viitoare sunt chemate să judece. Nădăjduiesc că vor exista republicani care să mă apere. Toate acţiunile mele au tins spre apărarea Republicii, care trebuie să-şi impună autoritatea pretutindeni, dacă doreşte propăşirea ţării.

Când glasul slab, abia auzit, amuţeşte, el nu-şi dă seama de aceasta din cauza întârzierii cu care nota cele dictate. Faptul de a scrie, efortul acesta manual, ca şi celălalt, de a aplica tampoane cu eter pe nasul rănitului, este binefăcător întrucât îl scuteşte de a se chinui întrebându-se cum se face că regimentul Şapte n-a cucerit Canudos, că trebuie să se retragă. Când ridică ochii, doctorul e cu urechea lipită de pieptul colonelului şi îi căută pulsul. Se ridică şi face un gest expresiv. Imediat izbucneşte dezordinea. Cunha Matos şi

Tamarindo încep să discute strigând, în timp ce Olimpio de Castro îi spune lui Souza Ferreiro că rămăşiţele colonelului nu pot fi pângărite.

— O retragere acum, pe întuneric, e o neghiobie, ţipă Tamarindo. Unde? Pe unde? Vrei să trimit la pieire oameni sleiţi de puteri, care s-au bătut toată ziua? Mâine...

— Mâine n-or să rămână aici nici morţii! gesticulează Cunha Matos. Nu vedeţi că regimentul se destramă, că nu mai ascultă de comenzi, că dacă n-o să-i regrupăm acum îi vor vâna ca pe iepuri?

— Regrupează-i, fă ce vrei, eu rămân aici până în zori, ca să organizez o retragere în regulă. Colonelul Tamarindo se întoarce spre Olimpio de Castra: Încearcă să ajungi la artilerie. Cele patru tunuri nu trebuie să cadă în mâna duşmanului. Salomão da Rocha să le distrugă.

— Da, Excelenţă.

Căpitanul şi Cunha Matos ies împreună din cort şi ziaristul miop îi urmează, ca un automat. Îi aude şi nu-i vine să creadă ce aude:

— Aşteptarea e o nebunie, Olimpio, ori ne retragem imediat ori nimeni nu mai apucă ziua de mâine.

— Eu voi încerca să ajung la artilerie, îi retează vorba Olimpio de Castro. Se poate să fie o nebunie, dar obligaţia mea e să ascult de noul comandant.

Ziaristul miop îl scuturã de braţ, îi şopteşte: „Vă rog, bidonul, sunt mort de sete”. Bea cu lăcomie, înecându-se, în timp ce căpitanul îi aruncă:

— Nu rămâne aici, maiorul are dreptate, lucrurile merg râu. Pleacă.

Să plece? De unul singur, prin *caatinga,* pe întuneric? Olimpio de Castro şi Cunha Matos dispar, lăsându-l buimac, îngrozit, împietrit. În jurul lui vede oameni fugind sau grăbindu-se. Face câţiva paşi într-o direcţie, în alta, se întoarce spre cortul de campanie dar cineva îi dă un brânci puternic şi-l face să-şi schimbe drumul. „Lăsaţi-mă să merg

cu voi, nu plecaţi”, strigă, şi un soldat îl îmboldeşte din mers, fără să se întoarcă: „Fugi, fugi, ei urcă – n-auzi ţignalele?”. Le aude, cum de nu. O rupe la fugă după soldaţi, dar se împiedică de câteva ori şi îi pierde din vedere. Se sprijină de o umbră ce pare un copac, dar nici n-a atins-o bine că şi simte că ea se mişcă. „Dezleagă-mă, pentru Dumnezeu”, aude. Şi recunoaşte vocea preotului din Cumbe, vocea care răspundea la interogatoriul lui Moreira César, scâncind cu aceeaşi spaimă ca atunci: „Dezleagă-mă, dezleagă-mă, grăbeşte-te, mă mănâncă furnicile”.

— Da, da, se bâlbâie ziaristul miop, simţindu-se fericit, cu cineva alături. Te dezleg, te dezleg.

— HAIDEM odată, o rugă Piticul. Haidem, Jurema, să plecăm. Acum, cât nu bat tunurile.

Jurema rămăsese nemişcată, privind la Rufino şi la Gall, fără să-şi dea seama că soarele poleia *caatinga,* usca picăturile şi evapora umezeala din aer şi de prin hăţişuri. Piticul o zgâlţâia.

— Unde să mergem? întrebă, simţind o mare sfârşeală şi o greutate în stomac.

— La Cumbe, la Geremoabo, oriunde,insistă Piticul, trăgând de ea.

— Şi pe unde se ajunge la Cumbe, la Geremoabo? şopti Jurema. Ştim noi asta? Ştii tu asta?

— N-are a face! N-are a face! scânci Piticul, încercând s-o târască după el. N-ai auzit ce-au spus yagunzii? Că pe aici se vor da lupte, că or să cadă ghiulele, că ne pot omori.

Jurema se mai dezmetici oleacă şi făcu câţiva paşi spre şuba împletită din ierburi, cu care o acoperiseră yagunzii după ce o scăpaseră de soldaţi. O simţi umedă. O aruncă peste cadavrele ghidului şi străinului, încercând să le acopere părţile cele mai vătămate: trunchiurile şi capetele. Apoi, hotărându-se deodată să-şi biruie toropeala, o porni în

direcţia pe unde îşi amintea că o luase Pajeú. Imediat simţi strecurându-se în mâna ei dreaptă mâna micuţă şi grăsulie.

— Pe unde s-o luăm? spuse Piticul. Şi soldaţii?

Ea ridică din umeri. Soldaţii, yagunzii, ce mai conta. Era sătula de toţi şi de toate şi dacă îşi dorea ceva era să uite cât mai curând cele văzute. Mergea smulgând frunze şi rămurele ca să le sugă seva.

— Împuşcături, grăi Piticul. Împuşcături, peste tot. Erau salve dese şi în câteva clipe umplură imensa *caatinga* şerpuitoare, care părea să înmulţească detunăturile şi rafalele. Dar nu se vedea ţipenie de om prin preajmă: doar pământul în pantă, plin de tufe şi de frunze smulse de ploaie de prin copaci, bălţoacele noroioase şi vegetaţia de *macambiras* cu crengi ca nişte gheare, de *mandacarus* şi *xique-xiques* cu spini oţeliţi. Îşi pierduse sandalele la un moment dat în timpul nopţii şi, deşi umblase desculţă aproape toată viaţa, îşi simţea picioarele rănite. Dealul era tot mai abrupt. Soarele o bătea din plin în faţă şi parcă îi înviora, îi reînsufleţea fiece osişor. Simţi că ceva se întâmpla, când unghiile Piticului îi intrară în carne. De la nici patru paşi îi ţintea o flintă cu ţeava scurtă şi gura lărgită, ţinută de o apariţie împădurită, cu piele din scoarţă de copac, membre rămuroase şi laţe din mănunchiuri de iarbă.

— Pleacă de aici! se răsti yagunzul, arătându-şi faţa de sub şubă. Nu ţi-a spus Pajeú s-o iei către drumeagul dinspre Geremoabo?

— Nu ştiu să ajung, răspunse Jurema.

„Şşşt, şşşt”, auzi deodată din mai multe părţi, ca şi cum hăţişurile şi cactuşii ar fi prins grai. Văzu răsărind alte capete bărbăteşti, din vegetaţia încâlcită.

— Ascunde-i! îl auzi pe Pajeú poruncind, fără să ştie dincotro îi ieşea vocea, şi se simţi trasă la pământ, strivita de un trup bărbătesc care, în timp ce o înfăşură în şuba lui de ierburi, îi şoptea: „Şşşt, şşşt”. Rămase nemişcată, cu ochii întredeschişi, pândind. Simţea în ureche răsuflarea

yagunzului şi se întreba dacă Piticul o fi stând şi el la fel. Atunci văzu soldaţii. Îi sări inima din piept văzându-i aşa aproape. Veneau în şiruri de câte doi, cu pantalonii lor cu vipuşcă vişinie, cu vestoanele albăstrii, cu ghetele negre şi cu puştile cu baionetele puse. Îşi ţinu respiraţia, închise ochii, aşteptând să se dezlănţuie dintr-o clipa în alta vacarmul asurzitor al împuşcăturilor, dar cum nimic nu se întâmpla şi-i deschise la loc şi iar îi văzu pe soldaţi trecând. Le putea desluşi ochii ieşiţi din cap de încordare sau de lipsă de somn, feţele nepăsătoare sau speriate, putea auzi frânturi de cuvinte schimbate între ei. Nu era de necrezut ca atâţia soldaţi să treacă fără să-şi dea seama de mulţimea yagunzilor dimprejur, aproape atingându-i, aproape călcându-i?

Şi chiar arunci *caatinga* fu scuturată de o descărcare de pulbere care, o clipă, o duse cu gândul la praznicul Sfântului Antonio, la Queimadas, când venea circul şi se lansau rachete. Izbuti să vadă, printre focurile de armă, o ploaie de siluete ierboase care cădeau sau se năpusteau la purtătorii de uniforme şi, în mijlocul fumului şi al tunetelor iscate de salve, se simţi slobozită de cel ce o ţinuse, săltată de la pământ, târâtă, în timp ce i se spunea: „Apleacă-te, apleacă-te”. Se supuse, făcându-se mică, vârându-şi capul între umeri şi o rupse la fugă din răsputeri, aşteptându-se în orice clipă la un glonte în spate, aproape dorindu-l. Goana o scaldă în sudori şi simţea că inima i se va sparge în coşul pieptului. Şi deodată, se trezi că metisul fără nas e chiar lângă ea, privind-o oarecum şăgalnic:

— Cine a învins în luptă? Bărbatul tău sau ticnitul?

— S-au omorât unul pe altul, abia îngăimă.

— E mai bine pentru tine, comenta Pajeú, zâmbind. Acum poţi să-ţi cauţi alt bărbat, la Belo Monte.

Piticul se afla lângă ea, gâfâind şi el şuierător. Atunci zări Canudos. Se întindea chiar în faţa lor, de-a lungul şi de-a latul, scuturat de explozii, pălălăi, trâmbe de fum presărate

ici şi colo, sub un cer ce contrazicea toata vânzoleala aceea, atât era de senin, de azuriu, de luminat de soare. Ochii i se umplură de lacrimi şi o străbătu un fior de ură împotriva oraşului acela şi a oamenilor acelora, care se omorau între ei pe străduţele lui ca nişte vizuini. Nefericirea ei pornise de aici: ca să ajungă la Canudos venise străinul în casa lor şi aşa începuse şirul de nenorociri care o lăsase fără nimeni şi nimic pe lume, rătăcită în plin război. Dori din fundul sufletului săvârşirea unei minuni, dori să nu se fi întâmplat nimic din toate acestea, iar ea şi Rufino să se trezească din nou, ca înainte, la Queimadas.

— Nu plânge, fată! îi spuse metisul. Nu ştii? Morţii se vor întoarce la viaţă. N-ai auzit? Există reînvierea cărnii.

Vorbea domol, de parcă el şi oamenii lui nu s-ar fi răfuit până atunci cu soldaţii. Ea îşi zvântă lacrimile cu palma şi aruncă o privire de recunoaştere în jur. Erau într-o viroagă între măguri, aproape ca un tunel. La stânga, un acoperiş de pietre şi de stânci pleşuve îi ascundea priveliştea muntelui, şi la dreapta *caatinga,* ceva mai golaşă, cobora până se pierdea într-o întindere pietroasă care, dincolo de un râu cu albia largă, ducea la vălmăşagul de căsuţe cu ţigle roşcate şi faţadele strâmbe. Pajeú îi vârî ceva în mână şi ea, fără să se uite ce era, duse mâncarea la gură. Devoră fructul cu miez moale şi acrişor. Oamenii cu şube din ierburi se risipiră, lipindu-se de hăţişuri, scufundându-se în ascunzători săpate în pământ. Din nou mânuţa grăsulie o căută pe a ei. Simţi o pornire de milă şi duioşie pentru prezenţa aceea familiară. „Intră aici”, porunci Pajeú, înlăturând nişte crengi. Când se ghemuiră în fundul puţului, le explică, arătând în sus spre stânci:, Acolo sunt câinii”. În gropniţă mai era un yagunz, un bărbat fără dinţi, care se strânse să le facă loc. Avea o arbaletă şi o tolbă plină cu săgeţi.

— Ce se va întâmpla? şuşoti Piticul.

— Taci! spuse yagunzul. N-ai auzit? Ereticii sunt chiar

deasupra.

Jurema iscodi printre crengi. Detunăturile continuau, răzleţe, şi zărea ca mai înainte norişorii şi flăcările incendiilor, dar din ascunzătoare nu mai putea vedea figurinele în uniformă, ce trecuseră deja râul şi dispăruseră în Canudos. „Linişte”, spuse yagunzul şi pentru a doua oară în ziua aceea soldaţii apărură de niciunde. De data asta erau călăreţi, în şiruri de câte doi, aplecaţi peste coama cailor brumării, negri, şargi, bălţaţi, care nechezau; la o distanţă incredibil de mică, animalele se desprindeau parcă din peretele stâncos din stânga ei şi se năpusteau în galop spre râu. Păreau gata să se prăvălească pe povârnişul aproape vertical, dar îşi păstrau totuşi echilibrul, şi ea vedea caii trecând năvalnic, folosindu-se de picioarele dindărăt ca de nişte frâne. Ameţise de atâtea chipuri succesive de călăreţi, de săbiile ridicate cu care ofiţerii arătau înainte, când *caatinga* se încreţi deodată şi începu să spumege. Împăduriţii ţâşneau de-a valma din gropi, din desişuri, de pretutindeni, îşi descărcau puştile sau, ca yagunzul care stătuse cu ei şi acum se repezise pe coastă în jos, îi năpădeau de săgeţi care zburau cu un sunet şuierător, de cobre. Auzi, foarte limpede, glasul lui Pajeú: „Trageţi în cai, în cei ce au *machete!”* Nu-i mai vedea pe călăreţi dar şi-i putea închipui, bălăcindu-se în râu – peste focurile de armă şi dangătul îndepărtat al clopotelor auzea nechezaturi – şi primind în spate, fără să ştie de unde, săgeţile şi gloanţele pe care le slobozeau yagunzii răspândiţi în jurul ei. Unii, stând în picioare, sprijineau carabina sau arbaleta de crengile copăceilor *mandacaius.* Metisul fără nas nu trăgea. Cu gesturi largi din mâini îşi mişca împăduriţii la dreapta şi în jos. Atunci cineva îi strivi burta. Piticul abia o mai lăsa să respire. Îl simţea tremurând. Îl zgâlţâi cu amândouă mâinile: „Gata, au plecat, s-au dus, uită-te”. Dar când ea însăşi privi din nou, zări alt călăreţ, pe un cal alb, care cobora pe stânci cu

coama în vânt. Micuţul ofiţer ţinea hăţurile cu o mână şi cu cealaltă îşi fulgera sabia. Era atât de aproape încât îi văzu faţa încruntată, ochii scăpărători, şi într-o clipă îl văzu chircindu-se. Faţa i se stinse deodată. Pajeú îl ţintea din nou şi ea se gândi că tot el trăsese. Văzu cum calul alb se împleticea, cum se rotea în una dintre acele piruete cu care văcarii smulgeau aplauze la rodeo şi cum, cu călăreţul prăvălit pe grumaz, pornea înapoi spre creste, în timp ce Pajeú îl lua din nou la ochi şi, fără îndoială, mai trăgea o dată.

— Să fugim, să fugim, am nimerit în toiul luptei, scânci Piticul, îndesându-se cu deznădejde în ea.

Jurema ţipă la el: „Taci, tâmpitule, laşule”. Piticul amuţi, se desprinse de ea şi o privi speriat, cerşindu-i din ochi iertare. Vacarmul exploziilor, al împuşcăturilor, al goarnelor, al clopotelor continua, pe când oamenii în şube de ierburi se făceau nevăzuţi, fugind sau târându-se pe colnicul împădurit ce cobora uşor Şi se pierdea, dincolo de râu, în Canudos. Îl căută pe Pajeú dar metisul dispăruse şi el. Rămăseseră singuri. Ce să facă? Să rămână acolo? Să-i urmeze pe yagunzi? Să caute vreo poteca şi să se îndepărteze de Canudos? Simţi oboseala, sfârşeala din muşchi şi din oase, de parcă organismul ei întreg s-ar fi împotrivit cu înverşunare chiar şi numai ideii de a se mişca din loc. Se sprijini de peretele umed al puţului şi închise ochii. Pluti, se adânci în somn.

Când, scuturată de Pitic, îl auzi cerându-şi iertare că o trezeşte, îi veni greu să se urnească. Oasele o dureau şi trebui să-şi frece gâtul cu furie. Se făcuse târziu, judecând după umbrele prelungi, după lumina săracă. Dar zgomotul acela era aievea, nu-l visase. „Ce se întâmplă?”, întrebă, simţindu-şi limba uscată iască şi umflată. „Se apropie, nu-i auzi?”, şopti Piticul, arătând povârnişul. „Trebuie să vedem ce-i”, zise Jurema. Piticul se anină de ea, încercând s-o oprească, dar când ea ieşi din puţ, o urmă în patru labe.

Coborî până la stâncile şi la mărăcinii între care îl văzuse ultima oară pe Pajeú şi se ghemui să privească. Cu tot norul de praf, desluşi la poalele măgurilor din faţă un clocot de furnici întunecate şi se gândi că alţi soldaţi, mai mulţi încă, sumedenie, se lăsau spre râu, când înţelesese deodată că nu coborau ci urcau, că fugeau din Canudos. Da, nu încăpea nicio îndoială, ieşeau din râu, fugeau, încercau să se caţere înapoi pe culmi, şi mai văzu, de partea cealaltă, grupuri de oameni care trăgeau şi îi fugăreau pe soldaţii răzleţiţi ce apăreau dintre căsuţe, încercând să ajungă la mal. Da, soldaţii dădeau bir cu fugiţii, şi cei care acum îi urmăreau erau yagunzii. „Vin pe aici”, gemu Piticul, şi ea îngheţă dându-şi seama că, tot uitându-se la măgurile dinaintea ochilor, nu observase că războiul se desfăşura şi sub picioarele ei, pe cele două maluri ale râului Vassa Barris. De acolo venea vacarmul despre care crezuse că îl aude în vis.

Dispăruţi pe jumătate în volburile de colb şi de fum care deformau trupuri, chipuri, desluşi, într-o învălmăşeală aiuritoare, oameni prăvăliţi şi împotmoliţi lângă malurile râului, unii agonizând, căci îşi mişcau girurile lungi parcă cerând ajutor să iasă din apa aceea mâloasă în care aveau să moară înecaţi sau goliţi de sânge. Un cal fără călăreţ, şchiopătând în trei picioare, sărea înnebunit încercând să-şi muşte coada, printre soldaţii care treceau prin vad cu puştile deasupra capului şi ceilalţi ce apăreau fugind, strigând, dintre zidurile aşezării. Ţâşneau câte doi, câte trei, în goana mare, uneori cu spatele, ca scorpionii, şi se aruncau în apă încercând să atingă coasta unde se aflau ea şi Piticul.

Erau ochiţi din cine ştie ce cotlon, fiindcă unii cădeau răcnind, urlând, şi acum se vedeau oameni în uniformă începând să se caţere pe stânci.

— Or să ne omoare, Jurema, scânci Piticul.

Da, gândi ea, or să ne omoare. Sări în picioare, îl apucă

pe Pitic de mână şi ţipă la el:, fugi, fugi”. Se repezi pe coastă în sus, prin partea cea mai acoperită cu vegetaţie din *caatinga.* Obosi curând dar găsi puteri să răzbată mai departe, doar amintindu-şi de soldatul care se năpustise la ea în cursul dimineţii. Când i se taie răsuflarea, continuă să meargă la pas. Se gândea, înduioşată, cât de sfârşit de puteri trebuia să fie Piticul, cu picioruşele lui scurte, deşi nu-l auzise plângându-se tot timpul cât fugise strângând-o cu nădejde de mână. Când se opriră în sfârşit, se întunecă. Se aflau de partea cealaltă a muntelui, terenul era aproape orizontal din loc în loc, iar vegetaţia se rărise. Vacarmul războiului se auzea în depărtare. Se lăsă să cadă la pământ, smulse orbeşte ierburi, le duse la gură şi le mestecă îndelung, până simţi gustul lor acrişor în cerul gurii. Scuipă, smulse altă mână de ierburi şi astfel îşi mai ameţi şi setea. Piticul, un ghem nemişcat, făcea acelaşi lucru. „Am fugit ore în şir”, îi spuse, dar nu-i auzi vocea şi se gândi că nici el nu mai avea putere să vorbească, îi atinse braţul şi el o strânse de mână, recunoscător. Rămaseră aşa, răsuflând din greu, mestecând şi scuipând tulpiniţe, până când printre crengile rare ale *favelei* se aprinseră stelele. Văzându-le, Jurema îşi aminti de Rufino, de Gall. De-a lungul întregii zile, i-or fi ciugulit hoitarii *urubús,* furnicile, şopârlele, iar de-acum or fi început să putrezească. N-avea să mai revadă niciodată rămăşiţele acelea care, cine ştie, or fi chiar pe aici, pe undeva, strâns îmbrăţişate. Lacrimile îi umeziră faţa. Atunci auzi voci, de la câţiva paşi, şi căută şi găsi mâna crispată de frică a Piticului, de care tocmai se lovise una dintre umbre. Piticul ţipă de parcă l-ar fi spintecat cineva.

— Nu trageţi, nu ne omorâţi! urlă o voce foarte apropiată. Sunt părintele Joaquim, sunt parohul din Cumbe. Suntem oameni paşnici.

— Noi suntem o femeie şi un pitic, părinte, spuse Jurema, fără să se poată clinti. Şi noi suntem oameni paşnici. De

data asta izbuti să însăileze cuvintele.

CÂND auzi primul bubuit de tun din noaptea aceea, reacţia lui Antonio Vilanova, imediat după ce-şi reveni din năuceală, fu să-l acopere pe sfânt cu trupul lui. Acelaşi lucru îl făcură João Abade şi João Grande, Sfântuleţul şi Joaquim Macambira şi fratele său, Honorio, astfel că se trezi cot la cot cu ei, înconjurându-l pe Sfătuitor şi calculând traiectoria ghiulelei, care trebuia să fi căzut prin San Cipriano, străduţa vracilor, a vrăjitorilor, a lecuitorilor cu ierburi şi cu fumigaţii, din Belo Monte. Care sau câte din căsuţele băbătiilor ce tămăduiau deochiul cu fierturi de *jurema* şi *manacá,* sau ale felcerilor pricepuţi în vindecarea prin smucituri a dislocărilor de oase, or fi zburat în aer? Sfătuitorul îi smulse din amorţeală: „Să mergem la Templu”. În timp ce, umăr lângă umăr, tăiau prin Campo Grande îndreptându-se spre biserici, João Abade începu să strige să se stingă luminile de prin case, fiindcă opaiţele şi vetrele erau tot atâtea repere pentru duşman. Ordinele lui erau repetate, răspândite şi ascultate: pe măsură ce lăsau în urmă străduţele şi îngrămădirile de case din Espiritu Santo, San Agustin, Santo Cristo, Los Papas şi Maria Magdalena, care se ramificau pornind din Campo Grande, locuinţele dispărură în beznă. Ajunşi în dreptul costişei Mucenicilor, Antonio Vilanova îl auzi pe João Grande spunându-i Comandantului Străzii: „Pleacă să conduci războiul, noi îl vom duce la loc sigur”. Dar fostul *cangaceiro* mai era cu ei când bubui a doua salvă, care îi făcu să tresară şi să vadă scânduri şi moloz, olane şi resturi de animale şi de oameni zburând prin aer, în mijlocul vâlvătăii ce lumina întregul Canudos. Ghiulelele păreau să fi explodat în Santa Ines, unde trăiau ţăranii ce îngrijeau de grădini şi de livezi, sau în puzderia aceea de căsuţe locuite de o mulţime de metişi, mulatri şi negri, botezată

Mocambo.

Sfătuitorul se desparţi de grup în pragul Templului Bunului Isus, unde intră urmat de o droaie de oameni. În întuneric, Antonio Vilanova simţi că esplanada se ticsea de lumea ce luase parte la procesiune şi nu mai încăpea în biserici. „Mi-e frică?”, gândi, mirat de lâncezeala lui, de dorinţa aceea de a se lăsa şi el la pământ laolaltă cu femeile şi cu bărbaţii din jur. Nu, nu era frica. Pe vremea când făcea negoţ, străbătând *sertón*-ul cu mărfuri şi bani, înfruntase destule primejdii fără a se teme. Iar aici la Canudos, după spusa Sfătuitorului, deprinsese adunarea, aflarea sensului lucrurilor, a raţiunii tăinuite a tuturor acţiunilor sale, şi aceasta îl vindecase de îngrijorarea surdă care, înainte vreme, în nopţile când nu-şi găsea somnul, îi muia spinarea cu o sudoare îngheţată. Nu era frică, ci tristeţe. O mână viguroasă îl zgâlţâi:

— N-auzi, Antonio Vilanova? îi spunea João Abade. Nu vezi că au sosit? Nu ne-am pregătit noi să-i primim? Ce mai aştepţi?

— Iartă-mă, şopti, trecându-şi mâna pe creştetul pleşuv. M-am zăpăcit. Da, gata, am plecat.

— Trebuie să împrăştii lumea asta adunată aici, spuse fostul *cangaceiro,* scuturându-l. Dacă n-o faci, vor muri cu toţii sfârtecaţi.

— Gata, m-am dus, fii fără grijă, totul va merge strună, zise Antonio. N-o să dau greş.

Îşi chemă fratele strigând, lovindu-se de oameni, şi curând după aceea îl auzi:, Aici sunt, cumetre”. Totuşi, în timp ce el şi Honorio începeau să acţioneze, îndemnând oamenii să se ascundă în gropile săpate prin case, chemându-i pe sacagii să vină cu tărgile, îndreptându-se prin Campo Grande spre magazin, Antonio continua să lupte cu o tristeţe care îi sfâşia inima. Se adunaseră deja mulţi sacagii, aşteptându-l. Le împărţi tărgile împletite din fibră de agavă şi scoarţă de copac, şi pe unii îi trimese în

direcţia exploziilor iar altora le spuse să aştepte. Nevasta lui şi cumnata plecaseră să îngrijească de azile, iar fiii lui Honorio se aflau în tranşeea de la Umburanas. Deschise depozitul unde înainte fuseseră grajdurile şi acum era armurăria orăşelului; cu ajutoarele sale, scoaseră de acolo şi aduseră în dugheană lăzile cu explozibil şi cu proiectile. Le dădu instrucţiuni să nu predea muniţiile decât lui João Abade sau trimişilor acestuia. Îl lăsă pe Honorio să se descurce cu împărţirea pulberii şi, împreună cu trei ajutoare, fugi prin uliţele întortocheate din San Eloy şi San Pedro până la fierăria din Niño Jesus, unde fierarii, potrivit hotărârii sale, nu mai meştereau de o lună unelte, sape, seceri, *facás,* ci zi şi noapte prefăceau în proiectile pentru flinte şi archebuze piroanele, tinichelele, ţâţânile, cârligele, ivărele, clanţele şi orice obiecte de metal adunate de peste tot. Îi găsi pe fierari nedumeriţi, neştiind dacă ordinul de a stinge focurile din vetre îi privea şi pe ei. Îi puse să aprindă la loc forja şi să se apuce de treabă, după ce le dădu o mână de ajutor la astuparea tuturor crăpăturilor din pereţii dinspre creste. Pe când se întorcea la magazin cu o ladă de muniţii duhnind a pucioasă, două obuze şuierară pe cer şi se sparseră departe, în zona ţarcurilor pentru vite. Gândi că mulţi iezi or fi rămas spintecaţi şi cu oasele frânte, poate şi vreun păstor, că multe capre s-or fi smuls din frânghiuţe şi or fi fugit bezmetice care încotro, iar acum îşi rup picioarele şi se încurcă printre mărăcini şi cactuşi. Abia atunci se dumiri de ce era mâhnit. „Iarăşi e nimicit totul, iarăşi se duce totul de râpă”, gândi. Şi simţi un gust de cenuşă în gură. Gândi: „Ca atunci când a bântuit ciuma în Assaré şi seceta în Joazeiro, când s-au burzuluit apele în Caatinga de Moura”. Numai că cei ce bombardau Belo Monte în noaptea aceea erau mai răi decât elementele dezlănţuite, mai de temut ca molimele şi catastrofele. „Mulţumescu-Ţi Ţie Doamne că mi-ai dezvăluit existenţa Câinelui, se rugă. Îţi mulţumesc, fiindcă aşa am aflat că Tu exişti, Tată”. Auzi

clopotele bătând cu putere şi dangătul lor îi făcu bine.

Dădu peste João Abade care, alături de vreo douăzeci de oameni, căra muniţiile şi pulberea: erau fiinţe fără chip, umbre ce se mişcau în tăcere, pe când ploaia cădea din nou, zgâlţâind acoperişul. „Iei totul?”, îl întrebă, mirat, fiindcă João Abade în persoană stăruise ca dugheana să fie centrul de distribuire a armelor şi a muniţiilor. Comandantul Străzii îl duse pe fostul negustor în faţa întinderii de nămol în care fusese prefăcut Campo Grande. „S-au desfăşurat din extrema aceea până dincolo”, îi arătă cu mâna înălţimile dintre Favela şi Cambaio. „Vor ataca din aceste două direcţii. Dacă oamenii lui Joaquim Macambira nu rezistă, sectorul acesta va cădea primul. E mai bine să împărţim gloanţele de pe acum”. Antonio încuviinţă. „Tu unde o să fii?”, spuse. „Peste tot”, replică el *cangaceiro. Oa*menii lui îl aşteptau cu lăzile şi cu pachetele în braţe.

— Mult noroc, João, zise Antonio. Mă duc la azile. Să-i transmit ceva Catarinei?

Fostul *cangaceiro* şovăi. Apoi spuse, rar:

— De mor, trebuie să ştie că dacă ea a iertat cele întâmplate la Custodia, eu nu mi le voi ierta niciodată.

Pieri în noaptea umedă, în care bubui chiar atunci o nouă salvă.

— Dumneata ai înţeles mesajul lui João către Catarina, cumetre? zise Honorio.

— E o istorie veche, cumetre, îi răspunse.

La lumina unei lumânări, fără să-şi vorbească, ascultând dialogul clopotelor şi al trompetelor şi, uneori, mugetul tunului, pregătiră pe îndelete merinde, bandaje, medicamente. Puţin după aceea sosi un puşti să le spună, din partea Antoniei Sardelinha, că au fost aduşi mulţi răniţi la azilul din Santa Ana. Apucă una dintre cutiile cu iodoform, substrat de bismut şi calomel aduse de părintele Joaquim şi plecă s-o ducă, nu înainte de a-i spune fratelui său să încerce să doarmă puţintel fiindcă greul avea să vină

odată cu zorile.

Azilul de pe coasta Santa Ana era un balamuc. Se auzeau plânsete şi ţipete, şi Antonia Sardelinha, Catarina şi celelalte femei care mergeau acolo să le gătească bătrânilor, invalizilor şi bolnavilor abia se puteau mişca printre rudele şi prietenii răniţilor, care trăgeau de ele cerându-le să se ocupe de victimele lor. Acestea zăceau de-a valma, una peste alta, pe jos, şi erau câteodată călcate în picioare. Imitat de sacagii, Antonio îi obligă pe intruşi să părăsească locul, puse oameni de-ai lui să păzească la uşă, apoi le ajută femeilor să-i oblojească şi să-i bandajeze pe răniţi. Bombardamentul retezase degete şi mâini, căscase găuri în trupuri, şi unei femei explozia îi smulsese un picior. Cum de mai trăia? se întreba Antonio, în timp ce îi ţinea alcool sub nas. Suferinţele ei trebuie că erau atât de cumplite încât tot ce-i mai putea dori era să moară cât mai repede. Spiţerul sosi când femeia îşi dădea sufletul în braţele sale. Venea de la celălalt azil, unde, spuse el, erau tot atâtea victime ca aici, şi ordonă imediat să fie târâte în debaraua alăturată cadavrele, pe care le recunoştea dintr-o privire. Era singura persoană din Canudos cu oarecare pricepere medicală, şi prezenţa lui mai linişti încăperea. Antonio Vilanova o găsi pe Catarina umezind fruntea unui băiat ce purta însemnul Gărzii Catolice şi căruia o schijă îi golise o orbită şi îi zburase o parte din obraz. Se agăţase de ea ca un copil, iar ea, îngrijindu-l, îi fredona un cântecel printre dinţi.

— João îţi trimite vorbă, îi spuse Antonio. Şi îi repetă cuvintele fostului *cangaceiro.* Catarina se mulţumi să dea încet din cap. Femeia aceasta slabă, tristă şi tăcută era un mister pentru el. Era săritoare, devotată, şi în acelaşi timp părea desprinsă de toate şi de toţi. Ea şi João Abade locuiau pe străduţa Nino Jesus, într-o cabană micuţă turtită între două case din scânduri şi preferau să rămână mereu singuri. Antonio îi văzuse, deseori, plimbându-se printre

semănăturile din spatele cartierului Mocambo, adânciţi într-o conversaţie nesfârşită. „Îl mai vezi pe João?”, îl întrebă. „Poate. Ce să-i spun?”. „Că dacă se va osândi, vreau să mă osândesc odată cu el”, zise încet Catarina.

În restul nopţii, fostul negustor improviza infirmerii în două căsuţe de pe scurtătura dinspre Geremoabo, după ce fu silit să-i mute pe locuitorii lor în casele unor vecini. În timp ce, cu ajutoarele lui, golea încăperile şi căra hamace, laviţe, paturi, găleţi cu apă, leacuri, tifoane, simţi din nou cum îl învăluie tristeţea. Câte strădanii nu închinaseră ei pentru ca pământul acela să rodească iar: trasaseră şi săpaseră canale, desţeleniseră şi îngrăşaseră toloacele semănate cu pietroaie, ca să aclimatizeze porumbul şi fasolea, bobul şi trestia de zahăr, cantalupii şi harbujii; cât s-au spetit să aducă, să îngrijească şi să sporească turmele de capre şi de iezi. Fusese nevoie de truda, credinţa, dăruirea atâtor oameni, pentru ca semănăturile acestea şi ţarcurile acestea să fie ceea ce erau. Iar acum obuzele le făceau mici fărâme şi în curând aveau să apară soldaţii şi să isprăvească cu nişte oameni strânşi laolaltă de frică de Dumnezeu şi de simţământul întrajutorării, şi pe care nimeni niciodată nu-i ajutase cu nimic. Se strădui să-şi alunge din minte asemenea gânduri, ce-i stârneau mânia aceea contra căreia propovăduia Sfătuitorul. Un ajutor veni să-i spună despre câini că tocmai coborau de pe creste.

Se lumina de ziuă, din toate părţile se auzea vacarmul trompetelor, iar povârnişurile se puseseră parcă în mişcare sub forma unui furnicar de siluete roş-albastre. Scoţându-şi revolverul din toc, Antonio Vilanova o rupse la fugă spre magazinul de pe strada Campo Grande, unde ajunse taman bine ca să vadă, la vreo cincizeci de metri, că şirurile de soldaţi trecuseră râul şi depăşiseră tranşeea bătrânului Joaquim Macambira, trăgând îndrăcit în dreapta şi în stânga.

Honorio cu încă şase-şapte ajutoare se baricadaseră în

local, înapoia butoaielor, tejghelelor, paturilor, a lăzilor şi a sacilor cu pământ, peste care Antonio şi oamenii săi se căţărară în patru labe, traşi de cei dinăuntru. Cu răsuflarea tăiată, se aşeză în aşa fel încât să aibă vizibilitate deplină spre exterior. Zgomotul detunăturilor era atât de puternic încât nu auzea ce-i spunea fratele lui, deşi mai că se atingeau. Scrută prin palisada improvizată: nişte nori pământii înaintau dinspre râu către Campo Grande şi costişele San José şi Santa Ana. Văzu trâmbe de fum, flăcări. Incendiau casele, voiau să-i perpelească înăuntru ca pe guzgani. Gândi că nevasta lui şi cumnata se aflau acolo jos, la Santa Ana, poate înăbuşindu-se şi pârjolindu-se împreună cu răniţii din azile, şi din nou îl apucă mânia. Câţiva soldaţi apărură din fum şi praf, privind înnebuniţi la dreapta şi la stânga. Baionetele din vârful puştilor lungi scânteiau, erau îmbrăcaţi în vestoane albastre şi pantaloni roşii. Unul dintre ei azvârli o făclie pe deasupra baricadei. „Stinge-o”, mugi Antonio spre băiatul de lângă el, în timp ce ţintea pieptul soldatului cel mai apropiat. Trase, aproape fără să mai desluşească nimic din cauza colbului gros stârnit, simţind că îi pocnesc timpanele, până când revolverul se goli de gloanţe. În timp ce-l încărca, stând cu spatele rezemat de un butoi, văzu că Pedrin, băiatul căruia îi poruncise să stingă făclia, zăcea peste scurtătura de lemn muiată în catran, cu spinarea şiroind de sânge. Dar nu putu să meargă spre el, căci, la stânga lui, baricada se nărui şi doi soldaţi ţâşniră pe acolo, încurcându-se unul pe altul. „Atenţie, atenţie”, strigă, trăgând în ei până simţi din nou cum cocoşul lovea în gol. Cei doi soldaţi căzuseră, şi când ajunse lângă ei cu un cuţit în mână, trei ajutoare îi căsăpeau cu *facele,* blestemându-i. Îl căută din ochi pe Honorio şi se bucură văzându-l teafăr, zâmbitor. „E totul în ordine, cumetre?”, îi zise şi fratele lui încuviinţa. Merse să vadă de Pedrin. Nu murise, dar în afară de rana din spate avea mâinile arse. Îl aburcă pe un pat din preajmă, peste

câteva pături. Avea faţa udă leoarcă. Era un orfan pe care el şi Antonia îl adoptaseră, puţin după instalarea lor la Canudos. Auzind că împuşcăturile se înteţeau, îl acoperi şi se despărţi de el spunându-i: „Mă întorc îndată să te îngrijesc, Pedrin”.

Pe baricadă, fratele lui trăgea cu o puşcă de-a soldaţilor, iar ajutoarele astupaseră spărtura. Îşi reîncărcă revolverul şi se aşeză lângă Honorio, care îi spuse: „Au trecut vreo treizeci”. Detunăturile, asurzitoare, păreau să-l fi încercuit. Iscodi ce se întâmplă pe coasta Santa Ana şi îl auzi pe Honorio spunându-i: „Crezi că Antonia şi Asuncion mai trăiesc, cumetre?”. Chiar atunci văzu, în noroi, drept în faţa palisadei, un soldat aproape târându-se în puşcă şi cu o sabie în cealaltă mână. „Avem nevoie de armele astea”, spuse. Se strecură printr-o bortă şi ţâşni afară. Când se apleca să înşface puşca, soldatul încercă să ridice sabia. Fără să şovăie, îi înfipse cuţitul în burtă, lăsându-se să cadă cu toată greutatea peste el. Sub presiune, trupul soldatului slobozi un fel de icnet, de râgâit, îngăimă ceva apoi se destinse şi rămase nemişcat, în timp ce smulgea înfrigurat cuţitul, sabia, puşca şi raniţa, îi privi faţa cenuşie, gălbejită, o faţă des întâlnită de el printre ţărani şi văcari, şi simţi cum îl podideşte un gust amar. Honorio cu ajutoarele ieşiseră şi ei şi dezarmau alt soldat căzut. Atunci auzi vocea lui João Abade. Comandantul Străzii apăru ca din senin, întrupându-se din norii de praf. Era urmat de alţi doi oameni şi toţi trei aveau pe ei dâre de sânge.

— Câţi sunteţi? întrebă, făcându-le semne să se lipească de faţada locuinţei-magazin.

— Nouă, zise Antonio. Şi înăuntru e Pedrin, rănit.

— Veniţi, le spuse João Abade, întorcându-le spatele. Aveţi grijă, soldaţii s-au vârât prin multe case.

Dar fostul *cangaceiro* nu se ferea câtuşi de puţin; dimpotrivă, mergea drept, cu pasul iute, prin mijlocul străzii, explicându-le că bisericile şi cimitirul erau atacate

dinspre râu şi că trebuia făcut orice să-i împiedice pe soldaţi să se apropie dintr-acolo, altfel Sfătuitorul rămânea izolat. Voia să închidă Campo Grande cu o bariera în dreptul măgurii Mucenicilor, cam pe lângă cotul de drum unde se înălţa capela San Antonio.

Aveau de străbătut vreo trei sute de metri şi Antonio rămase înmărmurit văzând amploarea distrugerilor. Pretutindeni case prăbuşite sau rămase cu un singur perete găurit, ruine, dune de moloz, de ţigle sparte, de bârne carbonizate dintre care apărea uneori câte un cadavru, pretutindeni nori de praf şi de fum care ştergeau, amestecau, dizolvau totul. Ici şi colo, ca nişte indicii ale înaintării soldaţilor, scăpărau limbi de foc. Potrivindu-şi pasul după al lui João Abade, îi repetă mesajul Catarinei. *El cangaceiro* încuviinţă din cap, fără să se întoarcă. Deodată, se ciocniră cu o patrulă de soldaţi la începutul străzii Maria Magdalena, şi Antonio îl văzu pe João sărind, ţâşnind şi aruncând cu *facă* drept în mijlocul grupului, ca la răsăşagurile de tras la ţintă. Fugi şi el, trăgând. Gloanţele şuierau în jurul lui şi o clipă după aceea se împiedică şi căzu. Dar putu să se răsucească brusc, să se ferească de baioneta pe care o văzuse aţintindu-l şi să-l trântească pe soldat alături în glod. Lovea şi era lovit, nemaişnind dacă avea *facă* în mână. Deodată simţi că omul cu care lupta se zgârcea tot. João Abade îl ajută să se ridice.

— Luaţi armele câinilor! ordonă, în acelaşi timp. Baionetele, raniţele, cartuşierele.

Honorio şi două ajutoare stăteau aplecaţi peste Anastasio, un alt om de-al lor, căznindu-se să-l ridice.

— Degeaba, e mort, îi opri João Abade. Târâţi leşurile încoace, să înfundăm strada.

Şi dădu chiar el exemplu, apucând de un picior cadavrul cel mai apropiat şi pornind-o cu el târâş în direcţia Mucenicilor. La intrarea străzii, mai mulţi yagunzi începuseră să înalţe baricada cu tot ce le cădea sub mână.

Antonio Vilanova se apucă îndată să-i ajute. Se auzeau detunături, rafale, şi după puţin timp apăru un băiat din Garda Catolică să-i spună lui João Abade, care aducea de-a dura, cu Antonio, roţile unei căruţe, că ereticii veneau din nou asupra Templului Bunului Isus. „Cu toţii acolo”, strigă João Abade, şi yagunzii fugiră după el. Intrară în piaţă tocmai când, din cimitir, apăreau mai mulţi soldaţi conduşi de un tânăr blond ce agita o sabie şi trăgea cu revolverul. Un ropot de împuşcături, din capelă şi din turnurile şi acoperişurile Templului în construcţie, le stăvili înaintarea. „După ei, după ei”, îl auzi răcnind pe João Abade. Din biserici ieşiră zeci de oameni să-i urmărească şi ei. Îl văzu pe João Grande, enorm, desculţ, ajungând în dreptul Comandantului Străzii şi spunându-i ceva din fugă. Soldaţii se întăriseră în spatele cimitirului, şi când intrară în San Cipriano yagunzii fură primiţi cu o grindină de gloanţe. „Or să-l omoare”, gândi Antonio, trântit la pământ, văzându-l pe João Abade cum, în picioare în mijlocul străzii, indica prin gesturi celor ce îl urmau să se refugieze prin case sau să se facă una cu pământul. Apoi se apropie de Antonio şi îi spuse, lăsându-se pe vine lângă el:

— Întoarce-te la baricadă şi întăreşte-te acolo. Trebuie să-i gonim de aici şi să-i împingem în braţele lui Pajeú. Du-te şi vezi să nu ne scape prin partea ailaltă.

Antonio încuviinţă şi, după câteva clipe, fugea îndărăt, urmat de Honorio, de ajutoarele lor şi de alţi zece oameni, spre răspântia Mucenicilor cu Campo Grande. I se păru că abia atunci îşi venea în fire, îşi biruia zăpăceala. „Tu ştii să organizezi, îşi spuse. Or, acum e nevoie tocmai de asta, de asta”. Indică să fie târâte la baricadă toate cadavrele şi resturile rămase prin locul acela viran şi ajută şi el până când, în toiul deplasărilor, auzi ţipete din interiorul unei case. Intră primul, dând uşa de perete cu o lovitură năprasnică de picior şi trăgând din plin în uniforma ghemuită. Nedumerit, înţelese că soldatul ucis tocmai

mânca; ţinea în mână o bucată de pastrama pe care, fără îndoială, o luase chiar de pe plită. Lângă el, săteanul, un bătrân, agoniza cu baioneta înfiptă în pântec, şi trei copii ţipau îngroziţi. „Ce hămesit trebuie să fi fost, gândi, dacă a putut să uite totul şi să se lase omorât pentru o îmbucătură de pastrama”. Cu alţi cinci oameni inspecta restul locuinţelor dintre intrarea străzii şi locul viran. Toate păreau un câmp de luptă: dezordine, acoperişuri prăvălite, ziduri crăpate, obiecte făcute mici fărâme. Femei, bătrâni, copii, înarmaţi cu bâte şi furci, se luminau la faţă văzându-i sau izbucneau într-o pălăvrăgeală frenetică. Într-o casă găsi două hârdaie cu apă şi, după ce-şi potoliră toţi setea, le duse la baricadă. Văzu cu cătă bucurie beau Honorio şi ceilalţi.

Săltându-se deasupra baricadei, mai aruncă o privire printre rămăşiţe şi morţi. Singura stradă dreaptă din Canudos, Campo Grande, era pustie, cât cuprindea cu ochii. La dreapta, însă, rafalele se înteţeau, odată cu incendiile. „Se îngroaşă gluma în Mocambo, cumetre”, spuse Honorio. Avea faţa congestionată şi udă de sudoare. Îi zâmbea. „N-or să ne scoată ei de-aci, aşa e?”, spuse. „Sigur că nu, cumetre”, răspunse Honorio. Antonio se aşeză pe o căruţă răsturnată şi când îşi încarcă revolverul – mai că nu-i rămăseseră gloanţe în cartuşierele ce-i încingeau mijlocul – văzu că cei mai mulţi dintre yagunzi erau înarmaţi cu puşti luate de la soldaţi. Erau pe cale să câştige bătălia. Îşi aminti de surorile Sardelinhas, rămase jos, pe coasta Santa Ana.

— Rămâi aici şi spune-i lui João că m-am dus la azil să văd ce se întâmplă – îi spuse fratelui său.

Sări de partea cealaltă a baricadei, călcând pe cadavrele asediate de miriade de muşte. Patru yagunzi săriră după el. „Cine v-a spus să mă urmaţi?”, strigă la ei. „João Abade”, răspunse unul dintre ei. Nu mai avu timp să-i replice, fiindcă în San Pedro se treziră prinşi între două focuri: luptele se purtau pe pragurile, pe acoperişurile şi în

interiorul caselor de pe stradă. Se întoarseră în Campo Grande şi pe acolo izbutiră să coboare spre Santa Ana fără să întâlnească soldaţi. Dar în Santa Ana îi opriră alte împuşcături. Se adăpostiră înapoia unei case fumegânde şi negustorul iscodi împrejur. Cam în dreptul azilului se vedea o altă trâmbă de fum; de acolo porneau descărcăturile. „Încerc să mă apropii, rămâneţi aici”, le spuse, dar pe când se târa îi descoperi pe yagunzi târându-se lângă el. Câţiva metri mai încolo văzu în sfârşit vreo şase-şapte soldaţi care trăgeau, dar nu în ei, ci înspre case. Se ridică şi se năpusti cu toată iuţeala de care era în stare, cu degetul pe trăgaci, dar nu trase decât când unul dintre soldaţi întoarse capul. Descărca toate şase gloanţele din butoiaş şi aruncă *facá* în altul, care se repezise la el. Căzu jos şi acolo se agăţă de picioarele aceluiaşi sau ale altui soldat şi, neştiind cum, se pomeni că-l strânge de gât din răsputeri. „Omorâşi doi câini, Antonio”, spuse un yagunz. „Puştile, gloanţele, luaţi-le”, gâfâi el. Uşile se deschideau şi ieşeau grupuri de oameni, tuşind, zâmbind, făcându-le semne. Acum o vedea pe Antonia, nevastă-sa, pe Asuncion şi, mai încolo, pe Catarina, nevasta lui João Abade.

— Uite-i, uite-i! zise unul dintre yagunzi, zgâlţâindu-l. Uite la ei cum se aruncă în râu.

De-a dreapta şi de-a stânga, pe deasupra acoperişurilor ţuguiate de pe coasta Santa Ana, se vedeau alte siluete în uniformă, zorite, căţărându-se pe costişe, pe când altele se repezeau spre râu, uneori lepădându-şi puştile. Dar ce-i atrase mai cu osebire atenţia era că în curând avea să se înnopteze. „Veniţi să le luăm armele”, strigă din fundul bojocilor. „Hai, băieţi, că doar n-o să lăsăm treaba nemântuită”. Câţiva yagunzi alergară cu el către râu, şi unul începu să sloboade blesteme împotriva Republicii şi Antihristului şi urale pentru Sfătuitor şi Bunul Isus.

ÎN SOMNUL acela care e şi nu e somn, mai curând o picoteală ce desfiinţează hotarul dintre vis şi trezie şi îi aminteşte de unele nopţi cu opiu în căsuţa lui dezordonată din Salvador, ziaristul miop de la *Jornal de Noticias* are senzaţia de a nu fi dormit, ci de a fi vorbit şi ascultat, de a le fi împărtăşit prezenţelor acelora fără chip cu care împarte *caatinga,* foamea şi nesiguranţa, că pentru el lucrul cel mai înspăimântător nu e rătăcirea în care se află, neştiinţa asupra celor ce îl aşteaptă de cum se va lumina de ziuă, ci pierderea traistei de piele şi a sulurilor de hârtie smângălită pe care le ţinea înfăşurate în puţinele lui rufe de schimb. E sigur că le-a povestit şi lucruri de care se ruşinează: că acum două zile când i s-a terminat cerneala şi i s-a rupt ultima pană de gâscă, a izbucnit în plâns de parcă i-ar fi murit o rudă apropiată. Şi mai e sigur – adică sigur în felul acela ceţos, destrămat, molatec, în care totul se întâmplă, se spune sau se primeşte în lumea opiului – că întreaga noapte a mestecat, fără greaţă, smocurile de iarbă, de frunze, de tulpiniţe, poate şi insectele şi materiile indescifrabile, uscate sau umede, tari sau vâscoase, pe care şi le-au trecut din mână în mână el şi soţii lui. La fel de sigur e că a ascultat tot atâtea mărturisiri intime câte crede că a făcut. „În afară de ea, tuturor ne este o teamă de nedescris”, gândeşte. A recunoscut şi părintele Joaquim, căruia i-a servit de pernă şi din care a făcut pernă la rândul lui: că a descoperit adevărata groază abia azi, acolo, legat de copacul acela, aşteptând ca în orice clipă să vină vreun soldat şi să-i taie gâtul, auzind împuşcăturile, văzând tot acel du-te-vino înnebunitor şi aducerea răniţilor; o groază nesfârşit mai mare decât oricare din cele prilejuite până atunci de orice şi oricine, inclusiv de Demon şi de infern. O fi spus preotul toate acele lucruri gemând şi uneori cerând iertare Domnului că le spune? Dar cui îi este încă şi mai teamă e cel despre care ea spusese că este pitic. Fiindcă, cu un firicel de glas la fel de diform cum trebuie că-i e şi

trupul, n-a încetat nicio clipă să se smiorcăie şi să aiureze despre femei bărboase, ţigani, vânjoşi care rup lanţuri şi despre un om fără oase care se putea îndoi în patru. Cum o fi arătând Piticul? Ea i-o fi mamă? Ce caută aici perechea asta? Cum de ei nu-i e teamă? Ce are ea mai rău chiar decât teama? Căci ziaristul miop a desluşit ceva încă mai nimicitor, mai ruinător, mai sfâşietor, în murmurul uşor, întrerupt, cu care femeia n-a pomenit de singurul lucru ce mai are sens, teama de moarte, ci de orbirea cuiva care a murit şi zace neîngropat, muiat de ploi, îngheţat de vânt, mâncat de tot soiul de lighioane. O fi nebună, o fi cineva care nu mai ştie ce-i teama tocmai pentru că de atâta teamă a înnebunit?

Simte că e scuturat. Gândeşte: „Ochelarii”. Vede o pată de lumină verzuie, umbre mişcătoare. Şi pe când îşi pipăie trupul, apoi locul dimprejur, îl aude pe părintele Joaquim: „Scoală-te, hai, se luminează, să încercăm să aflăm drumul spre Cumbe”. Îi găseşte în sfârşit, între picioarele lui, intacţi. Şi-i curăţă, se ridică, bălmăjeşte: „mergem, mergem”, şi punându-şi ochelarii şi limpezindu-i-se lumea îl vede pe pitic: într-adevăr, e mărunţel ca un copil de zece ani şi are faţa plină de zbârcituri. Se ţine strâns de mâna ei, o femeie fără vârstă, cu părul despletit, atât de subţirică încât pielea pare să i se ţină doar pe oase. Amândoi sunt înglodaţi de sus până jos, cu hainele sfâşiate, şi ziaristul miop se întreabă dacă şi el o fi dând, ca ei sau ca preotul îndesat care a pornit-o hotărât spre geana de soare, impresia aceea de lâieţie, de prăpădenie, de nenorocire. „Suntem de partea cealaltă a Favelei”, zice părintele Joaquim. „Pe aici ar fi trebuit să dăm de şleaul spre Bendengo. Deie Domnul să nu fie soldaţi…”. „Dar o să fie”, îşi spune ziaristul miop. Sau dacă nu ei, yagunzii. Gândeşte: „Suntem ai nimănui, nu ţinem nici de unii nici de alţii. Or să ne omoare”. Merge minunându-se că nu simte oboseala, văzând înaintea lui silueta filiformă a femeii şi pe Pitic, care

ţopăie şi saltă ca să nu rămână în urmă. Merg aşa de mult timp, fără să schimbe o vorbă, în aceeaşi ordine. În dimineaţa însorită aud cântecul păsărilor, zumzetul insectelor şi o mulţime de zgomote nelămurite, diferite, uneori crescătoare: împuşcături răzleţe, clopote, ţiuitul îndepărtat al unei goarne, poate o explozie, poate voci omeneşti. Preoţelul nu se abate din drum, pare să ştie încotro merge. *Caatinga* începe să se răărească, hăţişurile şi cactuşii devin tot mai piperniciţi, până când terenul din faţa lor se desfăşoară sterp, descoperit. Merg paralel cu un şir de stânci care le ascund priveliştea din dreapta. După o jumătate de oră ating creasta acelui orizont stâncos şi, odată cu exclamaţia scoasa de preot, ziaristului miop i se lămureşte şi motivul ei: aproape alături se află soldaţii şi îndărăt, înainte, pe de lături, yagunzii. „Mii”, şopteşte ziaristul miop. Îi vine să se lase pe jos, să închidă ochii, să uite tot. Piticul chiţăie: Jurema, uite, uite”. Preotul cade în genunchi, pentru a oferi privirilor un volum cât mai mic, şi soţii lui se pitulează şi ei. „Chiar aşa, trebuia să nimerim drept în mijlocul războiului”, şopteşte Piticul. „Nu e războiul, gândeşte ziaristul miop. E fuga”. Spectacolul ce se desfăşoară la poalele colnicelor pe a căror creastă se află îl face să-şi uite de frică. Aşadar, n-au ţinut seama de îndemnul maiorului Cunha Matos, nu s-au retras noaptea trecută ci o făceau abia acum, după dorinţa colonelului Tamarindo.

Masele de soldaţi mergând în deriva, îngrămădindu-se acolo jos pe o mare suprafaţă, uneori în grupuri compacte, alteori distanţate, într-un hal de nedescris, târând căruţele ambulanţelor şi cărând brancarde, cu puştile atârnate anapoda sau preschimbate în toiege şi cârje, n-au nimic comun cu regimentul Şapte al colonelului Moreira César de care el îşi aminteşte, acel corp disciplinat şi riguros, atent la ţinuta şi la forme. L-or fi îngropat acolo sus? Sau îi duc rămăşiţele pe una dintre tărgi, într-una dintre căruţe?

— Să fi încheiat pacea? şuşoteşte preotul, lângă el. Ori, poate, un armistiţiu?

Ideea unei împăcări i se pare năstruşnică, dar e adevărat că dedesubtul lor se petrece ceva ciudat: nu sunt lupte. Şi totuşi, soldaţii şi yagunzii sunt aproape, tot mai aproape. Ochii lui miopi, lacomi, halucinaţi, parcurg grupurile yagunzilor, această indescriptibilă omenire şuie şi şleampătă, înarmată cu puşti, sâneţe, carabine, bâte, *machetes,* furci, arbalete, pietre, cu cârpe pe cap, pârând să încarneze dezordinea, confuzia, ca şi cei pe care îi urmăresc sau, mai bine zis, îi escortează, îi conduc.

— Să se fi predat soldaţii? spune părintele Joaquim. Să-i fi făcut prizonieri?

Marile grupuri de yagunzi merg pe poalele dealurilor, de o parte şi de alta a şuvoiului împleticit şi dezmembrat al soldaţilor, apropiindu-se de el şi strâmtorându-l tot mai mult. Dar nu se aud împuşcături. Cel puţin nu se aud salvele acelea de ieri, din Canudos, rafalele şi exploziile, deşi auzul lui percepe câteodată detunături izolate. Şi ecouri de blesteme şi sudălmi: căci ce altceva ar putea fi vocile acelea subţirele? în ariergarda coloanei decimate, ziaristul miop îl recunoaşte deodată pe căpitanul Salomão da Rocha. Grupul restrâns de soldaţi rămaşi la coadă, tot mai distanţat de ceilalţi, cu patru tunuri trase de catâri pe care îi biciuiesc fără milă, rămâne cu totul izolat, când un grup de yagunzi de pe margine se repede şi le taie orice legătură cu restul coloanei. Tunurile nu se mai urnesc şi ziaristul miop e sigur că ofiţerul acela – are o sabie şi un pistol, merge de la un soldat la altul dându-le fără îndoială ordine şi încurajându-şi oamenii striviţi între animale şi tunuri, pe măsură ce yagunzii îi prind ca într-un cleşte – este Salomão da Rocha. Îşi aminteşte de mustăcioara lui tunsă scurt – colegii îi spuneau Fantele – şi de mania lui de a vorbi tot timpul despre perfecţionările tehnice anunţate în cataloagele firmei Comblain, despre precizia armelor Krupp

şi despre tunurile acelea botezate de el cu nume şi prenume. Văzând mici ţâşnituri de fum înţelege că trag unii în alţii de la câţiva paşi, numai că el, ei, n-aud detunăturile, fiindcă vântul bate din direcţia contrară. „Vasăzică în tot acest timp s-au împuşcat, omorât, ocărit, fără ca noi să fi auzit ceva”, se gândeşte, apoi nu mai gândeşte nimic fiindcă grupul soldaţilor tunari e deodată scufundat sub masa yagunzilor care îi înconjurau. Clipind grăbit, strâmbându-se, deschizând gura, ziaristul miop vede că ofiţerul cu sabia se opune câteva clipe pădurii de bâte, suliţe, furci, seceri, *machetes,* baionete sau ce-or fi fiind toate acele obiecte întunecate, înainte de a dispărea odată cu soldaţii sub puhoiul atacatorilor care acum parcă ţopăie şi, fără îndoială, strigă ceva nedesluşit. Aude, în schimb, nechezatul catârilor, deşi nici pe aceştia nu-i vede.

Îşi dă seama că a rămas singur pe parapetul acela de unde a văzut capturarea artileriei regimentului Şapte şi moartea sigură a soldaţilor şi a ofiţerului ce o aveau în grijă. Parohul din Cumbe tropăie pe colnic în jos, la douăzeci sau treizeci de metri, urmat îndeaproape de femeie şi de Pitic, drept spre yagunzi. Toată fiinţa lui pregetă. Dar teama de a rămâne singur aici e mai mare şi atunci se ridică şi se repede şi el, cum poate, pe deal în jos. Se împiedică, alunecă, cade, se ridică, îşi păstrează echilibrul. Mulţi yagunzi i-au văzut deja, mai multe feţe se întorc, se ridică spre povârnişul pe unde el coboară, simţindu-se ridicol din cauza stângăciei cu care calcă şi încearcă să se ţină drept. Preotul din Cumbe, acum lă zece metri înaintea lui, zice ceva, strigă şi face semne, gesturi spre yagunzi. Îl denunţă, îl dă de gol? Ca să le câştige încrederea le va spune că e soldat, va face ca...? şi cade iar, spectaculos. Se rostogoleşte, se hurducă în jos ca un poloboc, fără a mai simţi nici durere nici ruşine, gândindu-se numai la ochelarii lui care, printr-o minune, i-au rămas pe nas când în sfârşit se opreşte şi dă să se ridice. Dar atât

e de strivit, de năucit şi de pierit încât nu poate s-o facă până când nişte braţe îl ridică pe sus. „Mulţumesc”, şopteşte, şi-l vede pe părintele Joaquim bătut pe umeri, îmbrăţişat, sărutat pe mâini de yagunzi care zâmbesc şi îşi manifestă uimirea, înfrigurarea. “Îl cunosc, gândeşte, dacă o să-i roage or să mă cruţe, n-or să mă omoare”.

— Eu însumi, eu însumi, João, în carne şi oase, îi spune părintele Joaquim unui bărbat înalt, puternic, cu pielea tăbăcită, plin de noroi, aflat în mijlocul unui duium de oameni cu şiraguri de gloanţe aninate de gât. Nu-s vedenie, nu m-au ucis, am fugit. Vreau să mă întorc la Cumbe, João Abade, să scap de aici, ajută-mă…

— Imposibil, părinte, e primejdie mare, nu vezi că se trage de peste tot? zice bărbatul. Du-te la Belo Monte până se termină războiul.

„João Abade?”, gândeşte ziaristul miop. „João Abade e şi el la Canudos?”. Aude descărcături bruşte, puternice, de pretutindeni, şi îi îngheaţă sângele în vine: „Cine e tipul cu patru ochi?”, aude că spune João Abade, arătând spre el. „Ah, da, un ziarist, m-a ajutat să scap, nu e soldat. Şi femeia aceasta şi…”, dar nu poate sfârşi fraza din cauza rafalelor. “Întoarce-te la Belo Monte, părinte, acolo am făcut curăţenie”, zice João Abade şi o rupe la fugă pe clină în jos, urmat de yagunzii care îl înconjurau. Aşezat pe pământ, ziaristul miop îl zăreşte deodată, în depărtare, pe colonelul Tamarindo ducându-şi mâinile la cap în mijlocul unei vânzoleli de soldaţi. Domneşte un haos şi o confuzie totale; coloana pare împrăştiată, spulberată. Soldaţii fug îngroziţi, deznădăjduiţi, urmăriţi, şi, de pe jos, cu gura plină de pământ, ziaristul miop vede pata omenească ce se tot lăbărţează, se amestecă, figuri care cad, care se năpustesc, şi ochii i se întorc de câteva ori spre locul unde a căzut bătrânul Tamarindo. Mai mulţi yagunzi stau aplecaţi peste el – îl răpun? Dar zăbovesc prea mult, ghemuiţi, şi ochii ziaristului miop, arzându-i parcă de atâta strădanie,

desluşesc în sfârşit că tocmai îl dezbracă.

Simte un gust acru, un început de greaţă şi îşi dă seama că, asemenea unui automat, mestecase tot timpul pământul intrat în gură când căzuse ultima oară. Scuipă, fără a lăsa din ochi, prin uriaşa prăfărie ce s-a stârnit, debandada soldaţilor. Aleargă în toate părţile, unii trăgând din fugă, alţii aruncând pe jos sau în sus arme, cutii, tărgi şi, deşi sunt deja departe, îi mai vede cum, în goana lor frenetică, buimacă, leapădă chipie, vestoane, curele, cartuşiere. De ce s-or fi dezbrăcând ei singuri, ce nebunie mai e şi asta? Ghiceşte că azvârl tot ce i-ar putea da de gol că sunt soldaţi, ghiceşte că vor să treacă drept yagunzi în marea învălmăşeală. Părintele Joaquim se ridică şi, ca mai adineaori, o ia la fugă. Dar de astă dată într-un fel ciudat, dând din cap, din mâini, vorbindu-le şi ţipându-le ceva urmăririlor şi urmăritorilor. „A luat-o drept spre inima bătăliei, acolo unde plouă cu gloanţe, unde se căsăpesc şi se sfârtecă”, gândeşte. Ochii i se încrucişează cu ai femeii, care îl priveşte speriată, cerându-i sfatul. Şi atunci el, ascultând de prima pornire, se ridică iute şi strigă: „Trebuie să rămânem cu el, e singurul care ne poate salva”. Ea se ridică la fel de iute şi o ia la goană, târându-l pe Pitic, care, cu ochii ieşiţi din cap şi cu toată faţa mânjită cu noroi, chiăie ascuţit în timp ce aleargă. Ziaristul miop îi pierde curând din vedere, căci mulţumită picioarelor lui lungi sau spaimei din el le-o ia cu mult înainte. Fuge din răsputeri, fuge strâmb, fuge dezordonat, cu capul între umeri, gândindu-se hipnotic că unul dintre gloanţele care ard şi şuieră îi este destinat, că fuge către el, şi că una dintre armele acelea, cuţitoaie, seceri, *machetes,* baionete, văzute din goana îl aşteaptă să-i curme cursa. Dar aleargă mai departe prin nori de colb, zărind, nemaizărind, zărind din nou silueta îndesată, parcă având toarte, a preotului din Cumbe. Deodată, nu-l mai vede deloc. În timp ce-l blestemă şi îl urăşte, gândeşte: „Unde se duce, de ce fuge de parcă a

căpiat, de ce îşi caută moartea, şi pe a noastră”? Deşi nu mai poate răsufla – limba îi atârnă, înghite praf, nici nu observă că ochelarii i s-au înnegrit de pământ – fuge mai departe, gata să se prăvălească: puţinele puteri ce i-au mai rămas îi spun că viaţa lui atârnă de părintele Joaquim.

Când se prăvale la pământ, fie împiedicându-se, fie că sfârşeala i-a muiat picioarele, simte o ciudată stare binefăcătoare, îşi sprijină capul pe braţe, încearcă să lase mai mult aer să-i intre în plămâni, îşi aude toaca inimii. Preferă să moară decât să mai fuga. Încetul cu încetul îşi revine, simte că zvâcnirea tâmplelor se mai potoleşte. E îngreţoşat, icneşte, dar nu vomită. Îşi scoate ochelarii şi îi curăţă. Şi-i pune pe nas. E înconjurat de lume. Nu-i mai e teamă, nu-i mai pasă. Istovirea îl scuteşte acum de spaime, de nesiguranţe, de imaginaţie. De altfel, s-ar părea că nimeni nu-l bagă în seamă. Toţi adună puştile, muniţiile, baionetele, dar ochii lui nu-l înşală şi din prima clipă ştie că, pe deasupra, grupurile de yagunzi, ici colo, mai încolo, descăpăţânează cadavrele cu *machete*-le*,* cu aceeaşi îndemânare şi linişte cu care ar reteza capete de boi sau de berbeci, că aruncă ţestele în saci sau le înfig în suliţe sau chiar în baionetele acelea pe care morţii le aduseseră să le înfigă ei capetele ori să le apuce târându-le de păr, în timp ce alţii aprind mari ruguri pe care încep să sfârâie, să se perpelească, să trosnească şi să salte cadavrele decapitate. O vâlvătaie se ridică lângă el şi vede că peste două trupuri cuprinse de flăcări, nişte oameni cu cârpe albastre aruncă alte rămăşiţe. „Acum e rândul meu, gândeşte, vor veni, îmi vor tăia capul, mi-l vor purta într-o suliţă şi îmi vor zvârli trupul în foc”. Rămâne însă înţepenit, golit de orice voinţa din pricina nesfârşitei osteneli. Deşi yagunzii vorbesc, nu înţelege ce-şi spun.

Şi într-aceea îl vede pe părintele Joaquim. Da, e părintele Joaquim. Nu se îndepărtează ci vine, nu fuge ci merge cu picioarele mult depărtate, se iveşte din colbul acela care a

şi început să-i gâdile nările anunţând strănuturile, făcând mai departe gesturi, schime, semne, nimănui şi tuturor, până şi morţilor care ard. Vine năclăit, cu părul vâlvoi. Ziaristul miop se ridică văzându-l, şi când trece pe lângă el îi spune: „Nu pleca, ia-mă, nu-i lăsa să-mi taie capul, să mă ardă…” îl aude preotul din Cumbe? Vorbeşte de unul singur sau cu vedenii, repetă lucruri de neînţeles, nume necunoscute, gesticulează. Merge acum lângă el, foarte aproape, simţind că apropierea aceea îl reînsufleţeşte. Observă că la dreapta lui merg, cu ei, femeia desculţă şi Piticul. Slăbănogi, pământii, zdrenţăroşi, îi par niscai somnambuli.

Nimic din ce vede sau aude nu-l mai surprinde, nu-l mai sperie, nu-l mai interesează. Acesta să fie extazul? Gândeşte: „Nici măcar opiul, la Salvador…”. Vede în treacăt că yagunzii atârnă de copăceii de *favela* semănaţi de ambele părţi ale drumului chipie, raniţe, ploşti, mantale, curele, cizme, tot aşa cum alţii ar împodobi brazi de Crăciun, dar nu-i mai pasă. Iar când, pe costişa ducând spre marea de acoperişuri şi de ruine care e Canudos, vede pe amândouă marginile cărăruii, înşiruite, privindu-se, asaltate de nori de insecte, capetele soldaţilor, inima lui nu mai tresare şi nu-l mai bântuie nici groaza, nici imaginaţia. Nici măcar când o figură absurdă, un soi sinistru de sperietoare din cele înfipte între semănături, le taie calea şi recunoaşte în forma despuiată, adipoasă, trasă în ţeapă într-o creangă uscată, trupul şi faţa colonelului Tamarindo, nici atunci nu-şi pierde cumpătul. Dar o clipă mai târziu rămâne nemişcat şi, cu seninătatea pe care a dobândit-o, începe să scruteze una dintre testele nimbate cu roiuri de muşte. Nu încape nicio îndoială: e capul lui Moreira César.

Strănutul îl surprinde aşa de nepregătit încât nu mai are timp să-şi ducă mâna la faţă, să prindă ochelarii: ei zboară ca din puşcă şi el, încovoiat sub rafala de strănuturi, e sigur că i-a auzit ciocnindu-se de bolovani. De cum poate, se

ghemuieşte şi pipăie împrejur. Îi găseşte numaidecât. Dar acum, pipăindu-i şi simţind sub degete că sticlele s-au făcut ţăndări, îi revine coşmarul de azi-noapte, de dimineaţa, de mai adineaori.

— Opriţi, opriţi! strigă, punându-şi ochelarii, văzând o lume ciumpăvită, ciobită, punctată. Nu mai văd nimic, vă implor.

Simte în mâna lui dreaptă o mână ce nu poate fi – după mărime, după strânsoare – decât a femeii desculţe. Trage de el, fără să-i spună niciun cuvânt, călăuzindu-l prin lumea aceea deodată împâclită, oarbă.

PRIMUL lucru care îl surprinse pe Epaminondas Gonçalves când intră în palatul Baronului de Cañabrava, unde nu mai pusese piciorul niciodată, fu mirosul de ierburi aromatice şi de oţet ce îmbiba încăperile prin care un servitor negru îl conducea, luminându-i calea cu un candelabru. Îi deschise uşile unui birou cu rafturi ticsite de cărţi, iluminat de o lampă cu ţurţuri de cristal verzui ce împrumuta un aspect pădureţ mesei de scris cu marginile rotunjite, fotoliilor şi măsuţelor împodobite. Tocmai cerceta cu interes o hartă veche, pe care izbutise să citească, scris cu litere capitale, numele Calumbi, când intră Baronul. Îşi dădură mâna fără căldură, ca două persoane ce abia se cunosc.

— Vă mulţumesc că aţi venit, spuse Baronul, arătându-i unul dintre fotolii. Poate ar fi fost mai bine să avem această întrevedere pe un teren neutru, dar mi-am îngăduit să vă propun propria-mi casă fiindcă soţia mea nu se simte prea bine şi prefer să nu ies nicăieri.

— Sper să se însănătoşească cât de curând, spuse Epaminondas Gonçalves, refuzând cutia cu ţigări de foi întinsă de Baron. Toată Bahia aşteaptă s-o revadă la fel de sănătoasă şi de frumoasă ca totdeauna.

Baronul slăbise şi îmbătrânise mult, şi proprietarul *Jornal*-ului *de Noticias* se întrebă dacă ridurile şi aerul acela de deprimare erau lucrarea vârstei sau a întâmplărilor din urmă.

— De fapt, Estela e bine din punct de vedere fizic, organismul ei s-a întremat pe deplin, zise Baronul, cu vioiciune. Doar psihicul se mai resimte, din cauza şocului reprezentat pentru ea de incendiul de la Calumbi.

— O nenorocire care ne priveşte pe toţi bahienii – murmură Epaminondas. Înălţă ochii după Baron, care se ridicase şi turna coniac în două cupe. Am spus-o în Adunare şi în *Jornal de Noticias.* Distrugerea proprietăţilor este o crimă ce ne afectează pe toţi, aliaţi şi duşmani, în egală măsură.

Baronul încuviinţă. Îi întinse cupa lui Epaminondas şi închinară în tăcere, înainte de a bea. Epaminondas îşi lăsă paharul pe măsuţă; Baronul şi-l păstră între palme, încălzind şi clătinând lichidul roşiatic.

— Am socotit că e mai bine să stăm de vorbă, spuse rar. Reuşita tratativelor dintre Partidul Republican şi Partidul Autonomist depinde de acordul la care vom ajunge dumneavoastră şi cu mine.

— Trebuie să vă avertizez că n-am fost autorizat de aliaţii mei politici să negociez nimic noaptea aceasta, îl întrerupse Epaminondas Gonçalves.

— Nici nu aveţi nevoie de autorizarea lor, zâmbi Baronul, în zeflemea. Dragul meu Epaminondas, hai să nu ne jucăm de-a umbrele chinezeşti. Nu avem timp. Situaţia este extrem de gravă, şi dumneata o ştii prea-bine. La Rio, la São Paolo, ziarele monarhice sunt luate cu asalt şi proprietarii lor – linşaţi. Doamnele Braziliei îşi pun la tombolă bijuteriile şi pletele ca să ajute Armata pornită spre Bahia. O să jucăm cu cărţile pe masă. Nici nu putem face altminteri, decât dacă ţinem cu tot dinadinsul să ne sinucidem.

Sorbi încă o înghiţitură din coniac.

— Fiindcă îmi cereţi sinceritate, trebuie să vă spun că dacă lui Moreira César nu i s-ar fi întâmplat cele de toţi cunoscute, la Canudos, eu nu m-aş afla acum aici şi nici n-ar exista contacte între partidele noastre, recunoscu Epaminondas Gonçalves.

— În privinţa aceasta suntem de acord, spuse Baronul. Bănuiesc că rămânem de acord şi asupra a ceea ce înseamnă din punct de vedere politic pentru Bahia această mobilizare militară la scară mare organizată de guvernul federal în întreaga ţară.

— Nu ştiu dacă o vedem în acelaşi chip. Epaminondas luă cupa, bău, savura şi adăugă cu răceală: Pentru dumneavoastră şi prietenii dumneavoastră este, fără îndoială, ceasul din urmă.

— Acesta bate mai cu seamă pentru domniile-voastre, Epaminondas, replică amabil Baronul. Nu vă daţi seama? Odată cu moartea lui Moreira César, iacobinii au primit o lovitură mortală. Au pierdut unica figură prestigioasă pe care mizau. Da, prietene, yagunzii le-au făcut un bine Preşedintelui Prudente de Morais şi Parlamentului, acestui guvern de „licenţiaţi” şi de „cosmopoliţi” pe care domniile-voastre voiau să-l răstoarne ca să proclame Republica Dictatorială. Morais şi pauliştii se vor folosi de criza aceasta ca să epureze Armata şi administraţia de iacobini. Au fost întotdeauna puţini, iar acum au rămas fără căpetenie. În curăţenia ce va urma, vei fi măturat şi dumneata. De aceea te-am chemat. Curând ne vom vedea la mare ananghie cu uriaşa armată ce vine spre Bahia. Guvernul federal va impune un şef militar şi politic în statul nostru, cineva care să se bucure de încrederea lui Prudente de Morais, astfel că Adunarea îşi va pierde toată puterea sau îşi va închide porţile, ca nefolositoare. Orice formă de putere locală va dispărea din Bahia şi vom ajunge un simplu apendice ţinând de Rio. Oricât ai fi de partizan al centralismului, cred

că nu mergi atât de departe încât să vrei să te vezi eliminat din viaţa politică.

— E un fel de a vedea lucrurile, murmură Epaminondas, imperturbabil. Puteţi să-mi spuneţi cum va preîntâmpina primejdia frontul acesta comun pe care mi-l propuneţi?

— Unirea dintre noi îl va obliga pe Morais să negocieze şi să cadă la o înţelegere, salvând astfel Bahia de pericolul de a zăcea legată fedeleş sub picioarele unui vicerege militar, spuse Baronul. În plus, îţi va oferi dumitale prilejul de a lua puterea.

— Însoţit... spuse Epaminondas Gonçalves.

— Singur, îl corectă Baronul. Guvernarea te aşteaptă. Luis Viana nu se va mai prezenta şi dumneata vei fi candidatul nostru. Vom întocmi liste comune pentru Adunare şi pentru consiliile municipale. Nu pentru asta te-ai zbătut de atâta timp?

Epaminondas Gonçalves roşi. I se suise sângele în obraji din pricina coniacului, a căldurii, a celor auzite ori gândite? Rămase tăcut câteva clipe, gânditor.

— Partizanii dumneavoastră sunt de acord? întrebă în sfârşit, coborând vocea.

— Vor fi, când vor înţelege că aceasta se cuvine s-o facă, spuse Baronul. Mă însărcinez eu să-i conving. Sunteţi mulţumit?

— Trebuie să ştiu ce mi se cere în schimb, zise Epaminondas Gonçalves.

— Să nu vă atingeţi de proprietăţile rurale şi de comerţul urban, replică pe dată Baronul. Domniile-voastre şi cu noi ne vom opune oricărei încercări de a confisca, expropria, controla sau greva pământurile şi comerţul. E singura condiţie.

Epaminondas Gonçalves respiră adânc, de parcă i-ar fi lipsit aerul. Bău pe nerăsuflate ce mai rămăsese din coniac.

— Şi dumneavoastră, domnule Baron?

— Eu? şopti Baronul, ca şi cum ar fi pomenit de un

spectru. Mă voi retrage din viaţa politică. Nu voi fi o piedică, de niciun fel. Pe deasupra, după cum ştiţi, plec în Europa, chiar săptămâna viitoare. Voi rămâne acolo un timp neprecizat. Vă linişteşte asta?

Epaminondas Gonçalves, în loc să răspundă, se ridică în picioare şi făcu câţiva paşi prin încăpere, cu mâinile la spate. Baronul adoptase o atitudine absentă. Patronul *Jornal*-ului *de Noticias* nu încerca să ascundă simţământul greu de definit care pusese stăpânire pe el. Era serios, congestionat, şi în ochi i se citea, pe lângă năvalnica energie dintotdeauna, oarecare nelinişte, curiozitate.

— Nu mai sunt un copil, deşi nu am experienţa dumneavoastră, zise, privind sfidător către gazdă. Ştiu că mă înşelaţi, că se ascunde o cursă în propunerile făcute.

Baronul încuviinţă, fără urmă de supărare. Se ridică şi mai turnă un deget de coniac în cupele goale.

— Înţeleg că nu aveţi încredere, – spuse, cu paharul în mână, dând ocol încăperii şi oprindu-se în dreptul uşii-fereastră dinspre livadă. O deschise: o adiere de aer răcoros intră în birou odată cu cântecul greierilor şi al unei ghitare îndepărtate. – E natural. Dar despre o cursă, nici vorbă nu poate fi, vă asigur. Adevărul este că, aşa cum stau lucrurile, am ajuns la convingerea că persoana cu înzestrarea necesară pentru a conduce politica Bahiei eşti dumneata.

— S-o iau ca pe un compliment? întrebă Epaminondas Gonçalves, cu un aer sarcastic.

— Cred că s-a sfârşit cu un stil, cu un fel de a face politică, preciza Baronul, parcă neauzindu-l. Recunosc că am fost depăşit. Eu funcţionam mai bine în vechiul sistem, când era vorba să obţii supunerea oamenilor faţă de instituţiuni, să tratezi, să convingi, să te foloseşti de diplomaţie şi de forme. Ştiam să procedez destul de bine. Toate acestea au luat sfârşit, e limpede. Am intrat într-o epocă a acţiunii, a îndrăznelii, a violenţei, ba chiar a

crimelor. Acum se urmăreşte disocierea totală a politicii de morală. Aşa stând lucrurile, persoana cea mai bine pregătită să menţină ordinea în statul nostru eşti dumneata.

— Bănuiam eu că sunteţi departe de a-mi face un elogiu, murmură Epaminondas Gonçalves, aşezându-se.

Baronul luă loc lângă el. Odată cu cântecul greierilor intrau în încăpere zgomote de maşini, lălăitul unui paznic de noapte, un claxon, lătrături.

— Într-un anumit fel, vă admir. – Baronul îl privi cu un fulger iute în pupile –. Am avut ocazia să mă conving de curajul unor acţiuni ale dumitale, de complexitatea şi răceala unor operaţiuni politice. Da, nimeni din Bahia nu are asemenea înzestrări trebuitoare spre a face faţă celor ce vor urma.

— Îmi veţi spune acum, o dată pentru totdeauna, ce aşteptaţi de la mine? spuse şeful Partidului Republican, cu ceva dramatic în voce.

— Să mă înlocuiţi, afirmă Baronul, emfatic. Oare va dispărea neîncrederea dintre noi dacă vă voi spune că mă simt învins de dumneavoastră? Nu în fapte, fiindcă noi avem mai multe posibilităţi decât iacobinii din Bahia de a ne înţelege cu Morais şi cu pauliştii din guvernul federal. Ci din punct de vedere psihologic m-ai învins, Epaminondas.

Mai sorbi o înghiţitură de coniac şi rămase cu ochii în gol.

— S-au petrecut lucruri de neînchipuit, zise, vorbind de unul singur. Cel mai bun regiment din Brazilia pus pe fugă de o adunătură de cerşetori fanatici. Cine să înţeleagă? Un mare strateg militar făcut fărâme la prima ciocnire…

— Nu e de înţeles, într-adevăr, încuviinţă Epaminondas Gonçalves. Seara asta mi-am petrecut-o cu maiorul Cunha Matos. E cu mult mai rău decât s-a comunicat oficial. Aţi aflat cifrele? Sunt năucitoare: între trei sute şi patru sute de căzuţi, o treime din efective. Zeci de ofiţeri masacraţi. Au pierdut tot armamentul, de la tunuri până la *facás.*

Supravieţuitorii s-au întors la Monte Santo goi, în izmene, aiurind. Regimentul Şapte! Aţi fost prin apropiere, la Calumbi, i-aţi văzut doar. Ce se întâmplă de fapt la Canudos, domnule Baron?

— Nu ştiu şi nu înţeleg, spuse Baronul, cu amărăciune în glas. Depăşeşte orice închipuire. Şi totuşi, mă credeam un bun cunoscător al pământurilor acelora, al oamenilor acelora, înfrângerea nu se mai poate explica prin fanatismul unor muritori de foame. Trebuie să mai fie ceva. – Îl privi încă o dată, ca buimăcit. – Ba chiar am ajuns să cred că scorneala aceea fantastică pusă la cale de voi, cum că la Canudos s-ar afla ofiţeri englezi şi armament monarhic, ar putea ascunde un dram de adevăr. Nu, n-o să ne apucăm să discutăm tărăşenia aceea, e o poveste veche. Dacă v-o amintesc e numai ca să vedeţi în ce măsură m-au afectat cele petrecute cu Moreira César.

— Pe mine, mai curând, mă înspăimântă, spuse Epaminondas. Dacă oamenii aceia pot spulbera cel mai bun regiment din Brazilia, asta înseamnă că le stă în putere să lăţească anarhia în tot statul, în statele învecinate, să ajungă până aici…

Ridică din umeri şi făcu un gest vag, catastrofic.

— Singura explicaţie este că bandei Sebastianiţilor li s-au alăturat mii de ţărani, chiar şi din alte regiuni, spuse Baronul. Împinşi de ignoranţă, de superstiţie, de foame. Fiindcă nu mai există frânele care domoleau nebunia, ca înainte. Aceasta înseamnă război, armata Braziliei înstăpânindu-se aici, ruina Băniei. – Îl apucă pe Epaminondas Gonçalves de braţ. – De aceea trebuie să mă înlocuieşti. În situaţia prezentă e nevoie de cineva ca dumneata, care să strângă la un loc elementele de nădejde şi să apere interesele bahiene în toiul cataclismului. În restul Braziliei se manifestă ostilitate faţă de Bahia, din cauza celor petrecute cu Moreira César. Se spune că gloatele care au luat cu asalt ziarele monarhice din Rio

strigau „Moarte Bahiei!”.

Făcu o pauză lungă, clătinându-şi pripit cupa de coniac.

— Mulţi s-au ruinat deja, acolo, în interior, spuse. Eu am pierdut doua ferme. Acest război civil va mai calici şi omori încă multă lume. Dacă vom continua să ne sfâşiem, care va fi rezultatul? Vom pierde tot. Va spori exodul spre Sud şi spre Maranon. Ce se va alege din Bahia? Trebuie să facem pace, Epaminondas. Renunţă la stridenţele iacobine, lasă-i în pace pe bieţii portughezi, nu mai cere naţionalizarea comerţului şi fii practic. Iacobinismul a murit odată cu Moreira César. Preia guvernarea şi hai să ocrotim împreună, în plină hecatombă, ordinea civilă. Să evităm ca Republica să devină aici, ca în atâtea ţâri latino-americane, un bâlci grotesc în care totul e haos, lovituri militare, corupţie, demagogie...

Rămaseră tăcuţi mult timp, cu paharele în mâini, gândind sau ascultând. În răstimpuri, din interiorul casei răzbeau paşi, glasuri. O pendulă bătu de nouă ori.

— Vă mulţumesc că m-aţi invitat, spuse Epaminondas, ridicându-se. Mă voi gândi la spusele dumneavoastră, le voi întoarce pe toate feţele. Nu vă pot da acum răspunsul.

— Desigur că nu, spuse Baronul, ridicându-se şi el. Gândiţi-vă şi vom mai discuta. Aş vrea să vă văd însă înainte de plecarea mea, bine-înţeles.

— Veţi avea răspunsul meu de azi în două zile, spuse Epaminondas, îndreptându-se spre uşă. Când străbătură saloanele, apăru servitorul negru cu candelabrul. Baronul îl conduse pe Epaminondas până la stradă. Din pragul porţii, îl întrebă:

— Aveţi ştire de soarta ziaristului dumneavoastră, cel care l-a însoţit pe Moreira César?

— Excentricul? spuse Epaminondas. N-a apărut. Bănuiesc că l-au omorât pe acolo. După cum ştiţi, nu era un om de acţiune.

Se despărţiră cu o uşoară înclinare.

PATRU

I

CÂND un servitor veni să-i spună cine îl căuta, Baronul de Cañabrava, în loc să-l trimită înapoi cu răspunsul – acelaşi pentru oricine se apropia de palat – că el nu făcea şi nu primea vizite, se repezi pe scări în jos, străbătu largile încăperi luminate de soarele dimineţii şi merse până la poarta dinspre stradă să vadă dacă auzise bine: era chiar el. Îi întinse mâna, fără niciun cuvânt, şi îi făcu loc să intre. Memoria îi înapoie, de îndată, tot ceea ce de atâtea luni se străduia să uite: incendierea fermei Calumbi, Canudos, criza Estelei, retragerea lui din viaţa publică.

Tăcut, revenindu-şi cu încetul din surpriza provocată de vizita aceea şi de reînvierea trecutului, îl conduse pe noul-venit spre camera unde aveau loc toate întâlnirile importante: biroul. Deşi era încă devreme, căldura se făcea simţită. În depărtare, pe deasupra coroanelor de *crotos* şi a rămurişului de manguşi, ficuşi, *guayabas şipitangas* din livadă, soarele înălbea marea ca pe o lamă de oţel. Baronul trase perdeaua şi încăperea se umbri.

— Ştiam că o să vă surprindă vizita mea, spuse vizitatorul, şi Baronul recunoscu vocea aceea de comic vorbind în falset. Am aflat că v-aţi întors din Europa şi am avut… pornirea aceasta. V-o spun pe şleau. Am venit să vă cer de lucru.

— Stai jos, rosti Baronul.

Îl auzise ca prin vis, fără să dea atenţie spuselor lui, absorbit să-i cerceteze fizicul şi să-l compare cu cel văzut ultima oară, cu sperietoarea care în dimineaţa aceea

plecase din Calumbi odată cu Moreira César şi cu mica-i escortă. „E şi nu e el”, îşi spuse.

Fiindcă ziaristul care lucrase la *Diário de Bahia* şi apoi la *Jornal de Noticias* era un tinerel, iar bărbatul acesta cu ochelari groşi, care aşezându-se părea să se frângă în patru sau în şase părţi, era un bătrân. Faţa îi clocotea de zbârcituri, laţe cenuşii i se învălmăşeau prin păr, trupul lui lăsa o impresie de şubrezenie, Purta o cămaşă descheiată, o vestă fără mâneci cu pete mari de vechime sau de grăsime, pantaloni cu manşetele roase şi bocanci de văcar.

— Acum îmi amintesc, spuse Baronul. Cineva mi-a scris despre dumneata că eşti în viaţă. Vestea am primit-o în Europa. „A apărut o vedenie”. Aşa mi-au scris. Cu toate acestea, continuam să te cred dispărut, mort.

— Nici n-am murit nici n-am dispărut, rosti, fără pic de umor, firicelul de voce nazală. După ce am auzit de zeci de ori pe zi cele spuse de dumneavoastră, mi-am dat seama că oamenii se simt dezamăgiţi că mai sunt pe lume.

— Ca să fiu sincer, nu-mi pasă câtuşi de puţin că eşti viu sau mort, se auzi spunând, minunându-se singur de atâta cruzime. Ba chiar preferam să fi murit. Urăsc tot ce-mi aduce aminte de Canudos.

— Am aflat de starea soţiei dumneavoastră, zise ziaristul miop şi Baronul presimţi grosolănia inevitabilă. Că şi-a pierdut minţile, că e o mare nenorocire în viaţa dumneavoastră.

Privi la el în aşa fel încât îl făcu să amuţească, să se sperie. îşi drese glasul, clipi grăbit şi îşi scoase ochelarii ca să-i şteargă cu marginea cămăşii. Baronului îi păru bine că îşi stăpânise pornirea de a-l da afară.

— Acum ştiu cu precizie, spuse, cu amabilitate. Am primit o scrisoare de la Epaminondas Gonçalves, sunt luni de atunci. Aşa am aflat că te-ai întors la Salvador.

— Purtaţi corespondenţă cu nemernicul acela? vibra vocea nazala. A, da, acum sunteţi aliaţi.

— Aşa vorbeşti de guvernatorul Bahiei? zâmbi Baronul. N-a vrut să te ia înapoi *la Jornal de Noticias.*

— Dimpotrivă, mi-a propus să-mi mărească leafa, replică ziaristul miop. Dar cu condiţia să uit tot ce ţine de Canudos.

Râse, cu un chicotit de pasăre exotică, şi Baronul văzu că râsul i se transforma într-o răbufnire de strănuturi care îl făceau să sară în scaun.

— Să nu-mi spui că povestea cu Canudos a făcut din dumneata un gazetar cinstit, spuse, în glumă. Să nu-mi spui că te-ai schimbat. Fiindcă, în ce îl priveşte, aliatul meu Epaminondas e cum a fost întotdeauna, el nu s-a schimbat câtuşi de puţin.

Aşteptă ca ziaristul să-şi sufle nasul cu o cârpă albastră pe care şi-o trăsese cu furie din buzunar.

— În scrisoarea aceea, Epaminondas spunea că ai apărut însoţit de un personaj ciudat. Un pitic sau cam aşa ceva?

— E prietenul meu, încuviinţă ziaristul miop. Am o datorie faţă de el. Mi-a salvat viaţa. Vreţi să ştiţi cum? Povestind despre Charlemagne, cei Doisprezece Pairi ai Franţei, Regina Magelonne. Cântând Cumplita şi Pilduitoarea Istorie a lui Robert Diavolul.

Vorbea pripit, frecându-şi mâinile, frământându-se în scaun. Baronul îşi aminti de profesorul Thales de Azevedo, un prieten academician care îl vizitase la Calumbi, cu ani în urmă: rămânea ore în şir, fascinat, ascultându-i pe povestaşii sau cântăreţii ambulanţi de prin bâlciuri, îi punea să-i dicteze strofele cântate sau povestite şi îl încredinţa că erau romanţe medievale, aduse de primii portughezi şi păstrate de tradiţia din *sertón.* Observă expresia de îngrijorare a vizitatorului său.

— Mai poate fi salvat, îl auzi spunând, implorând cu ochii lui ambigui. E tuberculos, dar operaţia e posibilă. Doctorul Magalháes, de la Spitalul Portughez, a salvat destui alţii. Vreau să fac asta pentru el. Şi din cauza aceasta caut de lucru. Dar, mai ales... ca să am ce mânca.

Baronul îl văzu ruşinându-se, de parcă ar fi mărturisit cine ştie ce mârşăvie.

— Nu ştiu de ce ar trebui să-l ajut eu pe piticul acela, murmură. Şi nici pe dumneata.

— Nu aveţi nici cel mai mic motiv, desigur, răspunse pe data miopul, trăgându-se de degete. Pur şi simplu am hotărât să mizez totul pe întâmplare. M-am gândit că v-aş putea impresiona. Mergea vorba că sunteţi generos, înainte.

— O tactică banală de om politic, spuse Baronul. De care m-am descotorosit, din moment ce m-am retras din politică.

Şi chiar atunci zări, prin uşa-fereastră ce da spre livadă, cameleonul. Rareori îl vedea sau, mai bine zis, îl recunoştea, căci mereu se confunda până într-atât cu pietrele, cu iarba sau cu arbuştii şi rămurişul grădinii încât o dată fu cât pe ce să-l calce. Cu o zi înainte, către seară, o scosese pe Estela, cu Sebastiana, să ia aer curat sub bolta de manguşi şi ficuşi din livadă şi cameleonul fusese o distracţie minunată pentru Baroană, care, din balansoarul ei de răchită, se apucă să arate unde era animalul, pe care îl recunoştea cu aceeaşi uşurinţă ca înainte, printre smocuri de iarbă şi pe scoarţa copacilor. Baronul şi Sebastiana o surprinseră zâmbind, văzându-l pe cameleon cum fuge când ei se apropiau să se încredinţeze că era el. Acum se afla acolo, sub un mangus, oscilând între verzui şi maroniu, irizat, abia deosebindu-se de iarbă, cu guşa palpitându-i. Îi vorbi, în gând: „Cameleon iubit, animăluţ lunecos, prieten drag. Îţi mulţumesc din toată inima că ai făcut-o să râda pe soţia mea”.

— Nu mai am decât ce port pe mine, spuse ziaristul miop. Când m-am întors de la Canudos m-am pomenit că proprietăreasa îmi vânduse toate lucrurile ca să-şi recupereze chiriile. *Jornal de Noticias* n-a vrut să-şi asume cheltuielile. – Făcu o pauză şi adăugă: – Mi-a vândut şi cărţile. Din când în când mai recunosc câte una la talciocul

din Santa Barbara.

Baronul gândi că pierderea cărţilor trebuie să-l fi durut mult pe omul acesta care acum zece sau doisprezece ani îi spusese că într-o zi va ajunge Oscar Wilde al Braziliei.

— E în regulă, spuse. Te poţi întoarce la *Diário de Bahia.* La urma urmei, dumneata nici nu erai un redactor prost.

Ziaristul miop îşi scoase ochelarii şi dădu de câteva ori din cap, incapabil să mai mulţumească şi altfel. „Ce contează, gândi Baronul. O fac pentru el sau pentru piticul acela? O fac pentru cameleon”. Privi pe fereastră, căutându-l, şi fu dezamăgit: nu mai era acolo sau, simţindu-se spionat, împrumutase la perfecţie culorile înconjurătoare.

— E un om căruia îi este o teamă grozavă de moarte, murmură ziaristul miop, punându-şi la loc ochelarii. Nu e vorba de dragoste de viaţa, înţelegeţi-mă bine. Viaţa lui a fost de la bun început abjectă. A fost vândut de mic unui ţigan care să scoată din el curiozitatea circului, un monstru public. Dar spaima lui de moarte e atât de mare, de fabuloasă, încât l-a făcut să supravieţuiască. Şi pe mine, pe deasupra.

Baronul se căi deodată că îi dăduse de lucru, fiindcă acest fapt stabilea într-o măsură oarecare o legătura între el şi individul acela. Şi nu dorea să aibă nici cea mai mică legătură cu cineva atât de contopit cu amintirea evenimentelor din Canudos. Dar în loc să-i atragă atenţia vizitatorului că întrevederea a luat sfârşit, spuse, pe negândite:

— Dumneata trebuie să fi văzut lucruri teribile. – Îşi drese glasul, stingherit de a fi cedat curiozităţii, totuşi adăugă: – Acolo, când te aflai la Canudos.

— În realitate, n-am văzut nimic, răspunse prompt personajul scheletic, frângându-se în două şi îndreptându-se la loc. Ochelarii mi s-au spart chiar în ziua înfrângerii regimentului Şapte. Am rămas acolo patru luni şi n-am

desluşit decât umbre, siluete ceţoase, năluci.

Vocea îi era atât de ironică încât Baronul se întrebă dacă-i spunea toate acestea ca să-l enerveze, sau dacă era felul lui crud, antipatic, de a-i da de înţeles că nu vrea să vorbească.

— Nu ştiu de ce nu aţi râs, îl auzi spunând, ascuţind cu o notă tonul acela provocator. Toţi râd când le spun că n-am văzut ce s-a petrecut la Canudos fiindcă mi s-au spart ochelarii. Fără îndoială că e de tot hazul.

— Da, este, spuse Baronul, ridicându-se. Dar tema nu mă interesează. Aşa că…

— Dar deşi nu le-am văzut, în schimb am simţit, am auzit, am pipăit şi am mirosit lucrurile petrecute, spuse ziaristul, urmărindu-l dinapoia ochelarilor. Iar restul, l-am ghicit.

Baronul îl văzu chicotind din nou, acum cu un fel de viclenie, privindu-l îndrăzneţ drept în ochi. Se aşeză la loc.

— Adevăratul motiv al vizitei dumitale e de a-mi cere de lucru şi a-mi vorbi de pitic? zise. Există piticul acela tuberculos?

— Scuipă sânge şi eu vreau să-l ajut, spuse vizitatorul. Dar am venit şi pentru altceva.

Lăsă capul în jos, şi Baronul, uitându-se la laţele de păr năclăit şi încărunţit pe alocuri, presărat cu mătreaţă, îşi închipui ochii lui apoşi pironiţi în pământ. Îl străbătu fantastica bănuială că vizitatorul îi aduce vreo veste de la Galileo Gall.

— Oamenii au început să uite de Canudos, spuse ziaristul miop, cu glasul ca un ecou. Ultimele amintiri ale faptelor se vor evapora, odată cu eterul şi cu muzica apropiatului Carnaval de la Teatrul Politeama.

— Canudos? murmură Baronul. Bine face Epaminondas că nu dă voie să se mai vorbească de toată povestea asta. S-o uităm, e cel mai bun lucru. E un episod nenorocit, tulbure, confuz. Nefolositor. Istoria trebuie să fie instructivă,

exemplară. În războiul acela nimeni nu s-a acoperit de glorie. Şi nimeni nu înţelege ce s-a întâmplat. Oamenii au hotărât să tragă cortina. E mai cuminte, e mai înţelept.

— Nu-i voi lăsa să uite, răbufni ziaristul, aţintindu-l cu fixitatea nesigură a privirii sale. Am făcut legământ cu mine însumi.

Baronul zâmbi. Nu de brusca solemnitate a vizitatorului, ci fiindcă afară, înapoia perdelelor, cameleonul se materializase în verdele lucios al ierburilor din grădină, sub noduroasele crengi de *pitanga.* Lung, nemişcat, verzui, cu relieful lui de piscuri ascuţite, aproape străveziu, scapără ca o nestemată. „Fii binevenit, prietene", gândi.

— Cum? întrebă, într-o doară, ca să umple golul.

— În singurul fel în care se păstrează lucrurile, îl auzi mormăind pe vizitator. Scriindu-le.

— Îmi amintesc şi de asta, încuviinţă Baronul. Doreai să ajungi poet, dramaturg. Vei scrie istoria acelui Canudos, o istorie pe care nici n-ai văzut-o?

„Ce vină are nefericitul că Estela nu mai e fiinţa lucidă, inteligenţa aceea limpede care a fost?", gândi.

— De cum m-am putut descotorosi de toţi impertinenţii şi curioşii, m-am dus cu regularitate la Cabinetul de Lectură al Academiei de Istorie, spuse miopul. Să răsfoiesc gazetele, să parcurg ştirile despre Canudos. *Jornal de Noticias, Diário de Bahia, el Republicano...* Am citit tot ce s-a scris, tot ce am scris. E ceva… greu de exprimat. Prea ireal… ştiţi cum? îţi lasă impresia unei conspiraţii la care toată lumea ar fi participat, a unei neînţelegeri generalizate, totale.

— Nu înţeleg. Baronul îşi uită o clipă de cameleon, până şi de Estela, şi privi nedumerit la personajul care, adunat tot în sine, părea să se screamă, cu genunchii la gură.

— Hoarde fanatice, sângeroşi abjecţi, canibali din *sertón,* degeneraţi ai speciei, monştri oribili, drojdie umană, infami lunateci, filicizi, taraţi la suflet, recită vizitatorul, accentuând fiecare silabă. Unele dintre calificativele

acestea îmi aparţineau. Nu numai că le-am scris. Mai şi credeam în ele.

— O să-mi faci apologia celor din Canudos? întrebă Baronul. Întotdeauna te-am crezut puţin scrântit. Dar departe de mine gândul c-ai fi până într-atât încât să-mi ceri să te ajut la asta. Ştii cât m-a costat pe mine Canudos, nu? Că mi-am pierdut jumătate din avere? Că tot de la Canudos mi se trage cea mai mare nenorocire, fiindcă Estela…

Simţi că vocea îi tremura şi se opri. Privi către fereastră, căutând un ajutor. Şi îl găsi: era tot acolo, liniştit, frumos, preistoric, etern, la jumătatea drumului între regnurile animal şi vegetal, senin în dimineaţa strălucitoare.

— Dar adjectivele acelea tot erau bune la ceva, cel puţin lumea se gândea la asta, spuse ziaristul, de parcă nici nu l-ar fi auzit. Acum, niciun cuvinţel. Se vorbeşte despre Canudos în cafenelele de pe strada Chile, în pieţe, în cârciumi? Nici gând: se vorbeşte mai curând de orfanele deflorate de directorul azilului Santa Rita de Cassia. Sau de pilula contra sifilisului preparată de doctorul Silva Lima sau de ultimul stoc de săpunuri ruseşti şi de încălţări englezeşti primit la magazinele Clarks. – Îl privi pe baron drept în ochi şi acesta citi furie şi panică în globuleţele mioape –. Ultima ştire despre Canudos a apărut în ziare acum douăsprezece zile. Ştiţi care a fost?

— De când m-am lăsat de politică nu citesc ziare, spuse Baronul. Nici măcar pe al meu.

— Întoarcerea la Rio de Janeiro a Comisiei trimise de Centrul Spiritist din capitală cu scopul ca, slujindu-se de puterile lor de medium, să dea o mână de ajutor forţelor de ordine să termine cu yagunzii. Ei bine, s-au înapoiat la Rio, pe vasul „Rio Vermelho”, cu măsuţele lor pe trei picioare şi cu globurile lor de cristal şi cu ce or mai fi având. De atunci, niciun rând. Şi nu au trecut nici trei luni.

— Prefer să nu te mai ascult, zise Baronul. Ţi-am mai

spus că acest Canudos e un subiect dureros pentru mine.

— Trebuie să aflu tot ce ştiţi, îi tăie vorba ziaristul, cu o voce grăbită, conspirativă. Dumneavoastră ştiţi destule, dumneavoastră le-aţi trimis mai multe sarcini de *farinha,* le-aţi trimis şi vite. Aţi avut contacte cu ei, aţi vorbit cu Pajeú.

Un şantaj? Venise să-l ameninţe, să-i stoarcă bani? Baronul se simţi dezamăgit că explicaţia întregului mister, a pălăvrăgelii de până atunci, era ceva atât de vulgar.

— E ADEVĂRAT că mi-ai trimis vorbă prin Antonio Vilanova? Că mesajul acela era pentru mine? zice João Abade, smulgându-se din senzaţia de caldă toropeală în care îl cufundă degetele subţirele ale Catarinei înfundându-i-se prin claia de păr în căutarea lindinilor.

— Nu ştiu ce ţi-a spus din partea mea Antonio Vilanova, răspunde Catarina, fără a înceta să-l caute în cap.

„E mulţumită”, gândeşte João Abade. O cunoaşte destul de bine ca să ştie, după nuanţe trecătoare ale vocii sau după străfulgerări prin ochii ei, când este împăcată. Ştie că oamenii vorbesc de tristeţea mortală a Catarinei, pe care nimeni n-a văzut-o râzând şi foarte puţini au auzit-o vorbind. La ce bun să le spulbere neştiinţa? El a văzut-o cu adevărat zâmbind şi vorbind, deşi mereu ca în taină.

— Că dacă eu mă osândesc, şi dumneata vrei să te osândeşti, spune, încet.

Degetele nevestei lui rămân nemişcate, ca de fiecare dată când găseşte un păduche încuibat în pădurea de laţe, şi unghiile ei îl strivesc. După câteva clipe, îşi reiau îndeletnicirea şi João se cufundă din nou în moleşeala binefăcătoare care e pentru el faptul de a sta aşa, desculţ, cu pieptul gol, pe patul de nuiele împletite, din magherniţa de scânduri şi chirpici de pe strada Nino Jesus, cu nevasta îngenuncheată la spatele lui, despăduchindu-l. I se face milă de orbirea oamenilor. Fără să-şi vorbească, Catarina şi

el îşi spun mai multe lucruri decât cele mai limbute gaiţe din Canudos. E în faptul dimineţii şi soarele răzbate în unica încăpere a cocioabei prin crăpăturile uşii de scânduri şi prin găurelele din cârpa albastră ce acoperă singura fereastră. De afară se aud voci, lărmuiala copiilor, zgomotele oamenilor trebăluind, ca şi când acesta ar fi un ţinut al păcii, ca şi când n-ar fi murit de curând atâta lume încât locuitorilor din Canudos le-a trebuit o săptămână încheiată să-şi îngroape morţii şi să târască leşurile hăcuite ale soldaţilor în afara aşezării, lăsându-le pradă hoitarilor *urubús.*

— E adevărat, Catarina îi şuşoteşte la ureche, răsuflarea ei îl gâdilă. Dacă va fi să te înghită iadul, vreau să mă înghită o data cu dumneata.

João întinde braţul, o apucă pe Catarina după mijloc şi o aşază pe genunchi. Face aceasta cu cea mai mare delicateţe, ca de fiecare dată când o atinge, fiindcă fie din cauza slăbiciunii ei extreme fie a remuşcărilor lui, are mereu simţământul că îi face râu; se gândeşte că va fi nevoit de îndată să-i dea drumul, căci va întâmpina rezistenţa aceea pe care ea i-o opune chiar şi când nu vrea decât s-o apuce de braţ. Ştie că orice contact fizic îi este nesuferit, şi a învăţat s-o respecte, călcându-şi pe inimă, fiindcă o iubeşte. Deşi sunt împreună de atâţia ani, foarte rar au făcut dragoste, cel puţin până la capăt, gândeşte João Abade, fără întreruperile acelea care îl lasă gâfâitor, năduşit, cu inima bătându-i să-i spargă pieptul. Dar în dimineaţa asta, spre nedumerirea lui, Catarina nu-l respinge. Dimpotrivă, i se ghemuieşte pe genunchi şi el îi simte trupul firav, cu coaste ieşite, aproape fără sâni, lipindu-se de al lui.

— La azil mi-a fost frică pentru dumneata, zice Catarina. Îngrijeam de răniţi, îi vedeam pe soldaţi trecând, trăgând şi aruncând făclii. Şi-mi era frică. Pentru dumneata.

Nu rosteşte cuvintele cu înfrigurare, cu pasiune, ci într-un

fel impersonal, oricum rece, ca şi când ar fi vorba de alţii. Dar João Abade simte o emoţie puternică şi, deodată, dorinţă. Îşi strecoară mâna pe sub bluza Catarinei şi îi mângâie spatele, coastele, sfârcurile mititele, în timp ce gura lui fără dinţii din faţă îi coboară pe gât, pe obraji, căutându-i buzele. Catarina îl lasă s-o sărute, dar nu-şi descleştează gura, şi când João încearcă s-o răstoarne pe pat devine ţeapănă. Imediat o slobozeşte, răsuflând adânc, închizând ochii. Catarina se ridică, îşi îndreaptă hainele, îşi strânge părul sub basmaua albastră care îi căzuse pe jos. Tavanul coşmeliei e atât de scund încât o sileşte să rămână aplecată în cotlonul unde se păstrează (când există) proviziile: pastrama, *farinha,* fasolea, *rapadura.* João se uită la ea cum pregăteşte mâncarea, şi socoteşte de câte zile – sau săptămâni? – nu mai avusese norocul să stea astfel, singur cu ea, uitându-şi amândoi de război şi de Antihrist.

Puţin după aceea, Catarina vine să se aşeze lângă el pe muchia patului, cu o strachină de lemn plină cu fasole presărată cu *farinha.* Ţine în mână o lingură de lemn. Mănâncă trecându-şi unul altuia lingura, două sau trei îmbucături ale lui la fiecare înghiţitură de-a ei.

— E adevărat că Belo Monte a scăpat de Taie-gâtlejuri mulţumită indienilor din Mirandela? susură Catarina. L-am auzit pe Joaquim Macambira pomenind de ei.

— Da, şi datorită tuciuriilor din Mocambo şi tuturor celorlalţi, spune João Abade. Dar, ce-i drept, au fost viteji. Indienii din Mirandela n-aveau nici carabine nici puşti.

N-au vrut să aibă arme de foc, din capriciu, superstiţie, neîncredere sau cine ştie de ce. El, fraţii Vilanova, Pedrão, João Grande, clanul Macambira încercaseră în câteva rânduri să le dea arme, explozibil, petarde. Căpetenia, *el cacique,* scutura din cap cu putere, îndepărtându-le cu mâna, cu un fel de scârbă. João însuşi se oferise, cu puţin înainte de venirea lui Taie-gâtlejuri, să-i înveţe cum se încarcă, se curăţă şi se descarcă flintele, sâneţele, puştile.

Răspunsul a fost nu. João Abade a tras concluzia că tribul *kariris* nu va lupta nici de astă dată. Nu se înfruntaseră cu câinii la Uauá, iar când a avut loc expediţia care a pătruns prin Cambaio nici măcar nu s-au clintit din colibele lor, ca şi când războiul acela nu-i privea câtuşi de puţin. „Dinspre partea asta, Belo Monte rămâne descoperit”, spusese João Abade. „Să ne rugăm de Bunul Isus să nu vie câinii pe acolo”. Dar veniseră şi pe acolo. „A fost singura parte pe unde nu au putut intra”, gândeşte João Abade. Tocmai fiinţele acelea rudimentare, distante, de neînţeles, luptând doar cu arcuri şi săgeţi, cu suliţe şi cuţite, tocmai ele îi opriseră. Minune să fie? Căutând privirea Catarinei, João o întrebă:

— Mai ţii minte când am intrat în Mirandela întâia oară, cu Sfătuitorul?

Ea dă din cap că da. Au terminat cu masa, şi Catarina lasă strachina şi lingura pe colţul vetrei. Apoi João o vede venind către el – subţirică, serioasă, desculţă, atingând cu creştetul tavanul mânjit de funingine – şi culcându-se alături pe pat. Îşi trece braţul pe după umerii ei şi îi face loc, cu multă grijă. Rămân liniştiţi, ascultând zgomotele din Canudos, unele apropiate, altele foarte îndepărtate. Pot rămâne aşa ore în şir şi acestea sunt poate cele mai profunde momente ale vieţii lor împreună.

— Pe vremea aceea te uram tot atât de mult pe cât urâseşi dumneata Custodia, şopteşte Catarina.

Mirandela, sătuc de indieni adunaţi acolo în veacul al XVIII-lea de misionarii capucini ţinând de Misiunea din Massacará, era o ciudată implantare în *sertón*-ul Canudos, despărţită de Pombal prin patru leghe de teren nisipos, de *caatinga* deasa şi spinoasă, pe alocuri de nepătruns, şi de o atmosferă atât de arzătoare încât crăpa buzele şi scorojea pielea. Satul indienilor *kariris,* dominând înălţimea unui muncel în mijlocul unui peisaj sălbatic, era din-totdeauna scenariul unor înfruntări sângeroase, uneori adevărate

măceluri, între indigeni şi albii din împrejurimi pentru stăpânirea celor mai mănoase pământuri. Indienii trăiau îngrămădiţi laolaltă în sălaşul lor, în colibe presărate împrejurul bisericii del Señor de la Ascension, o clădăraie de piatră veche de două secole, cu acoperiş de paie şi cu uşi şi ferestre albastre, şi împrejurul esplanadei de pământ bătătorit închipuind Piaţa, unde nu existau decât câţiva cocotieri şi o cruce de lemn. Albii locuiau în fermele dimprejur, iar vecinătatea aceasta nu era câtuşi de puţin coexistenţă, ci război surd ce izbucnea la răstimpuri sub formă de incursiuni, incidente, jafuri şi omoruri. Cele câteva sute de indieni din Mirandela trăiau pe jumătate goi, vorbind o limbă indigenă împănată cu scuipături şi vânând cu suliţe şi săgeţi otrăvite. Era o lume aparte, primitivă şi mizerabilă, ce rămânea zăvorită între brâul colibelor acoperite cu frunze de *ied* şi semănăturile de porumb, atât de săracă încât nici tâlharii nici poterele nu intrau să jefuiască Mirandela. Redeveniseră păgâni. De ani de zile, părinţii capucini sau lazarişti nu mai putuseră oficia o Sfântă Misiune, căci, de cum apăreau misionari prin preajmă, indienii, cu femei, cu copii, se făceau nevăzuţi prin *caatinga* până când preoţii, resemnaţi, slujeau doar pentru albi. João Abade nu-şi mai aminteşte când s-a hotărât Sfătuitorul să meargă la Mirandela. Timpul peregrinării nu e pentru el linear, cu un înainte şi un după, ci mai degrabă circular, o repetare de zile şi de fapte asemănătoare. În schimb îşi aduce aminte cum s-a petrecut. După ce refăcuse capela din Pombal, într-o dimineaţă Sfătuitorul a pornit-o către Nord, străbătând un lung şir de măguri stâncoase şi compacte ce dădeau drept spre bârlogul acela al indienilor, unde fusese masacrată de curând o familie de albi. Nimeni n-a scos o vorbă, fiindcă nimeni, niciodată, nu-i cerea socoteală de hotărârile luate. Dar mulţi s-au gândit, asemenea lui João Abade, de-a lungul zilei arzătoare când soarele parcă ţinea morţiş să le crape ţestele, că vor fi

întâmpinaţi fie de un sat părăsit, fie de o ploaie de săgeţi.

Nu s-a întâmplat niciuna nici alta. Sfătuitorul şi pelerinii suiră muncelul către seară şi intrară în sat în procesiune, intonând cântece de slavă Mariei. Indienii îi primiră fără temere, fără duşmănie, într-o atitudine ce simula indiferenţa. Îi văzură pe pelerini oprindu-se pe terenul viran din faţa colibelor, aprinzând un foc şi grămădindu-se în jurul lui. Apoi îi văzură intrând în biserica del Señor de la Ascension şi depănând rugăciunile Calvarului şi, mai târziu, din ogrăzi sau de pe semănăturile lor, oamenii aceia cu crestături sau cu dungi albe şi verzi pe faţă îl auziră pe Sfătuitor dându-şi poveţele de seară. Îl auziră vorbind de Duhul Sfânt, care înseamnă libertate, de suferinţele Mariei, îl auziră preamărind virtuţile cumpătării, ale sărăciei şi sacrificiului şi explicând că orice pătimire închinată lui Dumnezeu se preschimbă în răsplată în viaţa de apoi. După care, îi auziră pe pelerinii Bunului Isus închinându-I-se Maicii lui Hristos. Iar în dimineaţa următoare, tot neapropiindu-se de ei, tot neadresându-le niciun zâmbet sau un gest prietenos, îi văzură luând-o pe poteca spre cimitir, oprindu-se acolo, curăţind mormintele şi smulgând buruienile.

— Din milostenia Tatălui s-a dus atunci Sfătuitorul la Mirandela, spune João Abade. A semănat o sămânţă şi aceasta a dat în floare.

Catarina nu răspunde dar João ştie că îşi aduce aminte, ca şi el, de surprinzătoarea apariţie la Belo Monte a peste o sută de indieni, târându-şi după ei avutul, bătrânii, dintre care unii pe năsălii, nevestele şi copiii, pe drumul dinspre Bendengo. Trecuseră ani de atunci, dar nimeni nu se îndoise că sosirea oamenilor acelora pe jumătate goi şi mânjiţi în culori vii era întoarcerea vizitei Sfătuitorului. Suta de *kariris* intrară în Canudos întovărăşiţi de un alb de prin părţile Mirandelei – Antonio el Fogueteiro –, ca la ei acasă, şi se instalară pe terenul pustiu de lângă Mocambo, dat lor spre folosinţă de Antonio Vilanova. Acolo îşi înjghebară

colibele şi începură să lucreze pământul dintre ele. Mergeau să asculte poveţele şi rupeau destulă portugheză ca să se înţeleagă cu ceilalţi, dar alcătuiau o lume aparte. Sfătuitorul obişnuia să se ducă să-i vadă – îl primeau duruind cu picioarele în pământ, cu ciudatul lor fel de a dănţui –, ca şi fraţii Vilanova, cu care făceau schimb de produse. João Abade se gândise întotdeauna la ei ca la nişte străini. Acum nu mai gândea aşa. Fiindcă în ziuă năvălirii lui Taie-gâtlejuri îi văzu respingând trei şarje de infanterie care, două dinspre Vassa Barris şi una dinspre drumeagul către Geremoabo, nimeriră drept peste sălaşul lor. Când el, cu vreo douăzeci de oameni din Garda Catolică, venise să întărească sectorul acela, rămăsese uimit de numărul atacatorilor ce fugeau printre colibe şi de îndârjirea cu care indienii le rezistau, săgetându-i de pe acoperise sau năpustindu-se la ei cu topoarele de piatră, cu praştiile şi cu suliţele lor de lemn. Indienii *kariris* luptau încleştându-se de năvălitori, şi până şi femeile lor se agăţau de aceia, îi muşcau şi zgâriau încercând să le smulgă puştile şi baionetele, în timp ce răcneau, cu siguranţă, tot felul de descântece şi de blesteme. Cel puţin o treime din ei zăceau morţi sau răniţi la sfârşitul luptelor.

Nişte bătăi în uşă îl smulg pe João Abade din gândurile lui. Catarina crapă niţel uşa de scânduri prinsă într-o sârmă şi apare unul dintre puştii lui Honorio Vilanova într-un nimb de praf, de lumină albă şi de zgomot.

— Unchiul meu Antonio vrea să-l vadă pe Comandantul Străzii, gâfâie.

— Spune-i că vin, răspunde João Abade.

Atâta fericire nu putea dura, gândeşte, şi după faţa nevestei lui înţelege că şi ea gândeşte la fel. Trage pe el pantalonii de în cu fâşii de piele, sandalele, cămaşa şi iese în stradă. Lumina strălucitoare a amiezii îl orbeşte. Ca de obicei, copiii, femeile, bătrânii aşezaţi în pragul caselor îl salută şi el le face semne din mers. Înaintează printre femei

care, stând în cerc, macină porumbul în piuliţele lor, printre bărbaţi ce îşi vorbesc strigând în gura mare în timp ce meşteresc la schelării din trestie de zahăr în care îndeasă pumni de lut, ca să ridice pereţii căzuţi. Ba aude şi o ghitară, de undeva. Nu trebuie să-i vadă pe toţi, ca să ştie că alte sute de oameni se găsesc în acele clipe fie pe malurile râului Vassa Barris fie pe drumeagul dinspre Geremoabo, aplecaţi, săpând pământul, curăţind livezile şi ogrăzile. Aproape au dispărut ruinele şi molozul de pe străzi; multe case incendiate sunt din nou în picioare. „E Antonio Vilanova”, gândeşte. Nici nu se terminase bine procesiunea sărbătorind izbânda celor din Belo Monte asupra apostaţilor Republicii, când Antonio Vilanova se şi afla în fruntea pichetelor de voluntari şi de membri ai Gărzii Catolice, organizând înmormântarea morţilor, înlăturarea dărâmăturilor, reconstruirea caselor şi a atelierelor, prinderea oilor, a caprelor şi a iezilor speriaţi. „Tot ei sunt”, îşi spune João Abade. „Sunt resemnaţi. Sunt eroi”. Iată-i liniştiţi, salutându-l, zâmbindu-i, pe cei care la căderea serii vor da fuga la Templul Bunului Isus să-l asculte pe Sfătuitor, ca şi când nimic nu s-ar fi întâmplat, ca şi când toate familiile acestea n-ar fi avut câte un împuşcat, un măcelărit sau un ars de viu în război, ori vreun rănit printre fiinţele tânguitoare ce stau claie peste grămadă în azile şi în biserica San Antonio transformată în infirmerie.

Deodată, ceva îl face să se oprească brusc. Închide ochii, să asculte mai bine. Nu s-a înşelat, nu visează. Vocea, monotonă, subţirică, recită mai departe. Din străfundurile memoriei lui, ca o cascadă ce sporeşte şi devine fluviu, ceva măreţ prinde fiinţă şi se încheagă într-un vacarm de spade ciocnite şi într-o scăpărare de palate şi de iatacuri pline de odoare. „Bătălia Cavalerului Olivier cu Fierabras”, gândeşte. E unul dintre episoadele care îi plac cel mai mult din istoria celor Doisprezece Pairi ai Franţei, un duel pe care nu l-a mai auzit recitat de multă, multă vreme. Vocea

trubadurului vine dinspre întretăierea lui Campo Grande cu Callejon del Divino, unde s-a grămădit multă lume. Se apropie şi, recunoscându-l, toţi îi fac loc. Cel ce cântă întemniţarea lui Olivier şi înfruntarea lui cu Fierabras e un copil. Nu, un pitic. Mărunţel, slăbănog, se face că zdrăngăne la o ghitară şi numează până şi ciocnirea lăncilor, galopul călăreţilor, plecăciunile cavalereşti înaintea Marelui Charlemagne. Aşezată pe jos, cu o cutie goală între picioare, stă o femeie cu păr lung, având lângă ea o făptura osoasă, strâmbă, noroioasă, care priveşte ca orbii. Îi recunoaşte: sunt cei trei care au apărut cu părintele Joaquim şi pe care Antonio Vilanova îi lasă să doarmă în magazie, întinde braţul şi îl atinge pe omuleţ, care amuţeşte de îndată.

— Ştii Cumplita şi Pilduitoarea Istorie a lui Robert Diavolul? îl întreabă.

Piticul, după un moment de şovăială, dă din cap că da.

— Mi-ar plăcea să te aud cântând-o cândva, îl linişteşte Comandantul Străzii. Şi o ia la fugă, să recâştige timpul pierdut. Ici şi colo, pe Campo Grande, se cască cratere de obuze. Vechiul conac are faţada ciuruită de gloanţe.

— Lăudat fie Bunul Isus, murmură João Abade, aşezându-se pe un butoi, lângă Pajeú. Expresia metisului este de nepătruns, dar feţele lui Antonio şi Honorio Vilanova, ale bătrânului Macambira, João Grande şi Pedrão sunt înnegurate. Părintele Joaquim stă în mijlocul lor, în picioare, plin de glod de sus până jos, cu părul vâlvoi şi barba crescută.

— Ai aflat ceva la Joazeiro, părinte? îl întreabă. Vin alţi soldaţi?

— Părintele Maximiliano şi-a ţinut făgăduiala şi a venit de la Queimadas cu lista completă – spune răguşit părintele Joaquim. Scoate o hârtie din buzunar şi citeşte, gâfâind -: Brigada întâia: batalioanele Şapte, Patrusprezece şi Trei de Infanterie, sub comanda colonelului Joaquim Manuel de

Medeiros. Brigada a Doua: batalioanele Şaisprezece, Douăzeci şi cinci şi Douăzeci şi şapte de Infanterie, sub comanda colonelului Ignacio Marfa Gouveira. Brigada a Treia: regimentul Cinci de Artilerie şi batalioanele Cinci şi Nouă de Infanterie, sub comanda colonelului Olimpio de Silveira. Comandantul Diviziei: generalul Juan de Silva Barboza. Comandantul expediţiei: generalul Artur Oscar.

Se opreşte din citit şi se uită la João Abade, vlăguit şi ca prostit.

— Ce vrea să spună asta ca număr de soldaţi, părinte? întreabă fostul *cangaceiro.*

— Vreo cinci mii, după cât se pare, se bâlbâie preoţelul. Dar ăştia sunt doar cei ce se află la Queimadas şi Monte Santo. Alţii vin din Nord, prin Sergipe. – Citeşte din nou, cu voce tremurătoare: – Coloana de sub conducerea generalului Claudio de Amarai Savaget. Trei brigăzi: a Patra, a Cincea şi a Şasea. Formate din batalioanele Doisprezece, Treizeci şi unu şi Treizeci şi trei de Infanterie, dintr-o divizie de Artilerie şi din batalioanele Treizeci şi patru, Treizeci şi cinci, Patruzeci, Douăzeci şi şase, Treizeci şi doi şi din altă divizie de Artilerie. Încă patru mii de oameni, sau cam aşa ceva. Au debarcat la Aracaju şi se îndreaptă spre Geremoabo. Părintele Maximiliano n-a aflat numele celor ce îi comandă. I-am spus că nici nu contează. Nu contează, nu, João?

— Sigur că nu, părinte Joaquim, zice João Abade. Dumneata ai izbutit să aduni de acolo informaţii preţioase. Dumnezeu te va răsplăti.

— Părintele Maximiliano e un bun credincios, murmură preoţelul. Mi-a mărturisit că îi e tare teamă să facă asta. I-am răspuns că teama mea e încă mai mare. – Se forţează să râdă, dar adaugă imediat: – Mi-a mai spus că au mari probleme acolo, la Queimadas. Prea multe guri de hrănit. N-au rezolvat chestiunile legate de transport. Nu au nici căruţe nici catâri, pentru echipamentul acela enorm. Spune

că vor mai trece săptămâni până să pornească la drum.

João Abade încuviinţează. Nimeni nu scoate o vorbă. Toţi par atenţi la bâzâitul muştelor şi la acrobaţiile unei viespi care sfârşeşte prin a se lăsa pe genunchiul lui João Grande. Negrul o goneşte cu un bobârnac. Lui João Abade îi lipseşte deodată bodogănitul papagalului fraţilor Vilanova.

— Am stat de vorbă şi cu doctorul Aguilar de Nascimento, adaugă părintele Joaquim. Mi-a zis să vă spun că tot ce mai puteţi face e să risipiţi oamenii prin satele dimprejur, înainte ca acest tăvălug blindat să ajungă aici.

Face o pauză şi strecoară o ocheadă temătoare spre cei şapte bărbaţi care îl privesc cu respect şi atenţie.

— Dar că, dacă în pofida a orice, vă veţi împotrivi totuşi soldaţilor, atunci e gata să vă ofere ceva.

Lasă capul în jos, ca şi când sfârşeala sau frica l-ar împiedica sa mai continue.

— O sută de puşti Comblain şi douăzeci şi cinci de lăzi cu muniţie, spune Antonio Vilanova. Nou-nouţe, de-ale armatei, în lăzile în care au ieşit din fabrică. Pot fi aduse prin Uauá şi Bendengo, drumul e liber. – Asudă abundent şi îşi şterge fruntea în timp ce vorbeşte –. Dar nu avem noi piei, nici boi, nici capre în tot Canudos, care la un loc să facă preţul cerut.

— Avem podoabele de argint şi de aur, spune João Abade, citind în ochii negustorului ceea ce acesta trebuie să fi spus sau să fi gândit deja, încă înainte de venirea lui.

— Sunt ale Fecioarei şi ale Fiului, murmură părintele Joaquim, cu o voce abia auzită. Nu e un sacrilegiu să le luam?

— Sfătuitorul va şti dacă este, părinte, spune João Abade. Pe el trebuie să-l întrebam.

„ÎNTOTDEAUNA poţi simţi şi mai multă frică”, gândi ziaristul miop. Era marea lecţie a acestor zile fără ore, a

figurilor fără chipuri, a luminilor acoperite de nori prin care ochii lui munceau să răzbată până când îşi provoca o arsură atât de puternică încât trebuia să şi-i închidă şi să rămână un timp în beznă, pradă disperării: descoperise cât era de laş. Ce ar fi spus de asta colegii lui de la *Jornal de Noticias,* de la *Diário de Bahia,* de la *O Republicano!* Trecea drept curajos printre ei, pentru că era mereu hămesit de experienţe noi: se numărase printre cei dintâi ce luaseră parte la dansurile *candombles,* în orice fundături tăinuite sau case deochiate unde s-ar fi ţinut ele, într-o perioadă când practicile religioase ale negrilor stârneau dezgust şi teamă albilor din Bahia; fusese un vizitator asiduu al tuturor zodierilor şi cărturăreselor şi unul dintre primii fumători de opiu. Nu tot din spirit de aventură se oferise să meargă la Joazeiro să-i descoasă pe supravieţuitorii expediţiei locotenentului Pires Ferreira? Nu-i propusese chiar el lui Epaminondas Gonçalves să-l însoţească pe Moreira César? „Sunt cel mai laş om din lume”, gândi. Piticul depăna mai departe aventurile, nefericirile şi galanteriile lui Olivier şi Fierabras. Momâile acelea, despre care el n-ar fi putut spune dacă erau bărbaţi sau femei, rămâneau nemişcate şi era limpede că povestirea le ţinea cu sufletul la gură, în afara timpului şi a locului din Canudos. Cum era cu putinţă ca aici, la capătul lumii, să poată auzi, din gura unui pitic fără îndoială analfabet, o legendă din ciclul Cavalerilor Mesei Rotunde ajunsă în aceste paragini cu secole în urmă, în desagii vreunui corăbier sau ai vreunui licenţiat din Coimbra? Ce surprize aveau să-i mai rezerve coclaurii aceia?

Simţi o gheară în stomac şi se întrebă dacă auditoriul o să le dea ceva de mâncare. Era a doua descoperire din zilele acelea pline de învăţăminte: că mâncarea putea deveni o preocupare atotputernică, în stare să-i robească conştiinţa ore în şir şi, în anumite momente, o sursă de îngrijorare încă mai mare decât semi-orbirea în care îl

aruncase sfărâmarea ochelarilor, condiţia aceea de om ce se izbea de toate şi de toţi şi avea trupul plin de vânătăi de pe urma ciocnirilor de marginile sumedeniei de lucruri cu neputinţă de precizat, care i se proţăpeau în cale şi îl obligau să meargă cerându-şi spăşit iertare, spunând nu văd, îmi pare rău, ca să domolească mâniile posibile.

Piticul făcu o pauză şi spuse că, pentru a putea istorisi mai departe – îşi închipui schimonoselile lui imploratoare –, trupul se cerea şi el hrănit. Toate organele de percepţie ale ziaristului se puseră în mişcare. Mâna lui dreaptă o căută pe Jurema şi o atinse. Făcea asta de mai multe ori pe zi, de fiecare dată când se ivea ceva nou, căci mai ales în pragul noutăţii şi al imprevizibilului, frica lui – mereu la pândă – se stârnea mai abitir. Era doar o atingere rapidă, ca să-şi liniştească spiritul, fiindcă femeia aceea era ultima lui nădejde, acum când părintele Joaquim părea să-l fi părăsit de tot; era cea care vedea pentru el şi îl făcea să se simtă mai puţin stingher. El şi Piticul erau o piedică pentru Jurema. De ce nu pleca, de ce nu-i părăsea? Din generozitate? Nu, desigur, din nepăsare, din indolenţa aceea teribilă în care părea să se fi cufundat. Dar Piticul, cel puţin, cu scălâmbăielile lui obţinea nişte dumicaţi de mălai sau de carne de ied uscată la soare, care îi ţineau în viaţă. Numai el era netrebnicul total, de care, mai devreme sau mai târziu, femeia avea să se descotorosească.

Piticul, după câteva glume care nu stârniră râsul nimănui, reluă istoria lui Olivier. Ziaristul miop presimţi apropierea mâinii femeii şi pe dată desfăcu degetele. Imediat duse la gură forma aceea care părea un coltuc de pâine uscată. Mestecă îndelung, cu lăcomie, cu tot spiritul concentrat în cocoloşul ce i se rotunjea în gură şi pe care îl înghiţi cu greutate, cu fericire. Gândi: „Dacă scap cu viaţă, o s-o urăsc din răsputeri, voi blestema până şi florile ce se numesc ca ea”. Fiindcă Jurema cunoştea întinderea laşităţii lui, ştia la ce extreme îl putea ea duce. În timp ce mesteca

încet, zgârcit, fericit, temător, îi veni în minte prima noapte petrecută la Canudos, şi omul sfârşit de puteri care era el, cu picioare de cârpă, bâjbâind ca orbeţii, împiedicându-se, căzând, cu urechile vuindu-i de uralele în cinstea Sfătuitorului. Deodată se simţise ca purtat de o foarte vie amestecătură de culori, de puncte sclipitoare, uleioase parcă, de zvonul crescând al litaniilor, în acelaşi fel subit, totul amuţi. „E el, e Sfătuitorul”. Mâna lui strânse cu atâta putere mâna cealaltă, de care nu se dezlipise întreaga zi, încât femeia gemu „lasă-mă, dă-mi drumul”. Mai târziu, când vocea răguşită nu se mai auzi şi lumea începu să se risipească, el, Jurema şi Piticul se prăvăliseră chiar pe locul viran. Se rătăciseră de preotul din Cumbe, smuls de lângă ei de mulţime, la intrarea în Canudos. În timpul predicii, Sfătuitorul mulţumi cerului că l-a adus înapoi pe preot, că l-a înviat din morţi, şi ziaristul miop bănui că părintele Joaquim era acolo, lângă sfânt, la tribuna, sau pe schelăria, sau în tumul de unde venea vocea. La urma urmei, Moreira César avea dreptate: preotul era yagunz, era de-ai lor. Atunci, izbucnise în plâns. Plânsese în hohote, cum nu-şi amintea să fi făcut nici când era mic, implorând-o pe femeie să-l ajute să fugă din Canudos. Îi făgăduise haine, casă, orice, numai să nu-l părăsească aşa cum era, pe jumătate orb şi aproape mort de foame. Da, ea ştia că frica făcea din el un gunoi în stare de orice mârşăvie, numai să trezească milă.

Piticul isprăvise. Auzi câteva aplauze şi auditoriul începu să se risipească. Cu toate simţurile la pândă, încercă să ghicească dacă o mână se întindea spre ei, dacă le dădeau ceva, dar avu impresia dezolantă că nimeni nu-i miluise.

— Nimic? şopti, când simţi că au rămas singuri.

— Nimic, răspunse femeia, cu indiferenţa ei dintotdeauna, ridicându-se în picioare.

Ziaristul miop se urni şi el şi, ghicind că ea – silueta înăltuţă, din care îşi amintea părul pe umeri şi cămăşoaia în

zdrenţe – o lua drept înainte, o imită. Piticul mergea lângă el, capul lui îi ajungea până la cot.

— Sunt mai sfrijiţi chiar decât noi, îl auzi şopocăind. Ţii minte cum era la Cipo, Jurema? Aici poţi vedea şi mai mulţi ologi. Ai văzut în viaţa ta atâţia ciungi, orbi, chiori, damblagii, albinoşi, fără urechi, fără nas, fără păr, plini de coji şi de pete? Nici n-ai băgat de seamă, Jurema. Eu, da. Pentru că aici mă simt normal.

Râse, bine dispus, şi ziaristul miop îl auzi fluierând câtva timp o melodie săltăreaţă.

— Credeţi c-or să ne mai dea azi mălai? spuse, deodată, neliniştit. Dar se gândea la cu totul altceva şi adăugă cu amărăciune: Dacă e adevărat că părintele Joaquim a plecat într-o călătorie, nu mai avem pe nimeni să ne ajute. De ce ne-a făcut el asta, de ce ne-a părăsit?

— Şi de ce nu ne-ar fi părăsit? spuse Piticul. Ce însemnăm noi pentru el? Ne cunoştea dinainte? Recunoaşte mai bine că, mulţumită lui, avem un acoperiş deasupra capului.

Era adevărat, îi ajutase în felul său, graţie lui aveau un adăpost. Cine, dacă nu părintele Joaquim, făcuse ca a doua zi după ce dormiseră sub cerul liber, cu junghiuri în oase şi muşchi, să le apară înainte o momâie zdravănă, cu o pată bărboasă ce îi servea drept chip, şi să le spună cu o voce puternică, eficientă:

— Veniţi, puteţi dormi în magazie. Dar să nu ieşiţi din Belo Monte.

Erau prizonieri? Nici el, nici Jurema, nici Piticul nu-l întrebară nimic pe omul acela care ştia să poruncească şi care, cu o simplă frază, le orânduise lumea îi duse fără vorbe de prisos într-un loc pe care ziaristul miop îl bănui mare, umbros, călduros şi înţesat de lucruri şi, înainte de a dispare – fără să-i întrebe cine erau, ce făceau, ce aveau de gând să facă – le repetă să nu plece din Canudos şi să fie atenţi cu armele. Piticul şi Jurema îi explicară că erau

înconjuraţi de puşti, de pulbere, de mortiere, de cartuşe, de dinamită. Înţelese că erau armele cucerite de la regimentul Şapte. Nu era absurd să doarmă acolo, în mijlocul prăzilor acelora de război? Nu, viaţa încetase a mai fi logică şi de aceea nimic nu mai putea fi absurd. Era însăşi viaţa: trebuia ori s-o primeşti aşa ori să-ţi pui capăt zilelor.

Mai chibzuia că, aici, ceva cu totul diferit de raţiune rânduia lucrurile, oamenii, timpul, moartea, ceva despre care nu ştia decât că ar fi fost nedrept să-l numească nebunie şi prea general să-l numească credinţă sau superstiţie, din seara când îl auzise pentru întâia oară pe Sfătuitor, pierdut cum era în mulţimea care la auzul vocii profunde, lămurite, ciudat de impersonale, adoptase o neclintire granitică, o tăcere ce putea fi atinsă. Înainte de a se simţi mişcat de cuvintele şi de tonul maiestuos ale omului, ziaristul fu frapat, uluit, înecat de liniştea aceea şi de tăcerea reculeasă în care îl ascultau. Era de parcă... Era ca şi cum... Căută cu disperare asemănarea cu ceva ce ştia că se află depus în străfundul memoriei lui, fiindcă, era sigur, dacă reuşea să-şi aducă la suprafaţa conştiinţei asemănarea aceea, atunci s-ar fi lămurit pe deplin asupra a ce simţea. Da: tainicele *candombles.* Câteodată, în coşmeliile sărăcăcioase ale tuciuriilor din Salvador sau pe uliţele desfundate din spatele staţiei de la Calzada, asistând la riturile frenetice ale acelor secte care cântau în pierite limbi africane, percepuse o organizare a vieţii, o legătură strânsă ca o cârdăşie între lucruri şi oameni, între timp, spaţiu şi experienţa umană, la fel de total desprinsă de logică, de bun simţ, de raţiune ca aceea pe care, în noaptea ce cădea cu repeziciune şi destrăma siluetele din jur, o simţea în fiinţele acelea pe care le mângâia şi le îmbărbăta vocea profundă, cavernoasă, îndureratã, atât de dispreţuitoare faţă de nevoile materiale, atât de orgolios concentrată în spirit, în tot ce nu se putea mânca, îmbrăca, uza, în gânduri, în emoţii, în simţăminte, în virtuţi. În timp

ce o asculta, ziaristul miop crezu că intuieşte de ce exista Canudos, de ce continua să existe aberaţia numită Canudos. Dar când vocea amuţi şi extazul mulţimii luă sfârşit, nedumeririle lui reîncepură, neatinse.

— Aveţi aici puţină *farinha,* o auzi spunând pe soţia lui Antonio Vilanova sau a lui Honorio: vocile lor erau aidoma. Şi lapte.

Nu se mai gândi la nimic, nu se mai întrebă şi deveni doar fiinţa lacomă ce ducea cu vârful degetelor la gură bucăţelele de mălai uscat, le umezea cu salivă şi le păstra cât mai mult între limbă şi cerul gurii înainte să le înghită, organismul care se desfăta ori de câte ori sorbitura de lapte de capră îi ducea până în măruntaie senzaţia aceea binefăcătoare.

Când terminară, Piticul râgâi şi ziaristul miop îl auzi râzând bucuros. „Dacă mănâncă e vesel, dacă nu, trist”, gândi. Taman ca el: fericirea sau nefericirea lui atârnau acum, în bună parte, de starea maţelor. Acest adevăr elementar era cel care domnea la Canudos – deşi, la drept vorbind, puteau fi numiţi materialişti oamenii aceia? Căci altă idee înrădăcinată în el în acele zile era că societatea în care fusese aruncat ajunsese – cine mai ştie pe ce drumuri întortocheate şi poate greşite sau accidentale – să se lepede de preocupările trupeşti, de economie, de viaţa imediată, de tot ce avea întâietate în lumea din care venea el. Avea să-şi găsească mormântul în acest sordid paradis de spiritualitate şi mizerie? în primele zile petrecute la Canudos îşi mai făcea încă iluzii, îşi închipuia că preoţelul din Cumbe îşi va aminti de el, îi va găsi nişte ghizi, un cal, şi că se va putea întoarce la Salvador. Dar părintele Joaquim nu mai venise să-i vadă, iar acum se vorbea că e plecat într-o călătorie. Nu mai apărea, serile, pe schelăriile Templului în construcţie, nu mai ţinea sfânta slujbă de dimineaţă. Nu reuşise de atunci să se apropie de el, să străbată masa aceea compactă şi înarmată, de bărbaţi şi de

femei cu cârpe albastre, ce îl înconjurau pe Sfătuitor şi alaiul lui, iar acum nimeni nu avea ştire dacă părintele Joaquim se va întoarce. Alta i-ar fi fost soarta dacă i-ar fi putut vorbi? Şi ce i-ar fi spus? „Părinte Joaquim, mi-e frică să rămân printre yagunzi, scoate-mă de aici, du-mă undeva unde să fie militari şi poliţişti care să-mi ofere puţină siguranţă”?. I se păru că aude răspunsul preoţelului: „Dar mie ce siguranţă îmi oferă ei, domnule ziarist? Ai uitat că am scăpat ca prin minune de moarte, din mâinile lui Taie-gâtlejuri? îţi închipui că m-aş putea întoarce pe unde mişună militari şi poliţişti?” Izbucni într-un râs isteric, cu neputinţă de stăvilit. Se auzi râzând, speriat, gândindu-se că râsul acela ar putea stârni mânia fiinţelor ceţoase din preajmă. Piticul, molipsit, râdea şi el în hohote. Şi-l imaginâ: mărunţel, şui, strâmbându-se de râs. Îi fu ciudă să simtă că Jurema rămânea serioasă.

— Ia te uită ce mică e lumea, ne-am întâlnit din nou, spuse o voce aspră, virilă, şi ziaristul miop desluşi că se apropiau nişte siluete. Una dintre ele, cea mai scundă, cu o pată roşie ce era pesemne o basma, se proţăpi drept în faţa Juremei. Credeam că te-au omorât câinii, acolo sus, pe munte.

— Nu m-au omorât, răspunse Jurema.

— Mă bucur, rosti bărbatul. Ar fi fost păcat.

„O vrea pentru el, o s-o ia cu sine”, gândi ziaristul miop, cu repeziciune. I se umeziră mâinile. O s-o ia cu el, şi Piticul îi va urma. Începu să tremure: se şi vedea singur, pradă semi-orbirii, agonizând de foame, de ciocniri fără voie, de groază.

— În afară de piticuţ, văd că ţi-ai mai găsit un însoţitor, îl auzi pe om spunând, jumătate curtenitor, jumătate în glumă. Bun, ne-om mai vedea noi. Lăudat fie Bunul Isus.

Jurema nu răspunse şi ziaristul miop rămase cocârjat, atent, aşteptându-se – nu ştia de ce – să primească o lovitură de picior, o palmă, un scuipat.

— Astea nu sunt toate, spuse o voce diferită de cea dintâi, şi el, după o clipă, îl recunoscu pe João Abade. Mai sunt o grămadă în magazia cu piei.

— Sunt de ajuns, spuse vocea primului bărbat, acum neutră.

— Nu sunt, zise João Abade. Nu sunt, dacă e adevărat că vin opt sau nouă mii. Nici dublul, nici triplul nu vor fi de ajuns.

— Aşa e, spuse primul.

Îi simţi mişcându-se, mergând pe dinaintea şi prin spatele lor şi ghici că pipăiau puştile, le ridicau, le mânuiau, le duceau la ochi ca să vadă dacă aveau cătările nestrâmbate şi ţevile curate. Opt, nouă mii? Veneau opt, nouă mii de soldaţi?

— Şi nici măcar nu-s toate în stare de funcţionare, Pajeú, spuse João Abade. Vezi? Ţeava strâmbă, trăgaciul rupt, patul sfărâmat.

Pajeú? Cel care era acolo, forfotind, discutând, cel ce vorbise cu Jurema era Pajeú. Spuneau ceva de odoarele Fecioarei, pomeneau de un doctor numit Aguilar de Nascimento, vocile lor se depărtau şi se apropiau odată cu paşii. Toţi bandiţii din *sertón* se aflau acolo, toţi deveniseră cuvioşi. Cine să înţeleagă? Treceau prin dreptul lui, şi ziaristul miop putea vedea cele două perechi de picioare, putea să le atingă întinzând mâna.

— Vreţi să ascultaţi acum Cumplita şi Pilduitoarea Istorie a lui Robert Diavolul? îl auzi pe Pitic întrebând. O ştiu, am povestit-o de mii de ori. Vreţi s-o recit, domnule?

— Nu acum, spuse João Abade. Dar altădată, da. De ce îmi spui domnule? Nu ştii cum mă cheamă?

— Ba ştiu, şopti Piticul. Să mă iertaţi…

Paşii bărbaţilor se stinseră. Ziaristul miop gândea mai departe: „Cel ce tăia urechi, nasuri, cel ce-şi scopea duşmanii şi îi tatua cu iniţialele lui. Cel ce a asasinat un sat întreg ca să arate că e Satana. Şi Pajeú, casapul, hoţul de

vite, ucigaşul, tâlharul la drumul mare”. Stătuseră chiar aici, lângă el. Se simţea zăpăcit şi cu poftă de scris.

— Ai văzut cum ţi-a vorbit şi cum te-a privit? îl auzi spunând pe Pitic. Ce noroc, Jurema. O să te ia să trăieşti cu el, o să ai casă şi demâncare. Fiindcă Pajeú e dintre cei ce poruncesc aici.

Ce se va alege de el?

„NU SUNT zece muşte de locuitor, ci mii, gândeşte locotenentul Pires Ferreira. Ele ştiu că sunt indestructibile.” De aceea nici nu se clintesc când bietul naiv încearcă să le sperie. Erau unicele muşte din lume care nu se mişcau când mâna se vântura la câţiva milimetri de ele vrând să le gonească. Nenumăraţii lor ochi îl priveau pe nefericit, provocându-l. Acesta putea să le strivească, desigur, fără pic de efort. Ce câştiga cu asemenea scârboşenie? Zece, douăzeci se materializau pe dată în locul celei strivite. Mai bine să te resemnezi cu apropierea lor, ca locuitorii *seitón*-ului. Le lăsau să li se plimbe pe mâncare şi pe haine, să le înnegrească locuinţele şi hrana, să se încuibeze în trupurile nou-născuţilor, mulţumindu-se doar să le gonească de pe *rapadura* din care muşcau sau să le scuipe dacă li se nimereau în gură. Erau mai mari decât cele din Salvador, erau singurele fiinţe grase din locurile acelea unde oamenii şi animalele păreau reduşi la minima lor expresie.

Stă prăvălit, gol, pe patul lui din Hotelul Continental. Pe geam vede gara şi înscrisul de deasupra: Vila Bela de Santo Antonio das Queimadas. Ce urăşte el mai mult? Muştele sau Queimadas, unde are senzaţia că îşi va petrece tot restul zilelor, bolnav de plictiseală, decepţionat, preocupat să filosofeze despre muşte? În asemenea momente, amărăciunea îl face să uite că e un privilegiat fiindcă ocupă o cămăruţă doar a lui, în acest Hotel Continental la care jinduiesc miile de soldaţi şi de ofiţeri ce se grămădesc, câte

doi sau câte patru, în căsuţele rechiziţionate sau închiriate de armată, sau ceilalţi – imensa majoritate – care dorm în barăcile ridicate pe malul râului Itapicuni. Are norocul să ocupe o cameră în Hotelul Continental, prin dreptul primilor veniţi. Se află aici de la trecerea prin Queimadas a regimentului Şapte, când colonelul Moreira César l-a coborât la sarcina umilitoare de a se ocupa de bolnavi, în ariergardă. De la geamul acela a văzut evenimentele care au zguduit *sertón*-ul*,* Bahia, Brazilia, în ultimele trei luni: plecarea lui Moreira César spre Monte Santo şi întoarcerea precipitată a supravieţuitorilor dezastrului, cu ochii sticlindu-le încă de spaimă şi de uluire; a văzut după aceea, săptămână de săptămână, cum trenul de Salvador revărsa pe peroane militari de profesie, corpuri de poliţie şi regimente de voluntari care continuă să sosească din toate regiunile ţării în sătucul acesta înnobilat doar de muşte, ca să-i răzbune pe patrioţii morţi, să salveze instituţiile umilite şi să reinstaureze suveranitatea Republicii. Şi tot din Hotelul Continental, locotenentul Pires Ferreira a văzut cum zecile de companii, atât de entuziaste, atât de lacome de acţiune, au căzut într-o pânză de păianjen care le ţine inactive, nemişcate, distrase doar de preocupări ce n-au nimic comun cu idealurile generoase care le-au adus aici: incidente, furturi, lipsa locuinţelor, a hranei, a mijloacelor de transport, a duşmanilor, a femeilor. Cu o zi înainte, locotenentul Pires Ferreira a luat parte la o reuniune a ofiţerilor batalionului Trei de Infanterie, convocată în urma unui scandal uriaş – dispariţia a o sută de puşti Comblain şi a douăzeci şi cinci de lăzi cu muniţii –, în cursul căreia colonelul Joaquim Manuel de Medeiros, după ce a dat citire unei proclamaţii avertizând că, dacă armele nu sunt imediat înapoiate, autorii furtului vor fi executaţi fără judecată, le-a spus că problema cea mare – transportul la Canudos al enormului echipament al corpului expediţionar – n-a fost încă rezolvată şi că în consecinţă nu se ştie nimic

precis despre plecare.

Cineva bate la uşă şi locotenentul Pires Ferreira spune: „Intră”. Ordonanţa lui vine să-i amintească de pedepsirea soldatului Queluz. În timp ce-şi trage hainele pe el, căscând a lehamite, încearcă să-şi amintească faţa soldatului, pe care, e sigur, l-a mai biciuit o dată, acum o săptămână sau o lună, poate pentru aceeaşi greşeală. Care? Că doar le cunoaşte pe toate: pungăşii în dauna regimentului sau a familiilor care n-au plecat din Queimadas, încăierări cu soldaţi din alte corpuri de armată, încercări de dezertare. Comandantul companiei îi încredinţează adesea executarea bătăii, prin care se încearcă păstrarea disciplinei, tot mai ameninţate de plictis şi de lipsuri. A altoi pe cineva cu vergile nu era ceva care să-i facă plăcere locotenentului Pires Ferreira. Dar acum nici nu-l mai scârbeşte, a început să facă parte din rutina de la Queimadas, ca dormitul, îmbrăcatul, dezbrăcatul, mâncatul, vârâtul în capul răcanilor al pieselor unui Mannlicher sau unui Comblain, al careului de apărare şi de atac, sau filozofatul asupra muştelor.

Ieşind din Hotelul Continental, locotenentul Pires Ferreira o apucă pe strada Itapicuni, numele pantei stâncoase care urcă spre biserica San Antonio, aruncând o privire, pe deasupra acoperişurilor căsuţelor spoite cu bidineaua în verde, alb sau albastru, către dealurile cu arbuşti uscaţi ce împresoară din toate părţile Queimadas. Vai de companiile de infanterie aflate în plină instrucţie pe dealurile acelea pârjolite. I-a dus de sute de ori pe recruţi ca să-i înveţe cum să se îngroape de vii prin hârtoapele acelea şi i-a văzut îmbibându-se de sudoare şi uneori pierzându-şi cunoştinţa. Mai ales voluntarii veniţi din regiunile friguroase sunt cei ce se prăbuşesc ca puişorii abia ieşiţi din găoace, după câteva leghe de mers prin deşert cu raniţa în spate şi puşca pe umăr.

Străzile din Queimadas nu sunt încă, la ora aceasta,

furnicarul de uniforme, colecţia de pronunţări din Brazilia, aşa cum devin către seară, când soldaţi şi ofiţeri ies în stradă să discute, să zdrăngăne din ghitară, să asculte cântecele lor de acasă şi să tragă duşca de ţuică obţinută la preţuri astronomice. Ici-colo zăreşte grupuri de soldaţi cu cămăşile descheiate şi mânecile suflecate, dar nu vede niciun sătean în drumul lui spre Piaţa Matriz, străjuit de frumoşii palmieri *uricurus* care clocotesc parcă mereu de păsări. Mai că n-au rămas săteni. În afară de câţiva văcari prea bătrâni, prea bolnavi sau prea apatici, ce stau privind cu o ură făţişă din pragul caselor pe care trebuie să le împartă cu nepoftiţii, toţi ceilalţi au dispărut treptat în cursul ultimelor zile.

Ajuns la colţul pensiunii Nuestra Señora de las Gracias – pe a cărei faţadă se citeşte: „Nu primim persoane fără cămaşă” –, locotenentul Pires Ferreira recunoaşte în tânărul ofiţer care îi iese în întâmpinare, cu faţa neclară din pricina soarelui puternic, pe locotenentul Pinto Souza din batalionul său. Se află aici numai de o săptămână, n-a pierdut nimic din impetuozitatea lui de nou-venit. S-au împrietenit şi, la căderea serii, obişnuiesc să se plimbe împreună.

— Am citit darea de seama pe care ai scris-o despre Uauá, zice, potrivindu-şi pasul după Pires Ferreira, în direcţia taberei. E teribilă.

Locotenentul Pires Ferreira îl priveşte, apărându-se cu o mână de bătaia soarelui:

— Desigur, mai ales pentru noi, cei ce-am trăit acele zile. Pentru bietul doctor Antonio Alves de Santos, mai cu seamă, spune. Dar faptele de la Uauá sunt un fleac faţă de cele petrecute cu maiorul Febronio şi cu colonelul Moreira César.

— Nu mă refer la morţi, ci la ce ai spus în legătură cu uniformele şi armele, îl corectează locotenentul Pinto Souza.

— Ah, asta, murmură locotenentul Pires Ferreira.

— Nu înţeleg, exclamă prietenul lui, stupefiat. Superiorii n-au lua nicio măsură.

— A doua şi a treia expediţie au păţit acelaşi lucru ca noi, zice Pires Ferreira. Şi pe ele le-au învins căldura, spinii şi colbul, înainte încă de a apare yagunzii.

Ridică din umeri. Redactase darea de seamă de cum ajunsese la Joazeiro, imediat după înfrângere, cu ochii în lacrimi, dorind ca din experienţa lui să tragă învăţăminte colegii de arme. Cu lux de amănunte explicase că uniformele s-au destrăмat sub soare, ploaie şi prăfăraie, că vestoanele de flanelă şi pantalonii de stofă se transformau în cataplasme şi se sfâşiau în crengile din *caatinga.* Povesti că soldaţii şi-au pierdut de îndată chipiele şi bocancii şi că au fost nevoiţi să meargă desculţi cea mai mare parte din timp. Dar mai ales a fost minuţios, scrupulos, insistent cu tot ce ţinea de arme: „Cu toată precizia ei extraordinară, puşca Mannlicher se defectează foarte uşor: e de ajuns să intre câteva grăuncioare de praf în chiulasă, pentru ca închizătorul să nu mai funcţioneze. Pe de altă parte, dacă se trag focuri în serie, ţeava încinsă se dilată, drept care chiulasă se sfruntează şi nu mai primeşte încărcătoarele cu şase gloanţe. Tot din cauza căldurii, extractorul se strică şi cartuşele trase trebuie scoase cu mâna. În sfârşit, patul armei e atât de şubred încât se sfărâmă la prima izbitură”. Nu numai că a scris toate acestea; le-a rostit dinaintea tuturor comisiilor care l-au interogat, şi le-a repetat în zeci de discuţii particulare. La ce a servit?

— La început, am fost convins că nimeni nu mă crede, zice. Că toţi sunt încredinţaţi că am scris asta ca să-mi scuz înfrângerea. Dar acum ştiu de ce superiorii nu ridică un deget.

— De ce? întrebă locotenentul Pinto Souza.

— Îi vezi schimbând uniformele tuturor corpurilor din armata Braziliei? Nu sunt toate din flanelă şi stofă? îi vezi aruncând la gunoi toţi bocancii? Aruncând în mare toate

Mannlicher-ele pe care le avem? Bune sau rele, n-avem de ales, trebuie folosite până la capăt.

Au ajuns la tabăra batalionului Trei de Infanterie, pe malul drept al râului Itapicuni. E lipită de cătun, pe când celelalte sunt presărate mai departe de Queimadas, pe firul apei în sus.: Barăcile se desfăşoară de-a lungul malurilor de pământ roşcat, cu mari pietroaie întunecate, pe sub care clipocesc apele negre-verzui. Soldaţii companiei îi aşteaptă: pedepsele adună întotdeauna o mulţime de gură-cască, fiind una dintre primele distracţii ale batalionului. Soldatul Queluz, pregătit deja, stă cu spinarea goală, în mijlocul unui cerc de soldaţi care glumesc cu el. Le răspunde, râzând. La apariţia celor doi ofiţeri, toţi devin serioşi, iar Pires Ferreira surprinde în ochii pedepsitului o teamă bruscă pe care însă încearcă s-o ascundă sub acelaşi aer şugubăţ şi nesupus.

— Treizeci de vergi, citeşte, în ordinul de zi. Multe. Cine te-a pedepsit?

— Colonelul Joaquim Manuel de Medeiros, domnia voastră-murmură Queluz.

— Ce-ai făcut? întreabă Pires Ferreira. Îşi trage pe mână mănuşa de piele, ca nu cumva frecarea vergilor să-i spargă băşicile din palmă. Queluz clipeşte repede, stingherit, trăgând cu coada ochiului în dreapta şi în stânga. Izbucnesc râsete, vorbe în doi peri.

— Nimic, domnia voastră, zice, înghiţind în sec.

Pires Ferreira îi întreabă din ochi pe cei vreo sută de soldaţi care îi înconjoară.

— A vrut să violeze un gornist din regimentul Cinci, spune locotenentul Pinto Souza, dezgustat. Un puştan, ce n-a împlinit nici cincisprezece ani. L-a surprins colonelul în persoană. Eşti un degenerat, Queluz.

— Nu-i adevărat, domnia voastră, nu-i adevărat, zice soldatul, scuturând din cap. Domnul colonel s-a înşelat asupra intenţiilor mele. Ne scăldam în râu, foarte cuviincios. Mă şi jur.

— Şi de aceea a început gornistul să strige după ajutor? zice Pinto Souza. Măcar nu fi cinic.

— Păi asta-i, că şi gornistul s-a înşelat asupra intenţiilor mele, domnia voastră, spune soldatul, foarte serios. Dar cum, la aceste cuvinte, toţi izbucnesc în hohote, îl pufneşte râsul până şi pe el.

— Bun, cu cât începem mai iute, cu atât şi sfârşim mai degrabă, zice Pires Ferreira, apucând prima varga din cele multe pe care i le întinde ordonanţa. Îi încearcă şfichiul în aer şi, la mişcarea-i repezită, ce produce un şuierat ca de roi de viespi, cârdul de soldaţi dă îndărăt. Te legăm sau te ţii bine, ca vitejii?

— Ca vitejii, domnia voastră, zice soldatul Queluz, pălind.

— Ca vitejii care se dau la gornişti, lămureşte cineva şi iar se pornesc râsetele.

— Atunci, întoarce-te şi ţine-ţi fuduliile, ordonă locotenentul Pires Ferreira.

Primele lovituri i le dă cu furie, văzându-l clătinându-se când varga îi înroşeşte spatele; apoi pe măsură ce efortul îl umple şi pe el de sudoare, îl biciuieşte mai cu milă. Corul soldaţilor numără loviturile cu glas tare. N-au ajuns la douăzeci, când punctele vineţii de pe spinarea lui Queluz încep să sângereze. La ultima şfichiuire, soldatul cade în genunchi, dar se ridică numaidecât şi se întoarce spre locotenent, bălăbănindu-se:

— Vă foarte mulţumesc, domnia voastră, şopteşte, cu faţa udă leoarcă şi cu ochii ieşiţi din cap.

— Mângâie-te la gândul că sunt la fel de sfârşit ca tine, gâfâie Pires Feneira. Du-te la infirmerie să-ţi pună dezinfectant pe răni. Şi lasă-i pe gornişti în pace.

Cârdul soldaţilor se împrăştie. Câţiva se îndepărtează cu Queluz, căruia cineva îi aruncă un prosop pe umeri, pe când alţii coboară lărmuind malul argilos, ca să se răcorească în Itapicurú. Pires Ferreira îşi umezeşte faţa în găleata cu apă adusa de ordonanţa lui. Semnează pe o hârtie că a

executat pedepsirea soldatului, în acelaşi timp, răspunde întrebărilor locotenentului Pinto Souza, care tot nu-l slăbeşte cu darea de seamă asupra evenimentelor de la Uauá. Puştile erau vechi sau de-abia cumpărate?

— Nu erau noi, zice Pires Ferreira. Fuseseră folosite în 1894, în campania de la São Paulo şi Paraná. Dar nu vechimea explică imperfecţiunea lor. Chichiţa e chiar modul de construcţie a Mannlicher-ului. A fost conceput pentru Europa, pentru medii şi climate cu totul diferite, pentru o armată cu o capacitate de întreţinere pe care noi n-o avem.

Îl întrerupe o trâmbiţare puternică, pornită din toate taberele deodată.

— Adunare generală, spune Pinto Souza. Nu era prevăzută.

— Trebuie să fie în legătură cu furtul celor o sută de puşti Comblain: treaba i-a înnebunit pe şefi, zice Pires Ferreira. I-or fi găsit pe hoţi şi vor să-i împuşte.

— Dacă nu o fi sosit Ministrul de Război… zice Pinto Souza. Era anunţat.

Se îndreaptă amândoi spre punctul de adunare al batalionului Trei, dar aici sunt informaţi că se vor întâlni şi cu ofiţerii batalioanelor Şapte şi Patrusprezece, ceea ce înseamnă toată brigada întâia. O iau la fugă spre postul de comandă, instalat într-o tăbăcărie, la un sfert de leghe în amonte pe Itapicurú. Din drum, observă o mişcare neobişnuită în toate taberele, iar vacarmul goarnelor a sporit într-atât încât cu greu le mai pot descifra mesajele. În tăbăcărie se află zeci de ofiţeri, din care unii au fost probabil surprinşi în plină siestă, pentru că se încheie încă la cămăşi sau la vestoane. Şeful brigăzii întâia, colonelul Joaquim Manuel de Medeiros, cocoţat pe o bancă, vorbeşte însufleţit, gesticulează, dar Pires Ferreira şi Pinto Souza nu-i disting spusele căci în jur izbucnesc aclamaţii, urale pentru Brazilia şi Republică, în timp ce mai mulţi ofiţeri îşi aruncă chipiele în aer în semn de bucurie.

— Ce e, ce se întâmplă? spune locotenentul Pinto Souza.

— Plecăm la Canudos peste două ore! îi strigă, euforic, un căpitan de Artilerie.

— NEBUNIE, interpretări greşite? Nu-i de ajuns, asta nu explică totul, rosti măsurat Baronul de Cañabrava. A mai fost şi stupizenie, şi cruzime.

Îi venise deodată în minte faţa blajină a lui Gentil de Castro, cu pometii rozalii şi cu favoriţii bălani, înclinându-se să sărute mâna Estelei la vreo ceremonie de la Palat, pe vremea când el făcea parte din cabinetul împăratului. Era delicat ca o femeie, neştiutor ca un prunc, bun şi îndatoritor. Ce altceva decât imbecilitatea şi răutatea puteau explica cele petrecute cu Gentil de Castro?

— De altfel nu numai Canudos, ci toată istoria e plămădită din asta, repetă, făcând o schimă de dezgust.

— Doar dacă nu crezi în Dumnezeu, îl întrerupse ziaristul miop, şi vocea lui scrâşnită îi aminti Baronului că omul se află tot acolo. Or, cu ei lucrurile stăteau altminteri. Totul era străveziu. Foametea, bombardamentele, sfârtecaţii de ghiulele, morţii de nemâncare. Câinele sau Tatăl, Antihristul sau Bunul Isus. Ştiau de îndată ce fapte veneau de la unul sau de la altul, dacă erau bune sau rele. Nu-i invidiaţi? Totul devine extrem de simplu dacă omul e în stare să desluşească răul sau binele îndărătul oricărei întâmplări.

— Mi-am adus deodată aminte de Gentil de Castro, murmură Baronul de Cañabrava. Ce uimire trebuie să fi încercat bietul om aflând de ce gloatele îi sfâşiau jurnalele, îi distrugeau casa.

Ziaristul miop întinse gâtul. Stăteau aşezaţi faţă în faţă, în jilţurile de piele, despărţiţi de o măsuţă cu o carafă de suc răcoritor din *papaya* şi banane. Dimineaţa trecea cu repeziciune, lumina ce scălda acum livada era mai curând cea a amiezii. Glasuri de vânzători ambulanţi, îmbiind la

came proaspătă, papagali, servicii de tot felul, se făceau auzite peste zidurile dinspre stradă.

— Partea aceasta din istorie are o explicaţie, zornăi vocea omului care părea a avea proprietatea de a se împături în oricâte părţi ar fi dorit. Ce s-a petrecut la Rio de Janeiro, la São Paulo, e logic şi raţional.

— Zău? e logic şi raţional ca gloatele să se reverse pe străzi, să distrugă localurile ziarelor, să ia case cu asalt şi să asasineze oameni incapabili să arate pe o hartă unde este Canudos, şi asta pentru că nişte fanatici învinge o expediţie la mii de kilometri depărtare? Asta numeşti dumneata logic şi raţional?

— Erau intoxicaţi de propagandă, insistă ziaristul miop. Dumneavoastră n-aţi citit ziarele, domnule Baron?

— Ştiu ce s-a petrecut la Rio din chiar gura uneia dintre victime, spuse acesta. A scăpat ca prin minune să nu fie şi el ucis.

Baronul se întâlnise cu vicontele de Ouro Preto la Lisabona, îşi petrecuse o seară întreagă cu vechiul lider monarhic refugiat în Portugalia după ce fugise intempestiv din Brazilia, în urma cumplitelor zile care zguduiseră Rio de Janeiro la primirea veştii despre înfrângerea regimentului Şapte şi moartea lui Moreira César. Neîncrezător, zăpăcit, speriat, bătrânul fost-demnitar văzuse defilând pe strada Marques de Abrantes, sub balcoanele casei baroanei de Guanabara, unde se afla în vizită, o mare manifestaţie care, pornită de la Clubul Militar, purta pancarte cerându-i capul, ca responsabil al înfrângerii Republicii la Canudos. Puţin după aceea sosea un mesager să-l anunţe că locuinţa îi fusese devastată, ca şi cele ale altor monarhici cunoscuţi, şi că *Gazeta de Noticias* şi *A Liberdade* ardeau.

— Spionul englez din Ipupiará, recită ziaristul miop, pianotând cu degetele în măsuţă. Puştile găsite în *sertón,* destinate răsculaţilor din Canudos. Proiectilele Kropacek ale yagunzilor, pe care nu le-ar fi putut aduce decât vapoare

britanice. Şi gloanţele explozive. Minciunile meliţate zi şi noapte devin adevăruri.

— Cred că supraestimezi audienţa *Jornal*-ului *de Noticias,* zâmbi Baronul de Cañabrava.

— Pe Epaminondas Gonçalves din Rio de Janeiro îl cheamă Aleindo Guanabara, iar ziarul său e *A Republica,* afirmă ziaristul miop. Imediat după înfrângerea maiorului Febronio, *A Republica* a început să difuzeze zi de zi dovezi covârşitoare despre cârdăşia dintre Partidul Monarhic şi Canudos.

Baronul nu-l prea auzea, fiindcă îi răsuna în urechi ceea ce, învăluit într-o mantie ce abia de-i lăsa gura liberă, îi spusese vicontele de Ouro Preto: „Mai trist e că niciodată nu l-am luat în serios pe Gentil de Castro. N-a reprezentat nimic în vremea Imperiului. N-a primit nicio distincţie, vreun titlu, vreo însărcinare. Monarhismul lui era sentimental, n-avea nimic a face cu realitatea".

— De exemplu, dovada concludentă a vitelor şi a armelor de la Sete Lagoas, în Minas Gerais, continua să spună ziaristul miop. Nu erau ele îndreptate spre Canudos? Nu le conducea cunoscutul şef de *capangas* aflaţi în slujba monarhiştilor, Manuel João Brandao? Nu lucrase acesta pentru Joaquim Nabuco, pentru vicontele de Ouro Preto? Aleindo dă numele poliţailor care l-au prins pe Brandao, reproduce declaraţiile acestuia, prin care mărturiseşte totul. Ce mai contează că Brandao n-a existat niciodată, că transportul acela era o pură scorneală. Stă scris, deci e adevărat. Născoceala cu spionul din Ipupiará, repetată, înmulţită. Vedeţi cât e de logic şi de raţional? Pe dumneavoastră nu v-au linşat doar fiindcă în Salvador nu sunt iacobini, domnule Baron. Pe cei din Bahia nu-i înflăcărează decât carnavalele, de politică nu le pasă nici cât negru sub unghie.

— Într-adevăr, acum eşti bun să lucrezi la *Diário de Bahia,* glumi Baronul. Eşti cât se poate de lămurit asupra

infamiilor duşmanilor noştri.

— Nici domniile-voastre nu sunteţi mai acătării, şopti ziaristul miop. Uitaţi că alde Epaminondas vă este aliat şi că vechii lui acoliţi sunt membri ai guvernului?

— Descoperi cam târzior că politica e un lucru murdar, spuse Baronul.

— Nu pentru Sfătuitor, replică ziaristul miop. Pentru el era strălimpede.

— Şi pentru bietul Gentil de Castro, suspină Baronul.

La înapoierea din Europa găsise pe biroul lui o scrisoare trimisă din Rio cu mai multe luni în urmă, în care însuşi Gentil de Castro, cu caligrafia lui îngrijită, îl întreba: „Ce e cu povestea cu Canudos, nepreţuitul meu Baron? Ce se întâmplă de fapt pe acolo, pe iubitele dumitale pământuri din nord-est? Ne împovărează pe aici cu tot felul de trăsnăi conspirative şi nu ne putem măcar apăra, neştiind despre ce e vorba. Cine e Antonio Sfătuitorul? Există? Cine sunt acei tâlhari Sebastianiţi, cu care ţin morţiş să ne unească iacobinii? Tare ţi-aş rămâne îndatorat să mă dumireşti în legătură cu toate acestea...” Acum, bătrânelul căruia numele de Gentil i se potrivea atât de bine, murise pentru că înarmase şi finanţase o răzmeriţă ce râvnea la reinstaurarea Imperiului şi la aducerea Braziliei sub jug englez. Cu ani în urmă, când începuse să primească exemplare din *Gazeta de Noticias* şi *A Liberdade,* Baronul de Cañabrava îi scrisese vicontelui de Ouro Preto, întrebându-l ce absurditate mai era şi aceea de a tipări două ziare de atitudine nostalgică faţă de monarhie, în momentele acelea când era clar pentru toată lumea că Imperiul era mort şi definitiv îngropat. „Ce vrei, dragule... N-a fost ideea mea, nici a lui João Alfredo, nici a lui Joaquim Nabuco, nici a vreunuia dintre prietenii noştri de aici, ci numai şi numai a *colonelului* Gentil de Castro. A hotărât să-şi risipească banii scoţând aceste publicaţii cu scopul de a apăra numele celor ce l-am slujit pe împărat, de bătaia de

joc şi terfeleala la care suntem supuşi. Tuturor ni se pare cam nelalocul ei revendicarea monarhiei în momente ca acestea, dar cum să-i retezi aripile bietului Gentil de Castro? Nu ştiu dacă îţi mai aminteşti de el. Un om cumsecade, nu prea luat în seamă…”

— Nu se găsea la Rio ci la Petropolis, când veştile au început să curgă spre capitală, spuse vicontele de Ouro Preto. Prin fiul meu, Alfonso Celso, i-am trimis vorbă ca nu cumva să-i treacă prin cap să se întoarcă, fiindcă ziarele îi fuseseră sfâşiate pe stradă, casa – distrusă, şi mulţimea strânsă pe Rua de Ouvidor şi pe Largo de San Francisco cerea să fie omorât. Nici că a trebuit mai mult pentru ca Gentil de Castro să ia hotărârea să se întoarcă.

Baronul şi-l închipui, rozaliu ca totdeauna, făcându-şi bagajul şi îndreptându-se spre gară, în timp ce la Rio, la Clubul Militar, vreo douăzeci de ofiţeri îşi amestecau sângele în faţa unui compas şi a unui echer, jurând să-l răzbune pe Moreira César şi alcătuind o listă cu trădătorii ce trebuiau executaţi. Primul nume: Gentil de Castro.

— La gara din Meriţi, Alfonso Celso i-a cumpărat ziare, urmă vicontele de Ouro Preto. Gentil de Castro a putut citi tot ce se întâmplase cu o zi înainte în capitala federală. Mitingurile, închiderea prăvăliilor şi a teatrelor, steagurile coborâte în bernă şi zăbranicele atârnate la balcoane, atacarea ziarelor, luarea cu asalt a locuinţelor. Şi, bine-înţeles, ştirea senzaţională din *A Republica:* „Puştile descoperite în localul ziarelor *Gazeta de Noticias* şi *A Liberdade* sunt de aceeaşi marcă şi acelaşi calibru cu cele din Canudos”. Ce reacţie crezi că a avut?

— N-am de ales: trebuie să-i trimit martorii mei lui Aleindo Guanabara, mormăi *colonelul* Gentil de Castro, netezindu-şi mustaţa albă. A dus nemernicia cam prea departe.

Baronul pufni în râs. „Voia să se bată în duel”, gândi. „Tot ce i s-a năzărit a fost să-l provoace la duel pe echivalentul

lui Epaminondas Gonçalves din Rio. În timp ce gloata îl căuta să-l linşeze, el aiura despre martori îmbrăcaţi în negru, despre spade, despre duelul până la ţâşnirea sângelui sau până la moarte”. Râsul îi aduse lacrimi în ochi, şi văzu că ziaristul îl priveşte intrigat. Pe când se petreceau toate acestea, el călătorea spre Salvador, uimit, fireşte, de înfrângerea lui Moreira César, dar, în realitate, obsedat de Estela, numărând orele care îl despărţeau de verdictul medicilor de la Spitalul Portughez sau de la Facultatea de Medicină, care să-l liniştească asigurându-l că e vorbă de o criză trecătoare, că Baroana va fi din nou o femeie veselă, lucidă, plină de viaţă. Fusese atât de preocupat de cele petrecute cu soţia lui încât îşi amintea ca prin vis de tratativele cu Epaminondas Gonçalves şi de sentimentele sale la aflarea ştirii despre marea mobilizare naţională urmărind pedepsirea yagunzilor: trimiterea de batalioane din toate statele Braziliei, formarea corpurilor de voluntari, chermezele şi tombolele publice în care doamnele îşi ofereau bijuteriile şi pletele ca să înarmeze noile companii alcătuite întru apărarea Republicii. Simţi din nou ameţeala de care fusese cuprins atunci, dându-şi seama de amploarea faptelor, de tot acel labirint de înşelătorie, halucinaţie şi cruzime.

— Odată ajunşi la Rio, Gentil de Castro şi Alfonso Celso s-au strecurat neobservaţi până la casa unor prieteni, aflată lângă gara San Francisco Xavier, adăugă vicontele de Ouro Preto. M-am dus acolo să-i întâmpin, cu mare fereală. Pe mine mă ascundeau când unii când alţii, să mă apere de gloatele ce continuau să bată străzile. Întreg grupul de prieteni am pierdut destul timp până să-l convingem pe Gentil de Castro că tot ce mai puteam face era să fugim cât mai iute din Rio şi din Brazilia.

Îşi aminti că vicontele şi *colonelul* au fost duşi la gară, înfofoliţi ca nişte momâi, cu câteva clipe înainte de ora şase şi jumătate seara, când pleca trenul de Petropolis. Până

atunci fuseseră adăpostiţi într-o fermă, pe când li se pregătea fuga în străinătate.

— Dar soarta a fost de partea asasinilor, murmură vicontele. Trenul a întârziat jumătate de oră. În acest timp, grupul de oameni înfofoliţi care eram noi a sfârşit prin a atrage atenţia. Au început să apară manifestanţi care au umplut peronul, urlând trăiască Mareşalul Floriano şi la moarte cu mine. Tocmai ne urcam în vagon când ne-am pomenit înconjuraţi de o haită cu revolvere şi pumnale. Au răsunat câteva împuşcături, taman când trenul se punea în mişcare. Toate gloanţele l-au nimerit pe Gentil de Castro. Eu nu ştiu cum am scăpat cu viaţă.

Baronul şi-l închipui pe bătrânelul cu obrajii rozalii, cu capul şi pieptul sfărâmate, încercând să-şi facă cruce. Cine ştie, poate că moartea asta nici nu l-a dezgustat prea mult. Era o moarte demnă de un cavaler, nu?

— O fi, spuse vicontele de Ouro Preto. În orice caz, înmormântarea sunt sigur că l-a dezgustat.

Fusese îngropat pe ascuns, în urma sfatului primit de la autorităţi. Ministrul Amaro Cavalcanti îi încunoştinţă pe cei rămaşi că, din pricina excitaţiei stradale, guvernul nu era în măsură să asigure securitatea membrilor familiei şi a prietenilor, dacă ar fi încercat să-i facă o înmormântare mai pompoasă. Astfel că niciun monarhic n-a luat parte la înhumare şi Gentil de Castro a fost dus la groapă într-o birjă de piaţă oarecare, urmată de o berlină în care se aflau grădinarul lui şi doi nepoţi. Aceştia nu i-au dat răgaz preotului să-şi termine slujba, temători fiind de posibila apariţie a iacobinilor.

— Văd că moartea omului acela, la Rio, v-a impresionat grozav, îl smulse iar din gânduri vocea ziaristului miop. În schimb, celelalte nu vă mişcă. Fiindcă au fost grămezi de morţi, acolo, la Canudos.

Când se ridicase în picioare vizitatorul său? Stătea în faţa rafturilor cu cărţi, aplecat, strivit, frânt, ca un fel de şaradă

umană, privindu-l – cu furie? – dindărătul lentilelor lui groase.

— E mai uşor să-ţi închipui moartea unui singur om decât pe aceea a sute sau mii de persoane, murmură Baronul. Înmulţită, suferinţa devine abstractă. Nu-i prea uşor să te emoţionezi pentru lucrurile abstracte.

— Ba da, când vezi cu ochii tăi cum atrocitatea se săvârşeşte cu zeci, cu sute, cu mii! spuse ziaristul miop. Dacă e adevărat că moartea lui Gentil de Castro a fost absurdă, aflaţi că la Canudos au murit mulţimi, din pricini la fel de absurde.

— Câţi? şopti Baronul. Ştia că nu se va afla niciodată precis, că, aşa cum se întâmplă cu toate faptele din istorie, cifra va fi ceva pe care istoricii şi politicienii o vor micşora sau umfla în funcţie de doctrinele lor şi de interesul ce îi punea în mişcare. Dar nu se putu stăpâni să nu întrebe.

— Am încercat să aflu, zise ziaristul, apropiindu-se cu mersul său şovăitor şi prăvălindu-se în jeţ. Nu există un calcul exact.

— Trei mii? Cinci mii de morţi? susură abia auzit Baronul, căutându-i privirea.

— Între douăzeci şi cinci şi treizeci de mii.

— Pui la socoteală răniţii şi bolnavii? tresări Baronul.

— Nu e vorba de morţii Armatei, spuse ziaristul. În privinţa lor există statistici precise. Opt sute douăzeci şi trei, incluzând victimele epidemiilor şi accidentelor.

Urmă o tăcere. Baronul lăsă ochii în jos. Îşi turnă puţin suc răcoritor, dar abia de gustă din el, fiindcă se încropise deja şi părea o supă.

— În Canudos nu puteau trăi treizeci de mii de suflete, spuse. Nu există sat în *sertón,* care să poată cuprinde atâta suflare umană la un loc.

— Calculul e relativ simplu, spuse ziaristul. Generalul Oscar a dispus să se numere casele. Nu ştiaţi? Stă scris în ziare: 5 783. Câţi oameni trăiau în fiecare casă? Minimum

cinci sau şase. Deci, între douăzeci şi cinci şi treizeci de mii de morţi.

Urmă o altă tăcere, lungă, întreruptă de bâzâitul enervant al unor muscoi.

— În Canudos nu au existat răniţi, spuse ziaristul. Aşa-numiţii supravieţuitori, femeile şi copiii aceia pe care comitetul patriotic al prietenului dumneavoastră Lelis Piedades i-a împrăştiat prin toată Brazilia, nu erau din Canudos, ci din satele dimprejur. Din încercuire n-au scăpat decât şapte persoane.

— Ştii şi asta? ridică ochii Baronul.

— Eram unul dintre cei şapte, spuse ziaristul miop. Şi, parcă voind să evite o întrebare, adăugă pripit: Statistica yagunzilor era cu totul alta. Voiau să ştie câţi vor muri de glonţ şi câţi de cuţit.

Rămase tăcut o vreme; scutură din cap să alunge o gânganie.

— Calculul acesta n-avem cum să-l facem, desigur – continuă, răsucindu-şi mâinile. Dar cineva ne-ar putea lămuri cât de cât. Un individ interesant, domnule Baron. A luat parte la expediţia regimentului lui Moreira César şi s-a întors cu a patra expediţie, în fruntea unei companii din Rio Grande de Sul. Sublocotenentul Maranháo.

Baronul îl privea ţintă, ghicind parcă ce avea să audă.

— Ştiaţi că decapitatul e o specialitate de *gauchos!* Sublocotenentul Maranháo şi oamenii lui erau specialişti. În cazul lor, îndemânarea mergea mână în mână cu plăcerea. Cu stânga îl apucau pe yagunz de nas, îi răsturnau capul pe spate şi îi tăiau beregata. O tăietură de douăzeci şi cinci de centimetri, care reteza carotida: capul cădea ca la păpuşile de cârpă.

— Încerci să mă impresionezi? spuse Baronul.

— Dacă sublocotenentul Maranháo ne-ar spune câţi yagunzi a descăpăţânat el şi oamenii lui, am putea afla câţi au mers la cer şi câţi în iad, strănută miopul. Fiindcă

decapitarea mai avea un neajuns. Osândea sufletul la iad, după cât se pare.

II

ÎN NOAPTEA când pleacă din Canudos, în fruntea a trei sute de oameni înarmaţi – mult mai mulţi decât a comandat vreodată –, Pajeú face legământ cu sine să nu se gândească la femeie. Ştie ce importanţă are misiunea lui, după cum o ştiu şi însoţitorii, aleşi dintre cei mai straşnici pedestraşi din Canudos (căci vor avea mult de mers). Ajunşi la poalele Favelei fac un mic popas. Arătându-le pintenii masivului, abia vizibil în întunecimea înfioratã doar de ţârâitul greierilor şi de orăcăitul broaştelor, Pajeú le aminteşte că aici trebuie să-i aducă, să-i aburce şi să-i zăvorească bine pe masoni, pentru ca João Abade şi João Grande şi toţi cei ce n-au plecat cu Pedrão şi fraţii Vilanova spre Geremoabo să dea piept cu soldaţii ce vin dintr-acolo, să poată să-i împroaşte cu gloanţe de pe măgurile şi platourile din jur, unde yagunzii s-au întărit deja în tranşee pline cu muniţii. João Abade are dreptate, e singura cale de a le da o lovitură mortală şleahtelor blestemate: împingându-le pe masivul golaş. Nu vor avea unde să se adăpostească, şi trăgătorii îi vor putea ochi în voie, fără ca măcar să fie văzuţi. „Una din două: ori soldaţii cad în capcană şi îi nimicim – a spus Comandantul Străzii –, ori dispărem noi, fiindcă, dacă apucă să încercuiască Belo Monte, n-avem nici oameni nici arme cu care să-i împiedicăm să intre. De voi atârnă totul, băieţi.” Pajeú îşi sfătuieşte oamenii să se zgârcească la muniţii, să tragă doar în câinii cu însemne pe braţ, cu săbii, sau călări, şi să nu se lase văzuţi. Îi împarte în patru corpuri şi le dă

întâlnire pentru seara următoare, la Laguna de Lage, nu departe de Sierra de Aracaty unde, îşi face el socoteala, va avea tot timpul să ajungă avangarda trupei plecate ieri din Monte Santo. Niciunul dintre grupuri nu trebuie să atace dacă dau de patrule: trebuie să se ascundă, să le lase să treacă şi, poate doar atât, să trimită pe urmele lor câte o călăuză. Nimeni şi nimic nu trebuie să-i abată de la obligaţia lor: aceea de a-i mâna pe câini spre Favela.

Grupul de optzeci de oameni ce rămâne cu el e ultimul care pleacă. Din nou, la război… De atâtea ori a plecat aşa, de când se ştie, la vreme de noapte, tupilându-se, ca să dea o lovitură sau ca să preîntâmpine să-i fie dată lui, încât acum nu e mai neliniştit ca în alte daţi. Pentru Pajeú, viaţa, asta înseamnă: a fugi de vreun duşman sau a-l înfrunta, ştiind că înapoi sunt şi vor fi întotdeauna, în spaţiu şi timp, gloanţe, răniţi şi morţi.

Chipul femeii îi mai lunecă o dată – îndărătnic, nepoftit – pe dinaintea ochilor. Metisul face o sforţare să izgonească din minte tenul palid, ochii resemnaţi, pletele linse căzând în voie pe umeri şi, grabnic, caută ceva deosebit la care să se gândească. Lângă el păşeşte Taramela, mărunţel, energic, mestecând, fericit că îl însoţeşte, ca atunci când făceau parte din acelaşi *cangaqo.* Din senin îl întreabă dacă a luat cu el pomăda aceea din albuş de ou, care e cel mai bun leac împotriva muşcăturii de cobră. Taramela îi aminteşte că, la despărţirea de celelalte grupuri, el cu mâna lui le-a dat lui Joaquim Macambira, Mane Quadrado şi Felicio puţină unsoare. „Aşa e”, zice Pajeú. Şi, pentru că Taramela tace şi îl priveşte, Pajeú vrea musai să ştie dacă toate grupurile or fi având destule *tigelinhas,* lămpiţele acelea de lut cu care pot comunica la distanţă, nopţile, dacă e nevoie. Taramela, râzând, îi reaminteşte că el în persoană a verificat împărţirea lămpiţelor în magazia fraţilor Vilanova. Pajeú mormăie, înciudat, că atâtea scăpări dovedesc că a îmbătrânit de tot. „Sau că te-oi fi

îndrăgostit”, şuguie Taramela. Pajeú simte că îi dogoresc obrajii, şi chipul femeii, de care abia izbutise să se descotorosească, revine stăruitor. Simţind că i se face ruşine de el însuşi, gândeşte: „Nu ştiu nici cum o cheamă, nici de unde e”. Dar la înapoierea la Belo Monte, o s-o întrebe.

Cei optzeci de yagunzi merg în urma sa şi a lui Taramela în tăcere, sau vorbind aşa încet încât vocile le sunt acoperite de rostogolirea pietricelelor şi de călcătura ritmică a sandalelor şi a saboţilor. Printre ei se află şi foşti camarazi de *cangaqo,* amestecaţi cu alţii care făcuseră parte din bandele lui João Abade şi Pedrão, cu foşti poteraşi de-ai poliţiei sau chiar cu foşti poliţai rurali şi infanterişti care dezertaseră. Faptul de a merge laolaltă oameni cunoscuţi ca vrăjmaşi neîmpăcaţi e lucrarea Tatălui, acolo sus, iar aici pe pământ e opera Sfătuitorului. Ei au săvârşit această minune, înfrăţind stirpea lui Cain, preschimbând în fraternitate ura care domnea peste *sertón.*

Pajeú grăbeşte pasul şi păstrează un ritm vioi toată noaptea. Când, dinspre ziuă, ating Sierra de Caxamango şi, la adăpostul unui zid viu de *xique-xiques* şi *mandacarus,* fac un popas să mănânce, toţi au cârcei la picioare.

Taramela îl trezeşte pe Pajeú după vreo patru ore. Au sosit doi ghizi, foarte tineri. Vorbesc înecându-se şi unul dintre ei îşi freacă picioarele umflate, în timp ce îi explică lui Pajeú că au urmărit mersul trupelor încă de la plecarea din Monte Santo. Într-adevăr, sunt mii de soldaţi. Împărţiţi în nouă corpuri, înaintează cu mare anevoinţă din cauza greutăţii cu care îşi cară armele, harabalele, corturile, şi a hranei reprezentate pentru ei de un tun foarte lung, care se împotmoleşte mai tot timpul şi îi obligă să lărgească mult drumeagul. Numai la el sunt înhămaţi patruzeci de boi. Parcurg, cel mult, cinci leghe pe zi. Pajeú le taie vorba: nu-l interesează câţi sunt, ci încotro se îndreaptă. Băiatul care îşi freacă picioarele povesteşte că au făcut un popas la Rio

Pequenho şi au înnoptat la Caldeiráo Grande. După care au pornit spre Gitirana, unde s-au oprit, iar apoi, după multe alte încurcături, au tăbărât la Jua, unde şi-au petrecut noaptea.

Direcţia luată de câini îl surprinde pe Pajeú. Niciuna dintre expediţiile dinainte n-a luat-o pe acolo. Or fi vrând să ajungă prin Rosario, nu prin Bendengo, Cambaio sau Sierra de Caflabrava? Dacă-i aşa, atunci totul devine mult mai lesnicios, căci cu câteva brânciuri zdravene şi câteva vicleşuguri ale yagunzilor, drumul acela o să-i ducă taman la Favela.

Îl trimite pe unul dintre ghizi la Belo Monte, să-i repete lui João Abade veştile pe care le-a auzit, şi îşi reiau marşul. Merg aşa până pe înserate, fără să se oprească, străbătând deserturi semănate cu copăcei *mangabeiras* şi *cipos* şi cu hăţişuri nepătrunse de *macambiras.* Ajunşi la Laguna de Lage, se întâlnesc cu grupurile sosite dinainte, ale lui Mane Quadrado, Macambira şi Felicio. Primul s-a încrucişat cu o patrulă călare ce explora drumeagul dintre Aracaty şi Jueté. Pitiţi îndărătul unor metereze de cactuşi, i-au văzut trecând şi, după câteva ore, înapoindu-se. Deci nu mai încape îndoială: dacă trimit patrule în direcţia Jueté înseamnă că au ales calea spre Rosario. Bătrânul Macambira se scarpină în cap: de ce or fi ales drumul cel mai lung? De ce fac ocolul acela, care pentru ei reprezintă patrusprezece sau cincisprezece leghe în plus?

— Fiindcă e mai neted, zice Taramela. Pe-acolo mai că nu sunt ridicături şi hârtoape. Le va fi mai uşor să-şi care tunurile şi căruţele.

Se învoiesc că asta trebuie să fie. Pe când ceilalţi se odihnesc, Pajeú, Taramela, Mane Quadrado, Macambira şi Felicio stau la sfat. Întrucât e aproape sigur că trupa va intra prin Rosario, hotărăsc ca Mane Quadrado şi Joaquim Macambira să se posteze acolo. Pajeú şi Felicio îi vor escorta pe câini de cum vor ajunge în Sierra de Aracaty.

Către ziuă, Macambira şi Mane Quadrado pleacă cu jumătate din oameni. Pajeú îi spune lui Felicio s-o ia înainte cu cei şaptezeci de yagunzi ai lui spre Aracaty şi să-şi presare oamenii de-a lungul jumătăţii de leghe de drum, ca să afle cu de-amănuntul mişcările batalioanelor. El va rămâne aici.

Laguna de Lage nu este o lagună – o fi fost cândva, în vremuri străvechi –, ci o adâncitură umedă, unde se seamănă porumb, *yuca* şi fasole, cum prea-bine îşi aminteşte Pajeú, care a înnoptat adesea în căsuţele acelea, acum arse. Una singură are faţada neatinsă şi acoperişul întreg. Un fârtat cu trăsături indiene spune, arătând spre acoperiş, că ţiglele acelea ar putea fi de folos la Templul Bunului Isus. La Belo Monte nu se mai fabrică ţigle, fiindcă toate cuptoarele topesc plumb pentru gloanţe. Pajeú încuviinţează şi dă ordin să se scoată ţigla de pe casă. Îşi împrăştie oamenii primprejur. Tocmai dă nişte lămuriri ghidului pe care vrea să-l trimită la Canudos, când aude zgomot de copite şi un nechezat. Se aruncă la pământ şi se strecoară printre pietroaie. Din adăpost vede că oamenii lui au avut timp să se facă nevăzuţi înainte de apariţia patrulei. Toţi, în afară de cei ce smulg ţiglele de pe căsuţă. Vede cum vreo zece călăreţi gonesc după trei yagunzi ce reuşesc să scape fugind în zig-zag, în diferite direcţii. Dispar şi ei printre stâncării, scăpând, se pare, nevătămaţi. Dar al patrulea nu apucă să sară de pe acoperiş. Pajeú încearcă să-l recunoască: nu, e prea departe. După ce priveşte preţ de o clipă la călăreţii ce-l ochesc cu puştile, omul duce mâinile la cap, pârând a se preda. Însă deodată se aruncă peste un călăreţ. Voia să sară pe cal, să scape în galop? Dă greş, fiindcă soldatul îl târăşte după el în cădere. Yagunzul loveşte în stânga şi în dreapta până când cel ce comandă plutonul trage în el de la doi paşi. Se vede că n-ar fi vrut să-l omoare, că ar fi preferat să-l ducă prizonier şefilor lui. Patrula se retrage, sub ochii yagunzilor pitulaţi. Pajeú îşi

spune, mulţumit, că oamenii lui au ştiut să-şi înfrâneze pornirea de a ucide mâna aceea de câini. Îl lasă pe Taramela în Laguna de Lage, să îngroape mortul, şi pleacă să se instaleze pe măgurile ce se înalţă la jumătatea drumului spre Aracaty. Nu-i mai lasă pe oameni să meargă împreună, ci la distanţă unii de alţii şi de drumeag. La puţin timp după ce au ajuns printre colţii de stâncă – un bun foişor – apare avangarda. Pajeú îşi simte cicatricea de pe faţă, ca pe o întindere bruscă sau ca pe o rană gata să sângereze. Asta i se întâmplă doar în momentele critice, când trece printr-o împrejurare ieşită din comun. Soldaţi mânuind târnăcoape, lopeţi, *machetes* şi ferăstraie lărgesc şi netezesc drumeagul, îl bătătoresc, taie copaci, înlătură pietroaie. Trebuie că au avut mult de furcă în Sierra de Aracaty, aşa cum o ştie el de spinoasă, accidentată şi plină de grunji; vin cu busturile goale şi cu cămăşile înnodate la cingătoare, în grupuri de câte trei, conduşi de ofiţeri călare. Mulţi trebuie să mai fie câinii, într-adevăr, dacă numai cei ce le deschid drumul trec de două sute. Pajeú zăreşte şi un ghid de-al lui Felicio, care îi urmăreşte îndeaproape pe genişti.

Abia pe înserate se scurge primul dintre cele nouă corpuri. Când trece ultimul, cerul e spuzit de stele presărate împrejurul unei luni rotunde ce scaldă întregul *sertón* într-o blândă strălucire gălbuie. Au trecut necontenit, uneori alături, alteori la distanţă de kilometri, cu uniforme de toate culorile şi formele – verzui, albastre cu vipuşti roşii, cenuşii, cu nasturi auriţi, cu curele, cu chipie, cu pălării de văcari, cu bocanci, cu pantofi, cu sandale – pe jos şi călări. În mijlocul fiecărui grup erau tunurile trase de boi. Pajeú – cicatricea e mereu arzătoare pe faţa lui – numără muniţiile şi proviziile: şapte care cu boi, patruzeci şi trei de care cu catâri, vreo două sute de hamali cocârjaţi sub poverile de pe spate (mulţi sunt yagunzi). Ştie că în lăzile acelea de lemn se află Proiectile pentru puşti şi în capul lui

se iscă o învălmăşeala de cifre când încearcă să ghicească câte gloanţe vor reveni de fiecare locuitor din Belo Monte.

Oamenii săi nu se clintesc: s-ar zice că nu respiră, că nu clipesc, şi nimeni nu deschide gura. Muţi, nemişcaţi, făcându-se una cu pietrele, cu cactuşii, cu arbuştii care îi ascund, ascultă trâmbiţele ducând ordine de la un batalion la altul, văd fluturând flamurile escortelor, îi aud strigând pe servanţii pieselor de artilerie, îndemnând boii, catârii, măgarii. Fiecare corp înaintează segmentat în trei părţi, dintre care cea din centru aşteaptă întâi ca flancurile să avanseze, abia apoi urnindu-se şi ea. De ce execută această mişcare ce îi întârzie şi care seamănă la fel de bine cu o retragere sau cu o înaintare? Pajeú înţelege că o fac ca să nu fie surprinşi pe la flancuri, cum se întâmplase cu animalele şi cu soldaţii lui Taie-gâtlejuri, care puteau fi atacaţi de yagunzi chiar de pe marginile cărării. În timp ce priveşte spectacolul zgomotos, multicolor, ce i se desfăşoară zăbavnic la picioare, îşi pune stăruitor aceleaşi întrebări: ce drum or fi ales ca să ajungă? Şi dacă se desfăşoară în evantai, ca să intre în Canudos prin zece locuri diferite deodată?

După scurgerea ariergărzii, mănâncă un dumicat de *farinha* şi altul de *rapadura* şi dă semn de înapoiere, ca să-i aştepte pe soldaţi la Jueté, la două leghe de mers. Pe parcurs, care le ia câteva ore, Pajeú îşi aude oamenii comentând printre dinţi dimensiunile tunului pe care l-au botezat Matadeira (Ucigaşa). Îi face să tacă. Sigur, e enorm, e în stare, neîndoios, să arunce în aer un cartier cu o lovitură, poate chiar să găurească zidurile de piatra ale Templului în construcţie. Va trebui să-l prevină pe João Abade despre Matadeira.

Aşa cum a socotit, soldaţii tabără în Laguna de Lage. Pajeú şi oamenii lui trec atât de aproape de bivuac încât aud străjile comentând incidentele zilei. Se întâlnesc cu Taramela şi ai săi înainte de miezul nopţii, la Jueté. Acolo

găsesc şi un mesager trimis de Mane Quadrado şi Macambira; ambii au ajuns deja la Rosario. În drumul lor au văzut patrule călări. În timp ce oamenii beau şi îşi răcoresc feţele, la lumina lunii, în adăpătoarea din Jueté unde înainte veneau cu turmele lor păstorii din împrejurimi, Pajeú trimite un ghid cu veşti pentru João Abade şi se culcă să doarmă, între Taramela şi un bătrân care tot mai vorbeşte de Matadeira. N-ar fi rău ca ereticii să prindă un yagunz care să le destăinuie că toate intrările în Belo Monte sunt apărate, cu excepţia masivului Favela. Ideea îi dă târcoale lui Pajeú până când acesta adoarme de-a binelea. În somn, îl vizitează femeia.

Când se luminează de ziuă, soseşte grupul lui Felicio. A fost surprins de una dintre patrulele de soldaţi ce asigură flancurile convoiului de vite şi capre din urma coloanei. Oamenii s-au risipit care încotro, fără a suferi pierderi, dar regruparea le-a răpit destul timp, iar trei dintre ei s-au rătăcit şi nu s-au întors nici până acum. Când aud de incidentul de la Laguna de Lage, un puşti metis de vreo treisprezece ani, pe care Pajeú îl foloseşte ca mesager, izbucneşte în plâns. E fiul yagunzului surprins de soldaţi pe când scotea ţigla de pe acoperiş, şi ucis.

Pe când pornesc cu toţii spre Rosario, împrăştiaţi în grupuri de câţiva oameni, Pajeú se apropie de băiat. Acesta face tot ce poate ca să-şi înăbuşe prinsul, dar uneori suspină scurt. Îl întreabă de-a dreptul dacă vrea să facă ceva pentru Sfătuitor, ceva care să-i îngăduie să-şi răzbune părintele. Puştiul îl priveşte cu atâta hotărâre încât nu mai are nevoie de alt răspuns. Îi explică pe îndelete ce aşteaptă de la el. Se formează de îndată un cerc de yagunzi, care ascultă mutându-şi privirea de la el la băiat.

— Nu e vorba doar să te laşi prins, spune Pajeú. Trebuie să fie convinşi că te-ai fi opus până la capăt să nu te prindă. Şi nu e vorba să devii limbut de cum te-au prins. Trebuie să creadă că ei te-au făcut să vorbeşti. Adică să-i laşi să te

bată, poate chiar să te taie. Trebuie să-i faci să creadă că te-au speriat. Doar aşa te vor crede. O să poţi?

Puştiul are ochii uscaţi şi o expresie matură, de parca în cinci minute ar fi crescut cu cinci ani:

— O să pot, Pajeú.

Îi întâlnesc pe Mane Quadrado şi pe Macambira în împrejurimile aşezării Rosario, unde *senzala* – grămada de colibe ale foştilor robi – şi conacul fermei zac în ruină. Pajeú îşi desfăşoară oamenii într-un ponor, de-a dreapta drumeagului, cu poruncă de a lupta doar timpul necesar ca diavolii să-i vadă fugind spre Bendengo. Puştiul metis îi stă în preajmă, ţinând în mână un puşcoci pentru potârnichi mare cât el. Trec genieştii, fără să-i vadă şi, puţin după aceea, primul batalion. Izbucneşte un tir îndrăcit şi se stârneşte un nor de praf. Pajeú aşteaptă, înainte de a trage, ca norul să se risipească niţel, apoi apasă calm pe trăgaci, ţintind cu grijă, trăgând cu pauze de câteva clipe toate cele şase gloanţe din Mannlicher-ul de care nu se mai desparte de la Uauá. Aude vacarmul de şuierături, trompete, strigăte, vede vălmăşagul trupei. După trecerea momentelor de confuzie, struniţi de şefii lor, soldaţii încep să îngenuncheze şi să răspundă la focuri. Trâmbiţele sună frenetic, în curând vor sosi întăriri. De unde stă, îi poate auzi pe ofiţeri ordonând subordonaţilor să pătrundă în *caatinga* pe urmele atacatorilor.

Atunci, îşi încarcă puşca, se ridică şi, urmat de alţi yagunzi, înaintează până în mijlocul drumului. Face faţă soldaţilor care se găsesc la cincizeci de metri, ocheşte şi trage în prin. Oamenii lui îl imită, strânşi lângă el. Alţi yagunzi ţâşnesc din văgăuni, din hăţişuri. În sfârşit, soldaţii se urnesc să-i atace. Puştiul, mereu de-a dreapta lui, îşi lipeşte puşcociul de o ureche şi, închizând ochii, îl descarcă. Alicele îl umplu de sânge.

— Ia-mi tu puşcociul, Pajeú, spune, întinzându-i-l. Şi ai grijă de el. Mă jur să scap şi să mă întorc la Belo Monte.

Se trânteşte la pământ şi începe să urle, ţinându-se de cap. Pajeú o rupe la fugă – gloanţele zumzăie de pretutindeni – şi, urmat de yagunzi, dispare în *caatinga.* O companie se repede pe urmele lor şi ei se lasă urmăriţi un timp; o atrag şi o încurcă printre hăţişurile de *xique-xiques* şi de *mandacarus* înalţi, până când soldaţii se trezesc împuşcaţi din spate de oamenii lui Macambira. Şovăie, apoi se retrag. Pajeú, la rândul lui, întoarce spatele acelor locuri. Împărţindu-şi oamenii în patru cete, ca de obicei, le ordonă să se înapoieze, s-o ia înaintea trupei şi s-o aştepte la Baixas, la o leghe de Rosario. Pe drum, toţi vorbesc de curajul puştiului. Or fi crezut protestanţii că l-au rănit? L-or fi interogând acum? Sau, mânioşi din pricina ambuscadei, l-or fi hăcuit cu săbiile?

Câteva ore mai târziu, tupilaţi prin crângurile dese ale platoului argilos din Baixas, – între timp s-au odihnit, au mâncat, şi-au numărat oamenii şi au văzut că lipsesc doi şi că au unsprezece răniţi – Pajeú şi Taramela zăresc avangarda apropiindu-se. În fruntea coloanei, şontâcăind pe lângă un călăreţ care îl duce legat cu o frânghie, în mijlocul unui grup de soldaţi, se află puştiul. Are capul bandajat şi merge cu ochii în jos. „L-au crezut, gândeşte Pajeú. Dacă merge acolo în faţă înseamnă că l-au pus călăuză.” Simte o pornire de duioşie pentru micul metis.

Dându-i un cot, Taramela îi şopteşte despre câini că nu mai sunt în aceeaşi ordine ca la Rosario. E adevărat, flamurile escortelor ce deschid drumul sunt stacojii şi aurii, nu albastre, iar tunurile au trecut în ariergardă, inclusiv Matadeira. Ca să le apere, companii întregi răscolesc pas cu pas *caatinga;* dacă yagunzii rămân pe loc, una dintre ele va sfârşi prin a-i găsi. Pajeú îi sfătuieşte pe Macambira şi Felicio s-o ia înainte până la Rancho de Vigario, unde, negreşit, va tăbărî şi trupa. Târâindu-se, fără zgomot, fără ca mişcările lor să clintească o frunzuliţă măcar din crânguri, oamenii bătrânului şi ai lui Felicio se îndepărtează

şi dispar. Puţin după aceea, răpăie împuşcături. I-or fi descoperit? Pajeú nu se mişcă: la cinci metri vede, prin peretele de hăţişuri şi bălării, un corp de masoni călări, cu lăncii lungi terminate la capăt cu ţepuşe de metal. Auzind împuşcăturile, soldaţii grăbesc pasul, se aud galopuri, trâmbiţele îşi răspund. Tirul continuă, creşte. Pajeú nu se uită la Taramela, nu se uită la niciunul dintre yagunzii făcuţi una cu pământul, chirciţi pe sub crengi. Ştie că cei o sută cincizeci de oameni stau, ca el, fără să respire, fără să mişte, gândindu-se că Macambira şi Felicio s-ar putea să fie chiar în acele clipe nimiciţi… Bubuitul îl zguduie din creştet până în tălpi. Dar mai mult decât salva de tun îl sperie strigătul înăbuşit pe care explozia l-a smuls unui yagunz din spatele lui. Nu se întoarce să-l mustre; cu toate exclamaţiile şi nechezaturile acelea, mai mult ca sigur că nu l-au auzit După detunătură, rafalele încetează.

De-a lungul orelor ce urmează, cicatricea pare să-i fi luat foc, în aşa hal trimite unde arzătoare ce i se înfig în creier. Locul e prost ales, de două ori au trecut, îndărătul lui, patrule cu ţărani mânuind *machetes* şi retezând arbuştii. Minune să fie că nu dau peste oamenii lui, deşi trec pe lângă ei gata să-i calce? Ori mânuitorii de *machetes* or fi şi ei aleşi de-ai Bunului Isus? Dacă îi descoperă, prea puţini îşi vor afla scăparea, căci cu miile de soldaţi din jur, le va fi uşor să-i încercuiască. Teama de a-şi vedea oamenii decimaţi, fără să-şi fi îndeplinit misiunea, e cea care transformă faţa lui în rană vie. Dar, acum, ar fi încă mai nechibzuit să se mişte.

Până către scăpătat, a numărat douăzeci şi două de care trase de catâri; jumătate din coloană n-a trecut încă. Preţ de cinci ore a văzut soldaţi, tunuri, animale. Niciodată nu i-ar fi trecut prin cap că există atâţia soldaţi pe lume. Globul roşcat apune cu repeziciune; peste jumătate de oră se va lăsa întunericul. Îi ordonă lui Taramela să plece cu o parte din oameni la Rancho de Vigario şi îi dă întâlnire în peşterile

unde sunt ascunse arme. Strângându-l de braţ, îi şopteşte: „Ai grijă”. Yagunzii pleacă, aplecaţi de-şi ating pieptul cu genunchii, câte trei, câte patru.

Pajeú rămâne pe loc până când cerul se umple de stele. Numără încă zece care şi se încredinţează: e clar că niciun batalion n-a luat-o pe alt drum. Ducând la gură ţignalul de lemn, şuieră scurt. Atâta timp a stat nemişcat, încât tot trupul îl doare, îşi frecă gleznele cu furie înainte de a porni iar la drum. Când duce mâna la pălărie, descoperă că n-o mai are. Îşi aminteşte că a pierdut-o la Rosario: un glonţ i-a zburat-o, un glonţ ce i-a lăsat ca amintire fierbinţeala trecerii sale.

Marşul până la Rancho de Vigario, la două leghe de Baixas, e lent, obositor; înaintează aproape de cărare, în şir indian, oprindu-se mai la tot pasul, târându-se ca viermii când au de străbătut porţiuni descoperite. Ajung după miezul nopţii. În loc să se apropie de sălaşul misionarilor, al cărui nume l-a împrumutat întreg ţinutul, Pajeú se abate spre vest, în căutarea defileului stâncos după care urmează dealurile scobite de peşteri. Acolo e punctul de întâlnire. Nu-l aşteaptă numai Joaquim Macambira şi Felicio – au pierdut numai trei oameni în înfruntarea cu soldaţii –, ci şi João Abade.

Stând pe jos, într-o peşteră, împrejurul unei lămpiţe, în timp ce bea dintr-un burduf cu apă, cam sălcie dar cât se poate de binevenită, şi îmbucă cu poftă din mâncarea de fasole cu untdelemnul încă proaspăt, Pajeú îi povesteşte lui João Abade ce a văzut, ce a făcut, de ce s-a temut şi ce a bănuit de când a plecat din Canudos. João îl ascultă, fără să-l întrerupă, aşteptând să-l vadă bând sau mestecând ca să-i pună întrebări. În jur stau Taramela, Mane Quadrado şi bătrânul Macambira, care lasă lingura jos când începe să vorbească îngrijorat de Matadeira. Afară, yagunzii s-au trântit pe jos să doarmă. Noaptea e senină, înviorată de greieri. João Abade povesteşte de coloana care urcă dinspre

Sergipe şi Geremoabo că e pe jumătate cât cea de aici, că numără doar două mii de oameni. Pedrão şi fraţii Vilanova o aşteaptă în Cocorobo., JE locul cel mai nimerit să-i cadă în spate", spune. „Ce urmează e un fleac. De trei zile, întreg Belo Monte sapă tranşee pe locul fostelor ţarcuri, să fie pregătite dacă Pedrão şi fraţii Vilanova nu izbutesc să oprească Republica la Cocorobo". Şi imediat revine la chestiunea care îi priveşte. E de acord cu ei: dacă a ajuns la Rancho de Vigario, înseamnă că de mâine coloana o va lua pieptiş pe Sierra de Angico. Fiindcă, în caz contrar, va trebui să facă încă zece leghe spre vest până să găsească alt drum pentru tunurile ei.

— Abia după Angico începe primejdia, mormăie Pajeú. După obiceiul lui, João Abade scrijeleşte pământul cu vârful *facei:*

— Dacă se abat înspre Tabolerinho, totul se întoarce împotriva noastră. Ai noştri îi aşteaptă deja jur-împrejurul Favelei.

Pajeú îşi imaginează răspântia unde se bifurcă costişa, îndată după bolovănişul spinos de la Angico. Daca n-o iau către Pitombas, n-au cum să ajungă în Favela. Şi de ce ar lua-o către Pitombas? La fel de bine o pot lua pe celălalt drum, cel ce duce la poalele muntelui Cambaio şi în Tabolerinho.

— Asta doar dacă nu îi întâmpină acolo un zid de gloanţe, explică João Abade, luminând cu lămpiţa pământul crestat. Neavând cum să treacă pe-acolo, nu le rămâne altceva de făcut decât s-o ia spre Pitombas şi Umburanas.

— Atunci îi vom aştepta la ieşirea din Angico, încuviinţează Pajeú. Îi vom căptuşi cu plumbi din dreapta, de-a lungul întregului drum. Vor vedea că au calea închisă.

— Asta nu-i tot, spune João Abade. După aceea, trebuie să faceţi ce-oţi putea să-l întăriţi pe João Grande, la Riacho. De partea cealaltă avem oameni destui. Dar nu la Riacho.

Istoveala şi apăsarea nervoasă se abat ca din senin peste

Pajeú, pe care João Abade îl vede deodată căzând adormit pe umărul lui Taramela. Acesta îl lungeşte pe jos şi îi ia carabina şi puşcoiul băietanului metis, pe care Pajeú le ţinea pe genunchi. João Abade se desparte de ei cu un grăbit „Lăudat fie Bunul Isus Sfătuitorul.”

Când Pajeú se trezeşte, zorii albesc creasta depresiunii, deşi în jurul lui e încă noapte neagră. Îi zgâlţâie pe Taramela, Felicio, Mane Quadrado şi pe bătrânul Macambira, care au adormit şi ei în peşteră. Pe când strălucirea azurie se revarsă pe spinările de dealuri, ei îşi înlocuiesc, din lădiţele îngropate acolo de Garda Catolică, muniţiile consumate la Rosario. Fiecărui yagunz îi revin trei sute de gloanţe. Pajeú îi pune să repete pe fiecare în parte ce are de făcut. Cele patru grupuri pleacă separat.

Căţărându-se pe stâncăria Sierrei de Angico, grupul lui Pajeú – care va ataca primul, ca să se facă urmărit de pe aceste înălţimi până la Pitombas, unde se vor afla postaţi ceilalţi – aude, în depărtare, trompetele. Coloana s-a pus în mişcare. Lasă doi yagunzi pe culme şi se strecoară cu restul alor săi la poalele priporului, în faţa suişului care e loc obligatoriu de trecere, fiind singura porţiune pe unde se pot învârti în voie roţile grelelor harabale. Îşi împrăştie oamenii prin tufişuri, blocând drumeagul care se bifurcă spre vest, şi le repetă că acum nu mai e vorba s-o ia la fugă. Asta, mai târziu. Întâi trebuie să reziste pe poziţie. Să-l facă pe Antihrist să creadă că are de a face cu sute de yagunzi. Abia după aceea pot să se ivească, să se lase fugăriţi, şi tot aşa până la Pitombas. Unul dintre yagunzii de pe creastă vine să-i spună că soseşte o patrulă. Sunt şase soldaţi; îi lasă să treacă nestingheriţi. Unul alunecă de pe cal, fiindcă lespezile de piatră sunt alunecoase, mai ales dimineaţa, din cauza umezelii de peste noapte. După prima patrulă mai trec alte două, apoi vin geniştii cu lopeţile, târnăcoapele şi ferăstraiele lor. A doua patrulă o ia spre Cambaio. Rău. O fi semn că din punctul acela vor să se desfăşoare? Aproape

imediat apare avangarda. S-a apropiat mult de cei ce curăţă drumul. Tot aşa or merge, lipite între ele, cele nouă corpuri?

Tocmai şi-a lipit obrazul de puşcă şi îl ia în cătare pe călăreţul vârstnic care pare să le fie şef, când bubuie o împuşcătură, apoi alta, apoi un şir de rafale. În timp ce observă învălmăşeala stârnită printre protestanţii care se înghesuie, şi trage la rândul său, Pajeú îşi spune că va trebui să cerceteze cine a dezlănţuit salvele înainte ca el să sloboadă primul foc. Îşi goleşte încărcătorul, încet, ţintind cu grijă, gândind că din vina celui ce s-a grăbit să tragă, câinii au avut timp să dea înapoi şi să se refugieze pe culme.

Focul încetează când locul ambuscadei rămâne pustiu. Pe culme se văd chipie roş-albastre, luciri de baionete. Soldaţii, adăpostiţi pe după stânci, încearcă să-i localizeze. Aude zgomot de arme, de oameni, de animale, uneori sudălmi. Deodată, năvăleşte în drum un pluton condus de un ofiţer care arată cu sabia spre *caatinga.* Pajeú îl vede cum vâră pintenii cu ferocitate în şargul lui nervos, care zvârle din copite. Niciunul dintre călăreţi nu alunecă din şea, toţi ajung cu bine la poalele costişei, deşi plouă cu gloanţe. Dar toţi cad ciuruiţi, de cum încearcă să invadeze *caatinga.* Ofiţerul cu sabia, nimerit de câteva gloanţe, răcneşte: „Arătaţi-vă, laşilor!”. „Să ne arătăm ca să ne ucidă?”, gândeşte Pajeú. „Asta numesc ateii bărbăţie?”. Ciudat fel de a gândi: diavolul e nu numai nemernic, dar şi prost. Îşi reîncarcă puşca, încinsă de focuri. Locul se umple de soldaţi, alţii se lasă la vale printre stânci. Pe când ţinteşte, cu acelaşi calm, Pajeú socoteşte că sunt pe puţin o sută, poate o sută cincizeci.

Vede, cu coada ochiului, că un yagunz luptă corp la corp cu un soldat şi se întreabă cum a ajuns acesta până aici. Îşi vâră *facă* între dinţi; e obiceiul lui, din timpurile de *cangaco.* Cicatricea se face simţită, şi aude, foarte aproape, foarte

desluşit, strigăte de „Trăiască Republica!”, „Trăiască Mareşalul Floriano!”, „Moarte Angliei!” Yagunzii răspund:, „Moarte Antihristului!”, „Trăiască Sfătuitorul!”, „Trăiască Belo Monte!”.

„Nu putem rămâne aici, Pajeú”, îi spune Taramela. Pe drum se scurg acum o masă compactă de soldaţi, care trase de boi, un tun, călăreţi, sub protecţia a două companii ce iau cu asalt *caatinga.* Se reped trăgând şi vârâ baionetele în hăţişuri sperând să tragă în ţeapă un duşman nevăzut. „Ori plecăm numaidecât, ori nu mai plecăm deloc, Pajeú”, repetă Taramela, deşi în vocea lui nu răzbate nici pic de teamă. Dar el vrea să se încredinţeze că soldaţii o iau într-adevăr spre Pitombas. Da, acum e vădit, fluxul de uniforme se scurge netulburat către nord; nimeni, în afară de cei ce răscolesc hăţişurile, n-o iau spre vest. Mai trage câteva gloanţe, ultimele, apoi îşi scoate *facá* dintre dinţi şi suflă din toate puterile în ţignalul de lemn. Imediat, de ici, de colo, ţâşnesc yagunzii, aplecaţi, târându-se, fugind, îndepărtându-se cu spatele, sărind dintr-un adăpost în altul, iuţi ca jaguarii, câţiva lunecând cu repeziciune chiar printre picioarele soldaţilor. „N-am pierdut pe nimeni”, gândeşte, uimit. Mai suflă o dată din ţignal şi, urmat de Taramela, se retrage şi el. O fi zăbovit prea mult? Nu fuge în linie dreaptă, ci trasând o adevărată zmângăleală de curbe, opturi, zig-zaguri, ca să nu poată fi ochit de duşman; apucă să vadă, la dreapta şi la stânga, soldaţii care duc armele la ochi sau care îi fugăresc pe yagunzi cu baioneta întinsă. În timp ce se pierde în *caatinga* fugind mâncând pământul, se gândeşte iar la femeie şi la cei doi care s-au omorât pentru ea: n-o fi una dintre acelea ce aduc nenorociri?

Se simte sfârşit, cu inima gata să-i pocnească. Taramela gâfâie şi el din greu. E bine că îl are alături pe camaradul acesta credincios, pe vechiul prieten de nădejde, cu care n-a avut nici cea mai mică neînţelegere. Şi chiar atunci îi răsar înainte patru uniforme, patru carabine. „Jos,

trânteşte-te”, strigă. Se aruncă la pământ şi se rostogoleşte, simţind că cel puţin doi au tras. Când reuşeşte să se pună într-un genunchi, are deja puşca la ochi şi ţinteşte în soldaţii care vin spre el. Dar Mannlicher-ul s-a blocat: trăgaciul loveşte în gol, fără să provoace explozia. Aude o împuşcătură, şi unul dintre protestanţi cade ţinându-se de pântec. „Da, Taramela, eşti norocul meu”, gândeşte, în timp ce, mânuind carabina ca pe o ghioagă, se repede la cei trei soldaţi care, văzându-şi tovarăşul rănit, şovăie o clipă. Îl loveşte şi-l face să se poticnească pe unul dintre ei, dar ceilalţi îi sar în spate. Simte o arsură, un junghi ascuţit. Deodată, faţa unuia dintre soldaţi plesneşte parcă într-o pată de sânge şi îl aude răcnind. Taramela e acolo, după ce s-a repezit ca un bolid. Duşmanul rămas nu mai e un potrivnic pentru Pajeú: foarte tânăr, transpiră, şi uniforma în care e înfăşurat abia îl lasă să se mişte. Luptă până când Pajeú îi smulge puşca şi atunci o ia la fugă. Taramela şi celălalt sunt la pământ, încleştaţi, suflând din greu. Pajeú se apropie de ei şi dintr-o lovitură înfige *facă* până la mâner în gâtul soldatului, care scapă un gâlgâit, tremură şi rămâne nemişcat. Taramela are câteva vânătăi, iar lui Pajeú îi sângerează umărul. Taramela i-l oblojeşte cu pomadă de ou şi i-l bandajează strâns cu fâşii din cămaşa unuia dintre morţi. „Eşti norocul meu, Taramela”, zice Pajeú. „Sunt”, încuviinţează acesta. Acum nu mai pot fugi, fiindcă, în afară de puştile lor, fiecare duce o puşcă şi o raniţă de-ale soldaţilor.

Puţin după aceea aud împuşcături. Încep sporadic, dar curând se înteţesc. Avangarda a ajuns deja la Pitombas, unde o aşteaptă gloanţele lui Felicio. Îşi închipuie furia ce i-a cuprins întâlnind în cale, atârnate de copaci, uniformele, ghetele, chivărele, curelele lui Taie-gâtlejuri, apoi dând cu ochii de resturile ciugulite de hoitarii *urubús.* Aproape de-a lungul întregului parcurs până la Pitombas salvele n-au încetat, şi Taramela comentează: „Cine mai e ca ei, n-au ce

face cu gloanţele, trag ca să tragă”. Împuşcăturile contenesc brusc. Înseamnă că Felicio a dat semn de retragere, momind după el coloana pe drumul spre Umburanas, unde bătrânul Macambira şi Mane Quadrado o vor întâmpina cu altă ploaie de foc.

Când Pajeú şi Taramela – s-au mai odihnit puţin, căci greutatea suplimentară a puştilor şi a raniţelor i-a obosit încă o dată pe-atât – ajung în *caatinga* din Pitombas, mai găsesc încă pe acolo yagunzi pitulaţi. Trag răzleţ în coloană care, neluându-i în seamă, se scurge înainte, într-un nor gălbui de colb, către depresiunea aceea adâncă, fostă albie de râu, căreia locuitorii *sertón*-ului îi zic drumul Umburanas.

— Nu te doare prea tare, dacă îţi arde de râs, Pajeú, spune Taramela.

Pajeú tocmai suflă în ţignalul de lemn, pentru a le da de ştire yagunzilor că a sosit, şi se gândeşte că are dreptul să zâmbească. Nu se adâncesc câinii în râpă, batalion după batalion, pe drumul Umburanas? Nu-i duce drumul acesta, fără scăpare, drept la Favela?

El şi Taramela se află pe un promontoriu împădurit ce atârnă peste rovinele golaşe; nu trebuie să se ascundă, fiindcă, în afară de unghiul mort, îi apără şi razele de soare care îi orbesc pe soldaţi dacă privesc într-acolo. Văd cum coloana, dedesubtul lor, şerpuieşte albăstrind şi înroşind pământul cenuşiu. Aud mai tot timpul focuri răzleţe. Yagunzii sosesc căţărându-se, apar din peşteri, se lasă să alunece din adăposturile camuflate în copaci. Se îngrămădesc împrejurul lui Pajeú, căruia cineva îi întinde o ploscă cu lapte, din care el bea cu sorbituri mici şi care îi lasă un firicel alb în colţul buzelor. Nimeni nu-l întreabă de rană, mai degrabă evită s-o privească, de parcă ar fi ceva necuviincios. Pajeú mestecă o mână de fructe întinse de altcineva: *quixabas,* bucăţele de *umbu, mangabas*. În acelaşi timp, ascultă raportul întretăiat al celor doi oameni pe care Felicio i-a lăsat acolo, plecând să-i întărească pe

Joaquim Macambira şi pe Mane Quadrado în Umburanas. Câinii au reacţionat cu întârziere la împuşcăturile de pe promontoriu, fie pentru că li se pare riscant să urce costişa expunându-se trăgătorilor, fie pentru că bănuiau că aceştia erau grupuri neînsemnate. Cu toate acestea, când Felicio şi ai săi înaintară până către buza râpei şi ateii văzură că încep să aibă pierderi, trimiseră câteva companii să-i vâneze. Aşa au continuat un timp, soldaţii încercând să urce şi yagunzii ţinându-le piept, până când, în sfârşit, primii s-au strecurat pe ici pe colo şi ei i-au văzut dispărând printre tufe. Felicio a plecat şi el, puţin mai târziu.

— Până mai adineauri, spune unul dintre mesageri, cât cuprinzi cu ochii clocotea de soldaţi.

Taramela, care i-a numărat pe oameni, îl înştiinţează pe Pajeú că sunt treizeci şi cinci. Să-i mai aştepte şi pe ceilalţi?

— N-avem timp, răspunde Pajeú. E nevoie de noi.

Lasă un mesager ca să-i orienteze pe ceilalţi, împarte puştile şi raniţele aduse şi pleacă pe buza râpei să-i întâlnească pe Mane Quadrado, Felicio şi Macambira. Odihna i-a prins bine, ca şi faptul de a fi băut şi mâncat. Nu-l mai dor nici muşchii; arsura rănii s-a mai domolit. Merge grăbit, fără să se ascundă, pe poteca prăvălatică şi care îl obligă să facă paşii cu grijă. Urmăreşte, la picioarele lui, înaintarea coloanei. Capul şarpelui e departe, poate chiar, suie pe Favela, căci nici măcar din locurile descoperite ca-n palmă nu-l zăreşte. Fluviul de soldaţi, cai, tunuri, căruţe, e nesfârşit. „E un crotal”, gândeşte Pajeú. Fiecare batalion închipuie inelele crotalului, uniformele sunt solzii, praful stârnit de tunurile lor e otrava cu care îşi înveninează victimele. I-ar plăcea să-i povestească femeii ce i s-a năzărit.

Atunci aude împuşcături. Totul a ieşit după planurile lui João Abade. Iată-i cum împroaşcă cu gloanţe şarpele, dindărătul stâncăriilor din Umburanas, dându-i ultimul brânci în Favela. Ocolind un colnic, văd un pluton de

călăreţi care dau să urce. Încep să tragă în animale, ca să le facă să lunece pe coastă în jos. Ce cai buni! cum se caţără ei pe povârnişul atât de abrupt! Salva de focuri dărâmă vreo doi, dar câţiva ajung pe culme. Pajeú dă ordin de retragere, ştiind, în timp ce fuge, că oamenii îi poartă pică fiindcă i-a lipsit de o victorie uşoară.

Când ajung în sfârşit la defileele unde yagunzii încep să se desfăşoare, Pajeú îşi dă seama că tovarăşii lui sunt într-o situaţie grea. Bătrânul Macambira, pe care îl găseşte după destulă căutare, îi spune că soldaţii bombardează crestele, provocând surpări de stânci, şi că primesc companii proaspete de la fiecare corp care trece. „Am pierdut destui oameni”, zice bătrânul, curăţindu-şi energic cu vergeaua puşca şi încărcând-o grijuliu cu pulbere turnată dintr-un corn. „Pe puţin douăzeci, mormăie. Nu ştiu dacă ţinem piept altui asalt. Ce facem?”

De unde se afla, Pajeú vede, în apropiere, grămada de măguri din care se compune Favela şi, mai departe, Muntele Mario. Toate acele dâmburi, în tonuri de cenuşiu şi ocru, au devenit albaştrii, roşcate, verzui, şi se agită de parcă ar fi infestate de larve.

— De trei sau patru ore urcă întruna, spune bătrânul Macambira. Au suit până şi tunurile. Până şi pe Matadeira.

— Atunci, să facem ce avem de făcut, spune Pajeú. Atunci, haidem cu toţii să întărim Riacho.

CÂND surorile Sardelinhas o întrebară dacă vrea să meargă cu ele să le gătească oamenilor care îi aşteptau pe soldaţi la Trabubu şi Cocorobo, Jurema spuse că da. Vorbi mecanic, aşa cum spunea şi făcea totul. Piticul i-o reproşa, iar miopul lăsă să-i scape zgomotul acela între geamăt şi gargară pe care îl slobozea ori de câte ori ceva îl îngrozea. Erau deja de două luni la Canudos şi nu se despărţeau niciodată.

Crezu că Piticul şi miopul vor rămâne în oraş, dar când fu gata convoiul de patru catârce, douăzeci de cărători şi o duzină de femei, amândoi apărură lângă ea. Plecară pe drumul către Geremoabo. Pe nimeni nu surprinse prezenţa celor doi intruşi care nu aveau nici arme, nici cazmale sau lopeţi pentru săpat tranşee. Trecând prin dreptul unor ogrăzi, reconstruite şi pline iar cu capre şi iezi, toţi începură să cânte imnurile acelea despre care se spunea că fuseseră compuse de Sfântuleţ. Ea mergea tăcută, simţind prin sandale pietrişul drumului. Piticul cânta şi el cu ceilalţi. Miopul, adâncit în acţiunea de a vedea pe ce calcă, îşi dusese o mână la ochiul drept, ţinând montura de bagă în care vârâse câteva cioburi din ochelarii lui zdrobiţi. Omul acesta care părea să aibă mai multe oase decât semenii săi, cu umbletul lui şui, cu însăilarea lui din ţăndări de sticlă, cu obiceiul de a se apropia de lucruri şi de persoane gata să dea cu nasul de ele, o făcea uneori pe Jurema să-şi mai uite de soarta ei nenorocita. De-a lungul săptămânilor acelora în care ea îi fusese şi ochi şi reazem şi mângâiere, gândise adesea despre el că-i era ca un fiu. Ideea că găliganul acela îi este fiu era jocul ei secret, un gând care o făcea să rida. Dumnezeu o sortise să cunoască oameni ciudaţi, despre care nici n-ar fi crezut că pot exista pe lume, ca Galileo Gall, circarii sau fiinţa aceasta păguboasa care tocmai se poticnise din nou.

La răstimpuri întâlneau în munte grupuri înarmate ale Gărzii Catolice; se opreau să le împartă *farinha,* fructe, *rapadura,* pastrama şi muniţii. Din când în când apăreau mesageri care se opreau din fugă să vorbească cu Antonio Vilanova. Trecerea lor stârnea un zvon de voci. Subiectul era acelaşi: războiul, câinii care veneau. Izbutise să înţeleagă că erau două Armate, apropiindu-se una dinspre Queimadas şi Monte Santo şi cealaltă prin Sergipe şi Geremoabo. Sute de yagunzi plecaseră cu zile în urmă în cele două direcţii, şi în fiecare seară, la vremea sfaturilor, la

care Jurema asista cu multă punctualitate, Sfătuitorul îi îndemna pe ascultători să se roage pentru ei. Văzuse toată agitaţia iscata de apropierea unui nou război. Dar nu-i trecuse prin cap decât că, mulţumită lui, plecase – şi va zăbovi mult până să se întoarcă – metisul matur şi zdrahon, cu cicatricea, cel ai cărui ochi mici o umpleau de teamă.

Convoiul ajunse la Trabubu pe înnoptat. Dădură de mâncare yagunzilor fortificaţi printre stânci şi trei femei rămaseră cu ei. Apoi Antonio Vilanova ordonă continuarea drumului până la Cocorobo. Ultima parte a traseului o parcurseră pe întuneric. Jurema îi dădu mâna miopului. Cu tot ajutorul ei, se poticni de atâtea ori încât Antonio Vilanova îl aburcă pe o catârcă, peste sacii cu mălai. La intrarea în defileul Cocorobo le ieşi în întâmpinare Pedrão. Era un bărbat uriaş, aproape cât João Grande, un mulatru deschis la culoare şi destul de bătrân, ducând pe umăr o flintă veche de care nu se despărţea nici în somn. Mergea desculţ, cu pantaloni până la călcâie şi cu o jiletcă ce îi lăsa libere braţele muşchiuloase. Avea un pântec rotund pe care şi-l scarpină în timp ce vorbea. Juremei i se strânse inima văzându-l, din cauza Povestirilor care circulau pe seama vieţii lui la Varzea de Ema, unde săvârşise nenumărate ticăloşii împreuna cu fârtaţii aceia care îi stăteau mereu în preajmă. Simţea că a te alătura unor oameni ca Pedrão, João Abade sau Pajeú, oricât ar fi ei acum de sfinţi, era ceva nesigur, era ca şi cum ai trăi cu un ghepard, o cobră şi o tarantulă care, dintr-un instinct întunecat, puteau oricând să-ţi sară în spate, să te sfârtece sau să te înţepe.

Acum, Pedrão părea inofensiv, topit cum era în umbrele unde tăifăsuia cu Antonio şi Honorio Vilanova, care apăruse ca o nălucă de după stânci. O sumedenie de alte siluete sosiră odată cu el, desprinzându-se din bezna râpelor mărăcinoase şi venind să-i uşureze pe călători de poverile din spate. Jurema ajuta la aprinsul micilor lămpi de gătit cu mangal. Bărbaţii deschideau lăzi cu muniţii, săculeţe cu

praf de puşcă, împărţeau fitile. Ea şi celelalte femei începură să gătească. Yagunzii erau aşa de hămesiţi că n-aveau stare nici să aştepte să fiarbă marmitele. Se îngrămădeau împrejurul lui Asuncion Sardelinha, care le umplea pe rând, cu apă, cănile şi tingirile de tinichea, în timp ce alte femei le împărţeau maniocul; întrucât se stârni oarecare dezordine, Pedrão le porunci să se liniştească.

Munci toată noaptea, strângând şi clătind oalele, frigând bucăţi de carne, reîncălzind fasolea. Ciorchinele de oameni păreau acelaşi om înmulţit. Veneau câte zece, câte cincisprezece, şi când unul îşi recunoştea nevasta printre cele ce găteau de zor, o apuca de braţ şi se îndepărtau să stea de vorbă. De ce nu i-a trecut niciodată prin cap lui Rufino, ca atâtor altor locuitori ai *sertón*-ului, să vină la Canudos? Dacă amândoi s-ar fi hotărât, el era şi acum în viaţă.

Se auzi un tunet. Dar aerul era uscat, nu putea fi semn de ploaie. Înţelese că bubuise un tun; Pedrão şi fraţii Vilanova stinseră pe dată toate focurile şi trimiseră înapoi pe înălţimi pe cei ce tocmai mâncau. Cât despre ei, odată oamenii plecaţi, rămaseră mai departe acolo discutând. Pedrão spuse că soldaţii se găseau în împrejurimile aşezării Canche; nu puteau ajunge prea curând. Nu mergeau noaptea, doar îi urmărise de la Simáo Dias şi le cunoştea obiceiurile. De cum se înserа, îşi instalau barăcile şi santinelele şi nu se clinteau până a doua zi. În zori, înainte de plecare, trăgeau în aer: asta trebuie să fi fost bubuitul de tun, semnalul că pleacă din Canche.

— Sunt mulţi? îl întrerupse, venind de jos, de pe pământ, o voce care părea cârâit de pasăre. Câţi sunt?

Jurema îl văzu ridicându-se şi apărând între ea şi bărbaţi, deşirat şi slăbănog, încercând să vadă ceva prin ochelarii lui făcuţi zob. Fraţii Vilanova şi Pedrão izbucniră în râs, urmaţi de femeile care stingeau vasele de tinichea şi resturile de mâncare. Ea se stăpâni să nu râdă. I se făcu

milă de miop. Oare mai era cineva aşa de neajutorat şi de smiorcăit ca fiul ei? Toate îl speriau; oamenii de care se atingea, şontorogii, nebunii şi leproşii care cereau de pomană, şobolanul ce fugea prin magazie: toate îi smulgeau un geamăt, îi schimonoseau faţa şi îl făceau să-i caute iute mână.

— Nu i-am numărat, hohoti Pedrão. La ce bun, dacă tot o să-i omorâm până la unul?

Râsetele sporiră. Sus, pe culme, începea să se lumineze.

— E mai bine ca femeile să plece, spuse Honorio Vilanova. Ca şi fratele său, în afară de puşcă avea pistol şi purta ghete.

Fraţii Vilanova, prin felul lor de a se îmbrăca, de a vorbi, ba chiar şi prin fizicul lor, i se păreau Juremei foarte diferiţi de restul celor din Canudos. Dar nimeni nu se purta cu ei ca şi când ar fi fost altminteri decât toţi.

Pedrão, uitând de miop, le spuse femeilor să-l urmeze. Jumătate din cărători se căţăraseră pe munte, dar restul rămaseră pe loc, cu sarcinile în spate. Un mare arc roşu se înălţa dindărătul măgurilor de la Cocorobo. Miopul ramase nemişcat, scuturând din cap, când convoiul se puse în mişcare să se instaleze printre stânci, înapoia luptătorilor. Jurema îl apucă de mână; i-o simţi jilavă. Ochii lui sticloşi şi rătăciţi o priviră cu recunoştinţă. „Haide, spuse ea, târându-l. Altfel rămânem în urmă”. Trebui să-l deştepte pe Pitic, care dormea buştean.

Când atinseră, în sfârşit, un dâmb adăpostit, aproape de creste, trupele înaintate ale Armatei intrau în defileu şi războiul începuse. Fraţii Vilanova şi Pedrão se făcuseră nevăzuţi, iar acolo rămaseră, printre stâncile măcinate de vânturi şi ploi, femeile, miopul şi Piticul, auzind împuşcăturile. Erau încă departe, răzleţe. Jurema le auzea din dreapta şi din stânga şi bănui că vântul împrăştia vacarmul rafalelor, căci prea i se păreau amorţite. Nu vedea nimic; un zid de pietre acoperite cu muşchi îi

despărţea de trăgători. Războiul acesta, în ciuda apropierii sale, părea extrem de îndepărtat. „Sunt mulţi?”, îngână miopul. Tot se mai ţinea de mâna ei. Îi răspunse că nu ştie şi merse să ajute celor două Sardelinhas să descarce catârcele şi să rânduiască ploştile cu apă, oalele cu mâncare, fesele şi cârpele pentru bandaje şi alifiile şi leacurile pe care spiţerul le înghesuise într-o cutie. Îl văzu pe Pitic căţărându-se spre creste. Miopul se lăsă la pământ şi îşi acoperi faţa, plângând parcă. Dar când una dintre femei îi strigă să adune crengi şi să înjghebeze un acoperiş, se ridică numaidecât şi Jurema îl văzu trebăluind, pipăind locul şi căutând tulpiniţe, frunze, buruieni, pe care le aducea împleticindu-se. Era atât de caraghioasă apariţia aceea, cu al său du-te-vino, ridicându-se şi căzând din nou, scrutând pământul cu ochelarii aceia năstruşnici, încât pe femei le pufni iar râsul, văzându-l. Piticul dispăru printre colţii de stâncă.

Deodată, împuşcăturile se înteţiră şi se apropiară. Femeile rămaseră neclintite, ascultând. Jurema văzu că salvele, rafalele, le făceau să fie foarte serioase: uitaseră de miop şi îşi aminteau de soţii, de taţii şi de fiii lor care, pe coasta dimpotrivă, erau ţinta acestor focuri. I se desenă în minte faţa lui Rufino şi îşi muşcă buzele. Detunăturile o asurzeau dar nu o înfricoşau. Simţea că războiul acela nu o priveşte şi că, de aceea, gloanţele o vor ocoli. O apucă o moţăiala atât de puternică încât se ghemui sprijinindu-se de stânci, lângă surorile Sardelinhas. Dormi fără să doarmă, cu un somn lucid, conştient de tirul ce scutura munţii Cocorobo, visând în câteva rânduri celelalte împuşcături, cele din dimineaţa de la Queimadas, din zorii aceia când fusese cât pe ce să fie omorâtă de *capangas* şi când străinul cu grai păsăresc o violase. Visa că, ştiind tot ce avea să urmeze, îl ruga să nu facă asta căci îi va nenoroci pe ea şi pe Rufino şi se va nenoroci singur, dar că omul, neînţelegându-i spusele, nici n-o lua în seamă.

Când se trezi, miopul, la picioarele ei, o privea ca Idiotul de la circ. Doi yagunzi sorbeau dintr-o ploscă, înconjuraţi de femei. Se ridică şi merse să afle ce se întâmplă. Piticul nu se întorsese şi schimbul de focuri era asurzitor. Veniseră să ia muniţii; abia puteau să lege două vorbe din cauza tensiunii şi a oboselii: defileul era semănat cu atei, cădeau ca muştele ori de câte ori voiau să ia muntele cu asalt. Îi respinseseră în repetate rânduri, nelăsându-i să atingă nici jumătatea coastei. Cel ce vorbea, un omuleţ cu barbă rară presărată cu puncte albe, ridică din umeri: erau atâţia încât nimic nu-i putea face să dea înapoi. Dar lor, în schimb, începuse să li se sfârşească muniţiile.

— Şi dacă ocupă coastele? îl auzi Jurema pe miop bâlbâindu-se.

— La Trabubu n-au cum să-i mai oprească, rosti răguşit al doilea yagunz. Acolo n-au prea rămas oameni, toţi au venit încoa' să ne ajute.

Ca şi când aceste vorbe le-ar fi reamintit obligaţia de a pleca, yagunzii murmurară „Lăudat fie Bunul Isus" şi Jurema îi văzu căţărându-se pe stânci şi dispărând. Surorile Sardelinhas spuseră că trebuia reîncălzită mâncarea, fiindcă oricând puteau apare alţi yagunzi. Pe când le ajuta, Jurema îl simţea pe miop lipit de fustele ei, tremurând. Ghici că îi e teamă, groază, ca nu cumva deodată, de pretutindeni, să plouă cu oameni în uniforme, lăsându-se la vale printre stânci, împuşcând şi luând în şpangă tot ce le apărea pe dinainte. Peste răpăitul de gloanţe, bubuiau salve de tun ale căror lovituri erau urmate de pietroaie ce se prăvăleau cu zgomote de cutremur. Juremei îi veni în minte nehotărârea bietului ei fiu de-a lungul săptămânilor din urmă, neştiinţa lui cu Privire la propria-i viaţă: dacă să rămână sau să fugă. Voia să plece, era tot ce îşi dorea mai fierbinte, şi noaptea, când, încovrigaţi pe duşumeaua magaziei, îi auzea pe Vilanova sforăind, le repeta dârdâind aceleaşi cuvinte: că voia să scape, să fugă la Salvador,

Cumbe, Monte Santo, Geremoabo, de unde să poată cere ajutor, să dea de ştire prietenilor lui că trăieşte. Dar cum să plece dacă nu li se dădea voie? Până unde putea merge el, singur şi pe jumătate orb? Aveau să-l ajungă din urmă şi să-l omoare. De câteva ori încercase s-o convingă pe ea, în conversaţiile acelea şoptite şi nocturne, să-l conducă până la primul sat de unde să-şi tocmească un ghid. Îi oferea toate darurile din lume dacă se învoia să-l ajute, însă, după o clipă, se răzgândea şi spunea că era o nebunie să încerci să scapi, căci oricum aveau să-i găsească şi să-i omoare. Înainte tremura de teama yagunzilor, acum tremura de teama soldaţilor. „Bietul meu fiu”, gândi. Se simţea abătută şi foarte descurajată. Or s-o omoare soldaţii? Nu-i păsa. O fi adevărat că de câte ori murea un bărbat sau o femeie din Belo Monte, îngerii se pogorau să le culeagă sufletul? Oricum ar fi, moartea însemna odihnă, somn fără vise taste, ceva cu mult mai blând decât viaţa pe care o ducea de când se petrecuseră faptele de la Queimadas.

Toate femeile se ridicară brusc. Le urmări privirea: de pe culmi veneau sărind vreo zece sau doisprezece yagunzi. Salvele de tun erau atât de puternice încât Juremei i se părea că-i explodează în cap. Fugi, asemenea celorlalte, spre ei şi înţelese că voiau muniţii: nu mai aveau cu ce duce lupta, oamenii erau furioşi. Când surorile Sardelinhas răspunseră: „care muniţii?”, fiindcă ultima lădiţă o luaseră doi yagunzi acum câtva timp, se priviră şi unul dintre ei scuipă şi lovi în pământ cu piciorul, de mânie. Le oferiră de mâncare, dar ei băură doar, trecându-şi polonicul din mână în mână; de cum terminară, fugiră pe culmi în sus. Femeile îi priviră cum beau şi pleacă, năduşiţi, încruntaţi, cu venele umflate şi ochii injectaţi, dar nu-i întrebară nimic. Ultimul le spuse Sardelinhelor:

— Mai bine întoarceţi-vă la Belo Monte. Nu mai rezistăm mult. Prea îs mulţi, n-avem gloanţe.

După un timp de şovăire, femeile, în loc să se îndrepte

spre catârce, o luară şi ele la fugă pe colină în sus. Jurema rămase înmărmurită. Nu se repezeau ele la război, aşa, de nebune, ci pentru că acolo se aflau bărbaţii lor, voiau să ştie dacă mai trăiesc. Fără să se gândească prea mult, fugi după ele, strigându-i miopului – rămas încremenit, cu gura întredeschisă – s-o aştepte.

Căţărându-se pe coastă îşi zgârie mâinile şi de două ori alunecă. Suişul era abrupt; inima îi zvâcnea şi i se tăia respiraţia.

Ajunsă sus, văzu norişori portocalii, plumburii, sângerii, pe care vântul îi împrăştia şi îi alcătuia la loc, iar în auzul ei se răsfrângeau, în afară de împuşcăturile când mai rare când mai apropiate, tot felul de voci neînţelese. Coborî un derdeluş fără pietre, dibuind cu piciorul, încercând să desluşească ceva. Găsi două pietroaie sprijinite unul de altul şi de acolo încercă să străpungă cortinele de praf. Puţin câte puţin, izbuti să vadă, să intuiască, să ghicească. Yagunzii nu erau departe dar erau greu de recunoscut fiindcă se confundau cu povârnişul. Cu încetul îi localiza, încolăciţi îndărătul steiurilor sau a brâielor de cactuşi, adânciţi în gropi, numai cu capul afară. Pe culmile din faţă, ale căror siluete masive apuca să le străvadă prin norii de pământ stârnit, erau de asemeni mulţi yagunzi, răzleţiţi sau strânşi la un loc, trăgând cu toţii. Simţi că va rămâne surdă, că detunăturile acelea vor fi ultimele zgomote auzite.

Şi chiar atunci îşi dădu seama că pământul acela neguros, ca un bunget de pădure, în care se preschimba povârnişul la nici cincizeci de metri sub ea, erau soldaţii. Da, ei: o pată lătăreaţă ce urca şi se apropia şi în care se strevedeau luciri, scăpărări, steluţe roşii ce închipuiau împuşcăturile, baionete, săbii, ba uneori şi chipuri apărând şi dispărând. Privi în amândouă părţile, şi spre dreapta pata ajunsese la înălţimea ei. Simţi ceva în stomac, o luă cu greaţă şi îşi vomită pe un braţ. Era singură în mijlocul urcuşului şi foarte curând avea s-o înece mareea de

uniforme. Golită de orice gând se lăsă să alunece pe şezut către cuibul de yagunzi cel mai apropiat: trei pălării, două de piele şi una de paie, într-o adâncitură. „Nu trageţi, nu trageţi”, ţipă, în timp ce se rostogolea. Dar niciunul nu se întoarse s-o privească sărind în adăpostul ocrotit de un parapet de pietre. Abia atunci văzu că din cei trei, doi erau morţi. Unul primise o explozie care îi preschimbase faţa într-o pastă sângerie. Era îmbrăţişat de al doilea, care avea ochii şi gura puni de muşte. Se sprijineau unul de altul, aidoma celor două pietroaie îndărătul cărora stătuse ascunsă. Yagunzul viu o privi pieziş după câteva clipe. Ţintea cu un ochi închis, calculând înainte de a trage, şi la fiecare împuşcătură carabina îl lovea în umăr. Ţintind înainte, mişcă din buze.

Jurema nu auzi ce îi spunea. Încercă să ajungă mai aproape, dar în zadar. Auzul îi vuia, asta era tot ce putea să audă. Yagunzul arătă ceva şi atunci pricepu că voia săculeţul ce zăcea aruncat lângă cadavrul fără faţă. I-l aduse şi îl văzu pe yagunz aşezându-se tacticos cu picioarele încrucişate, curăţindu-şi şi încărcându-şi puşca liniştit, de parcă ar fi avut tot timpul la dispoziţie.

— Soldaţii au ajuns aici, strigă Jurema. Doamne, ce-o să se întâmple, ce-o să se întâmple?

El ridică din umeri şi se tupilă la loc lângă parapet. Trebuia să iasă din tranşee? s-o rupă la fugă îndărăt, dincolo de culmi? să ajungă mai repede la Canudos? Trupul n-o mai asculta, îşi simţea picioarele de cârpă, dacă ar fi dat să se ridice s-ar fi prăbuşit ca retezată. De ce nu apăreau odată, cu baionetele lor, de ce întârziau, din moment ce îi văzuse atât de aproape? Yagunzul mişca din buze dar ea nu auzea decât vuietul acela din timpane şi acum, de asemeni, nişte zgomote metalice: trompete?

— N-aud nimic, n-aud nimic, strigă din răsputeri. Am asurzit.

Yagunzul dădu din cap a înţelegere şi făcu un semn,

parcă arătându-i că cineva pleca. Era tânăr, avea plete lungi şi creţe care scăpau în voie pe sub borurile pălăriei, şi pielea îi bătea în verzui. Purta banderola Gărzii Catolice. „Ce?”, răcni Jurema. El îi făcu semne să se uite peste parapet. Îmbrâncind cadavrele, îşi apropie faţa de una dintre deschizăturile dintre pietre. Soldaţii erau acum ceva mai jos, ei erau cei ce plecau. „De ce se retrag dacă au câştigat?”, gândi, văzându-i cum dispar înghiţiţi de trâmbele de praf. De ce plecau, în loc să urce şi să se răfuiască cu supravieţuitorii?

CÂND sergentul Fructuoso Medrado – compania întâia, batalionul Doisprezece – aude trompeta ordonând retragerea, simte că îl loveşte damblaua. Grupa lui de vânători e în fruntea companiei şi aceasta e în fruntea batalionului în şarja cu baioneta, a cincea din ziua aceea, pe povârnişurile vestice ale muntelui Cocorobo. Ca de data asta, când au ocupat trei sferturi din coastă, scoţându-i cu baioneta şi cu sabia pe englezi din vizuinile lor de unde îi secerau pe patrioţi, – ca de data asta să li se ordone să se retragă, e ceva ce, pur şi simplu, nu-i intră în cap sergentului Fructuoso, deşi, slavă Domnului, numai mic nu-l are. Şi totuşi nu-l înşală auzul: acum o puzderie de trâmbiţe ordonă înapoierea. Cei unsprezece oameni de sub comanda lui stau încă pitiţi, privindu-l, şi sub crusta de pământ care îi acoperă, sergentul Medrado îi vede la fel de nedumiriţi ca şi el. Şi-a pierdut minţile comandamentul, de îi lipseşte de o victorie sigură, când nu mai aveau de curăţat decât culmile? Englezii sunt puţini şi nu mai au muniţii; sergentul Fructuoso Medrado îi zăreşte acolo, sus, pe cei care au scăpat de valurile de soldaţi ce se revărsau peste ei, şi mai vede că nu trag: gesticulează, agită *facás* şi *machetes,* aruncă pietre. „Şi eu tot nu mi-am omorât englezul”, îşi spune Fructuoso.

— Ce aşteaptă grupa întâi de vânători ca să execute ordinul? strigă şeful companiei, căpitanul Almeida, care apare ca din senin lângă el.

— Grupa întâia de vânători! Retragerea! răcneşte imediat sergentul, şi cei unsprezece oameni ai săi se reped pe coastă în jos.

Dar el nu se grăbeşte; coboară potrivindu-şi pasul după căpitanul Almeida.

— Ordinul m-a luat prin surprindere, domnia voastră, murmură, făcându-şi loc în stânga ofiţerului. Cine poate înţelege o retragere în asemenea momente?

— Obligaţia noastră nu e de a înţelege ci de a ne supune, mormăie căpitanul Almeida, care alunecă pe călcâie, folosindu-se de sabie ca de un toiag. Dar după o clipă adăugă, lăsând să-i răbufnească supărarea:

— Nici eu nu înţeleg. Nu mai aveam decât să-i terminăm, asta era un fleac.

Fructuoso Medrado se gândeşte că unul dintre neajunsurile vieţii acesteia militare, după care se dă în vânt, este misterul ce învăluie hotărârile superiorilor. A luat parte la cele cinci şarje împotriva înălţimilor Cocorobo, totuşi nu simte osteneala. Luptă de vreo şase ore, de când, dimineaţa, batalionul său, care merge în avangarda coloanei, s-a trezit prins la intrarea în defileu într-un foc încrucişat de salve de puşcă. În prima şarjă, sergentul mergea înapoia companiei a Treia şi văzu cum grupele de vânători ale sublocotenentului Sepulveda erau secerate de rafale despre care nimeni n-ar fi putut spune de unde veneau. În a doua, la fel, mortalitatea a fost atât de mare încât n-au avut de ales şi s-au retras. A treia şarjă a fost purtată de două batalioane din brigada a Şasea, al Douăzeci şi şaselea şi al Treizeci şi doilea, numai că în acelaşi timp colonelul Carlos Marfa de Silva Telles încredinţa companiei căpitanului Almeida o manevră de învăluire. Fără rezultat, căci căţărându-se pe contraforţii din

spate văzură că aceştia se prăvăleau prăpăstios drept peste o rovină cu sihle de spini. La înapoiere, sergentul simţi o arsură în mâna stângă; un glonţ îi retezase vârful degetului mic. Nu-l durea şi, în ariergardă, pe când medicul batalionului îi punea dezinfectant, se ţinu de glume ca să ridice moralul răniţilor aduşi de brancardieri. La a patra şarjă participă ca voluntar, susţinând că voia să se răzbune pentru bucăţica de deget şi să omoare un englez. Ajunseseră la jumătatea coastei, dar cu atâtea pierderi încât din nou au fost nevoiţi să bată în retragere. Dar în ultima şarjă, aceasta din urmă, le veniseră de hac pe toată linia: atunci, de ce să se retragă? Nu cumva pentru ca brigada a Cincea să-i căsăpească în voie şi toată gloria izbânzii s-o culeagă colonelul Donaciano de Araujo Pantoja, subordonatul preferat al generalului Savaget? „Asta trebuie să fie”, murmură căpitanul Almeida.

La poalele muntelui, unde dă peste companii care încearcă să se refacă, bulucindu-se unele în altele, peste cărăuşi ce se muncesc să înjuge animalele de povară la tunuri, căruţe şi ambulanţe, peste sunete de goarnă contradictorii şi răniţi care ţipă său gem, sergentul Fructuoso Medrado află motivul retragerii subite: coloana care vine de la Queimadas şi Monte Santo a căzut într-o capcană, iar coloana a Doua, în loc să ia cu asalt Canudos dinspre nord, va pleca în marş forţat s-o scoată din impas.

Sergentul, care a intrat în Armată de la vârsta de patrusprezece ani şi a făcut războiul cu Paraguayul şi toate revoluţiile care au devastat Sudul de la căderea monarhiei încoace, nu e el omul să se sperie la ideea de a pleca, înfruntând un teren necunoscut, după o zi întreagă de lupte grele. Şi ce lupte! Fiindcă, trebuie s-o recunoască, bandiţii sunt viteji. Au îndurat tirul tunurilor fără să se clintească, silindu-i pe soldaţi să vină să-i scoată de prin văgăuni cu arma albă, şi împotrivindu-li-se cu ferocitate în lupta corp la corp: avortonii luptă mai dihai ca paraguayenii. Spre

deosebire de el care – deşcă bătrână – după câteva gâturi bune de apă şi câţiva pesmeţi mestecaţi se simte ca nounăscut, oamenii lui sunt la capătul puterilor. Sunt nişte ageamii, răcani recrutaţi la Bage abia acum şase luni; acesta a fost botezul lor cu foc. Totuşi s-au purtat destul de bine, pe niciunul nu l-a văzut înmuindu-se. Le-o fi frică mai mult de el decât de englezi? Tot ce se poate, el e un om energic cu inferiorii, la prima greşeală au sfeclit-o cu el. În locul pedepselor regulamentare – pierderea permisiei, arestul, vergile – sergentul preferă bruftuitul, palma peste ceafă, trasul de urechi, piciorul în fiind sau tăvălitul prin glodul porcilor. Sunt bine antrenaţi, au dovedit-o chiar azi. Toţi au scăpat teferi, în afară de soldatul Corintio, care s-a izbit de nişte pietroaie şi acum şchioapătă. E slăbănog, merge strivit de raniţă. Bun băiat şi Corintio ăsta, timid, săritor, harnic, iar Fructuoso Medrado are faţă de el favoritisme pentru că e soţul Florisei. Sergentul simte o mâncărime şi râde cu poftă în sinea lui. „Ce poamă îmi eşti, Florisa, gândeşte. Ce poamă, dacă fiind tu aşa departe şi eu în toiul războiului, şi tot eşti în stare să mi-o scoli”. Îi vine să râdă în hohote de porcăriile care îi trec prin cap. Se uită la Corintio, şontâcăind, cocârjat sub raniţă, şi îşi aminteşte ziua când şi-a făcut apariţia cu cea mai mare dezinvoltură în şandramaua spălătoresei: „Ori te culci cu mine, Florisa, ori Corintio rămâne la popreală în fiecare săptămână, fără drept la vizite”. S-a ţinut ea tare cam o lună; apoi i-a cedat, la început ca să-l vadă pe Corintio, dar acum, crede Fructuoso, se culcă cu el din plăcere. Se întâlnesc chiar în şandrama sau la cotul râului unde ea merge să spele rufe. Este o legătură cu care Fructuoso se făleşte când e afumat. O fi bănuind ceva Corintio? Aş, habar n-are. Sau se preface, fiindcă, oricum, ce-ar putea face el împotriva unui om ca sergentul, care pe deasupra îi e şi superior?

Aude împuşcături din dreapta, aşa că pleacă să-l caute pe căpitanul Almeida. Ordinul e să meargă neabătut

înainte, să salveze coloana întâia, să nu-i lase pe fanatici s-o nimicească, împuşcăturile acelea sunt manevre de distragere a atenţiei, bandiţii s-au regrupat la Trabubii şi vor să-i imobilizeze. Generalul Savaget a ordonat ca două batalioane din brigada a Cincea să răspundă cu foc tâlharilor, în timp ce restul coloanei să-şi continue marşul accelerat spre locul unde se află generalul Oscar. Căpitanul Almeida e atât de sumbru încât Fructuoso îl întrebă dacă ceva nu e în ordine.

— Multe pierderi, murmură căpitanul. Peste două sute de răniţi, şaptezeci de morţi, printre care şi comandantul Tristao Sucupira. Până şi generalul Savaget e rănit.

— Generalul Savaget? face sergentul. Păi mai adineaori l-am văzut pe cal, domnia voastră.

— Fiindcă e un *viteaz,* răspunde căpitanul. Are pântecul sfârtecat de un glonte.

Fructuoso se întoarce la grupa lui de vânători. Cu atâţia morţi şi răniţi, înseamnă c-au avut noroc: sunt nevătămaţi, lăsând la o parte genunchiul lui Corintio şi degetul lui mic. Îşi priveşte degetul. Nu-l doare, dar sângerează, bandajul s-a îmbibat şi s-a înnegrit. Medicul care l-a îngrijit, maiorul Neri, a râs când sergentul a vrut să ştie dacă or să-l şteargă de pe liste, ca invalid. „Ce, n-ai văzut destui ofiţeri şi soldaţi încă mai ciungi?”. I-a văzut, cum de nu. I se face părul măciucă la gândul că superiorii s-ar putea dispensa de el. Ce s-ar face atunci? Pentru el, care nu are nevastă, fii sau părinţi, Armata înseamnă toate acestea la un loc.

De-a lungul drumului, ocolind munţii care împrejmuiesc Canudos, infanteriştii, artileriştii şi călăreţii coloanei a Doua aud deseori împuşcături, pornite de prin coclaurii plini de mărăcinişuri. O companie sau alta rămâne puţin în urmă ca să trimită câteva salve de răspuns, în timp ce restul îşi continuă drumul. La căderea nopţii, batalionul Doisprezece se opreşte, în sfârşit. Cei trei sute de oameni îşi leapădă raniţele şi puştile. Sunt sfârşiţi. Noaptea asta nu mai

seamănă celorlalte, nopţilor scurse de la plecarea lor din Aracajii până la ajungerea aici, trecând prin Sao Cristováo, Lagarto, Itaporanga, Simáo Dâas, Geremoabo şi Canche. Înainte, la fiecare oprire soldaţii tăiau carne şi porneau după apă şi lemne, iar noaptea se umplea de ghitare, cântece şi pălăvrăgeli. Acum nimeni nu mai scoate o vorbă. Până şi sergentul e obosit.

Odihna nu-i prieşte câtuşi de puţin. Căpitanul Almeida îi convoacă pe şefii de grupă ca să afle câte cartuşe au rămas şi să le înlocuiască pe cele folosite, astfel ca toată lumea să plece cu două sute de cartuşe în bandulieră. Îi anunţă că brigada a Patra, de care ţin, va trece în avangardă, şi batalionul va fi. avangarda avangărzii. Anunţul are darul de a reaprinde entuziasmul lui Fructuoso Medrado, dar ştirea că de acum vor merge ca vârf de lance nu provocă nicio reacţie printre oamenii lui, care îşi reiau drumul căscând şi fără comentarii.

Căpitanul Almeida a spus că vor luă contact cu coloana întâia în zorii zilei dar, la mai puţin de două ore, trupele avansate ale brigăzii a Patra zăresc masivul întunecat al Favelei unde, după spusele mesagerilor generalului Oscar, acesta se găseşte înconjurat de bandiţi. Glasul goarnelor străpunge noaptea fără adieri, răcoroasă, şi puţin după aceea aud de departe răspunsul altor trâmbiţe. O salvă de urale zguduie batalionul: camarazii din coloana întâia sunt acolo. Sergentul Fructuoso vede că oamenii lui, mişcaţi şi ei, îşi flutură chipiele şi strigă „Trăiască Republica!”, „Trăiască Mareşalul Floriano!”.

Colonelul Silva Telles ordonă trupelor să-şi continue drumul spre Favela. „Bine, dar e împotriva tuturor regulilor tactice să te arunci aşa în gura lupului, fără să cunoşti terenul”, răbufneşte căpitanul Almeida înspre sublocotenenţii şi sergenţii săi, în timp ce le dă ultimele recomandări: „Înaintaţi ca scorpionii, un pas aici, altul acolo, păstraţi distanţele şi evitaţi surprizele”. Nici

sergentului Fructuoso nu i se pare nimerit să înaintezi pe timp de noapte, cunoscând că între coloana întâia şi ei se aţine inamicul. Curând însă, apropierea primejdiei îl acaparează cu totul; în fruntea grupei sale, iscodeşte în dreapta şi stânga întinderea plină de grohotiş.

Focurile de armă izbucnesc deodată, apropiate, năprasnice, şi acoperă cu totul trompetele din Favela, care îi călăuzeau. „Jos, la pământ!”, răcneşte sergentul, strivindu-şi pieptul de pietre. Îşi ascute auzul: se trage în ei din dreapta? Da, din dreapta. „Sunt la dreapta voastră”, răcneşte iar. „Ardeţi-i, băieţi.” Şi pe când trage, sprijinindu-se în cotul stâng, se gândeşte că din cauza bandiţilor ăstora de englezi vede lucruri de necrezut, cum ar fi retragerea dintr-o bătălie câştigată, sau lupta pe întuneric, când te încrezi doar în Cel de Sus sperând că pronia va îndrepta gloanţele împotriva invadatorilor. Păi n-or să se înfigă ele mai curând în alţi soldaţi? Îi trec prin minte câteva maxime de la instrucţie: „Glonţul irosit îl slăbeşte pe cel care l-a tras; prin urmare, nu trageţi decât când aveţi ţinta lămurită înaintea ochilor”. Mai mult ca sigur că oamenii lui îşi rid acum de el pe înfundate. În răstimpuri, printre împuşcături, aude gemete, blesteme. În sfârşit, soseşte ordinul de încetare a focului; din nou se aud trompetele din Favela, chemându-i. Căpitanul Almeida mai ţine un timp compania la pământ, până se încredinţează că bandiţii au fost respinşi. Vânătorii sergentului Fructuoso Medrado deschid marşul, „Între o companie şi alta, opt metri. Între un batalion şi altul, şaisprezece. Între o brigadă şi alta, cincizeci.” Dar cine poate păstra distanţele pe întuneric? Regulamentul mai precizează că şeful grupei trebuie să meargă în ariergardă când grupa înaintează, în frunte când atacă, şi să fie în centru când ea se închide în pătrat. Cu toate astea, sergentul merge acum în frunte fiindcă e sigur că dacă rămâne în urmă, oamenii lui vor şovăi, nervoşi cum sunt, bâjbâind prin întunericul acela din care oricând pot,

pomi împuşcături. La fiecare jumătate de oră, sau din oră în oră, sau la fiecare zece minute – nici nu mai ştie exact, căci atacurile acelea fulgerătoare, care durează foarte puţin şi care dăunează mai mult nervilor decât trupurilor, fac ca măsura timpului să-i scape cu desăvârşire –, o grindină de plumbi îi obligă să se trântească la pământ şi să răspundă cu salve, mai mult din raţiuni de onoare decât de eficacitate. Bănuieşte că atacatorii sunt puţini, poate chiar doi sau trei oameni. Dar simplul fapt că întunericul e de partea englezilor, care îi văd pe ei dar nu se lasă văzuţi de patrioţi, îl enervează peste poate pe sergent şi îl oboseşte grozav. Cum s-or fi simţind oamenii săi, dacă el, cu toată experienţa lui, se simte în halul ăsta.

Uneori, trompetele din Favela par să se îndepărteze. Trâmbiţările reciproce punctează marşul. Au loc două scurte opriri, pentru ca soldaţii să bea şi să-şi numere căzuţii. Compania căpitanului Almeida e neatinsă, spre deosebire de cea a căpitanului Noronha, cu trei răniţi.

— Ei, vedeţi, băftoşilor, n-aţi păţit nimic, îi mai încurajează sergentul.

Începe să mijească de ziuă şi, în lumina slabă, senzaţia că s-a isprăvit odată cu coşmarul împuşcăturilor din întuneric şi că acum vor vedea în sfârşit pe ce calcă şi cine îi atacă îl face să zâmbească.

Ultima etapă e un joc în comparaţie cu ce a fost. Contraforţii Favelei sunt chiar lângă ei, şi în lumina tot mai puternică sergentul zăreşte coloana întâia, nişte pete albăstrui, nişte punctişoare care cu încetul devin siluete, animale, căruţe. S-ar părea că acolo domneşte o mare dezordine, o adevărată harababură. Fructuoso Medrado îşi spune că nici buluceala aceea nu prea seamănă cu ce ştie el din regulamentele tactice. Şi tocmai îi spune căpitanului Almeida – căci grupele s-au unit şi compania mărşăluieşte în rânduri de câte patru, în fruntea batalionului – că duşmanul s-a risipit ca fumul, când ţâşnesc din pământ, la

câţiva paşi, din rămurişul şi trunchiurile unui hăţiş, capete, braţe, ţevi de puşti şi de carabine care scuipă foc în acelaşi timp. Căpitanul Almeida dă să-şi scoată revolverul din toc şi se îndoaie, deschizând gura de parcă n-ar mai avea aer, pe când sergentul Fructuoso Medrado, cu căpăţâna lui fierbându-i parcă, înţelege de îndată că a se trânti la pământ înseamnă curată sinucidere fiindcă duşmanul e prea aproape; la fel, a se întoarce pe călcâie, fiindcă s-ar trage în ei ca în ţinte vii. Aşa că, strângând puşca în pumn, îşi sparge pieptul urlând: „Atacaţi, atacaţi, atacaţi!”, şi le dă exemplul, sărind spre tranşeea englezilor care se cască înapoia unui scurt parapet de pietre. Cade înăuntru şi are senzaţia că trăgaciul nu funcţionează, dar e sigur că lama baionetei s-a înfipt într-un trup. A rămas înfiptă şi n-o mai poate scoate. Aruncă puşca şi se azvârle spre silueta cea mai apropiată, căutându-i beregata. Răcneşte în continuu: „Atacaţi, atacaţi, ardeţi-i!”, în timp ce loveşte cu pumnii, cu capul, muşcă şi devine o morişcă în care cineva recită elementele din care, conform tacticii, se compune atacul efectuat corect: întărire, sprijin, rezervă şi cordon.

Când, după un minut sau după un secol, deschide ochii, buzele lui repetă: întărire, sprijin, rezervă şi cordon. Ăsta e atacul mixt, avortonilor. Despre ce convoi cu provizii e vorba? Este lucid. Nu mai e în tranşee, ci într-o trecătoare aridă; vede în faţă un mal înalt şi abrupt, cactuşi, şi deasupra cerul albastru, o minge roşcată. Ce caută el aici? Cum a ajuns aici? Când, în ce moment a ieşit din tranşee? Treaba cu convoiul îi răsună iar în urechi, între horcăieli şi suspine. Cu o sforţare supraomenească, întoarce capul. Atunci îl vede pe soldăţel. Se simte uşurat; se temea să nu fi fost vreun englez. Soldăţelul zace pe burtă, la mai puţin de un metru, delirând, şi abia de-i aude spusele căci vorbeşte cu gura lipită de pământ. „Ai apă?”, îl întreabă. Durerea i se înfige sergentului în creier ca un junghi de foc. Închide ochii şi se sforţează să-şi domine frica. E rănit de

glonţ? Unde? Cu o altă sforţare uriaşă se priveşte: din burta lui răsare ceva ca o rădăcină ascuţită. Îşi dă seama cu întârziere că suliţa încovoiată nu numai că îl străpunge dintr-o parte în cealaltă, dar îl mai şi fixează de pământ. „Sunt tras în ţeapă, pironit”, gândeşte. Gândeşte: „Or să-mi dea o decoraţie”. De ce nu îşi poate mişca mâinile, picioarele? Cum se face de l-au tras în frigare ca pe un pui de găină, fără ca el să vadă sau să simtă ceva? O fi pierdut mult sânge? Nu vrea să-şi mai privească burta. Se întoarce spre soldăţel:

— Ajută-mă, ajută-mă, îl roagă, simţind că îi plesneşte capul. Scoate asta din mine, dă-mi drumul. Trebuie să ne căţărăm pe malul acela, hai să ne ajutăm puţin.

Dintr-odată i se pare o prostie să vorbească de căţăratul pe malul abrupt, când nici măcar nu-şi poate îndoi un deget.

— Au pus mâna pe tot transportul, pe toate muniţiile, scânceşte soldăţelul. Nu sunt vinovat, Excelenţă. Vina e a colonelului Campelo.

Îl aude smiorcăindu-se ca un puşti şi îi trece prin cap că o fi beat. Îl ia cu ură şi cu turbare împotriva avortonului acela care scânceşte în loc să acţioneze, să ceară ajutor. Soldăţelul îşi ridică faţa şi îl priveşte.

— Eşti din al doilea de Infanterie? îi spune sergentul, simţindu-şi limba iască în gură. Din brigada colonelului Silva Telles?

— Nu, Excelenţă, se strâmbă soldăţelul. Sunt din al cincilea de Infanterie, din brigada a Treia. A colonelului Olimpio de Silveira.

— Nu mai plânge, nu fi tont, apropie-te, ajută-mă să-mi scot asta din burtă, zice sergentul. Vino, mă avortonule.

Dar soldăţelul îşi lipeşte iar faţa de pământ şi plânge.

— Ăi fi din cei pe care am venit să-i scăpăm de englezi, spune sergentul. Fă-te încoa’ şi scapă-mă tu acum, tâmpitule!

— Ne-au luat totul! Ne-au jefuit de tot ce aveam! plânge soldăţelul. I-am spus colonelului Campelo că prea a rămas în urmă convoiul, că ne pot surprinde şi izola de coloană. I-am spus-o, i-am spus-o! Şi chiar aşa s-a întâmplat, Excelenţă! Mi-au furat până şi calul!

— Lasă naibii convoiul jefuit, scoate asta din mine, ţipă la el Fructuoso. Vrei să murim aici ca nişte câini? Nu fi tâmpit, vino-ţi în fire!

— Ne-au trădat cărăuşii! Ne-au trădat călăuzele! scânceşte mai abitir soldăţelul. Erau iscoade, Excelenţă, la urmă au scos flinte. Poftim, socotiţi şi dumneavoastră. Douăzeci de care cu muniţii, şapte cu sare, *farinha,* zahăr, rachiu, nutreţ, patruzeci de saci cu mălai. Au luat peste o sută de vite, Excelenţa! Vedeţi până unde a mers nebunia colonelului Campelo? Şi i-am atras atenţia. Sunt căpitanul Manuel Porto, şi nu mint niciodată, Excelenţă: vina e numai a lui.

— Sunteţi căpitan? bâiguie Fructuoso Medrado. Mii de scuze, domnia voastră. Nu vi se vedeau galoanele.

Răspunsul e un horcăit. Vecinul lui rămâne mut şi nemişcat „A murit”, gândeşte Fructuoso Medrado. Îl ia cu fiori. Gândeşte: „Un căpitan! Părea un răcan oarecare”. Şi el o să crape din clipă în clipă. Te-au avut englezii, Fructuoso! Te-au omorât avortonii ăştia străini. Şi chiar atunci zăreşte profilându-se pe buza râpei două siluete. Sudoarea îl împiedică să vadă dacă poartă sau nu uniforme, dar strigă, Ajutor, ajutor!”. Încearcă să se mişte, să se răsucească, doar-doar vor vedea că e viu şi vor veni. Căpăţâna îi arde ca umplută cu jăratec. Siluetele coboară râpa în salturi şi simte că îi dau lacrimile observând că au uniforme albastru-deschis şi bocanci. Dă să strige: „Trageţi-mi lemnul ăsta din burtă, băieţi”.

— Mă recunoşti, dom’ sergent? Ştii cine sunt? zice soldatul care, prosteşte, în loc să se aplece şi să-l slobozească, şi-a proptit vârful baionetei în gâtul lui.

— Sigur că te recunosc, Corintio – rage. Ce aştepţi, mă nerodule. Scoate-mi aia din burtă! Ce faci, Corintio? Corintio!

Bărbatul Florisei îi înfige baioneta în gât, sub privirea scârbită a celuilalt, pe care Fructuoso Medrado l-a recunoscut: Argimiro. Apucă să-şi mai spună că, deci, Corintio ştia.

III

— CUM să nu fi crezut, acolo, la Rio de Janeiro, la São Paulo, cetele tăbărâte în stradă ca să-i linşeze pe monarhişti, dacă credeau până şi cei ajunşi lângă Canudos şi care puteau vedea realitatea cu ochii lor? spuse ziaristul miop.

Se lăsase să lunece din jilţul de piele pe jos şi rămăsese pe podea, cu genunchii la gură, vorbind ca şi cum Baronul nici n-ar fi fost de faţă. Era către seară, îi învăluia un apus molcom şi căldicel, ce se strecura prin jaluzelele dinspre grădină. Baronul se obişnuise cu schimbările bruşte ale interlocutorului său, care trecea pe negândite de la un subiect la altul, în conformitate cu nevoi numai de el simţite, şi nu mai lua în seamă linia frântă a conversaţiei, intensă şi scânteietoare pe alocuri apoi împotmolită în perioade de mari goluri când, uneori el, uneori ziaristul, alteori amândoi se retrăgeau în sine ca să cugete sau să îşi reamintească.

— Corespondenţii, explică ziaristul miop, contorsionându-se în una dintre acele mişcări nebănuite care îi zgâlţâiau tot scheletul de slăbănog şi păreau să-i dezarticuleze fiecare vertebră în parte, îndărătul ochelarilor, ochii îi clipiră iute: Puteau să vadă, totuşi nu vedeau. Au văzut doar ceea ce erau pregătiţi să vadă. Adică tocmai ce lipsea. Şi nu erau unul, doi. Toţi au descoperit dovezi zdrobitoare despre conspiraţia monarhico-britanică. Care e explicaţia?

— Simplu: faptul că lumea e credulă şi hămesită de fantezii, iluzii, spuse Baronul. Trebuia găsită o explicaţie

pentru lucrul acela de neînchipuit: că bande de ţărănoi şi de vagabonzi au înfrânt trei expediţii ale Armatei şi au rezistat luni în şir în faţa Forţelor Armate ale ţării. Conspiraţia devenea necesară; drept care au născocit-o şi s-au grăbit să creadă în ea.

— Ar fi meritat să citiţi cronicile înlocuitorului meu de la *Jornal de Noticias,* spuse ziaristul miop. Cel trimis de Epaminondas Gonçalves după ce m-a crezut mort. Un om de treabă. Cinstit, fără imaginaţie, fără pasiuni, fără convingeri. Deci omul ideal ca să dea o versiune nepărtinitoare şi obiectivă a celor petrecute acolo.

— Mureau şi omorau, şi unii şi alţii, murmură Baronul, privindu-l cu milă. E cu putinţă să fii nepărtinitor şi obiectiv într-un război?

— În prima lui cronică, ofiţerii din coloana generalului Oscar surprind pe înălţimile din Canudos patru observatori blonzi şi bine îmbrăcaţi, amestecaţi cu yagunzii, zise, cât mai răspicat, ziaristul. În a doua, coloana generalului Savaget descoperă printre yagunzii morţi un individ de rasă albă, blond, încătărămat ca un ofiţer şi purtând o şapcă croşetată de mână. Nimeni nu e în stare să-i identifice uniforma, care n-a fost folosită niciodată de vreunul dintre corpurile militare din ţară.

— Un supus al Prea-Graţioasei Sale Majestăţi, nu-i aşa? zâmbi Baronul.

— În cea de-a treia apare o scrisoare găsită în buzunarul unui yagunz prizonier, nesemnată dar cu un scris foarte aristocratic, continuă ziaristul, fără să-l audă. Adresată Sfătuitorului şi explicându-i de ce trebuia restabilit un guvern conservator şi monarhic, temător de Dumnezeu. Totul vă dădea în vileag ca autor al scrisorii.

— Adică erai chiar atât de naiv încât să crezi că ce stă scris în ziare e adevărat? îl întrebă Baronul. Ziarist fiind?

— Şi mai e şi cronica aceea despre semnalele luminoase, îşi urmă ideea ziaristul miop, fără să-i răspundă. Cu ele,

yagunzii puteau comunica noaptea de la mari distanţe. Luminile misterioase se aprindeau şi se stingeau, transmiţând mesaje atât de subtile încât specialiştii cei mai renumiţi ai Armatei nu le-au dat niciodată de rost.

Da, nu mai încăpea îndoială, în pofida năzdrăvăniilor lui boeme, a opiului, a eterului şi a ritualurilor *candombles,* omul dinaintea lui era o fiinţă naivă şi îngerească. Nu i se părea ciudat, mai întâlnise asemenea cazuri printre intelectuali şi artişti. Dar, neîndoios, Canudos îl schimbase. Ce făcuse din el? Un om amar? Un sceptic? Poate un fanatic? Ochii miopi îl priveau fix dindărătul sticlelor groase.

— Importante în cronicele acelea sunt subînţelesurile, conchise firicelul de voce metalică, piţigăiată, incisivă. Nu ce se spune ci ce se sugerează, ce se oferă spre a fi rumegat de imaginaţie. Au plecat să vadă ofiţeri englezi. Şi i-au văzut. Am stat de vorbă cu înlocuitorul meu, o seară întreagă. Nu minţise niciodată, nu-şi dăduse seama că minţea. Pur şi simplu, n-a scris ce-i cădea sub ochi, ci ceea ce credea şi simţea, ceea ce credeau şi simţeau toţi din jurul lui. Aşa s-a înnădit urzeala asta îmbâcsită, de scorneli şi de năzăreli, căreia să vrei şi nu-i mai poţi da de cap. Cum va afla atunci lumea povestea adevăratului Canudos?

— După cum singur vezi, cel mai bine e s-o uiţi, spuse Baronul. Nu merită să-ţi pierzi timpul cu ea.

— Nici cinismul nu e o soluţie, făcu ziaristul miop. De altfel nici nu cred că atitudinea aceasta a dumneavoastră, de dispreţ semeţ faţă de cele întâmplate, ar fi sinceră.

— E indiferenţă, nu dispreţ, îl corectă Baronul. Estela îi dispăruse din minte pentru un timp, dar acum se întorsese, şi cu ea revenise şi durerea acidă, arzătoare, care făcea din el o fiinţă supusă şi anihilată. Ţi-am mai spus că nu mă interesează câtuşi de puţin ce s-a întâmplat la Canudos.

— Ba vă interesează, domnule Baron, tremură firicelul de voce a miopului. Din acelaşi motiv pentru care mă frământă şi pe mine: pentru că, de fapt, Canudos v-a schimbat toată

viaţa. Dacă nu exista Canudos, soţia dumneavoastră avea şi acum mintea întreagă, dacă nu exista Canudos, dumneavoastră aveaţi Şi acum averea neatinsă şi puterea neştirbită. E limpede că vă interesează. De aceea nu m-aţi dat afară, de aceea stăm de vorba de ore în şir…

Da, pesemne avea dreptate. Baronul de Cañabrava simţi un gust amar în gură; deşi se săturase de el şi nu avea niciun rost să mai prelungească întrevederea, nici acum nu se hotărî să-i facă vânt. Ce anume îl reţinea? Sfârşi prin a şi-o mărturisi sieşi: ideea de a rămâne singur, singur cu Estela, singur cu această îngrozitoare tragedie.

— Dar nu numai că vedeau ce nu era, adăugă ziaristul miop. Pe deasupra, nimeni nu văzu ceea ce, cu adevărat, exista acolo.

— Frenologi? murmură Baronul. Anarhişti scoţieni?

— Preoţi – spuse ziaristul miop. Nimeni nu pomeneşte de ei. Şi erau acolo, spionând pentru yagunzi sau luptând cot la cot cu ei. Trimiţând informaţii sau aducând doctorii, făcând contrabandă cu salpetru şi sulf pentru a fabrica explozive. Nu e surprinzător? Nu era important?

— Eşti sigur? îl iscodi Baronul.

— Pe unul dintre aceşti preoţi l-am cunoscut, chiar aş putea spune că ne-am împrietenit, întări ziaristul miop. Părintele Joaquim, parohul din Cumbe.

Baronul îşi privi cu luare-aminte oaspetele:

— Preoţelul cel împovărat cu copii? Beţivanul, mâncăul şi făptaşul tuturor celor şapte păcate capitale, era şi el la Canudos?

— E cel mai nimerit exemplu de puterea de convingere a Sfătuitorului, afirmă ziaristul. Nu numai că a făcut sfinţi din tâlhari şi ucigaşi, dar i-a catihisit şi pe preoţii păcătoşi şi simoniaci din *sertón.* Neliniştitor om, aşa e?

Vechea întâmplare hazlie păru să-şi croiască anevoie drum în memoria Baronului, venind ca din străfundul întunecat al timpului. El şi Estela, urmaţi de un mic grup de

oameni înarmaţi, intrau în Cumbe şi se îndreptau fără zăbavă spre biserică, ascultând îndemnul clopotelor care chemau la liturghia de duminică. Faimosul părinte Joaquim, în ciuda încercărilor sale, nu izbutea deloc să ascundă urmele a ceea ce trebuie să fi fost o noapte albă petrecută între ghitare, rachiu şi fuste. Îşi aminti de nemulţumirea Baroanei la auzul limbii împleticite şi al deselor uitări de text ale preoţelului, de greaţa ce l-a apucat pe acela în toiul slujbei şi de fuga lui precipitată din altar ca să vomite. I se năzări pe dinaintea ochilor până şi chipul ibovnicei lui: nu era fata aceea numită „aducătoarea de ploaie” fiindcă se pricepea să găsească izvoare subterane sau „cacimbas”? Aşadar, preoţelul cel deochiat ajunsese şi el un adept al Sfătuitorului.

— Da, adept înfocat al Sfătuitorului şi, în felul lui, erou. Ziaristul slobozi unul dintre hohotele acelea de râs care dădeau impresia că o grămadă de pietricele i se hurducă pe gât; ca de obicei, şi de astă dată râsul i se sfârşi într-o cascadă de strănuturi.

— Era el păcătos, preoţelul, dar neghiob nu era, reflectă Baronul. Când era treaz se putea sta de vorbă cu el. Era descuiat la cap şi citise destule la viaţa lui. Nu-mi vine să cred că a căzut şi el victimă unui şarlatan, ca restul analfabeţilor din *sertón…*

— Cultura, inteligenţa, cărţile nu au nimic de-a face cu istoria Sfătuitorului, spuse ziaristul miop. Dar nu asta e important. Partea cu adevărat surprinzătoare e că părintele Joaquim a devenit yagunz. Că Sfătuitorul a făcut din el, care era laş, o fiinţă plină de vitejie. – Clipi grăbit şi nedumerit – Iar asta e convertirea cea mai grea, cea mai miraculoasă. Vă rog să mă credeţi. V-o spun eu, care ştiu ce e frica. Iar preoţelul din Cumbe avea destulă imaginaţie ca să simtă ce e aia groaza, ca să trăiască cu sufletul la gură. Şi totuşi…

Vocea i se sparse, golită parcă de substanţă, în timp ce faţa îi încremeni într-un rictus. Oare ce îl apucase, aşa,

deodată? Baronul observă că vizitatorul său face sforţări să se liniştească, să se desîmpresoare de ceva care îl ţinea ca legat. Încercă să-l ajute:

— Şi totuşi…? îi dădu ghes.

— Şi totuşi lună de lună, poate an de an, a bătut toate drumurile satelor, a fost prin ferme şi în mine ca să cumpere praf de puşcă, dinamită, capse. Scornind tot felul de minciuni cu care să justifice cumpărăturile acelea atât de bătătoare la ochi din partea unui om în sutană. Iar când *sertón*-ul gemea de soldaţi, ştiţi cum îşi primejduia viaţa? Dosind butoiaşe de pulbere în cufărul cu obiecte de cult, între chivot, artofor, crucifix, felon şi stihare. Asta se petrecea chiar sub nasul Gărzii Naţionale şi al Armatei. Vă daţi seama ce înseamnă să faci aşa ceva când eşti laş, îngrozit, când te trec broboane de gheaţă? Vă daţi puţin seama cam ce convingere trebuie să ai?

— Catehismul e plin de istorii asemănătoare, prietene, şopti Baronul. Adu-ţi aminte de toţi săgetaţii, aruncaţii în groapa cu lei, răstigniţii… Dar, ce e drept, mi-e greu să mi-l închipui pe părintele Joaquim făcând toate acestea pentru Sfătuitor.

— Trebuie să fie la mijloc o convingere mai adâncă, repetă ziaristul miop. O certitudine intimă, deplină, o credinţă cum fără îndoială că n-aţi simţit niciodată. Nici eu, de altminteri…

Băstăcăni iar din cap ca o găină cu ţâfnă şi se săltă pe lungile lui braţe osoase până la jilţul de piele. Câteva clipe bune îşi frământă mâinile, gânditor, înainte să continue:

— Biserica îl afurisise pe Sfătuitor, numindu-l eretic, superstiţios, căuzaş şi aţâţător de conştiinţe. Arhiepiscopul Bahiei le interzisese cu străşnicie parohilor să-l lase să predice din amvon. Trebuie să ai o credinţă absolută, pentru ca, preot fiind, să nu dai ascultare însăşi Bisericii tale, arhiepiscopului, şi să înfrunţi la rândul tău anatema, numai ca să-l ajuţi pe Sfătuitor.

— Şi ce anume te frământă atât? spuse Baronul. Bănuiala cum că Sfătuitorul a fost cu adevărat noul Hrist, scoborât a doua oară ca să-i mântuiască pe oameni?

Vorbise fără să se gândească prea mult şi de cum rosti aceste cuvinte se simţi cumva stingherit. Voise să facă o glumă? Dar niciunul nu zâmbea, nici el nici ziaristul miop. Îl văzu pe acela scuturând din cap că nu, dar nu se dumiri dacă i-a dat un răspuns sau a gonit o muscă.

— M-am gândit şi la asta, făcu ziaristul miop. Dacă era Dumnezeu, dacă îl trimisese Dumnezeu, dacă există Dumnezeu... Nu ştiu. Oricum, de data asta n-au mai rămas învăţăcei care să-i răspândească legenda şi să ducă vestea cea mare printre păgâni. Unul singur a rămas, după câte ştiu; m-ar mira să fie îndeajuns...

Slobozi alt hohot de râs, şi strănuturile îl încolţiră parcă mai abitir. Când termină, avea ochii şi nasul înroşiţi.

— Dar mai cu seamă m-am gândit, mai mult decât la posibila-i divinitate, la spiritul solidar, frăţesc, la legătura indestructibilă pe care a ştiut s-o făurească între oamenii aceia – zise ziaristul miop, pe un ton patetic. Era uimitor, emoţionant. După 18 iulie n-au mai rămas deschise decât drumurile dinspre Chorrocho şi Riacho Seco. Ce ar fi fost atunci cel mai firesc? Ca lumea să încerce să fugă, să scape pe drumeagurile acelea, mai înainte ca ele să se închidă la rândul lor, nu? S-a întâmplat exact pe dos. Oamenii încercau să intre în Canudos, veneau în valuri de pretutindeni, disperaţi, grăbiţi să se vâre în cuşca de şoareci, în iad, înainte ca soldaţii să-l izoleze complet. Vedeţi? Acolo nimic nu era normal.

— Dumneata ai vorbit de preoţi, la plural, îl întrerupse Baronul. Subiectul acela, solidaritatea şi voinţa de sacrificiu colectiv a yagunzilor, îl tulbura. De mai multe ori apăruse în cursul dialogului, şi de fiecare dată nu ştiuse cum să-l îndepărteze, ca şi acum.

— Pe ceilalţi nu i-am cunoscut, răspunse ziaristul, parcă

uşurat şi el că a fost nevoit să schimbe subiectul. Dar existau, părintele Joaquim primea ştiri şi ajutor de la ei. Iar când totul s-a sfârşit, mai mult ca sigur că erau şi ei acolo, împrăştiaţi, pierduţi în masa yagunzilor. Cineva mi-a vorbit de un anume părinte Martinez. Ştiţi cine? Dumneavoastră aţi cunoscut-o, sunt ani de atunci. Pruncucigaşa din Salvador – vă spune ceva numele?

— Pruncucigaşa din Salvador? repetă Baronul.

— Da, eu am fost la proces pe când eram doar un băieţandru în pantaloni scurţi. Tatăl meu era apărător din oficiu, avocatul sărmanilor, el a apărat-o. Am recunoscut-o, deşi n-o vedeam, deşi trecuseră douăzeci şi cinci de ani. Pe atunci citeaţi ziarele, nu? întreg nord-estul comenta cazul Mariei Quadrado, pruncucigaşa din Salvador. Împăratul i-a comutat pedeapsa cu moartea în închisoare pe viaţă. V-o amintiţi? Era şi ea la Canudos. Vedeţi că e o povestire din care se desprind tot alte şi alte povestiri?

— Ştiu asta, spuse Baronul. Toţi cei ce aveau cugetul încărcat sau aveau de dat socoteală în faţa justiţiei ori a lui Dumnezeu, şi-au găsit la Canudos un liman. Era natural.

— Să se aciueze acolo, da, dar nu şi să devină alţi oameni.

Ca şi când n-ar fi ştiut ce să facă cu trupul lui, ziaristul se lăsă iar să lunece pe podea îndoindu-şi bizar picioroangele.

— Era sfânta, Maica Oamenilor, Superioara cuvioaselor care îngrijeau de Sfătuitor. Se vorbea despre ea că săvârşise minuni, că bătuse lumea cu el în lung şi în lat.

Istoria căpătă cu încetul un contur în mintea Baronului. Un caz faimos, care a dat apă la moară trăncănelilor nesfârşite. Era slujnică la un notar şi îşi asfixiase copilul nou-născut vârându-i un ghemotoc de lână în gură, fiindcă se temea ca din cauza lui – pruncul plângea tot timpul – să nu-şi piardă slujba. Câteva zile ţinuse ascuns sub pat micuţul cadavru, până când stăpâna casei îl descoperise după miros. Fata mărturisi totul imediat. În timpul judecăţii

păstră o atitudine blândă, plină de cuviinţă şi răspunse cu bună-credinţă şi sinceritate la toate întrebările. Baronul îşi amintea de disputa iscată de personalitatea pruncucigaşei între cei ce susţineau teza „catatoniei iresponsabile” şi cei ce pomeneau de un „instinct pervers”. Prin urmare, fugise din închisoare? Dar ziaristul trecuse din nou la alt subiect:

— Şi înainte de 18 iulie am trăit destule lucruri îngrozitoare, dar, în realitate, abia din ziua aceea am pipăit, am mirosit şi am înghiţit oroarea până în măruntaie. – Baronul îl văzu pe ziarist lovindu-se de câteva ori în pântec. – În ziua aceea am dat de femeie, i-am vorbit şi am aflat că era pruncucigaşa pe care o visasem şi noaptea, când eram de-o şchioapă. M-a ajutat, fiindcă rămăsesem singur.

— Pe 18 iulie mă aflam la Londra, spuse Baronul. N-am ştiut nimic din amănuntele războiului. Ce s-a întâmplat în acea zi?

— Mâine atacă – gâfâi João Abade, care venise într-un suflet. Şi atunci îşi aminti de ceva important: – Lăudat fie Bunul Isus.

Trecuse o lună de când soldaţii se găseau în munţii Favelei, şi războiul ameninţa să ţină o veşnicie: schimburi sporadice de focuri, apoi bubuituri de tun, cu precădere la orele când băteau clopotele. În primele ore ale dimineţii, către amiază şi pe înserat, lumea circula numai prin anumite locuri. Omul se obişnuia cu încetul, îşi crea rutine din orice, nu? Se murea pe capete, şi noapte de noapte aveau loc înmormântări. Bombardamentele orbeşti distrugeau rânduri de case, spintecau bătrâni şi copii, adică tocmai pe cei ce nu luptau în tranşee. S-ar fi părut că totul va continua aşa, la nesfârşit. Dar nu, avea să fie şi mai rău, taman asta spusese Comandantul Străzii. Ziaristul miop era singur fiindcă Jurema şi Piticul plecaseră să-i ducă de mâncare lui Pajeú, când intrară în magazie cei ce duceau greul războiului: Honorio Vilanova, João Grande, Pedrão şi

Pajeú în persoană. Erau neliniştiţi, ajungea să amuşini atmosfera din local ca să simţi încordarea. Totuşi niciunul nu dădu semne de mirare când João Abade îi anunţă că vor fi atacaţi a doua zi. Ştia totul. Că vor bombarda Canudos toată noaptea ca să slăbească liniile de apărare şi că la cinci dimineaţa va începe asaltul trupelor. Ştia şi pe unde vor veni. Vorbeau liniştiţi, îşi împărţeau locurile, tu aşteaptă-i aici, trebuie închisă calea aceea, dincolo ar trebui ridicate baricade, poate n-ar fi rău s-o pornesc eu într-acolo dacă trimit câini şi prin părţile alea. Îşi va putea oare da seama Baronul prin ce trecea el auzind toate acestea? Atunci se petrecu şi încurcătura cu hârtia. Care hârtie? Una mică, o hârtiuţă adusă de unul dintre „puştanii" lui Pajeú în goana mare. Se frământară, îl întrebară dacă le-o putea citi şi el încercă, ajutându-se de cioburile de ochelari şi cu un capăt de lumânare, să descifreze ce era scris pe ea. Dar nu putu. Atunci João Abade trimise pe cineva să-l cheme pe Leul din Natuba.

— Cum, niciunul dintre oamenii de încredere ai Sfătuitorului nu ştia să citească? întrebă Baronul.

— Ştia Antonio Vilanova, dar nu era la Canudos – îl lămuri ziaristul miop. Şi mai ştia cel după care trimiseseră să-l caute. Leul din Natuba. Alt apropiat, alt apostol al Sfătuitorului. Citea, scria, era învăţatul din Canudos.

Tăcu, opintindu-se într-o năvală de strănuturi care îl făcu să se îndoaie ţinându-se de burtă.

— N-am putut vedea din el amănunte sau părţi, abia şopti după aceea, gâfâind. I-am văzut doar apariţia, forma sau mai bine zis, lipsa de formă. Mi-a fost îndeajuns ca să-mi închipui restul. Mergea în patru labe, avea o căpăţână uriaşă şi un gheb la fel de mare. Au trimis după el şi a venit cu Maria Quadrado. Le-a citit hârtia. Erau instrucţiunile comandamentului pentru asaltul din zori.

Vocea adâncă, melodioasă, normală, le amănunţeşte dispozitivele de luptă, aşezarea regimentelor, distanţele

dintre companii, dintre luptători, semnalele, sunetele de goarnă, în timp ce pe el îl treceau toate năduşelile şi spaimele din pricină că Jurema şi Piticul zăboveau atât. Mai înainte ca Leul din Natuba să fi terminat cu cititul, prima parte a planului soldaţilor intră în acţiune: bombardamentul de înmuiere.

— Acum ştiu că în momentele acelea băteau doar nouă tunuri şi că niciodată n-aveau să tragă mai mult de şaisprezece în acelaşi timp, zise ziaristul miop. Dar în noaptea aceea păreau cu miile, de parcă toate stelele din cer s-ar fi apucat să prăvale ghiulele asupra noastră.

Detunăturile clătinau pereţii, zguduiau duşumeaua şi tejgheaua şi de pretutindeni se auzeau prăvăliri, năruiri asurzitoare, urlete, tropot de paşi şi, în pauze, inevitabilul ţipăt al copiilor. „A început”, spuse unul dintre yagunzi. Ieşiră să vadă, apoi se întoarseră şi spuseră Mariei Quadrado şi Leului din Natuba că nu se pot întoarce la Sanctuar fiindcă drumul până acolo era măturat de jerbe de foc. Ziaristul miop o auzi pe femeie insistând să se întoarcă, dar João Grande o rugă să-şi schimbe gândul şi se jură să vină în persoană să o ducă la Sanctuar de cum se va domoli puţin urgia. Yagunzii plecară şi el înţelese că Jurema şi Piticul – dacă mai erau în viaţă – n-aveau cum să se întoarcă până la el tocmai de la Rancho de Vigario. Înţelese, în spaima lui nemăsurată, că trebuia să pătimească tot ce va urma fără altă companie decât aceea a sfintei şi a monstrului patruped din Canudos.

— Acum de ce râzi? spuse Baronul de Cañabrava.

— E prea ruşinos ca să vă pot povesti – se bâlbâi ziaristul miop. Rămase pe gânduri, apoi, deodată, ridică fruntea şi exclamă: – Canudos mi-a răsturnat toate ideile despre istorie, despre Brazilia, despre oameni. Dar, mai cu seamă, despre mine.

— După tonul cu care o spui, n-a fost în favoarea dumitale, murmură Baronul.

— Aşa şi e, şopti ziaristul. După Canudos, am o foarte proastă părere despre mine însumi.

Nu eră şi cazul său, dacă stătea să se gândească? Nu-i răvăşise Canudos viaţa, ideile, obiceiurile, ca un uragan dezlănţuit? Nu-i surpase şi lui convingerile şi iluziile? Imaginea Estelei, în camerele ei de la etaj, cu Sebastiana la picioarele balansoarului, poate citindu-i fragmente din romanele care îi plăcuseră cândva, poate pieptănând-o sau punându-i să cânte cutiuţele austriece cu muzicuţă, şi faţa absentă, îndepărtată, inaccesibilă, a femeii care fusese marea dragoste a vieţii lui – femeia ce întruchipase dintotdeauna în ochii săi bucuria de a trăi, frumuseţea, entuziasmul, eleganţa – îi umplură iar inima cu fiere. Făcând o sforţare, rosti primul lucru care îi trecu prin cap:

— Dumneata ai pomenit de Antonio Vilanova, spuse cu repeziciune. E vorba de negustor, nu? Un om cât se poate de cu picioarele pe pământ, calculat ca puţini alţii. I-am cunoscut bine, pe el şi pe fratele lui. Se ocupau de aprovizionarea fermei Calumbi. A devenit şi el sfânt?

— Nu ca să facă negustorie era şi el acolo, îşi regăsi chicotitul sarcastic ziaristul miop. Era şi greu să te ţii de negoţ la Canudos. Acolo n-aveau nicio trecere banii Republicii. Nu înţelegeţi că erau banii Câinelui, ai Diavolului, ai ateilor, protestanţilor şi masonilor? De ce credeţi că yagunzii luau armele soldaţilor dar nu se atingeau niciodată de portofele?

„La urma urmei, poate că frenologul nici nu bătea câmpii prea tare”, gândi Baronul. „Sau altfel spus, cu nebunia din capul lui, Gall o fi ajuns să priceapă ceva din nebunia care a fost Canudos”.

— Ce-i drept, nu se găsea acolo ca să bată mătănii şi să se lovească cu pumnii în piept, continuă ziaristul. Era un om practic, întreprinzător. Mereu în acţiune, organizând totul, te ducea cu gândul la o maşinărie de energie perpetuă. În timpul celor cinci luni nesfârşite, n-a precupeţit nimic, dar

nimic, ca să aibă ce mânca oamenii din Canudos. De ce făcea asta, între gloanţe şi hoituri? Nu există altă explicaţie. Sfătuitorul făcuse să vibreze în el cine ştie ce fibră ascunsă.

— Ca şi în dumneata, spuse Baronul. Puţin a lipsit să te întorci sfânt.

— Până la sfârşit s-a îngrijit de mâncare, zise ziaristul, neluându-l în seamă. Pleca doar cu câţiva oameni, pe furiş. Se strecurau printre linii, atacau convoaiele. Ştiu cum procedau. Cu zgomotul infernal al străvechilor flinte şi puşcoace vârau spaima în soldaţi. În învălmăşeală, mânau zece, cincisprezece boi la Canudos. Asta pentru ca cei ce aveau să moară pentru Bunul Isus să mai poată lupta încă puţin.

— Ştii de unde proveneau vitele? îl întrerupse Baronul.

— Din convoaiele trimise de Armata din Monte Santo la Favela, spuse ziaristul miop. Ca şi armele şi gloanţele yagunzilor. A fost una dintre ciudăţeniile acelui război: Armata aproviziona propriile-i forţe, dar şi pe cele ale adversarului.

— Furturile yagunzilor erau furturi din furturi, suspină Baronul. Multe dintre vacile şi caprele acelea erau ale mele. Rareori cumpărate. Mai totdeauna luate cu japca de la văcarii mei de lăncierii *gauchos.* Am un prieten proprietar, pe bătrânul Murau; a dat în judecată Statul pentru vacile şi oile pe care i le-au mâncat soldaţii. Pretinde şaptezeci de *contos de reis,* nici mai mult nici mai puţin.

ÎN PIROTEALA care l-a cuprins, João Grande simte mirosul mării. O senzaţie caldă, moleşitoare, îl străbate din creştet în tălpi, ceva ce aduce cu fericirea. În toţi aceşti ani de când, mulţumită Sfătuitorului, a aflat molcomirea cumplitului clocot ce îi ţinea loc de suflet pe vremea slugăritului la Diavol, după un singur lucru mai tânjeşte uneori. Câţi ani să fi trecut de când n-a văzut marea, n-a

mirosit-o, n-a mai simţit-o şiroindu-i pe trup? Nu-şi dă seama, dar ştie că s-a scurs mult timp de când a văzut-o ultima dată, de pe promontoriul înalt înconjurat de plantaţii de trestie de zahăr, unde domnişoara Adelinha Isabel de Gumucio urca să privească asfinţitul. Gloanţe răzleţe îi aduc aminte că bătălia nu s-a sfârşit, dar nu se nelinişteşte: conştiinţa îi spune că şi de-ar fi treaz de-a binelea tot n-ar putea face nimic, fiindcă nici lui nici oamenilor din Garda Catolică pitulaţi prin tranşee nu le-a mai rămas niciun cartuş de Mannlicher, niciun proiectil de flintă, niciun grăunte de pulbere cu care să pună în acţiune armele de foc meşterite de fierarii din Canudos pe care nevoia i-a făcut armurieri.

La ce bun, atunci, să rămână în peşterile astea de pe culmi şi în defileul de la poalele Favelei, unde s-au îngrămădit câinii? îndeplinesc ordinele lui João Abade. Acesta, după ce s-a încredinţat că toate forţele coloanei întâia se găseau în Favela, imobilizate de tirul yagunzilor care împânzesc colinele şi îi ciuruiesc dindărătul parapetelor, tranşeelor sau ascunzătorilor, a plecat să încerce să captureze convoiul cu muniţii, hrană, vite şi capre al soldaţilor, care, datorită topografiei şi a hărţuielilor lui Pajeú, a rămas mult în urmă. João Abade, care speră să ia prin surprindere convoiul la Umburanas şi să-l abată spre Canudos, i-a cerut lui João Grande să facă ce-o şti împreună cu Garda Catolică numai să nu îngăduie regimentelor din Favela să dea înapoi. În somnia lui, fostul sclav îşi spune că ateii ori sunt foarte proşti ori au suferit pierderi mari, fiindcă până acum nici măcar o patrulă nu s-a aventurat înapoi pe drumul Umburanas ca să afle ce se întâmplă cu convoiul. Oamenii din Garda Catolică ştiu că la cea mai mică încercare a soldaţilor de a ieşi din Favela trebuie să se năpustească asupra lor şi să le închidă calea cu *facás, machetes,* baionete, cu unghiile şi cu dinţii. Bătrânul Joaquim Macambira şi oamenii lui, camuflaţi de cealaltă

parte a şleaului lărgit de soldaţi cu căruţele şi tunurile lor în marşul spre Favela, vor face acelaşi lucru. Dar nici măcar n-or să încerce, prea sunt ocupaţi să răspundă focurilor din faţă şi de pe coaste, prea sunt înverşunaţi să bombardeze Canudos, ca să-şi mai dea seama ce se petrece în urma lor. „João Abade e mai deştept decât ei”, visează. N-a dat roade ideea lui de a-i înghesui pe soldaţi în Favela? N-a fost tot ideea lui ca Pedrão şi fraţii Vilanova să-i aştepte pe ceilalţi diavoli în defileul de la Cocorobo? Pesemne că şi acolo i-au nimicit. Mirosul mării, care îi intră pe nări şi îl îmbată, îl îndepărtează cu totul de război şi vede valuri şi simte pe pielea lui mângâierea apei înspumate. Doarme pentru întâia oară, după patruzeci şi opt de ore de luptă.

După vreo două ceasuri îl trezeşte un mesager al lui Joaquin Macambira. E unul dintre fiii lui, tânăr, zvelt, cu plete lungi; stând pe vine în tranşee, aşteaptă răbdător ca João Grande să se dezmorţească. Tatăl lui are nevoie de muniţii, abia de mai au oamenii câteva gloanţe şi puţină pulbere. Cu limba împleticindu-i-se de somn, João Grande îi explică cum că nici ei nu au. S-a primit vreo veste de la João Abade? Nu, niciuna. Nici de la Pedrão? Ba da: tânărul îi spune că au trebuit să se retragă din Cocorobo fiindcă rămăseseră fără muniţii. Unde mai pui că au pierdut şi mulţi oameni. Nu i-au putut opri pe câini nici la Trabubú.

João Grande se trezeşte atunci de-a binelea. Nu înseamnă asta că armata de la Geremoabo vine către ei?

— Vine, zice fiul lui Joaquim Macambira. Pedrão cu oamenii care i-au rămas s-au înapoiat să apere Belo Monte.

Poate asta ar trebui să facă şi Garda Catolică: să se întoarcă la Canudos ca să-l apere pe Sfătuitor de asaltul ce pare inevitabil, din moment ce armata cealaltă a luat-o într-acolo. Ce are de gând Joaquim Macambira? Tânărul nu ştie. João Grande se hotărăşte să meargă şi să vorbească cu bătrânul.

E noapte târzie şi cerul e semănat cu stele. După ce le

spune oamenilor săi să nu se clintească, fostul sclav se lasă să lunece în tăcere pe pietrişul povârnişului, alături de tânărul Macambira. Din păcate, cu atâtea stele strălucind pe cer, va vedea iar caii sfârtecaţi şi ciuguliţi de hultanii *urubús* şi va vedea iar leşul bătrânei. Toată ziua care a trecut şi o parte din seară a văzut bietele animale călărite de ofiţeri, primele victime ale rafalelor. E convins că şi el a trebuit să omoare câteva animale. N-avea de ales, erau la mijloc Părintele şi Bunul Isus Sfătuitorul şi Belo Monte, adică tot ce avea el mai de preţ pe lume. Şi o va face ori de câte ori va fi nevoie. Dar ceva în sufletul lui se împotriveşte şi suferă când vede animalele căzând şi nechezând, când le vede agonizând ore în şir, cu maţele împrăştiate înjur, într-o duhoare ce otrăveşte aerul. El ştie de unde îi vine sentimentul acesta de vină, de păcat, care îi priponeşte parcă mâinile când e pe cale să tragă în caii ofiţerilor. E amintirea grijii cu care erau crescuţi caii de la conac, de pe vremea când stăpânul Adalberto de Gumucio vârâse în capul rudelor, servitorilor şi sclavilor religia faţă de cai. Văzând umbrele crescânde ale cadavrelor de animale, pe când traversează şleaul cot la cot cu tânărul Macambira, se întreabă oare de ce Părintele i-a întipărit atât de puternic în minte anumite fapte din trecutul său de păcătos, ca dorul după mare şi dragostea de cai.

Şi chiar atunci zăreşte cadavrul bătrânei şi simte un zvâcnet în piept. A văzut-o doar o clipă, cu faţa scăldată de lună, cu ochii deschişi şi înnebuniţi, cu buzele răsfrânte peste cei doi dinţi care i-au mai rămas, cu laţele atârnându-i, cu fruntea şi sprâncenele crispate. Nu ştie cum o cheamă dar o cunoaşte foarte bine, e mult de când a venit să se instaleze la Belo Monte cu o familie numeroasă de fii, fiice, nepoţi şi copii adoptaţi, într-o căsuţă de chirpici de pe uliţa Corazon de Jesus. Şandramaua aceea acoperită cu draniţă a fost prima dintre cele aruncate în aer de tunurile lui Taie-gâtlejuri. Bătrâna se afla în procesiune şi când s-a întors

acasă a găsit un morman de dărâmături sub care zăceau trei din fiicele ei şi toţi nepoţii, vreo zece copii care dormeau claie peste grămadă în câteva hamace şi pe pământul gol. Femeia se căţărase în tranşeele din Umburanas cu Garda Catolică, atunci când sosiseră aici, acum trei zile, ca să-i aştepte pe soldaţi. Alături de celelalte femei gătise pentru yagunzi, le adusese apă de la o adăpătoare din preajmă, dar când începuseră rafalele João Grande şi oamenii lui o văzură deodată în mijlocul norilor de colb, lăsându-se la vale pe pietriş şi ajungând la drumeag, unde – fără să se grăbească, fără să se pună în vreun fel la adăpost – începu să meargă printre soldaţii răniţi, omorându-i cu un pumnal mic. O văzură scotocind printre cadavrele în uniformă şi, înainte ca gloanţele s-o doboare apucase să-i dezbrace pe câţiva, să le taie bărbăţia şi să le-o înfunde în gură. În timpul luptei, pe când vedea soldaţi şi călăreţi trecând şi murind, trăgând, îngrămădindu-se, călcându-şi în picioare răniţii şi morţii, fugind din bătaia focurilor de armă şi repezindu-se pe unicul drum liber – munţii Favelei –, João Grande îşi întorcea mereu ochii spre leşul bătrânei pe care tocmai o lăsase în urmă.

Apropiindu-se de o mocirlă din care răsar copăcei de *favela,* cactuşi şi câţiva *imbuzeiros,* tânărul Macambira duce la gură ţignalul de lemn şi sloboade un sunet care aduce cu un ţipăt de papagal. Îi răspunde alt sunet întocmai. Luându-l de braţ pe João, băiatul îl conduce prin mocirla în care se afundă până la genunchi, şi puţin după aceea fostul sclav soarbe dintr-o cană cu apă dulceagă, stând pe vine lângă Joaquim Macambira sub o împletitură de crengi în jurul căreia licăresc mulţi ochi.

Bătrânul e foarte neliniştit, dar pe João Grande îl miră că toată neliniştea i se trage de la tunul acela lătăreţ, foarte lung, lucitor, cărat de patruzeci de boi, pe care l-a văzut pe drumul dinspre Jueté. „Dacă Matadeira apucă să tragă, vor

zbura în aer turnurile şi zidurile Templului Bunului Isus şi va dispărea tot Belo Monte”, mormăie, lugubru. João Grande îl ascultă cu atenţie. Joaquim Macambira îi inspiră mult respect, are în el ceva venerabil şi patriarhal. E foarte bătrân, părul alb şi ondulat îi cade pe umeri şi o bărbuţă îi înălbeşte faţa tăbăcită, cu nas vulturesc. În ochii lui înconjuraţi de creţuri fine fierbe o energie nestăvilită. Fusese proprietar peste multe pogoane semănate cu manioc şi porumb, între Cocorobo şi Trabubu, în ţinutul acela ce poartă chiar numele de Macambira. Îşi muncea pământurile cot la cot cu cei unsprezece fii al lui şi se războia adesea cu vecinii pentru pricini de hotare. Într-o zi a părăsit tot ce avea şi s-a mutat la Canudos cu uriaşa lui familie, ocupând vreo şapte locuinţe în faţa cimitirului. Toţi cei din Belo Monte se poartă cu bătrânul cu oarecare temere, fiindcă îi merge vorba că ar fi cam iabraş la mânie.

Joaquim Macambira a trimis mesageri la João Abade să-l întrebe dacă, împrejurările fiind cele cunoscute, mai are rost să păzească drumul de la Umburanas sau se repliază şi el la Canudos. Încă n-a primit răspuns. Ce părere are? João Grande clatină de câteva ori din cap, mâhnit: nu ştie ce să facă. Pe de o parte, lucrul cel mai grabnic ar fi să alerge cu toţii la Belo Monte ca să-l apere pe Sfătuitor de posibilul atac dinspre nord. Pe de alta, n-a zis chiar João Abade că e musai ca ei să rămână pe loc şi să-i apere spatele?

— Dar cu ce? rage Macambira. Cu mâinile goale?

— Da, încuviinţează umil João Grande, dacă altfel nu-i chip.

Cad de acord să rămână la Umburanas până la sosirea veştilor de la Comandantul Străzii. Se despart cu un „Lăudat fie Bunul Isus Sfătuitorul”, rostit în acelaşi timp. Intrând iar în mocirlă, de astă dată singur, João Grande aude ţignalele cu sunete de papagali, dând de ştire yagunzilor să-l lase să treacă. Pe când plescăie prin noroi şi simte pe faţă, pe braţe şi pe piept înţepăturile ţânţarilor,

încearcă să-şi închipuie cum o fi arătând Matadeira, maşinăria aceea care îl îngrijorează chiar într-atât pe Macambira. Trebuie să fie enormă, ucigaşă, răzbubuitoare, trăsnitoare, un balaur de oţel scuipând foc, dacă a fost în stare să-l înfricoşeze pe un om de vitejia bătrânului. Ucigă-l Crucea, Balaurul, Câinele e într-adevăr nesfârşit de puternic, are la îndemână toate mijloacele, poate asmuţi peste Canudos puzderii de vrăjmaşi tot mai bine înarmaţi. Până când va binevoi Părintele să pună la încercare în felul acesta tăria dreptcredincioşilor Săi? N-au pătimit oare îndeajuns? N-au simţit oare în carnea lor muşcăturile foamei, ale morţii, ale suferinţelor? Nu, pesemne nu încă. A spus-o însuşi Sfătuitorul: osânda va fi pe măsura păcatelor noastre. Şi cum păcatul lui e mai mare decât al altora, el fără îndoială că va avea de pătimit încă mai mult. Dar e o mare mângâiere să fii de partea adevărului, să ştii că lupţi lângă Sfântul Gheorghe, nu lângă Balaur.

Când ajunge în tranşee tocmai se crapă de ziuă; în afara străjilor cocoţate pe ţarcuri, toţi ceilalţi luptători, risipiţi pe pripoare, dorm încă duşi. João Grande dă să se culcuşească şi el, simţind cum somnul îl îmbie, când un galop îl aruncă deodată în picioare. Învăluiţi în norişori de praf, vin spre el opt sau zece călăreţi. Să fie deschizătorii de drum? Avangarda trupei ce va merge să apere convoiul? În lumina încă chioară, o ploaie de săgeţi, suliţe, pietre, întâmpină patrula de peste tot, şi aude focuri de armă dinspre mocirla unde se aţine Macambira. Călăreţii dau bir cu fugiţii, înapoi în Favela. Acum da, e sigur că trupa de întărire trimisă în sprijinul convoiului îşi va face apariţia dintr-o clipă în alta, numeroasă, cu neputinţă de stăvilit de către oamenii cărora nu le-au mai rămas decât arbalete, baionete şi *facás,* şi João Grande se roagă de Părinte să-i dea timp lui João Abade să-şi ducă planurile la împlinire.

Apar după o oră. Până atunci, Garda Catolică a blocat atât de temeinic şleaul cu cadavre de cai, de catâri, de

soldaţi şi cu pietroaiele, arbuştii şi cactuşii prăvăliţi de pe clinele oarbe, încât două companii de genişti trebuie să înainteze ca să redeschidă calea. Nu le vine prea uşor, căci, în afară de tirul declanşat asupra lor de Joaquim Macambira cu ultimele muniţii şi care îi face pe genişti să dea înapoi de câteva ori, când încep să dinamiteze obstacolele, João Grande şi vreo sută de oameni de ai lui ajung în dreptul lor târându-se şi se încleştează în luptă corp la corp. Înainte ca alţi soldaţi să-şi facă apariţia, au rănit şi au omorât mai mulţi genişti, izbutind să le ia şi câteva carabine şi preţioasele cartuşiere doldora de proiectile. Când João Grande dă ordinul de retragere, întâi cu ţignalul apoi prin strigăte, mai mulţi yagunzi rămân în mijlocul drumului, morţi sau agonizând. Ajuns sus, la adăpost de grindina de gloanţe în spatele ţarcurilor mari de piatră, fostul sclav mai are timp să-şi dea seama că a scăpat nevătămat. Năclăit de sânge, ce-i drept, dar de sânge străin; se curăţă cu o mână de pietriş. Să fie un semn divin că în trei zile de lupte nu s-a ales nici măcar cu o zgârietură? Trântit pe burtă, gâfâind, vede că pe cărarea în sfârşit deschisă trec soldaţii în rânduri de câte patru în direcţia unde se află João Abade. Cu zecile, cu sutele, merg să ocrotească convoiul, neîndoios, fiindcă, în ciuda provocărilor de tot felul ale Gărzii Catolice şi ale lui Macambira, nu se obosesc să se caţere pe costişe sau să invadeze smârcurile. Se mulţumesc să ciuruiască ambele flancuri cu focuri slobozite de mici grupuri de trăgători care se aşază într-un genunchi ca să tragă. João Grande nu mai şovăie. Nu mai are cum să-i fie de vreun folos, de aici, Comandantului Străzii. Se asigură că ordinul de repliere a ajuns la toţi ai săi, sărind printre spinări de stâncă, mergând din tranşee în tranşee, coborându-se şi îndărătul obcinelor să vadă dacă femeile venite să le gătească au plecat. Nu mai e nimeni acolo. Abia atunci dă semn de înapoiere la Belo Monte.

Se întoarce urmând un braţ şerpuitor al râului Vassa

Barris, care se umple cu apă numai la vremea marilor revărsări. Călcând în albia pârjolită, plină de bolovăniş, João simte cum sporeşte căldura dimineţii. Merge în urmă, întrebând de morţi, ghicind tristeţea Sfătuitorului, a Sfântuleţului, a Maicii Oamenilor, la ştirea că mulţi fraţi vor putrezi în voia soartei, sub cerul liber. I se strânge inima amintindu-şi de băieţii lăsaţi în drum, dintre care pe mulţi i-a învăţat cum să ţină o puşcă în mină, rămaşi acum pradă vulturilor, lipsiţi de o îngropăciune creştinească. Dar cum să le fi cărat trupurile cu el?

De-a lungul întregului drum aude focuri înteţite dinspre Favela. Un yagunz se miră cu voce tare de unde Dumnezeu pot Pajeú, Mane Quadrado şi Taramela, care trag în câinii din partea aceea, să facă asemenea risipă de gloanţe. João Grande îşi aminteşte că cea mai mare parte din muniţii a fost împărţita de la bun început oamenilor din tranşeele acelea, fiindcă fac zid de apărare între Belo Monte şi Favela. Şi că până şi fierarii s-au mutat acolo cu nicovale şi cu foaie ca să poată turna plumbii chiar lângă luptători. Totuşi, de cum zăresc Canudos sub nişte norişori care trebuie să fie explozii de grenade – soarele e în slavă şi turnurile Templului, ca şi căsuţele văruite, lucesc de-ţi iau ochii –, João Grande presimte vestea cea bună. Clipeşte grăbit, priveşte, socoteşte, compară. Da, sătenii trag rafale continui de pe Templul Bunului Isus, de pe biserica San Antonio, de pe parapeţii cimitirului, ca şi de pe buza râpelor de la Vassa Barris şi Favela Velha. De unde atâtea muniţii? După câteva minute, un „puştan” îi aduce un mesaj din partea lui João Abade.

— Vrei să spui că s-a întors în Canudos? exclamă fostul sclav.

— Cu peste o sută de vaci şi cu o grămadă de puşti, zice băietanul, în culmea bucuriei. Cu lăzi de gloanţe, de grenade, cu mari cutii pline cu praf de puşcă. Le-a luat pe toate de la câini, şi acum tot Belo Monte mănâncă carne.

João Grande pune una dintre mâinile lui uriaşe pe creştetul copilului şi încearcă să-şi stăpânească emoţia. Voia lui João Abade era ca Garda Catolică să meargă la Fazenda Velha unde să-l întărească pe Pajeú; cât despre João Grande, Comandantul Străzii îl aşteaptă să discute împreună în casa fraţilor Vilanova. Fostul sclav îşi conduce oamenii pe malul înalt al lui Vassa Barris, unghi mort care îi va păzi de focurile de pe Favela, spre Fazenda Velha, un kilometru de coclauri şi de ascunzători săpate cu grijă – profitând de toate inegalităţile şi sinuozităţile terenului – şi care sunt prima linie de apărare a lui Belo Monte, la mai puţin de o sută de metri de soldaţi. Din clipa întoarcerii la Canudos, metisul Pajeú a luat asupra-şi apărarea acestui front.

Intrând în Belo Monte, João Grande abia poate desluşi câte ceva prin norii grei de pământ care deformează totul. Tirul e foarte puternic, şi la bubuitul asurzitor al salvelor se adaugă zgomotul olanelor sparte, al zidurilor prăvălindu-se, al tinichelelor zornăind sau clinchetind. Băieţandrul îl ia de mână: el ştie pe unde nu şuieră gloanţe. În zilele acelea de bombardamente şi de vuiet de gloanţe, oamenii au stabilit o geografie a lor de siguranţă şi circulă doar pe anumite căi şi prin anumite unghiuri ale fiecărei străzi, la adăpost de mitralii. Vitele aduse plocon de João Abade sunt tăiate în fundătură Espiritu Santo, prefăcută la repezeală în obor şi abator, unde vede o lungă coadă de bătrâni, copii şi femei ce îşi aşteaptă raţia; în schimb, Campo Grande pare o tabără militară din cauza cantităţii de cutii, butoiaşe şi lăzi cu puşti între care se agită o mulţime de yagunzi. Catârii ce purtaseră poverile au întipărite în carne mărcile regimentelor, şi unii sângerează de la loviturile de bici şi rag, înspăimântaţi de detunături. João Grande vede un măgar mort pe care se înverşunează câini costelivi printre nori de muşte. Îi recunoaşte pe Antonio şi Honorio Vilanova cocoţaţi pe un fel de corlată; cu ţipete şi gesturi, împart lăzi

cu muniţii pe care le duc, doi câte doi, fugind lipiţi de zidurile dinspre nord ale caselor, yagunzi tineri, unii nu mai mari ca puştanul care nu-i dă răgaz să se apropie de fraţii Vilanova, ci îl îmbie să intre în fosta fermă, unde, îi spune, îl aşteaptă Comandantul Străzii. Ideea că băieţeii mâi răsăriţi din Canudos să fie mesageri – numiţi „puştanii” – a fost a lui Pajeú. Când a propus-o, chiar în magazia aceasta, João Abade s-a împotrivit spunând că e riscant, că nu sunt responsabili şi că memoria îi poate trăda, însă Pajeú a insistat, motivându-şi părerea: în experienţa lui, copiii fuseseră întotdeauna iuţi, vrednici şi foarte devotaţi. „Dreptatea era de partea lui Pajeú”, gândeşte fostul sclav, privind mâna micuţă care nu se descleştează din a lui până nu-l lăsă în faţă lui João Abade care, sprijinit de tejghea, bea şi mestecă liniştit, ascultându-l pe Pedrão venit cu o duzină de yagunzi. Văzându-l, îi face semne să se apropie şi îi strânge mâna cu putere. João Grande ar vrea să-i spună ce simte, să-i mulţumească într-un fel, să-l felicite că a adus armele, muniţiile şi mâncarea, dar, ca de obicei, ceva îl reţine, îl intimidează şi îl ruşinează: doar Sfătuitorul e în stare să sfărâme cu un gest bariera care, de când se ştie pe lume, îl împiedică să le împărtăşească celorlalţi sentimentele ce i se îmbulzesc în suflet îi salută pe toţi, mişcând din cap sau bătându-i pe umeri. Simte deodată o mare sfârşeală şi se lasă pe vine. Asuncion Sardelinha îi strecoară în mâini o strachină plină cu came friptă în *farinha* şi o cană cu apă. Timp de câteva minute uită şi de război şi de toate, nefăcând altceva decât să mănânce şi să bea fericit. Când isprăveşte, observă că João Abade, Pedrão şi ceilalţi stau tăcuţi, aşteptându-l, şi se simte stingherit. Bălmăjeşte o scuză.

Tocmai le povesteşte cu şart ce s-a întâmplat la Umburanas, când bubuitura de nedescris îl saltă de la podea şi îl azvârle la loc. Câteva clipe toţi rămân nemişcaţi, aplecaţi cu mâinile la cap, simţind cum vuiesc pietrele,

acoperişul, obiectele din magazie, de parcă totul, în urmă zgâlţâiturii nesfârşite, ar sta să se desfacă în mii de fărâme.

— Vedeţi, vedeţi, vă daţi seama? intră răcnind bătrânul Joaquim Macambira, de nerecunoscut sub crusta de noroi şi colb. Vezi ce înseamnă Matadeira, João Abade?

Drept orice răspuns, acesta dă ordin „puştanului” care l-a condus pe João Grande şi pe care explozia l-a aruncat în braţele lui Pedrão, de unde iese cu faţa strâmbată de teamă, să vadă dacă ghiuleaua a vătămat cumva Templul Bunului Isus sau Sanctuarul. Apoi îi face semne lui Macambira să se aşeze şi el şi să mănânce. Dar bătrânul e dezlănţuit şi, în timp ce muşcă din bucata de carne întinsă de Antonia Sardelinha, vorbeşte mai departe cu spaimă şi cu ură de Matadeira. João Grande îl aude molfăind şi bombănind: „Dacă nu facem ceva, ne va îngropa pe toţi”.

Şi deodată, João Grande începe să vadă, în somnul lui apatic, o herghelie de bidivii focoşi galopând pe o plajă nisipoasă şi năpustindu-se să ia în piept marea albă de spumă. Miroase a trestie de zahăr proaspăt tescuită, a boştină din cea dulce şi parfumată. Totuşi, încântarea de a vedea minunatele animale lucioase, şiroind de spumă, nechezând de bucurie în valurile mişcătoare, durează prea puţin, căci din fundul mării ţâşneşte năprasnic maşinăria aceea cu ţeava prelungă şi ucigătoare, vărsând foc şi prăpăd întocmai balaurului pe care Oxossi, în ritualicele *candombles* din Mocambo, îl ucide cu spada înflăcărată. Cineva răcneşte: „Diavolul va câştiga”. Groaza îl trezeşte.

Prin urdorile de pe ochi vede, în lumina şovăielnică a unui opaiţ, trei persoane mâncând: femeia, orbul şi Piticul care au nimerit la Belo Monte pe urmele părintelui Joaquim. E noapte neagră afară, în încăpere nu mai e nimeni, a dormit ore în şir. Simte o remuşcare aprigă şi se trezeşte de-a binelea. „Ce s-a întâmplat?”, strigă, ridicându-se. Orbului îi scapă din mână bucăţica de carne şi îl vede pipăind disperat pe jos, căutând-o.

„Eu le-am spus să te lase să dormi”, aude vocea lui João Abade şi în umbră se desenează silueta lui voinică. „Lăudat fie Bunul Isus Sfătuitorul”, murmură fostul sclav şi începe să se dezvinovăţească, dar Comandantul Străzii îi retează spusele: „Aveai nevoie de odihnă, João Grande, nimeni nu trăieşte fără somn”. Se lasă pe un butoi, aproape de opaiţ, şi fostul sclav îl vede tras la faţă, cu ochii adânciţi şi cu fruntea brăzdată. „În timp ce eu visam cai, tu luptai, alergai, puneai umărul”, gândeşte. Se simte atât de vinovat încât abia îşi dă seama că Piticul se apropie de ei şi le întinde o cană cu apă. După ce bea, João Abade i-o trece şi lui.

Sfătuitorul e la loc sigur, în Sanctuar, iar ateii nu s-au clintit din Favela; trag de acolo, din când în când. Pe faţa obosită a lui João Abade se citeşte neliniştea. „Ce se întâmplă, João? Ce aş putea face?” Comandantul Străzii îl priveşte cu căldură. Deşi nu-şi vorbesc mult, fostul sclav ştie, încă din epoca peregrinărilor, că fostul *cangaceiro* îl preţuieşte: a simţit asta în numeroase rânduri.

— Joaquim Macambira şi fiii lui au hotărât să urce pe Favela şi s-o amuţească pe Matadeira, zice; cele trei persoane aşezate pe jos se opresc din mestecat, iar orbul îşi lungeşte gâtul şi încearcă din răsputeri să vadă ceva cu ochiul drept lipit de ochelarii aceia care nu-s decât o nemaivăzută alcătuire de cioburi. Cam greu să ajungă până sus. Dar, dacă ajung, o pot scoate din uz. Asta e uşor. Provoacă explozia unei capse de fulminat sau îi aruncă în aer încărcătorul.

— Pot merge cu ei? îl întrerupse João Grande. Îi vâr pulbere pe ţeava şi o detun.

— Poţi să-i ajuţi pe alde Macambira să urce până acolo, spune João Abade. Nu şi să mergi cu ei, João Grande. Numai să-i ajuţi să ajungă sus. E planul lor, e hotărârea lor. Haidem, plecăm.

Când dau să iasă, Piticul se agaţă de João Abade şi cu o

voce dulceagă îl tămâiază: „Când vei dori îţi voi povesti din nou Cumplita şi Pilduitoarea Istorie a lui Robert Diavolul, João Abade”. Fostul *cangaceiro* îl înlătură din drum, fără să-i răspundă.

Afară, noaptea e adâncă şi înnourată. Nu luceşte nicio stea. Nu se aud împuşcături şi nu se vede ţipenie de om în Campo Grande. Casele sunt şi ele întunecate. Vitele au fost duse, de cum s-a înnoptat, undeva în spatele cartierului Mocambo. Fundătura Espiritu Santo duhneşte a hoituri şi a sânge uscat, şi pe când ascultă planul urzit de clanul Macambira, João Grande simte zborul miriadelor de muşte în jurul ciozvârtelor pe care se bat câinii. Suie pe Campo Grande până la esplanada bisericilor, fortificată din toate părţile cu baricade duble sau triple din cărămizi, pietroaie, lăzi cu pământ, căruţe răsturnate, butoaie, uşi, tăblii, taraci, înapoia cărora se grămădesc oameni înarmaţi. Aceştia fie se odihnesc trântiţi pe jos, fie stau de vorbă în jurul unor mici mangale cu jăratec, iar într-un cotlon s-a format un grup care cântă însoţindu-se la ghitară. „Cum poate fi cineva atât de nevolnic încât să nu stea treaz nici măcar când e vorba să-şi mântuie sufletul sau, dimpotrivă, să şi-l osândească în vecii vecilor?”, gândeşte negrul, chinuit.

În pragul Sanctuarului, ascuns îndărătul unui parapet înalt de saci şi lăzi cu pământ, stau puţin de vorbă cu oameni din Garda Catolică, aşteptându-i pe Macambira. Bătrânul, cei unsprezece fii ai lui şi nevestele lor sunt cu Sfătuitorul. João Grande îşi alege din ochi băieţii care să-l însoţească şi se gândeşte cât de mult i-ar fi plăcut să audă ce i-o fi spus Sfătuitorul familiei acesteia care pleacă să se jertfească pentru Bunul Isus. Când ies, bătrânului îi strălucesc ochii. Sfântuleţul şi Maica Maria Quadrado merg cu ei până la parapet şi îi binecuvântează. Bărbaţii Macambira îşi îmbrăţişează nevestele, care încep să plângă, lipindu-se de ei. Dar Joaquim Macambira retează scurt scena, hotărând că e ora de plecare. Femeile se duc

supuse după Sfântuleţ să se roage în Templul Bunului Isus.

În drum spre tranşeele de la Fazenda Velha, toţi se echipează cu uneltele pregătite de João Abade: drugi, pârghii, petarde, topoare, ciocane. Bătrânul şi fiii lui şi le împart în tăcere, pe când João Abade le spune că Garda Catolică îi va amăgi pe câini cu un simulacru de atac, ca să le dea timp să se caţere până la Matadeira. „Să vedem întâi dacă „puştanii „au localizat-o", zice.

Da, au localizat-o. Ştirea e întărită de Pajeú, când îi primeşte la Fazenda Velha. Matadeira se află pe prima ridicătură mai semeaţă, imediat după Muntele Mario, alături de celelalte tunuri ale coloanei Întâia. Le-au aşezat în rând, între saci şi coşuri pline cu pietre. Doi „puştani" s-au târât până acolo şi au numărat, dincolo de brâul de pământ al nimănui şi de linia trăgătorilor morţi, trei posturi de pază cocoţate pe povârnişurile aproape oable ale Favelei.

João Grande îi lasă pe João Abade şi pe cei doisprezece Macambira cu Pajeú şi se strecoară prin labirinturile săpate de-a lungul terenului învecinat cu râul Vassa Barris. Din aceste vizuini şi adâncituri, yagunzii au pricinuit cele mai mari pierderi soldaţilor, care, ajunşi pe creste şi zărind de acolo întregul Canudos, s-au năpustit pe prăvălişuri în jos spre aşezarea desfăşurată la picioarele lor. Cumplitele rafale i-au ţintuit locului, i-au făcut să se întoarcă, să se zbată, să se calce în picioare, să se încurce, descoperind că nu mai puteau nici s-o ia înapoi, nici să scape pe de lături şi că singura lor salvare era să se trântească la pământ şi să încerce să se îngroape în locaşuri de tragere. João Grande merge printre yagunzi adormiţi; din loc în loc, câte o caraulă se desprinde de pe parapete şi vine să schimbe o vorbă cu el. Fostul sclav trezeşte din somn patruzeci de oameni din Garda Catolică şi le explică ce au de făcut. Nu se miră aflând că tranşeea aceasta aproape n-a avut de suferit; João Abade socotise bine că topografia va fi aici de partea yagunzilor, mai mult decât oriunde în alt loc.

Când se întoarce la Fazenda Velha cu cei patruzeci de băieţi, João Abade şi Joaquim Macambira discuta aprins. Comandantul Străzii vrea să-i hotărască pe alde Macambira să îmbrace uniforme soldăţeşti spunându-le că aşa au mai mulţi sorţi să ajungă la tun. Dar Joaquim Macambira refuză, indignat.

— Nu vreau să mă osândesc, mormăie.

— N-o să te osândeşti. O faci numai pentru a te putea întoarce în viaţa, tu şi fiii tai.

— Viaţa mea şi a fiilor mei ne priveşte numai pe noi, tuna bătrânul.

— Cum vrei, se resemnează João Abade. Atunci, mergeţi cu Dumnezeu.

— Lăudat fie Bunul Isus Sfătuitorul, îşi ia rămas bun bătrânul. Când să păşească pe fâşia de pământ al nimănui, iese luna.

João Grande blestemă între dinţi şi îşi aude oamenii murmurând. E o lună galbenă, rotundă, enormă, gonind negurile şi înstăpânind în locul lor o lumină pală care dă în vileag suprafaţa pământie, fără copaci, ce se pierde în umbrele dese ale Favelei. Pajeú îi însoţeşte până la începutul urcuşului. João Grande nu se poate împiedica să se gândească la acelaşi lucru: cum de-a fost în stare să adoarmă când toţi stăteau de veghe? Trage cu ochiul la Pajeú. Cât să fi rezistat acesta fără somn: trei, patru zile? I-a hărţuit pe câini încă de la Monte Santo, i-a înfruntat la Angico şi la Umburanas, s-a întors la Canudos ca să dea piept cu ei şi aici, a dat deja de două zile piept cu ei şi i-a stăvilit, şi iată-l, proaspăt, liniştit, închis în sine, conducându-i alături de cei doi „puştani” care or să-i ia locul când va începe căţăratul. „El n-ar fi adormit, în locul meu”, gândeşte João Grande. Gândeşte: „Diavolul m-a adormit”. Tresare; în pofida anilor scurşi şi a împăcării revărsate de Sfătuitor peste viaţa lui, din când în când îl chinuie bănuiala că Demonul care i-a intrat în trup în după-

amiaza târzie când a omorât-o pe Adelinha de Gumucio îi mai sălăşluieşte încă în vreun ungher al sufletului, aşteptând doar împrejurarea prielnică spre a-l osândi din nou.

Deodată, terenul se înalţă vertical în faţa lor. João se întreabă dacă bătrânul Macambira va putea să-l escaladeze. Pajeú le arată linia trăgătorilor morţi, vizibili la lumina lunii. Sunt mulţi soldaţi: erau avangarda şi au căzut pe loc, seceraţi de focul yagunzilor. În penumbră, João Grande vede cum le strălucesc bumbii şi niturile curelăriilor, însemnele aurite ale chipielor. Pajeú se desparte de ei cu un abia văzut semn din cap, pe când cei doi băieţandri încep să se caţere pisiceşte pe povârniş. João Grande şi Joaquim Macambira îi urmează, căţărându-se din greu, şi înapoia lor suie Garda Catolică. Oamenii se aburcă pe stânci cu atâta dibăcie încât nici João Grande nu-i aude. Vaga rumoare, stârnită, pietricelele desprinse sub picioare, totul pare lucrarea vântului. În spatele lor, acolo jos, în Belo Monte, aude un murmur necurmat. S-or fi rugând pentru ei în piaţă? Or fi litaniile cu care Canudos îşi îngroapă, noapte de noapte, morţii de peste zi?

Desluşeşte deja, în faţă, siluete, lumini, aude glasuri, şi toţi muşchii i se încordează pentru ce s-ar putea întâmpla.

„Puştanii” îi fac să se oprească. Sunt aproape de un post de pază: patru soldaţi, în picioare, şi îndărătul lor alte multe figuri de soldaţi luminaţi de vâlvătaia unui foc. Bătrânul Macambira se târăşte către João, care îl aude respirând din greu: „Când auzi ţignalul, arde-i!” Dă din cap: „Bunul Isus să te ajute, Don Joaquim”. Vede cum umbrele îi înghit pe cei doisprezece Macambira, striviţi sub ciocane, pârghii şi topoare, şi cum dispare cu ei şi băieţelul care îi conduce. Celălalt „puştan” rămâne cu ei.

Aşteaptă, în mijlocul oamenilor lui, încordat, ţignalul indicând că toţi Macambira au ajuns în dreptul Matadeirei. Se lasă mult aşteptat, şi fostului sclav i se pare că n-o să-l

mai audă vreodată. Dar când – prelung, ţipător, brusc – acoperă toate celelalte sunete, el şi oamenii lui trag deodată în santinele. Se dezlănţuie un schimb de focuri asurzitor, de pretutindeni. În toiul învălmăşelii generale, soldaţii sting focul. Trag de sus, dar nu i-au localizat şi gloanţele merg să se piardă în vânt.

João Grande îşi îndeamnă oamenii să înainteze, şi un moment după aceea trag năprasnic şi aruncă petarde asupra cuibului de străji, pe întuneric; tabăra se umple de tropăituri, de voci, de ordine confuze. Când percutorul puştii loveşte în gol, João se lasă pe vine şi ascultă. Dinspre culmi, dinspre Muntele Mario, vin parcă ecourile altor salve surde. Să fie semn că fârtaţii Macambira s-au aruncat pe artilerişti? Oricum ar fi, nu mai au de ce să zăbovească aici; oamenii lui şi-au mântuit şi ei cartuşele. Şuierând în anume fel, dă ordinul de retragere.

La jumătatea scoborâşului, o siluetă micuţă îl ajunge din urmă, fugind. João Grande îşi lasă o mână pe căpşorul hirsut.

— I-ai dus la Matadeira? îl întreabă.

— I-am dus, răspunde copilul.

În urma lor se aud rafale continui de arme, de parcă întreaga Pavelă ar fi pe picior de război. Băieţaşul nu mai spune nimic, Şi João Grande se gândeşte, încă o dată, la ciudatul fel de a fi al Celor din *sertón,* care preferă să tacă decât să vorbească.

— Şi ce s-a întâmplat cu alde Macambira? întreabă, în sfârşit.

— Au fost ucişi, zice încetişor băiatul.

— Toţi?

— Cred că toţi.

Au ajuns pe pământul nimănui, la jumătatea drumului până la tranşee.

PITICUL îl găsi pe miop plângând, pitulat într-o bortă din Cocorobo, în timp ce oamenii lui Pedrão se retrăgeau. L-a tras de mână printre yagunzii care se întorceau în graba mare la Belo Monte, convinşi că soldaţii coloanei a Doua, din moment ce trecuseră de bariera de la Trabubú, aveau să ia neîntârziat oraşul cu asalt. Când, a doua zi, treceau peste o tranşee din faţa ogrăzilor cu capre, în mijlocul mulţimii dădură peste Jurema: mergea între cele două Sardelinhas, mânând un măgăruş cu paporniţe. Cei trei s-au îmbrăţişat mişcaţi şi Piticul simţi că, strângându-l la piept, Jurema îşi lipise buzele de obrazul lui. În noaptea aceea, culcaţi pe jos în magazie, îndărătul butoaielor şi lăzilor de tot felul, auzind bubuiturile ce se spărgeau necontenit peste Canudos, Piticul le-a povestit că, atât cât îşi putea aduce aminte, sărutarea aceea a fost prima pe care a primit-o în viaţa lui.

Câte zile să fi durat bubuitul tunului, rafalele de împuşcături, detunătura grenadelor care înnegreau aerul şi mai ştirbeau din schelăria turnurilor Templului? Trei, patru, cinci? Ei mergeau de colo-colo prin magazie, îi vedeau intrând ziua sau noaptea pe fraţii Vilanova sau pe ceilalţi, îi auzeau discutând sau împărţind ordine şi nu înţelegeau nimic. Într-o seară Piticul fu nevoit să umple cu o lingură săculeţele şi cornurile cu pulbere pentru flinte şi pentru puşcoacele cu cremene, şi auzi cum un yagunz spunea, arătând spre explozive: „Deie Domnul să ţie pereţii ăştia, Antonio Vilanova. O ghiulea dacă ar cădea aici, ar sări totul în aer şi s-ar alege praful dintr-un cartier întreg”. Nu le spuse nimic soţilor săi. La ce bun să-l înspăimânte şi mai rău pe miop? Toate lucrurile trăite împreună, aici, îl făcuseră să simtă pentru amândoi o afecţiune pe care n-o simţise nici măcar faţă de circarii cu care se înţelesese cel mai bine.

În timpul bombardamentului ieşi de două ori, în căutarea hranei. Lipit de ziduri, pe unde se strecura toată lumea,

cerşi pe la case, orbit de norii de pământ răscolit, cu urechile vuindu-i de împuşcături. Pe strada Madre Iglesia văzu murind un copil. Puştiul apăru în fugă, urmărind o găină care zburătăcea, şi după câţiva paşi căscă ochii mari şi se împletici, de parcă cineva l-ar fi săltat de păr în sus. Glonţul îi intrase în burtă, omorându-l pe loc. Purtă cadavrul până la casa de unde văzuse copilul ieşind şi, cum înăuntru nu era nimeni, îl lăsă într-un hamac. Nu izbuti să prindă găina. Starea de spirit a celor trei, în pofida neliniştii şi a mortalităţii din jur, se îmbunătăţi când putură în sfârşit mânca, graţie vitelor aduse de João Abade la Belo Monte.

Era noapte, se mai domolise întrucâtva urgia tirului, încetase zvonul rugăciunilor înălţate în Piaţa Matriz, şi ei, aşezaţi pe jos în magazie, treji încă, discutau. Deodată, o figură nedesluşită apăru în prag, cu o lămpiţă de lut în mână. Piticul recunoscu rana adâncă şi ochii mici şi oţeliţi ai lui Pajeú. Avea o puşcă pe umăr, *machete* şi *facá* la cingătoare, şiraguri de cartuşe încrucişate peste cămaşă.

— Cu tot respectul, murmură. Doresc să fii soţia mea.

Piticul îl auzi pe miop gemând. I se păru nemaipomenit ca omul acela atât de rezervat, de lugubru, de glacial, să fi putut rosti asemenea cuvinte. Ghici că sub trăsăturile ciumpăvite de cicatrice se ascundea o adâncă nelinişte. Acum nu se mai auzeau împuşcături, nici lătrături nici litanii; doar un muscoi se lovea din când în când de pereţi. Inima Piticului bătea cu putere; nu era însă teamă ci o senzaţie caldă, plină de milă pentru faţa aceea greu însemnată, care, în lumina lămpiţei, privea fix la Jurema, aşteptând. Simţea şi gâfâitul speriat al miopului. Jurema nu spunea nimic. Pajeú începu din nou să vorbească, cumpănind fiecare cuvânt. Nu fusese căsătorit înainte, adică nu cum Porunceau Biserica, Părintele, Sfătuitorul. Ochii lui nu se dezlipeau de pe Jurema, nu clipeau, şi Piticului îi trecu prin cap că era lipsit de noimă să simtă milă faţă de cineva atât de temut. Numai că în momentele

acelea Pajeú părea grozav de neajutorat. Avusese legături trecătoare, din acelea care nu lasă urme, dar niciodată nu avusese familie, copii. Viaţa dusă până atunci nu i-ar fi îngăduit-o. Hărţuise sau fusese hărţuit tot timpul, fugise sau se luptase. De aceea înţelese prea bine vorbele Sfătuitorului atunci când le explicase că pământul secătuit, obosit de a i se cere mereu acelaşi lucru, într-o zi cere să se odihnească. Aceasta a însemnat pentru el Belo Monte, odihna sleitului său pământ. Viaţa lui fusese lipsită de dragoste. Dar acum… Piticul observă că înghite în sec şi i se năzări că surorile Sardelinhas s-au trezit şi îl ascultă pe Pajeú din umbră. Ceva îl preocupa, ceva îi alunga somnul în toiul nopţilor: nu cumva inima i se uscase în piept din lipsă de dragoste? Se bâlbâi, şi Piticul îşi spuse: „Nici eu nici orbul nu existăm pentru el”. Dar nu i se uscase: a văzut-o pe Jurema în *caatinga* şi astfel a aflat. Cu cicatricea se petrecea ceva ciudat: era flăcăruia din lămpiţă care, tremurând, îi pocea şi mai rău chipul. “Îi tremură mâna”, se minună Piticul. Atunci, în ziua aceea, inima i-a vorbit din nou, apoi sentimentele, apoi sufletul. Mulţumită Juremei descoperise că nu s-a uscat pe dinăuntru. Faţa ei, trupul şi vocea îi apăreau aici şi aici. Îşi atinse capul şi pieptul cu un gest brusc, şi flăcăruia urcă şi cobori. Rămase iar tăcut, aşteptând, şi se auziră zumzetele muscoiului şi loviturile lui de pereţi. Jurema stătea tot mută. Piticul o privi cu coada ochiului: chircită în ea însăşi, într-o atitudine de apărare, se uita ţintă în ochii metisului, foarte serioasă.

— Nu ne putem căsători acum, sunt alte îndatoriri mai însemnate, adăugă Pajeú, parcă cerându-şi iertare. Ci de cum pleacă câinii.

Piticul îl simţi pe miop gemând. Dar nici acum ochii lui Pajeú n-o slăbiră pe Jurema şi nu se întoarseră spre vecinul ei. Şi mai era ceva… Ceva la care se tot gândise în zilele din urmă, pe când se furişa după atei, pe când îi împuşca. Ceva care i-ar merge drept la inimă. Tăcu, se ruşina, se strădui

totuşi să lege vorbele: o să-i aducă Jurema de mâncare şi de băut acolo, la Fazenda Velha? Era ceva pentru care îi pizmuia pe ceilalţi, ceva ce ar fi vrut şi el să aibă. Va face ea ce-i cere?

— Da, da, sigur că o va face, va aduce de mâncare, îl auzi Piticul pe miop spunând, cu limba împleticită. O va face, sigur că o va face.

Dar nici măcar acum ochii metisului nu se întoarseră spre el.

— Ce e omul acesta pentru dumneata? îl auzi Piticul întrebând. Acum vocea i se făcuse tăioasă ca o *facá*. Nu ţi-e bărbat, nu?

— Nu, grăi Jurema, încet de tot. Mi-e… ca un fiu.

Noaptea se umplu de împuşcături. La început o rafală, apoi alta, mult mai violentă. Se auziră strigăte, paşi gonind, o explozie.

— Îmi pare bine că am venit şi că ţi-am vorbit, spuse metisul. Acum trebuie să plec. Lăudat fie Bunul Isus!

Un moment mai târziu întunericul se înstăpâni din nou pe magazie şi, în locul zumzetului muscoiului, auziră salve prelungi, unele mai depărtate, altele apropiate. Fraţii Vilanova se găseau în tranşee şi îşi făceau apariţia doar când se întâlneau cu João Abade; cele două Sardelinhas îşi petreceau cea mai mare parte din zi pe la azile sau duceau de mâncare luptătorilor. Piticul, Jurema şi miopul erau singurii care rămâneau acolo. Magazia se umpluse iar cu arme şi cu explozive de la convoiul adus de João Abade, şi o baricadă din nisip şi pietre îi apăra faţada.

— De ce nu-i răspundeai nimic? îl auzi Piticul pe miop agitându-se. El trecea printr-o încordare uriaşă, se forţa să spună lucrurile acelea. – De ce nu-i dădeai niciun răspuns? Nu vezi că în starea lui putea la fel de bine să te omoare, şi pe noi odată cu tine?

Se opri ca să strănute, o dată, de două ori, de zece ori. Când încetă cu strănuturile se opriră ca din senin şi

împuşcăturile de afară; numai muscoiul cel noptatec le zumzăia cu furie deasupra capetelor.

— Nu vreau să fiu nevasta lui Pajeú, spuse Jurema, vorbind mai mult pentru sine. Dacă mă obligă, mă omor. Cum s-a omorât o femeie din Calumbi, cu un spin de *xique-xique.* N-o să fiu niciodată nevasta lui.

Pe miop îl trecu alt val de strănuturi şi Piticul se simţi foarte neajutorat: dacă Jurema se omora, de el ce se va alege?

— Trebuia să fi fugit când încă se mai putea, îl auzea gemând pe miop. Acum e prea târziu. Aici or să ne putrezească oasele. Vom avea parte de o moarte îngrozitoare.

— Pajeú spunea că soldaţii vor pleca, şopti Piticul. Şi a zis-o cu multă convingere. El ştie ce spune, doar se bate cu ei, îşi dă seama care e mersul războiului.

În alte dăţi, orbul îl combătea: ce, a înnebunit ca toţi descreieraţii aceia, îşi închipuia că pot învinge Armata Braziliei? Credea, ca ei, că la timpul socotit va apare Regele Don Sebastian să lupte de partea lor? Dar acum rămase tăcut. Piticul nu era aşa de convins ca el că soldaţii ar fi invincibili. Aşa-i că nu intraseră în Canudos? Aşa-i că João Abade le luase armele şi vitele? Oamenii spuneau despre ei că mor ca muştele în Favela, împroşcaţi cu gloanţe de pretutindeni, rămaşi fără mâncare, apărându-se cu ultimele muniţii.

Cu toate acestea, Piticul, a cărui veche existenţă rătăcitoare îl făcea să nu-şi găsească locul între patru pereţi şi îl asmuţea afară în stradă deşi acolo ploua cu gloanţe, putu să vadă în ziua următoare că orăşelul Canudos nu avea nimic dintr-o aşezare victorioasă. Mai tot timpul dădea peste un mort sau un rănit în plină stradă; dacă schimbul de focuri era intens, abia după multe ore erau purtaţi spre azile, care se găseau acum, cu toatele, pe strada Santa Ines, aproape de Mocambo. Dacă nu era cu tot dinadinsul

pus de infirmieri să-i ajute la căratul morţilor şi răniţilor, Piticul evita cu grijă acest sector. Asta pentru că pe strada Santa Ines erau aruncate claie peste grămadă leşurile care nu puteau fi îngropate decât noaptea – cimitirul era descoperit, în bătaia focului –, şi la duhoarea nesuferită se mai adăugau plânsetele şi gemetele răniţilor din azile, ca şi tristul spectacol al bătrânilor invalizi, buni de nimic, puşi acolo ca să gonească hoitarii *urubús* şi câinii care voiau să rupă din cadavrele împânzite de muşte. Înmormântările aveau loc după slujba vecerniei şi după poveţele care se ţineau cu punctualitate, seară de seară, la chemarea clopotului din Templul Bunului Isus. Dar acum se făceau pe întuneric, fără feştilele sfârâitoare de dinainte de război. La darea poveţelor obişnuiau să vină, cu el, Jurema şi miopul. Dar, spre deosebire de Pitic, care se alătura după aceea cortegiilor spre cimitir, ei se întorceau la magazie imediat după predica Sfătuitorului. Pe Pitic îl fascinau înmormântările, mai bine zis strădaniile uimitoare ale celor vii care făceau totul ca morţii lor să fie îngropaţi cu o bucată de lemn deasupra. Întrucât nu mai era cine să le facă sicrie, căci toţi se ocupau numai cu războiul, leşurile erau îngropate învelite în hamacuri, uneori două sau trei cadavre într-un singur hamac. Rudele puneau înăuntrul hamacului o scândurică, o creangă de copac, un obiect oarecare de lemn, ca să-i dovedească Părintelui întreaga lor bună-credinţă de a asigura mortului o îngropare creştinească, cu sicriu, pe care n-o zădărniceau decât împrejurările potrivnice.

La întoarcerea dintr-una dintre hoinărelile lui obişnuite, Piticul îi găsi în magazie pe Jurema şi pe orb împreună cu părintele Joaquim. De la venirea lor aici, cu luni în urmă, nu mai avuseseră prilejul de a fi singuri cu el. De văzut îl văzuseră adesea, de-a dreapta Sfătuitorului, în tumul Templului Bunului Isus, slujind sfânta liturghie şi rugându-se îngânat de mulţimea cucernică din Piaţa Matriz, în

procesiuni, înconjurat ca de o chingă de fier de oamenii din Garda Catolică, sau la înmormântări, psalmodiind în latineşte. Auziseră că dispariţiile lui erau legate de călătorii care îl purtau prin toate ungherele *sertón-ului,* ca să facă comisioane şi să aducă ajutoare yagunzilor. De când reizbucnise războiul, apărea deseori pe străzi, mai ales pe strada Santa Ines, unde se ducea să-i spovedească şi să le dea sfântul maslu muribunzilor din azile. Deşi se mai întâlnise cu el de câteva ori, niciodată nu-i adresase cuvântul; dar acum, când Piticul intră în magazie, preoţelul îi întinse mâna şi îi spuse câteva vorbe amabile. Stătea pe un scăunel de mulgătoare şi îi avea în faţă pe Jurema şi pe miop, aşezaţi pe jos cu picioarele încrucişate.

— Nimic nu e uşor, nici măcar lucrul acesta care părea cel mai uşor din lume, se întoarse părintele Joaquim către Jurema, descurajat, umezindu-şi buzele crăpate. Şi eu care credeam că îţi aduc o mare fericire. Că de data asta voi fi primit ca un aducător de bucurie într-o casă. – Făcu o pauză şi îşi mai trecu o dată limba peste buze. – Am ajuns să merg prin case doar cu sfântul maslu, să închid ochii morţilor, să văd suferinţe.

Piticul se gândi că în decursul ultimelor luni părintele Joaquim devenise un moşneag. Aproape nu mai avea păr, şi între smocurile de pufuleţ alb de deasupra urechilor i se vedea pielea craniului, tăbăcită şi plină de pistrui. Slăbiciunea lui era extremă: deschizătura sărăcăcioasei sale sutane albăstrii dădea la iveală oasele ieşite ale pieptului; faţa i se scofâlcise şi atârna în piei gălbui, albite din loc în loc de ţepi de barbă crescută, lăptoasă, în expresia lui mai era, în afară de foame şi îmbătrânire, o imensă oboseală.

— Nu mă voi căsători cu el, părinte, spuse Jurema. Dacă vrea să mă silească mă voi omorî.

Vorbise liniştit, cu aceeaşi calmă hotărâre cu care le vorbise şi lor în noaptea dinainte şi Piticul înţelese că

preotul din Cumbe o mai auzise spunând acelaşi lucru, fiindcă nu păru deloc surprins:

— Nu vrea să te sileascâ, bombăni, cu nasul în jos. Nici nu-i trece prin cap că l-ai putea respinge. Ştie, ca toată lumea de aici de altfel, că oricare femeie din Canudos s-ar simţi măgulită să fie aleasa lui Pajeú pentru a forma un cămin. Ştii cine e Pajeú, nu, fiica mea? Mai mult ca sigur că ai auzit tot ce se povesteşte pe seama lui.

Rămase cu ochii în pământul bătătorit al încăperii, cu un aer de grea mâhnire. O urechelniţă micuţă depăna din multele-i picioruşe printre sandalele lui din care ieşeau la iveală nişte degete slabe şi gălbejite, cu unghii negre crescute. Nu o călca, o lăsă să se îndepărteze şi să dispară printre rastelele de puşti sprijinite unele de altele.

— Totul e nu numai adevărat, dar îndulceşte întrucâtva realitatea, adăugă, cu acelaşi aer abătut. Violenţele, omorurile, tâlhăriile, jafurile, răzbunările, ferocităţile gratuite, ca retezatul urechilor sau al nasurilor. Toată viaţa asta de nebunie şi de iad. Cu toate acestea, iată-l aici alături de João Abade, Taramela, Pedrão şi de atâţia alţii... Sfătuitorul a făcut minunea, a preschimbat lupul în oaie şi l-a închis în ţarc cu mioarele. Şi fiindcă a făcut toate acestea, fiindcă a făcut oiţe din lupi şi a dat temeiuri de a-şi schimba viaţa unor oameni care nu ştiau decât de frică şi ură, de foame, crimă şi jaf, fiindcă a spiritualizat brutalitatea acestor pământuri, i se trimit armate peste armate ca să-l ucidă şi să ne extermine. Oare ce confuzie s-o fi înstăpânit pe Brazilia, pe întreaga lume, de se comite o ticăloşie ca asta? Nu-i aşa că începi să-i dai crezare Sfătuitorului până şi în legătură cu domnia Satanei asupra Braziliei, a Antihristului asupra Republicii? Nu vorbea repede, nu ridica vocea, nu era nici mânios nici întristat. Era mai degrabă copleşit.

— Să nu credeţi că o fac din îndărătnicie sau pentru că l-aş urî, o auzi Piticul pe Jurema vorbind cu aceeaşi fermitate

în glas. Dacă ar fi altul, nu Pajeú, şi la fel m-aş opune. Nu vreau să mă mărit, părinte.

— Bine, bine, am înţeles, suspină preotul din Cumbe. Vom găsi noi o cale. Dacă nu vrei, nu te vei mărita cu el. Nu trebuie să-ţi iei viaţa. Eu sunt cel ce căsătoreşte perechile din Belo Monte, aici nu există căsătorie civilă. – Zâmbi cu jumătate din gură şi îi licări o luminiţă ghiduşă în ochi. – Dar nu-i putem spune asta dintr-odată. Nu trebuie să-l rănim. Susceptibilitatea unor oameni ca Pajeú este o boală cumplită. Alt lucru de care nu încetez să mă minunez este acest simţ al onoarei împins la extrem. Oamenii aceştia sunt o rană vie. Sunt lipsiţi de orice, dar onoare au cu prisosinţă, să dea şi la alţii. E bogăţia lor. Vom începe prin a-i spune că văduvia ta e prea recentă ca să-ţi îngăduie o nouă căsătorie. Îl vom face să aştepte. Dar mai e ceva. Pentru el e important. Du-i de mâncare la Fazenda Velha. Mi-a spus dorinţa lui. Ar vrea să simtă că o femeie se ocupă de el. Nu e mult. Fă-i pe plac. Cât despre treaba cealaltă, îl vom face să se descurajeze încetul cu încetul.

Dimineaţa fusese liniştită, acum începeau să se audă împuşcături, răzleţe şi de la o mare depărtare.

— Ai deşteptat o pasiune, adăugă părintele Joaquim. O mare pasiune. Noaptea trecută a venit la Sanctuar ca să-i ceara voie Sfătuitorului să te ia de nevastă. A mai spus că îi va primi şi pe aceştia doi, din moment ce sunt familia ta, că îi va lua să locuiască cu el…

Brusc, se ridică în picioare. Miopul era scuturat de strănuturi, pe când Piticul izbucni în râs, încântat la ideea că va deveni fiul adoptiv al lui Pajeú: niciodată nu va mai răbda de foame.

— Nici pentru asta, nici pentru nimic altceva nu-l voi lua de bărbat, repetă Jurema, neclintită în hotărârea ei. Deşi adăugă, coborând privirea: Dar dacă dumneavoastră credeţi că e bine aşa, îi voi duce eu mâncarea.

Părintele Joaquim încuviinţă şi tocmai se răsucea pe

călcâie când miopul se ridică dintr-un salt şi-l prinse de braţ. Piticul, văzându-i disperarea, ghici de îndată ce-i va spune.

— Dumneata mă poţi ajuta, şopti grabnic, privind în dreapta şi în stânga. Te rog, fă-o pentru tot ce ai mai sfânt, părinte. Eu nu am nimic de-a face cu ce se întâmplă aici. Mă aflu la Canudos dintr-un accident. Dumneata ştii că nu sunt nici soldat nici spion, că nu sunt nimeni. Te rog, te implor, ajută-mă.

Preotul din Cumbe privea la el compătimitor.

— Să pleci de aici? murmură.

— Da, da, se bâlbâi miopul, scuturând din cap. Mi-au interzis să plec. Nu e drept…

— Trebuia să fi fugit, şopti părintele Joaquim. Când încă se mai putea, când nu colcăiau soldaţii peste tot.

— Nu vezi în ce hal sunt? gemu miopul, arătându-şi ochii înroşiţi, bulbucaţi, apoşi, nesiguri. Nu vezi că fără ochelari sunt orb? Puteam eu să plec de unul singur, poticnindu-mă prin *sertón?* – Vocea i se frânse într-un scheunat – Nu vreau să mor ca un şobolan.

Preotul din Cumbe clipi de câteva ori şi pe Pitic îl luă cu un fior rece pe spate, aşa cum se întâmplă ori de câte ori miopul prezicea o moarte îngrozitoare pentru toţi.

— Nici eu nu vreau să mor ca un şobolan, silabisi preoţelul, făcând o schimă de dezgust. Nici eu nu fac parte dintre oameni aceştia. Şi totuşi… – Scutură din cap, ca pentru a goni o imagine. – Să vreau să te ajut şi tot n-aş avea cum. Din Canudos nu ies decât bande înarmate, să se bată. Ai putea să mergi cu una dintre ele? făcu un gest amar. Dacă crezi în Dumnezeu, lasă-te în voia Lui. E singurul care ne poate ajuta acum. Iar dacă nu crezi, mă tem că nimeni în lume nu te poate ajuta, prietene.

Se îndepărtă, târându-şi picioarele, adus din spate şi trist. Nu avură timp să-i comenteze vizita, căci chiar atunci intrară în magazie fraţii Vilanova urmaţi de mai mulţi

oameni. Din discuţia lor, Piticul pricepu că yagunzii sapă o nouă tranşee la vest de Fazenda Velha, urmând şerpuirea râului Vassa Barris faţă în faţă cu Tabolerinho, fiindcă o parte din trupe se despresurase din Favela şi venea ocolind muntele Cambaio ca să se amplaseze, probabil, în acel sector. Când fraţii Vilanova plecară luând cu ei şi arme, Piticul şi Jurema îl mângâiară cum se pricepură pe miop, care era atât de disperat în urma dialogului cu părintele Joaquim, încât îi curgeau lacrimile pe obraz şi îi clănţăneau dinţii.

Chiar în seara aceea Piticul o însoţi pe Jurema să ducă de mâncare lui Pajeú, la Fazenda Velha. Ea ceruse şi miopului să o însoţească, dar teama pe care o stârnea în el metisul, ca şi primejdia la care s-ar fi expus străbătând întregul Canudos îl făcură să refuze. Mâncarea pentru yagunzi era gătită în ulicioara San Cipriano, unde se tăiau vitele rămase din incursiunea lui João Abade. Statură amândoi la o coadă lungă până ajunseră la Catarina, slăbuţa soţie a lui João Abade care, împreună cu alte femei, împărţea bucăţi de carne cu *farinha* şi stacane pe care „puştanii” fugeau să le umple la adăpătoarea din San Pedro. Soţia Comandantului Străzii le dădu un coş cu carne friptă, şi ei se alipiră Şirului de femei care mergeau spre tranşee. Aveau de parcurs ulicioara San Crispin, după care, aplecându-se sau mergând în patru labe, aveau de trecut de-a lungul malurilor înalte ale lui Vassa Barris, maluri ale căror multe ieşituri şi neregularităţi formau un adevărat scut împotriva gloanţelor. De la râu încolo, femeile nu mai puteau merge în şir ci numai una câte una, fugind în zig-zag – sau cele mai prudente – târându-se. Erau cam trei sute de metri între malurile înalte şi tranşee şi, pe când fugea din răsputeri, lipit de Jurema, Piticul apucă să vadă la dreapta turnurile Templului Bunului Isus, înţesate de trăgători, iar la stânga înălţimile Favelei, de unde, era sigur, cătarea a mii de puşti era aţintită spre ei. Ajunse năduşit la marginea

tranşeei şi două braţe îl coborârâ în groapă. Văzu faţa desfigurată de rană a lui Pajeú.

Nu părea surprins să-i vadă acolo. O ajută şi pe Jurema, ridicând-o ca pe o pană, şi o salută cu o înclinare a capului, fără să zâmbească, cu naturaleţe, ca şi când ea ar mai fi venit şi în alte rânduri. Luă coşul şi le făcu semn să se îndepărteze, căci stăteau în calea femeilor grăbite. Piticul înainta printre yagunzi ce mâncau stând pe vine, vorbeau cu noile venite sau iscodeau prin tuburi lungi sau prin trunchiuri scobite care le permiteau să tragă fără a fi văzuţi. Tranşeea se lăţi în sfârşit într-un spaţiu liber semicircular. Oamenii şedeau aici mai la largul lor şi Pajeú se aşeză lângă un perete. Îi făcu semn Juremei să vină lângă el. Piticului, care nu ştia dacă să se apropie, îi arătă coşul. El, atunci, îşi făcu loc lângă ei şi împărţi cu Jurema şi Pajeú apa şi mâncarea.

Câtva timp, metisul nu scoase o vorbă. Mânca şi bea, fără să arunce nicio privire soţilor lui. Jurema nu-l privea nici ea şi Piticul îşi spuse că era o proastă dacă îl respingea ca bărbat pe omul acesta care le putea rezolva toate problemele. Şi ce dacă era urât? Din când în când îl fura cu coada ochiului. Părea de necrezut că omul acesta care mesteca încet, cu o hotărâre rece, cu o expresie indiferentă – îşi sprijinise puşca de perete, dar păstrase *facă, el machete* şi colierele de cartuşe încrucişate peste piept –, era una şi aceeaşi persoană cu cel care, cu o voce tremurătoare şi deznădăjduită îi spusese Juremei acele cuvinte de dragoste. Deasupra lor nu şuierau salve de gloanţe ci proiectile răzleţe, ceva cu care urechile Piticului se obişnuiseră. Cu ce nu se obişnuiseră deloc era cu ghiulelele de tun. Explozia lor era însoţită de nori de pământ răscolit, de năruiri, de cratere afunde, de plânsul îngrozit al copiilor şi deseori de cadavre sfârtecate. Când bătea tunul, era primul care se trântea la pământ şi rămânea aşa, cu ochii închişi, scăldat în sudoare rece,

agăţându-se de Jurema şi de miop dacă erau în preajmă, încercând să se roage.

Ca să rupă tăcerea, întrebă timid dacă era adevărat că Joaquim Macambira şi fiii săi, înainte de a fi împuşcaţi, au apucat să distrugă Matadeira. Pajeú spuse că nu. Dar Matadeira a explodat în mâinile masonilor câteva zile mai târziu şi, pare-se, au murit trei sau patru din cei ce o încărcau. Se prea poate ca Părintele să fi hotărât aşa ca să răsplătească martiriul celor doisprezece Macambira. Metisul evita să se uite la Jurema, iar aceasta părea că nu aude ce spune. Adresându-i-se în continuare tot lui, Pajeú adăugă că ateilor din Favela le merge pe zi ce trece mai râu, că mor de foame şi de boli, disperaţi de pierderile suferite din partea catolicilor. Pe timp de noapte puteau fi auziţi şi de aici cum se văicăreau şi cum plângeau. Asta înseamnă că vor pleca în curând?

Pajeú făcu un gest de îndoială,

— Problema e îndărăt, murmură, arătând cu bărbia către sud. La Queimadas şi Monte Santo. Sosesc mereu tot alţi masoni, alte puşti, alte tunuri, alte cirezi, alte grâne. Vine alt convoi cu întărituri şi cu hrană. Pe când nouă ni se termină toate.

Pe faţa lui pal-gălbuie, cicatricea se strâmbă uşor.

— Voi merge eu de data asta să-i opresc, spuse, întorcându-se spre Jurema. Piticul se simţi îndepărtat deodată la leghe de acel loc. – E păcat că tocmai acum trebuie să plec.

Jurema îi întoarse fostului *cangaceiro* privirea, cu o expresie docilă şi absentă, fără a spune nimic.

— Nu ştiu cât voi lipsi. O să le sărim în cârcă la Jueté. Trei sau patru zile, cel puţin.

Jurema întredeschise gura dar nu scoase o vorbă. Nu spusese nimic de când venise.

Se produse între timp o vânzoleală în tranşee şi Piticul văzu că vine spre ei un tumult precedat de un zvon de voci.

Pajeú se ridică şi luă puşca. Agitaţi, înghiontindu-i pe cei aşezaţi pe paporniţe sau stând pe vine, mai mulţi yagunzi ajunseră până la ei – îl înconjurară pe Pajeú şi rămaseră un moment privindu-l, fără ca vreunul să deschidă gura. O făcu, în sfârşit, un bătrân care avea o aluniţa cu fire lungi de păr pe gât:

— L-au ucis pe Taramela, spuse. L-a pălit un glonţ în ureche, în timp ce mânca. – Scuipă şi, privind în jos, mormăi: – Ţi-a murit norocul, Pajeú.

„SE ÎMPUT înainte de a muri”, zice cu voce tare tânărul Teotónio Leal Cavalcanti, care crede că a gândit doar, nu că a vorbit. Dar chiar şi aşa, nu e vreo primejdie să-l fi auzit răniţii. Deşi ambulanţa coloanei întâia e bine adăpostită de gloanţe, într-o despicătură aflată între culmile Favelei şi Muntele Mario, zgomotul împuşcăturilor şi mai ales al detunăturilor artileriei răsună aici, jos, repetat şi înmulţit de ecoul de semiboltă dintre munţi, şi e un chin în plus pentru răniţi, care trebuie să ţipe ca să se facă înţeleşi. Nu, nimeni nu l-a auzit.

Ideea putreziciunii îl chinuie pe Teotónio Leal Cavalcanti. Student în ultimul an de Medicină la São Paulo când, din fierbintea sa convingere republicană s-a înrolat ca voluntar cu trupele care plecau să apere Patria acolo, la Canudos, a mai văzut şi înainte, bine-înţeles, răniţi, oameni în agonie, cadavre. Dar orele acelea de anatomie, autopsiile din amfiteatrul facultăţii, răniţii din spitalele unde făcea practică de chirurgie – cum s-ar putea compara oare cu iadul pe pământ care este cursa de şoareci din Favela? Se minunează mai cu seamă de repeziciunea cu care se infectează rănile, felul cum, în câteva ore, se observă deja în ele ceva ca o foire, apoi o îmbulzire a viermilor, şi cum aproape imediat încep să supureze puroi fetid.

„O să-ţi folosească în carieră”, i-a spus tatăl lui când şi-au

luat rămas bun în gara São Paulo. „O să ai prilejul unei practici intensive de prim ajutor.” A fost mai curând o practică de dulgher. Ceva tot a învăţat în aceste trei săptămâni: răniţii mor mai degrabă de cangrenă decât din cauza rănilor; cei ce au mai multe posibilităţi de salvare sunt acei ce primesc pălitura de glonţ sau de *facá* în braţe sau în picioare – membre separabile –, cu condiţia ca acestea să le fie amputate şi cauterizate la timp. Doar primele trei zile a ajuns cloroformul, pentru a face amputările cât de cât cu omenie; în cele trei zile, Teotónio spărgea fiolele, îmbiba un ghemotoc de vată cu lichidul ameţitor şi îl ţinea lipit de nasul rănitului în timp ce căpitanul-chirurg, doctorul Alfredo Gama, tăia cu ferăstrăul, suflând din greu. Când se termină cloroformul, anestezicul fu un pahar cu rachiu, iar acum de când s-a terminat şi rachiul, operaţiile se fac pe viu, medicii aşteptând ca victima să leşine mai repede, astfel ca doctorul-chirurg să poată opera fără distragerea urletelor. Dar acum e Teotónio Leal Cavalcanti cel ce ferestruieşte şi retează coapsele, gambele, mâinile şi braţele cangrenaţilor, în timp ce doi infirmieri ţin vârtos victima până când aceasta îşi pierde cunoştinţa. Şi tot el e cel care, după ce a amputat, cauterizează cioturile rămase arzându-le cu puţin praf de puşcă sau cu grăsime clocotită, aşa cum l-a învăţat căpitanul Alfredo Gama înainte de accidentul lui stupid.

Stupid, da. Căci căpitanul Gama ştia prea bine că prisosesc artileriştii dar că, în schimb, lipsesc medicii. Mai ales doctori ca el, experţi în medicina aceasta de urgenţă pe care a învăţat-o în selvele Paraguayului, unde plecase voluntar în timpul studenţiei, aşa cum venise la Canudos tânărul Teotónio. Numai că în războiul cu Paraguayul, doctorul Alfredo Gama s-a molipsit spre nenorocul lui, după cum singur mărturisea, de „viciul artileriei”. Acest viciu i-a adus pieirea acum şapte zile, lăsând pe umerii tânărului său adjutant răspunderea copleşitoare a două sute de

răniţi, bolnavi şi muribunzi zăcând claie peste grămadă, pe jumătate goi, pestilenţi, mâncaţi de viermi, pe stâncăria goală – abia dacă unul sau altul are vreo manta sau rogojină – la ambulanţă. Corpul medical al coloanei întâia se împărţise în cinci echipe, iar căpitanul Alfredo Gama şi Teotónio formau una dintre ele, cea care avea în sarcina ei zona de nord a spitalului.

„Viciul artileriei” îl împiedica pe doctorul Alfredo Gama să se ocupe numai de răniţii săi. Din senin se oprea în mijlocul unei îngrijiri medicale şi se căţăra febril pe Alto de Mario, unde fuseseră târâte cu mare greutate toate tunurile coloanei întâia. Artileriştii îi dădeau voie să tragă cu tunurile Krupp, ba chiar şi cu Matadeira. Teotónio îşi aminteşte de el cum profetiza: „Un chirurg va nărui turnurile din Canudos!”. După aceea căpitanul se înapoia la despicătura lui din munte plin de avânt şi însufleţire. Era un om mătăhălos, sangvin, plin de abnegaţie şi jovial, care l-a îndrăgit pe Teotónio Leal Cavalcanti chiar din ziua când l-a văzut intrând în cazarmă. Personalitatea lui debordantă, buna dispoziţie, viaţa aventuroasă, anecdotele lui pitoreşti l-au încântat într-atâta pe student încât acesta s-a gândit foarte serios, în timpul călătoriei spre Canudos, să rămână în Armată după ce îşi va fi luat diploma, aşijderi idolului său. În scurtul popas al regimentului la Salvador, doctorul Gama l-a luat cu el pe Teotónio să-i arate Facultatea de Medicină din Bahia, aflată în Piaţa Catedralei şi, înaintea faţadei galbene cu mari vitralii albastre în formă de ogivă, sub arborii *flamboyanes,* sub cocotieri şi *crotos,* medicul şi studentul băură un rachiu dulceag printre barăcile ridicate pe dalele de piatră albă şi neagră, înconjuraţi de vânzători de mărunţişuri şi de bucătărese. Băură în continuare până în zori, care îi surprinseră într-un bordel de mulatre, nebuni de fericire. Suindu-se în trenul către Queimadas, doctorul Gama îşi puse discipolul să înghită o poţiune vomitivă, „pentru prevenirea sifilisului african”, după cum îi explică.

Teotónio se şterge de sudoare, în timp ce-i dă să bea chinină amestecată cu apă unui bolnav de variolă ce delirează de febră, într-o parte zace un soldat cu oasele cotului la vedere, în alta un împuşcat în burtă, care nemaiavând sfincter, expulzează fetid toate excrementele. Duhoarea acestora se amestecă cu mirosul de pârlit al cadavrelor arse în depărtare. Chinină şi acid fenic e tot ce a mai rămas în ambulanţa Spitalului de Urgenţă. Iodoformul s-a terminat odată cu cloroformul şi, în lipsa antisepticelor, medicii au fost nevoiţi să folosească subnitrat de bismut şi produse pe bază de calomel. Acum, ambele substanţe s-au terminat şi ele. Teotónio Leal Cavalcanti spală rănile cu o soluţie de apă şi acid fenic. O face ghemuindu-se, scoţând soluţia fenicată din bidon în căuşul palmelor. Pe alţii îi pune să înghită puţină chinină cu jumătate de pahar de apă. S-a adus o mare cantitate de chinină, avându-se în vedere posibile febre paludice. „Sindromul războiului cu Paraguayul”, spunea doctorul Gama. Acolo mai că decimaseră armata. Dar paludismul era cu totul inexistent în clima aceasta foarte uscată, unde numai în jurul câtorva băltoace stătute se înmulţeau ţânţarii. Teotónio ştie că chinina n-o să le facă oamenilor nici bine nici rău, dar cel puţin le va da impresia că sunt îngrijiţi. Chiar în ziua accidentului, căpitanul Gama începuse să împartă chinină, în lipsă de altceva.

Se gândeşte cum s-a întâmplat, cum era firesc să se întâmple, accidentul. El nu se afla acolo; i s-a povestit şi, de atunci, în afară de trupurile care se împut, acesta este alt coşmar care îi tulbură somnul, în puţinele ore când poate pune capul jos. E coşmarul cu glumeţul şi energicul căpitan-chirurg aprinzând focosul tunului Krupp 34 a cărui chiulasă a fost închisă prost, din grabă. La aprinderea capsei, explozia se propagă de la chiulasă întredeschisă la o ladă cu gloanţe din apropiere. I-a auzit pe artilerişti povestind cum l-au văzut pe doctorul Alfredo Gama zbucnind câţiva

metri de la pământ şi căzând la douăzeci de paşi transformat într-o informă grămadă de carne. Odată cu el au mai murit locotenentul Odilon Coriolano de Azevedo, sublocotenentul José A. de Amaral şi trei soldaţi (alţi cinci s-au ales cu arsuri). Când Teotónio a ajuns la locul prăpădului, Alto de Mario, cadavrele erau incinerate, potrivit unei dispoziţiuni sugerate de Serviciul Sănătăţii, având în vedere cât de greu era să fie îngropaţi toţi cei ce mureau: în solul acesta care e rocă vie, a săpa o groapă reprezenta o mare risipă de energie, fiindcă hârleţele şi cazmalele se ştirbeau de pietroaie fără a le clinti din loc. Ordinul de a arde cadavrele a fost motivul unei discuţii violente între generalul Oscar şi confesorul coloanei întâia, părintele capucin Lizzardo, care numeşte incinerarea „o perversitate masonică”.

Tânărul Teotónio păstrează o amintire de la doctorul Alfredo Gama: o panglicuţă miraculoasă a Domnului din Bonfim, pe care i-au vândut-o în seara aceea, la Bahia, marchitanii din Piaţa Catedralei. O va duce văduvei şefului său, dacă se va întoarce la São Paulo. Dar Teotónio nu mai e aşa sigur că va revedea oraşul în care s-a născut, a studiat şi s-a înrolat în armată din idealismul romantic de a sluji Patria şi Civilizaţia.

În lunile acestea din urmă, anumite credinţe ce păreau de neclintit au fost cât se poate de zdruncinate. De pildă, ideea lui despre patriotism, sentiment care, credea el înainte, curgea prin venele tuturor acelor oameni veniţi din cele patru colţuri ale Braziliei ca să apere Republica de obscurantism, de conspiraţia trădătorilor şi de barbarie. Avu parte de prima dezamăgire la Queimadas, de-a lungul celor două luni neşfârşite de aşteptare, în haosul reprezentat de satul din *sertón* devenit peste noapte Cartierul General al coloanei întâia. La Serviciul Sănătăţii, unde lucra cu căpitanul Alfredo Gama şi cu alte cadre medicale, descoperi că mulţi încercau să scape de război

sub pretextul bolilor de tot felul. Îi văzuse cum născoceau boleşniţe, cum învăţau simptomele şi cum le recitau ca nişte actori cu experienţă, numai şi numai ca să fie declaraţi inapţi. Medicul-artilerist îl învăţă să le spulbere procedeele neruşinate de care se foloseau ca să-şi provoace febră, vomă, diaree. Făptui că printre ei se găseau nu numai răcani de rând, deci oameni fără cultură, ci şi ofiţeri, fusese pentru Teotónio o dură trezire la realitate.

Patriotismul nu era aşa de răspândit cum credea el. Gândul acesta i-a fost întărit în cele trei săptămâni de când se găsesc cu toţii prinşi în cursă. Nu e vorba că oamenii nu se bat; dimpotrivă, s-au bătut, se bat în continuare. Cu ochii lui a văzut cu câtă bravură au respins, începând de la Angico, atacurile acestui duşman sinuos, laş, care nu-i înfruntă, care ignoră legile şi procedeele unui război, care se camuflează în obcine şi prin hugeacuri, care atacă pieziş, din ascunzători, şi se topeşte ca fumul când patrioţii îi ies în întâmpinare. În cele trei săptămâni, în pofida faptului că un sfert din forţele expediţionare au căzut moarte sau rănite, oamenii luptă fără răgaz, cu toată lipsa hranei, deşi toţi au început să piardă nădejdea de a mai vedea venind convoiul cu întăriri.

Dar cum se poate împăca patriotismul cu specula deşănţată? Ce fel de dragoste faţă de Brazilia mai e şi asta care îngăduie asemenea schimburi sordide între oameni care apără cea mai nobilă dintre cauze, cea a Patriei şi a Civilizaţiei? Aceasta e cealaltă realitate care îl demoralizează pe Teotónio Leal Cavalcanti: forma în care se face negoţ şi speculă din cauza lipsurilor. La început, doar tutunul se vindea şi se revindea tot mai scump. Chiar în dimineaţa aceea văzuse un maior de cavalerie plătind douăsprezece mii de *reişi* pentru un pac… Douăsprezece mii de *reişi!* De zece ori mai mult decât valorează o cutie cu cel meii fin tutun, la oraş. Apoi, totul a crescut vertiginos,

totul a devenit obiectul celui mai neruşinat şperţ. Pentru că raţiile sunt infime – ofiţerii primesc păpuşoi crud, fără sare, iar soldaţii trebuie să se mulţumească cu nutreţul cailor –, se plătesc preţuri fantastice pe mâncare: treizeci şi patruzeci de mii de *reişi* pe un sfert de ied, cinci mii pe un ştiulete de porumb, douăzeci de mii pe o *rapadura,* douăzeci de mii pe o ceaşcă de *farinha,* o mie sau chiar două mii pe o rădăcină de *imbuzeiro* sau pe un cactus „cabeza de frade" din care se poate extrage miezul. Ţigările de foi numite „fuzileiros" se vând cu o mie de *reişi,* iar o ceaşcă de cafea cu cinci mii. Şi partea cea mai urâtă e că el însuşi s-a lăsat târât în acest trafic. El însuşi, mânat de foame şi de nevoia de a fuma, a cheltuit cu încetul ce avea asupra lui, plătind cinci mii de *reişi* pe o lingură de sare, articol căruia abia acum a descoperit în ce hal poţi să-i simţi lipsa. Ceea ce îl scârbeşte şi mai abitir e că ştie că o bună parte din aceste produse au o origine ilicită, că sunt furate din rezervele coloanei, deci furturi din furturi…

Nu e oare surprinzător că în asemenea împrejurări când îşi pun viaţa în joc în orice clipă, în această oră a adevărului care ar trebui să-i purifice, lăsând să apară doar ce e înălţător, ei, dimpotrivă, dau dovadă de lăcomie neînfrânată, de poftă de câştig? „Deci nu partea sublimă, ci cea sordidă şi abjectă, aviditatea, rapacitatea se exacerbează în prezenţa morţii", gândeşte Teotónio. Ideea lui despre om a fost mânjită brutal în săptămânile acelea, îl smulge din gândurile lui cineva care îi plânge la picioare. Spre deosebire de alţii, care hohotesc, acesta plânge în tăcere, Parcă ruşinându-se. Se lasă în genunchi lângă el. E un soldat vârstnic, care nu mai rabdă mâncărimea.

— M-am scărpinat, domnule doctor, murmură. Nu-mi pasă dacă se infectează sau mai ştiu eu ce.

E una dintre victimele acelei arme diabolice a canibalilor, care a găurit epiderma multor patrioţi: furnicile *cacaremas.* La început, faptul că micile bestii feroce, care găuresc

pielea, produc spuzeli şi o arsură atroce, ieşeau din ascunzătorile lor odată cu răcoarea nopţii şi se înverşunau pe cei adormiţi părea un fenomen natural, o fatalitate. Dar s-a descoperit că furnicarele, nişte alcătuiri sferice de pământ, sunt aduse în tabără de yagunzi, care le sfărâmă acolo, pentru ca roiurile vorace să dea iama prin patrioţii care se odihnesc... Şi sunt copii mici cei pe care canibalii îi trimit să se târască şi să lase acolo furnicarele! Unul dintre ei a fost prins; tânărului Teotónio i s-a spus că puiul de yagunz se zbătea ca o fiară în braţele celor care îl ţineau, împroşcându-i cu grosolănii ca ultima dintre canalii...

Ridicând cămaşa soldatului vârstnic ca să-i examineze pieptul, Teotónio observă că plăgile vineţii de ieri sunt acum o pată roşcată cu pustule cuprinse de o agitaţie neîncetată. Da, au şi apărut, înmulţindu-se, rozând măruntaiele bietului om. Teotónio a învăţat să se prefacă, să mintă, să zâmbească. E în regulă, spune, înţepăturile arată mai bine, soldatul ar trebui să încerce să nu se mai scarpine. Îi dă să bea o jumătate de cană de apă cu chinină, asigurându-l că băutura îi va lua mâncărimea cu mâna.

Îşi continuă vizita, închipuindu-şi-i pe copiii aceia trimişi de degeneraţi, noaptea, cu furnicarele. Barbari, necivilizaţi, sălbatici: numai oameni fără pic de sentimente pot fi în stare să pervertească în halul ăsta nişte biete fiinţe neştiutoare. Numai că şi despre Canudos s-au cam schimbat ideile tânărului Teotónio. Să fie cu adevărat aceia nişte restauratori monarhici? Să fie ei într-adevăr în strânsă legătură cu Casa de Braganza şi cu sclavagiştii? Oare e adevărat că sălbaticii nu sunt decât un instrument al Perfidului Albion? Deşi îi aude strigând Jos Republica, Teotónio Leal Cavalcanti nu mai e aşa sigur nici de asta. Totul i s-a învălmăşit în minte. El se aştepta să dea aici peste ofiţeri englezi sfătuindu-i pe yagunzi, învăţându-i să mânuiască armamentul ultramodern adus prin contrabandă pe coastele bahiene, aşa cum scria prin ziare că s-a

descoperit. Dar printre răniţii pe care se preface că-i îngrijeşte se numără victime ale furnicilor *cacaremas* şi, de asemeni, ale suliţelor şi săgeţilor otrăvite şi ale pietrelor ascuţite aruncate din praştii de troglodiţi! Astfel că tărăşenia aceea cu o armată monarhică încadrată de ofiţeri englezi i se pare acum de tărâmul fanteziei. „Nu avem înaintea noastră decât simpli canibali”, gândeşte. „Şi totuşi suntem pe punctul de a pierde războiul; l-am fi pierdut deja dacă coloana a Doua nu pornea spre noi să ne despresureze, când ne-am pomenit prinşi ca în cleşte pe meleagurile acestea.” Cum să mai înţelegi un asemenea paradox?

O voce îl opreşte: „Teotónio?”. Este un locotenent pe al cărui veston sfârtecat şi sfâşiat se mai pot totuşi citi gradul şi unitatea: batalionul Nouă de Infanterie, Salvador. Se află la ambulanţă din ziua când coloana întâia a ajuns în Favela; se găsea în corpurile de avangardă ale brigăzii întâia, pe care colonelul Joaquim Manuel de Medeiros le-a trimis în mod nechibzuit să încerce un asalt coborând pe coastele Favelei spre Canudos. Măcelul provocat de yagunzi, din tranşeele lor nevăzute, a fost teribil; încă se mai poate vedea prima linie de soldaţi pietrificată la jumătatea costişei, acolo unde a fost oprită. Locotenentul Pires Ferreira a primit explozia în faţă; i-a smuls amândouă mâinile pe care le ridicase, şi l-a lăsat orb. Fiindcă se întâmplase în prima zi, doctorul Alfredo Gama l-a putut anestezia cu morfină în timp ce îi sutura cioturile rămase şi îi dezinfecta faţa desfigurată. Locotenentul Pires Ferreira are norocul ca rănile să-i fie protejate cu bandaje, de praf şi insecte. E un rănit exemplar, pe care Teotónio nu l-a auzit niciodată plângându-se de ceva sau văitându-se. În fiecare zi când îl întreabă cum se simte îl aude răspunzând: „Bine”. Şi adăugind: „Nimic”, când îl întreabă dacă doreşte ceva. Teotónio obişnuieşte să stea de taifas cu el nopţile, trântit lângă el pe pietriş, privind la stelele întotdeauna

numeroase pe cerul aşezării Canudos. Aşa a aflat că locotenentul Pires Ferreira e un veteran al acestui război, unul dintre puţinii care au servit în cele patru expediţii trimise de Republică împotriva yagunzilor; aşa a aflat că pentru nefericitul ofiţer, tragedia aceea e culminarea unei serii de umilinţe şi de înfrângeri. A înţeles de abia atunci pricina amărăciunii care îl roade, dar şi a rezistenţei lui eroice la grelele încercări care distrug moralul şi demnitatea altora. În el, rănile cele mai nevindecate nu sunt de ordin fizic.

— Teotónio, repetă Pires Ferreira. Bandajele îi acoperă jumătate din faţă, dar are gura şi bărbia libere.

— Da, spune studentul, aşezându-se lângă el. Le face semn celor doi infirmieri cu bidonul şi cănile că pot să se odihnească; ei se trag câţiva paşi mai încolo şi se lasă să cadă pe pietriş. – O sa stau puţin cu tine, Manuel da Silva. Ai nevoie de ceva?

— Ne aude cineva? zice bandajatul, cu voce joasă. E ceva confidenţial, Teotónio.

Chiar atunci bat clopotele de cealaltă parte a masivului. Tânărul Leal Cavalcanti priveşte la cer: da, se întunecă, e ora clopotelor şi a rugăciunii de seară la Canudos. Bat ziua întreagă, cu o punctualitate de-a dreptul magică, şi negreşit, puţin după aceea, dacă nu sunt acoperite de împuşcături şi detunături, ajung până la taberele din Favela şi Monte Mario strigătele de Ave Maria şi rugile fanaticilor. O neclintire respectuoasă se pogoară în acele ore de chindie peste ambulanţă; mulţi răniţi şi bolnavi îşi fac cruce auzind clopotele şi mişcă din buze, rugându-se odată cu duşmanii lor. Teotónio, el însuşi, deşi a fost un catolic delăsător, nu se poate împiedica să nu simtă în fiecare seară la stârnirea clopotelor şi a rugăciunilor, o senzaţie ciudată, greu de definit, ceva care, dacă nu este credinţă, e nostalgia credinţei.

— Vasăzică clopotarul e tot viu, murmură, fără să-i fi

răspuns locotenentului Pires Ferreira. N-au izbutit să-l doboare.

Căpitanul Alfredo Gama vorbea mult despre clopotar. Îl văzuse de mai multe ori suind în clopotniţa Templului cu turnuri, şi o singură dată în mărunta clopotniţă a capelei. Spunea despre el că era un bătrânel ca oricare altul, şters şi imperturbabil, care se atârna de limba clopotului, cu totul indiferent la salvele cu care soldaţii răspundeau dangătelor. Doctorul Gama îi povestise că dărâmarea acelor clopotniţe sfidătoare şi amuţirea bătrânelului provocator este o ambiţie obsesivă acolo, pe Alto de Mario, printre artilerişti, şi că toţi îşi ţin puştile pregătite ca să-l ia la ochi, la ceasul vecerniei. Oare să nu-l fi ucis până acum, ori acela e un nou clopotar?

— Ce vreau să-ţi cer nu e urmarea disperării, spune locotenentul Pires Ferreira. Nu e dorinţa cuiva care şi-a pierdut minţile.

Vocea lui e limpede şi hotărâtă. Stă cu desăvârşire nemişcat pe mantaua care îl desparte de pietriş, cu capul sprijinit pe o perniţă de paie şi cu cioturile bandajate pe burtă.

— Nu deznădăjdui, zice Teotónio. Vei fi printre primii evacuaţi. Cum ajung aici întăririle şi se întoarce convoiul, te vor duce cu ambulanţa la Monte Santo, la Queimadas, la tine acasă. Generalul Oscar a promis acest lucru când a vizitat Spitalul de Urgenţă. Deci nu te pierde cu firea, Manuel da Silva.

— Ţi-o cer în numele a tot ce ai mai sfânt pe lume, spune, încet şi hotărât, gura lui Pires Ferreira. În numele Domnului, al tatălui tău, al chemării tale. Al logodnicei căreia îi scrii versuri, Teotónio.

— Ce doreşti, Manuel da Silva? murmură tânărul din São Paulo, luându-şi privirile de pe rănit, scârbit, fiind absolut sigur de ce-i vor auzi urechile.

— Un glonţ în tâmplă, spune vocea înceată, hotărâtă. Te

implor din adâncul sufletului.

Nu este primul care cere aşa ceva şi ştie că nu va fi nici ultimul. Dar e primul care i-o cere cu atâta seninătate, cu aşa puţin dramatism.

— Nu pot s-o fac fără mâini, explică bărbatul bandajat. Fă-o tu pentru mine.

— Puţin curaj, Manuel da Silva, zice Teotónio, dându-şi seama că el e cel cu vocea schimbată de emoţie. Nu-mi cere ceva ce se opune principiilor mele, profesiunii mele.

— Atunci, unul dintre ajutoarele tale, spune locotenentul Pires Ferreira. Oferă-i portofelul meu. Trebuie să fie acolo vreo cincizeci de mii de *reişi.* Şi cizmele mele, care n-au găuri.

— S-ar putea ca moartea să fie ceva mult mai rău decât ce ţi s-a întâmplat, spune Teotónio. Vei fi evacuat. Te vei însănătoşi, vei recăpăta gust de viaţă.

— Fără ochi şi fără mâini? întreabă, la fel de încet, Pires Ferreira. Lui Teotónio i se face ruşine. Locotenentul ţine gura întredeschisă: – Şi nu acesta e lucrul cel mai scârbos, Teotónio. Ci muştele. Dintotdeauna le-am urât, de când mă ştiu mi-au stârnit greaţa. Acum, sunt la cheremul lor. Mi se plimbă pe faţă, îmi intră în gură, se strecoară prin bandaje până la răni.

Tace. Teotónio îl vede trecându-şi limba peste buze. Se simte atât de mişcat auzindu-l vorbind aşa pe rănitul acela exemplar, încât nu-i trece prin cap să ceară infirmierilor o cană cu apă, să-i potolească setea.

— A devenit ceva personal între bandiţi şi mine, spune Pires Ferreira. Nu vreau să mă dovedească şi să rămână pe a lor. Nu-i voi lăsa să mă preschimbe în ce sunt acuma, Teotónio. Nu voi rămâne un monstru inutil. Încă de la Uauá am ştiut că ceva tragic mi s-a pus de-a curmezişul drumului. Un blestem, o făcătură.

— Vrei apă? şopteşte Teotónio.

— Nu e uşor să te omori când nu ai nici mâini nici ochi,

continuă Pires Ferreira. Am încercat să mă lovesc de stâncă. N-a mers. Degeaba ling şi pământul, fiindcă nu găsesc pietre care, înghiţite, să…

— Taci, Manuel da Silva, spune Teotónio, punându-i mâna pe umăr. Dar îşi dă seama cât e de fals, calmând pe cineva care pare cel mai liniştit om din lume, care nu ridică şi nu grăbeşte vocea, care vorbeşte despre sine ca despre o altă persoană.

— O să mă ajuţi? Ţi-o cer în numele prieteniei noastre. O prietenie înfiripata aici e ceva sfânt. O să mă ajuţi?

— Da, şopteşte gâtuit Teotónio Leal Cavalcanti. Te voi ajuta, Manuel da Silva.

IV

— CAPUL LUI? repetă Baronul de Cañabrava. Şedea înaintea ferestrei-uşi dinspre livadă; se apropiase de ea cu pretextul de a o deschide din cauza căldurii tot mai mari, dar în realitate ca să localizeze cameleonul, a cărui absenţă îl neliniştea. Ochii lui scormoniră livada în toate direcţiile, căutându-l. Se făcuse iar nevăzut, de parcă s-ar fi jucat cu el.

— Ştirea că l-au decapitat a apărut în *The Times,* la Londra. Acolo am citit-o.

— I-au decapitat cadavrul, îl corectă ziaristul miop. Baronul se întoarse la jeţul său. Se simţea morocănos, dar cu toate acestea începuseră să-l intereseze din nou spusele vizitatorului. Să fie un masochist? Toate acestea îi redeşteptau amintiri, zgândăreau şi redeschideau rana din el. Totuşi, dorea să le audă.

— L-ai văzut vreodată singur? întrebă, căutând privirea ziaristului. Ai putut să-ţi faci o idee cam ce fel de om era?

Găsiseră mormântul abia după două zile de la căderea ultimei baricade. Au făcut în aşa fel încât Sfântuleţul să le destăinuie locul unde era îngropat. Sub tortură, se înţelege. Dar nu o tortură oarecare. Sfântuleţul era un martir înnăscut şi nu ar fi vorbit de teama unor simple brutalităţi cum ar fi călcatul în picioare, arsul de viu, castratul sau tăierea limbii şi scosul ochilor. Căci aşa le făceau câteodată yagunzilor prizonieri, dându-le apoi drumul fără ochi, fără limbă, fără sex, crezând că spectacolul acela va distruge moralul celor ce rezistau încă. Obţineau exact contrariul,

bineînţeles. Pentru Sfântuleţ găsiră unica schingiuire căreia nu-i putea rezista: câinii.

— Credeam că îi cunosc pe toţi şefii rebeli, spuse Baronul. Pe Pajeú, João Abade, João Grande, Taramela, Pedrão, Macambira. Dar Sfântuleţul?

Treaba cu câinii era o istorie aparte. Belşugul de carne omenească, banchetele cu cadavre, lunile acelea de asediu, făcuseră din ei nişte fiare feroce, mai rele decât lupii şi hienele. Apărură haite de câini carnivori care intrau în Canudos şi, fără îndoiala, în tabăra asediatorilor, în căutare de hrană omenească.

— Nu erau haitele acelea adeverirea profeţiilor, fiinţele infernale din Apocalipsă? bodogăni ziaristul miop, ţinându-se cu mâna de burtă. Cineva trebuie să le fi spus că Sfântuleţului îi era teamă, o teamă specială, de câini, mai bine zis de Câine, adică de Râul încarnat. Aveau să-l pună deci înaintea unei haite întărâtate, şi Sfântuleţul, în faţa ameninţării de a coborî în iad rupt în bucăţi de mesagerii Câinelui, i-a dus la locul unde îl îngropaseră.

Baronul uită de cameleon şi de Baroana Estela. În capul lui, haite urlătoare de câini înnebuniţi scurmau prin grămezi de cadavre, îşi vârau boturile în pântece viermănoase, rupeau din pulpe slabe şi se băteau, cu urlete şi lătrături, pe tibii, cartilagii, cranii. Pe fundalul acesta al sfârtecărilor, alte haite năvăleau în sate neştiutoare, neprevenite, năpustindu-se la văcari, ciobani, spălătorese, în căutare de came şi oase proaspete.

Putea să le treacă şi lor prin cap că era înmormântat în Sanctuar. Unde în altă parte l-ar fi putut îngropa? Săpară în locul arătat de Sfântuleţ şi la trei metri adâncime – nu mai puţin – îl găsiră îmbrăcat în tunica lui albăstruie, cu sandalele de piele crudă, învelit într-o rogojină. Avea pletele crescute şi ondulate: aşa stă scris în darea de seamă asupra exhumării. Erau de faţă toţi şefii, începând cu generalul Artur Oscar, cel care i-a ordonat artistului-

fotograf al coloanei întâia, domnul Flavio de Barros, să fotografieze cadavrul. Operaţia luă o jumătate de oră, timp în care toţi rămaseră acolo, în pofida duhorii.

— Vă daţi seama cam ce simţeau toţi generalii şi coloneii aceia văzând, în sfârşit, cadavrul duşmanului Republicii, al celui ce masacrase trei expediţii militare, al dezorganizatorului Statului, al aliatului Angliei şi Casei de Braganza?

— Eu l-am cunoscut, murmură Baronul, şi interlocutorul lui rămase tăcut, iscodindu-l cu privirea lui apoasă: – Numai că păţesc cu el ceea ce dumneata ai păţit la Canudos din cauza ochelarilor. Nu-l pot identifica, îmi scapă. Trebuie să fie de atunci cincisprezece sau douăzeci de ani. A venit la Calumbi cu o mică ceată pe urmele lui şi se pare că le-am dat de mâncare şi le-am dăruit haine vechi fiindcă s-au apucat să cureţe mormintele şi capela. Îmi stăruie în minte mai mult o adunătură de zdrenţe decât un grup de oameni. Treceau şi aşa destui profeţi mincinoşi prin Calumbi. Cum era să ghicesc că el era, printre atâţia, cel important, cel ce îi va umbri pe toţi, cel ce îi va atrage la el cu miile pe locuitorii *sertón*-ului?

— La fel de plin de iluminaţi şi de eretici era şi pământul Bibliei, spuse ziaristul miop. De aceea mulţimile de oameni l-au nesocotit pe Hristos. N-au înţeles, nu l-au simţit…

— Vorbeşti serios? îşi întinse capul Baronul. Chiar crezi că Sfătuitorul a fost cu adevărat trimisul Domnului?

Dar ziaristul miop îşi depăna mai departe istoria, cu vocea lui păstoasă.

Întocmiseră un proces-verbal chiar lângă cadavrul atât de descompus încât fură siliţi să-şi astupe nările cu mâinile şi cu batistele ca să nu li se facă râu. Cei patru medici îl măsurară şi consemnară că avea un metru şaptezeci şi opt lungime, că îşi pierduse toţi dinţii şi că nu murise de glonţ, fiindcă unica rană de pe trupul lui scheletic era o echimoză la piciorul stâng, cauzată de contactul cu o ţandăra

metalică sau cu o piatră. După o scurtă consfătuire, se luă hotărârea să fie decapitat, pentru ca ştiinţa să-şi spună cuvântul asupra craniului său. Aveau să-l predea Facultăţii de Medicină din Bahia, unde să fie examinat de doctorul Nina Rodriguez. Dar, înainte de a începe să reteze capul, îl înjunghiară pe Sfântuleţ. Făcură aceasta chiar acolo, în Sanctuar, în timp ce artistul-fotograf Flavio de Barros lua poze, şi îl azvârliră în groapa în care împinseră apoi cadavrul fără cap al Sfătuitorului. Bun lucru pentru Sfântuleţ, nu încape îndoială. Să fie îngropat alături de cel pe care atâta îl venerase şi îl slujise. Dar ceva trebuie că l-a îngrozit în ultima clipă: să ştie că va fi aruncat în groapă ca un animal, fără ceremonie, fără rugăciuni, fără acoperământ din lemn. Pentru că acestea erau lucrurile care îi preocupau pe toţi, acolo.

Un nou atac de strănuturi îl întrerupse. Dar îşi reveni şi continuă să vorbească pripit, cu o excitare crescândă care, uneori, făcea să i se împleticească limba în gură. Ochii i se învârteau în cap, fără astâmpăr, îndărătul sticlelor de ochelari.

Avusese loc un schimb de opinii asupra aceluia din cei patru medici care să taie capul. Până la urmă, maiorul Miranda Curio, şeful Serviciului Sanitar în campanie, apucă ferăstrăul, pe când ceilalţi ţineau trupul. Aveau de gând să cufunde capul într-un vas cu alcool, dar pentru că resturile de păr şi carne începuseră să se desprindă, îl vârâră într-un sac cu var. Aşa a fost adus la Salvador. Delicata misiune de a-l transporta fu încredinţată locotenentului Pinto Souza, erou al batalionului Trei de Infanterie, unul dintre puţinii ofiţeri superiori aparţinând corpului decimat de Pajeú în prima luptă. Locotenentul Pinto Souza predă capul Facultăţii de Medicină şi doctorul Nina Rodriguez prezida comisia de oameni de ştiinţă care îl studie, îl măsură şi îl cântări. Nu există mărturii demne de crezare despre ce s-a spus acolo, în amfiteatru, în timpul examinării. Comunicatul

oficial este de o zgârcenie agasantă, şi responsabil de aceasta pare să fi fost însuşi doctorul Nina Rodriguez. El în persoană a redactat acele câteva rânduri care au nemulţumit opinia publică, scriind, foarte sec, că ştiinţa nu a găsit nicio anomalie constitutivă manifestă în craniul lui Antonio Sfătuitorul.

— Tot ce-mi spui îmi aminteşte de Galileo Gall, zise Baronul, aruncând o ochire plină de speranţă spre livadă. Şi el avea o încredere nebună în cranii, ca doveditoare asupra caracterului.

Numai că verdictul doctorului Nina Rodriguez nu era împărtăşit de toţi colegii săi din Salvador. Astfel, doctorul Honorato Nepomuceno de Alburquerque pregătea un studiu care se abătea cu totul de la raportul comisiei de oameni de ştiinţă. El susţinea că acel craniu e tipic brahicefal, după clasificarea naturalistului suedez Retzius, cu tendinţe de limitare şi linearitate mintale (de pildă, fanatismul). Şi că, pe de altă parte, curbura craniană corespundea exact celei atribuite de savantul Benedikt acelor epileptici care, conform scrierilor savantului Samt, au liturghierul în mână, numele Domnului pe buze şi stigmatele crimei şi ale banditismului în inimă.

— Vă daţi seama? spuse ziaristul miop, răsuflând de parcă ar fi dus la bun sfârşit o sforţare enormă. Canudos nu e o istorie, ci o arborescentă ramificare de istorii.

— Te simţi rău? îl întrebă Baronul, destul de rece. Văd că nici dumitale nu-ţi face bine să vorbeşti de toate acestea. I-ai vizitat pe aceşti medici fiecare în parte, nu?

Ziaristul miop stătea chircit asupra lui însuşi ca o omidă şi părea rebegit de frig. După terminarea examenului medical apăruse altă problemă. Ce să facă cu oasele acelea? Cineva propuse ca hârca să fie trimisă Muzeului Naţional, în chip de curiozitate istorică. Împotriva propunerii se ridică o opoziţie dârză. Din partea cui? Evident, a masonilor. Era prea de ajuns, susţinuseră ei, Domnul Nostru

din Bonfim; ajungea un singur loc de pelerinaj. Hârca aceea expusă într-o vitrină ar face din Muzeul Naţional o a doua biserică din Bonfim, un sanctuar heterodox. Armata a fost şi ea de acord: trebuia evitat ca hârca să devină relicvă, sămânţă de noi tulburări. Ţeasta trebuia să dispară. Dar cum? Cum?

— Evident, nu îngropând-o, murmură Baronul. Evident, fiindcă poporul fanatizat ar fi descoperit, mai devreme sau mai târziu, locul îngropăciunii. Ce loc putea fi mai sigur şi mai îndepărtat decât fundul mării? Ţeasta a fost vârâtă într-un sac umplut cu pietre, cusut la gură şi dus noaptea, cu o barcă, într-un loc din Atlantic aflat la distanţă egală de Fortul San Marcelo şi de insula Itaparica, unde a fost aruncată în mâlul de pe fundul mării, să slujească de temelie unei colonii de madrepore. Ofiţerul însărcinat cu operaţia secretă a fost acelaşi locotenent Pinto Souza: sfârşitul istoriei.

În aşa hal asuda şi devenise atât de palid încât Baronul îşi spuse: „O să leşine”. Ce simţea fantoşa asta pentru Sfătuitor? Admiraţie? Fascinaţie morbidă? Simplă curiozitate de palavragiu? O fi ajuns într-adevăr să-l creadă un mesager al cerului? De ce suferea atât şi se chinuia amintindu-şi de Canudos? De ce nu făcea ca toată lumea, de ce nu încerca să uite?

— Aţi pomenit de Galileo Gall? îl auzi întrebând.

— Da, întări Baronul, amintindu-şi ochii înnebuniţi, capul ras, şi ascultându-i discursurile apocaliptice. Istoria asta, Gall ar fi înţeles-o. Credea că secretul persoanelor stă scris în oasele ţestei. O fi ajuns până la urmă la Canudos? Dacă a ajuns, cred că a fost cumplit pentru el să-şi dea seama că aceea nu era revoluţia la care visa.

— Nu era şi totuşi era, spuse ziaristul miop. Era domnia obscurantismului şi, în acelaşi timp, o lume frăţească, bucurându-se de o libertate cu totul specială. Poate că nici nu s-ar fi simţit atât de dezamăgit.

— Ştii ce s-a ales de el?

— A murit pe undeva, nu prea departe de Canudos, spuse ziaristul. Eu îl vedeam adesea, înainte de toate aceste evenimente. La „El Fuerte”, o cârciumă din oraşul de jos. Era vorbăreţ, pitoresc, cam scrântit; pipăia capete, profetiza răzmeriţi, îl credeam vreun panglicar. Nimeni n-ar fi putut ghici că va deveni un personaj tragic.

— Am nişte hârtii de la el, spuse Baronul. Un fel de memoriu sau de testament, pe care l-a scris în casa mea din Calumbi. Trebuia să-l trimit unor coreligionari politici de-ai lui. Dar nu s-a putut. Nu din reaua mea voinţă, din moment ce m-am dus până la Lyon să-i caut.

De ce făcuse călătoria aceea de la Londra la Lyon ca să predea personal textul lui Gall redactorilor de la *L’Étincelle de la révolte?* În orice caz, nu din simpatie pentru frenolog: ceea ce ajunsese să simtă faţă de el era curiozitate, interes ştiinţific pentru acea variantă nebănuită a speciei omeneşti. Îşi dăduse osteneala să meargă la Lyon ca să-i privească şi să-i audă vorbind pe acei tovarăşi ai revoluţionarului, să vadă dacă îi semănau, daca credeau şi susţineau aceleaşi lucruri ca el. Dar fusese o călătorie zadarnică. Tot ce reuşi să afle fu că *L’Étincelle de la révolte,* fiţuică sporadică, nu mai apărea demult, şi că era editată într-o mică tipografie al cărei proprietar fusese închis acum trei sau patru ani sub acuzaţia de a fi tipărit bancnote false. Se potrivea de minune cu destinul lui Gall faptul că, pesemne, trimisese articole unor fantome şi că murise fără ca nimeni din cei ce îl cunoscuseră în perioadă europeană *a.* vieţii sale să ştie unde, cum şi de ce a murit.

— Istorie de ţicniţi, spuse, printre dinţi. Sfătuitorul, Moreira Cesár, Gall. Canudos a înnebunit jumătate din omenire. Şi pe dumneata pe deasupra, fireşte.

Dar un gând îl făcu să amuţească: „Nu, ei erau nebuni dinainte. Canudos a făcut-o doar pe Estela să-şi piardă minţile”. Trebui să se sforţeze ca să-şi înghită lacrimile. Nu-

şi amintea să mai fi plâns din copilărie, poate din adolescenţă. Dar, de când cu cele petrecute cu Baroana, plânsese deseori, în biroul lui, în nopţile de nesomn.

— E mai curând o istorie de neînţelegeri, de echivocuri, decât de ţicniţi, îl corectă din nou ziaristul miop. Aş vrea să ştiu un lucru, domnule Baron. Vă implor să-mi spuneţi adevărul.

— De când m-am lăsat de politică, spun adevărul mai totdeauna, vorbi încet Baronul. Ce vrei să ştii?

— Dacă au existat contacte între Sfătuitor şi monarhişti, i-o trânti ziaristul miop, pândindu-i reacţiile. Nu e vorba de mănunchiul nostalgicilor după Imperiu, care aveau naivitatea de a se proclama aşa pe faţă, cum a fost Gentil de Castro. Ci de oameni ca domniile-voastre, autonomiştii, monarhişti în fundul sufletului, dar care se pricep să ascundă acest sentiment. Au avut contacte cu Sfătuitorul? Ei l-au aţâţat?

Baronul, care se amuzase ascultându-l, pufni de-a binelea în râs.

— Nu ţi-ai dat singur seama, în lunile petrecute la Canudos? Ai întâlnit politicieni din Bahia, din São Paulo, din Rio de Janeiro printre yagunzi?

— V-am mai spus că n-am văzut mare lucru, replică vocea antipatică. Dar am aflat că dumneavoastră le-aţi trimis din Calumbi porumb, zahăr, vite.

— Atunci e bine să afli şi că n-am făcut-o de bunăvoie, ci silit, spuse Baronul. Am fost obligaţi la aceasta, eu şi toţi proprietarii din regiune, ca să nu ne vedem fermele arse. Nu tot aşa se procedează cu bandiţii din *sertón?* Dacă n-ai cum să-i omori, îi îmblânzeşti cu daruri. Dacă eu aş fi avut cea mai mică trecere înaintea lor, nu mi-ar fi ars Calumbi, şi soţia mea ar fi fost acum sănătoasă. Fanaticii nu erau monarhişti şi n-aveau nici cea mai mică idee despre cum a fost Imperiul. E fantastic că nu ţi-ai dat seama de asta, deşi…

Dar ziaristul miop îi tăie din nou cuvântul:

— Nu ştiau, într-adevăr, ce era Imperiul, totuşi erau monarhişti, deşi într-un fel pe care niciun monarhist nu l-ar fi înţeles, spuse grăbit, clipind des: Ştiau că monarhia desfiinţase sclavia. Sfătuitorul o elogia pe Prinţesa Isabel pentru că le-a oferit sclavilor libertatea. Părea convins că monarhia a căzut fiindcă a desfiinţat sclavia. Toţi cei din Canudos credeau că Republica este sclavagistă, că voia să reinstaureze sclavia.

— Crezi că eu şi prietenii mei i-am vârât în cap Sfătuitorului asemenea convingeri? zâmbi din nou Baronul. Dacă cineva ne-ar fi propus lucrul acesta, l-am fi privit ca pe un imbecil.

— Totuşi, asta explică multe lucruri, ridică vocea ziaristul. De pildă, duşmănia faţă de recensământ. Îmi munceam creierii încercând s-o înţeleg, presimţind în ea o explicaţie. Rasa, culoarea, religia. De ce dorea atât de mult Republica să afle rasa şi culoarea oamenilor, dacă nu pentru a-i înrobi din nou pe negri? Şi de ce era curioasă să afle religia, dacă nu pentru a-i recunoaşte pe drept-credincioşi înaintea măcelăririi lor?

— Acesta să fie echivocul care explică cele întâmplate la Canudos? întrebă Baronul.

— Unul dintre ele, gâfâi ziaristul miop. Ştiam şi eu că yagunzii n-au fost înşelaţi de niciun politician demagog şi sperjur. Dar doream s-o aud din gura dumneavoastră.

— Poftim, ai auzit-o, spuse Baronul. Ce ar fi spus prietenii săi dacă ar fi putut prevedea o minune ca asta? Că bărbaţii şi femeile din *sertón,* cei mai umili dintre cei umili, să ia armele ca să atace Republica, având numele infantei Doña Isabel pe buze! Nu, era atât de ireal încât nici unui monarhist brazilian nu i-ar fi trecut aşa ceva prin cap nici în vis.

MESAGERUL lui João Abade îl găseşte pe Antonio Vilanova în împrejurimile satului Jueté, unde fostul comerciant s-a camuflat împreună cu alţi patrusprezece yagunzi, pândind trecerea unui convoi cu vite şi capre. Ştirea e aşa de gravă încât Antonio hotărăşte întoarcerea la Canudos fără a-şi fi dus la îndeplinire gândul cu care venise acolo: obţinerea hranei. E o treabă pe care o mai făcuse de trei ori de la sosirea soldaţilor, de fiecare dată cu succes: douăzeci şi cinci de vite şi câteva duzini de iezi, prima dată; opt vite a doua oară, iar a treia oară o duzină de vite, în afară de o căruţă încărcată cu *farinha,* cafea, zahăr şi sare. El insistase să conducă aceste incursiuni făcute pentru a procura alimente yagunzilor, susţinând că João Abade, Pajeú, Pedrão şi João Grande nu pot lipsi din Belo Monte. De vreo trei săptămâni ia cu asalt convoaiele care pleacă din Queimadas şi Monte Santo, pe drumul spre Rosario, ducând hrană în Favela.

Este o operaţie relativ uşoară, pe care fostul negustor, cu felul lui metodic şi scrupulos şi cu talentul lui organizatoric, a perfecţionat-o până la limitele ei ştiinţifice. Succesul se datorează, mai cu seamă, informaţiilor primite, colaborării ghizilor şi cărăuşilor soldaţilor, care sunt, în majoritatea lor, yagunzi ce s-au lăsat angajaţi sau luaţi cu forţa în diferite localităţi, de la Tucano până la Itapicurú. Ei îl ţin la curent cu mişcarea convoaielor şi îl ajută să hotărască locul asaltului, adică sfârşitul întregii operaţiuni. La locul stabilit – în general fundul unei râpe sau o zonă mâi împădurită din munte, întotdeauna la vreme de noapte –, Antonio şi oamenii lui dau deodată iama în turme sau cirezi, făcând un zgomot infernal cu flintele, detunând cartuşe de dinamită şi şuierând din ţignale, pentru ca vitele, speriate, să se împrăştie în *caatinga*. În timp ce Antonio şi oamenii lui abat atenţia trupei, împroşcând-o cu gloanţe, ghizii şi cărăuşii prind câte animale pot şi le mână pe scurtături potrivite – drumul dinspre Calumbi, cel mai scurt şi cel mai sigur, n-a

fost încă reperat de soldaţi – către Canudos. Antonio cu ai lui îi ajung apoi din urmă.

Aşa s-ar fi întâmplat şi acum, dacă n-ar fi venit vestea următoare: câinii vor lua cu asalt Canudos în orice clipă. Strângând din dinţi, grăbindu-şi paşii, cu frunţile încreţite, Antonio şi cei patrusprezece însoţitori ai lui au o idee fixă care îi îmboldeşte: să fie la Belo Monte cu toţi ceilalţi, înconjurându-l pe Sfătuitor, când vor ataca ateii. Cum a aflat Comandantul Străzii de planul asaltului? Mesagerul, un ghid bătrân care merge pe lângă el, îi spune lui Vilanova că ştirea au adus-o doi yagunzi îmbrăcaţi ca soldaţii, care dădeau târcoale prin Favela. I-o spune cu toată naturaleţea, de parcă ar fi normal ca fiii Bunului Isus să dea o raită printre diavoli, deghizaţi în diavoli.

„Uite că s-au obişnuit, uite că nu mai dau atâta importanţă acestui lucru”, gândeşte Antonio Vilanova. Dar prima dată când João Abade a încercat să-i convingă pe yagunzi să poarte uniformele soldaţilor izbucnise aproape o răzmeriţă. Însuşi Antonio a simţit gust de cenuşă în gură. Să pui pe tine ceva ce simboliza toată ticăloşia, lipsa de simţire şi duşmănia de pe lume, îi repugna visceral şi înţelegea foarte bine că oamenii din Canudos respingeau ideea de a muri în straiele câinilor. „Şi cu toate acestea, ne înşelam, gândeşte. Şi ca întotdeauna João Abade a avut dreptate”. Căci informaţiile aduse de preţioşii „puştani” care intrau în tabere ca să dea drumul furnicilor, cobrelor, scorpionilor, sau să otrăvească burdufurile cu apă ale trupei, nu puteau fi niciodată atât de precise ca ale unor oameni în toată firea, mai ales ale lăsaţilor la vatră sau ale dezertorilor din armată. Pajeú fusese cel ce tranşase problema, prezentându-se, după o discuţie, în tranşeele de la Rancho de Vigario, îmbrăcat ca un caporal, anunţând că se va strecura printre linii. Toţi ştiau că el nu putea trece neobservat. João Abade i-a întrebat atunci pe yagunzi dacă li se părea normal ca Pajeú să meargă să se sacrifice,

numai pentru a le da exemplu şi a scoate din ei frica faţă de nişte cârpe cu nasturi. Mai mulţi oameni din vechiul *cangago* al metisului s-au oferit să pună pe ei uniformele. Din ziua aceea, Comandantul Străzii n-a mai avut nicio greutate să infiltreze yagunzi în tabere. Se opresc să se odihnească şi să mănânce, după câteva ore. Se lasă seara şi, sub cerul plumburiu, se zăresc Cambaio şi atât de frământata Sierra de Cañabrava. Aşezaţi în cerc, cu picioarele încrucişate, yagunzii îşi desfac taşcele din curele împletite şi scot dărabe de pită şi bucăţi de carne uscată. Mănâncă în tăcere. Antonio Vilanova simte oboseala în picioarele cu cârcei, umflate. O fi îmbătrânit? E o senzaţie din ultimele luni. Să fie de vină încordarea, activitatea frenetică produsă de război? A slăbit atât de mult încât a trebuit să-şi facă alte găuri în curea, iar Antonia Sardelinha a fost nevoită să-i strâmteze cele două cămăşi care fluturau pe el ca nişte cămeşoaie de noapte. Dar nu se întâmplă la fel cu toţi bărbaţii şi femeile din Belo Monte? N-au slăbit până şi João Grande şi Pedrão, care erau nişte uriaşi? Nu s-a gheboşat Honorio, n-a albit? Iar João Abade şi Pajeú n-au îmbătrânit şi ei? Aude mugetul tunului, dinspre nord. O mică pauză, apoi mai multe detunături, una după alta. Antonio şi yagunzii sar în picioare şi îşi reiau mersul cu paşi mari.

Se apropie de aşezare dinspre Tabolerinho, la revărsatul zorilor, după cinci ore în care tunurile au bubuit aproape neîntrerupt. La adăpători, unde încep primele case, un mesager îi aşteaptă ca să-i conducă la João Abade. Îl găsesc în tranşeele de la Fazenda Velha, întărite acum cu un număr dublu de oameni, toţi cu degetele pe trăgaciul puştilor sau al flintelor, scrutând prin umbrele dimineţii poalele Favelei, de unde se aşteaptă să-i vadă pe masoni revărsându-se. „Lăudat fie Bunul Isus Sfătuitorul”, murmură Antonio, şi João Abade, fără să-i răspundă, îl întreabă dacă a văzut soldaţi pe drum. Nu, nicio patrulă.

— Nu ştim pe unde vor ataca, spune João Abade, şi fostul negustor îi simte neliniştea profundă. Ştim totul, în afară de lucrul principal.

Socoteşte că vor ataca pe aici, pe drumul cel mai scurt, de aceea a venit Comandantul Străzii să-l întărească cu trei sute de yagunzi pe Pajeú, în tranşeea aceasta care se arcuieşte pe un sfert de leghe, de la picioarele Muntelui Mario până în Tabolerinho.

João Abade îi explică că Pedrão acoperă răsăritul lui Belo Monte, zona ţarcurilor şi a semănăturilor, şi munţii pe unde şerpuiesc cărările spre Trabubu, Macambira, Cocorobo şi Geremoabo. Orăşelul, apărat de Garda Catolică a lui João Grande, are noi baricade de piatră şi de nisip pe străzi şi la răspântii şi a fost întărit patrulaterul bisericilor şi Sanctuarului, centrul către care vor converge batalioanele de asalt după cum tot acolo converg obuzele trase de tunurile lor.

Deşi abia aşteaptă să pună întrebări, Vilanova înţelege că nu e timp de ele. Ce are de făcut? João Abade îi spune că lui şi lui Honorio le revine teritoriul paralel cu malurile râpoase ale râului Vassa Barris, la est de Alto de Mario şi la ieşirea spre Geremoabo. Fără explicaţii de prisos, îi cere să anunţe îndată dacă apar soldaţi, fiindcă esenţialul este de a descoperi la timp pe unde vor încerca să intre. Vilanova şi cei patrusprezece oameni o iau la fugă într-acolo.

Oboseala i-a dispărut ca prin farmec. Asta trebuie să fie un alt semn al prezenţei divine, o altă manifestare a supranaturalului în persoana lui. Cum să şi-o explice altfel, dacă nu prin lucrarea Tatălui, a Sfântului Duh sau a Bunului Isus? De când a aflat vestea cu asaltul, n-a făcut altceva decât să umble şi să fugă. Mai adineaori, tăind prin Laguna Cipo, picioarele i se muiaseră şi inima îi bătuse cu asemenea furie încât se temuse să nu leşine. Şi iată-l acum, alergând pe terenul acela plin de pietre şi de hârtoape, cu urcuşuri şi scoborâşuri, în acest sfârşit de noapte pe care

bombardamentele fulminante ale trupei îl umplu de străfulgerări şi de tunete. Se simte odihnit, plin de energie, în stare de orice efort, şi e sigur că la fel se simt cei patrusprezece oameni ce fug pe lângă el. Cine, dacă nu Părintele, poate aduce o asemenea schimbare, poate să-i întinerească astfel, când împrejurările o cer? Nu e prima dată când i se întâmplă. De multe ori, în săptămânile din urmă, când credea că se va nărui pe picioare, a simţit deodată o forţă nouă care părea să-l învioreze, să-l înnoiască, să-i insufle un vârtej de viaţa.

În jumătatea de oră ce le-o ia drumul până la tranşeele de lângă Vassa Barris – mai fugind, mai mergând, mai fugind –, Antonio Vilanova zăreşte, în Canudos, pălălăi de incendii. Nu-i trece prin cap că unul dintre focurile acelea i-ar putea mistui căminul, ci: o fi funcţionând sistemul pe care l-a născocit pentru ca incendiile să nu se întindă? Pentru asta a plasat la toate colţurile străzilor sute de butoaie şi lăzi de nisip. Cei rămaşi în oraş ştiu că de cum explodează o ghiulea trebuie să fugă şi să stingă flăcările cu găleţi de pământ. Antonio în persoană a organizat, în fiecare cartier de locuinţe, grupuri de femei, copii şi bătrâni însărcinaţi cu treaba aceasta.

În tranşee îi găseşte atât pe fratele lui, Honorio, cât şi pe soţia şi cumnata sa. Surorile Sardelinhas s-au instalat cu alte câteva femei sub o înjghebare de şopron, tronând între lucruri de mân-care şi de băut, între leacuri şi bandaje. „Bun sosit, cumetre”, îl îmbrăţişează Honorio. Antonio rămâne câteva momente cu el în timp ce mănâncă cu poftă din tingirile servite de Sardelinhas celor abia sosiţi. De cum termină cu scurta sa gustare, fostul negustor îşi împarte cei patrusprezece oameni prin împrejurimi, îi sfătuieşte să doarmă puţintel şi pleacă cu Honorio să recunoască zona.

De ce le-o fi încredinţat João Abade acest hotar tocmai lor, cei mai puţin războinici dintre războinici? Fără îndoială, pentru că e cel mai departe de Favela: nu vor ataca pe aici.

Ar fi nevoiţi să parcurgă de trei sau de patru ori mai mult drum decât dacă ar coborî coastele şi ar ataca la Fazenda Velha; pe deasupra, înainte de a ajunge la râu ar avea de străbătut un teritoriu abrupt şi înţesat de spini, care ar obliga batalioanele să se răsfire şi să se împrăştie. Or, nu aşa obişnuiesc să lupte ateii. Ci în blocuri compacte, în formaţiile acelea ce s-au dovedit ţinte excelente pentru yagunzii din tranşee.

— Noi am făcut tranşeele astea, zice Honorio. Îţi aminteşti, cumetre?

— Sigur că-mi amintesc. Până acum au rămas nefolosite. Da, ei au comandat echipele care au semănat zona aceasta sinuoasă dintre râu şi cimitir, fără copaci şi fără tufişuri, cu mici lăcaşuri pentru doi sau trei trăgători. Au săpat primele adăposturi acum un an, după lupta din Uauá. După fiecare expediţie au săpat noi adăposturi şi, în timpul din urmă, mici şănţuleţe între un lăcaş şi altul, care le permit oamenilor să se târască din unul în altul fără a fi văzuţi. Au rămas nefolosite, într-adevăr: niciodată nu s-au dat lupte în acest sector.

O lumină albăstruie, cu irizări gălbui pe la margini, se prelinge dinspre orizont. „Au terminat cu salvele de tun”, spune Honorio, ghicindu-i gândurile. „Astă înseamnă că s-au pus în mişcare, cumetre”. Tranşeele sunt risipite cam la cincisprezece, douăzeci de paşi una de alta, acoperind o jumătate de kilometru în lungime şi vreo sută de metri în adâncime. Yagunzii, pitulaţi în lăcaşurile lor, câte doi sau câte trei, sunt atât de bine ascunşi încât fraţii Vilanova nu-i observă decât dacă se apleacă să schimbe câteva vorbe cu ei. Mulţi au tuburi de metal, trestii foarte groase sau trunchiuri golite de miez, care le îngăduie să vadă fără a fi văzuţi, să observe împrejurimile fără a se arăta. Majoritatea dorm sau picotesc, ghemuiţi, cu puştile Marinlicher, Mauser sau cu flintele lor în braţe, şi cu încărcătoarele pline sau cu cornurile cu pulbere la îndemână. Honorio a postat

santinelele de-a lungul lui Vassa Barris; unii yagunzi au coborât malurile râpoase şi au explorat albia – pe acolo complet seacă – şi fâşia de pământ din faţă, fără a întâlni patrule.

Se întorc spre înjghebarea de şopron, discutând. Pare ciudată această linişte cu cântat de cocoşi, după atâtea ore de bombardament. Antonio comentează că asaltul asupra oraşului i s-a părut inevitabil de când coloana de întărire – peste cinci sute de soldaţi, după cât se pare – a ajuns în Favela, intactă, în ciuda sforţărilor disperate ale lui Pajeú, care i-a hărţuit de la Caldeiráo dar n-a reuşit decât să le smulgă nişte vite. Honorio întreabă dacă e adevărat că trupele au lăsat companii la Jueté şi la Rosario, pe unde înainte se mulţumeau doar să treacă. Da, e adevărat.

Antonio îşi slăbeşte cureaua de la pantaloni şi, folosindu-se de braţ ca de o pernă şi acoperindu-şi faţa cu pălăria, se ghemuieşte în tranşeea pe care o împarte cu fratele lui. Trupul i se destinde, bucurându-se din plin de nemişcare, dar auzul îi rămâne la pândă, încercând să perceapă, în ziua care începe, vreun semnal cât de mic din partea soldaţilor. La câtva timp uită de ei şi, după ce bâjbâie printre imagini felurite, neclare, spiritul i se concentrează deodată asupra omului de alături, al cărui trup mai că îl atinge. Cu doi ani mai mic decât el, cu părul deschis la culoare şi inelat, Honorio, calm şi discret din fire, îi este mai mult decât frate şi cumnat: îi e fârtat de nădejde, cumătru, confident şi cel mai bun prieten. Nu s-au despărţit niciodată, nu s-au certat niciodată mai serios. Dar oare Honorio se află la Belo Monte, ca el, din ataşament faţă de Sfătuitor şi de tot ce acesta reprezintă, adică religia, adevărul, mântuirea sufletului, dreptatea? Sau doar din credinţă faţă de fratele său? în toţi anii de când se află la Canudos, ideea aceasta nu i-a trecut niciodată prin cap. Când s-a pogorât harul peste el şi l-a făcut să-şi părăsească toate daraverile ca să se ocupe numai de treburile

orăşelului lor, i s-a părut firesc ca fratele şi cumnata lui, după exemplul soţiei sale, să accepte cu bucurie schimbarea aceea, aşa cum au făcut ori de câte ori nenorocirile i-au purtat către noi destine. Aşa s-a şi întâmplat: Honorio şi Asuncion s-au plecat voinţei sale, fără să crâcnească. Abia când Moreira César a luat Canudos cu asalt, în ziua aceea nesfârşită, în timp ce se băteau pe străzi, abia atunci a început să-l roadă bănuiala că, poate, Honorio avea să moară acolo nu pentru ceva în care credea din tot sufletul, ci doar din respect faţă de fratele mai mare. Când încearcă să aducă vorba despre aceasta, fratele lui îl ia în râs: „Ei bravo, crezi că mi-aş lăsa eu pielea pe aici doar ca să-ţi stau în preajmă? Dar încrezut te-ai mai făcut, cumetre!”. Numai că glumele acelea, în loc să-i stârpească bănuielile, i le-au aţâţat şi mai abitir. I-a vorbit şi Sfătuitorului: „Din egoism, am dispus de Honorio şi de familia lui, fără să ştiu cu adevărat care le erau dorinţele; m-am purtat cu ei de parcă ar fi fost nişte mobile sau nişte iezi”. Dar Sfătuitorul găsise un leac şi pentru rana aceea: „Chiar dacă ar fi aşa, n-ai făcut decât să îl ajuţi să afle calea spre cer”.

Simte că e zgâlţâit, dar deschide ochii cu mare greutate. Soarele s-a înălţat pe cer şi Honorio îi face semn să tacă, cu degetul la buze:

— Au apărut, cumetre, murmură, cu voce liniştită. Nouă ne-a fost sortit să-i primim.

— Ce onoare, cumetre, răspunde, cu limba încleiată.

Se aşază în genunchi în tranşee. De pe malurile povârnite de cealaltă parte a lui Vassa Barris se scurge către ei, în dimineaţa însorită, o mare de uniforme albastre, cenuşii, roşii, sticlindu-şi nasturii metalici, săbiile şi baionetele. Abia acum desluşeşte ceea ce urechile îi dăduseră de ştire cu câteva clipe înainte: duruit de tobe, semnal de trompete. „S-ar părea că vin drept spre noi”, gândeşte. Aerul e limpede şi, cu toată distanţa, vede foarte desluşit trupele,

desfăşurate în trei corpuri, din care unul, cel din mijloc, pare s-o fi luat în linie dreaptă spre tranşee. Ceva cleios în gură îi îngreuiază cuvintele. Honorio îi spune că a şi trimis doi „puştani” la Fazenda Velha şi la ieşirea spre Trabubu ca să-i înştiinţeze pe João Abade şi pe Pedrão să se replieze la Belo Monte.

— Cu condiţia să nu atace în acelaşi timp din Favela, mormăie Honorio.

Antonio nu crede asta. În faţa lor, scurgându-se necontenit pe malurile râpoase ale râului secat, sunt câteva mii de soldaţi, peste trei mii, poate patru mii, ceea ce trebuie să fie toată forţa utilă a câinilor. Yagunzii ştiu de la „puştani” şi de la iscoade că în spitalul din defileul dintre Favela şi Alto de Mario zac aproape o mie de răniţi şi de bolnavi. O parte din trupă trebuie să fi rămas acolo, să păzească spitalul, artileria şi instalaţiile. Trupa aceasta care vine asupra lor trebuie să fie tot ce au ei pentru asalt. Îi spune şi lui Honorio părerea lui, fără să-l privească, cu ochii ţintă la maluri, în timp ce controlează cu degetele dacă butoiaşul revolverului e plin cu cartuşe. Deşi are şi un Mannlicher, preferă revolverul acela cu care s-a bătut de când se ştie la Canudos. Honorio, în schimb, stă cu puşca rezemată de parapet, cu înălţătorul ridicat şi cu degetul pe trăgaci. Aşa pesemne că stau toţi yagunzii în lăcaşele lor, ştiind consemnul: să nu tragă decât când au duşmanul foarte aproape, ca sa economisească muniţia şi să profite de efectul surprizei. Este singurul care îi avantajează, singurul care poate atenua întrucâtva disproporţia în număr şi în înzestrare.

Târându-se, un puşti ajunge până la el şi se lasă să cadă în groapă, aducându-le o cană cu cafea fierbinte şi nişte turte de mălai. Antonio îi recunoaşte ochii vii şi zâmbitori, trupul firav, îl cheamă Sebastian şi este un veteran al înfruntărilor cu câinii, fiindcă a fost şi mesagerul lui Pajeú şi al lui João Grande. Pe când bea cafeaua, care îi prinde de

minune, Antonio îl vede dispărând pe puşti, târându-se cu cănile şi desagii, tăcut şi iute ca o şopârlă.

„Ce bine ar fi dacă s-ar apropia uniţi, formând o masă compactă”, îşi spune. Ce uşor le-ar veni atunci să-i secere cu salve nimicitoare trase de la câţiva paşi, pe terenul acela ca în palmă, fără copaci, fără hăţişuri, fără stânci. Neregularităţile terenului nu i-ar feri cine ştie ce, fiindcă tranşeele yagunzilor sunt săpate mai sus, în locuri de unde să-i poată domina. Numai că nu vin uniţi. Corpul din mijloc înaintează mai repede, ca o proră; e primul care trece albia şi se caţără pe maluri. Figurinele albăstrii, cu dungi roşii la pantaloni şi cu nişte vârfuri scânteietoare, apar la mai puţin de două sute de paşi de Antonio. E o companie de explorare, cam o sută de oameni, toţi pedeştri, care se regrupează în două blocuri în şiruri de câte trei şi înaintează repede, fără nici cea mai mică precauţie. Îi vede cum îşi întind gâturile, cum privesc turnurile din Belo Monte, total inconştienţi de trăgătorii ghemuiţi care îi iau la ochi.

„Ce aştepţi, cumetre?”, zice Honorio. „Să ne vadă?”. Antonio trage şi, îndată, ca un ecou înzecit, izbucneşte în jurul lui un vacarm care acoperă tobele şi trompetele. Fumul, praful, confuzia pun stăpânire pe exploratori. Antonio trage, rar, toate gloanţele, ochindu-i cu un ochi închis pe soldaţii care s-au întors din cale şi fug împrăştiaţi. Apucă să vadă că alte corpuri au trecut albia şi se apropie din trei sau patru direcţii diferite. Împuşcăturile contenesc.

— Nu ne-au văzut, îi spune fratele lui.

— Au soarele în ochi, îi răspunde. De-aici într-o oră vor fi orbiţi.

Amândoi îşi încarcă armele. Se aud împuşcături răzleţe, de-ale yagunzilor care vor să-i termine pe răniţii pe care Antonio îi vede târându-se pe pietriş, încercând să ajungă la buza malului.

De acolo apar în continuare capete, braţe, trupuri de

soldaţi. Formaţiile se fărâmiţează, se împrăştie, se îndoaie nefiresc, înaintând pe terenul sfărâmicios, care le fuge de sub picioare. Soldaţii au început să tragă, dar Antonio are impresia că încă n-au localizat tranşeele şi că trag pe deasupra lor, spre Canudos, crezând că rafalele care le-au secerat vârful de lance vin de la Templul Bunului Isus. Schimbul de focuri stârneşte norii de praf şi vârtejurile pământii ce îi acoperă şi îi ascund cu totul uneori pe ateii care, încordaţi, strânşi umăr lângă umăr, cu puştile întinse şi cu baionetele puse, înaintează în ritmul sunetelor de trompetă şi de tobă şi al strigătelor: „Infanterie! Înainte!”

Fostul negustor îşi goleşte de două ori revolverul. Arma se încinge şi îi frige mâna, aşa că o pune în toc şi începe să folosească Mannlicher-ul. Ţinteşte şi trage, căutând mereu, între trupurile vrăjmaşilor, pe acelea care, după sabie, galoane sau atitudini, par să comande. Deodată, văzându-i pe eretici şi pe farisei cu feţele îngrozite, descompuse, căzând câte unul, câte doi, câte zece, loviţi de gloanţe despre care n-au habar de unde vin, i se face milă. Cum e cu putinţă să îi inspire milă tocmai cei ce vor să distrugă Belo Monte? Totuşi aşa este; în momentul acela, văzându-i prăbuşindu-se, auzindu-i gemând, ţintuindu-i şi omorându-i, nu îi urăşte: intuieşte mizeria lor spirituală, umanitatea lor păcătoasă, îşi dă seama că sunt victime, instrumente oarbe şi stupide prinse în mreaja Necuratului. N-ar fi putut păţi toţi la fel? Chiar şi el, dacă în urma întâlnirii fericite cu Sfătuitorul, nu s-ar fi lăsat pătruns de har?

— La stânga, cumetre, îi dă un cot Honorio.

Priveşte şi vede: călăreţi cu lănci. Vreo două sute, poate mai mulţi. Au traversat Vassa Barris cam la jumătate de kilometru la dreapta lui şi acum se grupează pe plutoane ca să atace flancul acesta, îndemnaţi de vacarmul frenetic al unei goarne. Sunt în afara liniei tranşeelor. Într-o clipă vede ce se va întâmpla: lăncierii vor tăia pieptiş, peste dâmburi, drept spre cimitir, şi cum din unghiul acela nicio tranşee nu

le poate închide drumul, vor atinge în câteva minute Belo Monte. Văzând calea liberă, tot pe acolo avea s-o apuce şi trupa de pedeştri. Nici Pedrão, nici João Grande, nici Pajeú n-au avut timp să se întoarcă în orăşel ca să-i întărească pe yagunzii căţăraţi pe acoperişurile şi în turnurile bisericilor şi ale Sanctuarului. Atunci, neştiind ce va face, mânat doar de nebunia clipei, înşfacă săculeţul cu muniţii şi sare din lăcaş, strigându-i lui Honorio: „Trebuie să-i oprim, după mine, după mine”. O ia la fugă, aplecat, cu puşca Mannlicher în mâna dreaptă, cu revolverul în stânga, cu săculeţul pe umăr, într-o stare apropiată de vis sau beţie. În momentul acela, groaza de moarte – care uneori îl trezeşte din somn înmuiat în sudoare, sau îi îngheaţă sângele în toiul unei discuţii banale – dispare cu desăvârşire, făcând loc unui dispreţ suveran faţă de ideea de a fi rănit sau şters dintre cei vii. Pe când fuge drept spre călăreţii care, împărţiţi în plutoane, încep să galopeze mergând în zig-zag şi stârnind colb; pe când îi vede şi nu-i mai vede, în funcţie de unduirile terenului, idei, amintiri, imagini i se aprind şi se sting cu repeziciune în vârtelniţa care e capul lui. Ştie despre călăreţi că sunt o parte a batalionului de lăncieri din sud, *gauchos,* pe care i-a mai zărit bătând coclaurii din spatele Favelei în căutare de vite. Se gândeşte că niciunul dintre călăreţii aceia nu va ajunge la Canudos, că João Grande şi Garda Catolică, negrii din Mocambo sau săgetătorii *kariris* vor omorî animalele, ţinte atât de perfecte. Se mai gândeşte la nevasta şi ia cumnata sa, dacă ele cu celelalte femei or fi apucat să se întoarcă la Belo Monte. Printre toate acele chipuri, nădejdi şi fantezii, îi apare satul Assare, acolo, în împrejurimile lui Ceara, unde n-a mai pus piciorul de când a fugit gonit de ciumă. Satul îi apare în momente ca acestea, când simte că atinge o limită, că trece de un hotar dincolo de care nu mai rămân decât miracolul sau moartea.

Când picioarele nu-l mai ascultă, se lasă să cadă şi,

întinzându-se, fără a mai căuta un adăpost, îşi propteşte puşca de umăr şi începe să tragă. Nu va avea timp să-şi reîncarce arma, aşa că ţinteşte atent de fiecare dată. A acoperit jumătate din distanţa care îl despărţea de călăreţi. Aceştia trec chiar pe lângă el, în nori de praf, şi se întreabă cum de nu l-au văzut, deşi fugise peste câmp, deşi trage în ei. Niciun lăncier nu priveşte într-acolo. Dar, ca şi când gândurile lui s-ar fi transmis, plutonul din frunte se întoarce deodată către stânga. Vede că un călăreţ face o mişcare circulară cu sabia, parcă chemându-l, parcă salutându-l şi că cei doisprezece lăncieri de sub comanda aceluia galopează acum spre el. Puşca nu mai are gloanţe. Apucă revolverul cu amândouă mâinile, cu coatele sprijinite pe pământ, hotărât să ţină cartuşele acelea până când caii vor da năvală peste el. Iată şi feţele diavolilor, strâmbate de furie, iată-i cu câtă ferocitate vâră pintenii în burta cailor, iată lungile lor beţe tremurătoare şi pantalonii largi umflaţi de vânt. Trage în cel cu sabia, unul, două, trei gloanţe fără să-l nimerească, gândind că nimic nu-l poate salva din a fi tras în ţeapă lăncilor şi făcut una cu pământul de copitele care duruie pe pietriş. Dar ceva se întâmplă şi iar are presimţirea supranaturalului. Dinapoia lui ţâşnesc multe figuri, trăgând, agitând *machetes, facás,* securi; le vede agăţându-se de animale şi de şeile călăreţilor, împuşcându-i, înjunghiindu-i, tăindu-i, într-un vârtej de nedescris. Vede yagunzi aninaţi de lănci şi de picioarele călăreţilor, retezându-le curelele şeii şi frâiele; vede cai rostogolindu-se şi aude răgete, nechezaturi, blesteme, împuşcături. Cel puţin doi lăncieri trec peste el, fără să-l calce, până când reuşeşte să se ridice şi să se arunce în luptă. Trage ultimele două gloanţe din revolver şi, apucând Mannlicher-ul ca pe o bâtă, fuge către ateii şi yagunzii cei mai apropiaţi, încleştaţi pe jos. Păleşte cu patul puştii un soldat săltat peste un yagunz şi loveşte în el până îl lasă nemişcat. Îl ajută pe yagunz să se ridice şi amândoi fug în ajutorul lui Honorio,

urmărit de un călăreţ cu lancea întinsă. Văzându-i venind, *el gaucho* îşi îmboldeşte calul şi dispare în galop spre Belo Monte. Un timp, în mijlocul norului de pământ, Antonio aleargă dintr-o parte în alta, îi ajută pe cei căzuţi să se ridice, îşi încarcă şi îşi goleşte revolverul. Mulţi oameni de-ai lui sunt grav răniţi, alţii zac morţi, străpunşi de lănci. Unul sângerează abundent dintr-o rană hâdă, căscată de lovituri de sabie. Se vede, ca în vis, isprăvindu-i cu lovituri de pat de puşcă – alţii o fac cu *machetes* – pe călăreţii *gauchos* prăvăliţi din şa.

Când vălmăşagul conteneşte din lipsă de duşmani şi yagunzii se adună, Antonio le zice că trebuie să se întoarcă în tranşee, dar la jumătatea frazei observă că pe unde erau ei pitulaţi înainte trec acum companiile masonilor, desfăşurându-se cât vezi cu ochii.

Nu îl înconjoară mai mult de cincizeci de oameni. Şi ceilalţi? Cei ce se puteau mişca s-au întors în Belo Monte. „Dar nu erau prea mulţi”, mormăie un yagunz fără dinţi, tinichigiul Zosimo. Pe Antonio îl surprinde să-l vadă printre luptători, fiindcă hodorogul împovărat de ani trebuia să fi fost acuma la stins incendii şi la cărat răniţii la azile. Oricum, nu mai au ce face aici; o nouă şarjă de cavalerie i-ar zdrobi.

— Să mergem să-l ajutăm pe João Grande, le spune.

Se împart în grupuri de câte trei sau patru şi, dând braţul celor ce şchiopătează, folosindu-se de toate cutele terenului pentru a se proteja, pornesc pe drumul de întoarcere. Antonio merge în urmă, alături de Honorio şi de Zosimo. Poate din pricina norilor de praf, poate din aceea a razelor de soare sau a nerăbdării lor de a invada Canudos, nici trupele ce înaintează lă stânga, nici lăncierii pe care îi zăresc la dreapta, nu vin să isprăvească cu ei. Pentru că sunt văzuţi, e imposibil să nu fie văzuţi, din moment ce ei îi văd aşa de bine. Îl întreabă pe Honorio de surorile Sardelinhas. I se răspunde că toate femeile au fost trimise

înapoi, înainte ca ei să fi părăsit tranşeele. Mai sunt vreo mie de paşi până la primele locuinţe. Va fi cam greu, mergând atât de încet, să ajungă acolo teferi. Dar tremurai picioarelor şi zvâcnirea sângelui îi spun că nici el nici vreun alt supravieţuitor n-ar fi în stare să se mai grăbească. Bătrânul Zosimo şovăie pe picioare, gata să-şi piardă cunoştinţă. Îi dă câteva palme pe spate, zorindu-l, şi îl ajută să meargă. Să fie adevărat că bătrinul acesta a fost cândva cât pe ce să-l ardă de viu pe Leul din Natuba, înainte ca harul să se pogoare asupra lui?

— Ia uită-te spre casa lui Antonio el Fogueteiro, cumetre, împuşcături turbate, asurzitoare, vin dinspre cartierul acela ce se ridică în faţa vechiului cimitir şi ale cărui străduţe, încâlcite ca nişte hieroglife, sunt singurele din Canudos care nu poartă nume de sfinţi, ci de legende cavalereşti: Regina Magelonne, Robert Diavolul, Silvaninha, Charlemagne, Fierabras, Pairii Franţei. Acolo sunt îngrămădiţi noii pelerini. Ei să fie cei ce trag atât de năprasnic în atei? Acoperişurile, uşile, colţurile de stradă, toate varsă foc împotriva soldaţilor. Deodată, printre siluetele yagunzilor culcaţi, în picioare sau ghemuiţi, descoperă silueta de neconfundat a lui Pedrão, sărind de colo-colo cu vechea lui sâneaţă, şi este sigur că a perceput prin vacarmul asurzitor al împuşcăturilor, bubuitul armei mulatrului uriaş. Pedrão n-a vrut niciodată, în ruptul capului, să îşi schimbe vechea armă din epoca banditismelor pe puştile cu repetiţie Mannlicher sau Mauser, deşi acestea trag cinci focuri unul după altul şi se încarcă repede, pe când el, ori de câte ori trage cu sâneaţa, trebuie să-i cureţe ţeava, să-i toarne pulbere şi s-o îndese cu vergeaua înainte de a trage cu cele mai absurde proiectile: bucăţi de fier, de limonită, de sticlă, de plumb, de ceară sau de piatră. Dar Pedrão dovedeşte o îndemânare uluitoare şi face această operaţiune cu o repeziciune ce pâre vrăjitorească, de-a dreptul, ca şi

extraordinara lui precizie.

Se bucură văzându-l acolo. Dacă Pedrão cu oamenii lui au avut timp să ajungă înseamnă că au ajuns şi João Abade şi Pajeú, şi atunci Belo Monte e bine apărat. Mai au de făcut vreo două sute de paşi până la prima linie de tranşee, şi yagunzii care merg înaintea lui agită braţele şi strigă din răsputeri, pentru ca apărătorii să nu tragă în ei. Câţiva fug; el şi Honorio îi imită, dar se opresc imediat căci bătrânul Zosimo nu-i poate urma. Îl apucă de braţe şi îl duc târâş, aplecaţi, împleticindu-se, sub o grindină de explozii care lui Antonio i se par îndreptate numai împotriva lor trei. Ajunge până la ceea ce era până mai ieri intrarea unei străzi, iar acum e un zid de pietroaie şi de lăzi cu nisip, de scânduri, olane, cărămizi şi tot soiul de obiecte peste care zăreşte un şir compact de trăgători. Multe mâini se întind ca să-i ajute să se caţere. Antonio se simte aburcat, coborât, aşezat pe partea cealaltă a baricadei. Stă jos să-şi tragă sufletul. Cineva îi întinde o cană de tinichea plină cu apă, din care bea cu sorbituri mari, cu ochii închişi, simţind o senzaţie dureroasă şi plăcută în acelaşi timp, când lichidul îi înmoaie limba, cerul gurii, gâtlejul, pe care şi le simte ca de şmirghel. Urechile, care îi ţiuie, se destupă parcă din când în când şi poate auzi împuşcăturile, blestemele împotriva Republicii şi a ateilor, ca şi uralele închinate Sfătuitorului şi Bunului Isus. Dar în timpul unui scurt răgaz – sfârşeala îl mai lasă, curând se va putea ridică – îşi dă seama că yagunzii nu pot urla „Trăiască Republica!”, „Trăiască Mareşalul Floriano!”, „Moarte trădătorilor!”, „Moarte englezilor!”. E cu putinţă să fie atât de aproape încât să le audă vocile? Sunetele de trompetă îi vibrează în urechi. Neridicându-se încă, vâră cinci gloanţe în butoiaşul revolverului. Încărcând şi Mannlicher-ul, vede că acela e ultimul încărcător. Făcând o sforţare de care se resimte în toate oasele, se ridică şi se căţăra, ajutându-se cu coatele şi cu genunchii, până sus pe baricadă. I se face un mic loc.

La mai puţin de douăzeci de metri atacă o grămadă de soldaţi, strânşi în rânduri dese. Fără să mai ochească, fără să mai caute ofiţeri, descărca în grămadă toate gloanţele din revolver şi apoi din Mannlicher, simţind la fiecare zvâcnitură a patului puştii o adâncitură în umăr. În timp ce-şi încarcă la loc, repede, revolverul, aruncă o privire în jur. Masonii atacă de peste tot, şi în sectorul lui Pedrão sunt şi mai aproape de baricade decât aici; câteva baionete au ajuns chiar la marginea baricadei şi deodată apar yagunzi ridicându-se înarmaţi cu măciuci şi cu lanţuri, lovind cu furie. Nu-l vede pe Pedrão. La dreapta, într-un nor uriaş de colb, valurile de uniforme înaintează către Espiritu Santo, Santa Ana, San Jose, Santo Tomás, Santa Rita, San Joaquim. Pe oricare din aceste străzi pot ajunge în câteva clipe la San Pedro sau la Campo Grande, în inima lui Belo Monte, şi pot lua cu asalt bisericile şi Sanctuarul. Cineva îl trage de un picior. Un tinerel îi strigă că Comandantul Străzii vrea să-l vadă, la San Pedro. Tinerelul îi ia locul lăsat liber, pe parapet.

Pe când urcă, mâi mult căţărându-se, pe costişa San Crispin, vede de ambele părţi ale străzii femei umplând găleţi şi lăzi cu nisip, apoi ridicându-le pe umeri. Totul în jurul lui e prăfărie, iureş, dezordine, printre case cu acoperişurile desfundate, cu faţadele ciuruite şi înnegrite de fum, şi altele în ruină sau spulberate. Mişcarea frenetică are un sens, pe care îl descoperă ajungând la San Pedro, strada paralelă cu Campo Grande, care taie Belo Monte de la Vassa Barris până la cimitir. Comandantul Străzii e acolo, cu două carabine încrucişate la spate, astupând locul cu baricade, la toate colţurile dând spre râu. Îi întinde mâna şi, fără cuvinte de prisos – dar, gândeşte Antonio, şi fără precipitare, cu calmul necesar pentru ca fostul negustor să-l înţeleagă perfect – îi cere să se ocupe el de astuparea străduţelor transversale din San Pedro, folosindu-se pentru aceasta de toţi oamenii disponibili.

— Nu e mai bine să întărim tranşeea de dedesubt? zice Antonio Vilanova, arătându-i locul pe unde venise.

— Acolo nu le putem ţine piept, e prea deschis, spune Comandantul Străzii. Aici însă se vor încurca unii pe alţii. Trebuie ridicat un adevărat zid, lung, înalt.

— Fii fără grijă, João Abade. Du-te, mă ocup eu de asta.

Dar, când celălalt se întoarce pe jumătate, adaugă:

— Şi Pajeú?

— E viu, spune João Abade, neîntorcându-se. La Fazenda Velha.

„Păzind adăpătorile", gândeşte Vilanova. Dacă sunt scoşi de acolo, rămân fără picătură de apă. Imediat după biserici şi Sanctuar, e tot ce poate fi mai important pentru a rămâne în viaţă: adăpătorile. Fostul *cangaceiro* dispare în norii de praf, luând-o pe coasta ce coboară spre râu. Antonio se întoarce spre turnurile Templului Bunului Isus. Din cauza spaimei superstiţioase că nu le va vedea la locul lor, nu s-a uitat într-acolo de când s-a întors; la Belo Monte. Iată-le, ştirbite dar în picioare, cu greaua lor osatură de piatră rezistând la toate ghiulelele, obuzele şi dinamitele câinilor. Yagunzii, stând ciorchine în clopotniţă, pe acoperişuri, pe schele, trag neîncetat, ca şi ceilalţi care, ghemuiţii sau culcaţi, scuipă foc de pe acoperişul şi din clopotniţa bisericii! San Antonio. În mulţimea de trăgători din Garda Catolică împroşcând gloanţe de pe baricadele Sanctuarului, îl zăreşte pe João Grande. Toate acestea îl umplu din nou de credinţă, fac săi dispară spaima ce l-a năpădit din cap până în picioare auzindu-l pe João Abade spunând că soldaţii vor cuceri neîntârziat tranşeele de dedesubt, că acolo nu e chip să poată fi opriţi. Fără a mai pierde vremea, ordonă strigând către roiurile de femei, copii şi bătrâni, să înceapă să dărâme toate locuinţele din colţul străzilor San Crispin, San Joaquim, Santa Rita, Santo Tomás, Espiritu Santo, Santa Ana şi San Jose, ca să transforme partea aceasta din Belo Monte într-o junglă de

nepătruns. Le dă exemplu, folosindu-şi puşca drept berbece. A face tranşee, parapete, înseamnă a construi, a organiza, şi la astfel de lucruri Antonio Vilanova se pricepe mai bine decât la război.

ÎNTRUCÂT fuseseră luate toate puştile şi toate lăzile cu muniţii şi cu explozibil, magazia devenise de trei ori mai mare. Golul sporea neliniştea şi senzaţia de neocrotire a ziaristului miop. Detunăturile bombardamentului desfiinţau timpul. Oare cât timp se scursese de când era închis în depozit cu Maica Oamenilor şi cu Leul din Natuba? îl ascultase pe acesta dând citire hârtiei cu dispoziţiunile privind asaltul oraşului, cu un scrâşnet de masele care îl mai durea şi acum. De atunci, trebuia să fi trecut o noapte întreagă, probabil că acum se lumina de ziuă. Nu se poate să nu fi trecut de atunci opt sau zece ore. Dar groaza dilata secundele şi încremenea minutele. Poate că n-a trecut decât o oră de când João Abade, Pedrão, Pajeú, Honorio Vilanova şi João Grande plecaseră în goană, la auzul primelor explozii făcând parte din ceea ce hârtia numea „înmuierea”. Îşi aminti de plecarea lor precipitată, de discuţia dintre ei şi femeia care voia cu tot dinadinsul să se întoarcă la Sanctuar, îşi aminti cum o obligaseră să rămână acolo.

Acest lucru, la urma urmei, era ceva încurajator. Dacă îi lăsaseră în magazie pe aceşti doi intimi ai Sfătuitorului, însemna că acolo erau mai protejaţi decât în altă parte. Dar nu era ridicol să te gândeşti la locuri sigure, în acele momente? “Înmuierea” nu era un bombardament cu ţinte fixate dinainte; era purtat orbeşte, ca să aprindă casele, să le distrugă, să semene străzile cu cadavre şi cu ruine care să demoralizeze populaţia, astfel ca aceasta să nu mai găsească resurse de a li se împotrivi soldaţilor când vor năvăli în Canudos.

„Filosofia colonelului Moreira César”, îşi spuse. Ce idioţi, ce idioţi, ce idioţi. Nu înţelegeau nimic din ce se petrecea acolo, n-aveau habar cu ce soi de oameni se luptau. Bombardamentul neîntrerupt asupra oraşului în beznă nu-l înmuia decât pe el. Gândi: „Mai mult ca sigur că a dispărut jumătate din Canudos, dacă nu trei sferturi”. Dar până acum niciun obuz nu lovise magazia. De zeci de ori, închizând ochii, strângând din dinţi, îşi spusese:, Acesta e, acesta e”. Trupul îi tresărea la fiecare scrâşnet al ţiglelor, după cum i se chircea la ţâşnirea acelui moloz în care toate păreau să se spargă, să se rupă, să se fărâme, peste el, sub el, în jurul lui. Cu toate acestea, magazia rămânea în picioare, rezistând la suflul tuturor exploziilor.

Femeia şi Leul din Natuba vorbeau. Auzea un murmur, nu ce-şi spuneau. Îşi ascuţi auzul. Rămăseseră tăcuţi de cum începuse bombardamentul, încât la un moment dat îi trecuse prin minte că fuseseră atinşi de gloanţe şi că el le priveghea cadavrele. Bubuiturile îl asurziseră: simţea ceva ca o bolboroseală ţiuitoare, ca nişte mici explozii interne. Şi Jurema? Şi Piticul? Plecaseră degeaba la Fazenda Velha să-i ducă de mâncare lui Pajeú, din moment ce-l întâlniseră când el venise la întrunirea din magazie. Or mai fi în viaţă? O undă de duioşie puternică, de afecţiune pasionată, dureroasă, îl străbătu când şi-i imagină în tranşeea lui Pajeú, ghemuiţi sub bombe, dorindu-l desigur din răsputeri, aşa cum şi el îi dorea. Făceau parte din el, după cum el făcea parte din ei. Cum era cu putinţă să simtă pentru fiinţele acelea cu care nu avea nimic în comun, ci dimpotrivă, de care îl despărţeau mari deosebiri de obârşie socială, educaţie, sensibilitate, experienţă şi cultură, o afinitate atât de profundă, o dragoste atât de covârşitoare? Ceea ce suferiseră împreună de luni întregi crease între ei o asemenea legătură: faptul de a se fi văzut aruncaţi, fără să le fi trecut vreodată prin minte, fără s-o fi dorit, fără să ştie cum, prin meandrele acelor stranii, fantastice înlănţuiri de

cauze şi efecte, de hazarde, accidente şi coincidenţe care alcătuiau istoria, în întâmplările acelea extraordinare, în viaţa aceea aflată mereu pe buza de prăpastie a morţii. Toate acestea îi legaseră aşa. „Nu mă voi mai despărţi niciodată de ei”, gândi. „Voi merge cu ei să-i ducem de mâncare lui Pajeú, voi merge cu ei să…”

Dar îl covârşi o senzaţie de ridicol. Chiar credea că după o asemenea noapte va continua rutina zilelor trecute? Dacă vor scăpa cu viaţă de sub bombardamente, oare vor supravieţui părţii a doua a programului citit de Leul din Natuba? îşi închipui rândurile dese, masive, ale miilor şi miilor de soldaţi coborând povârnişurile cu baionetele întinse, intrând în Canudos pe la toate răspântiile, şi îl luă cu frig prin carnea slăbănoagă de pe spate. O să le strige cine este şi nu-l vor auzi, o să le strige sunt unul de-ai voştri, un civilizat, un intelectual, un ziarist, şi nu-l vor crede şi nu-l vor înţelege, o să le strige n-am nimic de-a face cu nebunii aceştia, cu barbarii aceştia, dar totul va fi în zadar. N-or să-i lase timp nici să deschidă gura. Să moară ca un yagunz, pierdut în masa anonimă a yagunzilor – nu era asta cuhnea absurdului, o dovadă flagrantă a stupizeniei dintotdeauna a lumii? Din răsputeri i se făcu dor de Jurema şi de Pitic, şi-i dori lângă el, vru să le vorbească şi să-i audă. Dintr-odată, de parcă i s-ar fi destupat urechile, o auzi cu multă claritate pe Maica Oamenilor: spunea că existau greşeli ce nu se puteau şterge, păcate ce nu puteau fi iertate. În vocea hotărâtă, resemnată, puţin răguşită, chinuită, părea să răzbească din adâncul anilor o mare suferinţă.

— E pentru mine un loc în focul veşnic, aşteptându-mă, o auzi repetând. Nu mă pot orbi singură, fiule.

— Nu există crimă pe care Tatăl să n-o poată ierta, răspunse iute Leul din Natuba. Precista s-a rugat pentru tine şi Tatăl te-a iertat. Nu mai suferi, Maică.

Era o voce cu un timbru frumos, sigură, fluidă, ca o

muzică izvorâtă dinlăuntru. Ziaristul se gândi că vocea aceea normală, cadenţată, sugera un om drept şi întreg, în niciun caz pe cel care vorbea.

— Era micuţ, neajutorat, plăpând, abia născut, un mieluşel, psalmodie femeia. Dar mama lui avea pieptul secat şi era ticăloasă şi îndrăcită. Atunci, cu pretextul de a nu-l mai vedea suferind, i-a îndesat un ghemotoc de lână în gură. Acesta nu e un păcat ca oricare altul, fiule. E păcatul cel fără de ispăşire. Mă vei vedea perpelindu-mă în flăcări în vecii vecilor.

— Nu crezi în Sfătuitor? o mângâie scribul din Canudos. Nu stă el de vorbă cu Tatăl? N-a spus el ca…

Detunătură îi înăbuşi cuvintele. Ziaristul miop îşi încorda tot trupul, închise ochii şi se cutremură de puterea zguduiturii, dar continuă s-o asculte pe femeie, asociind cele auzite cu o amintire îndepărtată care, la chemarea cuvintelor ei, urca spre conştiinţa lui din adâncurile unde stătuse îngropată. Ea să fie? Auzi din nou vocea pe care o mai auzise cu douăzeci de ani în urmă, în faţa tribunalului: suavă, mâhnită, desprinsă de tot ce o înconjura, impersonală.

— Dumneata eşti pruncucigaşa din Salvador, spuse.

Nu avu timp să se sperie de cuvintele lui, căci urmară două explozii şi magazia trosni sălbatic, de parcă ar fi fost pe punctul să se prăvale. Îl copleşi un nor de pământ care păru să i se adune în întregime în nări. Începu să strănute, cu accese din ce în ce mai violente, mai puternice, mai accelerate şi mai disperate, care îl făceau să se zvârcolească pe jos. Pieptul avea să-i pocnească din lipsă de aer, şi se lovi în el cu amândouă mâinile în timp ce strănuta şi, în acelaşi timp, întrezărea ca prin vis, prin crăpăturile albastre, că într-adevăr se lumina de ziuă. Cu tâmplele încordate, gata să-i crape, gândi că acesta era sfârşitul, că avea să moară asfixiat, strănutând, un fel idiot de a se sfârşi, dar oricum preferabil baionetei soldaţilor.

Căzu pe spate, strănutând întruna. O secundă mai târziu, capul i se odihnea într-o poală caldă, feminină, mângâioasă şi protectoare. Femeia îi aşează capul mai bine pe genunchi, îi şterse fruntea, îl legănă aşa cum fac mamele cu pruncii lor, ca să-i adoarmă. Năuc, recunoscător, murmură: „Maică a Oamenilor”.

Strănuturile, răul resimţit, asfixierea, slăbiciunea avură însă meritul să-l lecuiască de spaimă. Simţea detunăturile ca pe ceva străin, care nu-l privea defel, şi o extraordinară indiferenţă faţă de ideea de a muri. Mâinile, şoaptele, respiraţia femeii, mângâierile degetelor ei pe pielea capului, pe frunte şi pe ochi, îl umpleau de seninătate, întorcându-l într-o copilărie ceţoasă. Nu mai strănuta, dar mâncărimea din nările lui – două răni vii – îi dădea de ştire că accesul s-ar putea repeta oricând. În starea aceasta de vagă beţie îşi amintea de alte accese, în care mai avusese siguranţa că se va sfârşi cu el, din nopţile de boemie la Bahia pe care strănuturile le întrerupeau brutal, ca o conştiinţă mustrătoare, stârnind hohotele de râs ale prietenilor lui, poeţii, muzicienii, pictorii, ziariştii, oamenii fără căpătâi, actorii şi steluţele nocturne din Salvador, între care îşi irosise viaţa. Îşi aminti cum începuse să aspire eter pentru că eterul îl liniştea după atacurile care îl lăsau istovit, umilit şi cu nervii încordaţi, şi cum, mai târziu, opiul îl salva de strănuturi, oferindu-i în schimb o moarte trecătoare şi lucidă. Mângâierile, şoaptele, consolarea, mirosul femeii aceleia care îşi omorâse copilul la vremea când el, adolescent fiind, începea să lucreze la un ziar, şi care era acum preoteasă la Canudos, semănau cu opiul şi eterul, erau ceva suav şi letargic, o absenţă plăcută, încât se întrebă dacă vreodată, în copilărie, mama lui, pe care n-o cunoscuse, îl mângâiase tot aşa şi îl făcuse să simtă invulnerabilitate şi indiferenţă faţă de primejdiile lumii. Prin minte i se perindară sălile de curs şi grădinile Colegiului părinţilor salezieni, unde, din cauza strănuturilor, fusese –

neîndoios ca Piticul, neîndoios ca monstrul ştiutor de carte care se afla acolo – paiaţă şi victimă, ţinta batjocurilor. Din cauza acceselor de strănuturi şi a vederii lui slabe fusese înlăturat de la sporturi, jocuri violente, excursii, fusese tratat ca un invalid. De aceea devenise timid, pentru că blestematul de nas imposibil de stăpânit îl silise să folosească batiste mari cât un cearşaf; din cauza nasului şi a ochilor obtuzi nu avusese parte de iubită, logodnică său soţie şi trăise cu senzaţia aceea permanentă de ridicol care îl împiedica să-şi declare dragostea fetelor îndrăgite sau să le trimită versurile pe care le scria şi pe care mai apoi, din laşitate, prefera să le rupă. Din vina nasului şi a miopiei nu le strânsese în braţe decât pe curvele Bahiei, cunoscând dragostele acelea mercantile, făcute la repezeală, murdare, pe care de două ori le ispăşise cu purgaţii şi cure cu sonde care îl făceau să urle de durere. Şi el era un monstru, un neom, un invalid, un anormal. Nu era niciun accident faptul că se afla în acele locuri unde îşi dăduseră întâlnire toţi damblagiii, nenorociţii, anormalii şi suferinzii din lume. Era inevitabil, fiindcă el era unul dintre ei.

Plângea în hohote, lipit, agăţat cu amândouă mâinile de Maica Oamenilor, bâlbâindu-se, văitându-se de nenorocul şi nefericirile lui, vărsându-şi năvalnic, printre bale şi suspine, toată amărăciunea şi disperarea, actuale şi trecute, ale tinereţii lui irosite, toată frustrarea lui vitală şi intelectuală, vorbindu-le cu o sinceritate de care nu dăduse dovadă nici cu sine însuşi, spunându-le cât de mizerabil şi de nefericit se simţea pentru că nu trăise o mare dragoste, pentru că nu fusese nici dramaturgul plin de succese nici poetul inspirat ce ar fi vrut să fie, şi pentru că ştia că avea să moară încă mai stupid decât trăise. Se auzi spunând, printre gâfâieli: „Nu e drept, nu e drept, nu e drept”. Îşi dădu seama că ea îl săruta pe frunte, pe obraji, pe pleoape, în timp ce-i şoptea cuvinte duioase, dulci, incoerente, cum sunt acelea ce se spun nou-născuţilor pentru ca murmurul

să-i farmece şi să-i fericească. Simţea, într-adevăr, o mare uşurare, o minunată recunoştinţă faţă de cuvintele acelea magice: „Puişor, băieţel. Copilaş, porumbelule, mieluţule...”.

Dar deodată fu întors în prezent, în brutalitate, în război. Bubuitul exploziei care smulse acoperişul puse dintr-odată deasupra lui cerul, soarele orbitor, norii, dimineaţa plină de strălucire. Zburau aşchii, cărămizi, olane sparte, sârme răsucite, şi ziaristul miop simţea pişcături de pietricele, de bucăţele de pământ, peste tot, pe trup, pe faţă şi pe mâini. Dar nici el, nici femeia, nici Leul din Natuba n-au fost trântiţi de suflul exploziei. Stăteau în picioare, strâns lipiţi, îmbrăţişaţi, şi el căuta cu disperare prin buzunare ochelarii lui în ţăndări, gândind că s-a ales praful de ei, că de acum înainte n-avea să aibă parte nici măcar de acest ajutor. Dar îi găsi în sfârşit, intacţi şi, aninat în continuare de Superioara Corului Sacru şi de Leul din Natuba, încercă să recunoască, din imaginile strâmbe, ravagiile exploziei. În afară de acoperiş, căzuse şi peretele din faţă şi, cu excepţia colţului ocupat de ei, magazia era o grămadă de dărâmături. Văzu dincolo de zidul căzut alte mormane de moloz, fum, siluete care fugeau.

Între timp, localul se umplu de oameni înarmaţi, cu banderole şi cu legături de cap albastre, printre care mai mult ghici masiva siluetă pe jumătate goală a lui João Grande. Pe când îi vedea îmbrăţişându-i pe Maria Quadrado şi pe Leul din Natuba, ziaristul miop, cu pupila lipită de ţăndările ochelarilor, începu să tremure: aveau să-i ia cu ei, iar el va rămâne părăsit în ruinele acelea. Se anină de femeie şi de scrib şi, fără pic de ruşine sau de scrupul, începu să geamă să nu-l lase acolo, să-i implore, încât Maica Oamenilor îl târî de mână după ei, când negrul uriaş le porunci tuturor să iasă de acolo.

Se pomeni poticnindu-se printr-o lume răvăşită de dezordine, de trâmbe de fum, de zgomot şi de mormane de

dărâmături. Nu mai plângea, fiindcă toate simţurile lui se concentraseră în cumplit de greaua îndeletnicire de a deosebi obstacolele, de a nu se ciocni, a nu aluneca, a nu cădea, a nu da drumul mâinii femeii. Străbătuse mai înainte de zeci de ori Campo Grande în direcţia Pieţei Bisericilor, totuşi nu mai recunoştea nimic: ziduri năruite, goluri, pietre, obiecte zvârlite ici şi colo, oameni care apăreau şi dispăreau, parcă trăgând, parcă fugind, parcă răcnind. În loc de detunături, auzea acum salve de puşcă şi plânsete de copii. Nu-şi dădu seama în ce moment se desprinsese de femeie, dar, deodată, observă că nu mai este agăţat de ea ci de o formă asimetrică, galopând în patru labe şi al cărei gâfâit îngrozit se confunda cu al lui. Se ţinea încleştat de nişte laţe mari de păr, foarte dese. I se păru că alţii le-o iau înainte, că rămân în urmă. Înşfacă cu putere coama Leului din Natuba, ştiind că dacă îi dă drumul pierde totul. Şi, în timp ce fugea din răsputeri, sărind, ocolind piedici, se auzea rugându-l să n-o ia înainte, să aibă milă de cineva care nu se poate ajuta singur.

Căzu grămadă lovindu-se de ceva ce i se păru un zid, dar erau oameni. Fu răsucit, întors din drum, respins, când o auzi pe femeie cerându-le să-l lase să intre. Zidul se deschise, desluşi butoaie şi saci şi oameni care trăgeau strigând unii la alţii, şi intra, între Maica Oamenilor şi Leul din Natuba, într-o încăpere umbrită, trecând de o portiţă din pari. Femeia, atingându-i faţa, îi spuse: „Rămâi aici. Nu-ţi fie teamă. Roagă-te”. Apucă să vadă că pe o a doua portiţă dispăreau ea şi Leul din Natuba.

Se prăbuşi pe jos. Era sfârşit de puteri, îi era foame, sete, somn, simţea că nu doreşte decât să uite coşmarul. Gândi: „Sunt în Sanctuar”. Gândi: „Aici e Sfătuitorul”. Se minună că a ajuns până aici, se gândi cât de privilegiat era, avea să vadă şi să audă de aproape axa furtunii care zguduia Brazilia, pe omul cel mai cunoscut şi mai detestat din ţară. Şi la ce îi va folosi? Doar nu-i trecea prin minte că va avea

ocazia să povestească? încercă să asculte ce se spunea în interiorul Sanctuarului, dar vacarmul din exterior nu-i permitea să audă nimic. Lumina ce se strecura printre pari era albă şi puternică, iar căldura, sufocantă. Soldaţii trebuie că erau aproape, luptele se purtau pe străzi. Cu toate acestea, îl învăluia o linişte profundă în umbrita redută singuratica.

Portiţa de pari scârţâi şi el întrevăzu o umbră de femeie cu o basma pe cap. Îi puse în mâini o strachină cu mâncare şi o bărdacă cu un lichid din care, când bău, descoperi că era lapte.

— Maica Maria Quadrado se roagă pentru dumneata, auzi. Lăudat fie Bunul Isus Sfătuitorul.

„Lăudat”, spuse, neoprindu-se din mestecat şi înghiţit. Ori de câte ori mânca, la Canudos, îl dureau fălcile, parcă anchilozate din lipsă de practică: era o durere plăcută, lăudată şi proslăvită de întreg corpul. De cum termină, se culcă pe pământ, îşi sprijini capul pe un braţ şi adormi pe loc. A mânca, a dormi: acum erau singurele fericiri posibile. Împuşcăturile se apropiau, se îndepărtau, păreau să-i dea târcoale înverşunate, şi auzea zgomotul unor fugi precipitate. Iată şi faţa ascetică, mică, nervoasă, a colonelului Moreira César, aşa cum o văzuse de atâtea ori, călărind lângă el sau, în nopţile de tabără, stând de vorbă după masa de seară. Îi recunoştea vocea ce nu cunoştea şovăiala, tonul acela poruncitor şi oţelit: înmuierea trebuia executată înaintea asaltului final ca să se economisească vieţi de-ale Republicii, o bubă purulentă trebuie spartă imediat, fără sentimentalism, altfel infecţia se lăţeşte şi impute tot organismul. În acelaşi timp, era conştient de schimbul de focuri înteţit de afară, de morţi, de răniţi, de dărâmături, şi bănuia că oamenii înarmaţi care treceau peste el, având grijă să nu-l calce, aduceau veşti despre război, pe care prefera să nu le audă, fiind proaste.

Se asigură că nu mai doarme când se încredinţa că

behăiturile acelea erau ale unui mieluşel alb care îi lingea mâna. Mângâie capul lânos, şi animalul se lăsă mângâiat, fără să se sperie. Zgomotul era o discuţie între două persoane, chiar lângă el. Îşi duse la ochi lentilele sparte pe care le ţinuse strâns în pumn în timp ce dormea. În lumina şovăitoare recunoscu forma părintelui Joaquim şi aceea a unei femei desculţe, cu o tunică albă şi cu o basma albastră pe cap. Preotul din Cumbe avea o puşcă între picioare şi un colier de gloanţe la gât. Atât cât putea să vadă, aspectul lui era al unui om ce se bătuse: rarele smocuri de păr erau zburlite şi amestecate cu ţarină, sutana îi atârna în zdrenţe, o sandală i se ţinea de picior legată cu o sfoară în loc de cureluşe de piele. Părea secătuit de puteri. Vorbea de cineva numit Joaquincito.

— A plecat cu Antonio Vilanova să facă rost de mâncare, îl auzi spunând, cu deznădejde în glas. Ştiu de la João Abade că tot grupul s-a întors nevătămat şi că au ocupat tranşeele de la Vassa Barris. – Se înecă şi îşi drese vocea: – Cele care au avut de înfruntat năvala.

— Şi Joaquincito? repeta femeia.

Era Alejandrinha Correa, despre care se povesteau atâtea: că descoperea izvoare subterane, că fusese ibovnica părintelui Joaquim. Nu izbutea să-i desluşească faţa. Ea şi preotul şedeau pe pământ. Portiţa ce da în interiorul Sanctuarului era deschisă şi înăuntru părea să nu fie nimeni.

— Nu s-a întors, rosti obidit preotul. Antonio, da, şi Honorio şi mulţi alţii care se aflau la Vassa Barris. Dar el nu. Nimeni n-a putut să-mi spună unde e, nimeni nu l-a văzut.

— Aş fi vrut cel puţin să-l pot îngropa, spuse femeia. Să nu rămână azvârlit pe câmp, ca un animal fără stăpân.

— Poate că n-a murit, murmură preotul din Cumbe. Dacă Antonio cu ai săi s-a întors, de ce nu şi Joaquincito? Poate că acum se află în turnuri, sau la baricada din San Pedro, sau cu fratele lui la Fazenda Velha. Soldaţii n-au putut lua

aceste tranşee. Ziaristul miop simţi o mare bucurie şi dorinţa de a-l întreba de Jurema şi de Pitic, dar se abţinu; simţi că nu trebuia să se amestece în intimitatea aceea. Glasurile preotului şi cuvioasei erau de un fatalism liniştit, fără nimic dramatic. Mieluşelul îl muşca uşurel de mână. Se ridică şi se aşeză la loc, dar nici părintele Joaquim nici femeia nu dădură vreo importanţă faptului că era treaz şi îi auzea.

— Dacă Joaquincito a murit, ar fi mai bine ca Atanasio să moară şi el, grăi femeia. Să fie împreună şi în moarte.

Simţi cum i se înfioară pielea gâtului, pe spate, către ceafă. Din cauza spuselor femeii sau a dangătului clopotelor? Le auzea bătând, foarte de aproape, şi auzea strigăte de Ave Maria slobozite în cor de nenumărate gâtlejuri. Se însera deci. Bătălia ţinuse o zi întreagă. Ascultă. Nu se oprise nici acum, glasurile clopotelor şi ale rugăciunilor se amestecau cu salve de împuşcături. Unele detunau chiar de deasupra capetelor lor. Dădeau mai multă importanţă morţii decât vieţii. Trăiseră în mijlocul lipsurilor de tot felul şi nu mai năzuiau decât la o îngropare cuviincioasă. Cum să-i înţeleagă? Deşi, cine ştie, dacă cineva ducea viaţa pe care el o trăia în acele momente, poate că moartea i se părea unica nădejde mângâietoare, o mare „sărbătoare”, după spusele Sfătuitorului. Preotul din Cumbe îl privea:

— E trist când copiii sunt siliţi să omoare şi să moară în luptă, îl auzi murmurând. Atanasio are patrusprezece ani, Joaquincito n-a împlinit încă treisprezece. De un an nu fac altceva decât să omoare, cu preţul vieţii lor. Nu e trist?

— Ba da, se bâlbâi ziaristul miop. Este, este. Am adormit aici. Ce se întâmplă cu războiul, părinte?

— Au fost opriţi la San Pedro, spuse preotul din Cumbe. De baricada ridicată azi dimineaţă de Antonio Vilanova.

— Vreţi să spuneţi că aici, în oraş? întrebă miopul.

— La treizeci de paşi de aici.

San Pedro. Strada aceea care tăia Canudos de la râu la cimitir, paralelă cu Campo Grande, una dintre puţinele ce merita numele de stradă. Acum era o baricadă şi acolo se găseau soldaţii. La treizeci de paşi. Îl luă cu frig. Zvonul rugăciunilor creştea, scădea, dispărea, revenea, şi ziaristul miop se gândi că în pauze se auzea, acolo afară, vocea profundă a Sfătuitorului sau aceea a Sfântuleţului, şi că femeile, răniţii, bătrânii, muribunzii, yagunzii care trăgeau, toţi răspundeau în cor Ave Maria. Oare ce gândeau soldaţii de rugăciunile acelea?

— E la fel de trist să-l faci pe un preot să pună mâna pe puşcă, spuse părintele Joaquim, atingând arma culcată pe genunchi după obiceiul yagunzilor. Eu nu ştiam să trag. Nici părintele Martinez nu mai trăsese, nici ca să omoare un vânat.

Acesta, de dinaintea sa, să fie unul şi acelaşi cu bătrânelul pe care îl văzuse smiorcăindu-se, mort de spaimă, în faţa colonelului Moreira César?

— Părintele Martinez? întrebă.

Ghici neîncrederea din ochii părintelui Joaquim. Deci se aflau mai mulţi preoţi la Canudos. Şi-i imagină încărcând arma, ţintind, trăgând. Cum asta, când Biserica era de partea Republicii? Nu fusese excomunicat Sfătuitorul de arhiepiscop? Nu se citiseră afurisenii contra fanaticului eretic şi nebun din Canudos în toate parohiile? Cum se face că existau preoţi care omorau pentru Sfătuitor?

— Îi auzi? Ascultă, ascultă: Fanaticilor! Sebastianiţilor! Canibalilor! Englezilor! Asasinilor! Cine a venit până aici să omoare copii şi femei, să reteze gâtul oamenilor? Cine i-a silit pe băieţii de treisprezece şi patruspreze ani să devină războinici? Dumneata eşti aici şi eşti viu, aşa e?

Groaza îl potopi din cap până în picioare. Părintele Joaquin avea să-l dea pe mâna yagunzilor aţâţaţi de ură şi de dorinţa de răzbunare.

— Fiindcă dumneata veniseşi cu Taie-gâtlejuri, nu-i aşa?

adăugă preotul. Şi cu toate acestea ţi-au dat un adăpost, mâncare, ospitalitate. S-ar purta la fel soldaţii cu vreun om de-al lui Pedrão, Pajeú sau João Abade?

Cu vocea gâtuită, se bâlbâi:

— Aşa e, aşa e, aveţi dreptate. Eu vă sunt foarte recunoscător că m-aţi ajutat atât de mult, părinte Joaquim. Jur că e aşa, jur.

— Mor cu zecile, cu sutele, arătă preotul din Cumbe spre stradă. Şi de ce? Pentru că cred în Dumnezeu şi şi-au îndreptat vieţile pe căile Domnului. E omorârea Inocenţilor, din nou.

O să înceapă să plângă, să lovească în dreapta şi în stânga, o să se răsucească pe jos de disperare? Dar ziaristul miop îl văzu pe preot calmându-se cu o mare sforţare şi rămânând cu capul plecat, ascultând împuşcăturile, rugăciunile, clopotele. I se păru că aude şi trâmbiţat de goarne. Timid, abia revenindu-şi din spaimă, îl întrebă pe paroh dacă nu-i văzuse pe Jurema şi pe Pitic. Preotul făcu semn din cap că nu. Dar chiar atunci auzi lângă el o voce cu un timbru plăcut, de bariton:

— Erau la San Pedro, ajutau la ridicarea baricadei. Ochelarii în ţăndări îl făcură să-l vadă, foarte şters, lângă portiţa deschisă a Sanctuarului, pe Leul din Natuba, aşezat sau îngenuncheat, în orice caz ghemuit în tunica lui pământie, privindu-l cu ochi mari şi strălucitori. Era de mai mult timp acolo, sau tocmai se apropiase? Ciudata vieţuitoare, pe jumătate om pe jumătate animal, îl tulbura atât de mult încât nu putea lega două vorbe de mulţumire. Rămase mut. Abia îl vedea, fiindcă lumina scăzuse mult, deşi printre crăpături se strecura o rază de lumină slabă care se pierdea în pădurea de laţe răvăşite ale scribului din Canudos.

— Eu scriam toate cuvintele Sfătuitorului, îl auzi spunând, cu vocea sa frumoasă şi muzicală. I se adresa, încercând să fie amabil. – Gândurile lui, sfaturile lui, rugăciunile lui,

profeţiile lui, visele lui. Pentru posteritate. Ca să adăugăm o altă Evanghelie la Biblie.

— Da, murmură, încurcat, ziaristul miop.

— Dar nu se mai găseşte nici hârtie nici cerneală la Belo Monte, iar ultima pană mi s-a rupt. Nu mai am cum să transmit veşniciei spusele lui, continuă Leul din Natuba, fără amărăciune, cu acea supuşenie liniştita cu care ziaristul miop îi văzuse pe cei de aici înfruntând lumea, de parcă nenorocirile ar fi fost, ca ploile, amurgurile sau mareele, nişte fenomene naturale contra cărora era prostească orice împotrivire.

— Leul din Natuba este un om foarte inteligent, murmură preotul din Cumbe. Tot ceea ce Domnul i-a luat din înfăţişarea picioarelor, a spinării şi a umerilor, i-a dat în schimb în inteligenţă. Nu e adevărat, Leule?

— Ba da, încuviinţă, mişcând din căpăţână, scribul din Canudos. Iar ziaristul miop, de pe care ochii mari nu se dezlipiseră nicio clipă, fu încredinţat că era adevărat. – Am citit Liturghierul Prescurtat şi Ceasloavele Mariane de câteva ori. Şi toate revistele şi hârtiile pe care mi le dăruiau oamenii înainte. Tot aşa, de mai multe ori. Domnul a citit şi el mult, nu?

Ziaristul miop simţea o stinghereală atât de mare încât ar fi dat orice să poată ieşi de acolo în fugă, chit că ar fi nimerit în mijlocul războiului.

— Am citit şi eu câteva cărţi, răspunse, ruşinat. Şi gândi: „Nu mi-a folosit la nimic”. Era ceva ce descoperise în lunile acelea: cultura, cunoaşterea – minciuni, balast, vorbe în vânt, Atâtea lecturi, şi nu-i folosiseră la nimic pentru a fugi, pentru a scăpa din capcana aceea.

— Ştiu ce este electricitatea, spuse Leul din Natuba, cu mândrie. Dacă domnul doreşte, pot să-l învăţ. Iar domnul, în schimb, mă poate învăţa lucruri pe care nu le cunosc. Ştiu ce este principiul sau legea lui Arhimede. Cum se îmbălsămează mumiile. Distanţele între aştri.

Dar urmă un violent schimb de focuri în mai multe direcţii, şi ziaristul miop se trezi mulţumind războiului că făcuse să amuţească fiinţa aceea a cărei voce, apropiere, existenţă, îi produceau o stânjeneală atât de profundă. De ce îi făcea aşa de rău cineva care nu voia decât să-i vorbească, descoperindu-şi în acest fel calităţile şi virtuţile, cu scopul de a-i câştiga simpatia?, fiindcă semăn cu el – gândi –, fiindcă suntem ferecaţi de unul şi acelaşi lanţ din care el e veriga cea mai degradată”.

Preotul din Cumbe fugi către portiţa dinspre exterior, o deschise şi intră o gură de aer şi lumina serii care îi descoperi alte trăsături ale Leului din Natuba: pielea lui smeadă, liniile ascuţite ale feţii, un smoc de păr pe bărbie, ochii lui oţeliţi. Dar ce-l minună mai cu osebire fu poziţia în care stătea: faţa îngropată între doi genunchi osoşi, ridicătura cocoaşei dinapoia capului, ca o legăturică legată de spate, şi mâinile lungi şi subţiri ca nişte picioruşe de păianjen, cu care îşi cuprindea picioarele. Cum putea un schelet omenesc să se descompună şi să se împăturească în asemenea hal? Ce strâmbături absurde or fi având şi coloana, coastele, oasele? Părintele Joaquim vorbea strigând cu cei de afară: avea loc un atac, era nevoie de oameni undeva. Se întoarse în încăpere şi ziaristul ghici că şi-a luat puşca.

— Vor să asalteze baricada dinspre San Cipriano şi San Crispin, îl auzi spunându-i femeii. Du-te la Templul Bunului Isus, acolo vei fi mai în siguranţă. Adio, adio, Maica Precistă să ne aibă în pază.

Ieşi, în goană, şi ziaristul miop o văzu pe pocăită prinzând mieluşelul care, speriat, începuse să behăie. Alejandrinha Cor-rea îl întreabă pe Leul din Natuba dacă vrea să vină cu ea, dar vocea armonioasă răspunse că rămâne în Sanctuar. Şi el? El ce să facă? Să rămână cu monstrul? Să dea fuga după femeie? Dar aceasta plecase, şi iar se lăsase penumbra în cămăruţa cu portiţe de pari. Căldura era

sufocantă. Rafalele nu conteneau. Şi-i imagină pe soldaţi dărâmând baricada de pietre şi nisip, călcând pe cadavre şi apropiindu-se ca un puhoi de locul unde se afla.

— Nu vreau să mor, legă cu greu cuvintele, simţind că nu mai e în stare nici măcar să plângă.

— Dacă domnul doreşte, să facem un legământ, spuse Leul din Natuba, fără să se piardă cu firea. L-am făcut şi cu Maica Maria Quadrado. Dar ea n-o să aibă timp să se înapoieze. Vreţi să facem legământul?

Ziaristul miop tremura în aşa hal încât nu putu deschide gura. În spatele salvelor îndrăcite se auzeau, ca o muzică îndepărtată, fugitivă, clopotele şi corul simetric cântând Ave Maria.

— Ca să nu murim de tăiş, îi explică Leul din Natuba. Tăişul, lipit de beregată, retezându-l pe om cum se retează vita ca să-i scoţi sângele, e o mare ocară adusă demnităţii. Sfârtecă sufletul. Nu doreşte domnul să facem legământ?

Aşteptă o clipă şi, pentru că răspunsul întârzia, preciză:

— Când simţim că au ajuns în pragul Sanctuarului şi e sigur că au să intre, ne omorâm. Fiecare îl stânge pe celălalt de gură şi de nas până îi plesnesc plămânii. Sau am putea să ne gâtuim unul pe altul, cu mâinile sau cu curelele de la sandale. Facem legământul? Împuşcăturile astupară vocea Leului din Natuba. Capul ziaristului miop era o vârtelniţă de idei contradictorii, ameninţătoare, lugubre, care îi însuteau deznădejdea. Rămaseră tăcuţi, ascultând salvele, tropotele, marele haos. Lumina descreştea cu repeziciune, şi el nu mai distingea trăsăturile scribului, ci doar, abia-abia, silueta lui cocârjată. Nu va face legământul acela, va fi incapabil să se ţină de cuvânt, nici nu-i va auzi bine pe soldaţi şi va începe să urle sunt un prizonier al yagunzilor, ajutor, ajutor, va izbucni în urale la adresa Republicii, a Mareşalului Horiano, şi se va repezi la patruped, îl va doborî şi cetlui, oferindu-l soldaţilor ca dovadă că nu e yagunz.

— Nu înţeleg, nu înţeleg, ce fel de fiinţe sunteţi voi, se pomeni spunând, apucându-şi capul între mâini. Ce faceţi aici, de ce n-aţi fugit înainte de a fi încercuiţi, ce nebunie mai e şi asta să aşteptaţi într-o capcană să fiţi măcelăriţi?

— N-avem unde fugi, spuse Leul din Natuba. Am tot fugit, mai înainte. De aceea am venit aici. Acesta era locul. Acum nu mai avem unde fugi, pentru că au venit şi la Belo Monte.

Focurile de armă îi acoperă iar vocea. Era aproape întuneric şi ziaristul miop se gândi că pentru el noaptea se va lăsa mai curând decât pentru ceilalţi. Mai bine să moară decât să mai petreacă o noapte ca precedenta. Simţi o dorinţă imensă, dureroasă, biologică, de a fi lângă cei doi camarazi ai lui. Fără pic de chibzuinţă, se hotărî să-i caute şi, pe când se împleticea spre ieşire, strigă:

— Plec să-mi caut prietenii, vreau să mor cu prietenii mei. Împingând portiţa, primi aerul proaspăt în faţă şi ghici, rărite de norii de praf, figurile culcate pe parapet ale celor ce apărau Sanctuarul.

— Pot să ies? Pot să ies? imploră. Vreau să-mi găsesc prietenii.

— Poţi, spuse cineva. Acum nimeni nu trage.

Făcu câţiva paşi, sprijinindu-se de baricadă, şi aproape imediat se împiedică de ceva moale. Ridicându-se, se trezi în braţe cu o formă feminină, subţire, care se lipi de el. După miros, după fericirea care îl covârşi, ştiu cine era mai înainte de a o auzi. Spaima i se preschimbă în bucurie intensă în timp ce o îmbrăţişa pe femeia aceea care îl îmbrăţişa cu aceeaşi disperare. Nişte buze se lipiră de ale lui, nu se depărtară, îi răspunseră la săruturi. „Te iubesc”, bâigui, „te iubesc, te iubesc. Nu-mi pasă că voi muri”. Şi întrebă de Pitic, pe când îi repeta că o iubeşte.

— Te-am căutat toată ziua, spuse Piticul, lipit de picioarele lui. Toată ziua. Ce bine îmi pare că eşti viu.

— Nici mie nu-mi mai pasă dacă mor, rostiră, sub buzele sale, cele ale Juremei.

— ACEASTA e casa lui Fogueteiro, exclamă deodată generalul Artur Oscar. Ofiţerii care tocmai îi raportează despre morţii şi răniţii asaltului pe care el le-a ordonat să-l întrerupă, îl privesc descumpăniţi. Generalul arată nişte rachete mari pe jumătate gata, din trestie şi rogoz legate cu fibre vegetale, aruncate de-a valma prin încăpere: – Cel ce le pregăteşte focurile acelea grozave de artificii.

Din cele opt cartiere – dacă se pot numi „cartiere” grămezile indescriptibile de ruine şi moloz – cucerite de trupe în aproape douăsprezece ore de lupte, cabana aceea de o singură cameră, despărţită în două de un fel de paravan din pari înalţi, este singura cât de cât în picioare. De aceea a fost aleasă drept Cartier General. Ordonanţelor şi ofiţerilor care îl înconjoară li se pare neverosimil ca şeful corpului expediţionar să le vorbească în momentele acelea, când se face bilanţul teribilei zile, tocmai de rachete. N-au habar că focurile de artificii sunt o slăbiciune secretă a generalului Oscar, o puternică rămăşiţă din copilărie, şi nici că la Piaui profita de orice aniversare patriotică şi ordona aprinderea de artificii în curtea cazărmii. De o lună şi jumătate de când se află acolo a observat cu invidie, de pe culmile Favelei, în anumite nopţi de procesiune, cascadele de lumini de pe cerul oraşului Canudos. Omul în stare să pregătească asemenea focuri de artificii e un maestru, ce şi-ar putea câştiga cu mare uşurinţă pâinea în orice oraş din Brazilia. Oare o fi murit Fogueteiro în luptele din ziua aceea? În timp ce-şi punea întrebarea, e atent la cifrele raportate de coloneii, maiorii, căpitanii care intră şi ies său rămân în micuţa încăpere învăluită de umbrele înserării. Cineva aprinde o lampă de campanie. Câţiva soldaţi îngrămădesc saci cu nisip în faţa peretelui dinspre inamic. Generalul îşi termină calculul.

— E mai râu decât m-am aşteptat, domnilor, spune

înaintea careului de siluete. Simte că se sufocă, simte şi încordarea ofiţerilor. – O mie douăzeci şi şapte de căzuţi! A treia parte din forţe! Douăzeci şi trei de ofiţeri morţi, printre care coloneii Carlos Telles şi Serra Martins. Vă daţi seama?

Nimeni nu răspunde, dar generalul ştie că toţi îşi dau perfect seama că un număr atât de mare de căzuţi echivalează cu o înfrângere. Vede nemulţumirea, mânia, uimirea subordonaţilor săi; ochii câtorva scapără.

— Continuarea asaltului ar fi însemnat nimicirea noastră. Acum înţelegeţi?

Fiindcă, atunci când, alarmat de rezistenţa yagunzilor şi de intuiţia că pierderile patrioţilor erau deja foarte mari – ca şi de şocul care a însemnat pentru el moartea lui Telles şi a lui Serra Martins –, generalul Oscar ordonase ca trupele să se limiteze la apărarea poziţiilor cucerite, mulţi dintre ofiţerii de faţă se indignaseră într-atât încât se temuse ca unii să nu-i asculte ordinul. Propriul său aghiotant, locotenentul Pinto Souza, din regimentul Trei de Infanterie, protestase vehement: „Cum, când victoria e ca şi dobândită, Excelenţă!”. Nu era. A treia parte din forţe scoasă din luptă! E un procent extrem de ridicat, catastrofic, cu toate cele opt cartiere ocupate, cu toate marile pierderi pricinuite fanaticilor.

Uită de Fogueteiro şi începe să lucreze cu Statul său Major. Îi trimite înapoi pe şefii, aghiotanţii sau delegaţii corpurilor de asalt, repetându-le ordinul de a păstra cu dârzenie, fără să dea un pas îndărăt, poziţiile ocupate şi de a întări baricada din faţa celei care i-a oprit şi pe care soldaţii au început s-o ridice acum câteva ore, când era vădit că oraşul nu va fi luat. Ia hotărârea ca brigada a Şaptea, rămasă în urmă ca să-i protejeze pe răniţii din Favela, să vină să întărească „linia neagră”, noul front de operaţiuni, implântat chiar în inima oraşului răzvrătit. În conul de lumină aruncat de lampa de campanie, se apleacă peste harta întocmită de căpitanul Teotónio Coriolano,

cartograful Statului său Major, pe baza rapoartelor şi a observaţiilor proprii, şi începe să studieze situaţia. Cam a cincea parte din Canudos a fost cucerită, un triunghi ce porneşte din tranşeea de la Fazenda Velha, rămasă în mâinile yagunzilor, şi ajunge la cimitir, capturat, acolo unde forţele patriotice se găsesc la mai puţin de optzeci de paşi de biserica San Antonio.

— Frontul nu acoperă decât o mie cinci sute de metri, spune căpitanul Guimaráes, fără să-şi ascundă dezamăgirea. Suntem departe de a-i fi încercuit. Nici a patra parte din circumferinţă. Pot ieşi, pot intra, pot primi muniţii.

— Nu putem lărgi frontul fără întăriri, se plânge maiorul Carrefio. De ce suntem lăsaţi de izbelişte tocmai acum, Excelenţă?

Generalul Oscar ridică din umeri. Chiar din ziua căderii lor în capcană, la ajungerea în preajma oraşului Canudos, văzând mortalitatea care secera printre oamenii săi, a început să trimită cereri peste cereri, toate urgente, fundamentale, ajungând chiar să exagereze gravitatea situaţiei. De ce nu primeşti întăriri din partea superiorilor?

— Dacă în loc de trei mii am fi fost cinci mii, Canudos ar fi căzut până acum, gândeşte cu voce tare un ofiţer.

Generalul îi obligă să schimbe subiectul discuţiei, comunicându-le că va inspecta frontul şi noul Spital de Urgenţă instalat chiar în dimineaţa aceea lângă malurile râpoase ale lui Vassa Barris, după ce i-au scos de acolo pe yagunzi. Înainte de a părăsi casa lui Fogueteiro, bea o ceaşcă de cafea, auzind clopotele şi strigătele de Ave Maria ale fanaticilor, de atât de aproape, încât i se pare că visează.

La cei cincizeci şi trei de ani ai săi, e un om extrem de energic, care rareori oboseşte. A urmărit detaliile asaltului, cu binoclul, de la ora cinci dimineaţa, când corpurile au început să iasă din Favela, şi a mers cu ele, imediat în

spatele batalioanelor avangardei, fără să se odihnească şi fără să mănânce, mulţumindu-se cu înghiţituri sorbite din bidonaşul de la centură. La căderea serii, un glonţ rătăcit a rănit un soldat aflat chiar lângă el. Iese din cabană. E noapte; nu se vede nicio stea. Rumoarea rugăciunilor copleşeşte totul, ca o vrajă, şi acoperă ultimele împuşcături. Dă instrucţiuni să nu se aprindă focuri în tranşee, dar, cu toate acestea, de-a lungul lentului şi întortocheatului parcurs pe care îl face escortat de patru ofiţeri, în multe puncte ale şerpuitoarei, hieroglificei şi abruptei baricade ridicate de trupe cu dărâmături, pământ, pietre, tinichele şi tot felul de obiecte disparate, îndărătul cărora se aliniază soldaţii cu spatele sprijinit de cărămizi, dormind unii rezemaţi de alţii, unii mai având încă putere să cânte sau să-şi sumeată capul peste zid ca să-i insulte pe bandiţi – care pesemne că trag şi ei cu urechea, pitiţi înapoia barierelor lor, la cinci metri depărtare în unele sectoare, în altele la zece, iar în altele practic atingându-se –, generalul Oscar dă peste mangaluri la care grupuri de soldaţi fierb o supă cu resturi de carne, îşi prăjesc bucăţi de carne sărată sau îi încălzesc pe răniţii care, deşi tremură de febră, n-au putut fi căraţi până la Spitalul de Urgenţă din cauza stării lor nenorocite.

Schimbă câteva cuvinte cu şefii de companie, de batalioane. Cu toţii sunt sleiţi de puteri, la toţi descoperă aceeaşi dezolare amestecată cu uimire pe care şi el o simte din cauza lucrurilor de neînţeles din acest blestemat de război. În timp ce felicită un tânăr sublocotenent pentru comportarea sa eroică în asalt, îşi repetă ceva ce şi-a mai spus de multe ori: „Blestemat fie ceasul când am primit comanda aceasta”.

Pe când se afla la Queimadas, luptându-se cu diabolicele probleme ale lipsei de mijloace de transport, de animale pentru cărăuşie şi de căruţe pentru provizii, probleme care îl ţinuseră împotmolit acolo trei luni de plictiseală mortală,

generalul Oscar aflase că, mai înainte ca Armata şi Preşedinţia Republicii să-i fi oferit lui comanda expediţiei, trei generali activi refuzaseră s-o primească. Abia acum înţelege de ce i se făcuse ceea ce el, în candoarea lui, crezuse că e o mare distincţie cu care să-şi încheie strălucit cariera. În timp ce strânge mâini şi schimbă impresii cu ofiţeri şi cu soldaţi ale căror feţe i le ascunde noaptea, se gândeşte cât de imbecil a fost crezând că superiorii au ţinut să-l onoreze scoţându-l din fruntea comandamentului militar de la Piaui unde s-a scurs, atât de liniştit, serviciul lui de aproape douăzeci de ani, ca să-i permită, înainte de retragere, să comande o glorioasă faptă de arme: zdrobirea rebeliunii monarhico-restauratoare din interiorul Bahiei. Nu, nu a fost câtuşi de puţin un hatâr care să-l mângâie pentru atâtea amânări câte s-au ivit în recunoaşterea meritelor sale – aşa cum îi spusese soţiei, anunţându-i vestea –, ci fiindcă ceilalţi şefi din Armată n-au vrut să se mânjească într-o asemenea mocirlă, de aceea i-au oferit comanda. Un cadou grecesc. Bineînţeles că cei trei generali aveau dreptate! Oare fusese pregătit el, militar de carieră, pentru un asemenea război grotesc, absurd, aflat cu desăvârşire în afara oricăror reguli şi convenţii ale unui adevărat război?

La un capăt de zid, soldaţii taie o vită. Generalul Oscar se aşază să ia câteva îmbucături de came friptă, în mijlocul ofiţerilor. Stă de vorbă cu ei despre clopotele din Canudos şi despre rugăciunile care tocmai au amuţit. Ciudăţeniile acestui război: rugile, procesiunile, dangătele, bisericile acelea pe care bandiţii le apără cu atâta înverşunare. Şi iar îşi simte sufletul greu. Îl nemulţumeşte profund că acei canibali sunt, la urma urmei, brazilieni, adică, într-un sens esenţial, asemeni lor. Dar dacă ceva îl răscoleşte – pe el, credincios fervent, care urmează punct cu punct învăţăturile Bisericii, într-atât încât bănuieşte că n-a mai fost promovat în carieră tocmai din cauza refuzului hotărât de a se face mason – acest lucru e dârzenia cu care bandiţii

se consideră catolici. Manifestările credinţei lor – rugăciunile vecerniei, procesiunile, uralele închinate Bunului Isus – îl fac să nu mai ştie ce să creadă, deşi părintele Lizzardo, la toate liturghiile de campanie, tună şi fulgeră împotriva paginilor, acuzându-i de a fi sperjuri, eretici şi profanatori ai credinţei. Chiar şi aşa, generalul Oscar nu se poate dezbăra de stingherеala aceea înaintea unui inamic care a preschimbat războiul în ceva cu totul neaşteptat, într-un fel de înfruntare religioasă. Dar faptul că îl tulbură nu înseamnă că îl urăşte mai puţin pe duşmanul acesta anormal, imprevizibil, care, pe deasupra, l-a şi umilit, nelăsându-se zdrobit de la prima ciocnire, aşa cum era încredinţat că se va întâmpla când a primit misiunea.

Pe duşmanul acesta îl urăşte tot mai mult în cursul nopţii, când, după ce a parcurs toată baricada, străbate şi locul descoperit ducând la Spitalul de Urgenţă de lângă Vassa Barris. La jumătatea drumului se găsesc tunurile Krupp 7,5 care au însoţit asaltul, bombardând neîncetat turnurile din care inamicul a provocat atâtea pierderi trupelor. Generalul Oscar schimbă câteva cuvinte cu artileriştii, care, în ciuda orei târzii din noapte, sapă un parapet cu ţepuşe îndreptate în afară, întărindu-şi locul de amplasare. Vizita la Spitalul de Urgenţă îl copleşeşte. Trebuie să lupte cu sine pentru ca doctorii, infirmierii, bolnavii în agonie să nu-şi dea seama de aceasta. Mulţumeşte cerului că vizita are loc în semiobscuritate şi că fanarele şi cele câteva focuri aprinse dezvăluie abia o parte neînsemnată din spectacolul ce are loc la picioarele sale. Răniţii sunt mai neajutoraţi decât în Favela, zac pe pământul gol – argilă sau pietriş – adunaţi de-a valma, aşa cum au fost aduşi de-a lungul întregii zile, iar medicii îi explică cum, ca o culme a ghinionului, toată seara şi o parte din noapte nişte trâmbe de vânt au împrăştiat pe rănile acelea deschise, pe care ei nu au cu ce să le bandajeze, dezinfecteze sau sutureze, nori întregi de pământ roşcat. De pretutindeni aude gemete, plânsete,

aiurări din cauza febrei. Pestilenta e asfixiantă şi căpitanului Coriolano, care îl însoţeşte, i se face deodată râu de greaţă, îl aude cerându-şi, pierdut, scuze. Din când în când se opreşte ca să-i rostească vreunui rănit cuvinte afectuoase, să-l bată pe umeri sau să-i stringă mâna. Îi felicită pentru curajul lor, le mulţumeşte pentru sacrificiul lor în numele Republicii. Dar amuţeşte când se opresc în faţa cadavrelor coloneilor Carlos Telles şi Serra Martins, care vor fi îngropaţi a doua zi în zori. Primul a fost ucis de un glonţ în piept, la începutul atacului, pe când trecea râul. Al doilea, în faptul serii, când asalta în fruntea oamenilor săi bariera yagunzilor, într-o luptă corp la corp. Este informat că trupul, retezat şi împuns de lovituri de pumnal, de suliţă şi de *machetes,* e castrat şi că are urechile şi nasul tăiate. În momente ca acestea, când aude că un militar demn şi viteaz e batjocorit până într-atât, generalul Oscar îşi spune că e dreaptă politica lor de a-i înjunghia pe toţi Sebastianiţii căzuţi prizonieri. Îndreptăţirea acestei politici, în conştiinţa lui, prezintă două aspecte: e vorba de bandiţi, nu de soldaţi, pe care legile onoarei ţi-ar cere să-i respecţi; şi, pe de altă parte, puţinătatea hranei nu îngăduie altă soluţie, fiindcă ar fi încă şi mai crud să-i laşi să moară de foame, după cum ar fi absurd să-i privezi de raţii pe patrioţi ca să hrăneşti monştri în stare să facă ce au făcut din colonel.

Când e gata să termine inspecţia, se opreşte înaintea unui biet soldat ţinut zdravăn de doi infirmieri, în timp ce doctorul îi amputează un picior. Chirurgul, îngenuncheat, mânuieşte febril ferăstrăul, şi generalul îl aude cerând să fie şters de sudoarea ce-i intră în ochi. Oricum, nu prea are ce vedea, căci vântul s-a stârnit din nou şi flacăra fanarului joacă. Când chirurgul se ridică, îl recunoaşte pe tânărul din São Paulo, pe Teotónio Leal Cavalcanti. Schimbă un salut. Când generalul Oscar părăseşte spitalul, faţa suptă şi chinuită a studentului, a cărui abnegaţie e lăudată de colegi şi pacienţi, îl însoţeşte în ochii minţii. Acum câteva zile,

acest tânăr pe care nu-l cunoştea s-a prezentat la el spunându-i: „Mi-am omorât cel mai bun prieten şi cer să fiu pedepsit”. Era de faţă la întrevedere aghiotantul său, locotenentul Pinto Souza care, auzind cine este ofiţerul căruia Teotónio, din milă, i-a zburat creierii, s-a făcut livid. Scena îl zguduise pe general. Teotónio Leal Cavalcanti, cu vocea gâtuită, le explicase starea în care se afla locotenentul Pires Ferreira – orb, fără mâini, cu trupul şi cu sufletul sfârtecate –, rugăminţile aceluia de a i se pune capăt suferinţelor şi remuşcările lui că l-a ascultat. Generalul Oscar i-a ordonat să păstreze o muţenie absolută asupra faptei şi să continue să-şi vadă de îndatoririle sale ca şi când nimic nu s-ar fi întâmplat. Odată încheiate operaţiunile militare, va hotărî asupra cazului său.

În casa lui Fogueteiro, culcat în hamac, primeşte un raport al locotenentului Pinto Souza, care tocmai s-a întors din Favela. Brigada a Şaptea va sosi a doua zi la prima oră ca să întărească „linia neagră”.

Doarme cinci ore şi în zori se simte refăcut, plin de energie, în timp ce-şi soarbe cafeaua şi mestecă un pumn de galeţi din mălai, care au ajuns să fie comoara rezervelor sale de alimente. Domneşte o linişte ciudată pe tot frontul. Batalioanele brigăzii a Şaptea vor sosi dintr-o clipă în alta şi, ca să le acopere trecerea prin porţiunea de teren descoperit, generalul dă ordin ca tunurile Krupp să bombardeze turnurile. Încă de când a venit a cerut superiorilor să-i trimită, împreună cu întăririle, grenadele speciale de şaptezeci de milimetri, cu vârf de oţel, care s-au fabricat în arsenalul de la Rio pentru a perfora armătura vaselor răsculate la 6 septembrie. De ce nu-l iau în seamă? Le-a explicat şefilor ierarhici că şrapnelele şi obuzele cu gazolină sunt insuficiente pentru a distruge blestematele de turnuri din piatră goală. De ce fac pe surzii?

Ziua se scurge calm, cu schimburi răzleţe de focuri, iar generalul Oscar şi-o petrece împărţind forţele proaspete ale

brigăzii a Şaptea de-a lungul „liniei negre”. În cursul unei reuniuni cu Statul Major se înlătură fără obiecţii posibilitatea unui nou atac, atâta timp cât nu sosesc întăririle. Se va menţine un război de poziţii, încercându-se o înaintare treptată pe flancul drept – cel mai slab din Canudos, lucru limpede de la prima ochire – prin atacuri parţiale, care să nu expună toată trupa. Se hotărăşte, de asemenea, ca o expediţie să plece la Monte Santo ducându-i acolo pe toţi răniţii în stare să suporte călătoria.

Către amiază, când sunt îngropaţi coloneii Silva Telles şi Serra Martins, lângă râu, într-un singur mormânt cu două cruci de lemn, generalului i se dă o veste proastă: tocmai a fost rănit în şold, de un glonte rătăcit, colonelul Neri, pe când îşi făcea o nevoie biologică la o răspântie a „liniei negre”.

Noaptea, îl trezeşte un violent schimb de focuri. Yagunzii atacă cele două tunuri Krupp 7, 5 aflate în zona descoperită, şi batalionul 32 de Infanterie zboară în ajutorul artileriştilor. Yagunzii au trecut „linia neagră” pe întuneric, sub nasul caraulelor. Lupta e crâncenă, de două ore, şi mortalitatea e mare: pier şapte soldaţi şi sunt cincisprezece răniţi, între ei un sublocotenent. Dar yagunzii au cincizeci de morţi şi şaptesprezece prizonieri. Generalul merge să-i vadă.

Apar zorii, o irizare albăstrie tiveşte înălţimile. Vântul e atât de rece încât generalul Oscar se înfofoleşte într-o mantie în timp ce străbate cu paşi mari locul descoperit Cele două tunuri Krupp sunt, din fericire, intacte. Dar violenţa luptei şi camarazii morţi şi răniţi i-au exasperat în asemenea măsură pe artilerişti şi pe infanterişti, încât generalul Oscar îi găseşte pe prizonieri pe jumătate morţi în urma loviturilor primite. Sunt foarte tineri, câţiva nu-s decât nişte copii, şi printre ei se numără şi două femei, toţi scheletici. Generalului Oscar i se confirmă ceea ce mărturisesc toţi prizonierii: că bandiţii duc o mare lipsă de

hrană. I se explică cum că femeile şi tinerii erau cei care trăgeau, yagunzii încercând să distrugă tunurile cu suliţe, maiuri, ghioage, ciocane sau să le înfunde cu nisip. Simptomul e bun: e a doua oară că încearcă asta, deci tunurile Krupp 7,5 le fac zile negre. Femeile, ca şi tinerii-copii, poartă cârpe albastre. Ofiţerii de faţă sunt scârbiţi de aceste extreme ale barbariei: faptul de a trimite copii şi femei li se pare o culme a abjecţiei umane, o călcare în picioare a artei şi a moralei războiului. Când se retrage, generalul Oscar aude că prizonierii, dându-şi seama că vor fi executaţi, irump în urale spre lauda Bunului Isus. Da, cei trei generali care s-au lipsit de o asemenea comandă ştiau ce fac; bănuiau pesemne că a te lupta cu copii şi cu femei care ucid şi pe care, prin urmare, trebuie să-i ucizi, şi care mor slăvindu-l pe Isus, e ceva ce nu-l poate umple de bucurie pe niciun soldat. Îşi simte gura amară, de parcă ar fi mestecat tutun.

Ziua se scurge, pentru „linia neagră”, fără nimic nou, adică în ceea ce – gândeşte şeful expediţiei – va fi rutina de zi cu zi până la sosirea întăririlor: împuşcături sporadice dintr-o parte în alta a celor două baricade ce se înfruntă, mânioase şi labirintice; ploi de insulte ce zboară peste bariere fără ca insultaţii să se vadă la faţă, şi bombardamentul împotriva bisericilor şi a Sanctuarului, acum mai rar din cauza împuţinării muniţiilor. Practic, nu mai au de mâncare; mai sunt doar zece vite în ocolul dinapoia Favelei şi câţiva saci cu cafea şi cu grâne. Reduce la jumătate raţiile trupei, care şi aşa erau foarte mici.

Dar, spre seară, generalului Oscar i se aduce o ştire surprinzătoare: o familie de yagunzi, de patrusprezece persoane, se prezintă spontan şi se constituie prizonieră în tabăra din Favela. E pentru întâia oară că se întâmplă aşa ceva, de la începutul campaniei. Vestea îl încurajează nespus de mult. Îşi face socoteala că demoralizarea şi foametea trebuie să fi ajuns la extreme printre canibali.

Ajuns în Favela, el însuşi îi interoghează pe yagunzi. Sunt trei bătrânei ruinaţi, apoi o pereche adultă şi nişte copii rahitici cu burţile umflate. De loc sunt din Ipueiras şi, dacă e să te iei după ei – care îi răspund la întrebări cu dinţii clănţănindu-le de frică –, se găsesc la Canudos doar de o lună şi jumătate; se refugiaseră acolo nu din credinţa în Sfătuitor, ci de groază la aflarea veştii că se apropia o mare armată. Au fugit făcându-i să creadă pe bandiţi că merg să sape tranşee la ieşirea dinspre Cocorobo, lucru cu care s-au îndeletnicit într-adevăr până mai ieri, când, folosindu-se de o neatenţie din partea lui Pedrão, au reuşit să scape. O zi le-a luat numai să ajungă până la Favela. Îi dau generalului Oscar toate informaţiile privitoare la bârlogul bandiţilor şi prezintă un tablou înfiorător al grozăviilor ce se petrec acolo, mai sumbru chiar decât se aştepta generalul – foamete, morţi şi răniţi pretutindeni, panică generalizată – şi îl asigură că oamenii s-ar preda daca n-ar fi *los cangaceiros* ca João Grande, João Abade, Pajeú şi Pedrão care s-au jurat că vor omorî toate rubedeniile celui ce ar dezerta. În pofida acestor lucruri, generalul nu ia de bune chiar toate spusele lor: sunt atât de vizibil îngroziţi, încât ar fi în stare să spună orice numai ca să-i câştige simpatia. Ordona să fie închişi în ţarcul pentru vite. Viaţa tuturor acelora care, asemenea prizonierilor de mai adineaori, se vor preda de bunăvoie, va fi garantată. Ofiţerii lui se arată şi ei optimişti; câţiva pun prinsoare că bârlogul va cădea prin descompunere internă, înainte de sosirea întăririlor.

Dar a doua zi trupa are de îndurat o puternică lovitură. Cam o sută cincizeci de vite, care erau aduse de la Monte Santo, cad în mâinile yagunzilor în modul cel mai prostesc. Din exces de prudenţă, ca să nu mai devină victimele călăuzelor înrolate în *sertón,* care mai totdeauna se dovedesc a fi complicii vrăjmaşului în ambuscade, compania de lăncieri care escortează vitele s-a ghidat numai după hărţile desenate de inginerii Armatei. Norocul

nu le surâde. În loc s-o ia pe drumul spre Rosario şi Umburanas, care ajunge în Favela, se rătăcesc pe calea dinspre Cambaio şi Tabolerinho, nimerind deodată taman între tranşeele yagunzilor. Lăncierii se luptă vitejeşte, scăpând astfel din încercuire, dar pierd toate vitele, pe care fanaticii se grăbesc să le mâne cu lovituri de bici spre Canudos. Din Favela, generalul Oscar vede cu binoclul acest spectacol nemaivăzut: norii de praf şi vânzoleala iscate de cireada intrând în goana mare în Canudos, printre dovezile de fericire gălăgioasă a degeneraţilor. Într-un atac de furie, care nu-i stă în obicei, îi muştruluieşte în public pe ofiţerii companiei care a pierdut vitele. Această nereuşită va fi o pată în cariera lor! Ca să-i pedepsească pe yagunzi de norocul neaşteptat care le-a adus plocon o sută cincizeci de vite, bombardamentul de azi e de două ori mai puternic.

Fiindcă problema alimentaţiei începe să ia o întorsătură critică, generalul Oscar şi Statul său Major trimit pe lăncierii *gauchos* – care nu şi-au dezminţit niciodată faima de mari văcari – şi batalionul 27 de Infanterie, să găsească hrană „de unde o fi şi cum s-or pricepe”, căci foamea e deja responsabilă de o seamă de neajunsuri fizice şi morale în rândul trupei. Lăncierii se întorc la căderea serii cu douăzeci de vite, fără ca generalul să-i întrebe de unde le au; imediat vitele sunt tăiate şi împărţite între Favela şi „linia neagră”. Generalul şi adjuncţii săi dau dispoziţii în vederea îmbunătăţirii comunicaţiei dintre cele două tabere şi front. Se stabilesc căi de siguranţă, din loc în loc se postează pichete de pază, se continuă întărirea baricadei. Cu energia sa obişnuită, generalul ia, de asemenea, măsuri pentru evacuarea răniţilor. Se pregătesc târgi, cârje, se repară ambulanţele şi se întocmeşte lista cu cei ce vor pleca.

Doarme noaptea aceea în baraca sa din Favela. În dimineaţa următoare, pe când îşi ia micul dejun cu cafea şi galeţi din mălai, îşi dă deodată seama că plouă. Rămâne cu

gura căscată, observând minunea. E o ploaie cu găleata, însoţită de un vânt şuierător care poartă şi prăvăleşte într-o parte trombele de apă tulbure. Când iese, încântat să se facă şi el ciuciulete, vede că toată tabăra clefăie sub ploaie, prin noroi, într-o stare de mare beatitudine. E prima ploaie care cade după multe luni, o adevărată binecuvântare după săptămânile acelea de vipie îndrăcită şi de sete pururi neastâmpărată. Toate trupurile dimprejur se îmbibă de preţiosul lichid şi îl adună în recipientele aflate la îndemână. Cu binoclul încearcă să vadă ce se întâmplă în Canudos, dar s-a lăsat o ceaţă groasă care nu-i îngăduie să zărească nici turnurile. Ploaia nu ţine prea mult, peste câteva minute se instalează iar vântul aducător de praf. S-a gândit adesea că, atunci când totul se va isprăvi aici, memoria lui va păstra îndelungă vreme amintirea acelor vântoase continue, deprimante, care apasă tâmplele. Pe când îşi scoate cizmele şi le dă ordonanţei să le cureţe de noroi, compară dezolarea acestui peisaj lipsit de culoarea verde, fără nicio tulpiniţă înflorită, cu explozia vegetală de care trăia înconjurat la Piaui.

— Dacă cineva mi-ar fi zis că-mi va lipsi vreodată peticul meu de grădină, l-aş fi luat în râs, îşi mărturiseşte gândul locotenentului Pinto Souza, care pregăteşte Ordinul de Zi. N-am înţeles-o niciodată pe nevastă-mea cu pasiunea ei pentru flori. Le curăţa şi le stropea cât e ziua de lungă. Mi se părea ceva bolnăvicios să te legi într-atâta de un colţ de grădină. Ei bine, acum, în faţa secătuirii şi a pustirii acestora, zău că o înţeleg.

În tot restul dimineţii, pe când organizează o seamă de lucruri cu diferiţi subordonaţi de-ai săi, se gândeşte intermitent la stratul de colb fierbinte care orbeşte şi sufocă. Nici măcar înăuntrul barăcii nu scapă de praf. „Când nu înghiţi praf cu came, înghiţi carne cu praf. Şi întotdeauna bine garnisită cu muşte”, gândeşte.

Spre seară, o salvă de împuşcături îl smulge din

filosofare. O ceată de yagunzi se aruncă deodată – ţâşnind din pământ de parcă ar fi săpat un tunel pe sub „linia neagră” – asupra unei răscruci făcute de baricadă, cu intenţia de a tăia şi izola părţile acesteia. Atacul îi ia prin surprindere pe soldaţi, care părăsesc poziţia, dar după o oră yagunzii sunt goniţi cu mari pierderi. Generalul Oscar şi ofiţerii ajung la concluzia că atacul avea ca scop protejarea tranşeelor de la Fazenda Velha. De aceea, toţi ofiţerii optează pentru a le ocupa de cum se va ivi prilejul: aceasta va grăbi predarea bârlogului. Generalul Oscar mută trei mitraliere din Favela la „linia neagră”.

În cursul zilei, lăncierii *gauchos* se întorc în tabără cu treizeci de vite. Trupei i se oferă un banchet, care îmbunătăţeşte simţitor starea de spirit a tuturor. Generalul Oscar inspectează cele două Spitale de Urgenţă, unde se fac ultimele pregătiri pentru plecarea bolnavilor şi a răniţilor. Ca să înlăture dinainte scenele sfâşietoare, a hotărât să se dea citire doar în ultimul moment listei cu numele celor ce vor pleca la drum.

Către seară, artileriştii îi arată, încântaţi, patru lăzi pline cu obuze pentru tunurile Krupp 7,5, pe care le-a găsit o patrulă pe drumul dinspre Umburanas. Proiectilele sunt în perfectă stare şi generalul Oscar îi îngăduie locotenentului Macedo Soares, răspunzător cu tunurile din Favela, să declanşeze ceea ce artileristul numeşte „un foc de artificii”. Aşezat lângă servanţii pieselor şi astupându-şi urechile cu vată, ca şi ei, generalul asistă la tragerea a şaizeci de obuze îndreptate toate spre centrul rezistenţei trădătorilor. Printre norii de praf stârniţi de explozii, observă cu inima la gură înaltele turnuri pe care le ştie înţesate cu fanatici. Deşi sunt rău ştirbite şi găurite, turnurile rezistă. Cum de se mai ţine în picioare clopotniţa bisericii San Antonio, când arată ca o strecurătoare şi e mai înclinată decât celebrul turn din Pisa? Cât ţine bombardamentul, aşteaptă cu pumnii strânşi să vadă cum se dărâmă turnul în mii de fărâme. Dumnezeu

ar fi trebuit să-l răsplătească în felul acesta, nu de alta, dar ca să-i mai îmboldească puţin entuziasmul. Dar turnul nu cade.

A doua zi se trezeşte dis-de-dimineaţă ca să-şi ia rămas bun de la răniţi. Din expediţie fac parte şaizeci de ofiţeri şi patru sute optzeci de soldaţi, adică toţi aceia despre care medicii cred că sunt în stare să facă călătoria până la Monte Santo. Printre ei se află şeful coloanei a Doua, generalul Savaget, a cărui rană în pântec l-a ţintuit la pat de la ajungerea lui în Favela. Generalului Oscar îi pare bine văzându-l că pleacă, fiindcă, deşi relaţiile dintre ei sunt prieteneşti, totuşi se simte stingherit în faţa acestui general fără ajutorul căruia – asta e sigur – coloana întâia ar fi fost exterminată. Faptul că bandiţii au putut să-l ducă drept către abatorul acela dintre munţi şi să-l imobilizeze acolo, îl face pe generalul Oscar să mai creadă încă, deşi n-are alte dovezi, că yagunzii ar fi ajutaţi de ofiţerii monarhişti sau, de ce nu, chiar englezi. Deşi aceasta ultimă posibilitate a încetat să mai fie pomenita în cursul discuţiilor dintre ofiţeri.

Despărţirea răniţilor care pleacă de cei ce rămân nu e sfâşietoare, cum se temea el, cu plânsete şi proteste, ci de o gravă solemnitate. Toţi se îmbrăţişează în tăcere, cei rămaşi trimit mesaje, iar cei pe care îi podideşte plânsul fac totul să nu se observe. Dăduse dispoziţii ca cei care pleacă să primească raţia pe patru zile, dar lipsurile îl obligă să le-o reducă la porţia pe o singură zi. Cu răniţii pleacă batalionul de lăncieri *gauchos,* care îi va păzi şi ajuta pe drum. Pe deasupra sunt escortaţi şi de batalionul 33 de Infanterie. Când îi vede îndepărtându-se, în ziua ce se ridică, înceţi, mizeri, famelici, cu uniformele în zdrenţe, mulţi dintre ei desculţi, îşi spune că atunci când vor ajunge la Monte Santo – cei ce nu vor sucomba pe drum –, vor fi într-o stare şi mai jalnică: poate doar atunci vor înţelege superiorii cât de critică e situaţia şi vor trimite în sfârşit

întăriri.

Plecarea expediţiei lasă în urmă o atmosferă de melancolie şi de tristeţe în taberele din Favela şi în „linia neagră”. Moralul trupei e iarăşi scăzut din cauza lipsei de hrană. Oamenii mănâncă şerpii şi câinii prinşi, ba chiar prăjesc furnici şi le înghit ca să-şi mai amăgească puţin foamea.

Războiul constă din împuşcături răzleţe, pornite dintr-o parte şi alta a baricadelor. Cei ce se înfruntă astfel, nu fac altceva decât să se iscodească dinapoia poziţiilor; când apare vreun profil, vreun cap, vreun braţ, imediat detună o armă. Preţ de o secundă. Apoi iar se înstăpâneşte o tăcere care, la rândul ei, a devenit un marasm îndobitocitor, hipnotic. O sfâşie doar gloanţele rătăcite trimise din turnuri sau din Sanctuar, îndreptate nu împotriva unor ţinte precise, ci a caselor în ruină prin care s-au aciuat soldaţii: ele străbat cu uşurinţă peretele grosolan din chirpici şi adesea rănesc sau omoară soldaţi ce dorm sau se îmbracă.

În seara aceleiaşi zile, în casa lui Fogueteiro, generalul Oscar joacă cărţi cu locotenentul Pinto Souza, cu colonelul Neri (care se reface după rănire) şi cu doi căpitani din Statul său Major. Joacă stând pe lăzi, la lumina lămpii de campanie. Alunecă deodată într-o discuţie despre Antonio Sfătuitorul şi despre bandiţi. Unul dintre căpitani, originar din Rio, spune că explicaţia fenomenului numit Canudos este metisajul, amestecul acela de negri, indieni şi portughezi care a făcut ca rasa să degenereze cu încetul până la a produce o mentalitate inferioară, înclinată spre superstiţie şi fanatism. Opinia lui e combătută energic de colonelul Neri. Oare nu s-au produs tot soiul de amestecuri şi în alte părţi ale Braziliei, fără ca rezultatul să fie acelaşi? El, asemenea colonelului Moreira César, pe care îl admiră şi aproape îl zeifică, e de părere că fenomenul Canudos e opera duşmanilor Republicii, a restauratorilor monarhişti, a vechilor stăpânitori de sclavi şi a altor privilegiaţi care i-au

aţâţat şi i-au minţit pe aceşti sărmani oameni inculţi, semănând în ei ura faţă de progres. „Nu rasa, ci ignoranţa e explicaţia oraşului Canudos”, afirmă.

Generalul Oscar, care a urmărit cu interes dialogul, rămâne perplex când e întrebat ce părere are. Şovăie îndelung. Da, zice în sfârşit, ignoranţa le-a permis aristocraţilor să-i fanatizeze pe aceşti mizerabili şi să-i stârnească împotriva Republicii care le ameninţa interesele, garantând egalitatea între oameni, ceea ce nu se potriveşte deloc cu privilegiile tipice unui regim aristocratic. Dar în sinea lui se simte sceptic faţă de cele zise. Când ceilalţi pleacă, rămâne pe gânduri în hamac. Care e explicaţia aşezării Canudos? Tarele sangvine ale metişilor? Incultura? Vocaţia spre barbarie a unor oameni obişnuiţi cu violenţa şi care se opun din atavism civilizaţiei? Au toate acestea ceva în comun cu religia, cu Dumnezeu? Nimic nu-l mulţumeşte.

A doua zi, tocmai se bărbiereşte, fără oglinda şi fără săpun de ras, cu un brici de bărbier pe care singur şi-l ascute de o piatră, când aude un galop. A ordonat ca deplasările între Favela şi,. linia neagră” să se facă pe jos, întrucât călăreţii sunt ţinte prea uşoare pentru cei din turnuri, aşa că iese să-i muştruluiască pe infractori. Dar aude urale, strigăte de „trăiască”. Cei abia sosiţi, trei călăreţi, străbat nevătămaţi locul descoperit. Locotenentul care descăleca lângă el şi bate din călcâie se prezintă ca fiind şeful plutonului de explorare al brigăzii de întărire a generalului Girard, a cărei avangardă va ajunge aici în câteva ore. Locotenentul adaugă că cei patru mii cinci sute de soldaţi şi ofiţeri ai celor douăsprezece batalioane ale generalului Girard sunt nerăbdători să se prezinte la ordinele sale pentru a-i zdrobi pe inamicii Republicii. În sfârşit, în sfârşit, se va termina şi pentru el şi pentru Brazilia coşmarul numit Canudos.

V

— JUREMA? spuse Baronul, necrezându-şi urechilor. Jurema din Calumbi?

— Totul s-a petrecut în cumplita lună august, ocoli răspunsul ziaristul miop. În iulie, yagunzii îi opriseră pe soldaţi în chiar inima aşezării. Dar în august sosi brigada Girard. Încă cinci mii de oameni, încă douăsprezece batalioane, alte mii de arme, alte zeci de tunuri. Şi mâncare berechet. Ce speranţă mai puteau avea?

Dar Baronul nu-l auzea:

— Jurema? repetă. Putea să-şi dea seama de bucuria vizitatorului său, de fericirea cu care evita să-i dea un răspuns. Şi îşi dădea la fel de bine seama că bucuria şi fericirea acelea se datorau faptului că el, Baronul, o numea, că reuşise să-i stârnească interesul, că el însuşi îl va obliga acum să-i vorbească despre ea. – Nevasta ghidului Rufino, din Queimadas?

Nici acum ziaristul miop nu-i răspunse:

— Pe deasupra, în august, chiar Ministrul de Război, Mareşalul Carlos Machado Bittencourt veni în persoană de la Rio ca să pună la punct campania, urmă el, parcă bucurându-se de neastâmpărul Baronului. Asta n-am aflat-o noi acolo. Că Mareşalul Bittencourt se instalase la Monte Santo, îngrijindu-se de organizarea transportului, a aprovizionării, a spitalelor. Nu ştiam că ploua la Queimadas şi la Monte Santo cu soldaţi voluntari, cu medici voluntari, cu infirmiere voluntare. Că însuşi Mareşalul trimisese brigada Girard. Toate acestea, în august. A fost de parcă

însuşi cerul s-ar fi căscat lăsând să cadă peste Canudos o urgie.

— Şi, în toiul urgiei aceleia, dumneata erai fericit, murmură Baronul. Fiindcă asta auzise din gura miopului. – E vorba de aceeaşi femeie?

— Da. Baronul observă că fericirea nu-i mai era secretă, că acum se vedea întreagă, se dădea în vileag şi împleticea vocea miopului. – E frumos din partea dumneavoastră că vă amintiţi de ea. Fiindcă ea îşi aminteşte mereu de dumneavoastră şi de doamna. Cu admiraţie, cu recunoştinţă.

Deci era aceeaşi, era fata slăbuţă şi oacheşă care crescuse la Calumbi în slujba Estelei şi pe care amândoi o măritaseră cu omul muncitor şi dârz care era Rufino cel de atunci. Nu-i venea să creadă. Animăluţul acela de câmp, sălbăticiunea aceea, fiinţa rustică ce nu se putuse schimba decât în rău de când părăsise camerele Estelei, fusese amestecată şi în destinul bărbatului din faţa sa. Fiindcă ziaristul rostise, cuvânt cu cuvânt, această frază de neînchipuit: „Dar taman atunci, când lumea se destrăma şi când hidoşenia ajunsese la culme, eu, oricât de ciudat ar părea, am început să fiu fericit”. Din nou îl copleşi pe Baron senzaţia aceea de irealitate, de vis, de închipuire, în care obişnuia să-l cufunde Canudos. Potrivirile, coincidenţele şi asociaţiile acelea îl ţineau ca pe jăratec. Ştia oare ziaristul că Galileo Gall o violase pe Jurema? Nu-l întrebă, rămase perplex gândindu-se la ciudatele geografii ale întâmplării, la ordinea aceea ocultă, la legea înmărmuritoare a istoriei naţiilor şi a indivizilor, care îi apropia, îi îndepărta, îi făcea să se dușmănească sau să se alieze unii cu alţii. Şi îşi spuse că era cu neputinţa ca fiinţei aceleia umile a *sertón*-ului din Bahia să-i fi trecut măcar prin minte că fusese instrumentul atâtor răsturnări în viaţa unor oameni ce nu aveau nimic comun: Rufino, Galileo Gall şi sperietoarea de ciori care acum zâmbea din tot sufletul, amintindu-şi de ea. Simţi

nevoia de a o revedea pe Jurema; poate că şi Baroanei i-ar face bine s-o vadă din nou pe fata căreia, demult, îi arătase atâta duioşie. Îşi amintea că, tocmai de aceea, Sebastiana îi purta Juremei o râcă abia ascunsă şi că se bucurase foarte tare când o văzuse plecând la Queimadas, cu ghidul.

— Ca să fiu drept, nu mă aşteptam tocmai acum la cuvintele acestea despre dragoste, fericire, murmură, mişcându-re în jilţ. Şi cu atât mai puţin în legătură cu Jurema.

Ziaristul începuse din nou să vorbească de război.

— Nu e ciudat că se numea brigada Girard? Căci, după câte am aflat după aceea, generalul Girard n-a pus niciodată piciorul la Canudos. O curiozitate în plus al celui mai ciudat dintre războaie. August a început cu apariţia celor douăsprezece batalioane proaspete. Tot mai veneau mulţimi de oameni la Canudos, în grabă, ştiind că acum, odată cu apariţia noii armate, cercul se va închide definitiv. Şi că nu se va mai putea intra! – Baronul îl auzi slobozind unul dintre hohotele acelea absurde, exotice, forţate; îl auzi repetând: – Nu că nu se putea ieşi, să fiu bine înţeles. Că nu se putea intra. Aceasta era problema lor. Nu le păsa că vor muri, dar voiau să moară înăuntru.

— Şi dumneata erai fericit… spuse. Nu cumva ziaristul se ţicnise mai mult decât fusese de când îl ştia? Nu cumva toate astea nu erau decât o înşiruire de baliverne?

— Îi văzură venind, lăţindu-se pe toate înălţimile din jur, ocupând, unul după altul, locurile pe unde până atunci se mai putea intra şi ieşi. Tunurile au început să-i bombardeze douăzeci şi patru de ore pe zi, dinspre nord, sud, est, vest. Dar pentru că se aflau prea aproape şi se puteau omori între ei, se mulţumeau să tragă în turnuri. Când acestea încă nu căzuseră.

— Jurema? Jurema? exclamă Baronul. Fetiţa din Calumbi ţi-a dat fericirea, te-a preschimbat spiritual în yagunz?

Îndărătul sticlelor groase, ochii miopi, ca nişte peştişori

într-un acvariu, fugiră încoace şi încolo, clipiră. Era târziu, se găsea de mai multe ore acolo, ar fi trebuit să se ridice şi să întrebe de Estela; de când cu tragedia, nu stătuse niciodată atâta timp departe de ea. Dar rămase în aşteptare, furnicat parcă de nerăbdare.

— Adevărul e că eu mă resemnasem, îl auzi şuşotind cu o voce abia desluşită.

— Să mori? zise Baronul, ştiind totuşi că nu la moarte se gândea vizitatorul.

— Să nu iubesc, să nu fiu iubit de vreo femeie – ghici că rosteşte, fiindcă îşi coborâse şi mai mult vocea. Să fiu urât, timid, să nu ţin niciodată în braţe o femeie care nu trebuie plătită pentru asta.

Baronul se simţi plutind în jilţul lui de piele. Ca un fulger îi trecu prin cap ideea că în biroul acela, în care se dezvăluiseră atâtea taine şi se urziseră atâtea iţe, nimeni, niciodată, nu mărturisise ceva mai neaşteptat şi mai uluitor pentru urechile lui.

— E ceva ce dumneavoastră nu puteţi înţelege, spuse ziaristul miop, de parcă l-ar fi acuzat. Fiindcă dumneavoastră, negreşit, aţi cunoscut iubirea de foarte tânăr. Multe femei v-au iubit pesemne, v-au admirat, vi s-au dat. Dumneavoastră, desigur, v-aţi putut alege preafrumoasa soţie dintre multe alte femei frumoase care nu aşteptau decât un semn ca să vi se arunce în braţe. Dumneavoastră n-aveţi de unde şti ce se întâmplă cu noi ceilalţi, care nu suntem atrăgători, siguri de sine, favorizaţi, bogaţi, cum aţi fost dumneavoastră. Nu puteţi şti ce înseamnă să te simţi respingător şi ridicol în ochii femeilor, să nu existi pentru iubire şi plăcere. Să fii condamnat la curve.

„Iubire, plăcere”, gândi Baronul, descumpănit: două cuvinte neliniştitoare, doi meteoriţi brăzdând noaptea vieţii lui. I se păru o necuviinţă ca acele frumoase, uitate cuvinte să apară pe buzele fiinţei aceleia rizibile, cocoţate ca un

bâtlan în scaun, cu un picior înnodat împrejurul celuilalt. Nu era oare comic, nu era grotesc ca o căţeluşă nostimă din *sertón* să-l facă să pomenească de iubire, de plăcere, pe un bărbat la urma urmei cultivat? Cuvintele acelea nu evocau mai curând luxul, rafinamentul, sensibilitatea, eleganţa, riturile şi priceperea unei imaginaţii hrănite cu lecturi, călătorii, educaţie? Nu erau ele cuvinte nepotrivite cu Jurema din Calumbi? Se gândi la Baroană şi i se redeschise rana din piept. Făcu o sforţare să se întoarcă la spusele ziaristului, într-una dintre bruştele lui schimbări de subiect, vorbea din nou despre război:

— S-a isprăvit şi apa – şi, mereu, părea să-l mustre pe el de cele întâmplate. Toată apa de băut de la Canudos provenea din adăpătorile de la Fazenda Velha, nişte puţuri lângă Vassa Barris. Săpaseră acolo tranşee şi le apăraseră cu unghiile şi cu dinţii. Dar odată cu cei cinci mii de soldaţi abia intraţi în luptă, nici măcar Pajeú n-a fost în stare să le păstreze. Atunci, s-a isprăvit cu apa.

Pajeú? Baronul tresări. Revedea chipul cu trăsături indiene, galben-palid, cicatricea ce îi ţinea loc de nas, auzea din nou vocea anunţându-l calm că, în numele Tatălui, avea să dea foc fermei Calumbi. Pajeú, individul ce încarna întreaga răutate şi stupiditate cărora le căzuse victimă Estela.

— Da, Pajeú, spuse miopul. Eu îl uram. Şi mă temeam de el mai mult decât de gloanţele soldaţilor. Pentru că era îndrăgostit de Jurema şi putea, doar ridicând un deget, să mi-o răpească şi să mă facă să dispar.

Râse iar, cu un râs scurt, strident, nervos, care se sfârşi cu câteva strănuturi şuierătoare. Baronul, nemailuându-l în seamă, se simţea şi el urându-l pe banditul acela fanatic. Ce s-o fi ales de autorul crimei de neiertat? îi fu şi teamă să întrebe, să afle că nu păţise nimic. Ziaristul repeta cuvântul apă. Îi veni greu să se desprindă de gândurile lui, să-l asculte. Da, adăpătorile de la Vassa Barris. Ştia foarte bine

cum erau puţurile acelea paralele cu albia, unde se aduna apa din viituri şi care ofereau de băut oamenilor, păsărilor, caprelor, vacilor, în lungile luni (iar uneori, ani) când Vassa Barris rămânea secat. Şi Pajeú? Şi Pajeú? Murise în luptă? Fusese prins? Avea întrebarea pe vârful limbii dar n-o puse.

— Trebuie să înţelegeţi lucrurile acestea, spunea acum ziaristul miop, cu convingere, cu energie, cu mânie. Eu abia le întrezăream, desigur. Mai rău e că nu le înţelegeam.

— Despre cine vorbeşti? întrebă Baronul. Eram cu gândul în altă parte, nu te-am auzit.

— Despre femei şi puştani, făcu o strâmbătură ziaristul miop. Aşa îi numeau. Puştanii. Când soldaţii au capturat adăpătorile, puştanii mergeau cu femeile, noaptea, să încerce să fure câteva străchini cu apă, pentru ca yagunzii să mai poată lupta. Ei, numai ei. Şi aşa s-a petrecut, de asemenea, şi cu resturile acelea murdare pe care le numeau mâncare. M-aţi auzit bine?

— Şi ce trebuie să fac? răspunse Baronul. Să fiu uimit? Să-i admir?

— Trebuie să încercaţi să înţelegeţi, murmură ziaristul miop. Cine dădea aceste instrucţiuni? Sfătuitorul? João Abade? Antonio Vilanova? Cine a hotărât ca numai femeile şi copiii să se târască până la Fazenda Velha ca să fure apa, ştiind că la adăpători se aţineau soldaţii aşteptându-i, ca să tragă în ei la ţintă, ştiind că din fiecare zece oameni, dacă se întorceau unul sau doi? Cine a hotărât ca luptătorii să nu se expună unei sinucideri minore, din moment ce lor le era hărăzită o formă superioară a sinuciderii, moartea în luptă? – Baronul văzu că iarăşi îi căuta ochii, neliniştit. – Sunt sigur că nici Sfătuitorul, nici şefii. Erau hotărâri spontane, simultane, anonime. Dacă n-ar fi fost aşa, nu le-ar fi ascultat, n-ar fi mers la abator cu atâta convingere.

— Erau fanatici, spuse Baronul, conştient de dispreţul din vocea lui. Fanatismul îi îndeamnă pe oameni să acţioneze aşa. Nu totdeauna eroismul se explică prin raţiuni înalte,

sublime. Ci şi prin prejudecată, mărginire mintală, idei năstruşnice sau de-a dreptul prosteşti.

Ziaristul miop rămase privindu-l îndelung; avea fruntea scăldată în sudoare şi părea să caute un răspuns violent. Baronul se gândi că va avea de înfruntat cine ştie ce impertinenţă. Dar îl văzu încuviinţând, ca să scape parcă de el.

— Nu mă îndoiesc că acesta a devenit sportul favorit al soldaţilor, o distracţie pe cinste în viaţa lor plicticoasă, spuse. Să se pitească la Fazenda Velha şi să aştepte ca lumina lunii să le dezvăluie umbrele venite târâş să scoată apă. Auzeam cu toţii împuşcăturile, sunetul făcut de glonţul ce găurea vasul de tablă, recipientul, oala. A doua zi dimineaţa, în preajma adăpătorilor zăceau cadavrele, răniţii de moarte. Însă, însă…

— Însă dumneata nu vedeai nimic din toate acestea, îi tăie vorba Baronul. Agitaţia pradă căreia îl vedea pe interlocutorul lui îl nemulţumea peste măsură.

— Le vedeau Jurema şi Piticul, zise ziaristul miop. Eu le auzeam. Le auzeam pe femeile şi pe puştanii care plecau la Fazenda Velha, cu vase de tablă, bidonaşe, ulcioare şi sticle, luându-şi rămas bun de la soţii sau de la părinţii lor, binecuvântându-se unii pe alţii, dându-şi întâlnire în ceruri. Şi auzeam şi ce se întâmpla când reuşeau să se întoarcă. Oala, ulciorul, tingirea, nu foloseau la dat de băut bătrânilor muribunzi sau copiilor înnebuniţi de sete. Nu. Mergeau la tranşee, pentru ca acei ce puteau ţine puşca în mână s-o mai ţină câteva ore sau minute în plus.

— Şi dumneata? spuse Baronul. Dezgustul produs asupra lui de amestecul acela de respect şi groază cu care ziaristul miop vorbea despre yagunzi era tot mai pronunţat. – Cum de n-ai murit de sete? Că doar nu erai luptător, nu?

— Mă întreb şi eu, spuse ziaristul. Dacă ar fi vreo urmă de logică în toată istoria asta, eu trebuia să fi murit acolo de câteva ori.

— Dragostea nu ţine de sete, încercă să-l rănească Baronul.

— Nu ţine, încuviinţă celălalt. Dar dă putere s-o suporţi. Şi, de fapt, ceva tot beam noi. Tot ce se putea suge sau sorbi. Sânge de păsări, chiar de hoitari *urubús.* Mestecam frunze, tulpini, rădăcini, tot ce avea puţină sevă. Şi urină, bineînţeles. Căută privirea Baronului şi acesta gândi iar: „Parcă m-ar învinovăţi" – Nu ştiaţi? Chiar dacă nu bei lichid, tot urinezi. Asta a fost o descoperire importantă, acolo.

— Vorbeşte-mi de Pajeú, te rog, zise Baronul. Ce s-a întâmplat cu el?

Ziaristul miop se lăsă deodată din scaun pe podea. Mai făcuse de câteva ori mişcarea aceea în cursul conversaţiei şi Baronul se întrebă dacă schimbările de poziţie se datorau frământării sale lăuntrice sau faptului că îi înţepeneau muşchii.

— Spui că s-a îndrăgostit de Jurema? insistă. Avea, din senin, senzaţia absurdă că fosta lui servitoare de la Calumbi era unica femeie din *sertón,* o fatalitate feminină sub a cărei stăpânire inconştientă cădeau mai devreme sau mai târziu toţi bărbaţii având vreo legătură cu Canudos. – De ce nu ţi-a luat-o?

— Cred că din cauza războiului, spuse ziaristul miop. Era unul dintre şefi. Pe măsură ce se închidea cercul, avea tot mai puţin timp. Şi tot mai puţin chef, îmi închipui.

Începu să râdă într-un fel aşa de sacadat încât Baronul presupuse că de data asta râsul avea să-i degenereze nu în strănuturi, ci în plâns. Nu se întâmpla niciuna nici alta.

— Astfel că m-am pomenit câteodată dorind din tot sufletul ca războiul să continue, ba chiar să se înrăutăţească, pentru ca Pajeú să fie tot timpul ocupat, – Trase o gură de aer. –Dorind ca războiul sau ceva anume să-l omoare.

— Ce s-a întâmplat cu el? insistă Baronul.

Celălalt nici nu-l ascultă.

— Dar chiar şi aşa, în pofida războiului ar fi putut foarte bine s-o ia la el şi să facă din ea femeia lui – reflectă, îşi imagină, cu privirea aţintită în pământ. – Ceilalţi yagunzi nu făceau la fel? Nu-i auzeam eu, în mijlocul împuşcăturilor, noaptea sau ziua, încălecându-şi nevestele în hamace, pe paturi sau pe duşumelele caselor?

Baronul simţi că i se urcă sângele în obraji. Niciodată nu îngăduise să fie atinse în prezenţa lui anumite subiecte, atât de obişnuite între bărbaţi singuri, nici măcar cu prietenii săi cei mai buni. Dacă avea să continue aşa, îl va face să tacă.

— Deci nu războiul era explicaţia. – Privi din nou la Baron, parcă abia amintindu-şi că e şi el acolo. – Devenise sfânt, înţelegeţi? Aşa ziceau: a devenit sfânt, l-a atins îngerul, s-a pogorât harul asupra lui. – Dădu din cap de câteva ori. – Asta o fi. Nu voia s-o ia cu forţa. Asta ar fi explicaţia. Cam fantastică, ce-i drept, dar probabil unica. Voia s-o aibă urmând căile Domnului. Conform religiei. S-o ia de nevastă. Eu l-am auzit când a cerut-o. Asta o fi.

— Ce s-a întâmplat cu el? repetă Baronul, rar, subliniind cuvintele.

Ziaristul miop îl privea în luminile ochilor. Şi Baronul îşi dădu seama că e nedumerit, că aşteaptă o explicaţie.

— El a dat foc fermei Calumbi – explică rar –. El a fost cel care… A murit? Şi cum a murit?

— Presupun că a murit, spuse ziaristul miop. Cum să nu fi murit? Cum să nu fi murit el, João Abade, João Grande, toţi?

— Dumneata n-ai murit şi, după cum spuneai, nici Vilanova. E cu putinţă să fi scăpat?

— Nu voiau să scape, zise ziaristul, abătut. Voiau să intre, să rămână şi să moară acolo. Ce s-a întâmplat cu Vilanova a fost o excepţie. Nici el nu voia să plece. I s-a ordonat.

Deci nu se putea şti sigur dacă Pajeú a murit. Baronul şi-l închipui reluându-şi vechiul mod de viaţă, liber din nou în fruntea unui *cangago* refăcut cu tâlhari de peste tot,

adăugind la răbojul fărădelegilor sale isprăvi nenumărate, în Ceara, în Pernambuco, în regiuni şi mai îndepărtate. Il luă cu fiori.

„ANTONIO Vilanova”, şopteşte abia auzit Sfătuitorul, şi Sanctuarul e străbătut parcă de o descărcare electrică. „A vorbit, a vorbit”, gândeşte Sfântuleţul, şi i se face pielea de găină pe tot trupul, de emoţie. „Lăudat fie Tatăl, lăudat fie Bunul Isus”. Înaintează spre mindir în acelaşi timp cu Maria Quadrado, cu Leul din Natuba, cu părintele Joaquim şi cu pocăitele din Corul Sacru: în lumina tăcută a înserării, toţi ochii se aţintesc pe faţa întunecată, trasă, neclintită, care rămâne cu pleoapele strâns lipite. Nu e o închipuire: a vorbit.

Sfântuleţul vede că gura aceea adorată, pe care slăbiciunea a lăsat-o fără buze, se deschide pentru a repeta:. Antonio Vilanova”. Reacţionează degrabă toţi, spun „da, da, tată”, se reped la uşa Sanctuarului să roage pe cineva din Garda Catolică să-l cheme pe Antonio Vilanova. Câţiva oameni o iau la fugă printre sacii şi pietroaiele parapetului. În momentele acelea nu se aud împuşcături. Sfântuleţul se întoarce la căpătâiul Sfătuitorului: a amuţit iar, e nemişcat, cu faţa în sus, cu ochii închişi şi cu mâinile şi picioarele descoperite, cu oasele răzbind prin tunica vineţie ale cărei creţuri dau în vileag ici şi colo slăbiciunea lui de neînchipuit. „E mai mult spirit decât carne, de pe acum”, gândeşte Sfântuleţul. Superioara Corului Sacru, încurajată de vocea lui, apropie de el o cană cu puţin lapte. O aude murmurând, plină de umilinţă şi nădejde: „Vrei să guşti ceva, tată?”. A mai auzit-o întrebându-l de câteva ori lucrul acesta, în timpul din urmă. Dar de data asta, spre deosebire de alte daţi când Sfătuitorul rămânea mut, capul scheletic pe care cad, învălmăşite, lungile plete cenuşii, se mişcă arătând că nu. O undă de fericire îl străbate pe

Sfântuleţ. E viu, s-ar putea să trăiască. Fiindcă în zilele din urmă, deşi părintele Joaquim se apropia din timp în timp să-i ia pulsul şi să-i asculte inima, spunându-le că respira, şi deşi mai era şi lichidul acela apos, continuu, care se scurgea din el, Sfântuleţul nu se putea opri să nu gândească, din cauza neclintirii şi a tăcerii, că sufletul Sfătuitorului se suise demult la cer.

O mână îl hâţână, de jos. Întâlneşte ochii mari, neliniştiţi, luminoşi ai Leului din Natuba, privindu-l de sub o pădure de laţe: „Va trăi, Sfântuleţule?”. E atâta nădejde chinuită în scribul din Canudos, încât Sfântuleţului îi vine să plângă.

— Da, da, Leule, va trăi pentru noi, va trăi mult timp. Dar ştie că nu e aşa; ceva, în fibra lui, îi spune că acestea sunt ultimele zile, poate ore, ale omului care i-a schimbat viaţa şi pe aceea a tuturor celor ce se află în Sanctuar, a tuturor celor ce, afară, mor, agonizează sau luptă în peşterile şi tranşeele în care a rămas prefăcut Belo Monte. Ştie că e sfârşitul. A ştiut-o de când a aflat, simultan, de pierderea Fazendei Velha şi de leşinul din Sanctuar. Sfântuleţul ştie să descifreze simbolurile, ştie să interpreteze mesajul secret al coincidenţelor, al accidentelor şi al aparentelor potriviri fortuite, care trec neobservate de toţi ceilalţi; are parte de o intuiţie care îl face să recunoască imediat, sub aparenţele de inocenţă sau de trivialitate, prezenţa profundă a lumii de dincolo. În ziua aceea se găsea la biserica San Antonio, rugându-se cu răniţii, bolnavii, femeile în durerile facerii şi orfanii din acel loc transformat în azil de la începuturile războiului, ridicând vocea pentru ca îndurerata omenire sângerândă, purulentă şi pe jumătate moartă să audă Ave Maria şi Tatăl Nostru în vacarmul asurzitor al împuşcăturilor şi al salvelor de tun. Şi atunci îi văzu intrând în acelaşi timp, în fugă, sărind peste trupurile zăcânde sau prosternate, pe un „puştan” şi pe Alejandrinha Correa. Băiatul vorbi primul:

— Câinii au intrat în Fazenda Velha, Sfântuleţule. Zice João Abade că trebuie înălţat un zid în fundătura Martirilor,

fiindcă ateii au acum drumul liber pe acolo.

Şi nici nu se răsucise „puştanul” pe călcâie să plece, când fosta aducătoare de ploaie, cu o voce şi mai descompusă decât îi era faţa, îi şopti la ureche o altă veste pe care el o presimţi de îndată şi mai gravă: „Sfătuitorul a căzut bolnav”.

Îi tremură picioarele, i se usucă gura şi îşi simte pieptul ca prins în chingi, la fel ca în dimineaţa aceea – cât să fie de atunci, şase, şapte, zece zile? A trebuit să facă o mare sforţare pentru ca picioarele să-l asculte şi să fugă după Alejandrinha Correa. Când ajunseră la Sanctuar, Sfătuitorul fusese ridicat pe mindir, îşi deschisese ochii şi liniştise cu o privire pe cuvioasele disperate şi pe Leul din Natuba. Se întâmplase când se ridicase de jos, după ce se rugase ore în şir, cum făcea totdeauna, culcat pe burtă cât era de lung, cu braţele în cruce. Cuvioasele, Leul din Natuba, Maica Maria Quadrado îşi dăduseră seama de greutatea cu care punea un genunchi în pământ, ajutându-se cu o mână apoi cu cealaltă, şi de paloarea lui din cauza sforţării sau a durerii cu care se ridica în picioare. Deodată, căzu grămadă la pământ, ca un sac de oase. În momentul acela – cât să fie de atunci, şase, şapte, zece zile? – Sfântuleţul avu revelaţia: sosise ora zero.

De ce era atât de egoist? Cum de nu cânta inima în el că Sfătuitorul avea să se odihnească, să suie la cer spre a primi recompensa pentru toate cele înfăptuite pe pământ? N-ar fi trebuit, mai curând, să cânte osanale? Ar fi trebuit. Totuşi, nu poate, sufletul îi este ca sfârtecat. „Vom rămâne orfani”, gândeşte încă o dată. Chiar atunci, aude zgomotul uşurel al scurgerii de sub mindir, de sub Sfătuitor. E un zgomot ce nu agită trupul sfântu-lui, dar Maica Maria Quadrado şi cuvioasele l-au şi înconjurat pe sfânt, i-au ridicat tunica, l-au curăţat, au strâns cu umilinţă scurgerea aceea care – gândeşte Sfântuleţul – nu e excrement, fiindcă excrementul e murdar şi impur, or nimic din ce vine din el

nu poate fi aşa. Cum să fie murdară, impură, scurgerea care scapă – de când? de şase, şapte, zece zile? – din trupul chinuit? Ştie prea bine că Sfătuitorul n-a mai pus nimic în gură în toate zilele din urmă, deci ce impurităţi ar mai avea de evacuat trupul lui? „E chiar esenţa lui ceea ce se scurge pe acolo, e o rămăşiţă de suflet, e tot ce poate să ne mai lase.” Intuise aceasta deodată, din prima clipă. Era ceva misterios şi sacru în crampele subite, difuze, îndelungi, în bolboroselile şi spasmele ce păreau să n-aibă sfârşit, însoţite mereu de scurgerea aceea. Ghicise: „Sunt artosuri, grijanii, nu excremente”. Înţelese numaidecât că Tatăl, sau Sfântul Duh, sau Bunul Isus, sau Maica Precistă, sau chiar Sfătuitorul voiau să-i pună la încercare. Plin de o preasfântă inspiraţie, înainta, întinse mâna printre pocăite, îşi înmuie degetele în scursoare şi le duse la buze psalmodiind: „Aşa vrei să se împărtăşească robul tău, Părinte? Nu e aceasta ca rouă pe buzele mele?” Toate pocăitele Corului Sacru se împărtăşiră odată cu el.

De ce îi hărăzise Părintele o asemenea agonie? De ce voia Lui era să se petreacă aşa dintre vii, defecând şi iar defecând, deşi era o mană ceea ce i se scurgea din trup? Leul din Natuba nu înţelege, Maica Maria Quadrado şi pocăitele nu înţeleg nici ele. Sfântuleţul a încercat să le explice şi să le pregătească: „Tatăl nu doreşte să-l vadă căzut în mâinile câinilor. Dacă ni-l răpeşte, este pentru a nu lăsa să fie batjocorit. Dar nu doreşte nici ca noi să credem că l-ar scuti de durere, de penitenţă. De aceea îl supune la cazne înainte de a-i deschide căile cerului”. Părintele Joaquim i-a spus că bine a făcut pregătindu-i; şi el se teme că nu cumva moartea Sfătuitorului să-i înnebunească, să-i facă să hulească, să arunce într-o deznădejde păgubitoare sufletelor lor. Marele Câine stă la pândă şi n-ar pierde niciun prilej de a se înstăpâni pe bietele lor suflete rătăcite.

Îşi dă seama că s-au înteţit împuşcăturile – puternice, venind din toate părţile odată –, când se deschide uşa

Sanctuarului. A venit Antonio Vilanova. Cu el intră şi João Abade, Pajeú, João Grande, sfârşiţi de puteri, năduşiţi, mirosind a praf de puşcă, dar cu feţele radioase: ştiu că a vorbit, că e viu.

— A venit Antonio Vilanova, părinte, zice Leul din Natuba, aburcându-se pe labele dindărăt până la Sfătuitor.

Sfântuleţul îşi ţine respiraţia. Bărbaţii şi femeile care umplu cămăruţa – stau aşa de înghesuiţi încât niciunul nu şi-ar putea ridica braţele fără să-şi lovească vecinul – privesc încremeniţi gura fără buze şi fără dinţi, faţa ce pare o mască mortuară. Va vorbi, oare va vorbi? Cu tot zgomotul îngrozitor, sacadat, de afară, Sfântuleţul aude iar şiroirea aceea înceată, de neconfundat. Nici Maria Quadrado nici cuvioasele nu se mai reped să-l cureţe. Toţi au rămas nemişcaţi, aplecaţi peste mindir, aşteptând. Superioara Corului Sacru îşi apropie gura de urechea acoperită de laţe cenuşii şi repetă:

— A venit Antonio Vilanova, părinte.

Pleoapele i se zbat încet şi gura Sfătuitorului se întredeschide. Sfântuleţul pricepe că face o mare sforţare să vorbească, fiindcă slăbiciunea şi suferinţa nu-i îngăduie să lege o vorbă, şi atunci se roagă Tatălui din adâncul sufletului să-i acorde sfântu-lui acest ultim hatâr, oferindu-se să sufere în schimb în carnea lui orice chin, când deodată aude vocea iubită, atât de slabă încât toate capetele se împing înainte ca să audă:

— Eşti aici, Antonio? Mă auzi?

Fostul negustor cade în genunchi, ia una dintre mâinile Sfătuitorului şi i-o sărută cu devoţiune: „Da, tată, da, tată”. Transpiră, covârşit, sufocat, dârdâind. Sfântuleţul îl invidiază pe prietenul său. De ce l-a chemat pe el? De ce pe el şi nu pe Sfântuleţ? Se dojeneşte singur că a avut un asemenea gând şi i se face teamă ca nu cumva Sfătuitorul să-i roage pe toţi să iasă, ca să vorbească doar cu negustorul.

— Mergi în lume, mărturiseşte despre mine şi fi-mi chezaş în faţa Neamurilor. Nu te întoarce să încalci cercul. Aici rămân eu cu turma. Tu du-te. Eşti om de lume, mergi în lume, învaţă-i să deprindă adunarea pe cei ce au uitat învăţătura. Duhul Sfânt să-ţi călăuzească paşii şi Tatăl te aibă în sfânta Sa pază.

Fostul negustor începe să plângă în hohote, cu icneli de durere, care devin repede strâmbături nestăpânite. „Acesta îi este testamentul”, gândeşte Sfântuleţul. E perfect conştient de solemnitatea şi transcendenţa momentului. Cele văzute şi auzite de el acum vor fi amintite peste ani şi veacuri, printre mii şi milioane de oameni de toate limbile, rasele şi geografiile; vor fi amintite de o imensă omenire nenăscută încă. Vocea pieritâ a lui Vilanova îl roagă pe Sfătuitor să nu-l trimită în lume, în timp ce bietul de el sărută cu disperare mâna osoasă, întunecată la culoare, cu unghii lungi. Sfântuleţul trebuie să intervină, să-i amintească că în asemenea momente nu se poate discuta o dorinţă a Sfătuitorului. Se apropie, îşi lasă mâna pe umărul prietenului sau, şi apăsarea afectuoasă are darul de a-l calma. Vilanova îl priveşte cu ochii înecaţi în lacrimi, cerându-i ajutor, lămuriri. Sfătuitorul rămâne tăcut. I se va mai auzi vocea? Aude, de două ori la rând, şiroirea înceată. De multe ori s-a întrebat dacă, atunci când se produce, Sfătuitorul are crampe puternice, tăieturi prin stomac, arsuri, dacă Marele Câine îl muşcă de pântec. Acum ştie că e aşa. Îi e de-ajuns să vadă tresărirea abia ghicită de pe faţa veştejită şi trasă, care însoţeşte crampele, ca să ştie că acestea vin laolaltă cu flăcări în stomac, cu cuţite martirizante.

— Ia-ţi cu tine şi familia, ca să nu rămâi singur – abia şopteşte Sfătuitorul. Şi ia-i şi pe străinii prieteni cu părintele Joaquim. Trebuie ca fiecare să-şi câştige mântuirea prin sforţare proprie. Ca şi tine, fiule.

Cu toată atenţia hipnotică cu care urmăreşte cuvintele

Sfătuitorului, Sfântuleţului nu-i scapă strâmbătura ce contractă faţa lui Pajeú: cicatricea pare să se umfle, să se deschidă, şi gura dă să întrebe ceva sau să protesteze. E din cauza ideii că va pleca din Belo Monte femeia aceea cu care vrea să se căsătorească. Minunându-se, Sfântuleţul înţelege de ce Sfătuitorul, în momentele acelea supreme, şi-a amintit de străinii protejaţi de părintele Joaquim. Ca să mântuie un apostol! Ca să-i salveze sufletul lui Pajeú de la căderea ce ar fi putut însemna pentru el femeia aceea! Sau, mai simplu, vrea să-l pună pe metis la încercare? Sau să-l cureţe de orice rău, făcându-l să câştige bunurile superioare, nepieritoare, prin suferinţă? Pajeú e din nou inexpresiv, verde închis la faţă, senin, liniştit, respectuos, cu pălăria de piele în mână, privind spre mindir.

Acum Sfântuleţul e încredinţat că gura aceea nu se va mai deschide. „Doar gura cealaltă mai vorbeşte”, îşi spune. Care să fie mesajul acelui stomac care elimină apa şi gazele – de câte zile? şase, şapte, zece? Îl îngrozeşte gândul că în crampele şi în apa ce se scurge o fi fiind vreun mesaj pentru el, pe care nu se pricepe a-l înţelege, a-l desluşi. El ştie că nimic nu e întâmplător, că hazardul nu există, că totul are un înţeles adânc, o rădăcină ale cărei ramificaţii duc întotdeauna la Tată, şi că dacă cineva e suficient de sfânt pentru aceasta, poate întrezări ordinea minunată şi tainică pe care Dumnezeu a instaurat-o în lume.

Sfătuitorul a amuţit din nou, de parcă nici n-ar fi vorbit vreodată. Părintele Joaquim, într-un colţ de lângă căpătâi, mişcă din buze rugându-se în tăcere. Ochii tuturor strălucesc. Nimeni nu s-a clintit, deşi tuturor le e limpede că sfântul a spus ce avea de spus. Ora zero. Sfântuleţul o simţea apropiindu-se încă de când mieluşelul alb fusese omorât de un glonţ rătăcit, când, ţinut de Alejandrinha Correa, mergea pe urmele Sfătuitorului la întoarcerea în Sanctuar, după darea poveţelor. Aceea fusese una dintre ultimele daţi când Sfătuitorul mai ieşise din Sanctuar. „Nu i

se mai auzea vocea, era deja în Grădina Măslinilor”. Făcând o sforţare supraomenească, ieşea încă din Sanctuar seară de seară ca să se urce pe schele, să se roage şi să-şi dea sfaturile. Dar glasul lui era un susur abia desluşit de cei din imediata lui apropiere. Însuşi Sfântuleţul, care rămânea dincoace de zidul viu făcut de Garda Catolică, abia prindea câteva cuvinte răzleţe. Când Maica Maria Quadrado îl întrebase dacă voia să îngroape în Sanctuar animăluţul sanctificat de mângâierile sale, Sfătuitorul răspunsese că nu şi hotărâse să fie tăiat şi mâncat de Garda Catolică.

În momentul acela, mâna dreaptă a Sfătuitorului se mişcă domol, parcă în căutarea a ceva; degetele sale noduroase se ridică, apoi recad pe mindirul de paie, se chircesc şi se destind. Ce caută, ce doreşte? Sfântuleţul citeşte în ochii Manei Quadrado, ai lui João Grande, ai lui Pajeú, ai cuvioaselor, aceeaşi tulburătoare întrebare.

— Leule, eşti aici?

Simte ca o lovitură de pumnal în piept. Ar fi dat orice ca Sfătuitorul să-l cheme pe el, ca mâna aceea să-l caute pe el. Leul din Natuba face un salt şi îşi întinde căpăţâna hirsută deasupra mâinii, ca s-o sărute. Dar mâna nu-i lasă timp, căci de cum simte apropierea căpăţânii, se urcă pe ea cu repeziciune şi îşi înfundă degetele în pădurea de laţe. Sfântuleţului, lacrimile îi împânzesc vederea. Dar nu are nevoie să vadă, ştie că Sfătuitorul scarpină şi mângâie, cu ultimele puteri, aşa cum l-a văzut făcând ani de-a rândul, căpăţâna Leului din Natuba.

Furia bubuiturii care zgâlţâie Sanctuarul îl obligă să închidă ochii, să se zgârcească tot, să ridice mâinile în faţa a ceea ce pare o avalanşă de pietre. Orb, aude zgomotul, ţipetele, galopul paşilor, se întreabă dacă a murit şi dacă sufletul lui tremură aşa. În sfârşit, îl aude pe João Abade: „A căzut clopotniţa bisericii San Antonio”. Deschide ochii. Sanctuarul s-a umplut de praf şi toţi şi-au schimbat locurile. Îşi face loc spre mindir, ştiind ce îl aşteaptă. Zăreşte prin

norii de colb mâna nemişcată pe creştetul Leului din Natuba, îngenuncheat în aceeaşi poziţie. Şi îl vede pe părintele Joaquim cu urechea lipită de pieptul slab. După o clipa, parohul se ridică, desfigurat:

— Şi-a dat sufletul Domnului – îngăimă, şi spusa lui li se pare celor de faţă mai zguduitoare decât bubuitura de afară.

Nimeni nu plânge în hohote, nimeni nu cade în genunchi. Rămân stane de piatră. Evită să se uite unii la alţii, ca şi când, dacă li s-ar întâlni, ochii lor ar da de gol mârşăvii reciproce, ar mărturisi în momentul acela suprem cine ştie ce pricini de ruşine intimă. Plouă cu colb din acoperiş, de pe ziduri, şi în auzul Sfântuleţului, de parcă n-ar mai fi al lui, ci al altuia, se răsfrâng din afară, de aproape şi de foarte departe, plânsete, tropăieli, urlete, căderi de pietre şi răcnetele cu care soldaţii din tranşeele unde mai înainte erau străzile San Pedro, San Cipriano şi cimitirul cel vechi salută căderea turnului bisericii pe care de atâta timp îl bombardaseră. Iar mintea Sfântuleţului, desprinsă de el de parcă n-ar mai fi a lui, îşi închipuie zecile de oameni din Garda Catolică striviţi de căderea clopotniţei, şi celelalte zeci de răniţi, bolnavi, invalizi, lehuze, nou-născuţi şi bătrâni centenari care în momentele acelea zac şi ei terciuiţi, făcuţi una cu pământul, sub cărămizi, pietre, bârne, de acum morţi, de acum izbăviţi, de acum trupuri de lumină suind scara aurită a martirilor spre Scaunul de domnie al Tatălui sau, poate, agonizând încă, pradă unor dureri atroce printre rămăşiţele fumegânde. Dar, în realitate, Sfântuleţul nu aude, nu vede, nu gândeşte: lumea s-a golit dintr-odată, el a rămas fără carne, fără oase, ca o pană plutind în voia soiţii în vârtejurile unui hău fără sfârşit. Vede, ca şi cum ochii altuia ar vedea, că părintele Joaquim desprinde mâna Sfătuitorului din hălăciuga Leului din Natuba şi că o aşază lângă cealaltă, pe piept. Atunci, Sfântuleţul începe să vorbească, având intonaţia gravă şi

adâncă a momentelor când psalmodia în biserică sau la procesiune:

— Îl vom purta la Templul pe care ne-a cerut să-l construim şi îl vom priveghea trei zile şi trei nopţi, pentru ca toţi bărbaţii şi femeile să poată veni să-l adore. Şi îl vom purta în procesiune pe toate străzile şi prin toate casele din Belo Monte, pentru ca, ultima oară, trupul său să purifice oraşul de mârşăvia apropierii Câinelui. Şi îl vom îngropa sub Altarul cel mare al Templului Bunului Isus iar peste mormânt vom înălţa crucea de lemn făcută de el în pustiu.

Îşi face pios semnul crucii şi toţi se închină, fără a lăsa din ochi mindirul. Primele hohote de plâns pe care Sfântuleţul le aude sunt ale Leului din Natuba; trupşorul lui cocârjat şi asimetric e zguduit tot de plâns. Sfântuleţul îngenunchează şi toţi îl imită; acum aude şi alte suspine. Dar vocea părintelui Joaquim, rugându-se pe latineşte, domină cu încetul întreg Sanctuarul, şi timp de minute în şir reuşeşte să acopere până şi zgomotele de afară. În timp ce se roagă, cu mâinile lipite, revenindu-şi cu greu, recăpătându-şi încet auzul, văzul, trupul, viaţa pământească pe care mai că şi-o pierduse, Sfântuleţul simte aceeaşi disperare nesfârşită pe care n-o mai simţise de mic, de când îl auzise pe părintele Moraes spunându-i că nu se poate face preot pentru că e copil din flori. „De ce ne părăseşti tocmai acum, părinte?” „Ce ne vom face fără tine, tată?” îşi aminteşte de sârma cu care Sfătuitorul îl încinsese peste mijloc, pe piele, atunci, demult, la Pombal; el o poartă încă, de atunci, ruginită şi răsucită, devenită came din carnea lui, şi îşi spune că acum e o relicvă preţioasă, ca tot ce Sfântul a atins, a îmbrăcat sau a lăsat spus în trecerea lui pe pământ.

— Nu se poate, Sfântuleţule, afirmă João Abade. Comandantul Străzii stă îngenuncheat lângă el şi are ochii injectaţi şi vocea descompusă. Însă are o siguranţă hotărâtă în ceea ce spune:

— Nu-l putem duce la Templul Bunului Isus, nici nu-l putem îngropa cum vrei tu. Nu le putem face asta oamenilor, Sfântuleţule! Vrei să le implânţi o *facá* în spate? O să le spui că a murit cel pentru care ei luptă, deşi nu mai au nici gloanţe, nici hrană? Vei săvârşi faţă de ei o asemenea cruzime? N-ar fi asta încă mai râu decât toate mârşăviile masonilor?

— Are dreptate, Sfântuleţule, spune Pajeú. Nu le putem spune că a murit. Nu acum, nu în momentele acestea. Totul s-ar nărui, ar fi dezastrul total, ar înnebuni cu toţii. Dimpotrivă, trebuie să le ascundem ştirea, dacă vrem să lupte până la capăt.

— Nu numai de asta, spune João Grande, şi aceasta e vocea care îl surprinde cel mai mult, fiindcă de când oare deschide gura şi îşi dă cu părerea uriaşul cel timid, căruia mereu trebuia să-i smulgi cuvintele cu de-a sila? — Nu te gândeşti că câinii îi vor căuta rămăşiţele cu toată ura de care sunt în stare, ca să le întineze, să le spurce? Nimeni nu trebuie să ştie unde e îngropat. Vrei ca ereticii să-i găsească trupul, Sfântuleţule?

Sfântuleţul îşi simte dinţii clănţănindu-i, de parcă ar avea febră. Aşa e, aşa e, în dorinţa-i arzătoare de a-l omagia pe maestrul iubit, de a-i oferi un priveghi şi o îngropăciune pe măsura maiestăţii sale, a uitat că sunt câinii la câţiva paşi şi că, într-adevăr, se vor înverşuna ca lupii asupra rămăşiţelor lui pământeşti. Da, aşa e, acum înţelege pe deplin – ca şi când tavanul s-ar fi despicat şi o lumină orbitoare, avându-L pe Sfântul Duh drept în mijloc, l-ar fi iluminat – de ce Tatăl l-a răpit dintre ei tocmai acum şi care e obligaţia apostolilor: să-i păstreze intacte rămăşiţele, să-l împiedice pe demon să le spurce.

— Aşa e, aşa e – exclamă, vehement, căindu-se. Iertaţi-mă, durerea m-a făcut să mă rătăcesc, poate chiar Satana. Acum înţeleg, acum ştiu. N-o să spunem că a murit. Îl vom priveghea aici, îl vom îngropa tot aici. Îi vom săpa groapa şi

nimeni în afară de noi nu va şti unde. Aceasta e voia Tatălui.

Nu trecuse un moment de când era pornit contra lui João Abade, Pajeú şi João Grande fiindcă se opuneau ceremoniei funebre, şi iată că acum, în schimb, le era recunoscător că îl ajutaseră să descifreze mesajul. Mărunţel cum e, fragil, neînsemnat, dar plin de energie şi de neastâmpăr, se învârte printre cuvioase şi apostoli, împingându-i cu vorba şi cu fapta, grăbindu-i să lase plânsul, să iasă din paralizia aceea care e altă capcană a Diavolului, implorându-i să se ridice, să se urnească, să aducă lopeţi, târnăcoape, ca să sape. „N-avem timp, n-avem timp”, îi îmboldeşte.

Şi aşa reuşeşte să le transmită ceva din energia lui: încep să se ridice, îşi şterg ochii, prind curaj, se privesc, dau din cap, se înghiontesc. Tot João Abade, cu simţul său practic care niciodată nu-l părăseşte, e cel care urzeşte nevinovata minciună pentru oamenii de pe parapete, care păzesc Sanctuarul: le va spune că au de gând să sape, ca în atâtea alte locuinţe din Belo Monte, unul dintre tunelele acelea care leagă între ele tranşeele şi casele, dacă cumva câinii vor încercui Sanctuarul. João Grande iese şi se întoarce cu câteva lopeţi. Imediat încep să sape, chiar lângă mindir. Aşa vor săpa ore în şir, câte patru, făcând cu schimbul şi continuând când ceilalţi lasă lopeţile din mâini, să îngenuncheze şi să se roage. Aşa vor trece multe ore, fără să-şi dea seama că s-a întunecat, că Maica Oamenilor aprinde o lămpiţă cu seu şi că, afară, împuşcăturile şi strigătele de ură sau de victorie s-au reluat, apoi s-au întrerupt şi din nou s-au reluat. De fiecare dată când cineva, lângă piramida de pământ care s-a tot înălţat pe măsură ce groapa se adâncea, întreabă dacă e de ajuns, Sfântuleţul repetă: „Mai adânc, mai adânc”.

Când inspiraţia îi spune că e de ajuns, toţi, începând cu el, sunt sleiţi de puteri, cu părul şi pielea năclăite de pământ. Sfântuleţul are sentimentul că trăieşte un vis în

momentele următoare când, apucând el de cap, Maica Maria Quadrado de un picior,

Pajeú de celalalt, João Grande de unul dintre braţe şi părintele Joaquim de celălalt, ridică trupul Sfătuitorului astfel ca pocăitele să tragă dedesubt rogojina de paie care îi va fi linţoliul. Când totul e gata, Maria Quadrado îi aşază pe piept crucifixul de metal ce era singurul obiect împodobind pereţii Sanctuarului şi şiragul de mătănii negricioase de care nu se dezlipise niciodată de când îl ştiau. Ridică din nou rămăşiţele pământeşti, învelite în rogojină, pe care João Abade şi Pajeú le primesc în fundul gropii. Pe când părintele Joaquim se roagă pe latineşte, ei fac din nou cu rândul ca să umple groapa, însoţind necontenit lopeţile de pământ cu rugăciuni. În starea aceea ciudată de somn, la care contribuie şi lumina chioară, Sfântuleţul vede că până şi Leul din Natuba, sărind anevoie printre picioarele celorlalţi, ajuta la umplerea gropii. În timp ce munceşte la rândul lui, încearcă să-şi stăpânească tristeţea. Îşi spune că acel priveghi umil şi această groapă sărăcăcioasă peste care nu se va pune nici inscripţie nici cruce, este tocmai ce şi-ar fi dorit pentru el omul sărac şi umil care a fost Sfătuitorul. Dar când totul se isprăveşte şi Sanctuarul rămâne ca înainte – cu mindirul gol –, Sfântuleţul izbucneşte în plâns. În toiul plânsului îi simte şi pe ceilalţi plângând. După un timp, îşi revine. Cu vocea întretăiată îi pune pe toţi să jure, pe mântuirea sufletelor, că niciodată nu vor da în vileag, oricare va fi tortura de înfruntat, locul unde odihneşte Sfătuitorul. Le ia chiar el jurământul, unul după altul.

DESCHISE ochii şi iată că se simţea tot fericită, ca şi noaptea trecută, ca şi alaltăieri şi râs alaltăieri, o succesiune de zile ce se confundau între ele până la seara când, după ce îl crezuse îngropat sub dărâmăturile

magaziei îl găsi în uşa Sanctuarului pe ziaristul miop, i se aruncă în braţe şi îl auzi spunându-i că o iubeşte, iar ea îi spusese că la rându-i îl iubeşte. Era adevărat sau, în orice caz, de cum o spuse începu să fie adevărat. Şi din clipa aceea, în pofida războiului ce se închidea peste ei, a foamei şi a setei care omorau mai multă lume decât gloanţele, Jurema era fericită. Mai mult decât îşi amintea să fi fost vreodată, mai mult decât în căsnicia ei cu Rufino, mai mult decât în copilăria confortabilă petrecută în umbra Baroanei Estela, la Calumbi. Simţea nevoia să se arunce la picioarele sfântului ca să-i mulţumească pentru întorsătura luată de viaţa ei.

Se auzeau focuri de aproape – le auzise bubuind şi în vis, toată noaptea – dar nu simţea nicio mişcare pe străduţa Nino Jesus, nici tropăielile însoţite de strigăte, nici vânzoleala frenetică a strângerii de pietre şi de saci de nisip, a săpării de gropi, a dărâmării de acoperişuri şi de pereţi pentru a ridica parapetele care deveniseră tot mai dese în timpul săptămânilor din urmă, pe măsură ce Canudos se restrângea şi dădea înapoi din toate părţile, în spatele baricadelor şi tranşeelor succesive, concentrice, pe când soldaţii capturau case, străzi, răspântii, iar cercul se apropia de biserici şi de Sanctuar. Dar ei nu-i păsa de nimic din toate acestea: era fericită.

Piticul fu cel ce descoperise că rămăsese fără stăpâni locuinţa aceea din vălătuci împlântată între altele mai acătării, pe străduţa Nino Jesus, care unea Campo Grande, unde se afla acum o triplă baricadă gemând de yagunzi conduşi de João Abade în persoană, cu sinuoasa stradă Madre Iglesia ce devenise, în oraşul strivit din toate părţile, graniţa de nord a aşezării. Spre sectorul acesta se repliaseră şi negrii din Mocambo, cartier acum în mâna soldaţilor, şi puţinii indieni *kariris* din Mirandela şi Rodelas, câţi mai rămăseseră în viaţă. Indieni şi negri vieţuiau acum împreună în tranşeele şi parapetele de pe Madre Iglesia, cu

yagunzii lui Pedrão, care, la rândul lor, veniseră tot retrăgându-se până aici după ce îi opriseră pe soldaţi la Cocorobo, Trabubu şi în ţarcurile şi în grajdurile din afara oraşului. Când Jurema, Piticul şi ziaristul miop veniseră să se instaleze în căsuţa aceea, găsiseră înăuntru un bătrân zăcând fără suflare peste flinta lui, în groapa săpată în unica încăpere a locuinţei. Dar, pe deasupra, găsiră un săculeţ cu *farinha* şi un chiup cu miere de albine, pe care le-au făcut să dureze cât mai mult, cu avariţie. Ieşeau foarte puţin, doar cât să târâie cadavre spre nişte gropniţe devenite osuare din ideea lui Antonio Vilanova, şi cât să ajute la ridicarea de bariere şi la săpatul de şanţuri, adică acele lucruri ce le luau tuturor mai mult timp decât războiul însuşi. Se săpaseră atâtea gropi, prin case şi în afara lor, încât, practic, se putea umbla prin tot ce mai rămăsese din Belo Monte – din casă în casă, de pe o stradă pe alta – fără a ieşi la suprafaţă, ca şopârlele sau cârtiţele.

Piticul se mişcă la spatele ei. Îl întreabă dacă s-a trezit. Nu-i răspunse şi, un moment mai târziu, îl auzi sforăind. Dormeau toţi trei strâns lipiţi, în şanţul strimt, în care abia încăpeau. Dormeau aşa nu numai din pricina gloanţelor care străbăteau fără nicio greutate pereţii de vălătuci şi de humă lipită, ci, de asemeni, pentru că nopţile se făceau tot mai reci şi organismele lor, slăbite de ajunarea forţată, dârdâiau de frig şi îşi căutau căldura. Jurema privi scrutător chipul ziaristului miop, care dormea cu faţa aproape lipită de pieptul ei. Avea gura întredeschisă şi un firicel de salivă, transparent şi subţire ca o pânză de păianjen, îi atârna între buze. Îşi întinse grijulie gura şi, cu delicateţe, ca să nu-l scoale, linse firicelul de salivă. Expresia ziaristului miop era acum senină, o expresie cum nu avea niciodată când era treaz. Gândi:, Acum nu-i e frică”. Gândi: „Sărăcuţul, sărăcuţul, de-aş putea să-i risipesc eu frica, să fac în aşa fel încât să nu-i mai fie niciodată frică”. Căci el îi mărturisise că, până şi în momentele când era fericit cu ea, frica era

mereu prezentă, ca un mâl depus pe inimă, chinuindu-l. Deşi acum îl iubea aşa cum o femeie îşi iubeşte omul, deşi fusese a lui aşa cum o femeie este a bărbatului sau a iubitului ei, Jurema tot mai grijea de el, jucându-se în minte cu el ca o mamă cu pruncul său.

Unul dintre picioarele ziaristului miop se încorda şi, după ce apăsă puţin, îşi făcu loc între picioarele ei. Nemişcată, simţind o răbufnire de căldură pe faţă, Jurema îşi imagină că imediat avea s-o dorească şi că, în plină zi, ca şi în beznele nopţii, avea să se descheie la pantaloni, să-i ridice fusta şi s-o aşeze astfel ca să intre în ea, să se desfete cu ea şi s-o facă să se desfete. Un fior o străbătu din cap până în picioare. Îşi închise ochii cu putere şi rămase neclintită, încercând să audă împuşcăturile, să-şi amintească de războiul de lângă ei, să se gândească la surorile Sardelinhas, la Catarina sau la alte femei care îşi dăruiau ultimele puteri îngrijirii răniţilor, bolnavilor, nou-născuţilor din cele două ultime azile, sau la bătrâneii care toată ziua târau morţi spre osuar. Doar aşa reuşi ca senzaţia aceea, atât de nouă în viaţa ei, să se stingă. Îşi pierduse ruşinea. Nu numai că făcea lucruri care erau păcat: se gândea să le facă, dorea să le facă. „Am înnebunit?”, gândi. „Sunt posedată?”. Acum, când avea să moară, comitea cu trupul şi cu gândul păcate nemaicomise vreodată. Fiindcă, deşi mai fusese înainte femeia a doi bărbaţi, abia acum descoperise că şi trupul poate fi fericit, în braţele acelei fiinţe pe care întâmplarea şi războiul (sau Câinele?) i-o scoseseră în cale. Acum ştia că iubirea era şi o exaltare a pielii, o scăpărare a simţurilor, o ameţeală ce părea s-o împlinească. Se strânse cât mai aproape de bărbatul ce dormea lângă ea, îşi lipi corpul de al lui cât putu mai tare. La spatele ei, Piticul se mişcă din nou. Îl simţea, mărunţel, cocârjat, căutându-i căldura.

Da, îşi pierduse ruşinea, orice brumă de ruşine. Dacă cineva i-ar fi zis vreodată că într-o bună zi va dormi aşa,

strânsă între doi bărbaţi, deşi unul dintre ei era un biet pitic, s-ar fi speriat amarnic. Dacă cineva i-ar fi zis că un bărbat cu care nu era măritată îi va ridica fustele şi o va poseda în văzul altuia care stătea acolo, dormind sau prefăcându-se că doarme, în timp ce ei se desfătau şi îşi spuneau gură în gură că se iubesc, Jurema s-ar fi îngrozit, şi-ar fi astupat urechile. Şi totuşi asta se petrecea noapte de noapte, din seara aceea, şi în loc ca lucrul s-o ruşineze de moarte şi s-o înspăimânte, iată că i se părea dimpotrivă natural şi o făcea fericită. În prima noapte, văzându-i că se îmbrăţişau şi se sărutau de parcă erau singuri pe lume, Piticul îi întrebă dacă vor ca el să plece. Nu, nu, el era la fel de necesar şi de iubit de ei ca şi înainte. Şi era adevărul gol-goluţ.

Schimbul de focuri se îndârji deodată şi, timp de câteva clipe, păru a avea loc chiar în încăpere, pe deasupra capetelor lor. Groapa se umplu de pământ şi de praf. Strânsă ghem, cu ochii închişi, Jurema aşteptă, aşteptă împuşcătura, descârcătura, lovitura, prăvălirea finală. Dar, după câtva timp, împuşcăturile se îndepărtară. Deschizând iar ochii, dădu peste privirea albă şi apoasă care părea să lunece peste ea. Bietul de el, se trezise şi iar era mort de frică.

„Credeam că era un coşmar”, spuse în spatele ei Piticul. Ridicat în şezut, scotea capul dincolo de marginea gropii. Jurema trase şi ea cu ochiul, îngenuncheată, în timp ce ziaristul miop rămase întins. Multă lume fugea pe străduţa Nino Jesus spre Campo Grande.

— Ce e, ce se întâmplă? auzi, la picioarele sale. Ce vedeţi?

— Mulţi yagunzi, i-o luă înainte Piticul. Vin dinspre locurile lui Pedrão.

Şi chiar atunci uşa se dădu de perete şi Jurema văzu un grup de bărbaţi în prag. Unul dintre ei era yagunzul tinerel pe care îl întâlnise la poalele muntelui Cocorobo, în ziua

când sosiseră soldaţii.

— Veniţi, veniţi iute – le strigă, cu un glas puternic ce acoperi zgomotul focurilor de armă: Veniţi să daţi o mână de ajutor.

Jurema şi Piticul îl ajutară pe ziaristul miop să iasă din şanţ şi îl conduseră în stradă. Jurema era obişnuită dintotdeauna să facă automat lucrurile pe care cineva, cât de cât autoritar sau puternic îi spunea să le facă, aşa că n-o costa nimic, în cazuri ca acestea, să iasă din pasivitate şi să muncească cot la cot cu lumea, la orice, fără să mâi întrebe ce făceau şi pentru ce. Dar, cu omul lângă care alerga pe străduţa Nino Jesus, totul se schimbase. El ţinea să ştie musai ce se întâmplă, la dreapta şi la stingă, înainte şi înapoi, de ce se făceau şi se spuneau lucrurile acelea, iar ea trebuia la rândul ei să întrebe că să-i satisfacă lui curiozitatea, la fel de devoratoare ca şi spaima. Yagunzul cel tinerel din Cocorobo le explică cum că câinii atacau în forţă tranşeele dinspre cimitir, încă din făptui zilei. Lansaseră două asalturi şi, deşi nu reuşiseră să le ocupe, puseseră totuşi stăpânire pe răspântia cu Bautista, apropiindu-se astfel, prin spate, de Templul Bunului Isus. João Abade hotărâse să mai ridice o barieră între tranşeele din cimitir şi biserici, pentru cazul că Pajeú s-ar vedea nevoit să se mai replieze o dată. De aceea strângeau lume, de aceea veniseră ei care luptau lângă Pedrão în tranşeele de la Madre Iglesia. Yagunzul tinerel o luă înainte, mărind pasul. Jurema îl simţea gâfâind pe ziaristul miop, îl vedea împiedicându-se de toate pietrele şi în toate gropile din Campo Grande, şi era sigură că el, ca şi ea, era acum cu gândul la Pajeti. Nu mai aveau ce face, trebuia să dea cu ochii de el. Simţi că ziaristul miop o strânge de mână şi îi răspunse cu o strânsoare asemenea.

Nu-l mai văzuse pe Pajeú din seara când descoperise fericirea. Dar ea şi ziaristul miop vorbiseră mult despre metisul cu faţa brăzdată de tăietură, în care amândoi

simţeau o ameninţare şi mai puternică la adresa dragostei lor decât înşişi soldaţii. Din seara aceea s-au tot pitit prin refugiile din nordul oraşului, zona cea mai îndepărtată de Fazenda Velha; Piticul făcea incursiuni ca să afle ce mai era cu Pajeú. În dimineaţa când Piticul – se găseau sub o îngrămădire diformă de tinichele, pe străduţa San Eloy în spatele cartierului Mocambo – veni să le povestească cum armata lua cu asalt Fazenda Velha, Jurema îi spusese ziaristului miop că metisul îşi va apăra tranşeele până la moarte. Dar chiar în noaptea aceea aflară că Pajeú şi supravieţuitorii de la Fazenda Velha se găseau în tranşeele cimitirului, care erau acum pe punctul să cadă. Sosise deci ora înfruntării cu Pajeú. Nici măcar gândul acesta n-o putu goli de fericirea care devenise, ca oasele sau ca pielea, parte din fiinţa ei.

Fericirea o salva pe ea, tot aşa cum miopia şi frica îl salvaseră pe cel dus de ea de mână, sau cum credinţa, fatalismul sau obiceiul îi salvau pe cei ce mai aveau puteri şi care coborau şi ei, fugind, şchiopătând sau mergând, să ridice bariera; îi salva de la a vedea ce se întâmplă în jur, de a chibzui şi a trage concluziile pe care bunul simţ, raţiunea sau numai instinctul le-ar fi tras negreşit din spectacolul acela: străduţele, mai înainte vreme de pământ sau pietriş, şi care erau acum movile găurite de obuze, semănate cu sfărâmături de lucruri fulminate de bombe sau aruncate acolo de yagunzi ca să ridice parapete, şi fiinţele acelea doborâte, care cu mare greutate mai puteau fi numite bărbaţi sau femei pentru că nu le mai rămăseseră trăsături pe feţe, nici luminiţe în ochi, nici vlagă în muşchi, dar care din cine ştie ce perversă absurditate mai erau încă în viaţă. Jurema îi vedea şi nu-şi dădea seama de prezenţa lor, îi confunda cu cadavrele pe care bătrânii nu apucaseră încă să le adune, acestea din urmă deosebindu-se de cei vii doar prin numărul de muşte ce le acopereau şi prin gradul de duhoare pe care o împrăştiau. Vedea şi nu vedea vulturii

ce zburau în cerc peste ele şi care uneori cădeau şi ei morţi, loviţi de gloanţe, vedea şi nu vedea copiii aceia care scormoneau cu aere de somnambuli prin ruine sau mestecau pământ. Merseră mult, şi când se opriră, trebui să închidă ochii şi să se sprijine de ziaristul miop, până când lumea se va fi oprit din învârteala.

Ziaristul o întrebă unde se aflau. Juremei îi veni greu să recunoască în locul acela învălmăşit străduţa San Juan, un mic loc de trecere între căsuţele înghesuite în jurul cimitirului şi spatele Templului în construcţie. Totul înjur era ruine, gropi, şi o mulţime de oameni se agitau, săpând, umplând saci, cutii de tablă, butoaie, cu pământ şi cu nisip, şi târând drugi, stâlpi, cărămizi, pietre, bucăţi desprinse de chirpici şi până şi scheletele de animale la bariera care se ridica pe locul unde, înainte, o împrejmuire de pari înalţi delimita cimitirul. Împuşcăturile se mai răriseră sau urechile Juremei, asurzite, nu le mai distingeau de alte zgomote. Tocmai îi spunea ziaristului miop că Pajeú nu era acolo dar că se aflau în schimb Antonio şi Honorio Vilanova, când un chior răcni la ei că ce mai aşteaptă. Ziaristul miop se lăsă să cadă la pământ şi începu să scurme febril. Jurema îi întinse un fier strâmb ca să facă treaba mai bine. Iar ea se adânci atunci, din nou, în rutina de a umple saci, de a-i duce unde i se spunea, de a dărâma pereţii şubrezi pentru a strânge pietre, cărămizi, olane, lemne, cu care să întărească bariera aceea deja lungă şi înalta de câţiva metri. Din când în când, mergea repede în locul unde ziaristul miop strângea nisip şi pietriş, ca să-l facă să ştie că e prin apropiere. Nici nu-şi dădea seama că, îndărătul groasei bariere, împuşcăturile creşteau în intensitate, scădeau, se opreau şi se porneau iar, nici că, din timp în timp, grupuri de bătrânei treceau cu răniţii îndreptându-se spre biserici.

La un moment dat, câteva femei printre care o recunoscu pe Catarina, soţia lui João Abade, îi puseră în mână nişte

oase de găină cu puţină piele de ros pe ele şi un hârb cu apă. Merse să împartă acel ospăţ cu ziaristul şi cu Piticul dar care nu-i fu mirarea când văzu că amândoi primiseră câte o porţie la fel. Mâncară şi băură împreună, fericiţi, nevenindu-le să-şi creadă ochilor că au primit de mâncare. Fiindcă de zile în şir se terminaseră alimentele şi se ştia că resturile existente erau păstrate pentru oamenii care rămâneau zi şi noapte în tranşee şi pe turnuri, cu mâinile arse de pulbere şi cu degetele bătătorite de atâta tras.

Reîncepuse lucrul, după pauza aceea, când privirea îi căzu pe turnul Templului Bunului Isus şi ceva o sili să se uite mai bine. Sub capetele yagunzilor şi sub ţevile de puşcă şi flintă care depăşeau parapetele acoperişului şi ale schelelor, o figurină ca de gnom, ceva între copil şi adult, rămăsese atârnată, într-o poziţie absurdă, de scăriţa ce ducea la clopotniţă. Îl recunoscu: era clopotarul, bătrânelul ce îngrijea de biserici, chelarul şi iconomul cultului, cel despre care se spunea că îl biciuia pe Sfântuleţ. Se suise, punctual, în clopotniţă seară de seară, să bată clopotele de Ave Maria, după care, fie că era război, fie că nu era, întreg Belo Monte se cufunda în ruga de seară. Îl omorâseră mai deunăzi, negreşit după ce bătuse clopotele, fiindcă Jurema era sigură că le-a auzit. Trebuie că l-a lovit un glonte de a rămas agăţat de scăriţă, şi nimeni nu avusese timpul nici măcar să-l dea jos de acolo.

— Era din satul meu, îi spusese o femeie care muncea lângă ea, arătând către turn. Chorrocho. Era dulgher pe atunci, când s-a pogorât harul peste el.

Îşi reluă munca uitând de clopotar şi de sine însăşi, şi aşa îşi petrecu toată după-amiaza, mergând din când în când să vadă de ziarist. Către apusul soarelui văzu că fraţii Vilanova o porneau în goană către Sanctuar şi auzi că tot într-acolo trecuseră mai adineaori, venind din direcţii felurite, Pajeú, João Grande şi João Abade. Ceva avea să se întâmple.

Puţin după aceea, stătea înclinată, vorbindu-i ziaristului

miop, când o putere nevăzută o sili să cadă în genunchi, să amuţească şi să se sprijine de el. „Ce se întâmplă, ce se întâmplă?”, zise acesta apucând-o de un umăr, pipăind-o. Şi îl auzi strigând: „Te-au rănit, eşti rănită?”. Nu, n-o atinsese niciun glonţ. Pur şi simplu, toată vlaga i se scursese deodată din trup. Se simţea golită, fără puterea de a deschide gura sau a ridica un deget şi, deşi vedea aplecată peste ea faţa bărbatului care o învăţase ce e fericirea, deşi îi vedea ochii lichizi deschizându-se şi clipind ca s-o zărească mai bine, deşi îşi dădea seama că e îngrozit şi simţea că s-ar fi cuvenit să-l liniştească, nu putea face nimic. Totul era departe, străin, inventat, şi Piticul era acolo, atingând-o, mângâind-o, frecându-i mâinile, fruntea, netezindu-i părul, ba chiar i se păru că el, ca şi ziaristul miop, îi săruta mâinile şi obrajii. Nu voia să închidă ochii, pentru că asta ar fi însemnat să moară, dar n-avu ce face, veni un moment când nu-i mai putu ţine deschişi.

Când îi deschise în sfârşit, nu-i mai era atât de frig. Era noapte; cerul clipea de stele, era lună plină, iar ea se sprijinea de trupul ziaristului miop – mirosul, slăbiciunea, zgomotele căruia le recunoscu pe dată – şi tot acolo se găsea Piticul, frecându-i întruna mâinile. Încă năucită, ghici bucuria celor doi văzând-o trează şi se simţi îmbrăţişată şi sărutată de ei cu atâta duioşie încât i se umeziră ochii. Eră rănită, bolnavă? Nicidecum, de vină fusese oboseala, faptul de a fi muncit peste puteri. Atunci văzu că nu se mai aflau în acelaşi loc. În timpul leşinului ei, schimbul de focuri se înteţise şi apărură yagunzii din tranşeele cimitirului, fugind. Piticul şi ziaristul fură nevoiţi s-o care până la răspântia aceasta, ca să nu fie călcată în picioare. Dar soldaţii nu putuseră trece de baricada ridicată la San Juan. Cei scăpaţi din cimitir şi mulţi alţi yagunzi sosiţi în goană de la biserici îi opriseră acolo. Simţi că miopul îi spunea că o iubeşte şi chiar atunci pământul explodă în mici fărâme. Nasul şi ochii i se umplură de praf şi se simţi izbită şi strivită, pentru că,

din cauza puterii zguduiturii, ziaristul şi Piticul fură azvârliţi peste ea. Dar nu-i mai fu teamă; se strădui să dea la o parte trupurile ce o acopereau, făcând sforţări să emită sunetele necesare pentru a afla dacă ei erau teferi. Da, erau numai înţepaţi, pisaţi de grindina de pietricele, reziduuri şi ţăndări semănată de explozie. Un val de ţipete confuze, înnebunite, înspăimântător de multe, disonante, neînţelese, crispa întinderea întunecimii. Miopul şi Piticul se ridicară, o ajutară să se aşeze, toţi trei se sprijiniră de singurul zid rămas în toată răspântia aceea. Dar ce se întâmplase, ce se întâmpla?

Fugeau umbre în toate direcţiile, urlete cumplite sfâşiau aerul, dar partea cea mai ciudată, pentru Jurema, care îşi trăsese picioarele sub ea şi îşi sprijinea capul de umărul ziaristului miop, era că pe lângă plânsete, răcnete, vaiete, auzea râsete, hohote de bucurie, urale, cântece, apoi, deodată, un singur cântec vibrant, marţial, intonat zgomotos din sute de gâtlejuri.

— Biserica San Antonio! spuse Piticul. Au nimerit-o, au dărâmat-o.

Privi şi, în pala luminozitate lunară, acolo sus, unde tocmai se risipeau, împinşi de o briză venită de peste râu, norii de fum care o astupau, văzu silueta masivă, impunătoare, a Templului Bunului Isus, dar nu şi pe aceea a clopotniţei şi a acoperişului bisericii San Antonio. Asta fusese cumplita zguduitură. Urletele şi plânsetele erau ale celor căzuţi odată cu biserica, ale celor striviţi de biserică şi totuşi încă în viaţă. Ziaristul miop, ţinând-o tot îmbrăţişată, întreba strigând ce se întâmpla, ce-i cu toate râsetele şi cântecele acelea, şi Piticul îi spuse că erau soldaţii, nebuni de bucurie. Soldaţii! Vocile, cântecele soldaţilor! Cum puteau fi atât de aproape? Exclamaţiile de triumf se amestecau în urechile lui cu vaietele şi păreau încă mai aproape decât acestea. De cealaltă parte a barierei la înălţarea căreia ajutaseră şi ei, se îngrămădea o mulţime

de soldaţi, cântând, gata să facă cei câţiva paşi care îi despărţeau de ei trei. „Doamne, se rugă, fă în aşa fel încât să ne omoare împreună”.

Dar, ciudat, căderea lui San Antonio, în loc să aţâţe războiul, păru să-l domolească. Încetul cu încetul, fără să se mişte din cotlonul lor, auziră potolindu-se pe rând strigătele de durere şi bucurie, iar apoi se lăsă un calm cum nu mai domnise de multe nopţi. Nu se auzeau nici bubuituri de tun nici împuşcături, ci vaiete şi plânsete izolate, ca şi când luptătorii şi-ar fi acordat tacit un răgaz de odihnă. Uneori, Juremei i se părea că a adormit şi când se trezea nu ştia dacă trecuse o secundă sau o oră. Rămăsese nemişcată, adăpostită între ziaristul miop şi Pitic.

Şi la un moment dat văzu un yagunz din Garda Catolică, spunând ceva şi plecând înapoi. Ce voia? Părintele Joaquim îl trimisese să-i cheme. „I-am spus că nu poţi să te mişti”, murmură miopul. Un moment după aceea, poticnindu-se în întuneric, apăru chiar preotul din Cumbe. „De ce n-aţi venit?”, îl auzi întrebând cu un ton ciudat în voce, şi gândi: „Pajeú”.

— Jurema e sfârşită de puteri, îl auzi spunând pe ziaristul miop. A leşinat de câteva ori.

— Atunci va trebui să rămână, replică părintele Joaquim, cu aceeaşi voce stranie, nu mânioasă, ci mai curând albă, descurajată, întristată. Voi doi, veniţi cu mine.

— Să rămână? îl auzi murmurând pe ziaristul miop, simţindu-l încordat, gata s-o apere.

— Tăcere! ordonă preotul. Apoi şopti: – Nu ţineai atât de mult să pleci? Vei avea ocazia. Dar fără vorbă. Veniţi.

Părintele Joaquim începu să se îndepărteze. Ea fu prima care se ridică în picioare, stăpânindu-se şi retezând astfel bâlbâiala ziaristului. „Jurema nu poate, eu, eu…” – şi arătându-i că putea, că era gata s-o pornească după umbra preotului. Câteva clipe mai târziu, fugea, de mână cu miopul şi cu Piticul, printre ruinele, morţii şi muribunzii de la

biserica San Antonio, încă nevenindu-i să-şi creadă urechilor.

Îşi dădu seama că mergeau spre Sanctuar, printr-un labirint de galerii şi parapete cu oameni înarmaţi. O uşă se deschise şi îl văzu, la lumina unui opaiţ chior, pe Pajeú. Fără îndoială că o luă gura pe dinainte şi îi pronunţă numele, alarmându-l pe ziaristul miop, căci acesta, de îndată, izbucni în strănuturi care îl îndoiră de mijloc. Dar nu din cauza metisului îi adusese părintele Joaquim până acolo, fiindcă Pajeú nu le acorda nicio atenţie.

Nici măcar nu se uita la ei. Se aflau în cămăruţa cuvioaselor, ante-sala Sfătuitorului, şi printre crăpături Jurema vedea, în genunchi, Corul Sacru, pe Maica Maria Quadrado şi profilurile Sfântuleţului şi Leului din Natuba. În strimta încăpere, în afară de Pajeú, se mai găseau Antonio şi Honorio Vilanova şi cele două Sardelinhas, şi pe chipurile tuturor, ca în glasul părintelui Joaquim, era ceva neobişnuit, iremediabil, fatidic, disperat şi sălbatic. De parcă nu i-ar fi văzut intrând, de parcă ei nici n-ar fi fost de faţă, Pajeú vorbea mai departe cu Antonio Vilanova: aveau să audă împuşcături, dezordine, învălmăşeală, dar niciunul nu trebuia încă să se mişte. Ci de abia când vor auzi ţignalele. Atunci da: acela era momentul s-o rupă la fugă, să zboare, nu alta, să se strecoare iuţi ca vulpile. Metisul făcu o pauză şi Antonio Vilanova încuviinţă, funebru. Pajeú vorbi din nou: „Să nu vă opriţi din fugă pentru nimic în lume. Nici pentru a-l ridica pe cel ce cade, nici pentru a face un pas înapoi. Depinde de asta şi de voia Tatălui. Dacă apucaţi să ajungeţi la râu înainte ca ei să-şi dea seama, gata, sunteţi ca şi trecuţi dincolo. Cel puţin, aveţi o posibilitate”.

— Dar tu n-ai nicio şansă să scapi, nici tu nici cei ce te vor însoţi în tabăra câinilor, gemu Antonio Vilanova. Plângea, disperat, îl apucă pe metis de braţe şi îl imploră: – Nu vreau să plec din Belo Monte, şi cu atât mai puţin cu preţul sacrificiului tău. De tine e mai multa nevoie decât de

mine. Pajeú, Pajeú!

Metisul îşi eliberă mâinile cu un fel de scârbă.

— Trebuie să treceţi înainte de prima geană de lumină, spuse, sec. După aceea nu se va mai putea.

Se întoarse spre Jurema, spre miop şi spre Pitic, care rămăseseră împietriţi.

— Veţi merge şi voi, pentru că aceasta e voia Sfătuitorului, spuse, ca şi când vorbea prin ei trei, cuiva nevăzut. – Întâi până la Fazenda Velha, aplecaţi, în şir indian. Şi, unde vă vor spune puştanii, veţi aştepta ţignalele. Veţi străbate atunci tabăra, veţi fugi către râu. Veţi trece, dacă asta e voia Tatălui.

Tăcu şi îl privi pe miop, care, tremurând ca o frunză, o îmbrăţişa pe Jurema.

— Strănută acum, îi spuse, fără să-şi schimbe tonul. Nu mai târziu. Nu când veţi sta aşteptând ţignalele. Dacă strănuţi acolo, îţi vor înfige o *facá* în inimă. N-ar fi drept ca din cauza strănuturilor să fie prinşi toţi. Lăudat fie Bunul Isus Sfătuitorul.

CÂND îi aude, soldatul Queluz tocmai visează la ordonanţa căpitanului Oliveira, un soldat palid şi tinerel căruia îi dă târcoale de câtva timp şi pe care l-a văzut de dimineaţă făcându-şi nevoile, stând pe vine, în spatele unei grămezi de pietre, aproape de adâpătorile de lângă Vassa Barris. Păstrează în minte, neatinsa, imaginea picioarelor golaşe şi spâne şi a bucilor albe pe care le întrezărise, atârnate în aerul dimineţii, ca o invitaţie. Imaginea e atât de netă, de consistentă şi de vie, încât mădularul soldatului Queluz se învârtoşează, umflându-i uniforma şi trezindu-l. Dorinţa e aşa de imperioasă încât în pofida vocilor auzite mai adineaori şi chiar acum, şi despre care n-are de ales şi trebuie să recunoască că sunt ale trădătorilor, nu ale patrioţilor, prima lui mişcare nu e aceea de a pune mâna pe

puşcă, ci de a-şi duce mâna la prohab ca să-şi mângâie membrul încins de amintirea bucilor rotunde ale ordonanţei căpitanului Oliveira. Brusc, înţelege că e singur, la jumătatea porţiunii descoperite, lângă vrăjmaşi, şi se trezeşte de-a binelea, rămânând rigid, cu sângele îngheţându-i în vine. Şi Leopoldo? L-au ucis pe Leopoldinho? L-au ucis: e limpede pentru el că santinela n-a apucat să scoată un geamăt măcar, nici n-a apucat să ştie că e omorât. Leopoldinho e soldatul cu care împarte orele de strajă pe întinderea pustie dintre Favela şi Vassa Barris, unde se află regimentul Cinci de Infanterie, camaradul acela bun cu care face cu schimbul ca să doarmă, ceea ce le uşurează mult corvoada.

— Mult, mult zgomot, ca să ne creadă cât mai mulţi, spune cel ce îi comandă. Şi, mai ales, zăpăciţi-i bine, ca să le treacă pofta să se uite spre râu.

— Adică vrei un tămbălâu pe cinste, Pajeú, zice altul.

Queluz gândeşte: „Pajeú”. Pajeú în persoană! Trântit pe jos în plin câmp, înconjurat de bandiţi care l-ar termina cât ai clipi dacă l-ar descoperi, ştiind că printre umbrele acelea, la o întindere de braţ, se află unul dintre cei mai feroci bandiţi din Canudos, adică o captură fără pereche. Queluz are o pornire şi e cât pe ce să sară în picioare, să apuce puşca şi să tragă în monstru. Ar câştiga admiraţia tuturor, a colonelului Medeiros, a generalului Oscar. Ar primi în sfârşit petliţele de caporal după care jinduieşte de atâta timp şi pe care demult trebuia să le fi primit. Pentru că, deşi după statele de serviciu şi după comportarea în acţiune, trebuia să fi fost demult ridicat în grad, e mereu amânat cu pretextul idiot că de prea multe ori a fost biciuit că îi îndemna pe răcani să comită cu el ceea ce părintele Lizzardo numeşte „păcatul scârbavnic”. Întoarce capul şi, în luminozitatea limpede a nopţii, vede siluetele: douăzeci, treizeci. Cum de n-au călcat peste el? Prin ce minune nu l-au văzut? Mişcându-şi doar ochii, încearcă să recunoască,

printre feţele şterse, faimoasa cicatrice. Pajeú e cel ce vorbeşte, de asta e sigur, cel ce le aminteşte celorlalţi că înainte de a trage cu puşca să folosească cartuşele de dinamită fiindcă fac mai mult zgomot, şi că nimeni să nu sufle în ţignale înainte de el. Îl aude despărţindu-se de ei într-un fel care stârneşte râsul: Lăudat fie Bunul Isus Sfătuitorul. Grupul se risipeşte în umbre ce dispar în direcţia regimentului.

Nu mai zăboveşte. Sare în picioare, apucă arma şi o încarcă, ţinteşte spre locul unde se îndepărtează yagunzii şi trage. Dar trăgaciul nu se mişcă, deşi apasă din răsputeri. Blestemă, scuipă, tremură de mânie din cauza morţii camaradului său şi, în timp ce murmură „Leopoldinho, eşti aici?”, îşi reîncarcă arma şi mai încearcă o dată să tragă un foc care să alarmeze regimentul. Îşi scutură puşca plin de îndârjire ca s-o facă să funcţioneze, să nu se blocheze tocmai acum, când aude mai multe explozii. Gata, au şi intrat în tabără. E vina lui. Au şi început să detune cartuşe de dinamită peste camarazii adormiţi. Asta e, feciorii de târfă, blestemaţii, au şi început să provoace un adevărat măcel printre soldaţi. Totul, din vina lui.

Năucit, furios, nu ştie ce să facă. Cum de au ajuns până aici fără să fie descoperiţi? Fiindcă, nu-i aşa, dacă Pajeú se află printre ei, înseamnă că au ieşit din Canudos şi au trecut de tranşeele patrioţilor, ajungând până aici ca să atace tabăra pe la spate. Dar ce l-o fi apucat pe Pajeú să se vâre cu douăzeci sau treizeci de oameni într-o tabără de cinci sute? Acum, în tot sectorul ocupat de regimentul Cinci de Infanterie e vânzoleală mare, zăpăceală, se trage aiurea. Îl apucă disperarea. Ce se va alege de el? Ce explicaţie va găsi când va fi întrebat de ce n-a tras sau n-a strigat sau n-a făcut nimic când l-au ucis pe Leopoldinho? Cum va scăpa de o altă biciuire atroce?

Scutură puşca, orbit de furie, şi glonţul porneşte. Îi trece pe sub nas, îi lasă un miros fierbinte de pulbere. Faptul că

arma funcţionează îl încurajează brusc, îi readuce în suflet optimismul acela pe care, spre deosebire de mulţi alţii, el nu l-a pierdut în lunile din urmă, nici când se murea pe capete, nici când sufereau de foame. Neştiind încă ce are de făcut, o ia la fugă peste câmp, în direcţia tămbălăului sângeros pe care yagunzii într-adevăr l-au stârnit, şi trage în aer cele patru gloanţe rămase, spunându-şi că o dovadă că nu dormea, că s-a încleştat în luptă, este ţeava încinsă a puştii. Se împiedică de ceva şi cade lat. „Leopoldinho, zice, Leopoldinho?” Pipăie pe jos, în faţă, înapoi, pe margini.

Da, el e. Îl atinge, îl scuturã. Blestemaţii. Scuipă amarul din gură, îşi învinge greaţa. I-au retezat beregata, l-au înjunghiat ca pe un berbec, capul i se bălăbăne ca la paiaţe când îl ridică pe Leopoldo apucându-l de subţiori. „Blestemaţii, afurisiţii” zice, şi, fără ca gândul să-i şteargă durerea şi ura încercate la moartea tovarăşului său, îi trece prin cap că dacă va intra în tabără cu cadavrul în spate îl va convinge mai uşor pe căpitanul Oliveira că nu dormea când au apărut bandiţii, că i-a înfruntat din greu. Înaintează încet, legănându-se sub povara lui Leopoldinho şi aude, printre împuşcăturile şi vânzoleală din tabără, un fel de ţipăt ca de cucuvea, ascuţit, pătrunzător, urmat de mai multe altele. Ţignalele. Ce-i cu ţignalele alea? De ce s-au fofilat fanaticii trădători în tabără detunând dinamită, pentru ca mai apoi să sufle în ţignale? Se împleticeşte sub greutate şi se întreabă dacă n-ar fi fost mai bine să se oprească puţin să-şi tragă sufletul.

Pe măsură ce se apropie de barăci îşi dă seama de haosul ce domneşte acolo; soldaţii, smulşi din somn de explozii, trag ca nebunii, la întâmplare, fără ca urletele şi răcnetele ofiţerilor să-i domolească câtuşi de puţin şi să facă ordine. Chiar în momentul acela, Leopoldinho se scutură. Surpriza lui Queluz e atât de mare încât îl lasă să cadă. Şi cade lângă el. Nu, nu e viu. Ce tâmpenie! Un glonţ intrat în el l-a scuturat aşa. „E pentru a doua oară că mă

salvezi în noaptea asta, Leopoldinho”, gândeşte. Pălitura de *facá* putea fi pentru el, sau glonţul sau ce-o fi fost, puteau fi pentru el. Gândeşte: „Mulţumesc, Leopoldinho”. Trântit pe jos, se gândeşte că ar fi culmea să fie împuşcat chiar de soldaţii regimentului; zăpăcit din nou, confuz din nou, nu ştie dacă e mai bine să rămână acolo până s-or mai ostoi împuşcăturile sau, dimpotrivă, să încerce în orice chip să ajungă la barăci.

Stă aşa, ros de îndoieli, când, în umbrele care înspre dealuri încep să se destrame într-o irizare albăstrie, desluşeşte două siluete fugind către el. Tocmai se pregăteşte să strige „Ajutor! Ajutor!”, când o bănuială îi îngheaţă strigătul pe buze. Simte că-i ard ochii de sforţarea de a vedea dacă aceia poartă uniforme, dar lumina şovăielnică nu-l poate ajuta să afle. Şi-a dat jos arma de pe umăr, i-a vârât în lăcaş un nou încărcător din cartuşieră, a încărcat-o şi e gata să tragă când oamenii au ajuns foarte aproape: niciunul nu e soldat. Trage de la câţiva paşi în cel ce-i oferă o ţintă mai bună şi, odată cu focul, îi aude geamătul animalic şi căderea corpului pe pământ. Dă să tragă iar, dar puşca s-a înţepenit: apasă disperat pe trăgaciul care nu cedează niciun milimetru.

Blestemă şi sare iute într-o parte, în timp ce, ridicând arma cu amândouă mâinile, izbeşte în celălalt yagunz care, după o secundă de şovăire, s-a aruncat asupra lui. Queluz ştie să se bată, a ieşit mai întotdeauna învingător în încercările de forţă organizate de căpitanul Oliveira. Gâfâitul sacadat al omului îi încălzeşte faţa şi simte cum acela izbeşte cu capul în timp ce el e mai atent la braţe, la mâini, ştiind că primejdia nu stă în loviturile cu capul, oricât ar părea ele ca de mai, ci în *facá* ţinută strâns de una dintre mâini. Şi, într-adevăr, pe când găseşte încheieturile mâinilor şi îl ţine strâns de ele, simte cum pantalonii îi sunt sfâşiaţi şi cum picioarele îi sângerează de trecerea peste ele a unui vârf tăios. În timp ce şi el izbeşte cu capul,

muşcă şi insultă, Queluz luptă din răsputeri să oprească, să îndepărteze sau să răsucească mâna aceea unde e primejdia. Nu ştie câte secunde, minute sau ore îi ia acest lucru, dar deodată îşi dă seama că trădătorul pierde din forţe, că luptă mai anevoie, că braţul de care strânge începe să cedeze sub pumnul său. „Te-a luat naiba, îl scuipă Queluz, eşti o mortăciune, trădătorule”. Da, deşi tot mai muşcă, tot mai loveşte cu picioarele şi cu capul, yagunzul e ca şi învins, pare să renunţe. În sfârşit, Queluz îşi simte mâinile libere. Sare deodată în picioare, apucă puşca, o ridică, e gata să-i vâre baioneta în burtă, lăsându-se cu toată puterea peste ea, când – nu mai e noapte, apar zorii – vede chipul tumefiat tăiat pe toată lungimea de o cicatrice oribilă. Cu puşca ridicată, gândeşte fulgerător: „Pajeú”. Clipind grăbit, gâfâind, cu pieptul gata să i se spargă de excitare, strigă: „Pajeú? Eşti Pajeú?” Omul n-a murit, stă cu ochii deschişi, îl priveşte. „Pajeú?” strigă, nebun de bucurie. „Asta vrea să zică că eu te-am capturat, Pajeú?”. Yagunzul, deşi privindu-l, nici nu-l bagă în seamă. Încearcă să-şi ridice *facá.* „Tot mai vrei să lupţi?” îşi bate joc Queluz, izbindu-l în piept. Nu, tot nu-l ia în seamă, încearcă să… „A, vrei să te omori, Pajeú”, râde Queluz, zburându-i cu o lovitură de picior *facá* din mâna slăbită. „Asta nu e treaba ta, trădătorule, ci a noastră”.

Să-l prinzi viu pe Pajeú e o ispravă cu mult mai mare decât să-l fi omorât. Queluz scrutează faţa metisului: umflată, zgâriată, muşcată de el. Pe deasupra, are şi un glonţ în picior, căci pantalonii lui mustesc de sânge. Nici nu-i vine să creadă că-l are la picioare. Caută din ochi pe celălalt yagunz şi, în timp ce-l vede, zăcând, ţinându-se de pântec, poate încă viu, îşi dă seama că vin spre el câţiva soldaţi. Le face semne frenetice: „E Pajeú! Pajeú! L-am prins pe Pajeú!”

Când, după ce l-au atins neîncrezători, l-au scrutat pe toate părţile, l-au amuşinat şi iar l-au atins – izbindu-l de

câteva ori şi cu piciorul, dar nu prea tare, fiindcă toţi sunt de acord că trebuie dus viu colonelului Medeiros –, soldaţii îl târăsc pe Pajeú în tabără, Queluz primeşte o adevărată ovaţie apoteotică. Oamenii îşi spun unul altuia că a ucis pe unul dintre bandiţii care i-au atacat şi că l-a capturat pe Pajeú: toţi ies să-l privească, să-l felicite, să-l bată pe umeri, să-l îmbrăţişeze. Primeşte o ploaie de ghionturi prieteneşti, i se întinde o ploscă cu rom, un locotenent îi aprinde o ţigară. Nu se poate stăpâni şi îi dau lacrimile. Bâiguie că îi pare rău pentru Leopoldinho, dar de fapt plânge din cauza acestor momente de triumf.

Colonelul Medeiros vrea să-l vadă. În timp ce se îndreaptă spre postul de comandă, ca în transă, Queluz nu-şi aminteşte de furia din ziua trecută a colonelului Medeiros – furie ce s-a tradus în pedepse aspre, muştruluieli şi răcnete de care n-au scăpat nici maiorii nici căpitanii – din cauza frustrării produse de faptul că brigada întâia n-a participat la asaltul de dimineaţa trecută, despre care toţi credeau că va fi hotărâtor şi definitiv şi că le va permite patrioţilor să ocupe tot ce mai rămăsese în mâinile trădătorilor. A umblat chiar zvonul despre colonelul Medeiros că ar fi avut un incident cu generalul Oscar, pentru că acesta n-a fost de acord ca brigada întâia să dea asaltul; mai mult, aflând că brigada a Doua a colonelului Gouveia ocupase tranşeele din cimitirul fanaticilor, colonelul Medeiros a dat de pământ cu ceaşca de cafea. A mai umblat vorba că, la căderea nopţii, când Statul Major a întrerupt asaltul din cauza numărului ridicat de pierderi şi a rezistenţei îndârjite, colonelul Medeiros ar fi dat de duşcă câteva pahare cu rachiu, de parcă ar fi băut pentru ceva anume, de parcă ar fi avut pentru ce bea.

Dar, intrând în baraca scundă a colonelului Medeiros, Queluz îşi reaminteşte ca prin farmec de toate acestea. Faţa şefului brigăzii întâia e pe punctul să explodeze de mânie. Nu-l aşteaptă deloc în uşă ca să-l felicite, aşa cum

credea. Aşezat pe scăunaşul lui pliant, urlă şi răcneşte ca un posedat. Către cine urla aşa? Către Pajeú. Printre spinările şi profilurile ofiţerilor care umplu baraca, Queluz zăreşte pe jos, la picioarele colonelului, faţa gălbejită tăiată de cicatricea sângerie. N-a murit: are ochii între-deschişi, iar Queluz, la care nu se uită nimeni, care nu ştie de ce l-au chemat şi căruia îi vine să plece, îşi spune că mânia colonelului e provocată de felul absent, dispreţuitor, cu care îl priveşte Pajeú. Dar nu asta l-a adus pe colonel în culmea mâniei, ci atacul taberei: sunt optsprezece morţi.

— Optsprezece! Optsprezece! îşi roade zăbala colonelul Medeiros. Treizeci şi ceva de răniţi! Peste noi, care stăm aici de pomană toată ziulica, scărpinându-ne la coaie în timp ce brigada a Doua luptă, vii tu cu degeneraţii tăi şi ne provoci mai multe pierderi decât lor.

„O să înceapă să plângă”, îşi spune Queluz. Îngrozit, îşi închipuie că colonelul tot va afla într-un fel sau altul că a dormit în post şi i-a lăsat pe banditi să treacă fără să dea alarma. Şeful brigăzii întâia sare de pe scaunul pliant şi începe să lovească cu furie, să calce în picioare, să joace pe trupul celui căzut. Spinările şi profilurile îi ascund ce se întâmplă jos, pe pământ. Dar după câteva clipe, îl vede din nou: cicatricea sângerie s-a lăţit, acoperă toată faţa banditului, care e acum o masă de noroi şi de sânge fără trăsături, informă. Dar tot mai are ochii deschişi şi în ei a rămas aceeaşi indiferenţă atât de jignitoare şi atât de ciudată. O spumă roşiatică i se prelinge pe buze.

Queluz vede o sabie în mâinile colonelului Medeiros şi e sigur că îl va isprăvi pe Pajeú. Dar se mulţumeşte să i-o sprijine cu vârful de gât. Domneşte o tăcere de moarte în baracă şi Queluz se pătrunde de gravitatea hieratică a tuturor ofiţerilor. În sfârşit, colonelul Medeiros se calmează. Se întoarce şi se aşază pe scaun, aruncându-şi sabia pe pat.

— Omorându-te, ţi-aş face un bine, mormăie, cu

amărăciune şi ură. Ţi-ai trădat ţara, ţi-ai asasinat compatrioţii, ai furat, ai jefuit, ai comis toate crimele din lume. Nu exista osândă potrivită pentru unul ca tine.

„Râde”, nu-i vine să creadă lui Queluz. Da, metisul râde. Şi-a încreţit fruntea şi mica creastă ce i-a mai rămas din nas, şi-a întredeschis gura, şi ochii lui cufundaţi în orbite strălucesc, în timp ce scoate un sunet care, fără îndoială, e un râs.

— E aşa de amuzant ce am spus adineaori? silabiseşte colonelul Medeiros. Dar, imediat, schimbă tonul, căci faţa lui Pajeú a rămas rigidă. – Examinează-l, doctore…

Căpitanul Bernardo da Ponte Sanhuesa se lasă în genunchi, îşi lipeşte urechea de pieptul banditului, îi observă ochii, îi ia pulsul.

— A murit, Excelenţă, îl aude Queluz spunând. Colonelul Medeiros se schimbă la faţa.

— Trupul lui e o strecurătoare, adaugă medicul. E o minune că a trăit atât cu tot plumbul din el.

„Acum, gândeşte Queluz, e rândul meu”. Ochii mititei, verzi-albaştri, pătrunzători ai colonelului Medeiros o să-l caute printre ofiţeri, o să-l găsească şi va auzi temuta întrebare: „De ce n-ai dat alarma?”. O să mintă, o să se jure pe Domnul din cer şi pe viaţa maică-si că a dat-o, că a tras, că a strigat. Dar secundele trec şi colonelul Medeiros stă tot pe banchetă, neluându-şi ochii de pe cadavrul banditului care a murit râzând de el.

— Iată-l pe Queluz, Excelenţă, îl aude spunând pe căpitanul Oliveira.

Acum e acum. Ofiţerii se îndepărtează şi îi fac loc să se apropie de şeful brigăzii întâia. Acesta îl priveşte, se ridică. Vede – şi îi tresaltă inima în piept – că expresia colonelului Medeiros se îmbunează, că face un efort să-i zâmbească. Recunoscător, soldatul îi zâmbeşte şi el.

— Deci tu l-ai prins? spune colonelul.

— Da, Excelenţă, răspunde Queluz, stând smirna.

— Termină-ţi treaba, îi spune Medeiros, întinzându-i sabia cu o mişcare energică. Scoate-i ochii şi taie-i limba. Apoi, îi tai capul şi i-l arunci peste baricadă, ca să ştie bandiţii vii ce îi aşteaptă.

VI

CÂND ziaristul miop plecă în sfârşit, Baronul de Cañabrava, care îl conduse până în stradă, descoperi că era noapte târzie. După ce închise, rămase sprijinit cu spatele de poarta cea grea, cu ochii închişi, încercând să îndepărteze viermuiala aceea de imagini confuze şi violente. Un servitor apăru, grăbit, cu o lămpiţă în mână: dorea să-i fie încălzită cina? Spuse că nu şi, înainte de a-l trimite la culcare, îl întrebă dacă Estela cinase. Da, nu demult, apoi se retrăsese să se culce.

În loc să urce spre dormitor, Baronul se întoarse ca un somnambul, auzindu-şi paşii răsunând, în birou. Simţi întâi cu nările apoi cu văzul, în aerul greu al încăperii, fluturând ca nişte şuviţe de fum, cuvintele acelei lungi conversaţii care, i se părea acum, fusese nu atât un dialog cât o pereche de monologuri paralele. Nu avea de gând să-l mai vadă vreodată pe ziaristul miop, nu avea de gând să-i mai adreseze cuvântul. Nu-i va mai da voie să reînsufleţească sub ochii lui istoria aceea monstruoasă în care i se prăpădiseră bunurile, puterea politică, soţia. „Ea singură mai contează”, murmură. Da, cu toate celelalte pierderi se putuse resemna. Pentru cât mai avea de trăit – zece, cincisprezece ani? –, avea cu prisosinţă din ce să-şi menţină nivelul de viaţă cu care era obişnuit. Nu conta că acesta avea să ia sfârşit odată cu el: ce, avea moştenitori de soarta cărora să se neliniştească? Cât despre puterea politică, în fond era fericit că şi-a dat jos de pe umeri povara aceea. Politica fusese o îndatorire pe care şi-o

impusese din cauza lipsei altora mai buni ca el, din cauza excesivei prostii, neglijenţe sau corupţii ale altora, şi nu dintr-o vocaţie intimă: întotdeauna îl agasase, îl plictisise, îi făcuse impresia unei trebi murdare, fiindcă nimic nu aducea mai mult sub o lumină necruţătoare mizeriile omeneşti. Pe deasupra, avea şi o ranchiună secretă împotriva politicii, pentru că fusese o însărcinare absorbantă căreia îi sacrificase o anumită predispoziţie spre ştiinţe, simţită încă de mic, de pe vremea când colecţiona fluturi şi făcea ierbare. Dar tragedia cu care nu se va împăca niciodată era Estela. Canudos, istoria aceea stupidă, de neînţeles, ce pusese în mişcare gloatele de oameni încăpăţânaţi, orbiţi de fantasme contrare, ea fusese de vină de cele întâmplate cu Estela. El rupsese toate legăturile cu lumea şi nu avea de gând să le reînnoade. Nimeni şi nimic n-aveau să-i mai aducă aminte de acest episod. „Voi face în aşa fel încât să i se dea de lucru la ziar, gândi. Corector de şpalţi, cronicar juridic, ceva la fel de mediocru ca şi fiinţa lui. Dar nu-l voi mai primi şi nu-l voi mai asculta. Iar dacă va scrie cartea aceea despre Canudos, pe care sunt sigur că n-o s-o scrie, eu nici n-o voi citi.”

Se îndreptă spre raftul cu băuturi şi îşi turnă un deget de coniac într-o cupă. În timp ce încălzea băutura în căuşul palmei, aşezat în fotoliul lui de piele de unde orientase vreme de un sfert de veac viaţa politică a Bahiei, Baronul de Cañabrava ascultă armonioasa simfonie a greierilor din grădină, căreia îi făcea ecou, din timp în timp, corul în falsete al unor broaşte. Oare ce îl neliniştea încă? Ce anume îi provoca nerăbdarea aceea, furnicăturile în tot trupul, de parcă ar fi uitat ceva extrem de urgent, care nu suferea amânare, de parcă în clipele acelea avea să se producă ceva irevocabil şi hotărâtor în viaţa lui? Să fie tot efectul întârziat al povestirii despre Canudos?

Adevărul e că nu-i ieşea din cap: o simţea mereu acolo. Numai că imaginea ce i se desena agresiv dinaintea ochilor

nu era ceva auzit de pe buzele vizitatorului său. Îi apăruse mai demult, când nici ziaristul, nici micuţa servitoare de la Calumbi care îi era acum nevastă, nici Piticul nici vreun alt supravieţuitor din Canudos nu-şi făcuseră apariţia în imaginaţia lui. Era altceva, povestit de bătrânul *colonel* Murau la un pahar de porto şi auzit ultima dată când se văzuseră la Salvador, ceva ce-i fusese povestit, la rândul lui, *colonelului* de proprietarul fermei Formosa, una dintre cele multe rase de pe faţa pământului de yagunzi. Omul rămăsese acolo, la ferma lui, în pofida a orice, din dragoste de pământ sau pentru că n-avea unde merge. Şi tot acolo rămăsese de-a lungul războiului, supravieţuind cu ai lui de pe urma comerţului cu soldaţii. Când aflase că totul s-ă terminat şi Canudos căzuse, se grăbise să meargă într-acolo cu un grup de ţărani de-ai lui, ca să dea o mână de ajutor. Armata nu mai era acolo, când trecură de munţii ce înconjurau fosta fortăreaţă yagunza. De departe îi surprinsese, – îi povestise *colonelul* Murau, şi Baronul se văzu din nou, aievea, cu ochii minţii, ascultându-l – sinistrul, indescriptibilul şi inexplicabilul zgomot, atât de puternic încât făcea aerul să vibreze. Tot acolo, plutea mirosul fetid, apăsător, care întorcea maţele pe dos. Dar abia după ce trecură de creasta pietroasă, cenuşie de la Trabubu şi văzură la picioarele lor ceea ce încetase să mai fie Canudos, înţeleseseră că zgomotul acela era zburătăceala din aripi şi loviturile de clonţ ale miilor de hoitari *urubús,* formând ceva ca o mare interminabilă cu valuri cenuşii, negricioase, devorante, dezgustătoare, ce acopereau totul şi care, în timp ce înfulecau şi se saturau, dădeau astfel în vileag tot ce nu putuse fi pulverizat nici de dinamită nici de gloanţe şi nici de incendii: membrele acelea, extremităţile umane, capete, vertebre, maţe, piei pe care focul le ocolise ori le carbonizase doar pe jumătate şi pe care animalele avide le sfărâmau acum, le sfâşiau, le sfârtecau şi le înghiţeau pofticios. „Mii şi mii de vulturi”, spusese *colonelul*

Murau. Şi mai spusese că, îngroziţi de ceea ce părea materializarea unui coşmar, proprietarul Formosei şi pălmaşii lui, înţelegând că nu mai au ce şi pe cine să îngroape, locul groparilor fiind luat de hidoşii păsăroi, făcuseră degrabă cale întoarsă, astupându-şi gurile şi nările. Imaginea nepoftită, ofensivă, îi rămăsese înfiptă în creieri şi de acolo nu mai voia să plece. „Era finalul meritat de Canudos”, îi răspunsese atunci bătrânul Murau, înainte de a-l sili să schimbe firul discuţiei.

Asta să fie ce îl neliniştea până într-atât, îl enerva şi îl ţinea ca pe tăciuni aprinşi? Roiul acela de păsări prădătoare devorând putreziciunea umană care era tot ce mai rămăsese din Canudos? „Douăzeci şi cinci de ani de politică murdară şi sordidă, aceea de a scoate Bahia din mâinile unor imbecili şi inepţi cărora le revenise o răspundere pe care nu erau în stare să şi-o asume, pentru ca totul să se termine cu un ospăţ de vulturi”, gândi. Şi în clipa aceea, peste imaginea hecatombei veni să se suprapună faţa tragicomică, paiaţa cu ochi nervoşi şi apoşi, cu protuberante unde nu te-ai fi aşteptat, cu bărbie lătăreaţă, cu urechi caraghios de pleoştite, vorbindu-i înfierbântat de dragoste şi de plăcere: „Tot ce poate fi mai măreţ pe lume, domnule Baron, singurul lucru prin care omul poate afla puţină fericire, poate şti ce e aceea fericirea”. Asta era. Asta îl ţinea ca pe jăratec, îl agasa şi îl neliniştea la culme. Bău o gură de coniac, reţinu o clipă în gură licoarea arzătoare, o înghiţi şi o simţi alunecându-i pe gât, încingându-l.

Se ridică în picioare: nu ştia încă ce va face, ce ar dori să facă, dar simţea ceva ca o învolburare în măruntaie şi i se părea că se afla într-un moment de răscruce, în care trebuia cu tot dinadinsul să ia o hotărâre cu consecinţe incalculabile. Ce va face, ce avea de gând să facă? Lăsă cupa de coniac pe raftul cu băuturi şi, simţindu-şi inima bătându-i, tâmplele zvâcnindu-i şi sângele alergându-i prin

geografia întortocheată a trupului, traversă biroul, salonul cel mare, spaţiosul palier – pustiu acum, întunecos, cu o lumină difuză venind dinspre stradă, de la felinarele cu gaz – şi ajunse la piciorul scării. O lămpiţă, la jumătatea drumului în sus, lumina slab treptele. Le urcă repede, tiptil, călcând în vârful picioarelor, astfel ca el însuşi să nu-şi audă paşii. Ajuns sus, fără o clipă de şovăire, în loc să se îndrepte spre camera lui de culcare, se îndreptă spre camera unde dormea Baroana, cameră despărţită doar printr-un paravan de cămăruţa care îi servea de culcuş Sebastianei, ca să fie aproape de Estela în caz că ar fi fost nevoie de ea noaptea.

În clipa când întinse mâna spre clanţă, îi trecu prin cap că uşa putea fi încuiată. Niciodată nu intrase în cămăruţa aceea fără să se fi anunţat înainte. Nu, nu era încuiată. Închise binişor uşă în spatele său, căută zăvorul şi îl trase. Din prag zări luminiţa gălbuie a veiozei – de fapt mai curând o candelă, o feştilă plutind într-un mic vas cu ulei – care scotea din beznă abia o parte din patul Baroanei, pătura albastră, pologul şi perdeluţele de tul. De unde se afla, fără să facă nici cel mai neînsemnat zgomot, fără să-i tremure mâinile, Baronul începu să lepede de pe el toate hainele, pe rând. Când fu gol străbătu pe vârfuri odaia, spre cămăruţa Sebastianei.

Ajunse lângă marginea patului ei fără să o trezească. Stăruia în cămăruţă o lumină difuză – strălucirea becului cu gaz de pe stradă, ce devenea albăstrie după trecerea prin perdele – şi Baronul putu vedea formele femeii care dormea, mototolind şi ridicând cearşafurile, pe o parte, cu capul sprijinit pe o perniţă rotundă. Părul lăsat liber, foarte lung, negru, răvăşit, curgea în valuri bogate pe pat, depăşea marginile acestuia şi atingea podeaua. Se gândi că n-o văzuse niciodată pe Sebastiana, în picioare, cu părul despletit; că, fără îndoială, parul acela trebuia să-i ajungă până la călcâi şi că, de bună-seamă, vreodată, în faţa unei oglinzi sau înaintea Estelei ea trebuie să se fi înfăşurat

singură, în joacă, în lungile plete ca într-o mantie mătăsoasă, şi imaginea aceasta începu să deştepte în el un instinct amorţit. Îşi duse mâna la pântec şi îşi pipăi sexul: era moale, dar în moliciunea, suavitatea, repeziciunea şi parcă bucuria cu care se lăsase descoperit şi îşi dezvelise penisul separându-l de prepuţ, simţi cum acolo, în el, palpită o viaţă adâncă, dornică de a fi adusă la lumina, chemată, reînsufleţită şi revărsată. Temerile de care se lăsase cuprins pe când se apropia de pat – care va fi reacţia cameristei? care va fi reacţia Estelei dacă Sebastiana s-ar fi trezit ţipând? — dispărură de îndată şi – neaşteptat, cu desăvârşire halucinant – în minte îi apăru figura lui Galileo Gall, amintindu-şi de juruinţa de castitate pe care, ca să înmagazineze energii pentru ţelurile socotite mai înalte – acţiunea, ştiinţa – o făcuse revoluţionarul. „Am fost la fel de ţicnit ca şi el”, gândi. Fără să-şi fi propus, ascultase de o juruinţa asemănătoare, mult timp, renunţând la plăcere, la fericire, în slujba ocupaţiei nedemne, murdare, care adusese nenorocire tocmai fiinţei pe care o iubea mai mult pe lume.

Golit de gânduri în sfârşit, se aplecă automat şi se aşeză pe marginea patului, în timp ce-şi mişca mâinile amândouă, pe una ca să dea la o parte cearşafurile care o acopereau pe Sebastiana, şi pe cealaltă ducându-i-o la gură ca să-i înăbuşe orice exclamaţie sau strigăt. Femeia se răsuci şi rămase rigidă, deschise ochii mari şi atunci el simţi în nări un abur de căldură, intimitatea trupului Sebastianei de care nu fusese niciodată atât de aproape, şi simţi că de îndată sexul lui se însufleţea, devenind conştient şi de existenţa testiculelor care parcă renăşteau, acolo, între picioare. Sebastiana nu apucase să strige sau să se ridice: abia scosese o exclamaţie înăbuşită care adusese aerul cald al răsuflării ei în palma mâinii ţinute de Baron la un milimetru de gura ei.

— Nu ţipa, e mai bine să nu ţipi, susură el, simţindu-şi

vocea nesigură, dar nu din cauza şovăielii ci a dorinţei. Te rog să nu ţipi.

Cu mâna care o dezvelise de cearşafuri mângâia acum, peste cămaşa de noapte îmbumbată până la gât, sânii Sebastianei: erau mari, frumos modelaţi, extraordinar de duri pentru o fiinţă care trebuia să aibă în jur de patruzeci de ani; îi simţea întărindu-se sub buricele degetelor sale, atacaţi de frig. Baronul îşi petrecu degetele peste linia nasului, peste buzele, peste sprâncenele ei, cu toata delicateţea de care era în stare şi în sfârşit şi le înfipse în pletele bogate şi i le împleti suav în cozi. Între timp, încerca să domolească, zâmbindu-i, groaza pe care o citea în privirea neîncrezătoare, uluită, a femeii.

— Trebuia să fi făcut asta demult, Sebastiana, spuse, atingându-i obrajii cu palmele. Trebuia s-o fi făcut din prima zi când te-am dorit. Aş fi fost mai fericit. Estela ar fi fost mai fericită, şi poate tu la fel.

Îşi cobori faţa mai mult, căutând cu buzele pe cele ale femeii, dar ea, făcând o sforţare ca să iasă din paralizia în care o ţineau spaima şi surpriza, se îndepărtă, şi Baronul, în timp ce îi citea rugămintea în ochi, o auzi bolborosind: „Vă rog, vă rog pe tot ce aveţi mai scump, vă rog din suflet... Doamna, doamna”.

— Doamna e aici iar eu o iubesc mai mult decât tine, se auzi spunând, dar avea sentimentul că altul vorbeşte, că altul încearcă să mai gândească; el era doar trupul încins, sexul trezit de-a binelea, şi pe care şi-l simţea sumeţit, dur, umed, împungându-i pântecul în poziţia aceea. – Dacă o fac, o fac şi pentru ea, deşi tu nu poţi înţelege.

Mângâindu-i sânii, găsise nasturii cămăşii de noapte şi îi descheia pe îndelete din chiotori, unul câte unul, în timp ce cu mâna cealaltă o luă pe Sebastiana de după ceafă şi o obligă să întoarcă capul şi să-i ofere buzele. Le simţi reci, strânse cu putere; îşi dădu seama că dinţii cameristei clănţăneau, că ea toata dârdâia ca de friguri şi că într-o

clipă se acoperise de sudoare.

— Deschide gura, îi porunci, cu un ton foarte rar folosit, de-a lungul unei vieţi, cu servitorii sau cu sclavii, când îi avusese. Dacă va trebui să te oblig la ascultare, o voi face.

Simţi că, condiţionată desigur de un obicei, o teamă sau un instinct al conservării ce ajungea la ea de foarte departe, dintr-o tradiţie de veacuri pe care glasul lui izbutise să i-o amintească, slujnica îl asculta, în timp ce faţa ei, în penumbra albăstrie a cămăruţei, se schimonosea într-o strâmbătură în care fricii i se adăuga acum un infinit dezgust. Dar de asta nici nu-i păsa, în timp ce limba lui intra în gura femeii, îi întâlnea limba ei, i-o înlătura într-o parte şi alta, îi explora gingiile, cerul gurii, şi reuşea să-i împingă puţină salivă de-a lui pe care o recupera apoi şi o înghiţea. În tot acest timp, continuase să-i descheie său să-i smulgă nasturii cămăşii de noapte, încercând acum să i-o scoată de tot. Dar deşi spiritul şi gura Sebastianei se resemnaseră să-l asculte, trupul continua să-i reziste, în pofida fricii sau poate tocmai pentru că o frică şi mai mare decât aceea de care se învăţase să asculte urmând voinţa celui ce avea vreo putere asupra ei, o făcea să apere cu furie ce mai avea de aparat. Trupul îi era mai departe îndârjit, rigid, şi Baronul, care se aruncase în pat şi încerca s-o îmbrăţişeze, se simţea respins de braţele pe care Sebastiana şi le aşezase ca un scut înaintea corpului. O auzea implorând ceva într-un susur stins şi fu sigur că a început să plângă. Dar el nu mai era atent decât la sforţarea de a scoate de pe ea cămaşa, care rămăsese agăţată de umeri. Izbutise să-i petreacă un braţ pe sub mijloc şi s-o atragă, silind-o să se lipească de el, în timp ce cu mâna cealaltă tocmai îi smulsese cămaşa. După o luptă despre care nu-şi dădu seama cât durase şi în care, pe când împingea şi strivea sub el, energia şi dorinţa lui creşteau nemăsurat, reuşi în sfârşit să se suie pe Sebastiana. Pe când cu un picior o silea să desfacă

picioarele pe care şi le ţinea ca sudate, o sărută lacom pe gât, pe umeri, pe furca pieptului şi, cu delectare, pe sâni. Simţi că avea să ejaculeze pe pântecele ei – o formă amplă caldă, moale, de care i se freca membrul – şi închise ochii şi făcu o mare sforţare să se reţină. Reuşi, şi atunci începu să se lase în jos pe trupul Sebastianei, mângâindu-i-l, mirosindu-i-l, sărutându-i şoldurile, coapsele, vintrele, pântecul, smocurile de pe pubis, pe care acum le descoperea dese şi încreţite în gura sa. Cu mâinile, cu bărbia, apăsă din toate puterile, simţind că ea se scutura de plâns, până când o făcu să-şi desfacă pulpele cât să poată ajunge la sexul ei cu gura. Când tocmai i-l săruta, sugând încet, vârându-i şi scoţându-şi limba, cuprins de un soi de beţie care, în sfârşit, îl descătuşa de tot ce îl ţinuse întristat şi amar, de imaginile acelea sumbre care îi roiau prin viaţă, simţi apăsarea uşoară a unor degete pe spate. Ridică capul şi privi, ştiind dinainte ce o să vadă: pe Estela, în picioare, privindu-l.

— Estela, dragostea mea, dragostea mea – spuse, cu duioşie, simţind că saliva amestecată cu seva Sebastianei i se scurgea pe buze, rămânând îngenuncheat pe jos, ţinând în continuare despărţite cu cotul picioarele cameristei. Eu te iubesc, mai mult ca orice pe lume. Fac asta pentru că de mult am vrut-o şi pentru dragostea ce-ţi port. Ca să fiu mai aproape de ţine, iubirea mea.

Simţea corpul Sebastianei scuturat de convulsii şi o auzea suspinând cu disperare, ţinându-şi gura şi ochii astupaţi cu mâinile, şi o vedea pe Baroană, nemişcată lângă el, observându-l. Nu părea speriată, înfuriată, scârbită, ci uşor intrigată. Avea o cămaşă de noapte uşoară, pe sub care, în lumina pe jumătate, ghicea, oarecum şterse, limitele trupului ei pe care timpul nu reuşise să le deformeze – era o siluetă armonioasă încă, bine profilată –, iar părul deschis la culoare, căruia penumbra îi ascundea şuviţele încărunţite, era strâns într-o plasă fină, din care

scăpau câteva vârfuri. Atât cât putea el să vadă, nu se formase pe fruntea ei brazda aceea adâncă, solitară, care era la ea semnul inconfundabil al nemulţumirii, singurul pe care Estela nu şi-l putuse niciodată controla, spre deosebire de toate celelalte manifestări ale sentimentelor. Nu era încruntată, deşi stătea cu gura uşor întredeschisă, poziţia subliniindu-i interesul, curiozitatea, surprinderea liniştită ce i se citea în ochi. Dar deja era ceva nou la ea lucrul acesta, oricât de mărunt ar părea, interesul arătat faţă de ceva străin, căci Baronul nu mai văzuse în ochii Baroanei, cu începere din noaptea aceea teribilă de la Calumbi, o altă expresie decât aceea de indiferenţă, de retragere în sine, de închistare spirituală. Paloarea ei era acum mai accentuată, poate din cauza penumbrei albăstrii, poate a priveliştii dinaintea ochilor. Baronul simţi că emoţia îl sufoca şi că era pe punctul de a izbucni în plâns. Mai mult ghici decât văzu picioarele livide, goale, ale Estelei pe lemnul lustruit al podelei şi, ascultând de un impuls, se aplecă umil să le sărute. Baroana nu se mişcă în timp ce el, îngenuncheat, îi acoperea cu sărutări gleznele, degetele, unghiile, călcâiele, cu infinită dragoste şi devotament şi bolborosea înfierbântat lângă ele că le iubeşte, că dintotdeauna i s-au părut fără pereche de frumoase, demne de un cult intens fiindcă i-au oferit, de-a lungul întregii vieţi, atâta plăcere împărtăşită. După ce i le sărută de nenumărate ori şi îşi ridică buzele spre netezimea fluierelor picioarelor, simţi că soţia lui face o uşoară mişcare şi el ridică repede capul, la timp pentru a vedea că mâna care îl atinsese înainte pe spate venea din nou spre el, fără bruscheţe sau violenţă, cu acea naturaleţe, distincţie şi preştiinţa cu care Estela se mişcase, vorbise sau condusese mereu, şi o simţi oprindu-se mângâietor pe capul lui şi rămânând acolo, împăciuitoare, moale, fină, cu un contact pentru care îi fu recunoscător din străfundul fiinţei sale, pentru că nu simţea în atingerea aceea nimic ostil,

dojenitor, ci dimpotrivă, amabil, afectuos, tolerant. Dorinţa, care dispăruse cu desăvârşire, îl luă din nou în stăpânirea ei şi Baronul simţi cum sexul i se întărea ca mai înainte. Apucă palma lăsată de Estela pe capul lui, o acoperi cu sărutări şi, fără s-o lase din mână, se întoarse spre patul unde Sebastiana rămăsese cufundată în sinea ei, cu faţa ascunsă, şi întinzând mâna liberă o aşeză pe pubisul femeii întinse, a cărui negreală contrasta aşa de mult cu culoarea mată a corpului ei.

— Întotdeauna am vrut s-o împart cu tine, dragostea mea – bâlbâi, cu vocea întretăiată din cauza sentimentelor contrare, de timiditate, ruşine, emoţie, şi de dorinţă renăscută –, dar n-am îndrăznit s-o fac vreodată, temându-mă să nu te înjosesc, să nu-ţi fac rău. M-am înşelat, nu e aşa? Nu-i adevărat că nu te-ar fi rănit, nici ofensat? Că ai fi îngăduit-o şi înţeles-o? Nu-i aşa că ar fi fost un alt fel de a-ţi dovedi cât te iubesc, Estela?

Soţia lui continua să-l privească, fără mânie, fără urmă de surpriză, ci cu acea privire blândă şi liniştitoare care devenise a ei de câteva luni. Văzu că, după un moment, se întorcea s-o privească pe Sebastiana, care hohotea mai departe, strânsă ghem, şi înţelese că privirea aceea, până atunci neutră, se interesa de fiinţa hohotitoare şi se îndulcea. Ascultând de îndemnul mâinii Baroanei, i-o lăsă liberă. O văzu pe Estela făcând doi paşi spre căpătâiul patului, aşezându-se pe margine şi întinzându-şi braţele cu graţia aceea inimitabilă pe care el i-o admira în toate mişcările, ca să-i cuprindă Sebastianei obrajii în palme, cu mare grijă şi precauţie, ca şi cum s-ar fi temut să nu se spargă. Nu voi să mai vadă nimic altceva. Dorinţa îi revenise cu un fel de furie îndârjită şi Baronul se aplecă din nou, îşi croi drum spre sexul cameristei, desfăcându-i picioarele, obligând-o să le întindă, ca să i-l sărute iar, pătimaş. Stătu mult timp aşa, cu ochii închişi, beat de desfătare şi, când simţi că nu-şi va mai putea stăpâni

excitarea, se ridică şi se lăsă cu toată greutatea peste Sebastiana. Desfăcându-i picioarele cu ale sale, ajutându-se cu o mână tremurândă de patimă, îşi caută sexul şi o pătrunse cu o mişcare ce adăugă durere şi sfâşiere lăuntrică plăcerii sale. O simţi gemând şi mai apucă să vadă, în clipa tumultuoasă când i se păru că viaţa îi ţâşneşte dintre picioare, că Baroana o ţinea mai departe grijuliu de obraji pe Sebastiana, pe care o privea cu duioşie şi cu milă, suflându-i încet de pe frunte câteva şuviţe rebele.

Câteva ore mai târziu, când toate acestea luaseră sfârşit, Baronul deschise ochii de parcă ceva sau cineva l-ar fi trezit. Lumina faptului de ziuă intra în încăpere şi se auzeau cântece de păsări şi rumoarea de murmure a mării. Se ridică din patul Sebastianei, unde dormise singur; se ridică în picioare, înfăşurându-se în cearşaful pe care îl adună de pe jos şi făcu câţiva paşi spre camera Baroanei. Ea şi Sebastiana dormeau, fără să se atingă, în patul cel larg, şi Baronul rămase un timp observându-le cu un sentiment greu de definit, prin tulul transparent al apărătorii contra ţânţarilor. Simţea duioşie, melancolie, recunoştinţă şi o vagă nelinişte. Mergea spre uşa cămăruţei, unde în timpul nopţii se dezbrăcase de toate hainele, când, în trecere pe lângă balcon, îl opri priveliştea golfului incendiat de soarele abia răsărit. Era ceva ce văzuse de nenumărate ori dar de care nu se sătura niciodată: Salvador la ceasul când soarele apărea sau amurgea. Se apropie de balustradă şi contemplă mult timp, de pe balcon, maiestuosul spectacol: verdele avid al insulei Itaparica, albeaţa şi graţia bărcilor cu pânze ancorate în golf, albastrul pal al cerului şi cenuşiul verzui al apei şi, mai aproape, la picioarele lui chiar, orizontul întrerupt, roşu-aprins, al ţiglelor de pe casele în care putea presimţi deşteptarea oamenilor, începutul rutinei zilnice. Cu o nostalgie acră-dulce mai rămase un timp încercând să recunoască, dintre acoperişurile

cartierelor Destierro şi Nazareth, casele strămoşeşti ale celor ce îi fuseseră colegi politici, ale acelor prieteni cu care nu se mai vedea: a baronului de Cotagipe, a baronului de Macaubar, a vicontelui de San Lorenzo, a baronului de San Francisco, a marchizului de Barbacena, a baronului de Maragogipe, a contelui de Sergimiruin, a vicontelui de Oliveira. Privirea îi mai rătăci de câteva ori de colo-colo, peste diferitele locuri ale oraşului, peste acoperişurile seminarului, peste Ladeiras cea plină de verdeaţă, peste vechiul colegiu al iezuiţilor, peste elevatorul hidraulic, peste Alfándega, şi zăbovi contemplând reverberaţia soarelui pe pietrele aurite ale bisericii Nuestra Senhora de la Concepción de la Playa pe care le aduseseră gata tăiate şi sculptate, din Portugalia, doi naufragiaţi scăpaţi prin îndurarea Fecioarei şi, deşi n-o putea zări de unde se afla, ghici cu prisosinţă furnicăraia multicoloră ce trebuia să fie deja la acea oră Piaţa mare de peşte de pe plajă. Dar, deodată, ceva îi atrase atenţia şi rămase cu ochii ţintă, extrem de serios, făcându-şi ochii mici şi întinzând mult capul peste balustradă. După un moment, dădu fuga la comoda unde ştia că îşi ţine Estela micuţul binoclu din carapace de *carey,* pe care îl folosea la teatru.

Se întoarse degrabă în balcon şi privi cu el, cu un sentiment tot mai puternic de perplexitate şi de indispoziţie. Da, bărcile erau acolo, la jumătatea distanţei între insula Itaparica şi rotundul fort San Marcelo şi, într-adevăr, oamenii din bărci nu pescuiau ci aruncau flori pe mare, răsfirau petale, corole, ramuri întregi pe faţa apei, închinându-se, şi, deşi nu-i putea auzi – pieptul i se zbătea cu putere – fu sigur că oamenii aceia se rugau în cor şi, poate, cântau împreună.

LEUL DIN NATUBA aude spunându-se că e prima zi de octombrie, ziua de naştere a Sfântuleţului, că soldaţii atacă

Belo Monte din trei părţi deodată încercând să treacă barierele înălţate la Madre Iglesia, San Pedro şi Templul Bunului Isus, dar altceva din ce aude îi rămâne întipărit şi răsunând în căpăţâna lui acoperită de hălăciuga de păr: că ţeasta lui Pajeú, fără ochi, fără limbă şi fără urechi spânzură de câteva ore într-un păr înfipt în tranşeele câinilor, de la Fazenda Velha. L-au omorât pe Pajeú. Asta înseamnă că i-au ucis pe toţi câţi s-au vârât cu el în bârlogul ateilor ca să-i ajute să iasă din Canudos pe fraţii Vilanova şi pe străini, dacă nu cumva i-au torturat şi i-au descăpăţânat şi pe aceştia din urmă. Cât mai e până să le vină rândul şi lor, adică lui, Maicii Oamenilor şi tuturor cuvioaselor care au îngenuncheat sa se roage pentru martirul Pajeú?

Vacarmul strigătelor şi al împuşcăturilor îl asurzeşte pe Leul din Natuba când portiţa Sanctuarului se dă de perete împinsă de João Abade:

— Ieşiţi! Repede! Plecaţi de aici! rage Comandantul Străzii îndemnându-i cu amândouă mâinile să se grăbească. La Templul Bunului Isus! Fugiţi!

Se întoarce pe călcâie şi dispare în norul de praf intrat odată cu el în Sanctuar. Leul din Natuba nu mai are timp să se înfricoşeze, să se gândească, să-şi imagineze. Cuvintele lui João Abade le-au dat aripi pocăitelor şi, parte ţipând, parte făcându-şi cruce, ele se reped spre ieşire, înghesuindu-l, dându-l în lături, lipindu-l de perete. Unde i-or fi mănuşile-sandale, bucăţile acelea de piele netăbăcită, fără de care nu poate înainta prea mult căci i se umplu palmele de băşici şi de răni? Bâjbâie în dreapta şi în stânga în atmosfera sufocantă, înnegrită a încăperii, dar nu dă de ele şi, conştient de faptul că toate femeile au plecat, că până şi Maica Oamenilor a plecat, galopează cum poate către uşă. Toată energia lui, toată via lui inteligenţă se concentrează în hotărârea de a ajunge, fie ce-o fi, la Templul Bunului Isus, aşa cum a ordonat João Abade, şi, pe când înaintează lovindu-se, zgâriindu-se, pe maldărele de

pământ şi de obiecte ridicate ca apărători în jurul Sanctuarului, observă că nu mai sunt acolo oameni din Garda Catolică, nu cei vii în orice caz, fiindcă ici şi colo zac aruncate peste, între sau sub sacii şi lăzile cu nisip, fiinţe umane de ale căror picioare, braţe sau capete i se împleticesc mâinile şi picioarele. Când dă să iasă din labirintul de bariere spre esplanadă şi se pregăteşte s-o străbată, instinctul de apărare pe care îl are mai dezvoltat ca oricine, acelaşi instinct care de mic l-a învăţat să simtă primejdia înaintea oricui şi mai bine ca oricine şi, de asemenea, să aleagă instantaneu între mai multe primejdii, îl face să se oprească şi să se ghemuiască lângă o stivă de butoaie găurite din care se scurge nisipul. Nu va ajunge niciodată lă Templul în construcţie: va fi tăvălit, călcat în picioare, făcut una cu pământul de mulţimea care fuge într-acolo, bezmetică şi frenetică, ba – ochii mari, vii, pătrunzători ai scribului o ştiu de la prima vedere – chiar de-ar fi să ajungă la poartă, tot n-ar izbuti să-şi facă loc prin vânzoleala aceea de trupuri ce se înghesuie, se strivesc şi se scurg prin gâtul de sticlă format de intrarea în unicul refugiu solid, cu pereţii de piatră, care a rămas în Canudos. Mai bine, deci, să rămână acolo, să-şi aştepte moartea acolo, în loc să se năpustească s-o caute cu tot dinadinsul în năvala aceea de care s-a temut dintotdeauna, de când e amestecat în viaţa gregară, colectivă, formată din multe procesiuni şi ceremonii, de la Canudos. Gândeşte: „Nu te învinuiesc că m-ai părăsit, Maică a Oamenilor. Ai dreptul să te lupţi pentru viaţa ta, încercând să mai exişti o zi, sau o oră”. Dar simte o mare durere: clipa aceea nu i-ar fi atât de aspră şi de amară dacă ea sau oricare din cuvioase ar fi fost cu el.

Pitulat între butoaie şi saci, trăgând cu ochiul în toate părţile, ajunge să-şi facă o idee despre ce se întâmplă în dreptunghiul bisericilor şi Sanctuarului. Bariera ridicată de yagunzi acum două zile, în spatele cimitirului, cea care

păzea biserica San Antonio, a cedat şi câinii au intrat pe acolo, sau, mai bine zis, chiar acum intră în fiecare din casele cartierului Santa Ines, cel din preajma bisericii. De acolo, din Santa Ines, se scurge mulţimea care încearcă să se refugieze în Templu, bătrâni, bătrâne, femei cu copii de ţâţă în braţe sau pe umeri sau strângându-i la piept. Dar în oraş mai sunt destui care luptă şi rezistă. Chiar în faţa lui, de pe turnurile şi schelele Templului Bunului Isus, pornesc rafale necontenite şi Leul din Natuba desluşeşte până şi scânteile cu care yagunzii dau foc pulberii vechilor flinte, după cum vede impactul gloanţelor opuse, care ştirbesc sau sparg pietre, olane, lemne, de jur-împrejurul său. João Abade n-a venit numai ca să le spună lor să fugă, ci şi, neîndoios, să-i ia cu el pe oamenii din Garda Catolică aflaţi la Sanctuar, şi acum cu toţii luptă pesemne în Santa Ines sau ridică o altă barieră, închizând încă puţin cercul acela de care vorbea – „cu câtă dreptate” – Sfătuitorul. Unde or fi soldaţii, din ce parte îi va vedea apărând întâi pe soldaţi? Ce oră să fie, din zi sau de după-amiază? Pământul şi fumul, mereu mai groase, îi irită gâtul şi ochii şi respiră tot mai greu, tuşind.

— Şi Sfătuitorul, şi Sfătuitorul? aude spunându-se, aproape în urechile sale. E adevărat că a urcat la cer, că l-au purtat îngerii?

Faţa plină de zbârcituri a bătrânei trântite pe jos are un singur dinte şi ochii acoperiţi de urdori. Nu pare rănită, ci extenuată.

— A suit – încuviinţează Leul din Natuba, ştiind cât se poate de bine ce să facă pentru ea în momentele acelea. L-au purtat îngerii.

— Or să vină şi pentru mine, să-mi înalţe sufletul, Leule? abia mai şopteşte bătrâna.

Leul dă din cap de câteva ori, afirmativ. Bătrâna îi zâmbeşte, înainte de a rămâne nemişcată, cu gura deschisă. Împuşcăturile şi cumplitele strigăte venind toate

dinspre prăbuşita biserică San Antonio se înteţesc brusc, şi Leul din Natuba are senzaţia că o ploaie de focuri de armă trec la milimetri de capul lui şi că multe gloanţe străpung sacii şi butoaiele parapetului înapoia căruia stă pitit. Rămâne strivit la pământ, cu ochii închişi, aşteptând.

Când zgomotul se mai domoleşte cât de cât, ridică capul şi iscodeşte spre uriaşul morman de ruine provocat acum doua nopţi de prăvălirea clopotniţei de la San Antonio. Acolo sunt soldaţii. Simte o arsură în piept: acolo sunt, acolo sunt, mişunând printre pietre, trăgând spre Templul Bunului Isus, ciuruind mulţimea de oameni ce se îngrămădeşte în uşă şi care, chiar în clipa aceea, după un moment de nehotărâre, văzându-i că apar şi că trag în grămadă, ţâşnesc ca fulgerul în întâmpinarea lor, cu mâinile întinse, cu feţele congestionate de ură, indignare, dorinţa de răzbunare. În câteva clipe, esplanada devine un câmp de bătaie corp la corp, şi în norii de praf ce acoperă totul, Leul din Natuba vede perechi şi grupuri năpustindu-se unii la alţii, rostogolindu-se încăieraţi, vede săbii, baionete, *facás, machetes,* aude răgete, insulte, Trăiască Republica, Jos cu Republica, urale închinate Sfătuitorului, Bunului Isus şi Mareşalului Floriano. În vălmăşag, în afară de bătrâni şi de femei, au apărut şi yagunzi, oameni din Garda Catolică, ce vin în continuare dintr-o latură a esplanadei. I se pare că l-a recunoscut pe João Abade şi, mai încolo, în figura întunecată care înaintează cu un pistol uriaş într-o mână şi cu o *machete* în cealaltă, nu e sigur dacă l-a recunoscut pe João Grande sau, poate, pe Pedrão. Soldaţii s-au căţărat şi pe acoperişul prăbuşitei biserici San Antonio. Acolo stau, unde înainte erau yagunzii, trăgând în esplanadă de lângă zidurile căzute, acolo le vede chipiele, uniformele, curelele încrucişate pe piept. Şi, în sfârşit, pricepe ce face unul dintre ei, agăţat aproape gol, peste acoperişul trunchiat al faţadei. Înfige un steag al Republicii peste Belo Monte. Tocmai se gândeşte cam ce-ar fi simţit şi zis Sfătuitorul

dacă ar fi văzut fluturând drapelul acela, acum găurit tot de salvele de împuşcături pe care imediat le trimit contra lui yagunzii de pe acoperişurile, turnurile şi schelele Templului Bunului Isus, când îl vede pe soldatul care îl ia la ochi cu puşca şi trage în el.

Nu se lasă pe vine, nu fuge, nu se mişcă şi îi trece prin cap că e ca una dintre păsăruicile acelea hipnotizate de cobră pe o creangă, înainte de a sări să le înghită. Soldatul l-a prins în cătare şi Leul din Natuba ştie că a tras după izbitura în umăr a patului puştii. Cu toată prăfăraia, cu tot fumul, vede ochii mici ai omului care îl ocheşte din nou, vede sticlirea din ei la gândul că îl are la cheremul lui, vede bucuria sălbatică pricinuită de siguranţa că de data asta îl va nimeri. Dar cineva îl îmbrânceşte cât colo din locul unde se afla şi îl sileşte să sară, să fugă, cu oasele pe jumătate sfărâmate de mâna de fier care îl ţine de braţ. E João Grande, pe jumătate gol, care strigă la el, arătându-i Campo Grande:

— Pe acolo, pe acolo, la Nino Jesus, San Eloy, San Pedro. Baricadele acelea n-au căzut. Fugi imediat acolo.

Îi dă drumul şi dispare în vălmăşagul dintre biserici şi Sanctuar. Leul din Natuba, în lipsa mâinii care îl ţinea suspendat, cade grămadă pe jos. Dar nu rămâne acolo decât o clipă, cât să-şi simtă oasele care parcă i s-ar fi dezghiocat din loc în urma goanei. E ca şi cum brânciul dat de şeful Gărzii Catolice ar fi declanşat în el un motor secret, fiindcă Leul din Natuba începe să se salte pe labe printre molozul, dărâmăturile şi gunoaiele a ceea ce fusese Campo Grande, singura ce merita numele de stradă din cauza lărgimii şi alinierii ei, şi care e acum, ca toate celelalte, un câmp semănat cu gropi, prăvăliturі şi cadavre. Nu vede nimic din ce lasă în urmă, din ce ocoleşte târându-se pe pământ, nu simte zgârieturile, izbiturile, înţepăturile de pietre şi sticle, căci totul în el e absorbit de sforţarea de a ajunge unde i s-a spus, pe uliţele Nino Jesus, San Eloy şi

San Pedro Martir, drumeagul acela şerpuitor ce face zig-zaguri până dă în Madre Iglesia. Acolo va fi la adăpost de orice nenorocire, acolo va fi salvat, va rezista. Dar dând al treilea colţ din Campo Grande şi încercând s-o ia pe ce era mai înainte Nino Jesus iar acum este un tunel în regulă, aude rafale de focuri de armă şi vede flăcărui roşcate, gălbui, şi spirale cenuşii ridicându-se la cer. Rămâne pitit lângă o căruţă răsturnată şi un perete de chirpici ce a rămas în picioare dintr-o casă întreagă, nemaiştiind ce să facă. Are vreun rost s-o pornească drept spre flăcări şi spre gloanţe? N-ar fi mai bine să se întoarcă? Ceva mai sus, unde Nino Jesus dă în Madre Iglesia, vede siluete, grupuri, într-un du-te-vino mai încetinit, mai leneş parcă. Deci acolo trebuie că e barieră. Mai bine să ajungă până acolo, mai bine să moară laolaltă cu ceilalţi.

Dar nu e atât de singur pe cât se crede, căci pe măsură ce se caţără din greu pe clina lui Nino Jesus, cu salturi mari, numele lui iese din pământ, şoptit sau strigat, din dreapta, din stânga: „Leule! Leule! Vino încoa! Păzeşte-te, Leule! Ascunde-te, Leule!” Unde, unde? Nu vede pe nimeni şi continua să meargă săltând printre mormane de pământ, ruine, rămăşiţe şi cadavre, unele despicate, cu maţele împrăştiate şi cu bucăţi de carne smulse de mitralii, de ore în şir, poate de zile întregi, dacă e să te iei după duhoarea aceea care îl înconjoară de peste tot şi care, împreună cu palele de fum ce îi vin în întâmpinare, îl fac să lăcrimeze şi îl sufocă. Şi, deodată, vede soldaţii. Sunt şase; trei din ei au torţe pe care le înmoaie într-o cutie de tablă dusă de un altul şi care conţine desigur benzină, căci după ce le înmoaie în ea le dau foc şi le aruncă prin case, în timp ce ceilalţi îşi descarcă toţi puştile în casele aprinse. E la mai puţin de zece paşi de ei, în locul unde a rămas paralizat văzându-i şi priveşte la ei năuc, pe jumătate orbit de fum, când brusc răsună detunături de pretutindeni în jurul său. Se face una cu pământul, dar fără să-şi închidă ochii care,

fascinaţi, îi văd prăbuşindu-se, răsucindu-se, răcnind şi aruncând puştile pe soldaţii nimeriţi de gloanţe. Dar de unde, de unde? Unul dintre atei se rostogoleşte, ţinându-se cu mâinile de cap, până lângă el. Îl vede rămânând deodată ţeapăn, cu limba atârnându-i din gură.

De unde s-o fi tras asupra lor, unde or fi yagunzii? Pândeşte nemişcat, atent la cei căzuţi, cu ochii sărindu-i de la unul la altul, aşteptând ca vreunul dintre cadavre să se ridice şi să vină să-l omoare.

Dar ceea ce vede e ceva lipit de pământ, ceva târâtor şi rapid, ieşit ca o omidă din una dintre case, şi când gândeşte „un puştan!” deja nu mai e un puşti ci trei, ceilalţi veniţi şi ei târâş. Cei trei îi caută pe morţi, îi răsucesc cu faţa în sus. Nu, nu-i dezgolesc, cum Leul din Natuba crede la început: le iau cartuşierele şi bidonaşele de la centură. Iar unul dintre „puştani” mai zăboveşte puţin ca să implânte în soldatul cel mai apropiat – pe care el îl credea cadavru, dar era pesemne muribund – o *facá* mare cât braţul lui, pe care o vede lucind o clipă şi căzând greu.

„Leule, Leule”. E alt „puştan”, făcându-i semne să-l urmeze. Leul din Natuba îl vede dispărând prin uşa întredeschisă a unei case, pe când ceilalţi se îndepărtează în direcţii contrare, ducându-şi prada, şi de abia atunci trupşorul lui împietrit de groază îl ascultă şi se poate târî până acolo. Nişte mâini energice îl iau în primire din prag. Se simte luat pe sus, trecut altor mâini, coborât, şi aude un glas de femeie: „Daţi-i şi lui plosca”. I-o pun în mâinile însângerate, şi el o duce la gură. Bea cu poftă, închizând ochii, recunoscător, emoţionat de senzaţia aceea de miracol ce i-o dă lichidul înmuindu-i rărunchii, pe care şi-i simţea ca de jăratec.

În timp ce răspunde celor şase sau şapte persoane înarmate, câte se află în şanţul săpat în interiorul locuinţei – feţe înnegrite, asudate, unele bandajate, de nerecunoscut – şi le povesteşte, gâfâind, ce a putut vedea pe esplanada

bisericilor şi în drum până aici, îşi dă seama că şanţul e de fapt un tunel. Lângă picioarele lui apare ca din senin un „puştan” spunând: „Vin alţi câini cu foc, Salustiano”. Cei ce înainte îl ascultau, acum se agită, îl dau la o parte şi abia atunci îşi dă seama că doi din ei sunt femei. Au şi ele puşti, ţintesc şi ele cu un ochi închis către stradă. Printre pari şi împletituri din nuiele, ca o imagine repetată, Leul din Natuba vede profilându-se încă o dată siluetele de soldaţi cu făclii aprinse pe care le aruncă în case. „Foc!”, strigă un yagunz, şi încăperea se umple de fum. Leul aude explozia, aude alte explozii apropiate. Când se mai risipeşte niţel fumul, doi „puştani” sar din şanţ şi se târăsc rapid către stradă, în căutare de muniţii şi de bidonaşe pline.

— Îi lăsăm să se apropie, apoi îi trăsnim, aşa n-au cum să scape, spune unul dintre yagunzi, curăţindu-şi puşcă.

— Ţi-au aprins casa, Salustiano, zice o femeie.

— Şi pe a lui João Abade, adaugă acesta.

Sunt casele de peste drum; s-au aprins în acelaşi timp şi, prin trosnetul flăcărilor, răzbat mişcări, voci, ţipete, care ajung până la ei odată cu răbufniri groase de fum ce abia de-i mai lasă să respire.

— Vor să ne prăjească de vii, Leule, spune liniştit un alt yagunz, din fundul şanţului. Toţi masonii aruncă făclii aprinse.

Fumul e atât de dens încât Leul din Natuba începe să tuşească, pe când mintea lui activă, creatoare, în plină funcţionare, îşi aminteşte ceva spus cândva de Sfătuitor şi însemnat de el cu grijă în caietele din Sanctuar, care pesemne se perpelesc şi ele în foc: „Vor avea loc patru focuri. Pe primele trei le voi stinge eu iar pe al patrulea îl voi oferi Bunului Isus”. Zice tare, înăbuşindu-se: „Acesta să fie oare al patrulea foc, acesta să fie ultimul foc?”. Cineva îl întreabă, cu timiditate: „Şi Sfătuitorul, Leule?”. Se aştepta la asta, de când intrase în locuinţă ştiuse că cineva îşi va lua inima în dinţi să-l întrebe. Vede, printre limbile de fum,

şapte, opt feţe grave şi pline de speranţă.

— A urcat la cer, tuşeşte Leul din Natuba. L-au purtat îngerii.

Alt acces de tuse îi închide ochii şi îl îndoaie din mijloc. În disperarea care e lipsa de aer, senzaţia că plămânii i se umflă, suferinzi, fără a putea primi ce jinduiesc atâta, se gândeşte că acum, da, e sfârşitul, că neîndoios el nu va urca la cer fiindcă nici măcar în clipele acelea nu izbuteşte să creadă în existenţa cerului, şi aude ca prin vis că yagunzii tuşesc, discută şi în sfârşit hotărăsc că nu mai pot rămâne acolo căci focul se va întinde şi va cuprinde casa. „Leule, plecăm”, aude. „Prinde-te de noi, Leule”, şi el, care nu poate deschide ochii, întinde mâinile şi simte că e apucat, tras, smucit din loc. Cât timp să fi durat deplasarea aceea orbească, el înecându-se, lovindu-se de ziduri, de stâlpi şi de oameni care îi închid trecerea şi îl fac să lunece când într-o parte, când în alta, când drept înainte, pe strimtul şi curbul coridor de pământ unde, din loc în loc, e ajutat s-o apuce printr-un şanţ săpat în interiorul unei locuinţe, ca apoi să fie iar îngropat în pământ şi târât mai departe? Poate minute, poate ore, dar de-a lungul întregului parcurs inteligenţa lui nu încetează niciun moment să-şi perinde pe dinainte mii de lucruri, să reînsufleţească mii de imagini, concentrată în ea însăşi, poruncind trupşorului să reziste, să mai dureze măcar până la ieşirea din tunel, şi, minunându-se singur de el, trupşorul o ascultă supus şi nu se fărâmă în mii de bucăţi, aşa cum i se pare că se va întâmpla, în fiece clipă.

Deodată, mâna care îl trăgea îi dă drumul şi el pică de-a-n picioarelea, fără zgomot. Ţeasta îi va plesni, inima îi va pocni în piept, sângele din vene o să i se împroaşte desenând prin aer silueta lui cocârjită, strivită. Dar nimic din toate acestea nu se întâmpla şi încetul cu încetul începe să se calmeze, să se însenineze, simţind că un aer mai curat îl readuce treptat la viaţă. Aude voci, împuşcături, o

vânzoleală intensă. Se freacă la ochi, îşi curăţă zgura de pe pleoape şi observă că se află într-o locuinţă, nu în şanţ, ci la suprafaţă, înconjurat de yagunzi, de femei cu copii mici în braţe, aşezate pe jos, şi îl recunoaşte pe cel ce le pregătea faimoasele focuri de artificii: Antonio el Fogueteiro.

— Antonio, Antonio, ce se întâmplă în Canudos? zice Leul din Natuba. Dar nu-i iese niciun zgomot printre buze. Aici nu sunt flăcări, aici e doar o crustă de colb ce egalează toate lucrurile între ele. Yagunzii nu-şi vorbesc, îşi curăţă puştile, îşi încarcă flintele şi fac cu rândul să observe împrejurimile. De ce nu poate vorbi, de ce nu-i iese vorba din gură? Târându-se pe coate şi pe genunchi merge către Fogueteiro şi i se anină de picioare. Acesta se lasă pe vine lângă el în timp ce-şi încarcă arma.

— Aici i-am oprit – îi explică, cu vocea oarecum păstoasă, dar altfel neschimbată. Dar au apucat să se strecoare prin Madre Iglesia, prin cimitir şi prin Santa Ines. Sunt peste tot. João Abade vrea să ridice o baricadă în Nino Jesus şi alta în San Eloy, ca să nu ne cadă în cârcă.

Leul din Natuba îşi închipuie cu uşurinţă acest ultim cerc în care a rămas prefăcut Belo Monte, şerpuind printre străduţele pline de meandre San Pedro Martir, San Eloy şi Nino Jesus: nici a zecea parte din ce era.

— Vrei să spui că au luat Templul Bunului Isus! spune, şi de data asta reuşeşte să îngaime vorbele.

— L-au dărâmat pe când tu dormeai, răspunde Fogueteiro, cu acelaşi calm, de parcă ar vorbi despre vreme -. A căzut turnul şi s-a prăvălit acoperişul. Cred că zgomotul s-a auzit până la Trabubu şi Bendengo. Dar pe tine nici nu te-a trezit, Leule.

— E adevărat că Sfătuitorul a urcat la cer? îl întrerupe o femeie care vorbeşte fără să-şi mişte gura sau ochii.

Leul din Natuba nu-i răspunde: parcă aude aievea, parcă vede dărâmându-se muntele de pietre, îi vede pe oamenii cu însemne şi cârpe albastre căzând ca o ploaie solidă

peste roiul de răniţi, bolnavi, bătrâni, lehuze, nou-născuţi, le vede pe pocăitele Corului Sacru strivite, pe Maria Quadrado preschimbată într-o grămăjoară de carne şi ciolane sfărâmate.

— Maica Oamenilor te caută peste tot, Leule – spune cineva, răspunzând parcă gândurilor lui.

E un „puştan” scheletic, un şirag de oscioare într-o piele încreţită, cu un pantalon jerpelit, care tocmai a intrat pe uşă. Yagunzii îl uşurează de bidonaşele de metal şi de cartuşierele pline pe care le-a adus târâş. Leul din Natuba îl apucă de braţul slab:

— Maria Quadrado? Tu ai văzut-o?

— E în San Eloy, la baricadă, afirmă „puştanul”. Îi întreabă pe toţi de tine.

— Du-mă la ea, zice Leul din Natuba, şi în glas îi răzbesc teama şi implorarea.

— Sfântuleţul s-a dus la câini cu un steag – îi spune „puştanul” lui Fogueteiro, amintindu-şi.

— Du-mă la Maria Quadrado, te rog – scânceşte Leul din Natuba agăţându-se de el şi săltând. Puştiul se uită la Fogueteiro, nehotărât.

— Du-l – zice acesta. Spune-i lui João Abade că aici e deocamdată linişte. Şi întoarce-te repede, că am nevoie de tine. – A împărţit oamenilor bidonaşele şi i-l întinde Leului pe cel păstrat pentru sine: – Trage o înghiţitură înainte de a pleca.

Leul din Natuba bea şi murmură: „Lăudat fie Bunul Isus Sfătuitorul”. Iese din cabană pe urmele puştiului. Afară, vede incendii peste tot şi bărbaţi şi femei încercând să le stingă cu găleţi cu pământ. Pe San Pedro Martir sunt mai puţine dărâmături, iar prin case se văd ciorchini de oameni. Unii îl strigă şi îi fac gesturi şi de câteva ori este întrebat dacă a văzut îngerii, dacă era acolo când Sfătuitorul a urcat la cer. Nu le răspunde, nu se opreşte. Înaintează tot mai anevoie, tot trupul îl doare, abia mai poate sprijini mâinile

pe pământ. Îi strigă „puştanului” să nu meargă aşa de iute că nu-l poate urma şi deodată băiatul – fără să scoată un strigăt, fără să rostească un cuvânt – se aruncă la pământ. Leul din Natuba se târăşte până la el, dar nu apucă să-l atingă fiindcă unde avea înainte ochii acum e numai sânge şi iese la iveală ceva albicios, poate un os, poate o substanţă. Fără să se uite de unde a venit împuşcătura, porneşte să salte cu noi puteri, gândind: „Maică Maria Quadrado, vreau să te văd, vreau să mor cu tine”. Pe măsură ce înaintează, tot mai multe trâmbe de fum şi pălălăi îi ies în faţă şi deodată îşi dă seama că nu va putea trece: San Pedro Martir e barat de un perete trosnitor de flăcări care închide strada. Se opreşte gâfâind, simţind căldura incendiului drept în faţă.

„Leule, Leule”.

Se întoarce. Vede umbra unei femei, o fantomă cu oasele împungând prin pielea fleşcăită, a cărei privire e la fel de tristă ca vocea. „Aruncă-l tu în foc, Leule”, îi cere. „Eu nu pot, dar tu da. Să nu mi-l mănânce, după cum mă vor mânca pe mine”. Leul din Natuba urmăreşte privirea femeii în agonie şi, chiar lângă ea, pe un cadavru înroşit de flăcări, vede ospăţul: sunt o mulţime de şobolani, se plimbă cu zecile pe faţa şi pe burta celui despre care nu mai poţi şti dacă a fost bărbat sau femeie, tânăr sau bătrân. „Ies de peste tot din pricina incendiilor sau pentru că Diavolul a câştigat războiul”, spune femeia, rostind foarte rar cuvintele, parcă literă cu literă. „Să nu mi-l mănânce şi pe el, fiindcă e încă îngeraş. Aruncă-l în foc, Leuţule. În numele Bunului Isus”. Leul din Natuba priveşte ospăţul: au mâncat faţa, acum trebăluiesc prin pântec, pe pulpe.

— Da, Maică, spune, apropiindu-se în patru labe. Cumpănindu-se pe extremităţile dindărăt, apucă micuţul balot înfăşurat, din poala femeii şi îl strânge la piept. Şi înălţat pe labele din spate, curb, îndurerat, gâfâie: – Eu îl duc, tot eu îl însoţesc. Focul acesta mă aşteaptă de

douăzeci de ani, Maică.

Femeia îl aude, în drumul lui către flăcări, psalmodiind cu puterile din urmă o rugăciune pe care n-a mai auzit-o, în care se repetă de câteva ori numele unei sfinte necunoscute: Almudia.

VII

— UN ARMISTIŢIU? spuse Antonio Vilanova.

— Da, asta vrea să spună, răspunse Fogueteiro. Asta vrea să spună o cârpă albă pusă într-un băţ. Un răgaz. Eu nu l-am văzut când a plecat, dar mulţi l-au văzut. Eu l-am văzut întorcându-se. Încă mai avea cârpa albă.

— Şi de ce a făcut asta Sfântuleţul? întrebă Honorio Vilanova.

— I s-a făcut milă de nevinovaţi, văzându-i murind în flăcări, răspunse Fogueteiro. Copiii, bătrânii, femeile însărcinate. S-a dus să le spună ateilor să-i lase să plece din Belo Monte. Nu i-a întrebat nimic pe João Abade, Pedrão, João Grande, care erau în San Eloy şi în San Pedro Martir. Şi-a făcut steguleţul şi a plecat pe Madre Iglesia. Ateii l-au lăsat să treacă. Credeam că l-au căsăpit şi că ni-l vor înapoia ca pe Pajeú: fără ochi, fără limbă, fără urechi. Dar s-a întors, cu cârpa lui albă. Noi închiseserăm între timp San Eloy, Niño Jesus şi Madre Iglesia. Şi stinseserăm multe incendii. S-a întors după vreo două sau trei ore, timp în care ateii n-au atacat. Acesta era un armistiţiu, un răgaz. Ne-a explicat părintele Joaquim.

Piticul se lipi de Jurema. Tremura tot, de frig. Se găseau într-o peşteră, unde mai demult înnoptau păstorii de capre, nu departe de ceea ce fusese, înainte de a fi devorată de flăcări, micuţa fermă Cacabii, într-o deviere laterală a şleaului ce lega Mirandela de Quijingue. Şedeau ascunşi aici de douăsprezece zile. Făceau iuţi expediţii în exterior ca să aducă ierburi, rădăcini, orice lucru bun de mestecat şi apă

dintr-o adăpătoare apropiată. Pentru că întreaga regiune era infestată de trupe care, în grupuri mici sau în ditamai batalioanele, se întorceau la Queimadas, hotărâseră să rămână ascunşi acolo un timp. Nopţile, temperatura cobora mult, şi fiindcă fraţii Vilanova nu dădeau voie să se aprindă niciun foc de teamă ca lumina să nu atragă vreo patrulă, Piticul murea de frig. Din toţi trei, el era cel mai friguros, fiindcă era şi cel mai mic şi cel ce slăbise mai mult. Miopul şi Jurema îl culcau între ei, acoperindu-l cu trupurile lor. Dar chiar şi aşa, Piticul vedea cu spaimă apropierea nopţii căci, cu toată căldura prietenilor săi, îi clănţăneau dinţii şi îşi simţea oasele îngheţate. Era aşezat între ei, ascultându-l pe Fogueteiro şi, clipă de clipă, minutele lui grăsulii făceau semn Juremei şi miopului să se strângă mai mult lângă el.

— Ce s-a întâmplat cu părintele Joaquim? îl auzi pe miop întrebând. Şi pe el l-au…

— Nu, nici nu l-au ars nici nu l-au înjunghiat, răspunse îndată, cu un fel de ton liniştitor, Antonio el Fogueteiro, parcă fericit că poate să le dea în sfârşit o veste bună. A murit de glonţ, pe baricada din San Eloy. Era chiar lângă mine. A ajutat şi el la uciderile din milă. Serafino, dulgherul, spunea că nu crede ca Tatăl ceresc să vadă cu ochi buni moartea aceea. Doar nu era un yagunz, ci un preot, nu? Se prea poate ca Tatălui să nu-i fi fost pe plac ca un om în sutană să moară cu puşca în mână.

— Poţi fi sigur că Sfătuitorul i-a explicat de ce avea o puşcă în mână, spuse una dintre surorile Sardelinhas. Şi că Tatăl l-a iertat pentru asta.

— Cu siguranţă, spuse Antonio el Fogueteiro. El ştie ce face.

Deşi nu aprinseseră focul şi ascunseseră intrarea în peşteră cu mărăcini şi cactuşi smulşi întregi, limpezimea nopţii – Piticul îşi închipuia luna galbenă şi miriadele de stele strălucitoare contemplând înmărmurite *sertón*-ul – se strecura până la ei, şi el putea să vadă profilul lui Antonio el

Fogueteiro, nasul lui turtit, fruntea şi bărbia parcă tăiate cu cuţitul. Era un yagunz pe care Piticul şi-l amintea foarte bine, fiindcă îl văzuse, acolo la Canudos, pregătind focurile acelea de artificii care în nopţile de procesiune umpleau tot cerul cu arabescuri sclipitoare. Îşi amintea mâinile lui arse de pulbere, cicatricele de pe braţe şi cum, la începutul războiului, se apucase să prepare cartuşele de dinamită pe care yagunzii le aruncau soldaţilor peste baricade. Piticul fusese primul care îl zărise apropiindu-se de peşteră în seara aceea şi strigase că e Fogueteiro, pentru ca fraţii Vilanova, care aveau pistoalele pregătite, să nu tragă.

— Şi de ce s-a întors Sfântuleţul? întrebă Antonio Vilanova, după un moment. El era cel care, aproape în exclusivitate, punea întrebările, el îl interogase pe Antonio el Fogueteiro toată seara şi o parte din noapte, după ce l-au recunoscut şi l-au îmbrăţişat. L-o fi inspirat cineva, o fi avut vreo vedenie?

— Cu siguranţă, spuse Antonio el Fogueteiro.

Piticul încercă să-şi închipuie scena, figura slăbuţă, palidă, ochii arzători ai Sfântuleţului, înapoindu-se în micul refugiu rămas, cu steagul lui alb, printre morţi, ruine, răniţi, luptători, printre casele arse şi şobolanii care, după spusele lui Fogueteiro, apăruseră deodată de peste tot, ca să se arunce lacomi asupra cadavrelor.

— Au primit, spuse Sfântuleţul. Vă puteţi preda.

— Cică să ieşim în şir unul câte unul fără nicio armă, cu mâinile ridicate la ceafă – explică Fogueteiro, cu tonul folosit la povestirea celei mai neobişnuite trăsnăi sau a aiurărilor unui beţiv. Că or să ne considere prizonieri şi că n-or să ne omoare.

Piticul îl auzi suspinând. Îl auzi suspinând şi pe unul dintre fraţii Vilanova şi i se păru că una dintre Sardelinhas plângea. Era ciudat, nevestele fraţilor Vilanova, pe care Piticul le confunda atât de lesne, nu plângeau niciodată în acelaşi timp, ci una înainte şi cealaltă după. Dar de plâns

nu plânseseră decât după ce Antonio el Fogueteiro începuse în seara aceea să răspundă întrebărilor lui Antonio Vilanova: în timpul fugii din Belo Monte şi tot timpul cât stătuseră ascunşi aici nu le văzuse plângând. Tremura ca varga, în aşa hal, încât Jurema îi petrecu un braţ pe după umeri şi îi frecă trupşorul cu putere. Tremura oare din cauza frigului din Cacabú, a foamei care îl îmbolnăvise, sau a celor auzite din gura lui Fogueteiro?

— Sfântuleţule, Sfântuleţule, îţi dai seama ce spui? gemu João Grande. Îţi dai seama ce ne ceri? Chiar vrei cu adevărat să aruncăm armele, să mergem cu mâinile după ceafă să ne predăm masonilor? Asta vrei, Sfântuleţule?

— Tu nu – grăi vocea care părea mereu că se roagă. Nevinovaţii. „Puştanii”, însărcinatele, bătrânii. Trebuie să scape cu viaţă, nu poţi hotărî în numele lor. Dacă nu-i laşi să scape, e ca şi cum i-ai ucide. Îţi iei asupra ta păcatul acesta, vei da tu seama de vărsarea unui sânge nevinovat, João Grande? E o crimă împotriva cerului să-i laşi pe nevinovaţi să moară. Ei nu se pot apăra, João Grande.

— Mai spuse că Sfătuitorul vorbea prin gura lui, adăugă Antonio el Fogueteiro. Că el îl inspirase, că i-a cerut să-i salveze.

— Şi João Abade? întrebă Antonio Vilanova.

— Nu era acolo, explică Fogueteiro. Sfântuleţul s-a întors la Belo Monte pe la baricada din Madre Iglesia. Or el era la San Eloy. L-au chemat, dar a zăbovit să vină. Tocmai întărea bariera aceea, care era cea mai slabă. Când a venit, o seamă de oameni începuseră să meargă pe urmele Sfântuleţului. Femei, copii, bătrâni, bolnavi târându-se.

— Şi nimeni nu i-a oprit? întrebă Antonio Vilanova.

— Nimeni n-a îndrăznit, spuse Fogueteiro. Era Sfântuleţul, era Sfântuleţul. Nu cineva ca tine ori ca mine, ci era cineva care îl însoţise pe Sfătuitor de la început. Era Sfântuleţul. Tu i-ai fi spus că vede năluci, că nu ştie ce face? Nici João Grande nu s-a încumetat, nici eu, nimeni.

— Numai João Abade a îndrăznit, murmură Antonio Vilanova.

— Cu siguranţă, spuse Antonio el Fogueteiro. Numai João Abade a îndrăznit.

Piticul îşi simţea toate oasele îngheţate şi fruntea arzându-i. Îşi imagina scena cu uşurinţă: figura înălţată, flexibilă, fermă, a fostului *cangaceiro* apărând acolo, cu *facá* şi *machete* la brâu, cu puşca pe umăr, cu şiragurile de gloanţe încrucişându-i-se pe piept, nu obosit, ci dincolo de oboseală. Iată-l, privind nedumerit şirul de femei însărcinate, copii, bătrâni şi invalizi, toţi aceşti înviaţi parcă din morţi, care mergeau cu mâinile lipite de ceafă spre soldaţi. Nu şi-l închipuia: îl vedea chiar, cu limpezimea şi culoarea unuia dintre spectacolele Circului Ţiganului din epoca lui de glorie, când circul era numeros şi prosper. Îl vedea clar pe João Abade: citea în el uimirea dintâi, apoi nehotărârea, apoi mânia.

— Opriţi! Opriţi! strigă, cu ochii ieşiţi din cap, privind în dreapta şi în stânga, făcându-le semne celor ce se predau, încercând să-i întoarcă. Aţi căpiat? Opriţi! Opriţi!

— I-am explicat, spuse Fogueteiro. I-a explicat João Grande, căruia îi dăduseră lacrimile fiindcă se simţea răspunzător. Între timp au sosit şi Pedrão şi părintele Joaquim şi mulţi alţii. Au fost de ajuns câteva cuvinte ca să-şi dea seama ce se întâmplă.

— Nu-i vorba că or să-i omoare, spuse João Abade, ridicând vocea, încărcându-şi puşca, încercând să ţintească în cei ce se depărtaseră binişor de baricadă şi mergeau către soldaţi. Pe toţi or să ne omoare. Dar e vorba c-or să-i umilească, or să-i înjosească, or să le facă ce i-au făcut lui Pajeú. Nu se cade, cu atât mai mult cu cât sunt nevinovaţi. Nu se cade să lăsăm să fie gâtuiţi, înjunghiaţi! Nu se cade să lăsăm să-i necinstească!

— Începuse să tragă, spuse Antonio el Fogueteiro, începurăm cu toţii să tragem. Pedrão, João Grande,

părintele Joaquim, eu. – Piticul simţi că vocea lui, până atunci sigură, şovâia: – Am făcut rău? Spune-mi, am făcut rău, Antonio Vilanova? A făcut rău João Abade făcându-ne să tragem?

— A făcut bine, răspunse îndată Antonio Vilanova. Acestea erau morţi date din milă. Altfel ar fi fost ucişi cu *facá,* le-ar fi făcut ca lui Pajeú. Şi eu aş fi tras, dacă eram acolo.

— Nu ştiu, zise Fogueteiro. Mă tot frământ cu gândul. Sfătuitorul ar fi aprobat fapta noastră? Tot restul vieţii îmi voi pune întrebarea, cercând să aflu dacă după zece ani în care l-am însoţit pe Sfătuitor, nu cumva mi-am osândit sufletul înşelându-mă în ultima clipă. Uneori…

Tăcu, şi Piticul îşi dădu seama că acum surorile Sardelinhas plângeau în acelaşi timp; una cu hohote nestăvilite, nemairuşinându-se de nimic, cealaltă înăbuşit, sughiţând.

— Uneori…? spuse Antonio Vilanova.

— Uneori mă bate gândul că Părintele, Bunul Isus sau Precista au săvârşit minunea de a mă salva dintre morţi numai ca să-mi dea timp să ispăşesc gloanţele acelea, spuse Antonio el Fogueteiro. Nu ştiu. Nu mai ştiu nimic, din nou. La Belo Monte totul mi se părea limpede, ziua era ziuă şi noaptea noapte. Asta până în momentul când am început să tragem în nevinovaţi şi în Sfântuleţ. Acum, iarăşi e totul confuz, anevoios.

Suspină şi rămase tăcut, ascultând în noapte, ca Piticul şi toţi ceilalţi, plânsul surorilor Sardelinhas pentru nevinovaţii omorâţi din milă de yagunzi.

— Fiindcă, cine ştie, poate că voia Părintelui era ca ei să urce la cer prin martiriu, adăugă Fogueteiro.

„Transpir”, gândi Piticul. Sau se golea de sânge? Gândi: „Mor”. Picături mari i se scurgeau pe frunte, îi lunecau pe sprâncene şi pe gene, îi astupau ochii. Dar, deşi transpira, simţea frigul îngheţându-l până în măruntaie. Jurema, din

când în când, îi ştergea faţa.

— Şi ce s-a întâmplat atunci? îl auzi întrebând pe ziaristul miop. După ce João Abade, dumneata şi ceilalţi…

Tăcu, şi surorile Sardelinhas, care îşi domoliseră plânsul surprinse de intervenţia lui, şi-l reluară:

— N-a mai fost niciun după – spuse Antonio el Fogueteiro. Ateii au crezut că tragem în ei. Turbară de furie văzând că le răpeam prada aceea pe care se vedeau deja stăpâni. Amuţi un moment, apoi vocea îi vibra – „Trădătorilor”, urlau. Spuneau că am încălcat armistiţiul şi că vom plăti scump. Se aruncară asupra noastră din toate părţile. Mii de atei. Norocul nostru.

— Noroc? zise Antonio Vilanova.

Dar Piticul înţelesese ce vrea să spună. Norocul lor că trăgeau din nou în torentul acela de uniforme care înainta cu puşti şi cu făclii, norocul lor că nu mai erau nevoiţi să omoare nevinovaţi, ca să-i salveze de la pângărire. Nu numai că înţelegea, dar, în toiul febrei, îi şi vedea. Vedea cum yagunzii sleiţi de puteri, care până atunci îi omorâseră pe nevinovaţi din milă, acum îşi frecau mâinile băşicate şi arse de pulbere, fericiţi că aveau din nou înainte un vrăjmaş net, bine definit, de neconfundat. Putea să vadă furia aceea care dădea năvală omorând tot ce nu fusese omorât până atunci şi arzând tot ce nu fusese încă ars.

— Dar sunt sigură că el nici măcar în momentele acelea n-a plâns, spuse una dintre surori, şi Piticul nu ştiu dacă era nevasta lui Honorio sau a lui Antonio. Mi-i închipui pe João Grande, pe părintele Joaquim, plângând că sunt nevoiţi să facă asta cu nevinovaţii. Dar el? Vrei să spui că a plâns?

— Cu siguranţă, şopti abia auzit Antonio el Fogueteiro. Deşi eu nu l-am auzit.

— Nimeni nu l-a văzut vreodată plângând pe João Abade, urmă aceeaşi Sardelinha.

— Niciodată n-ai ţinut la el, murmură, decepţionat, Antonio Vilanova, şi Piticul află atunci care din surori

vorbea: Antonia.

— Niciodată, admise aceasta, fără să-şi ascundă pornirea. Şi cu atât mai puţin acum. Acum când ştiu că a sfârşit nu ca João Abade ci ca João Satan. Cel ce omora de dragul omorului, tâlhărea de dragul tâlhăriei şi se bucura făcându-i pe alţii să sufere.

Urmă o tăcere grea şi Piticul simţi că miopul e înfricoşat. Aşteptă, încordat.

— Nu vreau să te mai aud niciodată vorbind aşa, murmură, rar, Antonio Vilanova. Eşti femeia mea de ani şi ani, dintotdeauna. Am trecut prin atâtea împreună. Dar dacă vei cuteza să repeţi ce ai spus azi, totul va lua sfârşit. Şi tu te vei sfârşi, ţi-o jur.

Dârdâind, şiroind de sudoare, numărând secundele, Piticul aşteptă.

— Mă jur pe Bunul Isus că n-o să mă mai auzi niciodată spunând asta, se bâlbâi Antonia Sardelinha.

— Eu l-am văzut plângând pe João Abade, spuse atunci Piticul. Îi clănţăneau dinţii şi cuvintele îi ieşeau din gură spasmodic, ca mestecate. Vorbea cu faţa strivită în pieptul Juremei. Nu vă aduceţi aminte, nu v-am povestit? Când a ascultat Cumplita şi Pilduitoarea Istorie a lui Robert Diavolul.

— Era fiul unui rege şi când s-a născut el mama lui era deja căruntă, îşi aminti João Abade. S-a născut printr-o minune, dacă se pot numi minuni lucrările Diavolului. Ea îşi vânduse sufletul ca să-l nască pe Robert. Nu începe aşa?

— Nu, spuse Piticul, cu o siguranţă ce provenea dintr-o viaţă întreagă de când tot povestea istoria aceea despre care nici nu mai ştia când şi unde o învăţase, şi pe care el o purtase şi o răspândise prin sate, depănând-o de sute, de mii de ori, lungind-o, scurtând-o, înfrumuseţând-o, întristând-o, înveselind-o, dramatizând-o, după starea de spirit a feluritului auditoriu. Nici măcar João Abade nu-l putea învăţa pe el începutul. – Maică-sa era stearpă şi

bătrână şi a trebuit să-şi vândă sufletul ca să i se nască Robert. Asta da. Dar nu era fiu de rege ci de duce.

— Al Ducelui Normandiei, admise João Abade. Şi acum povesteşte-o odată.

— A plâns? auzi, ca venită de pe altă lume, vocea binecunoscută, vocea aceea mereu înfricoşată, dar în acelaşi timp curioasă, poznaşă, băgăreaţă. Ascultând istoria lui Robert Diavolul?

Da, plânsese. La un moment dat, poate când ajunsese la marile uciderişi fărădelegi, când, posedat, învrăjbit, robit de duhul distrugerii, putere nevăzută căreia nu-i putea rezista, Robert implânta *facă* în pântecele femeilor însărcinate sau reteza gâtul nou-născuţilor („Ceea ce vrea să spună că era din părţile Sudului, nu din Nord-Est", preciza Piticul) şi îi trăgea în ţeapă pe ţărani şi dădea foc cabanelor în care dormeau familii întregi, el observase că fostului *cangaceiro,* Comandantului Străzii, îi scăpărau ochii într-un fel anume, îi luceau obrajii, îi tremura bărbia şi i se înălţa şi cobora ritmic pieptul. Nemaiînţelegând nimic, înspăimântat, Piticul tăcu – oare ce uitase, unde greşise? – şi privi temător spre Catarina, figura aceea atât de slăbuţă încât părea să nu ocupe spaţiu în încăperea de pe strada Nino Jesus, unde João Abade îl adusese. Catarina îi făcu semn să continue. Dar João Abade nu-l lăsă:

— Era vina lui că făcea toate astea? spuse, ca transfigurat. Din vina lui săvârşea atâtea nelegiuiri? Putea să facă altminteri? Nu plătea el astfel datoria maică-si? Cine trebuia să dea seama în faţa Părintelui pentru toate răutăţile? El sau Ducesa? îl ţintui cu ochii pe Pitic, într-o încordare cumplită: – Răspunde, răspunde.

— Nu ştiu, nu ştiu, tremură Piticul. Asta nu stă scris în poveste. Nu sunt de vină eu, să nu-mi faci nimic, eu nu-s decât povestitorul istoriei.

— N-o să-ţi facă nimic, susură femeia care părea mai mult un duh. Spune mai departe, spune.

Iar el îşi continuase povestea, văzând cum Catarina îi ştergea ochii lui João Abade cu poalele rochiei, cum i se ghemuia la picioare şi îşi trecea mâna mângâietor peste gleznele lui şi îşi sprijinea capul de genunchii lui, ca să-l facă să se simtă cu cineva alături, însoţit. Nu mai plânsese, nu se mai mişcase din loc nici nu-l mai întrerupsese până la sfârşitul care, uneori, era moartea lui Robert Sfântul, preschimbat într-un cuvios pustnic, iar alteori îl prezenta pe Robert punându-şi pe cap coroana ce i se cuvenea ca fiu al lui Richard al Normandiei, unul dintre cei Doisprezece Pairi ai Franţei. Îşi mai amintea că în seara – sau în noaptea? – aceea, la terminarea povestirii, João Abade îi mulţumise pentru ea. Dar când, când anume se petrecuseră toate acestea? înainte de sosirea soldaţilor, când existenţa era liniştită şi Belo Monte părea locul visat unde să-ţi duci traiul? Sau când viaţa a devenit moarte, foamete, ruină, groază?

— Când a fost, Jurema? întrebă, frământându-se, neştiind nici el prea bine de ce era aşa de doritor să situeze exact povestea în timp. Miopule, miopule, a fost la începutul sau la sfârşitul reprezentaţiei?

— Ce are? auzi că spunea una dintre Sardelinhas.

— Febră, răspunse Jurema, îmbrăţişându-l.

— Când a fost? spuse Piticul. Când a fost, când?

— Aiurează, auzi că spunea miopul şi simţi că îi atingea fruntea şi îl mângâia pe păr şi pe spinare.

Îl auzi strănutând, de două ori, de trei ori, ca întotdeauna când ceva îl surprindea, îl amuza sau îl îngrozea. Acum chiar că putea să strănute în voie. Dar nu strănutase în noaptea când au fugit, în noaptea aceea când un strănut i-ar fi costat viaţa pe toţi. Şi-l închipui la un spectacol dat de circ într-un sat sau altul, strănutând de douăzeci, de cincizeci, de o sută de ori, cam tot aşa cum Bărboasa ştia să tragă pârţuri în numărul cu paiaţele, în registre şi tonalităţi înalte, joase, lungi sau scurte, şi i se făcu şi lui

poftă de râs, ca publicului care asista la spectacol. Dar nu avu puterea să râdă.

— A adormit, auzi că spunea Jurema, proptindu-i capul pe picioarele ei. Mâine o să se facă bine.

Nu adormise. Din străfundul acelei ambigue realităţi de foc şi gheaţa care era trupul lui ghemuit în întunecimea peşterii, continuă să mai audă povestea lui Antonio el Fogueteiro, repro-ducând, vâzând acel sfârşit al lumii pe care el îl şi anticipase, îl cunoscuse, fără a mai avea nevoie ca înviatul acela din morţi, dintre tăciuni şi cadavre, să i-l mai povestească. Şi în pofida răului, a frisoanelor, a depărtării la care se simţea de cei ce vorbeau lângă el, în noaptea *sertón*-ului bahian, în lumea care se golise de Canudos şi de yagunzi şi în curând avea să se deşerte şi de soldaţi când cei ce-şi îndepliniseră misiunea aveau să dispară şi ei lăsând ţinuturile acelea în voia orgolioasei şi a mizerabilei lor singurătăţi dintotdeauna, Piticul fu pe rând interesat, impresionat şi uimit de spusele lui Antonio el Fogueteiro.

— Se poate spune că ai înviat din morţi, îl auzi pe Honorio, cel dintre fraţii Vilanova care vorbea atât de rar încât putea fi luat oricând drept fratele său.

— Se poate, replică Fogueteiro. Dar nu murisem. Nici nu fusesem atins de gloanţe. Nu ştiu, nici măcar asta n-o mai ştiu. Nu aveam sânge pe haine. Poate mi-o fi căzut o piatră în cap. Dar nu simţeam nimic, nicio durere.

— Ai leşinat, spuse Antonio Vilanova. Aşa cum leşinau destui la Belo Monte. Te-au crezut mort şi asta te-a salvat.

— Asta m-a salvat, repetă Fogueteiro. Dar nu numai asta. Căci când mi-am venit în fire şi m-am văzut în mijlocul morţilor, am văzut şi că ateii îi terminau pe cei căzuţi înfigând baionetele în ei sau împuşcându-i dacă mai mişcau. Au trecut pe lângă mine atâţia, dar niciunul nu s-a aplecat să vadă dacă am murit.

— Vrei să spui că ai zăcut o zi întreagă fâcând pe mortul,

spuse Antonio Vilanova.

— Da, simţindu-i trecând, terminându-i pe cei încă vii, înjunghiind prizonierii, dinamitând zidurile, spuse Fogueteiro. Dar asta n-a fost nimic. Mai rău era cu câinii, cu guzganii, cu hoitarii *umbús.* Mâncau morţii. Îi auzeam scurmând, muşcând, ciugulind. Animalele nu se înşală. Ele ştiu care e mort şi care e viu. Hultanii *umbús* sau şobolanii nu se ating de cei vii. Mai teamă îmi era de câini. Or, aici a fost minunea: până şi ei m-au lăsat în pace.

— Ai avut noroc, spuse Antonio Vilanova. Şi acum ce ai de gând să faci?

— Să mă întorc la Mirandela, zise Fogueteiro. Acolo m-am născut, acolo am crescut şi tot acolo am învăţat să fac rachete. Nu ştiu, cred că aşa voi face. Dar voi?

— Vom pleca departe de aici, spuse fostul negustor. Poate la Assare. De acolo am venit încoace, acolo ne-am început viaţa, fugind, ca acum, de ciumă. De alt fel de ciumă. Poate ne-om întoarce să sfârşim totul acolo unde totul a început. Ce altceva am putea face?

— Cu siguranţă, spuse Antonio el Fogueteiro.

NICI MĂCAR când i se spune să tragă o fugă până la postul de comandă al generalului Artur Oscar, dacă vrea să arunce o ochire capului Sfătuitorului înainte ca locotenentul Pinto Souza să-l ducă în Bahia, nici măcar atunci nu încetează colonelul Geraldo Macedo, şeful batalionului de Voluntari al poliţiei bahiene să se gândească la ceva ce-l obsedează de când s-a terminat războiul: Cine l-a văzut? Unde este? Totuşi, ca toţi şefii de brigadă, regiment sau batalion (ofiţerilor mai mici în grad nu li se îngăduie acest privilegiu), merge să vadă ce a mai rămas din omul acela care a omorât sau a făcut să moară atâta lume dar pe care nimeni, după mărturia tuturor, nu l-a văzut vreodată punând mâna pe o puşcă sau o *facá.* Nici nu vede mare

lucru, fiindcă au vârit capul într-o traistă cu ghips, din cauza descompunerii: apucă să vadă nişte şuviţe de păr cărunt. Face doar act de prezenţă în baraca generalului Oscar, spre deosebire de alţi ofiţeri care rămân acolo, felicitându-se pentru sfârşitul războiului şi făcând planuri de viitor, acum, când se întorc în oraşele şi la familiile lor. Colonelul Macedo aruncă o privire smocurilor de păr, se retrage fără a face nici cel mai mic comentariu şi pătrunde din nou în grămada fumegândă de ruine şi cadavre.

Nici nu se mai gândeşte la Sfătuitor, nici la ofiţerii exultând de bucurie pe care i-a lăsat la postul de comandă, ofiţeri cu care, de altminteri, nu s-a simţit niciodată egal şi cărora, de când a ajuns în munţii de lângă Canudos cu batalionul de poliţie bahianâ, le-a întors întotdeauna, îndoit, dispreţul şi aversiunea. El îşi cunoaşte porecla, ştie cum îl numesc toţi când le întoarce spatele: Stârpeşte-bandiţi. Nu-i pasă. E mândru că şi-a petrecut treizeci de ani din viaţă curâţând de nenumărate ori pământurile Băniei de bandele de *cangaceiros,* că şi-a câştigat pe merit galoanele de pe umăr şi a ajuns să fie colonel, tocmai el, un biet metis născut la Mulungo de Morro, sătuc pe care niciunul dintre ofiţerii aceia nu l-ar putea arăta pe hartă decât dacă s-ar încumeta să-şi rişte pielea înfruntând drojdiile şi scursurile societăţii adunate acolo.

Numai că oamenilor lui le pasă, şi încă mult. Poliţiştilor bahieni care acum patru luni au primit să vină să lupte împotriva Sfătuitorului numai din devotament personal faţă de şeful lor – le spusese că Guvernatorul Bahiei i-a cerut aceasta, că era neapărat necesar ca un corp de poliţie să se ofere să meargă la Canudos, pentru a dovedi netemeinicia zvonurilor perfide care, în restul ţării, îi acuzau pe bahieni de moleşealâ, indiferenţă, ba chiar de simpatie făţişă şi cârdăşie cu yagunzii, şi pentru a demonstra Guvernului Federal şi Braziliei întregi că bahienii erau în stare, ca toţi ceilalţi, de orice sacrificiu ca să apere

Republica – ei bine, lor nu le vine prea uşor să mistuie toate sfidările şi provocările de care au avut parte de când s-au alipit coloanei. Ei nu se înfrânează ca el: răspund insultelor cu insulte, poreclelor cu porecle, şi în cele patru luni au fost „eroii” nenumăratelor incidente cu soldaţii aparţinând altor regimente. Ceea ce-i întăritã mai râu ca orice e că şi comandamentul face discriminări cu ei. În toate acţiunile, batalionul de Voluntari al poliţiei bahiene a fost ţinut deoparte, în ariergardă, de parcă până şi Statul Major ar fi dat crezare infamiei că bahienii ar fi în străfundul inimii restauratori monarhici şi adepţi neruşinaţi ai Sfătuitorului.

Duhoarea e atât de puternică încât e nevoit să-şi scoată batista şi să-şi astupe nasul cu ea. Deşi multe incendii s-au stins, aerul e plin de negreală, de scântei şi de scrum, şi colonelul îşi simte ochii iritaţi în timp ce explorează, caută, întoarce cu piciorul yagunzii căzuţi ca să le vadă faţa. Majoritatea sunt carbonizaţi sau atât de desfiguraţi de flăcări, încât chiar de i-ar cunoaşte şi tot nu i-ar putea identifica. Pe deasupra, chiar dacă ar fi intact, după ce să-l recunoască? L-a văzut vreodată la chip? Descrierile pe care le are despre el nu sunt suficiente. E o tâmpenie din partea lui să-l caute, de bună seamă. Gândeşte: „De bună seamă”. Cu toate acestea, e mai tare decât raţiunea lui, e instinctul acela obscur care l-a ajutat aşa de mult în trecut, inspiraţiile subite care îl făceau să-şi gonească poteraşii într-un inexplicabil marş forţat de două sau de trei zile ca să se abată din senin asupra unui sat unde, într-adevăr, îi surprindeau pe bandiţii căutaţi zadarnic timp de săptâmâni sau de luni. Acum e acelaşi lucru. Colonelul Geraldo Macedo continuă să caute printre cadavrele împuţite, ţinându-şi batista la nas şi peste buze, gonind cu cealaltă mână roiurile de muşte, descotorosindu-se uneori cu mişcări violente de şobolanii care i se suie pe cizme, fiindcă, în pofida oricărei logici, ceva îi spune că atunci când va avea înainte-i chipul, trupul sau doar oasele lui João Abade, el le

va recunoaşte negreşit.

— Excelenţă, Excelenţă.

E aghiotantul lui, locotenentul Soares, care vine şi el cu o batistă aşternută pe faţă.

— L-au găsit? se bucură o clipă colonelul Macedo.

— Nu încă, Excelenţă. Generalul Oscar spune să plecaţi de aici fiindcă geniştii vor începe demolarea.

— Demolarea? Colonelul Macedo aruncă o privire în jur, deprimat. – A mai rămas ceva de demolat?

— Generalul s-ajurat că n-o să lase piatră peste piatră, spune locotenentul Soares. A dat ordin să se dinamiteze până şi pereţii care nu s-au năruit.

— Poftim ce mai risipă, murmură colonelul. Stă cu gura întredeschisă sub batistă şi, ca de fiecare dată când e preocupat, îşi linge dintele de aur. Priveşte cu părere de rău vasta întindere de ruine, de pestilentă şi de hoituri. Sfârşeşte prin a ridica din umeri. – Bun, vom pleca fără să ştiu dacă a murit ori a scăpat.

Tot cu batistele la nas, el şi aghiotantul lui pornesc înapoi spre bivuac. Puţin după aceea, în urma sa încep exploziile.

— Pot să vă întreb ceva, Excelenţă, spune locotenentul Soares cu o voce fornăită de sub batistă. Colonelul Macedo încuviinţează. De ce vă preocupă atât de mult cadavrul lui João Abade?

— E o istorie veche, mormăie colonelul. Vocea îi sună la fel de fonf. Ochii lui mici şi negri încă mai scrutează, pe ici, pe colo. O istorie pe care eu am început-o, după cât se pare. Aşa se zice cel puţin. Fiindcă eu l-am ucis pe tatăl lui João Abade, acum treizeci şi mai bine de ani. Era o gazdă de hoţi de-a lui Antonio Silvino, la Custodia. Se spune că s-a făcut *cangaceiro* ca să-şi răzbune tatăl. Iar apoi…

Se întoarce şi-l priveşte lung pe aghiotantul lui, simţindu-se deodată bătrân.

— Câţi ani ai?

— Douăzeci şi doi, Excelenţă.

— De aceea nu ştii cine a fost João Abade, mormăie colonelul Macedo.

— Era şeful militar din Canudos şi un mare tâlhar, replică locotenentul Soares.

— Un mare tâlhar, aprobă colonelul Macedo. Cel mai cumplit din Bahia. Cel ce întotdeauna mi-a scăpat. L-am urmărit zece ani. De câteva ori am fost cât pe ce să pun mâna pe el. Dar de fiecare dată mi s-a strecurat printre degete. Se spunea c-ar fi făcut un pact cu Necuratul. I se spunea Satana, pe atunci.

— Acum înţeleg de ce vreţi să-l găsiţi, zâmbeşte locotenentul Soares. Ca să vedeţi dacă şi de data asta v-a scăpat.

— De fapt nici eu nu ştiu de ce, mormăie colonelul Macedo, ridicând din umeri. Poate fiindcă îmi aminteşte de anii tinereţii mele. A vâna şi a stârpi bandiţi era oricum preferabil plictiselii de aici.

Urmează un şir de explozii şi colonelul Macedo poate vedea că, de pe poalele şi culmile înălţimilor din jur, mii de persoane privesc cum zboară prin aer ultimele ziduri din Canudos. Nu e un spectacol care să-l intereseze şi nu-şi dă osteneala să-l privească; îşi urmează drumul spre bivuacul batalionului de Voluntari bahieni, la picioarele Favelei, imediat după tranşeele de la Vassa Barris.

— Adevărul e că o mulţime de lucruri nu-mi intră în cap, deşi nu s-ar putea spune că îl am prea mic – zice, scuipând gustul amar lăsat de explorarea inutilă. Întâi, ordinul de a se număra casele, care nu mai sunt case, ci ruine. Şi acum, ordinul de a dinamita pietre şi chirpici. Tu înţelegi de ce s-a apucat să numere case comisia aceea a colonelului Dantas Barreto?

Îşi petrecuseră o dimineaţă întreagă printre miasmele fume-gânde şi stabiliseră că au fost cinci mii două sute de case la Canudos.

— Li s-au învălmăşit cifrele în cap şi nu le iese socoteala,

zice în zeflemea locotenentul Soares. Au socotit cinci persoane de fiecare casă. Asta ar face cam treizeci de mii de yagunzi. Dar comisia colonelului Dantas Barreto n-a găsit decât şase sute patruzeci şi şapte de cadavre.

— Fiindcă n-a numărat decât cadavrele întregi, mormăie colonelul Macedo. A uitat de bucăţi, de oasele împrăştiate, pentru că majoritatea aşa a rămas. Vezi, fiecare cu ţâcneala sa.

La bivuac, îl aşteaptă pe colonelul Geraldo Macedo o dramă, încă una dintre cele ce au marcat participarea poliţiştilor bahieni la asediul oraşului Canudos. Ofiţerii se străduiesc să-şi calmeze oamenii, ordonându-le să se împrăştie şi să nu mai discute întâmplarea. Au pus străji pe tot perimetrul bivuacului, de teamă ca poliţiştii bahieni să nu dea năvală printre cei ce i-au provocat, plătindu-le cu vârf şi îndesat datoria. După scăpărările de mânie din ochi şi după strâmbăturile de furie ale oamenilor lui, colonelul Macedo înţelege că incidentul a fost dintre cele mai grave. Dar, înainte de a asculta vreo explicaţie, îşi muştruluieşte ofiţerii:

— Deci ordinele mele nu sunt ascultate! Deci, în loc să mi-l căutaţi pe bandit, îngăduiţi oamenilor să se păruiască! Nu v-am spus să evitaţi orice înfruntare?

Numai că ordinele i-au fost respectate întocmai. Patrule de poliţişti bahieni au bătut în lung şi în lat Canudos până când comandamentul le-a pus în vedere să se retragă ca să intre în acţiune geniştii. Incidentul s-a declanşat tocmai cu una dintre patrulele ce căutau cadavrul lui João Abade, trei bahieni care, urmând linia barierei cimitirului şi a bisericilor, au ajuns în depresiunea aceea care trebuie că a fost cândva un râu sau un braţ secat de râu, şi care e unul dintre punctele unde au fost concentraţi prizonierii, cele câteva sute de persoane din care n-au mai rămas decât copii şi femei, pentru că toţi bărbaţii ce se aflau acolo au fost trecuţi prin tăişul *facei* de echipa sublocotenentului

Maranháo, despre care se zice că s-ar fi oferit voluntar pentru această misiune, fiindcă yagunzii i-au prins într-o ambuscada, acum câteva luni, compania, lăsându-l cu opt oameni teferi din cincizeci câţi erau. Poliţiştii bahieni s-au apropiat să-i întrebe pe prizonieri dacă ştiau ceva de soarta lui João Abade şi chiar atunci unul dintre ei recunoscu, într-o prizonieră, pe o rudă de-a sa din satul Mirangaba. Văzându-l îmbrâţişând o yagunzâ, sublocotenentul Maranháo a început să-l insulte şi să spună, arătându-l, că iată dovada că poliţiştii lui Stârpeşte-bandiţi, deşi poartă uniforma republicana, sunt trădători în fundul sufletului. Şi, când poliţistul a încercat să protesteze, sublocotenentul, într-o pornire de mânie, l-a prăvălit la pământ cu un pumn. El şi cei doi camarazi ai săi au fost huiduiţi şi puşi pe fuga de echipa de *gauchos* a sublocotenentului, care de departe striga după ei „yagunzilor!”. S-au întors în tabără clocotind de furie şi punându-i pe jar pe toţi colegii lor care, de mai bine de o oră, murmură între ei şi vor să-şi ia revanşa pentru aceste insulte. La asta se şi aştepta colonelul Geraldo Macedo: un incident, aidoma altor douăzeci său treizeci petrecute cam în acelaşi fel şi aproape cu aceleaşi cuvinte.

Dar de data asta, spre deosebire de toate celelalte dăţi când îşi calma oamenii şi prezenta, cel mult, o plângere generalului Barboza, şeful coloanei Intâia de care depinde batalionul de Voluntari ai poliţiei bahiene, sau chiar comandantului Forţelor Expediţionare, generalului Artur Oscar, când considera incidentul foarte serios, Geraldo Macedo simte o mâncărime ciudată, simptomatică, una dintre acele tresăriri sau presimţiri cărora le datorează viaţa şi galoanele.

— Acest Maranháo nu e un tip care să merite respect, comentează, lingându-şi iute dintele de aur. Să-ţi petreci nopţile retezând beregată prizonierilor nu mi se pare o treabă demnă de un soldat, ci mai degrabă de un măcelar.

Nu vi se pare?

Ofiţerii lui râmân nemişcaţi, se privesc între ei şi, în timp ce vorbeşte şi îşi linge dintele aurit, colonelul Macedo observă surpriza, mulţumirea de pe feţele căpitanului Souza, a căpitanului Jeronimo, a căpitanului Tejada şi a locotenentului Soares.

— Aşa că nu cred că un măcelar *gaucho* îşi poate permite luxul de a-mi maltrata oamenii, nici de a-i numi trădători ai Republicii, adaugă. Obligaţia lui era să ne respecte. Nu-i aşa?

Ofiţerii lui nu se clintesc. Ştie că sunt străbătuţi de sentimente contrarii, de bucurie pentru ceea ce cuvintele lasă să se întrevadă, dar şi de o anumită nelinişte.

— Aşteptaţi-mă aici, nimeni să nu facă un pas în afara taberei, zice, dând să plece. Şi pentru că subordonaţii lui protestează în acelaşi timp şi cer să-l însoţească, îi opreşte sec: – E un ordin. Vreau să rezolv chestiunea aceasta de unul singur.

Nu ştie ce va face, când părăseşte bivuacul, urmărit, sprijinit, admirat de cei trei sute de oameni ale căror priviri le simte în ceafă ca o presiune caldă; dar ceva tot va face, fiindcă a simţit că turbează. Nu e el omul care să se aprindă prea uşor, n-a fost aşa nici măcar în tinereţe, la vârsta aceea când tuturor le sare ţandăra din te miri ce, ba dimpotrivă, i-a mers vorba că se înfurie foarte greu. Răceala aceasta i-a salvat viaţa de câteva ori. Dar acum turbează, simte o bolboroseală în pântec, ceva ce aduce cu fâşâitul fitoului când se apropie de încărcătura de pulbere. Oare este aşa de mânios numai fiindcă tăietorul acela de gâtlejuri l-a numit Stârpeşte-bandiţi şi i-a făcut trădători ai Republicii pe voluntarii bahieni, fiindcă şi-a bătut joc de poliţiştii săi? Aceasta e picătura care umple paharul. Păşeşte încet, privind pietrişul şi pământul crăpat, surd la exploziile care rad Canudos de pe faţa pământului, nevăzând umbrele hultanilor *unibiis* care dau târcoale pe

deasupra capului său, şi, între timp, mâinile lui, cu o mişcare independentă, iute şi eficace ca în timpurile bune, pentru că anii i-au mai încreţit pielea şi i-au încovoiat puţin spinarea, dar nu i-au încetinit nici reflexele nici agilitatea degetelor, îşi scoate revolverul de la brâu, îl deschide, verifică dacă are şase proiectile în cele şase orificii ale butoiaşului, şi îl vâră înapoi în toc. Picătura care umple paharul. Căci experienţa aceasta, de la care trăgea nădejdea că va fi cea mai captivantă din viaţa sa, încoronarea riscantei lui cariere spre respectabilitate, n-a fost, în definitiv, decât o serie de dezamăgiri şi de neplăceri. În loc să fie recunoscut şi tratat ca şeful unui batalion ce reprezenta Bahia în acest război, a fost prilej de discriminări, de umilinţe şi ofense, în propria-i persoană şi în oamenii lui, şi nici măcar nu i s-a dat posibilitatea să demonstreze ce poate. Unica lui ispravă de până acum a fost să dea dovadă de răbdare. Un eşec a fost campania asta, cel puţin pentru el. Nici nu-i vede pe soldaţii care i se încrucişează în drum şi îl salută.

Când ajunge la depresiunea de teren unde sunt adunaţi prizonierii, îl zăreşte, fumând şi privindu-l cum vine, pe sublocotenentul Maranháo, înconjurat de un grup de soldaţi purtând pantalonii aceia umflaţi, bufanţi, folosiţi de regimentele de *gauchos.* Sublocotenentul n-are deloc un fizic impunător, iar faţa lui nu trădează instinctele de cuţitar cărora le dă frâu liber în timpul nopţii: e scund de stat, destul de firav, are pielea deschisă la culoare, păr blond, mustăţi bine potrivite din foarfecă, şi nişte ochi senini, albaştri, care, la prima vedere, par a fi îngereşti. Pe când se îndreaptă spre el fără grabă, fără ca o contracţie sau o umbră să dezvăluie pe faţa lui cu trăsături indiene accentuate ce are de gând să facă – de altfel, ceva încă neclar şi pentru el –, colonelul Geraldo Macedo observă că soldaţii *gauchos* din jurul sublocotenentului sunt opt la număr, că niciunul nu are puşcă – toate puştile stau aliniate

în două piramide, lângă o baracă – dar că în schimb au cuţitoaie la brâu, ca şi Maranháo, care, pe deasupra, are cartuşieră şi pistol. Colonelul străbate suprafaţa ticsită, înghesuită, turtită, umplută de spectre feminine. Ghemuite, căzute, aşezate, sprijinite unele de altele ca puştile soldaţilor, viaţa pare să se fi refugiat doar în ochii care îl privesc trecând, al femeilor prizoniere. Au copii în braţe, în poale, legaţi la spate sau întinşi lângă ele pe jos. Când ajunge la câţiva metri, sublocotenentul Maranháo aruncă ţigara şi ia poziţia de drepţi.

— Două lucruri, sublocotenente, spune colonelul Macedo, ajuns atât de aproape de el încât suflul cuvintelor sale îi bate pesemne ofiţerului din sud în faţă ca un vânticel cald. Primul: verifică printre prizoniere unde a murit João Abade sau, dacă n-a murit, ce s-a ales de el.

— Au fost deja interogate, Excelenţă, spune sublocotenentul Maranháo, docil. De un locotenent din batalionul dumneavoastră. Apoi de trei poliţişti pe care a trebuit să-i pedepsesc pentru insolenţă. Cred că v-au şi informat. Niciuna nu ştie nimic de João Abade.

— Să mai încercăm o dată, poate avem mai mult noroc, spune cu acelaşi ton Geraldo Macedo: neutru, impersonal, reţinut, fără pic de duşmănie. Doresc să le interoghezi dumneata în persoană.

Ochii lui mici, negri, cu labe de gâscă pe la colţuri, se îndepărtează de ochii senini, surprinşi, neîncrezători, ai tânărului ofiţer; nu clipesc, nu se abat la dreapta sau la stânga. Colonelul Macedo ştie, fiindcă i-o spune auzul sau intuiţia, că cei opt soldaţi din dreapta lui stau şi ei smirnă, şi că ochii tuturor femeilor stau aţintiţi letargic pe el.

— O să le interoghez, atunci, spune ofiţerul, după un moment de şovăială.

În timp ce sublocotenentul, cu o încetineală ce îi dă în vileag nedumerirea faţă de un ordin despre care nu ştie dacă i-a fost dat fiindcă într-adevăr colonelul vrea să facă o

ultimă încercare de a afla ceva despre soarta banditului, sau cu intenţia de a-l face să-i simtă autoritatea, străbate marea de zdrenţe ce se deschide şi se închide la trecerea lui, întrebând de João Abade, Geraldo Macedo nu se întoarce nicio clipă să-i privească pe soldaţii *gauchos*. În mod ostentativ stă cu spatele la ei şi, cu mâinile în şold, cu chipiul dat pe spate, într-o postură care e a lui proprie dar poate fi la fel de bine a oricărui văcar din *sertón,* urmăreşte drumul sublocotenentului printre prizoniere. În depărtare, îndărătul ridicăturilor de teren, se mai aud încă explozii. Nicio voce nu răspunde întrebărilor sublocotenentului; când acesta se opreşte în dreptul unei prizoniere şi, privind-o în ochi, îşi rosteşte întrebarea, ea se mulţumeşte să scuture din cap. Concentrat asupra faptului pe care a venit să-l aducă la îndeplinire, cu toată atenţia la zgomotele ce vin din partea unde sunt cei opt soldaţi, colonelul Macedo are timp să se gândească cât e de ciudat ca într-o mulţime de femei să domnească o asemenea tăcere, ca atâţia copii să nu plângă de sete, de foame sau de frică, şi îi trece prin cap că multe dintre scheletele acelea mititele sunt deja neînsufleţite.

— Vedeţi şi dumneavoastră, e degeaba! zice sublocotenentul Maranhão, oprindu-se în faţa lui. Niciuna nu ştie nimic, cum v-am spus înainte.

— Păcat, reflectează colonelul Macedo. Va trebui să plec de aici fără să aflu ce s-a ales de João Abade.

Rămâne pe loc, cu spatele la cei opt soldaţi, privind fix ochii senini şi faţa albicioasă a sublocotenentului, a cărui nervozitate începe să-i răzbească în expresie.

— Cu ce altceva vă mai pot fi de folos, bolboroseşte, în sfârşit.

— Dumneata eşti de foarte departe de aceste locuri, nu? spune colonelul Macedo. De aceea precis nu ştii care e cea mai mare ofensă pentru locuitorii *sertón*-ului.

Sublocotenentul Maranhão e foarte serios, cu

sprâncenele încruntate, şi colonelul îşi dă seama că nu mai poate aştepta, altfel celălalt va sfârşi prin a scoate arma. Cu o mişcare fulminantă, neaşteptată, extrem de puternica, loveşte faţa aceea albă cu palma deschisă. Lovitura îl dărâmă grămadă pe sublocotenent, care nu apucă să se ridice în picioare şi râmâne pe jos în patru labe privindu-l pe colonelul Macedo, care a făcut un pas ca să fie chiar lângă el şi îl previne:

— Dacă te ridici, eşti un om mort. Sau dacă încerci să-ţi scoţi revolverul.

Îl priveşte cu răceală în ochi şi nici măcar acum nu şi-a schimbat tonul vocii. Vede îndoiala zugrăvită pe faţa înroşită a sublocotenentului, la picioarele sale, şi ştie că ofiţerul din sud n-o să se ridice şi n-o să încerce să-şi scoată revolverul. De altfel nici el nu şi l-a scos pe al lui, ci s-a mulţumit să ducă mâna dreaptă la centură ţinând-o la câţiva milimetri de tocul armei. Dar, în realitate, e foarte atent la ce se petrece în spatele său, ghicind ce gândesc şi ce simt cei opt soldaţi văzându-şi şeful în postura aceea. Dar după câteva clipe e sigur că nici ei n-or să facă nimic, că şi ei au pierdut partida.

— Să-i pui unui om mâna pe faţă, aşa cum ţi-am pus-o eu – zice, în timp ce se descheie la pantaloni cu iuţeală, îşi scoate sexul şi vede ţâşnind firicelul de urină transparentă ce pătează turul pantalonilor sublocotenentului Maranháo. Dar şi mai râu e să te pişi pe el.

În timp ce-şi vârâ sexul la loc şi se încheie la şliţ, cu auzul mereu atent la ce se întâmplă în spatele lui, vede că sublocotenentul a început să tremure ca un om lovit de febră palustră, vede că îi dau lacrimile şi că nu ştie ce să facă cu trapul lui, cu sufletul lui.

— Mie nu-mi pasă dacă mi se spune Stârpeşte-bandiţi, pentru că asta am şi făcut – zice, în sfârşit, văzându-l pe sublocotenent ridicându-se, văzându-l plângând, tremurând, ştiind cât îl urăşte şi că nici acum nu va scoate

pistolul. Dar oamenilor mei nu le place să li se spună trădători ai Republicii, fiindcă nu-i adevărat. Sunt la fel de republicani şi de patrioţi ca oricare din cei de aici.

Îşi mângâie cu limba dintele de aur, foarte repede.

— Îţi rămân trei lucruri de făcut, sublocotenente – spune, pregătindu-se să plece. Să faci o plângere la comandament, acuzându-mă de abuz de autoritate. S-ar putea să fiu degradat, ba chiar dat afară din Armată. Nu mi-ar păsa cine ştie ce, fiindcă atâta timp cât mai sunt bandiţi îmi voi putea câştiga existenţa vânându-i. Al doilea, să vii să-mi ceri explicaţii, pentru ca dumneata şi cu mine să aranjăm totul între noi, dându-ne jos galoanele, cu revolverul, cu *facá* sau cu orice armă ai pofti. Şi, al treilea, să încerci sa mă omori pe la spate. Să vedem la care te vei opri.

Duce mâna la chipiu făcând un simulacru de salut. Această ultimă ochire îl face să-şi dea seama că victima sa va alege prima, poate a doua cale, dar în niciun caz pe a treia, cel puţin în acele clipe. Se îndepărtează fără a catadicsi să le arunce o privire celor opt soldaţi *gauchos,* care tot nu s-au clintit. Când dă să iasă dintre scheletele îmbrăcate în zdrenţe ca s-o ia spre tabăra sa, două gheare slabe i se prind de cizmă. E o bătrânică fără păr pe cap, măruntă ca o fetiţă, care se uită la el printre urdorile de pe ochi:

— Vrei să ştii ce-a fost cu João Abade? bălmăjeşte gura ei fără dinţi.

— Vreau, încuviinţează colonelul Macedo. L-ai văzut murind?

Bătrânica neagă din cap şi plescăie din limbă, de parcă ar suge ceva.

— A scăpat, atunci?

Bătrânică mai neagă o dată, ţintuită de ochii tuturor prizonierelor.

— L-au purtat la cer nişte arhangheli – zice, plescăind din limbă. I-am văzut cu ochii mei.

Sfârşit